

О.С. Вусик

СЛОВНИК ИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

О. С. Вусик

СЛОВНИК

УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 2500 синонімічних гнізд

Видання друге, доповнене

*За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А. М. ПОПОВСЬКОГО*

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

ББК 81.2(4УКР)
В 88

Вусик О.С.

В 88 Словник українських синонімів: Понад 2500 синонімічних гнізд / За ред. докт. філолог. наук, проф. А.М. Поповського. — Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. — 568 с.

ISBN 978-966-10-2353-5

Словник складає різнобічну характеристику синонімів сучасної української мови. Це плід багаторічної праці автора — письменника.

Розрахований на філологів, письменників, журналістів, учителів-словесників, учнівську та студентську молодь, усіх, хто небайдужий до розвитку рідної мови.

ББК 81.2(4УКР)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

ISBN 978-966-10-2353-5

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2012

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У цього Словника є своя історія, а в неї — конкретний початок.

Сорок років тому я прийшов працювати кореспондентом на Дніпропетровське обласне радіо, котрому віддав більше двох десятків літ. Нема такого міста й села на Січеславщині, в якому б я не побував з “репортером” за плечима. Записувати на магнітофонну стрічку доводилося сотні людей. Переважна більшість із них (селяни, робітники, інтелігенція) охоче спілкувалися зі мною перед мікрофоном українською мовою. Хай не завжди чистою, літературною, з домішком знаного в наших краях горезвісного суржика, але це все-таки було спілкування рідною мовою.

Та, на превеликий жаль, траплялися й такі виступаючі, котрі на моє прохання дати інтерв’ю по-українськи, заявляли щось на кшталт: “А мне какось сподручнее выступать по-руську”. “А чому сподручнее?” — запитував я. “Ну, знаєте, — не вдаючись до будь-яких доводів, міряв мене зверхнім поглядом співбесідник, — русский язык намного богаче от українського”.

І це заявляли мені молоді самовдоволені й самозакохані українські перекиньчики, які, дірвавшись до керівного крісла в райцентрі, з усіх сил пнулися до крісла обласного чи й вище, отож ладні були не тільки рідну мову, а й рідну матір забути.

Ясна річ, у мене з таким “русскоязычником” щоразу виникала суперечка.

“А хто вам сказав, що російська мова багатша за українську?” — ставив я питання руба. І, покликавши на поміч усі свої недавні університетські знання з філології, починав, мов з підрешітка, сипати на опонента синонімами до різних українських слів, (пояснивши попередньо, що синоніми — це співвідносні слова, відповідні за значенням): от давайте разом згадувати, які є в нашій мові синонімічні відповідники й різновиди, приміром, до слів “бити”, “іти”, “кричати”... (слово вибиралося навпростець). І починалося змагання перед мікрофоном...

Часом дискусія розтягувалась на добру годину. Інколи мені вдавалося в такий спосіб переконати співрозмовника, і він (хоч пописаному) виступав перед мікрофоном по-українськи, іноді ж як і не міг достукатись до розуму й серця змоскаліченого землячка.

І тоді я зрозумів, що мені треба мати напохваті у відрядженнях бодай саморобний посібничок.

Отак день за днем, рік за роком і почав укладатися цей “Словник українських синонімів”...

А ще в моєму Словнику зібрано цілу гору народних добрих (і не зовсім добрих) побажань, чисто української божби, погрознахвалень і реагування на них (див. Додатки до Словника), а також слів згоди, заперечення, спротиву, гніву, досади, радості, співчуття, здивування, спонуки, іронії, захоплення, різних примовок, приповідок і примовлянок, жартівливих запитань, всяких забавлянок, почерпнутих з живої розмовної мови, народного мудрослів'я, а надто з моїх численних спілкувань із земляками-полтавчанами, з художніх творів української й перекладної літератури та цілої низки словників, які збирали й укладали наші невгамовні попередники.

До речі, я довго вагався: включати чи ні до Словника українські прокльони? (Див. кінцівку Словника). Застерігав мене дехто: не роби цього! В жодному словнику ти не знайдеш зібраних до купи проклинань! Не забувай, за законами карми вони повертаються вістрям до того, хто їх виголошує. Або збирає, як ти...

І все ж-таки я зважився на зібрану мною публікацію українських заклинань: хай краще впадуть на мою сиву голову майже усі прокляття мого народу, ніж загубити для історії їх соковиту образність й безмежне розмаїття.

А найбільше, мабуть, почерпнув я слів-синонімів і фразеологічних відповідників від матері... І досі стоїть у вухах: “не рунтай мені шитва”; “прогаївина, прогаїмина” — (це галявинка, плішивинка в чомусь суцільному); “ой, я така надвірня!” (люблю бути надворі); “оце в мене ніж найпохватніший” (зручний); “напелешкали повне відро яблук”; “як підеш у магазин — одне угайство” (бо черги); “у мене хліб бозна-колишній” (черствий); “вибуртував яму” (викопав); “він змалку був юлавий” (нездоровий, кволий). До речі, в 11-томному “Словнику української мови” слова “юлавий” немає, а є лиш у Б. Грінченка).

Від матері я почув: “перепелиний вітер” (це такий, що ледь-ледь коливає колоски, як від помаху крил перепілки); порівняння: “ячмінь, хоч на намисто нижи”. Або: “ану, не бурушкайтесь!”; “надворі таке завітрюжило!”; “туди добра промашка “ (далеченько йти).”

Отак у мене за сорок літ зібралось понад тисячу п’ятсот гнізд українських слів-відповідників.

Мета мого Словника — зберегти корінну українську мову. Ту, якою говорив і говорить наш народ, мову, якою писав Тарас Шевченко.

І з кожним днем, з кожною прочитаною книжкою мій “Словник українських синонімів” все поповнювався й поповнюється понині. Отож скільки днів моїх, я продовжуватиму працювати над Словником, переробляти, доповнювати.

А далі... Може, знайдеться в Україні молодший добродій, котрий продовжить мою сорокарічну працю. Бо мій Словник — це лиш старт у мовно-український Всесвіт: океан української мови — безмежний.

Знаю наперед: знайдуться вчені мужі, котрі скажуть або напишуть, що мій Словник не відповідає якимось там інститутським чи академічним канонам, що я не стовідсотковий лексикограф, хтось мене звинуватить у “незнанні теорії лексикографії”. Якийсь українець зацитує видатного іспанського лексикографа Хосе Касареса: “Щоб стати лінгвістом, потрібно десять років, а щоб стати лексикографом, потрібне ціле життя”. Пригадаймо: так було і з знаменитим Словником Івана Виргана...

Тому тим, хто мене критикуватиме (по-науковому, по-академічному), я скажу: збери, добродію, стільки українських скарбів-синонімів, скільки зібрав я. Або хоч половину “стільки”.

Але я зарані згоджуюсь: напевно ж, у моєму Словнику є похибки. Безумовно, є... Однак те мовне багатство, яке я зібрав до купи за все життя, варте того, щоб його донести до наших нащадків. Сподіваюся, що моя сорокарічна праця прислужиться мільйонам моїх співвітчизників, людям, чутливим до рідного слова: вчителям і школярам, журналістам, студентам, літераторам — всім, хто прагне сягнути глибин і розмаїття української мови — однієї з найбагатших у світі.

Я зумисне не подавав до синонімів літературних ілюстрацій, бо тоді б Словник розрісся на багато томів. Згодьтесь, що одній людині

така велетенська робота просто не під силу. Це потуга хіба що цілого наукового інституту. Та й видати такий багатотомний Словник нині практично не можливо.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ СЛОВНИКОМ

У реєстр Словника внесено понад дві з половиною тисячі синонімічних гнізд.

Спершу йде *опорне слово*, напр. “БАЛАКУЧИЙ” або “ГОВОРИТИ, СКАЗАТИ”.

Далі йдуть слова-синоніми до них: напр. “балаболка”, “пасталака”, “балакати”, “теревенити” і т. д.

По тому після трьох зірочок *** подано фразеологічні відповідники, які також передають різні відтінки *опорного слова*: напр., “говорити”... “точити ляси”, “правити теревені”...

Насамкінець подаються приповідки й примовки на тему *опорного слова*.

СПИСОК ОСНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- виг.* — вигук,
- військ.* — військовий термін,
- вульг.* — вульгарне слово,
- груб.* — грубе слово,
- див.* — дивіться,
- дит.* — дитяче слово,
- діал.* — діалектне слово,
- ж.р.* — жіночий рід,
- жарг.* — жаргонне слово,
- жарт.* — жартівливе слово,
- заст.* — застаріле слово,

зневаж. — зневажливе слово,
ірон. — іронічне слово,
іст. — історичне слово,
і т.д. — і так далі,
і т.п. — і тому подібне,
лайл. — лайливе слово,
мисл. — мисливське слово,
напр. — наприклад,
нар. — народне слово,
н.с. — немає в словниках,
перен. — переносно,
пестл. — пестливе слово,
поет. — поетичне слово,
прик. — приказка,
прост. — просторічне слово,
риб. — рибальське слово,
рідк. — рідковживане слово,
розм. — розмовне слово,
тот. — тоталітарне слово,
т.с. — те саме,
фольк. — фольклорне слово,
церк. — церковне слово,
ц-с. — церковно-слов'янське слово,
ч.р. — чоловічий рід.

А

АБІЯК, недбало, незграбно.

*** через пень колоду валити; вийшло як вийшло; маємо те, що маємо, сяк-так.

АБОРИГЕН, тубілець.

АБРИКОСА, абрикос, жерделя, мореля.

АБСОЛЮТНИЙ, повний, цілковитий.

АБСОЛЮТНО, зовсім, повністю, найсуворіше,

*** без скидок; без винятку; від і до; до найменших дрібниць.

АБСУРДНИЙ, безглуздий, нісенітний.

АВАНТЮРІСТ, авантюрист, пройдисвіт (*розм.*);

АВОСЬКА (*розм.*), сіточка, сітка.

АВТОКЕФАЛЬНИЙ, незалежний, непідлеглий, непідпорядкований, самостійний.

АГОВ (**вигук**), агу, гов, гу.

*** уже пропало; тепер уже агов (кінець); не здоженеш.

АГОНІЗУВАТИ (див. *вмирати*), конати, доходити, гаснути

АГОНІЯ, конання, часування (*рідко*).

АГРАРНИЙ, земельний, сільський, сільськогосподарський.

АГУКАТИ, агуськати, агуленьки (*дит.*); агулі, агунечки, агуні, агусеньки, агусі.

АДВОКАТ, захисник, прибічник.

АДОНІС, горицвіт.

АЕРОПЛАН, літак.

АЕРОПОРТ, аеродром, летовище.

АЖУРНИЙ, ажуровий (*розм.*), прозорчастий, прозористий.

АЗАРТ, запал.

АЗБУКА, абетка, абеточка, азбучка, алфавіт.

АЗОТ, нітроген.

АЙСТРА, гайстра.

АКТИВНИЙ, беручий, дійовий, діяльний, діяч, енергійний, жвавий, завзятий, ініціативний, ініціатор, моторний, наполегливий, небайдужий, невтомний, непосидючий, непосидячий.

*** вуха не позаростали.

АКТÓР, артист, лицедій.

АКЦЭ́НТ, вимова, наголос, наголошування (*т.с.*).

*** зробити наголос (на чому).

АЛФАВІ́ТНИЙ, абетковий.

*** за абеткою; в алфавітному порядку.

АЛТЬЕРНАТІ́ВА, противага, протисила.

АМБІ́ЦЯ, амбітність, гонор.

АНАЛО́Й, поставець, стілець.

АНА́РХІЯ, безвладдя, безлад, безладдя, беззаконня, незорганізованість, неорганізованість, стихійність, хаос.

А́НГЕЛ, ангел-хранитель, анголя, анголятко, архангел (головний), благовісник, вісник, глашатай, небожитель, оповісник, покличач, провісник, провіститель (*церк.*), херувим, херувимчик, янгол, янголя, янголятко, янголяточко,

*** Божий угодник; небесне створіння; небесний послушник.

Приповідки: День ангела (іменини).

А́НГЕЛЬСЬКИЙ, янгельський, янголиний.

АНЕСТЕЗУВА́ТИ, знечулювати, обезболювати.

АНО́НІМКА, наклеп, пасквіль, неправда, донос.

АНУЛЬО́ВУВАТИ, відміняти, ліквідовувати, скасовувати.

АПЕЛЬСІ́Н, помаранч, помаранча, померанець.

АПЕТИ́ТНИЙ, апетитненький, смачненький, смачний.

АПЛОДИСМЭ́НТИ, аплодування, овація, оплески, плескання,

*** бурхливі оплески; оплески, що переходять в овацію; плескання в долоні.

АПО́СТОЛ, богомільник, богомолець, вірник, засновник, оповісник, основоположник, первоучитель, першоучитель, поборник, поводитар, поводитар, подвижник, провідник, проводар, проводир, проголосник, проповідник, пророк, світоч, святильник, споборник, сподвижник, сурмач, учитель,

*** Божий приборчик; Божий прихильник; Божий речник.

АРГУМЭ́НТ, аргументація, довід, доказ, резон, факт, фактаж,

*** незаперечний аргумент; незаперечний доказ.

АРЕШТА́НТ, арештований, в'язень, заарештований, забраний (*розм.*), засуджений, ув'язнений.

АРТИЛЕРІ́СТ, гарматник, гармаш.

А

АРХІЄРЕЙ, влади́ка.

А́СТМА, дихави́ця (*діал.*), я́духа і яду́ха.

АТЛАСНИЙ, атласовий, єдвабний.

АТРИБУ́Т, клейноди.

*** атрибути влади.

АУКЦІО́Н, торг, торги,

*** продаж з молотка.

Б

БАБА, баба-знахарка, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-сповитуха, баба-яга, бабега, ба́бисько і бабі́сько, баби́ця, бабище, бабка, бабойка, бабонька, бабочка, бабуленька, бабулина, бабулиня, бабуля, бабуманця, бабуненька, бабунечка, бабусина, бабусонечко, бабуся, бабуська, бабуцюля, бабучатко, бабця, бабченька, бабчина, бабчинка (за І. Драчем), карга, козир-баба, молодиця, повитуха, сповитуха, стара, старенька, старушенція, яга.

*** базарна баба; бісова (клята) баба; кам'яна баба; скіфська баба; снігова баба; стара баба, стара карга, стара печериця.

Баби (*збірне*), бабня, бабота, жіно́та, жіно́цтво.

Приповідки: Де баб сім, там торг зовсім. В баби язик — як лопатень. Господи, благослови стару бабу на постолі, а молоду на кожанці. Старій бабці добре і в шапці. Баба надвоє ворожила: або вмре, або буде живий.

БА́БА (*техн.*), довбня (ручна довбня для забивання паль).

БА́ВИТИ (ДИТИ́НУ), агуськати, гойдати, люляти, пести-ти, тішити, чукикати.

БАГА́ТИЙ, багатенний, багатенький, багатиня́, багатир, багатирський, багатій, багатющий, багатько, багач, багачик, безбідний, глитаєнко, глита́й, глита́йчук, глитаю́ка, глита́йка, гнойо́д (сільська кличка багатих), господарний, грошовитий, домовитий, домовладика, домовласник, дук, дука, дукар, дукач, забезпечений, заможненький, заможний, заможняк, заможнянин,

капіталіст (власник капіталу), крез, куркуленко, куркулик, куркуляка, куркуль, маєтний, майновитий, маю-чий, мѳжний, мохнач, найбагатший, найгрошовитіший, найзаможніший, найстатечніший, небідний, нувориш, олігарх, пан, пан-гаман, паненко, панок, панюга, пребагатий, розбагатілий, розкошолоб, салогуб, скоробагатько, статечний, товстосум, хазяїновитий, хазяїн, худібний (про селян), щонайбагатший, якнайбагатший, *** аж з горла багатство лізе; аж протух від грошей; багатий — ого!; багато грошків (Котляр.); багатого коліна; багатого роду; багацького роду; багач на все село; бере гроші огрѳбом; бряжчать карбованці; бряжчить у кишені; горне гроші лопатою; весь вік багатіє; в нього гроші гниють; всякого добра — паровицями; все є; горлом пхає; горне гроші лопатою; гребе гроші лопатою; грошей без ліку; грошей більше, ніж здоров'я; грошей і кури не клюють; грошей і свині не їдять; грошей, як полови; грошики бряжчать; гроші ковшем міряє; гроші самі в пельку лізуть; грошовий мішок; грошовитий чоловік; дім — повна чаша; домовитий хазяїн; живе на всю губу; живе на широку ногу; живе по-панськи; живе по-панському; живе, як нирка в салі; живе, як у раю; жирний кіт; завжди бряжчить у кишені; з багатирів; з багатих; з багатої сім'ї; з багацької сім'ї; з багачів; з того ситий і п'яний; є копійчина; є копійчина за душею; є в нього і переє; і густо, і копно; йому все як з води йде; йому чорт гроші носить; казиться з жиру; кишеня не сходиться (від грошей); копійка в кишеню пливе; купається в золоті; купається в меду; купається в молоці; купається в розкошах; купається в сріблї-злоті; купається в щасті; купається, як бобер у салі; купається, як вареник у маслі; купається, як сир у маслі; лантух з грїшми; набитий гаман; набитий гаманець; натрамбував ошадкнижку; над панами пан; не знає, що то немає; не мала ягода; обріс багатством; обсипаний золотим дощем; опливає в достатках; пан на всю губу; паном діло; панюга панюгою; плаває, як пампух в олії; повний гаманець; повна калитка; повна кишеня; повний черес; потопає в розкошах; при багатстві; при грошах; при достатку; сидить, як за тином (у достатках); ситий і вкритий; спить на грошах; тільки пташиного молока нема (не вистачає); у достатках (при достатку); хазяїн на повну губу;

Примовки: Зарився в добрі, як свиня в багні. Сидить на грошах, як чорт на товарі. Клади на книжку, та спльовуй нишком. Достатки до хатки, мов лопатою хто гребе. Добра зібрав — з чортами накладав. Грошви має, що чортам на піч не завдати. Такий багатир, що не знає, що то нема. Умре багатир, то йде за ним увесь мир, а вмре храпак — тільки піп та дяк. Йому помагають гроші. Може собі дозволити... (так кажуть про багатого).

БАГАТІТИ, багатішати, багатшати, багатитися, багатій-шати, гараздувати, забогараджуватися, заможніти, заможнішати, збагатшуватися, наживатися, озолочуватися, розкошувати, статкувати,

*** бавитися в гроші; багатіти думкою; брати гроші огребом; вбиватися в гроші; вбиватися в колодочки; вбиватися в силу; вбиватися в пера; вибиватися в люди; вибиватися з нестатків; гребти гроші жменею; вибиватися із злиднів; гребти гроші лопатою; гребти гроші під себе; гріти руки в калитці; гріти руки на чужому; гроші ковшем міряти; гроші міркою міряти; доклада-ти воза; жити в достатках; жити в розкошах; жити в статках; жити на всю губу; жити на широку ногу; жити, як мед лити; загірбати гроші; збивати копійку; збирати статки; качати гроші; купатися в золоті; купатися в розкошах; купатися в сріблі-злоті; купатися, як бобер у салі; купатися, як вареник у маслі; купатися, як сир у маслі; мати добрячий навар; мести до воріт; набивати калитку золотом; набивати капшук; набивати кишені; набивати кишені золотом; наживати статки; обростати багатством; обростати землею (про селян); обсипатися золотим дощем; опливати в достатках; пливти молоком і медом; постолом добро возити (жарт. закінчення казок: “Живуть і хліб жують, постолом добро возять”); потопати в багатстві; робити гроші; сидіти, як за тином (у достатках); спати на грошах; ставати багатим; ставати багатшим; ставати на ноги; тертися біля грошей; тертися біля корита з грішми; тонути в розкошах; ходити в золоті.

БАГАТО, аж-аж-аж, багатенько, багатувати, багацько, безлік, безліч, безлічно, безмір, безмірно, бозна-скільки, валява (*діал.*), вволю, вдосталь, вдостачу, вéлико, ві́димо-невидимо і виді́мо-невидимо, всебі́льше, вщерть, гибель, годі, густо, гурт, гур-тяга, добіса, добісяки, доверху, доволі, догібелі, донéсхочу,

дonexочу (їсти), доситу, досить, доста, досталь, достатньо, достача, достобіса, достогаспида, достогибелі, достоката, достолиха, достоту, досточорта, досочу, дуже, забагато, завізно, задосить, зайве, зайвіна, занадто, заповно, збираніця, здобіль (*диал.*), кишить, кишма-кишить, лишне, лишняк, лишок, максимум, многість, многота, множинь, навалом, надзвичайно, надлишок, надомір, надміру, надсилу, надто, назавмір'я, назауміру, найбільше, напасть (напасть харчів треба), напхано, напхом напхано, насипчасто, невидимо, невимовно, невлічимо, невпоід (страв), невпрогорт, незліченно, незлічимо, незримо, незчисленно, немало, несказанно, несусвітньо, нетрохи, нівроку, ого-го, ого-го-го, пересит, побачагато, побачату, повнеча, повним-повнісінько, повниця, повнісінько, повно, повноповнісінько, повнота, повночка, повня, повнява, подостатком (*диал.*), подостатньо (*т.с.*), понад (що), пребагато, пребагацько, предосить, премного, прірва, розмай, розповня, рясенько, рясно, ряснота, сила, сила-силенна, сила-силецька, силенна-сила, силеча, сонмище, стокрот, страх (страх багато), сумисуменні, тьма-тьменна, тьма-тьмуца, уволю, удозвіль, удостатку, удостачу, умнозі (*церк.*), ущерть, хтозна-скільки, чималенько, чимало, щедро, щонайбільше, якнайбільше,

*** аж геть; аж два зразу (*ірон.*); аж замного; аж з горла лізе; аж з горлянки пре; аж кишить; аж кишіло; аж надто; аж пре; аж через вінця; аж через край; безкрайня кількість; без обмежень; голкою ніде ткнути; голкою ніде штрикнути; з головою доволі (Л. Укр.); мов зір на небі; що й сказати не можна; багато всякого чимало; всякого як за гріш маку; хмара ідей; без кінця і краю; без ліку; без ліку-міри; без лічби; без обмежень; без рахунку; без числа; без всякого числа; битком набито; більше, як много; більше, ніж досить; більше, як шмат; бозна-скільки; брязчало грошків (Котляр.); буде й голому поза пазушню (*ірон.*); буде чим Кузьмі награтись; буде ще й батька женити; велика многа; видимо й не видимо; видано не видано; вище країв; вистачить з головою; від пуза; віз і маленька тачка; в коліно (сміття); в п'ять лантухів не вбереш; все більше; все більше і більше; в три коліні; голці ніде впасти; гріха на всю губу (Шевч.); ні краю ні числа; о-го-го; не раз і не двічі; за двох (робити); до лисого дідька; дедалі більше; до чорта; до біса; до бісів; до бісового

(бісячого) батька; до бісової (бісячої) матері; до гаспида; до дідька; до дідька лисого; до дзябла; до дуру; до зволу; до гибелі; до злидня; до ізволу; до ката; до лиха; до лихої години; до напасті; до сина; до смутку; до стобісового батька; до стобісової матері; до хріна; до чорта; до чортового батька; дуже багато; за день не перевішати (*жарт.*); за сім п'ятниць не перелічити; з верхом; з вершечком; з гаком; з гоголом; з головою; з горою; з довісом; з душі верне; з лихвою; з лишком; з надлишком; з на́спою; з причепом; з хвостиком; з чохом; і в сотню не вбереш (про гроші); і в тисячу не вбереш; і в торбу не вбереш; і землі важко; і києм не протиснеш; ім'я їм — легіон; і на віз не забереш; і обіруч не піднесеш; і оком не згедиш; і очима не скинути (напр., пшениць); і перепелиці нікуди пропхатися; і пером не списати; і свині не їдять; і собаки не їдять; і хату можна закидати; і шилом не повернеш; кишенья не сходиться (багато грошей); кишма кишить; кінська доза (про ліки); коняча доза; кінця-краю не видно; кінця-краю немає; кругла дата (про роки); кругла цифра (про гроші); кругленька цифра; купа купою; купа на купі; кури не клюють; курці ніде клюнути; кучугура й три оберемки; ложкою не поїсти; мільйон мільйонів; набагато більше; можна брати руками; міх, торба й три оберемки; на всю губу (гріха); на волівій шкурі не спишеш; на лікоть (у прик. “Скажи слово на ніготь, а підросте на лікоть”); над усе; на повні очі (дива); напхом напхано; не в міру; не злічено; не злічити; не знати ліку; не лічено; нема де голки встромити; немає відбою (багато охочих); немає ліку; немає числа; немала дбста; нема ні міри, ні ваги; не міряно; не можна перелічити; не обкидаєшся (так багато); не перелічити; не переказати й не переслухати; не переносіти (що грибів, що ягід — не переносити); не перескочиш; непочатий край (роботи); не розминешся; ними поле засіяно; ні в казці сказати, ні пером описати; ніде голки встромити; ніде голці впасти; ніде курці голову простромити; ніде пальця просунути (ніде пальцем просунути); ніде курці клюнути; ніде яблуку впасти; ні зміряти, ні злічити; ні кінця, ні краю; ні ліку, ні числа; обіруч не піднести; руки не дійшли (багато роботи); під зав'язку; по вінця; повна голова (думок); повна доста; повна повня; повна торба; повна хата; і т.п. (див. також нижче іменники, що опосередковано вживаються на означення слова “багато”: повне відро; повний короб; повний лантух

і т. п.); по вуха; по саме горло; по зав'язку; поза лічбою; по кісточки (якщо йдеться про сміття і т.д., але води по кісточки — мало); по маківку; по очі (роботи); по саме нікуди; пташиний базар; рук не вистачить; світу не видно; по самі вуха (роботи); по саме тпруті; по самий край; по самі (самісінькі) вінця; роєм діло; роєм роїться; світу невидно; скільки завгодно; скільки влізе; скільки душа забажає; скільки душеньці запрагнеться; скільки душа захоче; скільки хотя; скільки хоч; скільки хочеться; скільки хочеш; сорок святих (*ірон.*); сорок сороків; старе й мале; сто з оком; торба лиха й мішок біди (неприємностей); тисяча й один; тисяча тисяч; у двері не потовпляться (багато гостей); у дві пригорщі не захопиш; у міх не вбереш; у неймовірній кількості; у пельку не лізуть (гроші); у п'ять лантухів не вбереш; хмара хмарою; хоч відбавляй; хоч гать гати; хоч віником мети; хоч возом вози; хоч гать гати; хоч греблю гати; хоч залийся (про випивку); хоч косою коси (гриби); хоч купайся (про хмільне); хоч лопатою вигортай; хоч лопатою загібай (греби); хоч лопатою горни; хоч ногою заткни; хоч перервись надвоє (багато роботи); хоч розірвись (*т.с.*); хоч розпережися (багато їжі); хоч руки розірви (про роботу); хоч свиней годуї; хоч списа встромляй (багато риби); хоч хурою на ярмарок вивозь; хоч човном плавай (випивки); ціла вічність (про час); цілий ворох (базар, оберемок, натовп і т. д.) — див. також нижче іменники, що опосередковано вживаються на означення слова “багато”; через верх; через вінця; через край; через міру; через силу; чимраз більше; чого душа праге; чого душа хоче; чого там тільки немає; чортів тиск; щораз більше; що хоч; що хочеш; як бджіл по весні; як бджіл у вулику; як будяків за городом; як буков у газеті; як води; як гною; як горобців на соняшниках; як грибів після дощу; як за гріш маку; як зірок на небі; як з мішка; як з рукава; як із рогу достатку; як комахні; як листу на дереві; як майового цвіту; як маку; як мішок розв'язався; як мошкари; як мошок навесні; як мурашви; як мурашні; як мух на липучці; як мух у чорнильниці; як мушви; як наслано (шкідників); як оселедців у бочці; як піску морського; як на гусакові пір'я; як попелу; як пороху; як псів (панів, як псів); як пшона; як реп'яхів; як роси; як ряски на ставку; як сарани; як сміття; як снопів на возі; як собак; як того маку; як трави; як у зайця ломів; як у зайця стежок; як у решеті дірок; як у Сірка бліх; як цвіту в городі; як хмари; як

черви; як чорт з рукава витрусив; як у бездонну бочку (лити).

Іменники, які опосередковано вживаються на означення слова “багато”:

армада, армія, базар (люду), банда, братія, братва, брашка, бурса, валка, ватага, велелюддя, вервечка, верета (верета горобців у просі), віз, волоток, волоть, ворох, галайстра (*діал.*), гарба, гирилиця (*діал.*), глота (*т.с.*), гора, громада, гроно, група, гурба, гурма, гурт, демонстрація, жмуток, жужмо, збіговисько, збіговище, зборисько, зборище, зграя, кагал, кагала, кавалькада, караван, китиця, кім'ях, клубок (проблем), клуб'я (хмар), ключ (пташиний), когорта, колона, компанія, копа, копиця, косяк (риби), купа, кумпанство, кучугура, лавина, легіон, ліс (рук), міріади, мітинг, море (сліз), моток, набрід, навала, натовп, нагромадження; незліченство, низка, оберемок, океан (пшениць), орава, отара, палата (розуму), півміток, полукіпок, процесія, прірва (люду), сила (*т.с.*), скирта, стадо, стіг, стлумисько, стлумище, стовписько, стовпище, стовпотворіння, стоковисько, стоковище, стрій, сходка, сходьбище, табун, тиск (людей), тижба (*т.с.-діал.*), тичба (*т.с.*), тічка, тічня тлум, товпа, товпище, толока (взаємовиручка), товариство, тьма, фіра, хмара (сарани), хура, черга, череда, шайка, шатія, шеренга, шлейф, юрба, юрма, юرمىсько, юрмище, ярмарок.

Дієслівні відповідники до слів “багато”, “забагато”:

переборщити, перевитратити, перевтомити, перев'ялити, перегвинтити, перегідити, перегірчити, перегодувати, перегострити, перегріти, перегустити, передержати, передешевити, пережовтити, перезеленити, перезволожити, переїсти, переїстися, перекислити, перекрутити (крути, та не перекрути), перемаслити, переморозити, перемудрити, перемудрувати, перенавантажити, переповнити, перенапружити, перенаселити, перенасити, перенатужити, перенедопити (*ірон.*), переобтяжити, переобтяжитися, перепарити, перепаритися, переперчити, перепечалитись, перепити, переплатити, переповнити, перепоїти, пересалити, пересиропити, пересолити, пересолодити, пересинити, переситити, пересититися, пересмажити, пересмалити, перестаратися, перестругати (стругав і перестругав), пересушити, перетоншіти, перетренувати, перетренуватися, перетривожитися, перетримати, перетрудити, перетрудитися,

перехолоджувати, перехолоджуватися, перехвалювати, пере-
хвилюватися,

*** багато честі; взяти лишку; дати перехопу; гору труда витру-
див; перебрати зайвого; перебрати лишку; перебрати через край;
перебрати через міру; перегнути палицю; перетягти струну.

Примовки: Багато води вибігло (втекло). Дешево й сердито
(іронічно про “багато”). Золоте дно. Миру було! (кажуть про
велелюддя). Найшло, як по воду святую. Народу, як дим іде.
Наче рій вироївся. Розвелосся, як собак недорізаних. Світу бо-
жого не видно. Сього дива, аби хіть. Дав, аби доніс. В обидві
руки набрав, ще й сиплеться. І так багато всякого лиха, а Бог
ще й жінок наплодив. Сього цвіту по всьому світу. Роботи по
самі вуха. Проживи з мое! (себто багато). Тепер баб по сім за
цибулю. Чого багато, того й свині не хочуть. Чого тільки немає!
Є і знаєм, де взяти (жартують, як чогось багато). Кинь на собаку,
попадеш у ... (кажуть, коли чогось багато). Менше чи більше —
все не гірше.

БАГАТОДІТНИЙ, багатосімейний,

*** діти обсіли; дітвора обсіла.

БАГАТООБЩІЯЮЧЕ, оптимістично, ейфорійно.

БАГАТСТВО, багатирство, батьківщина, братівщина, добра, добро,
добробут, достаток, достатки, майно, материзна, надбання,
набуток, нерухомість, пишнота, пишність, пожиток, розкіш,
рухомість, спадок, спадщина, статки, статок,

*** надбане майно; спадкове майно.

БАГОР, гак, ості.

БАДЬОРІЙ (див. жвавий).

БАДЬОРИТИСЯ, кріпитися, держатися, витримувати,

*** бадьоритися (кріпитися) через силу.

Примовки: Кріпиться як диня на морозі.

БАЖАННЯ, побажання, молитва,

*** побажання всіх благ; дай тобі Боже на все добре! Бувай здо-
ров; всього доброго! Прихилию чистого неба! Дай Боже здоров'я!
~ гараздів ~ України! ~ Полтавщини! (і т.д.). Див.ще «Доброзич-
ливі побажання і примовки».

БАЖАТИ, зичити.

БАЖАНИЙ, вельмишановний, довгожданий, дорогенький, дорогесенький, дорогесечкий, дорогий, дорогунький, дорогусенький, дорогусічкий, жданий, любенький, любесенький, любий, миленький, милесенький, милий, очікуваний, сподіваний, шанований, шановний,
 *** бажаний гість; давно очікуваний; давно сподіваний; довгожданий гість; дорогий гість.

БАЙДУЖЕ, нічого, дарма,
 *** не біда.

Примітки: Лихо не біда.

БАЙДУЖИЙ, апатичний, байдуженький, байдужісінький, байдужкуватий, байдужливий, байдужний, бездушний, безпрістрасний, безтурботний, зачерствілий, збайдужілий, збайдужнілий, індіферентний, кисло-байдужий, наплювака, наплювацький, недбайливий; незворушний, неухажливий (до когось), нечулий, розм'явлений, товстошкірий, товстошкурий, холодний, черствий, черстводух, черстводухий, черств'як,
 *** ані гадки; ані гадки, ані думки; аби день до вечора; бризкає поглядом по стінах; бризкає поглядом по стелі; відвертає носа (вдає, що не бачить); в одне вухо впускає, в друге випускає; все пропускає повз вуха; вуха позаростали; діло хазяйське; не моє діло; яке діло; йому все по цимбалах; йому все до лампочки; й в ус не дме; і вусом не веде; і вусом не моргне; держиться осторонь; держить під сукном; дивиться крізь пальці; душа заросла полином; живе, аби лихо тихо; живий труп (до всього байдужий); закрився очима й плечима; замість серця грудка глини; замкнувся в панцир байдужості; заплющує очі (на щось); за смішки приймає (чуже горе); зачерствіле серце; і бровою не веде; і бровою не звине; і в ус не дме; і в ус не дує; і вусом не рушить; і вухом не веде; і гадки мало; і гадки не має; і за вухом не свербить; і кривим оком не гляне; і на підзвін не дбає; і оком не веде; не торкне по стінах; не торкне по стелі; і пальцем не ворухне; і пальцем не кивне; його діло сторона; його хата скраю; йому байдуже; йому байдужки; йому байдужісінько; йому все дарма; йому все до бульби; йому все до лампочки; йому все до одного місця; йому все одно; йому все по барабану; йому все по боку; йому всерівно; йому все тринь-трава; йому й за вухом не свербить; йому й клопоту мало; йому на все наплювати;

йому на все начхати; йому ні гаряче, ні зимно; йому ні гріє, ні знобить; йому ні свербить, ні болить; йому ні холодно, ні жарко; йому однако; йому однаковісінько; йому однаково; йому хочби хни; йому хочби що; йому хай хоч вовки заведуться; йому хоч вовк траву їж; йому хоч трава не рости; йому, як з гуся вода; не гадки собі; махнув на все рукою; мотузяна душа; не в голові (не в голові йому наші турботи); не вдаряє (у прик. “Москва на сльози не вдаряє”); недвига серцем; обріс жиром; обріс мохом; оглух серцем; оком не моргне; плювати він хотів; поза вухом пускає; пропускає мимо уваги; пропускає мимо ушей; пропускає повз вуха; пропускає повз слух; пускає з вуха в вухо; серце кам’яне; серце мохом обросло; серце остюками обросло; спопелілий серцем; стоїть осторонь; тримається осторонь; ходячий мертвець (живий труп); хочби бровою моргнув; хочби вусом повів; черства душа; черстве серце; чхав він (на когось); чхати він хотів (*m.c.*); шкіра, як на дубі; як з гуски вода; як не до нього (під час звертання).

Приповідки байдужих: Біс із ним! Дідько з ним! Дарма! Наплювати! Начхати! Після нас хоч потоп. Наше діло збоку. Не мого розуму діло. Наше діло півняче: прокукурікай, а там хоч не розвидняйся. Наше діло мірошницьке: запусти та й руки опусти. Наше діло теляче: наївся та й у хлів. Не моє горить, не буду й гасить. Не моє просо, не мої горобці, не буду й відганяти. Моє діло сторона. Моя хата скраю, нічого не знаю. Плювати з високого дерева. Живе аби день до вечора. Не горить і не куриться. Про мене, Семене, аби я Іван. Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху. Про мене, Семене, як Гапка скаже. Горя мало. Про мене, Мартин, хоч головою об тин. Про мене, синку, бери хоч свинку, аби не рохкала. Знать не знаю, кому як угодно, а ми — як знаєм. З богом, Парасю! З богом, Марусю, по морозцю! Дуже мені тее в голові! А мені велика турбація — то твій клопіт! Мені аби місяць світив, а зорі як хочуть. От мені великий клопіт! Та він мені й за вухом не свербить! Хай тобі й риба, й озеро! Холера з ним! Хрін з ним! Грець його! Це вже не нам судить! Хіба йому це в голові? Якби тільки й горя! Якби тільки й біди! Якби тільки й клопоту! І в голову не приходить! Хай йому біс! Чорт із ним! Хоч трава не рости! Хоч вовк траву їж!

Приповідки про байдужих: Від нього, як від барабанної шкіри, все одскакує. Дбає, як пес за п'яту ногу. Хочби бровою моргнув. Хочби тобі вусом повів. Сонне царство (про байдуже суспільство). Царство сну (*т.с.*). Та хоч у борщ!

БАЙДУЖІСТЬ, байдужність, безпристрасність, безтурботність, знеохота, знеохоченість, нечулість, холодність.

*** одеська безтурботність; як буде так і буде; що буде те й буде; якось воно буде; якось-то буде.

БАКЕНБАРДИ, бакени, бурці, пейси.

БАКЛАЖКА, баклаг, баклага, баклажок, боклаг, боклага, боклажок.

БАЛАКАНІНА, антимонії, базікання, базіки, балакання, балачка, балачки, балачня, баляндраси, баляси, белевені-вені, белькіт, белькотання, белькотіння, верзякання, верзіння, лепет, лепетання, лепіт, патякання, теревені, теревені-вені,

*** баляси з баляндрасами; дитячий лепет (*ірон.*); порожня балаканина; пусті балачки.

БАЛАКУЧІЙ, багатомовний, багатослівний, базіка, базікало, байкій, байчар (*діал.*), балаболка, балабон, бала-бонистий, балагула, балагур, балакайло, балакало, балакливий, балаклій, балакослівний, балакуватий, балакун, балакучий, балакушко, балалай, балалайка, балалайкало, баляндрасник, балясник, барабон, бевкало, белькотун, бесідливий, бовкало, бовкун, болтай, болбот, болботливий, больботун, бомкало, бонкало, брехачка, брязкало, буркотливий, буркотун, буркун, бурмак, бурмака, бурчій, велемовний, велеречивий, великомовний, воркіт, воркун, вуркітливий, вуркотун, гавкач, гавкун, гала-балай, галай-балай, галакливий, гелготливий, гелготун, говіркий, говірливий, говірний, говорильник, говорливий, говорун, говорушко, говорючий, гомінкий, гомінливий, гомонливий, гомонуха, гомонючий, губошльоп, двоязикий, дерберя, джеркотун, дзвонар, дзявкало, дзявкун, довгоязикий, долдон, дудра, дудрак, дудрик, дудрош, дурноляп, замелуватий, замелюха, зікратий, златоуст (*ірон.*), калатайло, квоктун, квочка (про жінок), клеветун, краснобай, красномовець, красномовний, кукуріка, кукурікало, кукурічка, лембур (*діал.*), лембуристий, лементливий, лепетайло, лепетень, лепетливий, лепетуль, лепетулька, лепетун, лепетушко, лепетючий, лепéтя, лепетянь, лепотій, лепотяч, лопотайло, лóпотень, лопот`ин, лопотун, лотока, ляпагуз,

ляпало, ляскітливий, ляскотливий, ляскун, ляскучий, льопало, марнослов, марнословець, мелун, мимрій, мимря, миркотило, миркотій, миркотун, мівний, мовний, мовлячий, муркітливий, муркотило, муркотун, муркотючий, муха-говоруха, невгомонний, невмовкаючий, невмовчний, незакрийрот, незмовкаючий, пятакало, паста-лака, пасталакуватий, пашекуватий, перепендя, пишномов-ний, підгавкувач, підтакувач, плетун, проречистий, просторіка, просторікуватий, пустобрех, пустограк, пустодзвін, пустомеля, пустомолот, пустослов, речистий, ротатий, салабон, салабонистий, скоромовний, слизькоязыкий, словокрут, словолюб, словолюбний, словоплинний, словоохочий, словохітний, сорока, стоустий, стоязкий, суєслов, талалай, талалайкало, талалайко, тарахкало, теліпайло, теліпатор, теревенистий, теревеня, теркотливий, толобонистий, торо-хкало, торохтій, торохтілка, торохтун, точиляс, тріпач, тріпло, тріполог, трибунщик, триндикало, триндичиха (про жінок), тулумбасистий, туркітливий, туркотливий, фанфарон (зарозумілий базіка), хававкало, цвеник, цвіркотливий, цвіркун, цокотливий, цокотун, шарманка, швидкограй, шевкало, шепітливий, щебетливий, щебетун, щебетушка (про дітей), щебетушко, язикань, язикатий, язиколяп, язикуватий,

*** багатий на слово; базарна баба; балакає без порядку; балакучий, як радіодинамік; бадьорий на язик; бистрий на слово; біс сіпає за язик; згодний на мову; балакучка напала; балачкою знайде на двох халепу; без балакні, як без хліба; бідовий на язик; виграє на словах, як на цимбалах; вихає язиком; власним язиком розтовк собі носа; вся сила в рот пішла; вулицю язиком підмітає; гарячий на язик; говорить стрічному й попереічному; говорить у перемішку; говорить у пересипку; говорить, як з рукава сипле; говорить, як шовком гаптує; гострий на слово; гострий на язик; голінний до балачки; губа, як на коловороті гуляє; гуде, як вітер у порожньому димарі; гуде, як вода в лотоках; гуде, як чотири вітри в лісі; дає волі язикові; два роти має: одним їсть, другим бреше; з його язиком тільки полумиски лизати; зуби й губи говорять; кидає словами, як пес хвостом; клепаний на язик; клепа язиком; легкий на слово; лепетливий Савочка; ляпає язиком, як по воді батогом; має губи, як халяви; має губу від уха до уха; має довгий язик; має неледачий язик;

має языка не в кишені; має язык з підкладкою; масний на язык; меле, як з гарячки; меткий на слово; меткий на язык; мозолі на язиці; на словах, наче на кобзі; на словах як на цимбалах; на слові не спіткнеться; недерзкий на язык; не рот — ціла верша; одна голова на десять язиків; орудує язиком, як циган пужалном; пашекує, як ворона на відлигу; під язиком горошина муляє; прискає словами; робить з губи халяву; розв'язав язык (губу); розпустив губу; пробалакає й царство небесне; проворний на язык; робить з губи халяву; робить з писка халяву; розстрілює кулеметною чергою; рот, хоч возом заїжджай; рясно сипле словами; сверблячка языка; сипле словами, як пшоном; сипле слова, як зерно на кіш; словами, мов горохом сипле; стрекоче, мов сорок сорок; торохтить, як бубон; торохтить, як вітряк; торохтить, як чорт на коробці; торочить, як дратвою строчить; тримає языка в себе за поясом; у языка щодня свято; хапкий на мову; чорт сіпає за языка; швидкий на язык; шпаркий на язык; щечече, як соловейко; языка аршином не зміряєш; язиката Феська; язык без кісток; язык добряче підвішений; язык до вух дістає; язык із прив'язі спущений; язык із собачого хвоста; язиком гори ворочає; язиком, мов ціпом молотить; язык на припоні не вдержить; язык підвішений добре; проворний на язык; язык не має спочинку; язык повертається на порожньому ході; язык поза вухами літає; язык поза ушима теліпається; язык працює, як терниця; язык розв'язався; язык, як дзига; язык, як калатало; язык, як литовський ціп; язык, як лопатень; язык, як млин; язык як млинове колесо; язык на коловороті гуля; язык, як помело; язык, як у соборного дзвона; язык, як у хлопчика диркавка; язык, як у чорта хвіст; язык як бритва.

Приповідки про балакучих: Отакого язицюру на підощву — зносу б не було! Заторохтіла Солоха, наче діжка з горохом. Леська та Феська хоч якого дзвона перегудуть. Нащо нам музики, коли довгі язики? Говорила сама в хаті, бо ні з ким було. За вашим торгом нашого ярмарку не чути. Отакі, матінко, лихі люди: як напало на мене семеро перекупок, то ледве одгризлась. Говорила-балакала до самої смерті, перед смертю взяла мазницю, пішла по мед. Говорила покійниця, поки й пуп розв'язався. Балакай, пане Свириде, побачимо, що з того вийде. Балачки-триндички що в матері, що в дочки. В язиці ціп — де схочу, то змолочу.

Аж до діброви чути ваші розмови. Хоч варила, не варила, аби добре говорила. Дві губи й тридцять два зуби одного язика не вдержать. Хоче разом бути і за попа, і за дяка. Така, що постав сім терниць, то переб'є. Це млин тільки чортам табак молоти. Не в попи, так у дзвонарі пішов. Шелестить, як віник по хаті. Як говорить, то собаці не дасть гавкнути. Язик лепече, а голова не знає. Язик свербить, мов бік у коростявої коняки. Язик у роті скаче, як градом по шибці. Що на гадці, те й на язичі. Наговорить міх, торбу ще й два оберемки. Наговорить стільки, що й за пазуху не сховаєш. Наговорить на цілий тиждень. Наговорить стільки, що й у шапку не збереш. Цокотить, наче взяв у рот гарячої каші. Не підриж собі горла язиком! (жартома застерігають балакучого). Такий щебетливий, ніби гороб'ячу голову з'їв.

БАЛУВАТИ (ДИТИНУ), викохувати, возюкатися, возь-катися, годити, голубити, догоджати, загодовувати, заголублювати, задобрювати, задобряти, запанькувати, запещувати, засюсюкувати, захвалювати, заціловувати, зманіжувати, зніжувати, леліти, леліяти, мазати, мазькати, маніжити (кого), маніжитися (з ким), нюнькати, нюнькатися, нянькатися, няньчитися, панькати, панькатися, пестити і пестіти, пестувати, перехвалювати, підтакувати, попускати (кому), потакати, потакувати, потоляти, потурати, розбещувати, розкохувати, розніжувати, розпещувати, розпонаджувати, розпотворювати, розпускати, спонаджувати, спотворювати, сюсюкати (до кого), церемонитися, цяцятися, цяцькатися,

*** балувати подарунками; виконувати всі забаганки; викохувати мазунчиком; викохувати маминим мазунцем; викохувати маминою доцею; викохувати мамієм; відгукуватись на всі "хочу"; відпускати гальма (кому); гладити по голівці; годити, як болячці; годити, як хирі; давати поблажку; давати попуск; давати попуст; давати потачку; давати потолію; давати потур; давати розпусту; заглядати в зуби; іти на поблажку; мазати зверху пирогом; мазати пирогами; напташиному молоці викохувати; не давати пилині впасти; не давати порошині впасти; панькатися, як кіт з оселедцем; перехвалювати на один бік; підносити на блюдечку; підносити на тарілочки; попускати віжки; потурати всім забаганкам; потурати примхам; робити сю-сю; розпускати віжки; ставитися поблажливо; тримати біля маминої спідниці.

Б

БАНДИТ, наволоч, бандота, зек, тюремщик, криміналіст, пірат, каторжанин,

***злодій в законі.

БАНКА, баночка, бутель, бутлик, слоїк, слоїчок.

БАРАБАНІТИ, порохати, порохити, тарабанити.

БАРВІСТИЙ, багатобарвний, квітчастий, кольоровий, строкатий,

*** так очі і вбирає.

БАРІТИСЯ, баблятися, бабрятися, бавитися (“Ой, їдь, милий, та не бався”), баньдатися (*діал.*), валандатися, везькатися, вижидати, вичікувати, вовтузатися, вовтузитися, вожжитися, возжатися, возитися, возюкатися, возькатися, войдуватися, волинити, волинитися, воловодити, воловодитися, волочитися (поволі йти), ворожити (над чимось), вошколупитися, вошколупкатися, в’язолитися, гайнуватися, гаятися, гузатися, гуздратися, гузятися, дармувати (час), длубатися, длятися, довбатися, довбитися (*діал.*), довганитися, дрімати (над роботою), дяллитися, забавлятися, забарюватися, забарятися, загавлюватися, загапкуватися, загаюватися, замешкуватися, затримуватися, зтягувати (час), збиратися (довго), зволікати, зволікатися, зряхуватися, кандибити, канітелити, канітелитися, кантуватися, капаритися, кичматися, ковбасити, ковблятися, (*діал.*); колупатися, копатися, копирсатися, корзати (*діал.*), короводитися (*т.с.*), корогодитися, корпатися, кублитися, кудовчити (роботу), кудовчитися, куйовдитися, кукублитися, кундоситися, кухторитися, кушкатися, кушторитися, мамлятися, марнуватися, маринуватися, марудити (діло), марудитися, мимрати, мнихатися, мньохатися, момсатися, монятися, морочитися, мотузатися, мошкородитися, мудохатися, мудоситися, муляти (діло), мулятися, мусолити, мусолитися, м’ятися, наддержувати, наминатися, носитися (з чимось довго), огинатися, отягатися, отягуватися, пазатися, панькатися, позіхати (над роботою), порпатися, порплитися, порплятися, пристоювати, ритися, розкачуватися, слинити, соватися, совгатися, спати (за ділом), суткуватися, тертися-м’ятися, товктися, тупцяти, тупцятися, тягти, угаювати, угаюватися, цяцькатися, чикатися, човгатися, човптися, чухатися, чухмаритися, шпотатися, шпортатися, шупортатися, ялозити, ялозитися,

*** бити бомки; вибиратися, як за море стріляти; вибиратися, як чайка за море; відкладати в довгий ящик; відкладати в довгу шухляду; відкладати до грецьких календ (календул); відкладати на безрік; відкладати на дно довгого ящика; відтягати час; відтягувати час; відсувати на бєзрік; вовтузитися, як кіт із салом; возитися, як кіт з оселедцем; волочити клешні; волочитися, як Борисів бик; волочитися, як голодне літо; волочитися, як солоний заєць; волочитися, як Хведькова корова; волочитися, як хвіст; гаятися за вчорашнім днем; гаятися, як щось учепило; гаяти час; держати під сукном; жувати жуйку; жувати клоччя; збиратися, як за смертю; збиратися, як злидень на обід; збиратися, як пес до роботи; збиратися, як свекор пелюшки прати; збиратися, як старець на свічку; збиратися, як убогий на кисіль; злизатися, як мухи після морозу; іти ваги-переваги; іти за море по зілля; іти, мов не своїми; іти, наче бабуся сниться; іти не своїм ходом; іти, ніби не ївши; іти нога за ногою; іти ступа за ступою; іти так, що бабуля сниться; іти, як бендюжна хльорка; іти, як гріх без душі; іти, як назавтра; іти, як неживий; класти до шухляди; класти під сукно; класти у ящик; ламатися, як гречаний бублик (навмисне зволікати); марнувати час; м'яти, як святий онучу; м'яти, як сліпий торбу; м'яти, як сліпий ханьки; не квапитися; не лізти поперед батька в пекло; не поспішати; не поспішати з козами на торг; не спішити; перевівати полову; переливати з порожнього в неповне; переливати з порожнього в пуге; переливати з пугого в порожне; переливати у чортів голос; переминатися з ноги на ногу; повертатися, як муха в сметані; повзти черепахою; поспішати, як чорт на утрєню; приходити в порожній слід; приходити на розбір шапок; приходити на шапкобрання; приходити перед розбором шапок; приходити по трушені груші; приходити у свинячий голос; приходити у чортів голос; робити без поспіху; робити без спіху; робити за пухлого душу; робити гайку (гаятися); робити з холодком; робити проволіку; робити спроквола; робити, як мерзле горить; робити, як мокре горить; робити, як у воловім вусі; спину чухати; тертися та м'ятися; товкти воду в ступі; трихи та мнихи справляти; тягти волинку; тягти гуму; тягти зайця за яйця; тягти за печінки; тягти кота за хвіст; тягти куцого за хвіст; тягти резину; тягти сірка за хвіст; тягти час; тягти, як за за кишки; тягти, як невід з моря; ханьки м'яти; ходити поза Уманню; ходити, як багачеві по

смерть; ходити, як рак по дріжджі; чортів сліпити (У примовці: “Що він там чортів сліпить чи що?” — себто гається); шукати вчорашнього дня.

Примовки забарливих: Встигнемо з козами на торг. Не горить. Поспішиш — людей насмішиш. Спішити треба повіль-но. А нам куди спішити? Нам за комір не капає.

Пріповідки про забарливих: Сидить, надувається, три дні в чоботи взувається. Одкладає, як лях свято. Збирається колядувати, а вже щедрувати пора. Поки збереться, то Матвій пообіда. Кресав Денис та й на гіллі повис. Пішов посол та й упав у розсол. Пішов глечик за водою та й пропав там з головою. Трихи-мнихи, нема оддихи. Улита йде, колись то буде. Поки пан маляр Бога змалює, то й чорта з’їсть. Моняється, поки й “святий Боже” заспівають. Поки зряхається, то й мед поп’ють. Ходив рак сім год по воду та прийшов додому, та став поріг переповзати, розлив воду та й каже: “Отак чорт скоро роботу бере!” Поки найде, сонце зайде. Це довга пісня. Тебе тільки по смерть посилати, то нажитися можна (жартома кажуть про забарливого).

БАРИШ, гендель, зиск.

БАРИШНИЦТВО, баришування, гендель, гендлювання, гендлярство, ліверанство, менджування, менжування.

БАРЛІГ, барлога, гавра, гайно, гніздище, гніздо, куб-лисько, кублице, кубло, лігвисько, лігвище, лігво, маточник, тирлисько, тирлице, тирло, тирловисько, скóта (*діал.*), скó-тище (*т.с.*),

*** насиджене гніздо; насиджене кубло; насиджене місце.

БАС, басисько, басище, басюка, басюра.

БАТІГ, арапій, арапник, байбара, батіжок, батожище, батура, батюга, батожисько, батожище, батурмен, бич, ванда, висвищак (*жарт.*), гарапа, гарапій, гарапник, гарапничок, джигуха, дротянка (нагайка), жигуха (тонкий батіг), камча, камчук, канчабура (довгий батіг), канчук, карбач, карбун, кнут, кусачка (нагайка), куцка (*т.с.*), лулускавка, лускавка, лутина, ляска, ляскавка, малахай, малахайка, нагаєчка, нагай, нагайка, нагайка-канча, нагаяка, поганяйло, поганялка, поганяло, поганяльник, поганяльничок, пуга, пугавій, ременнак (*діал.*), сваргій, сєргій (“Ох, жінко! Як почну я тебе отсим сєргієм латати, то вся шкура на тобі буде тріщати!”), тріпачка (канчук), файда, фанда, хвайда, хванда, хлист (батіг для верхової їзди), хлистик.

БАТЬКІВЩИ́НА, вітцівщина, вітчизна, вотчина (*іст.*), дідизна, материзна, ойчизна (*діал.*), отчизна, предківщина, рідноземля, ріднокрай, родовина,

*** мала батьківщина; рідна земля; рідна сторона; рідний край; своя сторона; своя сторононька.

БАТЬКО, бадьо (*діал.*), батенько, батечко, батіночко, ба-тонько, батуньо, батусь, батусьо, бацьо, батя, вітець, дедик (*діал.*), дедьо (*т.с.*), дядик, дядичок, дядюсь, дядьо, лелі (*діал.*), лелька, лелько, лелька, лельо, нанашко (хрещений батько), неньо, няньо, отець, панотець, панотченько, родитель (*рідко*), татенько, татечко, татко, тато, татонько, таточко, татуленько, татульо, татунь, татуньцо, татуньо, татусенько, татусик, татусь, татусьо, татценько, татцо,

*** весільний батько; вечернишний батько; головатий батько (на весіллі); названий батько; наречений батько; нерідний батько; хрещений батько.

Приповідки: Не купив батько шапки, хай вуха мерзнуть.

БАЧ, ач, диви, ич, іч, ов, овва,

*** чи ба; чи бач; чи ти ба; чи ти бач.

БАЧИТИ, ПОБАЧИТИ, видати, видіти, вздрівати, забачувати, збачати, зузріти, завважувати, загляджувати, зазирювати, запримічати, зріти, набачувати, набачитися, навидатися, навиджувати, навидітися, нагляджувати, на-глядітися, назирити, назорити, побачити, недобачати, побачити, помічати, повидати, повидатися, розгляджувати, розглядіти, роздивлятися, спостерігати, угледжувати, угледіти, уздрівати, уздріти.

*** бачити ві сні; бачити власними очима; бачити в рожевому світлі; бачити далеко; бачити здалеку; бачити далі свого носа; бачити на власні очі; бачити на два аршини під землею; бачити наскрізь; бачити краєм (краєчком) ока; бачити назирком; бачити світ; бачити сон рябої кобили; бачити сонце; бачити у сні; бачити у спину; бачити, як крізь густе сито; бачити, як крізь сито; бачити, як у тумані; видом видати; впадати в очі; впадати в око (очі); бити у вічі; встрявати в око; вражати око; звертати увагу; держати на виду; і в сні не бачити; розрізняти зором (див. також “дивитися”).

Приповідка: Де це бачено (видано)!

Б

БАЧИТИСЯ, вбачатися, верзтися, здаватися, привиджува-тися, убачатися, увиджатися, уздріватися.

БДЖОЛА, бджілка, бджілонька, бджілочка, гудимка, гудимонька, гудимочка, джмола (лісова бджола), пташечка (у загадці), пчола, пчілка, пчілонька, пчілочка, чмола,

*** Божа комаха; Божа комашка; Божа муха; Божа пташка; Боже створіння; Боже створіннячко; дика бджола.

БЕЗБАРВНИЙ, безколірний, безкольоровий, знебарвлений, небарвистий.

БЕЗБЌЖНИК, атеїст, невірник, невіруючий.

БЕЗВІННИЙ, безневинний, невинний, неповинний.

БЕЗВІХІДНИЙ, скрутний, тупиковий, конечний, поконечний.

БЕЗВІХІДЬ, безвихіддя, тупик, безгрошів'я, кінець, непереливки, відчай, лабіринт, розпач, пустота, пустеля, відлюддя (див. ще "біда"),

*** безвихідна ситуація; краще на гілляку; у відчаї — хапатися за голову; хапати голову в руки; ані верть, ані круть; чи верть, чи круть; хоч круть, хоч верть; хоч круть-верть; хоч верть-круть!; хоч бийся головою в камінні мури; ні в кут, ні в двері.

БЕЗВІТРЯ затишок, затишся, тиша.

БЕЗВІТРИЙ, безвітрий, затишний і затишний, тихий.

БЕЗВОЛОСІЙ, бритоголовий, гиравий, голений, лисий, лисінький, обголений, обліслий, обпатраний, стрижений, стрижений,

*** лисий, як бубон; стрижений наголо; стрижений під нулівку; стрижений, як вівця.

БЕЗДІЯЛЬНИЙ, інертний, апатичний, депресивний, аморфний, нудьгуючий,

*** не знає, де себе діти; не знає, де себе подіти; не знає, де подітися; не знає, куди діватися; не знає, чим зайнятися; не знає, як уникнути нудьги (апатії, бездіяльності).

БЕЗГЛУЗДИЙ, дурний.

БЕЗГЛУЗДЯ, нісенітниця.

БЕЗГОЛОСІЙ, безгучний (*pid.*), беззвучний, безмовний, безсловесний, німий, німіна, німотний,

*** безголоса істота; німа істота.

БЕЗВÓЛЬНИЙ, слабовільний, безвільний, безвільник, безвладний, слабак, нерішучий,

*** як з клоччя батіг; ні риба ні м'ясо; ні жарене, ні парене (див. нікчема).

БЕЗДÓМНИЙ, бездомий, бездомок, безпритульний, безпритульник, безприхатній, безприхатник, безприхатько, безприхильний, безприхильник, безхатько, блудяга, блудящий, бродяга, бурлак, бурлака, бурлаченько (*нар.*), волоцюга, нетяга.

БЕЗДОРІЖЖЯ, багнище, багно, багнука, бездоріж, бездорож, бездорожжя, безпуття, болітце, болотисько, болотище, болото, вир'я, грязило, грязище, грязюка, грязь, драгва, драглина, драгно, жижа, калюка, месиво, місиво, моква, непролаззя, непролазні, непрохіддя, непрохідня, розкаль, розквась, тванюка, твань, трясавина, трясавиця, трясовина, трясовиння, трясовиця, хляга, хлягоза, хляда, хляка, чвакотнява, шаруга (*діал.*),

*** насмолена дорога (грязь липне, як смола); невилазна грязюка; непролазна грязь; розбита дорога; розверзла дорога; розгасла дорога.

БЕЗЗАХІСНИЙ І БЕЗЗАХІСНИЙ, безборонний, безоборонний, безпорадний, безрадний.

БЕЗЛÁДДЯ безвладдя, безлад, безладки, безначальність, безначалля, безуряддя, кавардак, незлагодя, нєлад, путанина, плутаниця, плутанка, різноголосся, розгардіяш, розруха, хаос, шарварок,

*** не в злагоді; не в лад; не в дружбі.

БЕЗЛІ́КІЙ, безвиразний, безлиций, невиразний.

БЕЗЛЮ́ДНО, анікогісінько, анікого, безлюддя, відлюддя, відлюдно, нікогісінько, нікого, одиноко, окремішньо, самітно, самотинно, самотно, самотньо, порожньо, пусто,

*** ані душі; ані живої душі; ані лялечки не видно; ані рудої миші; все наче вимерло; жодної душі; і голосу живого не чути; нема живої душі; нема ні духа; не чутно гласу людського; не чутно голосу людського; ніде ні оселі; ні духа; ні духа живого; ні душечки; ні душі; ні живої душі; ні лялечки; пусто, як у жнива в селі; пусто, хоч голий біжи; хочби жива людина; хочби тобі лялечка; хочби тобі одна людина.

Примовки: Юрба, коли нікого нема.

БЕЗМЕЖНИЙ, безберегий, безбережний, безгранний, безкінечний, безконечний, безкрай, безкрайній, безмір, безмірний, безмір'я, безнемірний, безосязний, всеземний, всеобіймаючий, всеохоплюючий, всепланетний, всесвітній, невимірний, незміренний, незмірний, незмірняний, немірняний, необмежений, неоглядний, неозорий, неозорний, неокраї, неокрайній, неомірний, неосязний, неохопний, нескінченний, несходимий, широкополий,

*** без кінця і краю; без меж; безмір всесвітній; безмір космічний; безмір'я світове; де лиш око сягає; куди око дістає; куди око не сягає; не обняти оком; немає берегів; нема кінця-краю; ні перейти, ні перелетіти; ні початку, ні краю; скільки оком захопиш; скільки оком зглянеш; скільки оком скинеш; скільки око сягає; як далеко око сягає.

БЕЗМОВНІСТЬ, безгомін, безгоміння, мовчання, німота, німотність, тиша, тишій,

*** німа тиша.

БЕЗНАДІЙНО, покірно, приречено, фатально,

*** як віл перед обухом.

Приповідки: Жде, як віл обуха.

БЕЗОДНЯ бездоння, безодень, безоднява, бурчак (яруга), вертеп, відхлань, глиб, глибина, глибін, глибочина, глибочінь, дєбра, (*діал.*), дєбриця, дєберка, дєбир, дєбрив, дєбря, завіс (круча), зверть, звор, зворище, змійовина, зривисько, зривище, з'ява, ізвір (*діал.*), кізівер (круте узгір'я), кеда, кедина, кеття, крутизна, крутобережжя, крутовизна, крутовина, крутояр, крутяк, круча, кручина, незглибимість, незглибиння, нурта (у воді), обвалище, обірвище, одхлань, прірва, провал, провалля, пропасна, пучина (в морі), розпадина (між горами), строма, стромовина, урвисько, урвище, уривище, ущелина, хлань, чорторий, чортория, яруга, *** жахаюча глибина; жахлива глибина; жахна глибина; запаморочлива глибина; незмірима глибина; незмірна глибина; непроглядна глибина; страшна глибина; чорна глибина; чорна котловина.

БЕЗПАМ'ЯТНИЙ, забутливий, склеротик, забудько,

*** голова дірява; голова стала дірява; пам'ять стала як решето; голова туманіє; голова туманиться.

БЕЗПЕРЕРВНО, безнастанно, безпересталь, безпере-станку, безперестанно, безперестану, безперестанці, безперéстань, безугавно, безугаву, безупинно, безустанно, безустанку, всякчас, завжди, завше, завсігди, завсіди, заповсігди, нащоденно, невгаваюче, невгавуче, невгавучо, невгамовно, невгомовно, невгомонно, невмовчно, невпинно, невтримно, неперервно, непереривно, непогамовано, непогамовно, нескінченно, неспинно, неугавно, повсігди, повсякчас, повсякчасно, постійно, усякчас, щогодини, щоденно, щодень, щодня, щомиті, щомить, щохвилі,

*** без відгалу; без зупинки (зупинок); без перестанку; без спину; без угаву; без упину; весь час; дні і ночі; днями і ночами; день у день; доки світ сонця; за разом раз; і нині, і повсякчас; і нині і прісно; кожен день; кожну годину; кожну мить; не вгаваючи; не вщухаючи; не зупиняючись; не перестаючи; не спиняючись; не стихаючи; одно в одно; раз за разом; протягом часу; раз- по раз; раз-у- раз; рік у рік; скільки й сонце світить; що Божий день.

БЕЗПЕРÉЧНО, незаперечно, звичайно, вірогідно.

БЕЗПЕРЕШКО́ДНИЙ, безборонний, беззаборонний, безсуперечний, вільний, незаперечний,

*** без перепон; без перешкод.

БЕЗПЛА́ТНИЙ, безвідплатний, безкоштовний, безоплат-ний, дармовий.

*** на халяву.

БЕЗПОМИЛКОВИЙ, безпомильний, вірний, непохибний, несхибний, нехибний, правдивий, правильний.

БЕЗПРИЧІ́ННО, безпідставно,

*** за будь здоров.

БЕЗРО́ГІЙ, гулий, комолий, шутий.

БЕЗСІ́ЛЛЯ безвладність, знесиленість, знесилення, знесилля, нездатність, неміч, немічність, несила, неспромога, неспроможність, хиренність.

*** не вистачає духу; не вистачає сили; не стає духу; не стає сили.

БЕЗСЛІДНО, назавжди,

*** без вороття; як у бісову пельку; як бісові в пельку; як у пір-ву; як у вирву.

БЕЗСМЕРТЯ, безсмертність, невмирушість, несмертельність, несмертність.

БЕЗСО́ВІСНО, безсоромно, зухвало, жорстко, цинічно, напролом, навпростець, навпрямки,

*** не побоятися гріха; не боятися гріха; не боятися Бога.

БЕЗТУРБО́ТНИЙ, погідливий, погідний, спокійний.

БЕЗТУРБО́ТНО, привільно,

*** в найкращих умовах; дуже добре; як у батька за пазухою; як у Бога за дверима; як у Бога за пазухою; як у Христа за пазухою.

БЕЗУМО́ВНО, беззаперечно, безперечно, безсумнівно, во-чевидь, допевне, достеменно, достовірно, неодмінно, запевне, запевно, звичайно, обов'язково, неодмінно, нестеменно, певне, певно, *** абсолютно точно; без сумніву; без всякого сумніву; видима річ; відома річ; говорити нічого; немає сумніву; очевидна річ; певна річ; поза всяким сумнівом; поза сумнівом; природна річ; цілком імовірно; цілком можливо; як видно; як пити дати; ясна річ; як двічі два.

Примовки: Та що вже говорити. Як пити дати.

БЕЗХА́ТЬКО, безхатченко, бомж.

БЕЗХМА́РНИЙ, погідливий, погідний, погожий, соняч-ний, ясний.

БЕ́РЕГ, бережечок, надбережжя, надмор'я (біля моря), побережжя, прибережжя; примор'я (берег моря); узмор'я (біля моря),

БЕРЕГТІ, глядіти, зберігати, пильнувати, стерегти, ховати, хоронити, шанувати, шкодувати, щадити.

БЕРЕГТІ́СЯ, глядітися, начуватися, оберігатися, остерігатися, стерегтися, шануватися,

Народні остерігання: Бережися! Будь обережним! Глядися! Остерігайся! Пильнуй! Почувайся! Стережися! Шануйся! Щадися!

БЕРЕЖЛІ́ВИЙ, бережливець, бережний, дбайливець, дбалець, дбалий, запасливий, збережливий, кукібливий (*діал.*), кукібний, надбайленко, ошадливий, ошадний.

БЕШКЕ́ТНИК, архарівець, архаровець, баламутник, башибузук, безпардонник, безпутний, безпутник, бешкетливий, бешкетний,

бешкетуватий, босил, брикун, брикунець (про дітей), брикунчик (*т.с.*), бузотер, бузувір, буцмар, буян, варивода, витівник, вітрогон, гайстур, гайстуряка, гастур, гастуряка, гайдабура, гонивітер, гуляй-вітер, гультяй, дзіндзівер-зух, дряпичка, жирун, жирунець (*дит.*), жирунчик (*т.с.*), забіяка, забіякуватий, задерика, задерій, задирака, задиракуватий, зайдиголова, заводій, заводіяка, збитошний, збитошник, зірвивітер, зірвиголова, каламут, каламутник, капосний, капосник, кармалюк, кармалюкуватий, левенець, лихотворець, лоботряс, лобур, лобуряка, махомет, надзигльований, неврівноважений, недисциплінований, некерований, неотеса, неотесаний, непутній, непутящий, нехрист, нєслух, нечестивець, оглашений, одірвиріг, опришок, паливода, печихвіст, підчихвіст, пошкодерник, поштуркач, пусти-вирвусь, пустій, пустун (*дит.*), пустунець (*т.с.*), пустунчик (*т.с.*), розгардіяшник, розхристанець, розхристаний, сибіряка, скажений, урвіголова, урвіпола, фармазон, халамидник, харциз, харцизник, харцизяка, химород, хуліган, хуліганистий, шалапут, шалапутний, шалапутник, шалапутько, шаливір, шалиган, шелихвіст, шибайголова, шибеник, шибеникуватий, шибеняк, шибиткуватий, шкода, шкідливий, шкодливий, шкодник. (див. також “задерікуватий”).

*** дає гастролі; дає концерти.

БЕШКЕТУВАТИ, бузотерити, баламутити (буянити), вариводити, витівати, вітрогонити, жирувати, забіянити, каламутити, розгардіяшити, хуліганити, шкодити,

*** відколювати номери; вступнути штуку; викинути коника.

БІЛО, бич, бияк, калатайка, калатайло, клепач, клепачка, ляда (у ткацького верстата), мечик, стукало, товкач, язик (у дзвона).

БІТИ (Див. також **ВДАРИТИ**, **ПОБІТИ**, **БІТИСЯ**) бабахати, бабахкати, байбарити, бамбурити, банити, батожити і батожіти, батурити, бахати, бахкати, бичувати, боксувати, бузанити, буцати, буцкати, ватлати, висікти, витіпувати, віхрити, відшмагати, волочити (за чуба), вохрити, гамселити, гатити, гахкати, гвоздити, гепати, гехкати, гилити, голомшити, гріти, двигати, деркачувати, дзизкати, довбати, драти, дрючкувати, дубасити, дубцювати, дуксати, духопелити, каменувати, карати, качалкувати, кібчити, кнутувати, колінчити, колошкати, колошматити, копати (ногою), кресати, куделити, кудлити, кудовчити, кудом'ячити,

кулакувати, кулачити, лигнути, лискати, локшити, ломигати (бити ломакою), лупасити, лупити, лупцювати, лушпанити, лушпарити, лушити, ляскати, макогонити, маніжити, мантачити, молосувати, молотити, молотувати, мотлошити, мотолошити, м'яшкурити, настьобувати, нахльостувати, окладати, парити (різками), перішити, підгилювати, піжити, пірчити, побивати, побити, понівечити, пороти, потрошити, пужити, репіжити, ретязувати, розправлятися (з ким), садикати, сікти, смажити, смалити, смугувати, стусати, стусувати, стьобати, супонити, талапати, тарарахкати, тарахкати, телепкати, телехкати, тигипнути, тіпажити, тіпати, товкмачити, товкти, торохати, торохкати, тріскати, трошити, тузати, тузити, тузувати, тусати, тюжити, угріти, хвацкати, хвиськати, хвицати, хвицькати, хвоїти, хвоськати, хвоцькати, хворостинити, хворостити, хвощити, хлискати, хлиськати, хляпати, хльоскати, хльостати, хрестити, хряпати, хрьопати, чварахкати, чесати, чинбарити, чистити, чихвостити, човпти, чубарити, чубити, чустрити, чухрати, шарахати, шваркати, шкварити, шкулити, шмагати, шмалити, шморгати, шпарити, штирхати, шторхати, штурляти, штурхати, ямликувати,

*** бити вербою (у Вербну неділю), бити в одну ціль; бити до живого тіла; бити з маху; бити з усього розмаху; бити мимо; бити навідліг; бити на відмах; бити навідмаш; бити наодмаш; бити напевно; бити шибнем; бити, як гороховий сніп; бити, як кат Микиту; бити, як Сидорову козу; бити, як снопа; бити, як снопа в голодовку; брати в батоги; брати в нагаї; брати в обмолот; брати за барки; брати за петельки; вирівнювати ребра; віддіти з правої; гладити проти шерсті; гладити ребра; гладити спину; годувати бебехами; годувати буханцями; годувати лящами; годувати потиличниками; годувати штурханами (штурханцями); давати буханів; давати кия; давати по хряпах; давати почубеньків; давати пуду; давати субітки (школярам — *заст.*: карати різками); давати тирси; давати тришия; давати ціпка; давати чубровки; давати щигля (щиглика); дерти за вуха; дерти за чуба; дерти лико; дерти шкіру; докладати воза (*жарт.*); змішувати з гряззю; кидати за очкур приску; кидати приску за пазуху; кресати кременем; наділяти запотилічниками; налітати шулікою; наминати боки; наминати чуба (чуприну); переганяти на гречку; переганяти

на росу; піднімати руку (на когось); показувати, по чому ківш лиха; показувати, по чому лікоть кваші; полосувати різками; пороти на всі боки; пускати мазку з носа; пускати юшку з носа; розпускати руки; розтирати в порошок; святити лозиною; сікти на м'ясо; сікти на м'ясосічку; сікти на січку; смажити на вишкварки; соватися з кулаками; спускати сім шкур; ставити синяки; товкти на пшоно; частувати березовою кашею; частувати березовою кашею з дубовим салом; чесати кулаки; як шуляк налітати; дуже побити; добре побити; виправити шелепи; надсадити бебехи; надсадити печінку; давати березовій каші; відбивати бебехи; відбивати бельбехи; відважувати потиличник; відміряти ляпаса; відміряти ляща; бити у три батоги; вигравати третячка на зубах; видавити олію; видавати олію; витрясати печінку; давати зуботичину; давати прочуханки; давати прикурити; давати хльосту; давати чортів; намилювати шию; оперезати кийком; вирівнювати ребра; перелічити зуби; спасувати шкіру вздовж і впоперек; давати відсіч, давати здачі, давати пуду; одважувати здачі; наганяти пуду; давати духу; давати дрозда; давати жару; давати перцю; давати прикурити; гостро критикувати; давати нагінку; давати чортів; давати чосу; відповідати ударом на удар; відповідати образою на образу; діставати по зубах; діставати стусана; діставати тумака; діставати тумаків; діставати штурханів; діставати штовхана; діставати штовханів; діставати ляпаса; діставати мордаса; діставати щигля; давати пам'ятного; давати пам'яткового; давати в пам'ятку; давати перегону; давати під сьоме ребро; давати по зубах; давати по кумполу; дати табакки понюхати; дати наминачки; дати чиньби; дати тирси; дати швабу; дерти за чуба; дерти за вуха; ноги рогачем перебивати; давати волю рукам; давати потиличника; давати запотиличника; давати киселю (киселя); давати кучми; давати по шиї; давати по потилиці; давати по гамалику; давати голоблею по гамалику; давати затиначки; давати стусанів у потилицю; бити в пику; давати березовій припарки; дати ляпаса; відміряти ляща; відважити ляща (ляпаса); заліплювати ляща (ляпаса); давати бобу; всипати бобу; завдавати бобу; давати головиць; давати доброго бобу; давати скільки влізе; давати хльосту; задавати перцю з маком; давати прасу; давати в пику; давати кабаки; перелічити зуби; давати копоті; давати лупки; давати лупня; давати духопелів; давати духопеликів; давати духу; давати горіхів; витерти ворсу;

давати жару; давати прочуханки; бити під п'яну руку; давати буханів; давати стусанів; давати штовханів; годувати штурханцями; карати різками; давати чубровки; давати почубеньків; давати матланки; давати штурханця (штовханця) на дорогу; штурхати ліктем (легенько); давати щиглів (шигля); всипати гарячих; врізати гарячих; дати гарячих; всипати патиків; всипати перцю; всипати на галушки; всипати різок; всипати хльосту; давати мордаса; давати по мордаса; брати за барки; брати за петельки; бити, як гамана; гладити по спині; годувати бебехами; годувати буханцями; на гречку переганяти; надавати копняків; частувати потиличниками; давати копняка; дати на горіхи; розчистити на горіхи; штовхати в душу; розквасити губи; латати боки.

Приповідки: “Я чув, що тебе цілу ніч били?” “Яка там ніч у Петрівку!”. “Одягай, бабо, кожуха, бо буду воловим батогом бити!” Бив циган маму, щоб жінка боялась. Бий верхнього, щоб аж нижній почув. Бий свій свого, щоб чужий духу боявся. Дай, Боже, вам побитись, а нам подивитись. Бито, щоб не лазив у чуже жито. Мовчи, товстопуза пляшко, а то бебехи повідбиваю! Твої діти й мої діти били наших дітей. Чортзна-хто кума б'є, а мені не доведеться. Як кого б'ють, то й його зовуть. Не по чім і б'є, як не по голові! Подай держак від лопати свата привітати. Ходить, як овечка, а буцає, як баран. Такого на їх пуду нагнав! Аж голова загула. Аж іскри з очей посипались.

Звукове наслідування биття: бабах, бац, бебех, лусь, лясь, торох, трісь, тьоп, хвись, хльось, хльость, хряп, хрясь.

(Див. також синонімічні гнізда до слів “вдарити” і “побити”).

БІТИСЯ, побитися,

*** братися за барки; битися навкулачки; братися за чуби; брати за петельки; надавати тумаків.

БІГАТИ, ВІБІГТИ, басувати (про коней), вибігати (шось); і вибігати (куди), відбігати, гайсати, галайгасити, галасати, ганяти, ганятися, гасати, забігати, літати, лопотіти, ляпотіти, метатися, мотатися, носити (коні поносили), носитися, побігати, погайсати, погаласати, погасати, попобігати, попо-гайсати, попогаласати, попогасати, попоскакати, пробігати і пробігати, прогайсати, прогаласати, прогасати, рисити, шататися-мотатися, *** бігати по колу; бігати, виваливши язика; бігати дуже швидко; бігати, висолопивши язика; бігати наввипередки; бігати,

спідницю задерши; бігати, як Марко у пеклі; бігати, як на пожарі; бігати, як на пожежі; бігати, як Настя в конопельки; бігати, як Сивко по пеклу; бігати, як Сірко на прив'язі; бігати, як цуцик (невідступно); бігма бігати; ввіритися ногам; відбігати ноги; ганяти вітер; літати кулею; літати метеором.

Приповідки: Злітати на одній нозі. За ним як собаки гнали.

(Див. також синонімічний ряд до слова “бігти”).

БИГОВИЙ (СТОСОВНО ПЕРЕГОНІВ), гоновий, перегоновий,

*** бігова доріжка; біговий рисак.

БИГОМ, алюром, бігцем, бігці, біжка, біжкома, вибриком, вискоком, вистрибом, вистрибцем, вскач, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, навскач, навскоки, підстрибом, скоком, скоком-боком, скочака, скочки,

*** з вибриком; з вискоком; з вистрибом; з вистрибцем; з підскоком; з підстрибом; з підстрибцем; з прискоком; з пристрибом.

БІГТИ, ПОБІГТИ, вбігати, вибігати, вилітати, випурхувати, відбігати, влітати, гайнути, галопити, гнати, гнатися, гунути, доганяти, драти, дременути, дрепенути, дризнути, друмхнути (*диал.*), забігати, залопотіти, засвистіти, захурчати, здоганяти, зірватися, звинутися, кинутися, копотіти, курнути, лепенути, летіти, лопотіти, ляпотіти, майнути, махнути, метнутися, мотнутися, мчати, мчатися, наздоганяти, нестися, перемчатися, перхнути, підбігати, покопотіти, полетіти, полонути, полопотіти, поляпотіти, понестися, пороснути, припускати, пужнути, пуститися, рвонутися, трюхати, трюхкати, тюпати, устюжити, ушкварити, чвалувати, чкурити, чкурнути, чухрати, шарахнутися (від кого), шаснути, шатнутися, шатнутись-мотнутись, шмигнути, шмигнути, шуміти (У приповідці: “Шуми до куми!”), шурувати (У примовці: “Шуруй на всі лопатки!”), югнути, юркнути,

*** аж п'яти губити; аж рвати ногами землю; бігма бігти; бігти, аж горять п'яти; бігти, аж дух випирає; бігти, аж земля стугонить; бігти, аж курява з-під ніг зривається; бігти, аж п'яти губити; бігти, аж спотикатися; бігти, аж шкопертати; бігти безвіч; бігти безоглядно; бігти без пам'яті; бігти без тям; бігти вибриком; бігти видрібцем; бігти вискоком; бігти, висолопивши язика; бігти вистриба; бігти вистрибом; бігти вистрибцем; бігти вистрь; бігти вскач; бігти вухо в вухо (про звірів); бігти

галопом; бігти дриндом (риссю); бігти з вибриком; бігти з вибриком та висokoком; бігти з висokoком; бігти з вистрибом; бігти, землі не торкаючись; бігти з усіх ніг; бігти — конем не здоженеш; бігти кругалю; бігти, куди ноги понесуть; бігти, куди очі поведуть; бігти, мов біснுவатий; бігти, мов дурень з гори; бігти, мов собаки женуться; бігти, мов хто в шию жене; бігти наввипередки; бігти навманья; бігти навпереганячки; бігти навперегін; бігти навперегона; бігти навперегони; бігти навперейми; бігти навпростець; бігти навпрошки; бігти на всі лопатки; бігти навскак; бігти навскач; бігти навскоки; бігти навтрюхи; бігти назирці; бігти назустріч; бігти наосліп; бігти наперегін; бігти наперегінки; бігти наперегони; бігти напереріз; бігти, нап'явши вітрила; бігти насліпачки; бігти не своїми ногами; бігти, не тямлячи себе; бігти, не чуючи землі; бігти, не чуючи підшов; бігти осліп; бігти підбігцем; бігти підстрибом; бігти підтюпцем; бігти пригинцем; бігти прожогом; бігти риссю (ристю); бігти світ за очі; бігти сліпма; бігти скоком; бігти собачою риссю; бігти стрімголов; бігти сторчмаголов; бігти стрибки; бігти тінню; бігти хто в горох, а хто в сочевицю; бігти, хто куди; бігти чвалом; бігти, як божевільний; бігти, як байбас на весілля; бігти, як без голови; бігти, як буря понесла; бігти, як вітрів батько; бігти, як дурний до образів; бігти, як дурний топиться; бігти, як звір, спущений з припону; бігти, як з лука вистрілили; бігти, як з шибениці зірвався; бігти, як із цепу; бігти, як кіт загорений; бігти, як кропивою попечений; бігти, як метеор; бігти, як на крилах; бігти, як на пожежу; бігти, як опарений; бігти, як опечений; бігти, як пес, спущений з ланцюга; бігти, як попарений; бігти, як Синякова чустря; бігти, як собака на посвист; бігти, як собака, спущений з прив'язі; бігти, як солоний заєць; бігти, як цаплений; бігти, як шалений; бігти, як швець з чобітьми на торг; братися в ноги; ввіритися ногам; відбігати на другий бік; брати з копит (про коней); брати ноги в руки; брати ноги за пояс; брати ноги на плечі; вітром мчатися; гнати, як дідько вітри; гнатися по п'ятах; дати марафон; гопки скакати (*ірон.*); дуймом подути; забігти безвісти; забігти світ за очі; і ходу; кидатися з усіх ніг; кидатися, як на пружинах; летіти вихором; летіти вітром; летіти кулею; летіти метеором; летіти, мов на крилах; летіти на крилах; летіти стрілою; летіти, як з лука; летіти, як колісниця; летом летіти; податися бігцем; податися на

всіх парак; пороснути врозтіч; прибігти в один дух; проноситися вивертом; пускатися біжка; рвати землю; рвати ногами землю; трусити клусом (про коней); трусити риссю (ристю); ударити з копит; ударити чвалом.

Спонування до бігу: Алюр три хрести! Анумо, біжка! Ану, дай Боже, ноги! Одна нога тут, друга там! (коли просять швидко збігати). Анумо, біжком! Збігай на одній нозі! (себто швидко).

БІДА, безвихідь, безголів'я, безголов'я, бездолля, безнадія, безталання, безталаннячко, безщастя, біди, бідка, бідога, бідонька, бідочка, бідування, горе, горево, горенько, горечко, гризота, жалі, жаль, злигодні, знегіддя, знегода, кривда, лихо, лихоліття, лишенько, лишечко, напасть і напáсть, напуст, напусть (напусть напустилася), наруга, наслання, невезуха, невзгодина, негаразди, недоленька, недоля, незгода, незгодонька, непереливки, неталан, нещастя, пекло, пеня (лучилась пеня), півбіди, півгоря, півлиха, півнещастя, поневіряння, потуга (*dial.*), прибідок (“До біди та ще прибідок”), пригода, пригодонька, прикрість, притуга, причина (сталась йому причина), скрут, скрута, фрасунок (“Не поможе трунок, як прийде фрасунок”), тупик, халепа і халéпа, хиря, *** безвихідне становище; бездольна година; біда гне; болячка на серці; важка година; гірка година; вічний біль; впіймався в сильце; гірка чаша; гірке горе; глухі часи (лихоліття); живий жаль; лиха година; лиха доля; лиха напасть; лиха пригода; лихі часи; лихо та й годі; лихо та ще з лихом; нагле лихо; не з медом; непозбутна біда; непритомна напасть; непроглядне горе; нещаслива доля; пекуча журба; пекучий жаль; проклята біда; солона доля; скрутне становище; стихійне лихо; сто лих; триклята біда; тяжка біда; тяжка година; тяжкі часи; чорний день; хоч плач; хоч скач; хоч вовком вий; хоч лобом в стіну бийся; хоч криком кричи; глухий кут; голова йде обертом; голова йде кругом; голова йде ходором; під лихо; під хуртовину; лихо на голову; біда на нашу голову; біда на мою голову; усі шишки на голову; хоч під греблю.

Народні бідкання в нещасливий час: вже і в пеклі гірше не буде; ні звернуть, ні сплигнуть; ні круть, ні верть; хоць до Бога реви; хоч “ала” кричи; хоч божу мать співай; хоч вішайся; хоч в ополонку; хоч в холодну копанку плигай; хоч гвалт кричи; хоч головою в стінку бийся; хоч гопки скачи; хоч давися, хоч топися; хоч до

Б

чорта в зуби; хоч живим у землю лізь; хоч живим у домовину лягай; хоч живим у яму лягай; хоч живому в могилу лізь; хоч живцем помирай; хоч живцем у землю лягай; хоч забийся; хоч зав'яжи очі та вниз головою; хоч з гори та в воду; хоч здохни; хоч з мосту та в бігушую воду; хоч з мосту та в воду; хоч з мосту та в шум; хоч з хати тікай; хоч з шапки вбийся; хоч камінь на шию та в воду; хоч караул кричи; хоч криком кричи; хоч кричи; хоч крізь землю провалися; хоч кулю в лоб; хоч лобом у стінку товчи; хоч лягай та вмирай; хоч лягай та вмирай і “пробі” не кричи; хоч на бантину; хоч на бігушую воду; хоч на гілляку; хоч на край світу тікай; хоч на кубанські степи; хоч на місці погибай; хоч на стінку лізь; хоч на шибеницю; хоч об комин головою; хоч петлю на шию; хоч під греблю; хоч повісся; хоч “пробі” кричи; хоч провалися в безодню; хоч просто в шум; хоч “рятуй” кричи; хоч сирії землі хватайся; хоч сядь та й плач; хоч стоячи кричи; хоч сядь та й руки згорни; хоч ти Божу мати пій; хоч ти криком ізійди; хоч ти лусни; хоч ти сказися; хоч топися; хоч тюкай; хоч у воду скачи; хоч у Дніпро з мосту; хоч у домовину лягай; хоч у зашморг лізь; хоч у кулак труби; хоч у могилу лягай; хоч у петлю лізь; хоч у прірву йди; хоч утікай; хоч у яму лягай; хоч що хоч роби; хоч що хоч, те й роби.

Приповідки: Буде непереливки. Досталося перцю з квасом. На вибір дають: хоч гинь, хоч живцем у могилу лягай. Коли б так до лиха, як до біди. Насунулось лиха до бісового батька. Господи, злізь та подивися! (яке нещастя). Біда біду перебуде, одна згине, десять буде. Біда найде, хоч сонце зайде. Не йде на ум ні їда, ні вода, коли перед очима біда. Впав у біду, як курка в борщ. Туди мах, туди мах, та все біду по зубах! Йому горе штани поре. Від напасти не пропасти. То не лихо, як одно, а два та три! Друзі признаються в біді: в пригоді пізнавай приятеля. Лихо не спало. Біда та й годі! Лиха година! (щось загубив) Лиха годинонька! Побила лиха година. Побила та нещаслива година. Біда його знає! Як на біду. Як на те. Як на зло. Не поможе трунок, як прийде фрасунок. Де діватися?

БІДНИЙ, банкрут, безгрішний (без грошей), безгрунтий, бездомний, бездомник, бездомок, безземельний (про селян), безземельник, безкінний (*т.с.*), безкорівний, безмаєтний, безможний, безприданиця (про дівчат), безпритульний, безхатник, безхатній,

безхатченко, безхатько, безштанний, безштанник, безштанько, бідага, бідак, бідар, бідаха, бідачисько, бідненький, біднота і біднота́, біднуватий, біднук, бідня́, бідняга, бідняжечка, бідняжка, бідняк, бідняка, бідовище, бідолага, бідолак, бідолака, бідолах, бідолаха, бідолашечка, бідолашка, бідолашний, бідолашник, бідорака, бідоряга, бідоряжечка, бідяга, бідяжка, бідяжечка, бобиль, босак, боско, босяк, бурлак, бурлака, гиря, голан, голеча, голиш, голобок, голодраб, голодрабець, голодрабий, голодрабія, голодранець, голодраний, голодранця, голозадий, голоколінець, голоколінний, голопуз, голопузий, голопузик, голопузько, голопуцько, голопуцьок, голоп'ятий, голоп'ятко, голоп'ятник, голоп'ятко, голота, голоштан, голоштанець, голоштанний, голоштанник, голо-штанько, голяк, голяндрасник, гольті́па, гольті́пака, гульті́-пука, горопаха, горопашний, дід (жебрак), драб, драбуга, дранець, драник, дрант, дрантогуз, дрантюх, дрань, драпак, драпачина, жебракуватий, занепалий, заробітчанин, збіднілий, злигодній, злидар, злидаренко, злидарчук, злиденний, злиденник, злидень, злидні (переносне), злиднявий, злидняк, злидняцький, злидюк, злидявий, злидяк, зубожений, зубожілий, капцан (*діал.*), квак (*знев.*), комзлидень, комнезало (*лайл.*), комизах (*т.с.*), комнезамівець, комнезамщик, ланець, лапотон, лахмай, лахмидник, лихолата, личак, личакар, малоземелець, малоземельний, малоімущий, митар, мізерак (*діал.*), міхоноша (“З розкоші не йдуть в міхоноші”), найбідніший, найзлиденніший, наймит, найнужденніший, найубогіший, небагатий, неборак, негрошовитий, неможний, неможник, неімущий, немаєтний, немаєчий, неможний, неплатоспроможний, нетяга, ніхто (а він — ніхто), нужда, нуждар, нужденний, нужденник, обголілий, обдертус, обіднілий, обідранець, обірванець, обстарчений, обшарпанець, онучкар, ошарпанець, пан-голота, передрантус, підстріпанець, підстріпаний, підстріпаник, плохута, постоляр, пребідний, пролетар, простолюдець, простолюдин, прошак, сарака (*діал.*), сирота, сиротина, сірома, сіромаха, сіромашний, сіромашник, сіромашня, смерд (*іст.*), старець, старцюга, старча, старчатко, старчення, старчений, терпібіда, торбар, торбешник, торботрус, торботряс, убогий, убоженко, халупник, харлай, харлак, харлань, харлачок, харпак, харпачина, чорномозолець, чорномозольний, чорномозольник, шарпак, шмаровоз, штупак, шурпак,

Б

*** ані же, ані на мотузочку; ані печі, ані лави; біда присіла; біда обсіла; біда притисла; багатий на лати; багатий тільки на дітей; багатий, як пес кудлатий; багатий, як чорт рогатий; без гроша; безпросвітні злидні; без статків; без шеляга за душею; без шеляга при душі; бідний, аж синій; бідний, як мак начетверо; бідний, як нитка; бідний, як турецькитий святий; бідний, як церковна миша; більше має боргів, як волосся на голові; босий і голий; босий і простоволосий; босини справляє; в боргах по самі вуха; б'ється з нуждою; б'ється як та риба; в боргах, як ворона в сажі; в боргах, як пес у реп'яхах; в боргах, як у шовках; в борги по коліна заліз; вітер в кишенях свистить; в кишені аж гуде; в кишені вітер гуляє; в кишені пусто; в кулак трубить; голий, босий і простоволосий; голий голяниця; голий і босий; голий, як бич; голий, як бізун; голий, як бубон; голий, як долоня; голий, як кістка; голий, як миш; голий, як палець; голий, як пень; голий, як пляшка; голий, як пучка; голий, як руда миш; голота з голот; голота нещадима; голий, як турецький святий; голодний і голий; гол, як сокол; голь нещадима; голь нужденна; гроша нема за душею; грошей, як у жаби пір'я; вийшло до гроша; дома горобці свищуть; дрантям світить; живе на пташиних правах; живе, як нагаєць (бідно); зав'яз у боргах; зачухель чорноробоча; з боргів не вилазить; зійшов на пси; зійшов на пшик; зламаної копійки нема за душею; злидень полатаний; з торбою не свариться (жебракує); його злидні заїли; його позички з'їли; йому купило притупило; і хвоста нема (про худобу); і кішки в хаті нема; йому не йде на лад; карманні вітри гудуть; кишеню павук заснував; козак-пуха без кожуха; кошеняти з запічка нічим виманити; латка на латці; латку латкою латає; ледве кінці з кінцями зводить; лихо обсіло; ликом кожух шиє; на всі свята одна лата; на зуб нічого покласти; на чотири частки сірник коле; не гурт грошей; не знає, яку діру латати; нема об що й рук зачепити; нема що в коляду класти; ні в горшку, ні в мішку; ні за що й зачепитися; ні зернини, ні пилини; ні кола, ні двора; ні копійки за душею; ні писне, ні висне (брак худоби); ні хліба куска, ні солі дрібка; нічим ока запорошити; ні шерстини в дворі; обідає собачою радістю (дешевою ковбасою); обріс боргами, як камінь мохом; одна рубашка та перепирашка; одні пучки голі; перебивається з дранки на перепиранку; перебивається з копійки на копійку; перебивається з того на се; перебивається

з хліба на воду; перебивається з хліба на квас; перебивається з юшки на воду; перебивається то сим, то тим боком; пішов по підтинню; позичає на вічне віддання; поли крає, а плечі латає; порожня кишенья; порожня скриня (про дівчат); пустий гаманець; репана мужва; рогатої скотини — вила та граблі; руб руб кличе; свищі в борщі; святим духом живе; серед бідняків бідняк; сіра рвань; старі борги новими латає; сьорбнув горя; гроша нема за душею, аж гуде в кишені; вітер в кишеньях гуде; стільки має, як голодний за зубами; тільки десять пальців на руках має; трусить дрантям; трусить злиднями; тягни рядно на двох одно; у дворі сама стежка (нема ні птиці, ні худоби); у нього щодня піст; хіба що плотам не винен; цвяхована гиря.

Приповідки про бідних: Багатий: багато дечого нема. Багатий, має дві стодоли: в одній мак, а в другій так. Багатий на латки та на дрібні слізки. Багач: гола спина, а на плечах торбина. Багач: його сусід чотирма волами оре. Доживсь до того, що нема нічого. Доживсь: хоч серед хати орати. Доживсь: штани одні, а сорочок ще менше. І кішки нема чим годувати. Їсть хліб з кригою — дешево й смачно. Коли в кишені вітер віє, то не лізь у суд, Мусію. Молодець: ні кіз, ні овець. На липу лізе босим, а з липи взутим. На оборі ні шерстини, а в коморі ні пилини. На одному покосі сіє жито, гречку й просо. Не має нічого, крім сорочки, в якій мати народила. Нема йому ні від місяця, ні від сонця. Ні кола, ні двора, ні рогатого вола. Ні коняки, ні вола та нема чого й на віз класти. Ні сідла, ні вузди, ні того, що на нього вузду надівають. Одежі, що на ньому, а хліба, що в ньому. Одна сорочка на спині, а друга на бантині. Багачі на гречані калачі. Багачі по три на копійку. Одна нога взута, друга роззута, а якби третя була — не знаю, як би пішла. “Чим ви, хлопці, дома втираєтесь?” “Батько рукавом, мати подолом, а я на печі й так сохну”. Из Божої волі продав штани, купив солі. У Києві і в Харкові всюди злидні однакові. Пив би пиво, та в кишені диво. Біда бідному і без наймита. Був у мене колись халат — сімдесят сім лат, можна було ще латать, та ніде було голкою хватать. У Відні теж люди бідні. Сам голий, а сорочка за пазухою. У нашого свата всім одна хата. Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці. Не було в Кузьми грошей і не буде, хіба хто підкине. Хоч немає ні гроша, та походка хороша. В піст

їсть хрін, а в м'ясниці кислоти. “Чого бідний?” “Бо дурний”. “А чого дурний?” “Бо бідний”. Не багат, та нікому не винуват: в одного візьме та другому оддасть. Женімося, небого, ти не маєш нічого, а я й того. Пекла б мати млинці, та не сходяться кінці. Діток, як бобу, а хліба ні дробу. Розступіться, лахміття, дайте місце лоскуттям! Не журись, що нема чобіт, а то ще мазати треба та взуватися. Пішов без підошов. Голяк-масти, черва світить. Пан — порваний жупан. З нього пан, як з сіряка жупан. Два пани — одні штани, котрий раньше встав, той ся і вбрав. Пан — соломою напхан. Пан — в чоботях ходить, а слід босий. Пани на цілі сани та ще й ноги висять. Ми люди не горді: нема хліба, давайте пироги. Спасибі Богу всього є: хліба ма, а грошей нема. Розжилась голота коло болота. Вбився в хазяйство: тільки бриль та паличка. Збувся тато лиха: збувся грошей з міха. Добре маюся: внизу обрізаю, вгорі латаю. В однім кармані пусто, а в другім нема нічого. В одній кишені світає, а в другій смеркає. Його злидні всюди видні. Такий нужденний, що в піст нігті гризе. Такий убогий, що землю держалном міряє, а худобу ложкою. Такі злидні, що й дихнути нічим. Такі злидні, що й миші не заводяться. У нього злидні по хаті навприсядки жарять. У нього в кармані таракан та блоха. У нього в постолах гречка родить. У нього миша з розуму зійшла, бо їсти не знайшла. У нього й миші подошли з голоду. Казав дід бабі: якби сир та масло, то вареників наварила б. Так що ж — борошна нема. Як є на мед, тоді пий пиво, а як є на пиво, тоді пий воду. На бідного Макара всі шишки летять. Бідному Савці нема долі ні на на печі, ні на лавці. Злидні та ще з перцем (кажуть про гоноровитого бідняка). В кишнях пусто, аж гуде. Гуляє вітер в кишнях. Ні двору, ні тину. Нема за душею ані гроша. Яко наг, яко благ.

БІДНІСТЬ (див. біда), злиденність, злидні, мізерність, убогість, убозство.

Приповідки: Злиднями очі не колють. Біда гне в баранячий ріг.

БІДНІТИ, біднішати, мізернішати,

*** впадати в бідність; доходити до гроша; іти попідтинню.

БІДОЛАХА (див. нещасливий), безталанний, безталанник, бідага, бідаха, бідака, бідненький, біднесенький, бідняга, бідняжка, бідняка, біднятко, бідолага, бідолах, бідолашечка, бідолашний, горопаха, горопашний, горопашник, небіж і небіж, небога,

неборак, неборака, неборачка (*ч.р.* і *ж.р.*), нетяга, побіденник, сарака, сердега, сердека, сердешний, сірома, сіромаха,

*** горем битий.

БІДУВАТИ, бідити, горювати, жебракувати, животіти, злидарити, злидарювати, кавпіти, каландити, каланити, капарити, капцаніти (*діал.*), наймитувати, настраждатися, нидіти, поневірятися, потерпати (від чого), скніти, старцювати, страждати, убожствувати,

*** битися з нуждою; біду бідувати; біду переживати; випивати чашу до дна; вшелепатись у біду; торкнутися ківша лиха; випивати гірку чашу; випивати повну чашу; випивати повний ківш лиха; випивати по повній; зазнати горя; випивати до дна; випивати до краю; влізти в борг по горло; годувати воші, годувати бліх; годувати злиднів (злидні); жити в нужді; горе микати; ділити біду; загрузати в злиднях; загрузати в позичках; зводити кінці з кінцями; калатати вік; перебиватися з копійки на копійку; перебиватися з хліба на воду; перебиватися з юшки на квас; переходити на капар; сходити на біду; сяк-так перебиватися; терпіти злигодні; терпіти злидні; терпіти нестатки; тягти біду за хвіст; убиратися з дранки в перепиранку; ходити босим; ходити голим; ходити, як лапко (без чобіт).

Приповідки: Живемо добре: горя в людей не позичаємо. Хата багата, та нічого й собаці дати. У нас сьогодні Луки: ані хліба, ані муки. Ой випила за свій вік гірку та ще й повну. Випита до дна чаша лиха (О. Гонч.).

БІЙ, баталія, битва, бійка, бійня, бойня, бойовисько, бойовище, боротьба, брань (*заст.*), братовбивство, вбивство, герць, двобій, двоборство, зіткнення, змага, колотнеча, костоломня, кривавиця, кровопролиття, кулаччя, пальба, перебійство, переборство, перестрілка, побій, побоїще, побойовисько, побойовище, погромище, поєдинок, протиборство, протистояння, пря, ралець (*заст.*); різанина, різня, рубанина, січ, січа, стрілянина, стусанина; сутичка,

*** бій биків; бій не на життя, а на смерть; кривава баня; кривава змага; кривава костоломня; кривава оргія; кривавий бенкет; кривавий ралець; кулачний бій; лобове протистояння; масове вбивство; півнячий бій (*ірон.*); свинцева хвища; смертельний бій; смертна пря; смертний бій.

Приповідки: Після бою кулаками не махають.

БІЙКА, баталія (*ірон.*), бешкет, биття, бійня, борюкнява, буча, двобій, deboш, дешпет, довбанище, драча, драчка, дряпанина, заваруха, заварушка, кавардак, колотнеча; колошмарня, кудля, мордобій, навкулаччина, наминачка, передрачка, побоїсько, побоїще, поволочка, потасовисько, потасовище, пря (*ірон.*), різанина, різня, рукоприкладство, скуботня, струсанина, стусанина, стусанка, сутичка, чуба-нина.

БІЛІЙ, біластий, білесенький, білісінський, білопінний, білосніжний, білуватий, білющий, білявенький, білявий, біляк, біляний (про полотно), білястий, вибілений, відбілений, вибілуваний, забілений, збілілий, побілений, побілілий, сліпучо-білий, сніговобілий, сніжнобілий,

*** білий, як кипень; білий як крейда; білий, як лебідь; білий, як молоко; білий, як піна; білий, як примара; білий, як сметана; білий як сніг; білий, як стеаринова свічка; білий як стіна; як біль білий.

БІЛЯВИЙ, білявенький, білявець, былявка, біляночка (*ж.р.*), блондин,

*** як у сметані; як сметаною облитий.

БІЛЬ, болі, болячка,

*** високий біль; душевний біль; крижаний біль; солоний біль; пекучий біль; нестерпний біль; пронизливий біль; очищальний біль; священний біль.

БІЛЬМО, луда, полуда, скалка.

БЛАГАТИ, молити, вимолювати, просити, домагатись,

*** Христом-Богом благати; Христом-Богом молити; Богом благати.

(“Молю вас, благаю” Т.Шевченко).

БЛАГО, благовоління, добро, доброзичливість, зичливість, ласка, ласкавість, прихильність.

БЛАГОПОЛУЧЧЯ, благополучність, гаразд, гаразди, щастя,

*** щаслива доля; щасливе життя.

БЛАГОРОДНИЙ, добропристойний, шляхетний.

БЛАГОСЛОВЕННЯ, благословенство, благословіння.

БЛАЖЕНСТВУВАТИ, благоденствувати, богувати, вдо-вольнятися, виніжуватися, гараздувати, кайфувати, насолод-жуватися,

ніжитися, потішатися, раювати, розкошувати, тішитися, ублагодворятися, умиротворятися, усолоджуватись, утішатися, *** бути в блаженному невіданні; бути в ситій благодаті; бути в солодкій знеможі; бути в солодкій млості; бути на горі блаженства; бути на сьомому небі; жити безтурботно; жити в достатку; жити в повнім достатку; жити в розкошах; жити собі на втіху; жити, як у Бога за дверима; жити, як у Бога за пазухою; жити, як у раю; зазнавати втіхи; зазнавати насолоди; мліти від задоволення; поринати в райське блаженство.

Приповідки: Лихо вовкові — зачинили його між вівці. Замкнув вовка межі вівці — нехай тюрму знає.

БЛИЗНЯТА, близнюки, близнятка, двійнята, двійнятка, двійчата, двійчатка.

БЛИЗЬКИЙ, близенький, близесенький, ближній, ближ-чий, пóблизький, пóблизній, прилеглий, сусідній, *** близькі сусіди; через дорогу навприсядки.

БЛІЗЬКО, біля, блигомо, близ, близенько, близесенько, близісінько, близюсінько, ближче, вколо, впритул, довкіл, довкола, довкруг, довкруж, довкруги, докола, зблизька, коло, край (чого), круг, круга, кругом, кружала, кружилом, кружка, кружком, кружкома, меж, (чим), межди, междо, межі, між (чим), міждо, навкіл, навкола, навколо, навкруг, навкруги, надокола, надукола, накидь (відстань, на яку можна кинути), накіл, наоколо, наокруг, наокруги, навпроти, напроти, напóхвату, напохопі, невдалеки, невдалеку, невдалік, недалеко, недалечко, неподалеки, неподалеку, неподалечку, неподалік, неподалки, неподальці, неподаль, обабіч, обік, обіч, óдвір (біля дверей), околяса, околясом, окрай, окрайки, округ (чого), округи, он (показують, коли щось близько), онде, ондечки, оніно, оно, ононо, опліч, опобік, осторонь, ось, осьде, осьдечки, осьо, осьосьо, осьосьочки, осьочки, отам, отамечки, отамки, отамо, отамого, оттам, отут, отутеньки, отутечки, перед (чим), під, підспіль (поруч), підряд, побік, побіля, побіч, поблизу, помеж, помежи, помежно, поміж, понавкруги, попід, попідбіччю, попліч, поруч, поряд, посеред, посередині, при (чому), промеж, промежи, проміж, серед, сумеж, сумежно, суміж, там, тамечки, тут, тутенька, тутеньки, тутечка, тутечки, тутка, тутки, уколо, упритул, щільно,

*** бік у біч; біля носа; далеко ходити не треба; дістати рукою; дуже близько; докинути можна; за крок (за два, три кроки і т.д. від чого); за плечима; коліно в коліно (про вершників); лицем до лица; лицем у лице; лікоть до ліктя; лікоть у лікоть; лоб до лоба; лоб у лоб; на вершок; на витягнуту руку; на волосок (від чого); на кидок; на два вершки (від чого); не за горою; недалекий світ; на кидьок; на під'їзді (хтось близько і от-от має під'їхати); на очах; на тричі розставлені руки; ніс до носа; ніс у ніс; носом до носа; не за горами; не за морями; не за тридев'ять земель; один крок; око в око; он той; ось той; он цей; ось цей; отам он; палицею кинути; палкою докинути; перед носом; перед очима; перед самим носом; під боком; під носом; під руками; під рукою; під самим носом; під самісіньким носом; плече в плече; плече до плеча; плече з плечем; плечем до плеча; плечем повз плече; пліч-о-пліч; по сусідству; при боку; раз ступнути; рамено до рамена; рукою подати; руч об руч; тин у тин; трохи віддалік; цигарку викурити (близько йти); через город; через дорогу; як грудкою докинути; як цурупалком докинути; як шапкою докинути; як штихом докинути.

БЛИСК, блискання, блискірка, блискітка, блискотіння, блищик, виблиск, виблискування, вилиск, вилискування, висрібки, відблиск, відблискування, зблиск, іскорка, лелітка, переблиск, поблиск, полиск, скалка, спалах, сполох, яскринка,

*** переливання барв; переливання відтінків; переливання кольорів; переливи барв; переливи барв веселки; переливи кольорів, переливи всіх кольорів райдуги.

БЛІСКАВКА, блимавка, блискавиця, блисканка, блискання, блискучка, вогневиця, громовиця, громовиця-блискавиця, зиховиця, зіхавка, зіховиця, лигушка, лискавиця, лискавка, маланка (блискавка без грому), мигавиця, мигавка, миговиця, мигушка, мля (млі б'ють), мовля, мовня, молодня, моргавиця, моргавка, моргла (моргли грають), моргуха,

*** батіг Перуна; вогняна змійка; вогняна стріла; горобина ніч; громова блискавиця; золота нагайка (в загадці); золота різка.

Приповідки: Бозя свариться. Бозя сердиться. Господь золотою різкою свариться.

БЛИЩАТИ, блимати, блискати, блисконуті, блискотати, блискотіти, блистіти, виблискувати, вилискувати, вилис-куватися, леліти,

лиснитися, лисніти, лиснітися, мерехтїти, миг-котїти, миготїти, мигтїти, мрїти (про зірку), переблискувати, переливатися (кольорами), поблимувати, поблискувати, полискувати, помигувати, ряхтїти, сіяти, сїяти, ярїти, ярїти-ся.

Приповідки: Буває, що й черепок блищить. Не все те золото, що блищить.

БЛІДІЙ, безкровний, блїдавий, блїдастий, блїденький блїдесенький, блїдсінький, блїдолиций, блїднуватий, блїдуватий, зблїдлий, знекровлений, поблїдлий, пополотнїлий, сполотнїлий,

*** блїда немїч (*мед.*).

Приповідки: Побїлів на лицї. Сполотнїв на лицї.

БЛУДІТИ, блудитися, блукати, бродити, блукати-бродити; виблуджуватися, заблуджувати, заблукувати, микати, петляти, тинятися,

*** блудити блудом; блудити манївцями; блудити навман-ня; блудити по задвїрках; блудити поза Уманню; блудити, як із зав'язаними очима; блудом ходити; блукати по задвїрках; збиватися з дороги; їти галасвіта; їти манївцями; їти околяса; їти поза Уманню; потрапляти не в ті двері; ходити із зав'язаними очима; ходити кругом та навколо; ходити кружалею; ходити манївцями; ходити околяса; ходити по задвїрках; ходити поза Уманню; ходити по колу; ходити по лабіринтах (по лабіринту); ходити по роздорїжжю; ходити по розпутьтю; шукати п'ятого кутка.

Про блукання: анахтемська вїдьма водить; мара водить.

БОВТАЛО (*рибал.*), бовт, бовтач, жердина, заганяйло, заганяло, полохач, полохало, хрокало, хрюкало.

БОГ, Безсмертний, Бїг, Бїженько, Бїжечко, Благий, Богонько, Богочко, Бог-плодїй, Боготворець, Боготворитель, Боженько, Бозїнька (*дит.*), Бозюсьо (*т.с.*), Бозя, Великий, Владика, Всевидящий, Всевишній, Всевладний, Вседержитель, Всемогутній, Всеправедний, Всесильний, Всетворчий, Господь, Господь-Бог, Господь-Вседержитель, Добрий, Єдиний, Єдинорїдний, Єдиносущий, Жалїсливий, Живода-вець, Животворящий, Заступник, Люблячий, Милосердний, Милостивий, Миролюбний, Отець, Пан-Бог, Прабог, Праведний, Праотець, Предвїчний, Премудрий, Пресвятий, Примиритель, Промислитель, Святий, Серцевидець, Сотворитель, Спаситель,

Створитель, Творець, Творитель, Утішитель, Чоловіколюбєць, Чоловіколюбний,

*** Верховний Судія; Високий Творець; Володар природи; Всевидяще око; Всеможний Бог; Джерело святині; Найвища Сила; Найвищий Учитель; Небесна Влада; Небесна Воля; Небесна Сила; Небесний Князь; Отець Людинолюбний; Отець Многопрощаючий; Отець небесний; Подавець добра; Прадід природи; Пресвятий у Тройці Святій; Святий Владика; Святий Безсмертний; Святий Кріпкий; Святий Святостей; Хліб життя; Цар всесвітній; Цар небесний; Цар царів.

Приповідки: Аллах знає. Одному Бог дасть ситце, а другому решітце. Одному Бог дась так, а другому овак. О Боже-батьку, дай грошей шапку! Який Бог змочив, такий і висушить. Прости, Боже, сей раз та ще десять разів, а там — побачимо. Бозя калачі везе (кажуть дітям, коли гримить).

БОГОМАТИ, Богоматір, Богородиця, Покрова, Пречиста, Пріснодіва,

*** Божа Діва; Божа Мати; Божа Матір; Діва Марія; Пречиста Діва; Пречиста Мати.

БОЖЕВЇЛТИ, безуміти,

*** виживати з ума; виживати з розуму; втрачати розум; позбуватися розуму; позбавлятися розуму; втрачати пам'ять; сходити з розуму.

БОЖІТИСЯ, клястися, заприсягатися, присягатися,

*** бити себе в груди; давати хреста; давати Хреста-Бога; давати голову на одруб; давати руку на одруб; давати чесне слово; ручатися головою.

БОЛІТЬ, коле, шпигає, віддає (боле́м), ние, штрикає,

*** аж вогні в очах; в очах червоні вогні; боліти серцем, боліти душею.

БОЛО́ТО, багва, багнисько, багнище, багно, багновисько, багновиця, багновище, багнюка, баговина, баговиннисько, баговиння, багриня, болітце, болотечко, болотище, болотюга, в'язень, в'язило, гнилиця, гниловід, гниловод, гниловоддя, гружавина, грузота, грузявина, грузь, двигнява, драгва, драглина, драгно, драговина, драговиння, дрегва, дріще (*діал.*), дрягва, дряговина, жабар, жабовина, жабокряківка, жабокряч, здвиж,

здвигжя, здвиговина, здуховина, іржавець, имшина (невелике болото), імшара (мохове болото), іржавець, кабушка, калабатина, калабушка, каламаш (рідке болото), калуга, ключевина, колобатина, кушовик (болото, поросле чагарями), лава (торф'яне болото), лісняк (болото, поросле дрібним лісом), лужки (*т.с.* що кушовик), маринка (заболочена низовина), мароква, мерва, мереч, мерліх (мертве болото), мертвиця (*т.с.*), меси́во, млака, млаковина, млачка, млевінь, мокрина, мокряк, моржола (*діал.*), мороква, морочня, морошня, мох, мохняк, моховик, моховина, моховник, моховище, мочарі, мошки, мошник, мошняк, мошок, мразниця, непролазні, непрохіддя, нетеч, нетеча, нетечина, омшара, охаба, охабина, перемулина, плав, потопні, потязь (довге болото), прогній, прогної, прогноїна, ржавець, ржія, руда (іржаве болото), рудка, рудявина, скригавка, солотвина (болотяні солонці), твань, тонь, топленина, топля, топляк, трісте (трясовина), трістя, трісця, трясавина, трясавиця, трясина, трясовина, трясовиння, трясовиця, трясавина, хлань, цмоковина, чвакота.

*** болотна прірва; болотна синь; болотні пельки; гибла земля; глевка низина; топке місце.

Приповідки: Було б болото, чорти знайдуться.

БОРОДА́НЬ, бородай, бородач.

БОРОНУВА́ТИ, борознувати, волочити, дряпати (*зне-важ.*), заволочувати, приволочувати, розгрібати (граблями), розпушувати, скородити, черкати (*зневаж.*), шкрябати (*т.с.*).

БОРО́ТИСЯ, битися, борюкатися, ворогувати, воювати, змагатися, протидіяти, протистояти, різатися, чубитися,

*** боротися за мир; боротися за верховенство; боротися з забобонами; боротися зі сном; боротися з самим собою; боротися з собою; боротися по ярмарках (*істор.*); вести боротьбу; вести війну; вести вогонь; виступати на боротьбу; виступати на прю; вставати в боротьбу; давати по руках; давати бій; давати відсіч; давати відкоша; змагатися між собою; братися за зброю; гратися навпереваги; водитися за петельки; брати зброю в руки; брати меч в руки; вступати в бій (боротьбу); схрещувати багнеті; схрещувати мечі; піднімати зброю.

БО́РОШНО, крупчатка, мливо, мука, питель, питлівка, питльованка,

*** питльована мука; питльоване борошно.

Приповідки: Де борошно, там і порошно.

БОСІЙ, босісінький, босоногий, голоногий, невзутий, роззутий.

БОСОНІЖ, босака, босо,

*** босими ногами; на босу ногу.

БОЯЗКІЙ, боягуз, боягузливий, боягузкуватий, бояз-куватий, боязливий, боязний, боюн, варівкий (*діал.*), гріхобоязливий, жахляк, заляканий, легкодух, легкодухий, лякливий, лячливий, наляканий, насторожений, нашорошений, несміливий, несмілий, обережненький, обережний, оглядистий, панікуватий, перегинщик, переляка, переляканий, перестраховщик, перестраховальник, перестрашко, полохкий, полохливий, пригорблений, присутулений, сторожкий, страхополох, страхопуд, страхопудливий, страхопудний, страшний, страшко, страшуля, тороплений (кінь), трус, трусій, трусливий, трусько, трясогуз, харапудливий,

*** боїться власної тіні; боїться й своєї тіні; боїться й утікаючого; боїться й хвоста коров'ячого; боїться кожного куша; боїться, як заєць бубна; боїться, як чорт ладану; боїться, як чорт свяченої води; горобина душа; дає дулі в кишені; заяча душа; заяча кров; з лякливих; з лякливого десятка; з полохливого десятка; з полохливого роду; з ляку вмирає; духу боїться; із заячого пуху; мишача душа; не з хоробрих; не з хороброго десятка; ніби громом прибитий; підшитий трусом; полохана ворона; полоханий заєць; полохлива ворона; полохливий заєць; полохливий, як заєць; полохливий, як миша; скляний дух; смілий, як за плотом; страшків син; труситься, мов Каїн; труситься, мов осичина; труситься, мов пес у мокрому мішку; ховається, як зозулька по кропиві.

Примовки: Боїться, аж в очах двоїться. Бий свій свого, щоб чужий і духу боявся. З телячим хвостом у вовки сунеться. Сміливий: на лежачу березу в сам верх заліз. Сміливий, як святий Петро. Сміливий Йось: крізь засувку гуджає (цькує собак). Сміливий, як жаба: плигає в воду й не хреститься. Молодець проти овець, а проти баранця і сам, як вівця. Герой — мов з клоччя батіг. Для миші й кішка звір. Так ся бою, ледве стою. Схилив хвіст та під міст. Хто від страху помирає, тому динями дзвонять. Ви утрьох та злякалися вовка, а ми в семи та тікали від сови. Трьом та кози

боятися! Йому й миша — ведмідь. Йому всяк час страх у вічі лізе. По ньому свині дзвонять (умирає від страху).

БОЯТИСЯ, ЗЛЯКАТИСЯ, вистерігатися, дрейфити (*ірон.*), жахатися, залякнути, заціпеніти, лякатися, наколошкатися, налякатися, наполохатися, напудитися, настрахатися, настрахопудитися, настрашитися, нахарапудитися, обмирати, оніміти (від страху), остовпіти, остерігатися, острашкуватися, острашуватися, перелякатися, переполохатися, переполошитися, перепудитися, перестрашитися, побіліти (з ляку), побоюватися, побоятися, полотніти (від страху), полохатися, полошитися, сахатися, спуджуватися, старпатіти, стереттися, сторопитися, страхатися, страхопудитися, страшитися, стривожуватися, схарапуджуватися, тетеріти, торопитися (кінь тороплений, себто лякається), тремтіти (з переляку), труситися, харапудитися, хреститися (з ляку), ціпеніти (*т.с.*), шарахати (від ляку), шарахатися, шарахкатися, ягнятіти,

*** бере з-за плечей (від страху); боятися власної тіні; боятися гріха; боятися за своє життя; боятися і за поріг вийти; боятися і за тин показатись; боятися носа виткнути; боятися своєї тіні; боятися смертельно; боятись, як вогню (яко вогню); боятись, як заєць бубна; боятись, як скаженої собаки; боятись, як чорт ладану; боятись, як чорт свяченої води; боятись, як чорт хреста; боятись, як чуми; вбирати голову в плечі; вгрузати головою в плечі; вибивати зубами дрижаки (дріб); вибивати зубами третяка; вигравати третячка на зубах; вкриватися гусячою шкірою; волосся дибом (дуба); жахатися у сні; забути язика в роті; завмирати з ляку; залякати на місці; зложити лапки; злякатися на смерть; злякатися не на жарт; і духу боятися; кувати зубами; мліти від страху; обливатися холодним потом; обмирати від страху; парі в галіфе пускати; переполошитися на смерть; підгинати хвоста; полотном сполотніти; сікти від страху зубами; стригти вухами (про тварин); терпнути від страху; тремтіти за свою шкіру; тремтіти, як недорізана курка; тремтіти, як трепета; труса празнувати; труситися за себе; труситися за шкіру; труситись, як Каїн; труситись, як осичина; труситись, як телячий хвіст; труситись, як у пропасниці; труситись, як юдине дерево; умирати від страху; уникати двоюбою; ховати голову в пісок; ховати голову, як страус; ходити навшпиньки; ходити на пальцях; ходити на

пальчиках; ходити нижче трави; холонуті від страху; штаньми трусити; шулити вуха.

Примовки: Жижки трясуться. У лісі вовки виють, а на печі страшно. Всіх би перегнав, та бігти боюсь. Похолонуло в душі. По спині мурашки (комашки) побігли. Чуб на голові заворушився.

БРАТ, братан, братець, братечко, братик, братік, братічок, братко, браток, братонько, браточок, братуга, братуня, братуньо, братусик, братусь, братуха, братчик, побратим, побратимчик, *** ваш брат; названий брат; наречений брат; наш брат; наш братчик; свій брат.

Приповідки: Ні брат, ні сват. Чорт йому не брат.

БРАТНІЙ, братерський, братський,

*** братерський привіт; братська могила.

БРАТОВБІВЕЦЬ, братовбивця, братогубець.

БРАТИ, взяти, забирати, підбирати, перебирати, розбирати, недобирати,

*** живцем брати.

БРЕНЬКАТИ (на муз. інструменті), бренькотати, брень-котіти, бреньчати, бриньчати, побренькувати, триндикати, тринькати (див. "грати").

БРЕХАТИ (див. обманювати).

БРЕХЛІВИЙ, аршинник, аферист, баламут, безчесник, бреха, брехака, брехало, брехач, брехач-деркач, брехачка (*ч.р.*), брехлій, брехло, брехля, брехняк, брехтя, брешко, брехун, брехунець, брехунчик, брехуняка, брешко, вертій, викрутень, віроломний, двоєдух, двоєдушний, двоєдушник, дволикий, дволиций, дворухний, дворухник, донощик (*нар.*), дудра, дудрак, дудрик, дурисвіт, жулик, жуліман, залудливий, залудник, зух, інсинуатор, інтриган, казуїст, кляузник, кривоприсяжник, крутар, крутивертень, крутихвіст, крутій, крутійко, крутійкуватий, крутійський, крутяга, крутяка, крюк, крюкотвор, крюкотворець, крюкотворний, лгар, лгач, лже-дмитрій, лжепророк, лжесвідок, лживий, лицемір, лицемірний, лукавець, лукавий, лукавник, лукавохребетний, лукавчик, мазурик, марнословець, масалига, масний, махер, махир, махінатор, махірант, махляр, моталига, мотюга, мотяга, мошенник, мошенникуватий, мутій, наклепник,

наперсточник, напасник (“Відчепися, напаснику, я не була на празнику”), нашіптувач, неправдивий, неширий, оббріхувач, облудливий, облудний, облудник, обманщик, обманщик, обмовник, окомзamilювач, олживий, оманливий, ошуканець, ошукач, ошуста, пасквілянт, перебрех, перебреха, перебрехач, переплут, підбрехач, підбріхувач, підкопистий, підступний, плетюга, пліткар, плутократ, плутяга, показушник, провокатор, пройда, пройдисвіт, пройдоха, псевдопророк, псевдосвідок, пустобрех, пустограк, сват-підбрехач, самобрех, скоробрех, сексот, сексотик, скоробреха, слизькоязыкий, словоблуд, словокрут, харциз, фальшак, фальшивий, хамелеон, хараман, чистобрех, чистобреха, чистобрьоха, шаливір, шаливіра, шалиган, шальвір, шальвіра, шарлатан, шахер-махер, шахрай, шахраюватий, шахрайка, шахруватий, шелихвіст, шептун, штукар, шулер, ябеда, ябедник,

*** безбожний брехун; брехнею дише; бреше безбожно; бреше в живі очі; бреше й не заїкнеться; бреше й не моргне; бреше на всі заставки; бреше на всю губу; бреше на всю обихідну; бреше на чім світ стоїть; бреше не в одно; бреше та й дивиться; бреше у вічі; бреше що божий день; від брехні зуби переточилися; губа брехлива; дволикий Янус; з Брехунівки родом; на брехні язика поламав; неправдивий пророк; неправдивий свідок; неправдою дихає; одірви й покинь; продувна бестія; пускає ману в вічі; пускає туман; світовий брехун; туман пускає у вічі; фальшивий пророк; фальшивий свідок.

Приповідки: Бреше, аж вуха в’януть. Бреше, аж зубами креше. Бреше, аж йому з-під носа куриться. Бреше, аж очі жмурить. Бреше — язик не терпне. Бреше, як з книжки читає. Бреше, як із-за корча. Бреше, як лисого чеше. Бреше, як пес. Бреше, як попова собака. Бреше, як рудий собака. Бреше, як собака на вітер. Бреше, як три цигани вкупі. Бреше, як циганський ціп. Бреше, як шовком гаптує. Бреше, як шовком шиє. Губа брехлива, як у старого цигана. Не любить правди, як пес мила. Не ступне, як не брехне, і не дихне, як не брехне. Чисто бреше, що й віяти не треба. Щастя, що в нього один рот, бо й той забагато бреше. Раз ступне — тричі брехне. І три брехуни не зложать однієї правди. Хіба помилиться та правду скаже. Він завжди правду каже, коли не бреше. У нього стільки правди,

як у кози хвоста. Він раз на рік правду каже та й то кається. Правду скаже лиш тоді, як на той світ переставиться. Гарно пише, та брехнею дише. Пес бреше, бо співати не вміє. Брехали твого батька сини та й ти з ними. Бреше, як гребінцем чеше. Під брехунами й міст тріщить. Бреше та не вперше. Бреше та й дивиться — хочби очі заплющив. У нього на вербі груші ростуть. Він каже правду тільки по коліна.

БРЕХНЯ, обман, двоєдушність, дволикість, дворушність, крутіїство, інтриганство, жульничання, лицемірство, лжесвідоцтво, лукавство, нашіптування, окомилування, ошуканство, перебріхування, підбріхування, пліткарство, провокування, словоблудство, словокрутство, фальшування, підробка, шахер-махер, шахрайство, шахраювання, штукарство, шулерство.

БРІЗКАТИ, збризкувати, кропити, пирскати, примочувати, прискати, порскати, скроплювати, сприскувати, спорскувати, хлюпати, чвиркати.

БРИКАТИСЯ, брикати, вихатися, хвицатися.

БРОВА́ (БРОВИ), брівка, брівки, брівонька, брівочка, бровенята, бровенятка.

БРОДЯЖИТИ, бродяжничати, бурлакувати, бомжувати, волочитися, поневыратися,

*** блукати світом; відбиватися від дому; відбиватися від сім'ї.

БРОНЬОВІК, бронемашина, броненосець (*мор.*), бронепοїзд (*іст.*), бронетранспортер, панцерник, панцирник, танк.

БРУДНІЙ, ба́брош, бабруля (*ж.р.*), бабрун (*ч.р.*), вимазаний, вимашений, вимурзаний, забабраний, забадляний, забазганий, забарложений, забейханий, забейканий, забирдзаний, забовтаний, заболочений, забризканий, забриндзаний, забруднений, забрьюханий, завазьканий, заваланий, завезьганий, завезьканий, завожений, завозюканий, завозьканий, загиджений, задрипаний, закаляний, закаптурений, заквацяний, заквецяний, заклоцаний, закушпелений, залапаний, заляпаний, замазаний, замазура, замазуха, замазурений, замазюканий, замарганий, замацаний, замацьканий, замаюсений, замизганий, замизканий, замузьганий, замурза, замурзаний, замурзюканий, замусолений, замухраний, замуцьований, занехаяний, запакощений, запаскуджений, запилений, запилюжений, заплямлений, заплямований, запльований, запоганений, зароблений,

засалений, засмальцьований, захватаний, захвиськаний, захвойданий, захезаний, захлюндрений, захлюпаний, зачумузаний, зачучвирений, зашльондраний, зашмарований, зашмуляний, зашмульганий, заяложений, заялозаний, заялозенний, заялозяний, збагнючений, каламутний, невмивака, невмиванець, невмиваний, невмитий, немитий, нечепура, нетіпанка (про жін.), нетіпаха, нечупара, нечупарний, обквацаний, обквацяний, обляпаний, обмазаний, обмурзаний, обшмарований, перемазаний, покаляний, поплямований, скаламучений, шмаровоз,

*** брудний з голови до п'ят; брудний, як мазничка; брудний, як мазниця; брудний, як мара; брудний, як марюка; брудний, як сажотрус; брудний, як шмаровоз; тільки очі та зуби блищать.

Приповідки: Руки мив ще тоді, як мати в кориті купала. Не буду вмиватись, а то ще собаки вхоплять. Поганець, ніби з кагли виліз. Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець.

БРУДНІТИ, каляти, паскудити, забруднювати, запаскуджувати,

*** бруднити руки.

БРУЊЬКА, бібка, бібляшок, біб'яшок, брост, бростина, бростинка, бростя, брость, брунечка, бубляшок, буб'яшок, бульбашка (*діал.*), бутон, бутончик, вічко (у картоплі), забрость (квіткова брунька), зав'язок, зав'язь, за́кон (від *законятися*), зарід, зародок, зеленочка, очко, паросток, паросточок, пупінок, пуплишок, пуплянок, пуплях, пуп'янок, пуп'яночок, пуп'яшечок, пуп'яшок.

БРЯЗКАЛЬЦЕ, балабон ("У нашої попаді балабони на заді"), балабончик, брязкало, брязкілка, брязкітка, брязкіточка, брязкотало, брязкун, бубонець, гуркало, гуркальце, калатало, калатальце, побрязкач, тарахкавка, тарахкало, торохтілка, черкавка.

БРЯЗКАТИ, бренькати, бренькотати, бренькотіти, бринь-котати, бринькотіти, бриньчати, бряжчати, брязкотати, брязкотіти, вибренькувати, дзеленькати, дзенькати, дзень-котати, дзенькотіти, перебренькувати, побренькувати, телень-кати, триндикати (на муз. інструменті).

БУЇБНА, барабан, бубник, бубнило (*жарт.*), бубон, бухало.

БУБНЯВІТИ, брунитися, набрякати, набухати.

Б

БУВАЄ, трапляється.

Приповідки: З чим чорт не грає. Чим чорти не граються.

БУВА́ЛИЙ, битий, бувалець, всезнайко, всезнайкуватий, вушлий, дійшлий, дойда, дока, досвідний, досвідчений, знаюк, клепаний, клепаний-переклепаний, ляканий, метикований, метиковитий, навчений, наметаний, натренований, обізнаний, обстріляний, обтесаний, пересвідчений, підкований, полоханий, пробувалий, пройда, пройдисвіт, рубаний, старий, стріляний, стріляний-престріляний, третий, товчений, учений, шаткований,

*** бачив види; бачив і горох, і чечевицю; бачив і лози, й верболози; бачив і смалених зайців, і смалених сов; бачив немало світу; бачив світу; бачив смаленого вовка; бачив смаленого зайця; бачив смалену сову; бита голова; бита собака; бите око; битий жак; битий жук; битий козир; бувала людина; бувалий у буваличах; був і в ступі, й поза ступою; був і за столом, і під столом; був і на воді, й під водою; був на бувалицях; був на буваличах; був на буваличах і видав видаличі; був на морі й за морем; був у ступі й за ступою; видав видаличі; всякого хліба скуштував і твердого, і м'якого; гнули його, як лозу на каблучку; де вже його ноги не носили; дуло і в спину, і в лице; зазнав і спеки, і холоду; загартований життям; звідав на віку й по спині, й по боку; звідав на власній спині; звідав на своїй спині; звідав на своїй шкурі; звідав, по чому корець лиха; звідав, по чому пуд лиха; звідав, по чому фунт лиха; з'їв вовка (на чомусь); з'їв зуби; з'їв муху; з'їв слона; з'їв собаку; знає, від чого пси здихають; знає віск і воскобоїни; знає всі ходи й виходи; знає, де вовк, а де лисиця; знає, де козам роги правлять; знає, де лице, а де виворіт; знає, де раки зимують; знає, де цар піхотою ходить; знає, де чим пахне; знає за кобилячу голову; знає, з котрої бочки починати; знає і шите, й пороте; знає, на чім світ стоїть; знає, по чім ківш лиха; знає, по чім Савчин дьоготь продається; знає, по чому коряк бобу; знає, по чому коряк дьогтю; знає, по чому лікоть кваші; знає, по чому хліб і сіль; знає, свистять раки взимку чи ні; знає ціну життю; знає, що в Кузьми є гроші; знає, що кий, що палиця; знає, що король обідає; знає, що в Хіврі нема очіпка; зуби проїв (на чомусь); з усякої печі хліба пробував; круто третий; лякана ворона; має пристріляне око; молодий, та ранній; набачився світу; навидався світу; навчений

гірким досвідом; навчений життям; на м'якині не проведеш; на обидві кований; на терниці битий; на тертці третий; на чотири копита кований; на чотири ноги підкований; на шатківниці шаткований; не з однієї печі хліб їв; не близький світ топтав; не з лика шитий; не ликом шитий; не личком шитий; не раз нюхав порох (про фронтовиків); не сьогоднішній; обглянувся по світі; об'їжджений кінь; пережив сто директорів; переміряв голими п'ятами світ; поварився в котлі; полоханий заєць; потерся між людьми; пройшов вишкіл; пройшов крізь вогонь і воду; пройшов крізь сито й решето; пройшов Крим, Рим і мідні труби; пройшов школу; пройшов школу життя; пролітав крила наскрізь; просидів штани (на чомусь); протер штани; протер сто штанів; пуд солі з'їв; сам тому дізнавець (по собі знає); сивий оселедець; сім пар личаків стоптав; сім пар підметок стоптав; сім пар підошов стоптав; сім пар черевиків стоптав; сім пар чобіт стоптав; старий вовк; старий лис; старий сич; стріляна ворона; стріляна людина; стріляна птиця; стріляний вовк; стріляний горобець; стріляний птах; сьорбнув лиха; сьорбнув лиха і кривди; сьорбнув солоної водички; третій калач; у макітрі макогоном гнаний; у м'ясорубці рубаний; у тім'я битий; хліба спитав із семи печей; шилом уміє голитися.

Приповідки: Не першина сивцю війна. Треба рано вставати, аби його ошукати. “Коли ти, бабусю, ворожити стала?” “Тоді, мій голубе, як хліба не стало”. Сова знає, де кури ночують. Йому дісталось перцю з квасом. На ньому тільки піч не була. Нахапався стусанів долі і в спину, і в зуби. Він не з лопуцька й не перший рік живе. Пив воду дунайську, їв кашу козацьку. Поспитав уже і пня, й колоди. Такий, що не встромить пальці в двері. Такий, що не дасть наплювати в жменю. Уже вміє свиню в коноплі загнати (*жарт.*).

БУВАЉЩИНА, билиця, імовірниця, окаязія, оповідка, оповістка, переповіст, переповістка, перéповість.

БУДЕННИЙ, будень, буденщина, будній, звичайний, одноманітний, повсякденний, робочий (про графік роботи), сірий, щоденний, *** буденний день; буденний одяг; будній день.

БУДІТИ, збуджувати, пробуджувати, пробуркувати, розбуджувати, *** будити думку (думки); будити совість.

БУДІНОК (див. дім, хата).

БУ́ДКА, буда, будочка, халабуда.

БУДУВА́ТИ, виводити, зводити, мурувати, підводити (з руїн), споруджати і споруджувати, ставити.

БУКСУВАТИ, гальмувати, застрівати,

*** буксувати на розгрудлих дорогах.

БУ́ЛЬБАШКА, банька, булька, бульочка, пухирець, пухирчик,

*** мильна бульбашка; мильна булька.

БУНЬДЮ́ЧИТИСЯ (див. чванитися).

БУРКОТУ́Н, буркун, бурчак, бурчака, воркіт (кіт-воркіт), воркотун.

БУРУ́ЛЬКА, висулька, смоктавка (*дит.*).

БУР'Я́Н, бур'янець, бур'яни, бур'янище, бур'янчик, бур'янюка, хопта (*діал.*).

БУ́ТЕЛЬ, балцанка, балцаня, сулія і сулія.

БУХ (ВИГУК), бабах, бах, бех, бубух, лулусь, луп, лусь, ляп, лясь, тарарах, тарах, торох, трах, трісь, хруп.

В

ВА́БИТИ, манити, приваблювати, приманювати, принад-жувати.

ВА́БИК, (*мисл.*), ваблик,

*** мисливська дудочка; мисливський пищик.

ВАГА́, вантаж, грузило, ноша, тягар.

ВАГА́ТИСЯ, сумніватися, сумліватися, припускатися, припускати, підозрювати,

*** губитися в догадках (здогадках); плутатися в здогадках; метатися в гадках; мати на підозрі; зважувати на терезах.

ВА́ГИ, беззвін, ва́га, важниця (з коромислом — *застар.*), терези.

ВАГІ́ТНА, важка, жеребна (про кобилу), забрюхатіла, завагітніла, завагоніла, заваготіла, запузатіла, зтяготіла, зтяжіла, кітна (вівця, коза, кролиця), надійна (про тільну корову), понесла (про тварин), пасна (свиня), порослива (*т.с.*), поросна, тільна (корова), тяжка,

*** в делікатному стані; в очікуванні; в тяжі; в тязі; на останніх днях; при надії; у ваготі; у вазі; ось-ось розсиплеться; скоро буде

мамою; увійшла в тяж; у стані; у поважному стані; у тяготі; у тяжі; у тяжу; ходить важкою; ходить дитиною; ходить на вазі; ходить на останніх днях; ходить при надії; ходить тяжкою.

Примовки: Корова значить (скоро отелиться).

ВАДА, брак, брачок, ганджа, ганж, ганжа, дефект, недолік, недоробка, недосконалість, огріх, помилка, похибка, прачервоточина (із скоромовки), прогріх, проточина, хиба, червивина, червивинка, червинка, червоток, червоточина, червоточинка, чорнуха (*перен.*).

ВАЖІЛЬ, важниця (*застар.*), підойма.

ВАЖКИЙ, ваговитий, важезний, важелезний, важенний, важенький, важкелезний, важкенний, важкенький, важко-ленний, важкуватий, важучий, важчий, заважний (“Продажне — заважне”), найважчий, найтяжчий, нелегкий, непідсильний, непосильний, обважнілий, обтяжілий, освинцевілий, преважкий, претяжкий, пудовий, стопудовий, стотонний, стоцентнерний, тисячотонний, тягар, тяжезний, тяжелезний, тяженний, тяжкий, тяжкуватий, центнерний, щонайважчий, щонайтяжчий, якнайважчий, якнайтяжчий.

*** аж землі важко; важкий метал; важкий, мов ковадло; важкий, як гиря; важкий, як гріх; важкий, як каменяка; важкий, як камінь; важкий, як свинцем налитий; важкий, як сіль; важкий, як чавуном налитий; камінь на шию.

Приповідки: Як іде, то під ним аж земля двигтить. Як іде, то під ним аж земля угинається.

ВАЖКО, важкенько, важкувато, ледве, ледь-ледь, неможливо, скрутно,

*** з великими (величезними) труднощами; з горем пополам; з останніх сил; калачем не виманиш; на велику силу; на превелику силу; через силу.

Примовки: Ні за які гроші. Ні за що в світі.

ВАЙЛУВАТИЙ, базала́, байтала́, байталуватий, бамбу́ла, бамбулуватий, бандуруватий, бахматий, бе́цман і бе́цма́н, бець, бурмило, бухало, вайло, вайлюка, валанда́, вахлай, вахлак, вахлакуватий, ведмедикуватий, ведмедкуватий, вислогузій, гергепа, глевкий, глевтяк, глевтякуватий, годоро́ба, грипа, грипище, дзямля, дльавий, доробало, доробло, дрімайло, дрімотник, забара,

В

забарливий, загайко, загайний, заглевкуватий, зателепа, зателепко, зателепкуватий, зателепуватий, капшук, капшукуватий, кваша, кендюх, кипа, кніпоть, кнюх, кнюхало, кнюхедло, ковбля, копотун, копоша, копуша, кунделистий, лайба, лантух, лантухуватий, лахмануватий, легейда, лемеха, лемехуватий, лемішка, магуля, макакуватий, маклакуватий, макулуватий, макуха, макухуватий, малайда, малимон, малорухливий, малорухомий, мамра, мамравець, мамря, мамула, мамулуватий, маруда, марудник, мацапура, мацапуристий, мішкуватий, мішок, млявець, млявий, мниха, мньоха, моня, моняло, момса, момся, монька, мунька, м'яло, недодеря, неенергійний, незграба, незграбний, неквапа, неквапенко, неквапливий, неметушливий, неоторний, неоковирний, неотеса, неотесаний, непоквапа, непоквапливий, неповороткий, неспішливий, неспішний, неспритний, нюнька, одороба, одоробало, одоробливий, опудало, ослимачений, повільний, помалюх, путькало, рептух, розвалькуватий, розлапистий, розмагнічений, розмазня, розсолода, розтапша, розтелепа, розтелепкуватий, розтелепуватий, рохля, слимак, слимакуватий, телепало, телепень, тетеря, тихоплав, товба, товпига, торбинуватий, торопа, торопало, тютя, тютя-матютя, тюхтій, тюхтійкуватий, тюхтіюватий, тюхтя, тяття, флегма, флегматичний, хаботя (ж.р.), хамула, хамулуватий, чвалай, чулинда (опудало), черепаха,

*** гирі на ногах; горохова копиця; довбня неотесана; жвавий, як ведмідь за горобцями; жвавий, як ведмідь за мухами; жвавий, як ведмідь за перепелицями; жвавий, як віл у плузі; жвавий, як лопата; жвавий, як муха після морозу; жвавий, як опецьок; жвавий, як рак на греблі; жвавий, як черепаха; звивається, як ведмідь у танці; качан качаном; ковпак під ковпаком; кров устоялась; куль очерету; лантух з половою; мішок мішком; мокра курка; мокра куриця; мокрий валянок; неповороткий, як ведмідь; неповороткий, як вивалене з діжі тісто; неповороткий, як мішок з вовною; неповороткий, як снігова баба; неповороткий, як сніп гречаної соломи; опудало горохове; пеньок головатий; сніп околоту; тютя з полив'яним носом; тюхтій тюхтієм; чурбак неотесаний.

Приповідки: Бере, як не своїми руками. Дибя, як муха в сметані.

Про забарливих: Чи ти в лісі загубився? Чи ти голову згубив? Тебе тільки за смертю посилати!

ВАЛУВА́ТИ (про дим, пару і т. д.), бовдуритися, валом валити; каблучитися, клуботатися, клуботітися, клубочіти, клубуватися, ковбаситися, кужелити, кужелитися, кушпелити, кушпелитися.

ВА́ЛЯНКИ, валяночки, валянці, повстяники, повстянички, повстяки.

ВАЛЯ́ТИ (ПОВАЛІ́ТИ), завалювати, звалювати, кидати, кидонути, перевертати, перекидати, підсікати, скидати, турляти, штургнути, штурлятри,

*** брязкати об землю; збивати з ніг; ударяти об землю; хряпати об землю.

ВА́РИВО, варене, варка, страва.

ВАРНЯ́КАТИ, верзти (дурниці), базікати, балакати, балабонити, балагурити, балалайкати, баляндрасити, блевузнити, бляяти, бовкати, болобонити, варнячити, велекати (про німих), верзлюкати, верзкати, викобджвенькувати, галайкотіти, галайкати, галакати, галамагати, галдикати, галдіти, галайкотати, галайтіти, герготати, герготіти, городити, губошльопати, губошльопити, дзяволити, талабонити, тараторити, торочити, торохкотіти, торохтіти, товкти, торочити, тралялякати, триндикати (триндичити), шавкати, шавкотіти (див. “говорити”).

ВАРТО́ВИЙ, бекетник (вартовий у запорожців), варта, вартівник, вартівниченько, вартівничий, вартник, вартовець, вартовик, вартовничий, вартовник, вартовничок, вахтар, вахтовий, вахтовик, впередзорець, годинний, доглядач, дозорець, дозорник, дозорця, караульний, конвойний, наглядач і наглядач, об’їздчик (у колгоспах), обстежувач, остерігач, охорона, охоронець, охоронник, пильнувач, погодинний, спостережник, спостерігач, страж, сторожа, чата, чатовий, чатующий,

*** козак на чатах; почесна варта.

ВАТА́ГА, артіль, аула (шумливий натовп), блетениця, братія, брашка, валка, ватажка, велелюддя, вервечка, галайстра, герелиця (*diál.*), герилиця, глота (*diál.*), громада, гурба, гурма, гурт, гуртик, гурток, демонстрація, збіговисько, збіговище, збори, зборисько, зборище, кагал, кагала, ключ (птиць), кодро, колона, компанія, кортеж, кумпанія, кумпанство, мітинг, набрід, навала, натовп, низка, орава, отара, панство, процесія, ряд, рядок, скопище, стлумисько, стлумище, стовписько, стовпище, стоковисько,

стоковище, стрій, сходка, сходьбище, тичба, тлум, товариство, товпа, товписько, товпище, товчія, толока, черга, шайка, шатія, шеренга, юрба, юрбисько, юрбище, юрма і юрма́, юрмисько, юрмище,

*** збір богородиці; стадо баранів (знев. про людей); стадо овець.

ВБИВА́ТИ, убити, згубити (кого-небудь), зарізати, заколотити, підстрелити, пристрелити, четвертувати, страчувати, умертвляти, розправлятися (з ким), розстрілювати, спалювати, вішати, гільйотинувати, калічити, різати, колотити, розривати, нищити, знищувати (див. знищувати), згубити.

*** вибити дух (з когось); випустити дух; відправити на той світ; випустити кишки (кому); саджати на палю; спалювати на вогні; випускати тельбу; позбавити життя; вимотувати кишки; витягати всі кишки; душу витягти; кишки витягати; мотати кишки; всі кишки тягнути; тягти всі кишки; вибивати дух (з кого); випускати дух (душу); відправляти на той світ; закопувати живцем; відтинати (стинати голову); рубати шаблею; рубати голови, як капусту; сікти на капусту (людей); відривати голови; розривати на шматки (шмаття).

ВГОРУ, зверху,

*** над головою біля сволока (в селянській хаті); під стелею; просто неба; під небом.

ВДА́РИТИ, бацнути, бацьнути, бризнути (бризнув по зубах), брязнути (*т.с.*), брьохнути (*т.с.*), буцнути, вмазати, врі-зати, гахнути, гехнути, гилоннути, гильнути, двигнути, дзигнути, дзизнути, довбнути, довбоннути, дризнути, жажнути, загілити, затопити, зацідити, зацупити, зачілябити, з'їздити, креснути, кресоннути, лиснути, лулуснути, лупоннути, луснути, лусоннути, ляснути, огріти, оперезати, оперіщити, смалнути, смалоннути, стьобнути, стьобоннути, талапнути, тарарахнути, таррахнути, торохнути, тріснути, туснути, тусоннути, усмажити, усмалити, уперезати, уперіщити, упороти, ушкварити, ушмалити, ушпарити, хлиснути, хльоснути, хряпнути, хрьопнути, чварахнути, чеснути, чесоннути, шарахнути, шваркнути, шелеснути, шмагнути, шмагоннути, шморгнути, шморгоннути, штурнути, штурхнути, штурхоннути,

*** відважити запотиличника; відважити зуботичину; відважити ляпаса; відважити потиличника; відважити стусана, дати бухана;

дати запотиличника; дати копняка; дати ляпаса; дати ляща; дати мордаса; дати налисника; дати наляпасника; дати наморданця; дати намордника; дати під ребро; дати під сьоме ребро; дати по гамалику; дати по губах; дати по загривку; дати по зашийку; дати по зубах; дати по кирпі; дати по кумполу; дати поляпаса; дати по мармизі; дати помордаса; дати по морді; дати по писку; дати по пиці; дати по потилиці; дати потиличника; дати по сапетці; дати по соплях; дати по тикві; дати пуду; дати тусана; дати штовхана; дати штурхана; дати щигля (*дит.*); загилити в потилицю; заїхати по зубах; заїхати у вухо; затопити ляпаса; затопити в пику; засвітити свічку; зсукати хука; колупнути в карточку; мазнути по губах; мазнути по морді; мазнути по писку; мазнути по пиці; одважити києм; одважити киякою; оперезати бичем; оперезати кийком; перелічити зуби; полічити зуби.

Див. також синонімічні гнізда до слів “бити”, “побити”.

ВДІВЕ́ЦЬ, овдовілий, удівець, удовий,

*** без жінки.

ВДОВА́, вдівонька, вдівочка, вдовичка, удова, удовиця, удівонька, удовичка,

*** без чоловіка.

ВЕ́ЖА, башта, дзвіниця, стражниця.

ВЕЗТИ, тягти,

*** тягти на шії; тягти ярмо; виносити на своїх плечах.

ВЕЛІКИЙ, велет, велетенський, велетень, в́елик і велі́к, великан, великанський, великуватий, величезний, величенний, величенький, грандіозний, громадина, громадище, громило, громіздкий, доробало, доробло, завеликий, здоро-везний, здоровенний, здоровецький, здоровий, здоровило, здоровлючий, махина; найбільший, неабиякий, немаленький, немалий, огрядний, одоробало, одоробло, отакезний (з жестом), отакелезний, отакенний, отакецький, оттакезний, оттакелезний, оттакенний, оттакецький, оттакий, превеликий, прездоровий, такелезний, такеленний, такелецький, такенний, титан, чималенький, чималий, щонайбільший, якнайбільший,

*** великий, як гора; в маховий сажень; громіздкий, як піч з припічком; занадто великий; і решетом не накриєш; і собака не перескочить.

В

Приповідки: Великому велика й яма. Великому кораблю велика й дорога.

ВЕЛИЧИНА—, великість, величінь, завбільшки (з кого, з чого), розмір.

ВЕЛІЧНІСТЬ, велич, величавість, величчя, пишність, пишнота.

ВЕЛІТИ, айгакати (на птиць), гейкати (на худобу), загадувати (на роботу), змушувати, казати, кусікати (цькувати собаку з наказом “кусі!”), навертати, наказувати, нацьковувати, нокати (на коней), ньокати (*т.с.*), повелівати, поганяти, погейкувати, понокувати, понукувати, примушувати, розпоряджатися, собкати (на волів), спонукати, спонукувати, цабекати (на волів), цобкати, цькувати (собак),

*** давати вказівку; давати директиву; давати загад; давати наказ; давати наряд; давати розпорядження; давати указ.

Вигуки-спонукання в різних регіонах України:

до волів: гей! цабе! (праворуч), сабе! цоб! (ліворуч), ксо! соб! собі!

до індиків: кура!

до качок: атась! гиля!

до кіз: а кез! кез! коз! крьо-не! (коли завертають назад), ці! (коли гонять).

до коней: вйо! ігіне! (гуцули зупиняють коней і вертають назад), кось! (підкликають), коськи! но! (поганяють), ньо!

до котів: а дзус! а дзуски! а кет! дзус! дзуски! дзусь! кату! кет! кота! прісь! псу! тпрус! тпрусь!

до курей: агуш! агуш на банта! агуш на сідало! а киш! а куш! киш! киша!

до овець: акуш! ариш! атиш! бир! бирр! бирь! гісь! коту! траш! треш! куш! тиш!

до птиць: айга! гай-гай!

до свиней: аля! аря! аса! асаля! ачу! ксі! куцю! куць! лю! люлю-сі! люлю-сю! урю! чучу!

до собак: аціба! машир! машір! ціба! цібе! чіпа! ату його! (цькування), бери! гець! гиджа! катя! (на зайців), кусі! кусь! куш! (мисливський вигук, за яким собака має залягти й замовкнути), улюлю!

до телят: акец! алуч! бишки! бриць! куть! куч! лишки! луч! луча! лучка! люшки!

до людей: не карай! (помовч!) заткни пельку! заткни рота! заткнись!

ВЕПР, дик, іклань,

*** дикий кабан.

ВЕРБА́, вербинка, вербиночка, вербиченька, вербиця, вербник, вербняк, верболіз,

*** вербна неділя; вербна субота.

ВЕРЕДЛІВИЙ, баламут, баловник, варивода, вереда, вередій, вередливець, вередник, вередовний, вередуля, вередун, вередунець (*дит.*), вередунчик (*т.с.*), вередушечка, вередушка, верзуха, викобенистий, викобенька, викобенько, вимисливий, витребенько, витребенькуватий, ерепенистий, ерепенуватий, каверзний, каверзник, каверзун, каприза, капризний, капризуля, капризун, капризунчик, ковиза, ковизун, коверза, коверзний, коверзун, коверзяка, комиза, комизуватий, кочевряга, кочевряжка, мазаний, мазун, мазунець, мазунчик, мамій, норовистий, перебірливий, перехочливий, привереда, привередливий, примхливий, приндій, приндя, химород, химородливий, химородний,

*** баловник у батька; баловник у матері; батьків синочок; вередує, як кожухом по печі; вередує, як по душі дере; вередує, як по шиї пиляє; з гедзиком; з лівої ноги встав; командує, як свиня мішком; куражиться, як голий на їжакові; має мухи в носі; мазана паляниця; мазаний пиріжок; материн мазун; материн мазунчик; не з тієї ноги встав; сам не знає, чого хоче.

Приповідки: В нього сім п'ятниць на тиждень. Його кортячки напали. Йому завжди в голови низько. Йому подушка мулить голову. Йому хіба гробар догодить. Дайте такого, що не знаю й якого. Хоч з-під нігтя виколупай та дай. Дав яечко та ще й облупи. Йому облупи та ще й у рот поклади. І каші не хочу, й по воду не піду. Бий kota, не бий kota! Сип борщ, клади кашу, подай пити! Піди туди, не знаю куди. І сяк, і так, а все не так. Хоч того самого, аби з другої миски. Нехай книш, аби не паляниця. Все недогода бабиній дівці. Телись, ялова, давай молока! Я не хочу, а ви мене буцім просіть. Захотілося — запрягайте, відхотілося — випрягайте. І той ходить, і тамтой ходить, а ніхто їй не догодить. Сирого не їм, печеного не хочу, вареного терпіти не могу. Де піде Теря, все їй гірка вечера. Хоч миску з

пирогами, хоч дідька з рогами. “Хочу пирогів, а нема.” “— Та он на печі, бери їж”. “— Не хочу, я думав, що нема”. Іще той ся не вродив, щоб йому догодив. Не хоче в ворота, розбирайте тин. Хоч з коліна вилупи та дай. Хоч із душі вийми. Хоч із землі викопай. Хоч із шкури вилізь. Вередлива коза — вовку користь.

ВЕРЕДУВАТИ, баламутити, біситися, викобенюватися, випендрикуватися, випендрюватися, витребенькувати, гедзатися, гедзкатися, дуріти, закомандувати (“А він закомандував борщу”)., заприндитися, захимерити, ерепенитися, казитися, каламутити, капризувати, коверзати, коверзувати, ковизитися, командувати, комезувати, комизитися, кочевряжитися, куражитися, норовитися, примхувати, примхати, приндитися, розвередуватися, розкапризуватися, розковерзуватися, розкомизитися, розприндитися, химерити, химерувати, химородити,

*** бити каламут; біситися з жиру; варити воду; вередувати, як у греблі біс; вигадувати витребеньки; вимагати, чого ліва нога забажає; вимагати, чого лівій нозі забажається; дуріти з жиру; дуріти з розкошів; жувати голову; забажати в Петрівку льоду; забажати в Петрівку мерзлого; забажати в Петрівку печеної криги; забажати вчорашнього дня; забажати клопоту на здорову голову; забажати пташиного молока; забажати торішнього снігу; казитися з жиру; крутити носом; крутити, як циган сонцем; крутити, як циган решетом; мати муху в носі; переганяти на гречку; показувати норів; показувати примхи; робити примадюри; строїти комизу; химородити химороду; шукати з-під дохлого коня підкову; шукати кістки в молоці.

Приповідки: Забajалось від бика молока, а від жука меду. Того бажается, чого дома не мається. Людські забажанки, як поле неозоре. Забажати троякого, коли нема ніякого. Вереду, вереду та пасла дівчина череду.

ВЕРТАТИСЯ (ДО ЧОГО), вертати, повертати (до чого), повертатися,

*** вертатися в минуле; вертатися до минулого; вертатися думками назад.

ВЕРТОЛІТ, гвинтокрил, гелікоптер, вертикарил.

ВЕРХНІЙ, верховий, горішній, горовий,

*** верхній одяг; верхові злаки.

ВЕРХОВОДА, верховник (*істор.*), верховод, орудар.

ВЕРШІНА, верх, верхівка, верхівочка, верхів'я, верховершя, верховина, верховинка, верховіти (на дереві), верховіття, верхогір'я, верхотура (*жарт.*), вершак, вершечок, вершок, виш, виш, вінець (гори), вістря, горбовина, гостряк, гострячок, гребінь (хати), грунь, кичера (гора з лисою вершиною, а сама гора поросла лісом), когутик (верхівка смереки), коньок (на даху), кряж, кудерець (кичера і вершечок дерева), кудер, кудрик, кумпол, купол, маківка, маковиця, недея (*діал.* — дика вершина гори), пік, прочіл, прочолок, стрімчак, тім'я (на голові), узвиш, узвишшя, узвище, цюприк, чолопок, шапка (снігова), шишак (на башлику), шпилень, шпилик, шпиль, шпильок, шпильочок, щовб (*діал.*), щовбик, щовбок, щогла (на паруснику), щолопок, щолопочок,

*** узвишне місце.

ВЕРШНИК, верхівець, верховий, верховик, верхоляк, вершнюк, жокей, їздець, кіннотник, конармієць, наїзник, об'їздник (той, хто об'їжджає молодого лошака).

ВЕСЕЛИЙ, безжур, безжурливий, безжурний, безкло-пітний, безнапасний, безпечальний, безсумний, безтурботний, бравадний, бравурний, веселенький, веселесенький, веселоголосий, веселоокий, веселун, весельчак (рідко), вигадливий, вигадник, видум, видумця, видумщик, грайливий, жартівливий, жартівний, жартливий, жартобливий, життєрадісний, звеселілий, комедіант, комедійний, кривляка (*знев.*), кумедіант, найвеселіший, нежурбливий, нежур-голова, нежурливий, нежурний, незапечалений, несумний, окрилений, пересмішник, повеселілий, погідливий, погідний, превеселий, просвітлений, просвітлілий, раденький, радесенький, радий, радий-раденький, радісний, реготливий, реготун, реготуша, реготушко, сміхач, сміхотвор, сміхотворець, сміхотливий, сміхотуля, сміхотун, сміхотунчик, сміхун, сміхунець, сміхунчик, смішковитий, смішкуватий, смішливий, сміюн, сміюнець, сміюнчик, усміхнений, усмішливий, чудопал, штукар,

*** аж душа вгору росте; бісик в оці грає; бісики в очах; бісики горять в очах; бісики грають; бісики іскряться; бісики стрибають; вибрикує гопки; викидає коників; витинає гопки; витинає фортолі; викидає штуки; викидає колінця; все співає; душа радіє; душа співає; завжди зуби на продаж; завжди на реготах;

з усмішкою до вух; і мертвого розвеселить; на десятому небі; на сьомому небі; чує крила за плечима.

Примовки: Його в сонячний день мати народила. Весела мати родила і син веселий. Вміє у веселу дірочку свиснути.

ВЕСЕ́ЛОЩІ, вечірки, вечорниці, витівки, витребеньки, галай-балай, грай-пустощі, грища, гулі, гулянка і гулянка, гульба, гульбища, гульбище, гульбощі, гуляння, гулятика, гульки, гульня, дозвілля, досвітки, забава, забави, забавки, засидини, ігрища, колодки, пиятика (*знев.*), погостини, погуківщина, погулянка, погуляння, посиденьки, пустощі, пустування, розвага, розваги, розважання, розважаннячка, розгул (*знев.*), треньки-бреньки, утіха, шви́глі-ми́глі,

*** веселе дозвілля; веселі вечорниці; веселі грища; веселі гулі; веселі гульбища; веселі гульки; веселі досвітки; веселі забави; веселі забавки; веселі засидини; веселі ігрища; веселі колодки; веселі погостини; веселі посиденьки; веселі пустощі; веселі розваги; веселі розважаннячка.

ВЕСІ́ЛЛЯ, свайба, шлюб.

ВЕСНА́, весна-красна, веснограй, веснонька, весносьй, провесіння, провесінь, провесна, розвесіння,

*** поворот на весну; подих весни.

ВЕЧЕ́РЯ, підвечірок,

*** новорічна вечеря; прощальна вечеря; різдвяна вечеря; поминальна вечеря.

ВЕ́ЧІР, вечірко, вечоріє, вечорок, вечорочок, завечір'я, надвечірок, надвечір'я, померк, померки, поночіє, примерхи, присмерк, присмерки, смерк, смеркається, смеркання, смерканнячко,

*** вечір вечоріє; вечорова година; вечорова пора; вечоровий час; захід сонця; кінець дня; проти ночі; скон дня; сонце йде на захід; сонце на обрії хилиться; спадень дня; схилок дня.

ВЕЧОРНІ́ЦІ, вечірки, досвітки.

ВЗУ́ТТЯ, взувачка, взувка, взувки, взувочка, обувачка.

ВИБАЧА́ТИСЯ, виправдуватися, звинятися, перепрошати, перепрошатися, перепрошувати, перепрошуватися, пробачатися,

*** брати свої слова назад; просити вибачення; просити пробачення; просити прощення; просити та перепрошувати.

Слова вибачення: Будьте вибачні! Вибачайте! Вибачайте на слові! Вибачайте на цім слові! Вибачте! Даруйте! Даруйте на слові! Даруйте мені! Звиняйте! Перепрошую! Пробачайте! Пробачте! Простіть! Простіть великодушно! Прошу вибачити! Прошу пробачити!

ВИБОЇНА, баюра (з водою), вибій, ковдобина, колодов-бина.

ВІБІР, асортимент.

ВИБИРАТИСЬ, вилазити, вихоплювати, вигулькувати, виокремлюватись, виособлюватись, вилуплюватись, винароджуватись, народжуватись, родитися.

ВІВЕРТОМ (падати), беркиць, штопором, млинком, вихором, кружка, обвалом, обваль, калабуць, кумельтом (див. падати).

ВИВІДУВАТИ, вивуджувати, винаджувати, випитувати, допитуватися, запитувати, перепитувати, розпитувати, розпитуватися, цікавитися,

*** витягати живцем (вісті); заглядати в горшки; вивідувати ума; вивіряти правди.

ВИГАДКА, байка (байки), брехня, вигад, вигадання, видумка, вимисел, вимрійка, домисел, казка, казна-що, казочка, легенда, міф, міфологія (*ірон.*), надумане, небачене, небилиця, небувалиця, неймовірність, несусвітність, обман, плітка, побрехенька, слава (погана), словоблуд, словоблуддя, фальш, фантазія, хараман, химерія,

*** бабські байки (байочки); бабські казки (казочки); бабські теревені; в сні не бачили; і не снилося; казочка про білого бичка.

ВИГÁДУВАТИ, фантазувати,

*** будувати надхмарні замки, будувати повітряні замки, будувати золоті замки на вітрі.

ВИГАНЯТИ, ВІГНАТИ, виводити, вивождати, вигонити, видворяти, викидати, викишкувати, викурювати, вимітати, випирати, випихати, випроваджувати, випроводжати, ви-проторювати, виряджати, виселяти, виставляти, витручувати (звідси “витруть” — остання страва при частуванні), витурляти, витурювати, витуряти, вишпурювати, виштовхувати, виштурляти, виштурхати, виштуряти, відправляти, відпроваджувати, відшивати, гетькати, гнати, гонити, кишкати, налагоджувати (геть), наладжувати, попроганяти, попрогонити, попудити,

В

потурити, проганяти, прогонити, спроваджувати, турити, турлити, турляти, шугнути,

*** буком виносити (“Кого не просять, того буком виносять”.); вести за двері; вибивати в потилицю; вибивати в шию; виводити за двері; виганяти будь-куди; виганяти в загрівок; виганяти в зашийок; виганяти в плечі; виганяти в потилицю; виганяти в спину рогачем; виганяти в три вирви; виганяти в шию; виганяти в шияку; виганяти до біса; виганяти з-під лави (“Як кого, то й за стіл саджають, а як кого, то й з-під лави виганяють.”); виганяти куди завгодно; виганяти на всі чотири; виганяти на всі чотири боки; виганяти на чотири сторони; виганяти під три вітри; виганяти потиличниками; виганяти стусанами; виганяти у потилицю; виганяти у три вирви; виганяти у три шиї; виганяти утришия; виганяти, як пса; виганяти, як пса коростявого; виганяти, як собаку; виганяти, як цуцика; викидати за борт (на воді); викидати з усім гамузом; викидати на вулицю; вимітати, як сміття; виставляти швиргома (за руки й ноги); випихати в плечі; випихати в потилицю; викидати на вулицю; викидати геть; викидати на смітник (про багатьох); виставляти за ворота; виставляти за двері; виставляти за поріг; виштовхувати у спину; вказувати на двері; гнати гоном; гнати брудною мітлою; гнати мітлою; гнати турлом; давати коліном під зад; давати під сідало коліном; давати по шапці (Та по шапці!); з хати шапку викидати (“Просили, запрошували, з хати шапку викидали, ледве живим зостався.”); нагнати в безвість; показувати дорогу; показувати на двері; показувати на двері зажері; показувати одвірки; показувати поріг; показувати шлях; посилати до бісового батька; посилати до всіх чортів; посилати до чорта; посилати до чортової мамі; посилати к чортам свинячим; посилати к чортам собачим; посилати на всі чотири боки; проганяти з двору; проганяти з двору, як блудного собаку; проганяти з очей; проганяти з-перед очей; проганяти к нечистій матері; проганяти к чортовій матері; проганяти під три нетрі; прописати подорожню; просити геть; просити за двері; просити за поріг; просити на виступці.

Найбільш уживані слова, що кажуть в Україні до небажаного гостя: А не пішов би ти під три чорти! Алюр три хрести! Ану, вимітайся! Ану, виносьтесь! Ану, відчалою! Ану, змотуй вудочки! Валяй звідси! Вибачай та голоблі завертай! Вимітайся

живо! Вимітайся з хати! Винося звідси! Вишкрібайся звідси! Вишнуровуйся геть! Відчалуй звідси! Ворушися з хати! Гайда звідси! Геть звідси! Геть з моїх очей! Геть з очей! Геть з-перед очей! Геть з оселі! Геть з хати димом, з двору вітром! Геть на виступці! Геть лишень до ката! Гі на тя, гі на тя, пек тобі осина! Гуляй з нашої хати! До біса! Забирайся к бісу! Забирайся к чорту! До дідька! До чортів на виступці! Драпай звідси! Дуй звідси! Є квас, та не для вас! Жми на всі педалі з хати! Заберіть його геть з одежею! Забирайся! Забирайся геть! Забирайся живим, поки не пізно! Забирайся, поки цілий! Забирайся на чотири вітри! Забирайся, поки цілий та здоровий! Забудь сюди дорогу! Залиш мене! Залиш на милість! Зачини двері з того боку! За хвіст і в череду! З батьком на віршовку! З батьком на віршовку, там і матір знайдеш! З батьком на шибеницю! З батьком на шлях! З батьком на шлях ворон драти! З батьком на шлях, я й торбу дам! З Богом, Парасю! Згинь з очей! Иди геть! Иди геть, иди проч, голівоньки не мороч! Иди до біса! Иди до дідька! Иди до лиха! Иди до чорта! Иди за добра ума! Иди з миром! Иди к бісовому батькові! Иди к лихій годині! Иди к лихій матері! Иди к бісу! Иди к дідьку! Иди к монахам! Иди к нечистій матері! Иди к свиням! Иди к свиням собачим! Иди к чортовій матері! Иди к чортовому батькові! Иди к чорту! Иди на всі чотири вітри! Иди на всі чотири сторони! Иди на всі чотири світи! Иди під три вітри! Иди на штири вітри й на п'ятий шум! Иди під три чорти! Иди під три чорти, де й ті два! Иди, поки не битий! Иди пріч! Иди, ринде, де инде! Иди собі! Иди собі з Богом! Из прощайлом вас! Ідїть хай вам дідько! Іжджай звідси! Йди собі задалегідь! Катай додому! Киш звідси! Киш із сідала! Ковбаскою дорога! Котись ковбаскою! Котись покотьолом! К чорту помаленьку! Марш звідси! Мети звідси! Мотай звідси! На всі чотири сторони! Он Бог, а он порог! Ось Бог, а ось порог! Ось де шапка, а онде двері! Пішов ти лісом! Пішов геть! Пішов до диявола! Пішов к дияволу! Пішов к чорту! Повертай голоблі! Полотном дорога! Пора з двора! Приходь учора! Пріч! Прошу на виступці! Скатертиною доріжка! Скатертю дорога! Ступай з двору! Ступайте назадгузь! Та йди ти! (з паузою). Тобі дорога сюди заказана! Тобі стежка в наш дїм заказана! Три вирви в шию і міх кулачя! Туди й дорога! Ушивайся геть! Хитай звідси! Ходи з нашої хати! Цур тобі, пек тобі! Чеши звідси! Шкутильгай звідси! Шуруй звідси! Щезни з моїх очей! Щоб і дух не смердів! Щоб

і дух твій не пах! Щоб і духу твого не було! Щоб твоєї ноги тут не було! Щоб мої очі тебе не бачили! Що ти тут забув? (кажуть, когось виганяючи).

Приповідки: Іди геть! Іди проч, голівоньки не мороч! Його клином не виженеш. Просять покорно, наступивши на горло. Женеш його в двері, а він сунеться крізь вікно. Не літай, вороно, в чужі хорони! Не нашого полку, іди собі к волку! Прийшли некликані, ідїть недякувані! Прийшов з лісу — іди собі к бісу! Вітали, але сідати не просили. Красно гостили — ледве живого пустили. Посиділи в гостях на покуті знадвору. “Так просили! Так не пускали!” “Куди?” “У хату.” Так у гості звали, аж рукави зірвали. Милості просим на своїх харчах. Так просили, так не пускали, а я таки вдерся! Та ну його к дияволу! Просили на дорозі, щоб не були на порозі. Сказав йому “дякую” по спині ломакою. Добре його прийняв, аж носом заорав!

Див. також синонімічний ряд до слова “небажаний”.

ВІГІН, виверт, викрут, викругас, заворот, заворотень, закругленість, закруглина, закруглення, закрут, закрутень, закрутина, заокругленість, заокруглина, заокруглення, залом, заломлення, згин, злам, злом, коліно, кривина, кружляк, перегин, перелам, перелом, поворот, прогин.

ВІГОДА, бариш, вжиток, виручка, виторг, гендель, дуван (*діал.*), здобич, зиск, користь, лафа (*жарг.*), набуток, навар, надбіжка, нажиток, пайда (*жарг.*), пожива, поживність, поживок, прибуток, пожиток, хосен (*діал.*).

*** тепле місце; тепленьке місце.

ВИДАВАТИ, друкувати, публікувати (твір), створювати, випускати, опублікувати, оприлюднювати, друкувати (про літературу і мистецтво),

*** випускати в світ; виходити в світ; з’явитися на світ; виходити з-під пера; виходити з-під пензля; виходити з-під різця.

ВИДАТНІЙ, визначний, відомий, всевизнаний, все-світньовідомий, геніальний, геній, най-най-най (*ірон.*), знаменитий, славний, талант, талановитий.

*** відкрив нову еру; відкрив нову сторінку (в чомусь).

ВИДЕ́ЛКА, виделочка, видельце.

ВИДІЛЯТИСЯ, виокремлюватися,

*** бути помітним; бити у вічі.

ВИДНІТИСЯ, бовваніти, видніти, видно, даленіти, майоріти, місячно, мріти, мрітися, рано.

Приповідки: Видно, хоч голки збирай.

ВІДНО, прозоро, чітко, ясно,

*** дуже добре; як на блюдечку; як на тарілці.

ВИДУМУВАТИ, вигадувати, фантазувати, вимріювати, мріяти (про щось), надіятись (на щось), сподіватися,

*** розводити химині кури; розводити химери; плекати надію (пусту).

ВИЗВОЛЯТИ, звільняти, вивільняти, визволити, звільнити,

*** давати волю; давати свободу; відпускати на волю (тварин); дарувати свободу; визволяти з полону; визволяти з-під арешту; визволяти полонених; визволяти від ворога (кого; що); визволяти від оков; визволяти від пут; визволяти від гніту; визволяти з ярма.

ВИЗІСКУВАТИ, експлуатувати, видавлювати, вижимати, вичавлювати (з кого),

*** видавлювати соки; видавлювати всі соки; тягти жили; дерти шкуру; виточувати кров.

ВИКАЗУВАЧ, доказчик, нашіптувач.

ВИКÓНУВАТИ, здійснювати, справляти.

ВИКÓПУВАТИ, копати, виколупувати, викорінювати, викорчовувати, знищувати, корчувати, ліквідовувати,

*** викорчовувати з коренем; виривати з коренем; виривати з корінням.

ВІКОХАНІЙ, вигодуваний, випестуваний, випещений, виплеканий, виросшений, вихований (про дитину), злеляний.

ВИКРИВАТИ, викорінювати, викорчовувати, виривати,

*** виводити на світло; виводити на чисту воду; викорчувати з коренем.

ВИКРИВАТИСЬ, розкриватись, демаскуватися,

*** видавати себе; видавати себе з головою; розкривати свою таємницю; видавати свою причетність.

ВІЛА, бірмáк (тризубі вила), вілка і вилкі, габлі, двойчаки, двойчата, ріжняки, трійчаки, трійчата, трійчатка, четверики.

В

*** вершильні вила (з довгим навильником, якими вивершують стіг).

ВИЛАЗИТИ, ВІЛІЗТИ (НА ГОРУ), видиратися, видря-пуватися, висмикуватися, вітеребитися, вихвачуватися, вихоп-люватися, здиратися, здійматися, підніматися, стеревитися, сходити.

ВІЛАЗОК (НА ПЕЧІ), вилаз, вилазка.

ВІЛЯСКИ, одляски, відгомін, луна,

*** аж виляски розлягаються; аж виляски пішли; тільки виляски пішли; аж одляски пішли.

ВИМАГАТИ, визуджувати, добиватися, домагатися, допоминатися, доскіпуватися, змушувати, наповратитися, наполягати, напосідати, напосідатися, насідати, настоювати, неволити, спонукати, спричиняти, примушувати, приневолювати,

*** брати за горло; вимотувати душу; в одну душу вимагати (а він в одну душу: дай); вимагати шерсть; витрясати душу; витрясати печінку; з душі витрясати; домагатися, як москаль медалі; ламати до коліна; наступати на горло; наступати на горлянку; правити своє; потребувати жертв; стояти на своєму.

ВИМАЛЬОВУВАТИСЯ, визначатися, визначуватися, вирисовуватися, вирізблюватися, означуватися, окреслюватися, позначуватися.

ВИМОГЛИВИЙ, вибагливий, немилосердий, немилосерд-ний, суворий.

ВИНА, провина, пляма (впала).

ВИНАГОРОДА, аванс, відплата, віддяка, заробіток, заробок, зарплата, оплата, плата, платня.

ВИНАХОДИТИ, відкривати,

*** винаходить велосипед; відкривати Америку.

ВИНИКАТИ, з'являтися, вигулькувати.

ВИНИКАТИ (ПРО ДУМКУ), вируюватися, зринати (в уяві), поставати, роїтися, уявлятися.

ВИНІТИ, винуватити, звинувачувати, обмовляти,

*** вішати всіх собак (на кого); звалювати вину; вішати ярлик; клеїти ярлик.

ВІННИЙ (винен), винуватий, засуджений,

*** винний перед законом; винний перед Богом; винний перед людьми; винний перед державою; винний перед небом.

ВІЙНИЦЯ, винарня, винокурня, гуральня.

ВИНОЧЕРПІЙ, виночерпець, підчашний (*іст.*), чашник.

ВИПЕРЕДЖУВАТИ, випереджати, упереджати, упереджувати, попереджати,

*** випереджати події; іти попереду; іти в авангарді; іти на чолі; іти в перших рядах; сидіти в перших рядах.

Приповідки: Лізти поперед батька в пекло.

ВИПЛИВАТИ (ВІПЛИВТИ і ВІПЛИСТИ), виплинути, віпливти, виринати, зринати.

ВИПОГОДЖУВАТИСЯ, вияснюватися, прояснішати, прояснюватися, прояснятися, розгодинюватися, розпогоджуватися, розхмарюватися.

ВИПРОМІНЮВАТИ, випрозорювати, випроводжати.

ВИРОСТАТИ, підростати, дозрівати (про хлопців),

*** уже женилко; парубок, хоч жени! Пора женити (женитися); пора чоловіком ставати; пора сім'єю обзаводитись; пора й до чийогось двору пристати; пора у приймаки; пора вже й гульки припинити.

ВИПРЯМЛЯТИ, виправляти (дріт, цвях), випрямлювати (напр. дорогу), вирівнювати, розпрямлювати, розпрамляти, розпрямляти.

Приповідки: Дерево виправилося. Людина виправилась (умерла).

ВИР, бурá (бура б'є), бурун, вервітня, вервітнява, веремій, веремія, вернивода, вертіж, вертія, вертун, викрут, викрутень, водокрут, вировисько, вировище, водовертіж, водоверть, водокрут, водокрутень, водомий, водорій, говбур (*dial.*), закрут, закрутаси, закрутина, закрутоси, кавер, коловертень, коловерть, коловорот, колокрут, колубах, котловина, кругаверть, круговерть, крут, крутель, крутень, крутило, крутіж, крутія, крутлицець, крутлиця, крутоверть, крутовир'я, крутоплин, крутоплинь, крутяк, круча, кручаниця, кручина, кручина, кручиняк, кручія, курбало, нурт, нурта, нуртина, нуртисько, нуртище, нуртія, нуртовиння, нуртовисько, нуртовище, обміть, стромовина, струміння, струмінь, струмовиння, топіль, чортовир, чортовир'я, чорторий, чортория,

*** водяний викрутень; водяний вир; водяний вихор; водяний струмінь, водяні викрутаси.

Народний вислів про вир: пінявий вир; явориться вода.

ВИРА́ЗНИЙ і **ВИРАЗНИ́Й**, вимовний, виразистий, значущий, зрозумілий, промовистий, рельєфний, розбірливий, розбірний, чіткий, ясний.

*** багатозначний погляд; виразне лице; виразні очі; виразні рухи; промовистий погляд.

ВІРОДЖЕННЯ, звиродніння, смерть, занепад, загибель,

*** моральне виродження; моральний занепад; духовне рабство.

ВІРОК, присуд, присудження.

ВИРУВА́ТИ, бурхати, бурлити, бурувати, бушувати, буяти, вихорити, вихоритися, вихрити, завихрювати, завихрюватися, кипіти, кишіти, клекотати, клекотіти, комахитися, копошитися, кружеляти, кружляти, кушпелити, кушпелитися, лютувати, метелитися, миготіти, мигтіти, мурашитися, несамовитіти, нуртувати, хурделити, хурделитися, шаленіти, шпувати (*diал.*), шуміти, шумувати, яворіти (явориться вода).

*** аж кишіти; кипенем кипіти; кипнем кипіти; кишма кишіти; роєм роїтися.

ВИСО́КИЙ, бардадим, боцюн, бреус (високий і вай-луватий), буйнорослий, буйний (про рослини), велет, веле-тенський, велетень, верста, вигончастий, високоенький, високорослий, високостанний, високуватий, височан, висо-чезний, височенний, височенький, вищий (від...), гвардійський, гамалія, гігант, гінкий, гінчакуватий, голінчатий, гулівер, дилда, дримба, дринба (висока тонка жінка), довгаль, довгань, довгела, довгеля, довгий, довжезний, довжезний-предовжезний, довжелезний, довжелезний-предовжелезний, довженний, довгов'язий, довгоногий, довготелесий, довготелесія, довгошій, донебесний, донкіхотистий, драбинистий, драбинястий, дуба, жердинистий, журавлистий, зависокий, здоровезний, здоровенний, здоровецький, здоровило, каланча, кандибистий, козарлюга, колос, костур, костуряка, найвищий, отакезний (із жестом), отакенний, отакецький, оттакезний, оттакенний, оттакецький, перерослий, переросток, піднебесний, поставний (високий і стрункий), превисокий, превисочезний, превисоченний, предовжезний, предовжелезний, предовженний, рославий, рославенький, рославленький, рослий, рослявий, титан, цибань, цибатий, цибик, цибилятий, чолов'яга, щонайвищий, якнайвищий,

*** аж гай-гай; аж під небо; Бог ростом не обидив; буцім конем їде (високий, як вершник на коні); верста келебердянська; верста мальована; верста пирятинська; верста чугуївська; виріс під стелю; виріс, як на дріжджах; високий, аж до неба; високий станом; високий, як бур'янина; високий, як варяг; високий, як вежа; високий, як дзвіниця; високий, як дуб; високий, як дуга; високий, як драбина; високий, як журавель; високий, як каланча; високий, як ломака; високий, як луківський осокір; високий, як перещепинська чапля; високий, як семисотна верства; високий, як стрелет; високий, як тополя; високий, як хмарочос; високий, як щогла; високого зросту; високого росту; виріс під сволок; виріс під стелю; виріс, як на дріжджах; витягло вгору; вуха стирчать вище хати; гвардійський зріст; головокружної височини; дістає лобом до одвірка; довгий, як дремайлівська гребля; довгий, як дрюк; довгий, як жердина; довгий, як жердка; довгий, як жердь; довгий, як костур; довгий, як хвоя; довгий, як швабра; довгоногий, як чапля; до неба виріс; до хмар; з води пішов; здорового зросту; лохвицька ряхта; на голову вищий (від кого); на дві коцюби (заввишки); незвичайного зросту; підпирає головою стелю; підпирає плечима покрівлю; підпирає плечима стелю; під сволок виріс; під стелю вимахав; під хмари виріс; постать, як грім; ростом напоказ; у сажень зросту; як луківський осокір заввишки; як мокрого літа ріс.

Приповідки: Бог міру на той шанець загубив. Велика Педора, та дурна. Виріс до неба, а дурний, як треба. Виріс з поліського злодія. Виріс, що батькові штани короткі. Ріс у великому лісі та ще й при воді. Рости, сину, хоч дурний, та високий. У солдатах давали по дві порції (за зростом). Як зігнеться, то два здається. Великий рости! (побажання дитині).

ВИСО́КО, височенько, височезно, високо-превисоко, аж гай-гай, високосно, зависоко, завищено, височенно, височенько,

*** високо; не дістати; на вершині; на самій вершині; на височині; в небі; за хмарами.

ВИСОТА́, верхи, верхів'я, верховини, вершини, височина, височінь, вись, вишина, горбовина, згір'я, підвищення, узвиш, узвишся, узгір'я,

*** висока вись; орлина висота; яструбина висота.

В

ВИСОЧИ́ТИСЯ, височіти, підноситися.

ВИСНА́ЖУВАТИ, знесилювати, висисати, висмоктувати, експлуатувати, витягати, випивати,

*** висмоктувати кров; тягти жили; видавлювати соки; пити кров; витягати соки; випивати кров.

“Кров висисає оте остогиджене...” (П. Грабовський.)

ВІ́СТРИБОМ, вибриком, висококом, вистрибцем, під-стрибки, підстрибом і підстрі́бом, підстрибцем, прискоком, стрибки, стрибки-рибки,

*** з висококом; з вистрибом; з підскоком; з прискоком.

ВИСТУПА́ТИ (на зборах), промовляти,

*** брати слово; виголошувати промови; забирати слово.

ВИСУВА́ТИ і ВИСО́ВУВАТИ (-CSS), видаватися, висолоплювати (язик), висолопляти, висовуватися, вистромлювати і вистромляти, виступати, витикати, вихилювати (рідко), вихиляти.

ВИТІ́СКУВАТИ, вигнічувати, видавлювати, видушувати (олію), вижимати (прання), викручувати (білизну), витискати, вичавлювати, віджимати.

ВИТІВА́ТИ, виробляти, витворяти, встругнути, коїти, утнути, утяти, чинити.

ВІ́ТІВКА (ВІ́ТІВКИ), безпардоння, відколювати номер; відколювати штучку; встругнути штучку; викидати коника; викидати колінця; викинути штуку; одколоти штуку; утнути штуку; утяти штуку; вибрик, викрутаси, витребеньки, вихватка, вихватки, виходка, виходки, жирування, збиткування, каверза, капость, коники (“Ти мені коників не викидай!”), примхи, пустоші, штучка (встругнути штучку).

*** хлоп’ячі вихватки.

ВИТЮВА́ТИЙ, візерунчастий, візерунчатий, дивовижний, кумедний, незвичайний, пречудесний, пречудовий, чудернацький, чудовий.

ВИТКА́Й, батожистий, бгачкий, гнучкий, в’юнистий, в’юнкий, кручений, ліанистий;

*** як хміль; як кручений панич.

ВИТРАЧА́ТИ (гроші), витрачатися, розтринькувати, розбазарювати, розтрачувати, тратити, тринькати,

*** пускати на вітер; сіяти грошима; смітити грошима (грішми); вивертати кишені; трусити гаманцем; труснути калиткою.

ВІТРИМКА, витриманість, самовладання.

*** володіння собою.

ВИТРИШКУВАТИЙ, балухатий, банькатий, банькуватий, булькатий, вибалушений, вирлатий, вирлоокій, вирячений, вирячкуватий, лупатий, окатий,

*** очі бульками.

ВИЧОВГАНІЙ, вижмуляний, відполірований,

*** вичовганий до блиску; вишмуляний до блиску; відполірований до блиску.

ВИХОВАНІЙ, благородний, благополучний (напр., син), благопристойний, благоприхильний, благородсудливий, ввічливий, виважений, видержливий, високоінтелігентний, висококультурний, вишколений, галантний, гречний, делікатний, джентльмен, дисциплінований, доброзвичайний, добронравний, добропорядний, добропристойний, зважений, здержаний, здержливий, інтелігентний, компанійський, комунікабельний, коректний, культурний, непогрішимий, непогрішний, непорочний, обхідливий, обхідчастий, порядний, пренепорочний, пресвятий, розсудливий, стриманий, тактовний, уживчивий, услужливий, услужний, учтивий, чемний, шляхетний,

*** дотримується етикету; дотримується китайських церемоній; дотримується манер; дотримується пристойностей; дотримується реверансів; дотримується церемоній; дотримуються японських реверансів; з гарними манерами; не виходить за рамки пристойного; не виходить за рамки тонкого ладу; тримається в рамках пристойності; уміє тримати нерви в руках.

ВИХОЛЇДЖУВАТИСЯ, вивітруватися, вистуджуватися, вихолоняти, вичахати.

ВІХОР, віхтелиця, завихрення, задимок (сніговий вихор), згарб (*т.с.*), кружелиця, кружеляння, кружляка, крутіж, крутій, крутінь, крутько, кужелина, кужіль, куревиця, куриво, курія, курнява, куря, курявиця, куряниця, літавиця, повітриця, повіхтериця, смерч, сплічник, шуря-буря,

*** відьмацький вихор; нечистий жениться; подих Стрибога; сніговий вихор; троянда вітрів; чорт відьму крутить; чорт жениться.

ВИШИВА́ТИ, гаптувати, мережати, мережити.

ВИШКРІБА́ТИ, вивіхтлювати, видраювати, вимивати, вискоблювати, вишкрябати, вишкрябувати, драїти.

ВІВА́Р, олтар.

ВІДВЕРТА́ТИСЯ, цуратися, уникати, відсторонятися, сахатись.

*** відвертати носа; вернути ніс (носа); відвертати фізіономію; відвертати рило; відвертати морду; відвертати пику; уникати зустрічей; відвертати спілкування.

ВІДВЕРТО, правдиво, привселюдно, принародно, сердеч-но, чесно, широко, щиросердно, щиросердо,

*** без бре; без брехні; без обману; викладати душу; відверто кажучи; іти, не ховаючись; ніде правди діти; ніде гріха діти; правду кажучи; від широкого серця; при людях; прямо в очі; у вічі; у вічі дивлячись.

Приповідки: Нічого гріха таїти. Ніде діватися. Ніде правди (гріха) дівати. Ніде правди (гріха) сховати.

ВІДВОЛІКА́ТИ, відтягувати, волинити, зволікати,

*** класти в довгий ящик.

ВІДГА́ДУВАТИ, розгадувати, розплутувати, розв'язувати (задачу, проблему),

*** розгадувати кросворди; розгадувати сни; розгризати горіх; розкушувати горіх; розкушувати міцний горіх.

ВІДГОРО́ДЖУВАТИ, відгородити, відокремити, виокремлювати, відгороджуватись, відгороджувати,

*** відгороджуватись парканом; відгороджуватись частоколом; відгороджуватись штахетником; відгороджуватись живоплотом; відгороджуватись муром.

ВІДДАВА́ТИ, віддячувати, повертати, віддаровувати, дарувати, вручати, передавати, продавати, презентувати,

*** віддячувати сторицею.

ВІДДАЛІ́К, віддалекі́, віддалі́, віддаля́, далеко,

*** в далечині́; в далечі́; в далині́.

ВІ́ДДАЛЬ, відстань.

Приповідки: Відстань на витягнуту руку.

ВІДКЛАДАТИ, відстрочувати,

*** відкладати на “а раптом”; відкладати на “була-не-була”; відкладати на згодом; відкладати на колись; відкладати на потім; давати відбій.

ВІДКРИТИЙ, помітний, примітний, контрольований, замітний, доступний, прозорий, неприхований, відчинений,

*** на виду (цілуватися); на видноті; можна було бачити; все на видноті; все на очах.

ВІДЛІЙГА, відволога, відволода, відволож, відельга, відліж, відталь, відтеплінь, відтепло, розталь, таловиння, таловиця.

ВІДЛЮДКУВАТИЙ, анахорет (*книж.*), безлюдень, безлюд-ник, безлюдько, бовкун, відлюдень, відлюдник, відлюдок, відлюдько, відлюдькуватий, вова, вовк-самітник (про людину), вовкуватий, вовкулака, вовкулакуватий, вовчкуватий, дикий, дикун, домонтар, домосід, домувальник, затворник (*церк.*), мурмило, невлюдний, невлюдник, недолюдний, недолюдько, незлюдний, незлюдник, нелюда, нелюдим, нелюдимий, нелюдний, нелюдник, пічкур, пустельник, пустинник, самітник, хо, хоха.

ВІДМОВЛЯТИ, ВІДМОВЛЯТИСЯ, відбалакуватися, відбрикуватися, відбиватися, відгавкуватися, відгарикуватися, відгейкуватися, відгетькуватися, відгиркуватися, відговорюватися, відгризатися, віджартовуватися, відкараскуватися, відкидати, відкоськуватися, відкрикуватися, відкручуватися, відмагатися, відмахуватися, відмежовуватися, віднікуватися, відпиратися, відпручуватися, відрікатися, відскіпуватися, відступатися, відхиляти (щось), відхрещуватися, заперечувати, зрікатися, ерепенитися, ухиялятися, спекуватися, цуратися,

*** брати слова назад; брати свої слова назад; відбиватися обома руками; відмахуватися рукою; відхрещуватися руками і ногами; відбиватися руками й ногами; відмахуватись обома руками; відхрещуватися, як чорт од ладану; давати одкоша; давати гарбуза; підносити гарбуза; діставати (дістати) гарбуза; покуштувати печеного гарбуза; схопити гарбуза (при одруженні); давати дулю; підносити дулю; показувати дулю; підносити дулю з маком; підносити дулю під ніс; зачиняти двері; хапати гарбуза (на сватанні).

ВІДПОВІДАТИ (див. перечити).

В

ВІДПОЧИВАТИ, ВІДПОЧИТИ, випочивати, віддихувати, віддихуватися, відлежуватися, відсапувати, відсапуватися, відхакуватися, відхекуватися, відхенькуватися, відходити (після втоми), оддихати (серцем оддихаю), одсоптися, опочивати, передихувати, перепочивати, пересапувати, розслаблюватися, розслаблятися,

*** давати тілу перепочинок; зводити дух; одводити дух; переводити віддих; переводити дихання; переводити дух; переводити подих; провітрювати голову; сідати на відпочинок (перепочинок).

ВІДПОЧИНОК, випочивання, випочинок, віддихання, віддишок, відпочивання, відпочивок, відпочин (*рідко*), опочивка, опочивок, опочинок, передишок, перепочивок, перепочинок, спочив, спочивання, спочивок, спочин, спочинок.

ВІДПУСТІЛО (хворому), виздоровлення, вихворювання,

*** аж вага з грудей спала; як гора з плечей звалилася; як камінь з душі спав.

ВІДРÓ, бадейка, баддя, відеречко, відерко, відерце, кінва, кінвочка, конівка, коноб, конов, коновець, коновка, коновля, коновок, коновонька, коновочка, конопка, путня (*диал.*), цебер, цеберка, цеберко, цеберчина, цебрик, цебро.

ВІДРÓДЖУВАТИСЯ, ВІДРÓДИТИСЯ, відновлюватися, відтворюватися, возродитися, воскресати, оживати, окрилитися, оновлюватися,

*** воскресати з мертвих; вставати з колін; вставати з попелу; оживати, як рана; підводити голову; піднімати голови; підніматися з попелу; поставати з попелу; розправляти плечі; розривати пута.

ВІДЧАЙ, розпач, безнадія, нудьга, безсилля, безвихідь, тупик,

*** у відчаї; хапатися за голову; хапати голову в руки.

Приповідки: Хоч вішайся! Хоч у петлю лізь! Хоч з мосту та в воду! Боже благий! Боже (ж) мій! Боже ти мій, Боже мій милостивий. Боже мій єдиний, Боже (мій) милий. Боже правий. Святий Боже! Ой леле, Матінко! Матінко моя!

ВІДШКОДÓВУВАТИ (ЗБИТКИ), вертати, оплачувати, повертати, покривати.

ВІЗЕРУ́НЧАСТИЙ, візерунчатий, узористий, узорчастий, узорчатий.

ВІЗНІК, візниця (ч.р.), возильник, возій, кучер, поштар (*іст.*), фірман (*діал.*), фурман, хурман, хурщик.

ВІК (ВІКИ), вічність, доба, епоха, століття, сторіччя,
 *** атомний вік; бронзовий вік; вік (чий, напр., Хмельниччини); геологічний вік; кам'яний вік; середні віки; цілий вік (перен., напр., не бачити).

ВІЛЬНИЙ, вільненький, вільнесенький, вільновідпущений, вільнолюбний, вільнонароджений, вольний (*поет.*), незалежний, розкріпачений, самостійний, свободолюбний,
 *** вільна птаха (пташка); вільне місто (в сердньовіччя); вільний козак.

ВІНІК, віничок, деркач, деркачик, дряпак, метілка, метілочка.

Приповідки: До нових віників пам'ятатиму!

ВІНОК, вінець, віночок, вінце, вінчик, корона,
 *** весільний вінок; лавровий вінок; ритуальний вінок; терновий вінок; царська корона; царський вінець.

ВІНЦЯ, верх, вершечок, вершок, зазубні, зазубрини, облямівка, обрамлення, окаймина, окаймлина, рамка, рамці, цямрина.

ВІРА, поклоніння, уварювання,
 *** віра в Бога; сліпа віра; віра в загробне життя; давати віру.

Приповідки: Бісової віри. Вірою і правдою.

ВІРИТИ (в Бога), вірувати.

*** Вірити в Бога; вірити в Царство Небесне; вірити в Матір Божу; вірити в пекло; вірити в рай; вірити у відпущення гріхів; вірити у пришестя Господа; вірити в Старий Заповіт; вірити в Новий Заповіт (Євангеліє).

ВІРИТИ, ПОВІРИТИ, вірувати, довіряти, довірятися, звірятися (на чийсь доброту), надіятися, покладатися (на кого),
 *** брати за чисту монету; брати на віру; вірити в Бога; вірити кожному слову; вірити на слово; вірити, як собі самому; йняти віри; мати довір'я; давати віру; надіятися, як на кам'яну гору; не вірити своїм (власним) вухам; не вірити своїм (власним) очам; покладатися, як на твердий мур; самому собі не вірити, приймати за чисту монету.

ВІРНИЙ, відданий, вірненький, вірнесенький, вірняк, незрадливий, певний, щирий,

*** вірний друг; вірний своєму слову.

В

ВІРУЮЧИЙ, християнин (православний, католик, греко-католик, римо-католик, ісламіст, мусульманин, індуїст, якобінець, якобінець, секстант, баптист, євангеліст, піп, протоіерей, батюшка, піп-батюшка, влади́ка, влади́ка (з Москви), протестант, люте-ранець, безбожник, протестант.

ВІРЬО́ВКА, бечівник, бичівка, бичівочка, вервечка, вірвовочка, вужівка, джгут, джгутик, жгут, жгутик, зав'язка, канат, канатик (*diál.*), корда (довгий мотуз, на якому ганяють коней), кодо́ла, крутеник, крутень, кука́н, лина, линва, линвочка, ліні́вка, ліновка, ляма, лямка, мотов'яз, мотов'язок (шпагат), мотуз, мотуззя (*збір.*), мотузка, мотузок, мотузочка, мотузочок, мотузьяка, налігач, налігачка, ори́вок, орчик, очкур, пові́д, поводок, поводочок, поворо́з, поворо́зка, поворо́зочка, припина́чка, притага́нка (вірво́вка, якою прив'язують на березі човна), ретя́зок, ретя́зочок, ретя́зь, скруте́нь, скрути́нь, трос, троси́к, тя́тива, ужи́сько, ужи́ще, ужи́вка, ури́вок, шворка, шворочка, шну́р, шну́рiвка, шну́рiвочка, шну́рок, шну́рочок, шпага́т, шпага́тик.

ВІ́СНИК, вістовець, вістовий, вістовик, герольд (*іст.*), гінець, глашатай, гонець, опові́сник, поклика́ч.

ВІ́СТКА, вістонька, вісточка, вість, звідомлення, звістка, новина, пові́домлення.

ВІ́СТРЯ, гостряк, гострячок, жало, жальце, колючка, лезо, шпи́лик, шпиль, шпильок, шпильочок, шпича́к, шпичка́.

ВІ́ТАТИ, ВІ́ТАТИ́СЯ, аплодувати, величати, віншувати, вклонятися, вшановувати, гратулювати, добринькати, добринькатися, здороватися, здоровити, здоровкати, здоровкатися, здрастуватися, кланятися, кози́ряти (*військ.*), новолітувати, новолітуватися, обійматися, обні́матися, переручкуватися (з багатьма), перездоровкуватися, пере́кланюватися (передавати поклін), повеличати, повеличатися, пові́тати, пові́татися, поздо-роватися, поздоровкати, поздоровкатися, поздоровляти, поздрастуватися, познамуватися, поклони́ти (з чужої землі поклоняю), поклони́тися, порука́тися, пошановувати, приві́татися, привітувати, розкланюватися, розшаркуватися, рукоплескати, ручка́тися, салютувати (вітати салютом), христоса́тися (на Великдень), христосува́тися, цілувати, цілуватися, цьома́ти,

цьоматися, цьомкати, цьомкатися, чоломкатися, шанувати, шапкувати, шапкуватися, шаркати (перед ким).

*** бити чолом; виражати шану; вдаряти чолом; вітати чолом; віддавати шану; вітати бурею оплесків; вітати зливою оплесків; вітати овацією; вітати оплесками; давати на добривечір; давати на добридень; давати на здоров'я (питатися як здоров'я); давати честь; кланятися в пояс; піднімати картуза; плескати в долоні; приймати в обійми; робити честь; робити шану; складати шану; схилитися в знак пошани; схилити голови в знак пошани; тискати руки; тиснути пальці; тиснути правицю; тиснути руку; трусити руку (вітаючись); уклонятися до землі; уклонятися доземно; хапати в обійми; чолом давати; чолом оддавати.

Слова вітання: Бажаю добра! Бог на поміч! Бог у поміч! Боже, помагай! Боже, поможи! Віват! Вітаю! День добрий! Добривечір! Добрий вечір! Добридень! Добридень вам у хату! Добридосвіток! Добрий день! Доброго дня! Доброго здоров'я! Доброго ранку! Здоровенькі були! Здорові! Здорові були! Здорові в хаті! Здорові були у хату! Здрастуйте! Здрастуйте вам у хату! Зі святом! З легкою парою! З неділею! З Новим роком! З поверненням! (кажуть тому, хто повернувся в рідні краї); З Різдом Христовим! З святою неділенькою! З сим днем, що сьогодні! Кого я бачу! Магайбі! Мир вам! Мир дому сьому! Мир сьому дому! Моє вам поважання! Моє вам шанування! Моє вам шануваннячко! На моїх п'ять, щоб було десять! Наше вам од самого неба аж до землі! Наше вам шануваннячко! Помагайбі! Помагай Біг! Поможи Бог! Привіт! Радий вас бачити! Салют! Скільки літ, скільки зим! Слава! Слава Ісусу Христу! Слава Йсу! Слава Україні! Слихом слихати, видом видати! Фізкульт-привіт! Хай Бог помагає! Хай живе! Хліб-сіль! Хліб та сіль! Христос воскрес! Честь праці! Чолом! Чолом вам! Як ведеться! Як живеться! Як воно нічогенько!

Приповідки: Бідний вітається, на щось сподівається. Кланяйтесь, головою з вухами, а потилиця сама схилиться. Хто на поріг, тому пиріг, а хто від порога, тому щаслива дорога. Вітали, а за здоров'я не питали. Вітали, але сидати не просили. Вітають, як дорогого гостя, а женуть з хати, як пса. Який привіт, такий і одвіт.

ВІТЕР, бігун, біловій (під час цвітіння садів), бриз (солоний вітер), борвій, бриз, буйненький (поет.), буйнесенький, буйний, буйновій, бур, буран, буревій, бурхайло, буря, валовик (верхній

вітер узимку), верховик (півн.-сх.), вітер-верховій, вітер-гульвіса, вітерець, вітерка, вітерко, вітер-легкокрил, вітер-нечоса, вітеронько, вітер-пустун, вітер-чарівник, вітреня (*поет.*), вітрянятко, вітрець, вітрик, вітрило-вітер, вітрисько, вітриця, вітріще, вітровисько, вітровиця, вітровище, вітровій, вітровіння, вітровінь, вітрюган, віхола, горішнець (півн. вітер), горішняк (*т.с.*), грозовій, гуляй-вітер, димен (від димати — дути), дмухач, дуєвій, завихіль, завій, завійник, завійниця, завія, задимка (зимою), заметіль (вітер зі снігом), зефір (теплий легкий вітерець), зірвидув, зола (холодний вологий вітер восени або напровесні), кімбур (східний вітер від Кінбурнської коси), круговик, кура (завія), курбениця (вітер зі снігом), курделиця, курделя, куравиця, куря, курява, ласкавець, легіт, легкокрил, легкокрилець, літняк (півд. вітер), лускавець, морян (півд. вітер з моря), морозовець (взимку), москаль (так козаки називали на Запорозжі північно-східний вітер), москота (холодний вітер з дощем восени), мусон (вітер, що взимку дме з материка на море, а влітку з моря на материк), накот (на морі), нижняк (півд. вітер), низовик (*т.с.*), норд, нордвест, низовка, обходисвітка (в загадці), павітер, пилюган, підвій, піша (вітер з ожеледдю), повітриця, поземка, поземок, половій (легкий весняний вітрець), помірок, посвистач (з нар. думи), продув, протяг, розвій-вітер, розгуляй-вітер, сіверкий, сіверко, смерч, сніговій, сумовій (осінній вітер), суховій, суховітриця, суш-вітер, тепловій, тепляк, ураган, хаверя (буря), хвища, хмаролом, хуга (вітер з ожеледицею), хуговій, хурделиця, хуртовина, чвара (буря з грозою), чорноморко (півд.), чугайстер (із слов'ян. міфів), шарга (холодний вітер з дощем), шаркан (*діал.*), шарпун, шквал, шквиря (вітер з дощем і снігом), шторм, штормило, штормище, шугайстер, юга (гарячий вітер), южак,

*** береговий бриз; блакитний вітер (досвітній); верховий вітер; відбережний вітер; вітру вітровіння (*поет.*); горішний вітер; долішний вітер; зелений вітер (вечоровий); зустрічний вітер; лихий вітер; лукавий вітер; морський бриз; наскрізний вітер; низовий вітер; перепелиний вітер (легенький); пилова буря; попутний вітер; прозорий вітер (полуденний); противний вітер (зустрічний); роза вітрів; стрибожий онук; супротивний вітер; супутний вітер; тужливий вітер (*поет.*); чорна буря (пилова); чорний вітер (*т.с.*); чужинський вітер.

ВІТРОЛО́М, бурелом, вітровал.

ВІ́ЧНИЙ, безвічний, безнастанний, безперервний, безперестанний, відвічний, віковічний, вікопомний, вічнодіючий, вічнозелений, вічномолодий, всякчасний, довічний, завшній, негасаючий, негасимий, негасний, немирущий, невпинний, нев'янучий, нев'янущий, незабутній, незагасний, незгасаючий, незгасимий, незгасний, незгладимий, незгубний, незникомий, незнищений, незнищимий, ненастанний, неперебутній, непереквітний, непов'яний, непогасимий, непогасний, непроминуший, неспинний, нетлінний, нетьмарний, неув'ядний, одвічний, поконвічний, повсічасний, повсякчасний, правічний, споконвічний, стовічний,

*** вічна ворожеча; вічна загадка; вічна матерія; вічна слава; вічна таємниця; вічне перо; вічний у безчассі; вічний, як світ; вічний, як сонце; вічнодіючий вулкан; довічна слава; довічне користування; довічне поселення; навіки вічний; навіки вічні; розрахований назавжди; розрахований на віки.

ВІ́ЧНО, НАВІ́ЧНО, безвїводно, безнастанно, безперестану, безперестань, безугавно, відвічно, вік, вік-віків, віковічно, довіку, навік-віки, навік-віків, назавжди, назавше, назовсім, незмовкно, одвічно, повік, повікі́, увік,

*** до віку вічноно; до скону віків; за всіх часів; на віки; на віки вічні; на вічні віки; на всі віки; поки віку; поки життя; поки світ; поки світу і сонця; по віко вічні віки; на вік віків; на віки віків; на вічність; у вічність; у віках; скільки й світ стоятиме.

ВЛАС́НИК, барин, мільйонер, мільярдер, олігарх, приватник, хазяїн, прихвати затор,

*** грошовий мішок.

ВЛІ́ПНУТИ, втелюститися (влізти в що), вскочити, вгепатись, помилитися,

*** вскочити в халепу; влипнути в історію; ~ в рахубу.

Приповідки: Вскочив вище халяв!

ВМИРА́ТИ, ВМЕ́РТИ, ЗАГІ́НУТИ, агонізувати (“Як дав по голові, то й вивернувся”), вигибати, випростатися, витягтися, відійти, відумерти (*діал.* — умерти, залишивши сиріт. Звідси “відумерщина” — спадок по смерті), впокоїтися, гегнути, гигнути, гинути, доходити, дригнути, загинути, задубіти,

В

заков'язнути, здохнути (*груб.*), ізслизнути (бодай ти зслиз!), кавкнути, кикнути, конати, одляпатися, одубеніти, одубитися, одубіти, окачуритися, околіти, опрягтися, перекинутися, перемирати (про багатьох), переставитися, повмирати, погинути, полягти, пошезнати, пропасти, простягтися, скапаритися (*dial.*), скапуститися, скапутитися (*вульг.*), скінчитися, сконати, скрутитися, спочити, упокоїтися,

*** бачити попереду вічну оселю; вволити душу Богові; виграти на Божу лотерею; вильнути наверх денцем; випростати ноги; випростати ніжки; випустити душу; випустити дух; вирушити в останню дорогу; вискалити зуби; витягнути ноги; витягтися вздовж лави; віддати Богові душу; віддати дідькові дух; віддати дідькові душу; віддати дух (душу); віддати життя; віддати кінці; віддати останній подих; віддати чортові душу; відійти в безсмертя; відійти у забуття; відійти в легенду; відійти в минуле; відійти в небуття; відійти в царство п'їтьми; відійти в царство тіней; відійти за поріг; відійти за чорну межу; відійти у вічний затишок; відійти у вічність; відійти у довічний сон; відкинути копита; відкинути ноги; відкинути ратиці; відкинути ратички; відкрасуватися навік (про молодого покійника); відлетіти назавжди до вирію; відкидати копита; відкидати ноги; відкидати ратиці; відправитися на той світ; відправитися чортам на сніданок; вкритися землею; вкритися ногами; вмерти без пори (завчасно); вмерти наглою смертю; вмерти не своєю смертю; врізати дуба; дати вічного хрופака; в сирій землі гнити; дати дуба; дати цурки навіки; дубом одубитися; дутеля з'їсти; задерти ноги; зайти за небосхил; закінчити свій вік; замкнути очі; замовкнути навік; заплатити життям; заплющити очі; заснути вічним сном; заснути навіки; згорнути руки; зіграти в ящик; зійти в землю; зійти в могилу; зійти зі світу; зімкнути уста навіки; зложити голову; зложити життя; зложити руки; знайти вічний спочинок; зробити останній привал; з сирою землею повінчатися; знайти вічний спочинок; іти в безсмертя; іти в глину; іти в далеку дорогу; іти в домовину; іти в землю; іти від нас; іти в могилу; іти в небуття; іти в непам'ять; іти в сиру землю; іти до Бога; іти до рахманів (підземних людей); іти за водою (втопитися); іти за райдугу; іти, звідки не вертаються; іти з життя; іти зі світу; іти з цього світу; іти на безвік; іти на Божий суд; іти на вічний покій; іти на вічні часи;

іти на вічну пристань; іти на дно раків ловити (утонути); іти на небо; іти на той світ; іти під білу березу; іти у вічний час; іти у вічність; іти шкереберть; каменем лягти; канути у вічність; кінчати вік; коротати вік; кістки зложити; кістками лягти; лишати світ; лишатися живота; луня піймати; лягти в бою; лягти в гріб; лягти в домовину; лягти вздовж лави; лягти в землю; лягти в могилу; лягти в труну; лягти в яму; лягти головою; лягти кістками; лягти на вічний спочинок; лягти на лаву; лягти на смертній постелі; лягти на смертному ложі; лягти на столі; лягти під богами; лягти під образами; лягти трупом; навіки закритися від усього плечима й очима; навіки зімкнути очі; навіки спочити у Бозі; наказати довго жити (*ірон.*); накласти головою; накласти життям; облягти на смертній постелі; одкидати гуркала; одкидати ноги; одкидати сурелі; перейти останню межу; перенестися у вічність; переселитись у вічну хату; переставитися на той світ; переступити на той світ; подубитися дубом; піп кадильніцею проніс; пожити смерті; позбутися голови; позбутися життя; покидати білий світ; покидати грішну землю; покидати цей світ; покласти голову; покласти життя; покритися землею; померти від страху; померти від чиеїсь руки; померти на пласі; померти під ножем; померти смертю хоробрих; поплатитися життям; попрощатися з білим світом; попрощатися з життям; посиротити дітей; почити одвічним сном; простягнути ноги; протягнути ноги; протягти ноги; пуститися духу; розквитатися з життям; розлучитися з життям; розлучитися зі світом; розпрощатися з білим світом; рушити в далеку дорогу; скінчити дні; скінчити життя; скінчити шлях; скласти голову; скласти руки на грудях; спочивай вічним сном; содухи спустити; спочити в Бозі; спочити вічним сном; спочити навіки; спустити дух; стати на вічну пристань; ступити на Божу дорогу; танути, як віск на вогні; упасти бездиханням; класти голову на плацу; Господь прийняв; живцем гинути; живцем помирати; піти зі світу в сиру землю; хоч в петлю лізь; хоч вішайся; хоч з мосту та у воду; голова лягла; голова покотилася; почути смертну годину; почути смертний час; почути останню хвилину; не зносити голови; поплатився головою.

В народі про покійника: Бог забрав; Бог прийняв до себе; Бог узяв душу до себе; бенеря вхопила; біс узяв; біс ухопив; віддав дух (душу); віддав останній подих; віддав кінці; винесли но-

В

гами вперед; вилетіла душа з тіла; вивернув ноги; врізав дуба; вже вода йому відсвятилася; відтоптав свій ряс; ворон його прокріявав; вперед п'ятами понесли; вуста зімкнулися навіки; Господь прибрав до себе; грець ухопив; дідько взяв; дідько прийняв; дав дуба; дідько вхопив; догоріла свічка до полички; дожив до судної дошки; доля увірвала нитку; доходились ніжки, доробились ручки; до свого берега причалив навік; дух виперло; дух вискочив; душа вилетіла; душа випурхнула; душа вискочила; душа відлетіла з тіла; душа відійшла до Аїда; душа втекла; душа з тілом розлучилася; душа переставилася; душа попрощалася з тілом; душа попрямувала до пекла; душа попрямувала до раю; душечка відлетіла; жаба цицьки дала (утонув хтось); життя обірвалося; заглянув ангел смерті; зайшло сонце навіки; замкнувся світ; згорнулися руки; зійшла душа на свічку; зімкнулись вуста навіки; кирпата свашка забрала; знайшов кінець; кирпата свашка переступила поріг; крутнувсь догори черева; лиха година взяла; лунь ухопив; могила покрила; могила взяла на останнє пристановище; над ним уже ворони закріякали; нитка обірвалася; обірвалось життя; одійшов, як маків цвіт облетів; одтоптав свій ряс; перервалося життя; перестало битися серце; пішов до Бога вівці пасти; пішов на дно раків ловити; пішов під лід воду пити; пішов у сиру землю; пішов у сиру землю спати; поклали в домовину; полетіла душа до раю; понесли вперед ногами; порошу на очі насипали; поставило правцем; поставило прямцем; розквитався з життям; присвятився; розквитався з життям; світ білий закрився; світ Божий закрився; світ Божий замкнувся; сира земля накрила; сира земля прибрала; смерть вирвала; смерть в очі заглянула; смерть забрала; смерть скосила; смерть прибрала; смерть узяла; сонце зайшло навіки; трясця взяла; трясця вхопила; трясця зашморгнула; увірвалася нитка; ударив правець; чорт зашморгнув; чорти вхопили; як не бував; як косою скосило.

Приповідки: Аби до смерті не вмерти. Вишептався як рак у торбі! Всім туди, тільки не всім разом. Хоч верть-круть, хоч круть-верть, а все одно смерть. Йому прихилище — сира земля приїмище. Його тіло не дасть уже тіні. Щоб був учора не помер, то ще й досі жив би. Якби люди не мерли, то б небо підперли. Як помирать, то з музикою! Не стерпіла душа, на той світ

пішла. Жив довго, а помер скоро. Жив помалу, а помер нараз. Жив грішно, а загинув смішно. Поправився з покуття на лаву. Поправився попові в калитку. Вмерти ніколи не пізно. Вмирати, так вмирати — все одно день теряти. Коли б був помер торік, то був би вже рік. Не вмер Гаврило — галушка задавила. Обоє вмерли, мов за руки побралися. Взяв з собою чотири дошки й землі трошки. Хитрий Митрій — умер, а дивиться. Бебех у могилу! (в Шевченка). Ще рік-два, а там можна й пошабашити (старі про свою смерть). Нема і не буде. Грець ухопив. Лягати в гріб. Покидати грішну землю. Вмирати під тином.

ВНУК, внуча, внучатко, внучок, онучатко, онучечок, онучок, унук, унучечок, унучок.

ВОВК, вова, вовцюга, вовцюган, вовцюра, вовча, вовчєня, вовчєнятко, вовчик, вовчик-братик, вовчисько, вовчище, вовчура, сіроманець.

ВОГО́НЬ, полум'я, вогник, вогничок, іскра, іскорка, іскринка, жар, жарина, жаринка, пожежа,

*** лизні полум'я; язики полум'я; світло вогню; пустити півня (вогонь).

ВО́ГНИЩЕ, багаття, багаттячко, ватра, ватрище, ватронька, жариво (багаття, що дотліває), жарище, костер, кострище, куриво, курище (вогнище, розведене для диму), огнище,

*** купальський вогонь.

ВОДА́, бистра, вода-мати, водиця, водиця-єлениця (у замовлянні: “Помагай, Біг, водице-єленице.”), водиця-студениця, водиченька, водичка, водонька, джерелиця, джерелянка, джерель-вода, дошавиця, дошівка, жерелянка, зельтерська, їржоводдя (їржава вода), кирничина (джерельна вода), кип'яч (окріп), літепло, митель (тепла лужна вода для миття голови), мінералка, нетеч (стояча вода), нетеча, облій (вода поверх снігу), обходисвітка (в загадці), окріп, павідь, паводок, підмитва (вода, якою підмивають), плин-вода, повідь, повінь, полий (вода поверх льоду), полій (*т.с.*), правода, свіжиця, сельтерська, стріль-вода (швидка), студениця, таловиця,

*** бистра вода; благовіщенська вода; богоявленська вода; важка вода; висока вода; вічна вода (жива), вільна вода (протічна); газована вода; ґрунтова вода; дзвонкова вода; дистильована вода; вода, як слюда; вода, як бронза; вода, як свинець; дощова

В

вода; дружина Сонур (з легенди — мати всього живого); жива вода (в казках); живильна вода; живлюща вода; живодайна вода; живодайна волога; животворна вода; живуша вода; жорстка вода; здорова вода; зелена вода; зельська вода; зельтерська вода; зоряна вода (за нар. повір'ям, вода у відрі, в яку заглядали зорі); зцілюща вода; іржава вода; йорданська вода; казкова вода; кринична прохолода; кислі води (лікувальні); купалівська вода; ломітна вода; мертва вода (в казках); мильна вода; міжнародні води; мінеральна вода; місячна вода; молода вода (взята на молодика); м'яка вода; наговорна вода (над якою проказав заклинання знахар); небесна вода (дош); непочата вода (взята до схід сонця); непротічна вода; нетекуча вода; німа вода; оживляюча вода; паводкова вода; питна вода; підснігова вода; підсніжна вода; поверхнева вода; помічна вода (лікувальна); пречиста вода (“Ой ти вода пречистая”); прибутна вода (повінь); протічна вода; ритуальна вода; розкута вода (весняна); свіжа вода; свята вода; свячена вода; сельтерська вода; сліпа вода; снігова вода; сонна вода; сонячна вода; співуча вода (з водограю); стічна вода; стояча вода; тала вода; тверда вода; темна вода (глибінь); територіальні води; технічна вода; тиха вода; туалетна вода (парфуми); тюленяча вода (холодна); темна вода; усепланетна вода; хрещена вода (взята на водохрещі); цілюща вода; чаклунська вода; чарівна вода; швидка вода; шовкова вода; ювенільна вода (підземна); юна вода; юрїївська вода (взята на Юрія); ясна вода.

ВОДІЙ, водило (*знев.*), чиновоз (про персональних водіїв), шофер, шоферик, шоферюга (Мати про сина: “О, то росте шоферюга!”), штурман (*військ.*).

ВО́ДОРОСТІ, баговиння, баговіння, водорослини, жабур, жабури́ння, жабу́ріння, кошур, кошури́ння, куга, латахи, ряска.

ВОДОСТІ́К, водотік, жолоб, лотоки, ринва, риштак,

*** водостічний жолоб.

ВОЇ́Н, армієць, бієць, боєць, бойчага, вартовий, вели-ковоїн, вершник, витязь (*поет.*), військовий, військовик, вой (*іст.*), воїн-визволитель, войовник, вояк, вояка (*ірон.*), гвардієць, доброволець, дружинник (у Київській Русі), жандарм, жовнір (*діал.*), жовдак (найманий солдат), жолдак (*т.с.*), запорожець (*іст.*), захисник, козак (*іст.*), компанієць (козак-кіннотник),

компанчик, кулачник (кулачний боець — *заст.*), кумпан, латник (воїн у латах — *іст.*), лицар, некрут, новобранець, оборонець, ополченець, охоронець, ратник, ратоборець, реєстровик (*іст.*), рекрут, січовик, служивий, солдат, стрілець, червоноармієць, *** ветеран війни; воїн УПА; гвардії рядовий; лицар волі; січовий стрілець; учасник війни.

Збірні назви: воїнство, вояцтво, козацтво, лицарство, некрутство.

Приповідки: Один у полі не воїн.

ВОЛОССЯ, баранці (кучері), буйночуб, буклі, бурці, вимудрішки (завитки), вихор, вихорець, вихри, власи (*церк.-сл.*), вовна, возлюб'я (волосся над лобом), волосінь (у тварин), волоссячко, ворса (*ірон.*), гай (волосся в нар. загадці), гичка (*ірон.*: ухопив його за гичку), грива, завивало, завитки, завиточки, завій, йоржик, китки (волосся над вухами), кичка (зіbrane в пучок волосся), ковтун (жмут збитого волосся), ковтуння, ковтяк, ковтях, ковура, коса, коси, космаки, косми, кошлатинне, кошлатиння, куделиця, куделя, кудель, кудер, кудир, кудла, кудлай, кудли, кужелиця, купра (“Ти козак, тільки купра не так.”), кустри, кустрі, кучер, кучери, кучерики, кучері, кучерявчики, кучма, куштра, куштри, липіш (зліплений жмут волосся), ліс (у загадці), локони, мичка (*ірон.*), муцики (волосся закручене й зачесане на скронях, начіс (волосся, начесане на лисий лоб), оселедець (*козац.*), пакоси (рідке волосся), патлашки, патли, пелехи, перманенти (*жарт.*), перука (штучне волосся), пух (на вітрові), пух (на птахах), пушок (на голові), селезень (*діал.*), смушок, соболь (хутро), трава (в нар. загадці), чалма, чілка, чілочка, чуб, чубайка, чубар, чубець, чубик, чубисько, чубище, чублик, чубок, чубочок, чубчик, чупер, чуприк, чуприна, чупринка, чупринонька, чуприночка, шевелюра, шерстка (в тварин), шерсть, шин'йон (накладне волосся), шетина, *** волосяний покрив; їжачок на голові; копиця волосся; копиця на голові; левина шевелюра; лев'яча шевелюра; мишачий хвіст (тонка кіска); сніп волосся; стіжок волосся.

ВОЛОЦЬОГА, блудяга, блудько, бродяга, заблуда, забрюха, заволока, зайда, мандрюха, нетяга, приплуда.

ВОНЬ, випари, вонище, вонота, гнилятина, гниль, дух (поганий), душить, душок, запах (поганий), запашок, затхлість, здохлятина,

злодух, зловоння, перегар, смердота, сморід, чад, ядуха, ядушливість, ядушність,

*** задушливий запах; задушливий сморід; поганий дух.

ВОНЮЧИЙ, смердючий, ядушний, злодухий, затхлий, зловонний, перегарний, чадний, ядушливий, смердотливий, (див. також “вонь”).

ВÓРОГ, агресор, басурман, басурманець, басурмен, бесур, бузувір, бусурман, бусурманин, воріженько, ворожий, вражина (*заст.*), гнобитель, грабіжник, завойовник, загарбник, зайда (чужинець), злонапасник, зловивий, колонізатор, конкіскадор, лиходій, лиходійник, наїзник (*заст.*), нападник, напасник, недобродій, недруг, ненависник, нехрист, нечисть, нищитель, окупант, ординець (*іст.*), підкорювач, покоритель, поневолювач, превражина, пригноблювач, приплентач (чужинець), противник, розбійник, руйнівник, скоритель, супостат, супротивець, супротивник, уярмлювач, уярмник, чужак, чужинець.

*** заклятий ворог; запеклий ворог; іноземний зайда; приплентач з чужих країв.

ВРОЖІННЯ, ворожба, загадування, заговори, заклинання, заклички, замовляння, молитва, моління, прокльони (на адресу темних сил), шептання,

*** врожіння на кавовій гущі; врожіння на картах; врожіння на пелюстках ромашки.

ВРОЖИТИ, благовістити, передбачати,

*** кидати карти; розкласти карти; викласти карти.

ВРО́ЖИЙ, недоброзичливий, недоброзичливець,

*** готовий в ложці води втопити; ладен з'їсти без солі; радий горю (чиємусь).

ВРО́ТА, арка, брама, ворітечка, ворітця,

*** міська брама (*іст.*); міські ворота (*т.с.*); триумфальна арка; триумфальні ворота; футбольні ворота; шлюзні ворота.

ВОРУШИ́ТИСЯ, борсатися, борушкатися, вовтузитися, войдуватися, вошколупитися, здвигатися, перевертатися, перегортатися, перегортуватися.

ВОСТА́ННЄ, наостанок, насамкінець,

*** на кінець; в останню мить; в останній час; під кінець.

Наказова форма: ворушись! мерщій! хутчій! швидше!

ВОЧЕВІДЬ (СТВЕРДЖЕННЯ), авжеж, атож, відомо, звичайно, звісно, зрозуміло, певна річ,

*** відома річ; звісна річ; цілком зрозуміло.

ВПЕРТІЙ, впертющий, затятий, непоступливий, нестерпучий,

*** стоїть тільки на своєму; ніби на нього гедзь нападає; наче його гедзь укусив; якась муха вкусила; муха сіла на ніс; не на ту ногу встав; на ліву ногу встав.

ВПЛІНУТИ, подіяти,

*** вдарити по струні.

ВРАЖАТИ, дошкуляти, хвилювати, бентежити,

*** брати за живе; зворушувати; розчулювати; брати за серце; дурманити; п'янити.

ВРАЖЕНИЙ, здивований, схвильований, пригнічений, приголомшений,

*** як громом вражений; як громом прибитий; як громом пригнічений; як громом битий; мов укритий.

ВРАХÓВУВАТИ, зважати (на що),

*** брати до відома; брати до уваги.

ВРОДЛІВИЙ, впевнений, переконаний, бездоганний, благовидий, благовидний, благоліпний (*заст.*), благообразний, божественний, виплеканий, випещений, витончений, вишуканий, вродливець, гармонійний, гарненький, гарнесенький, гарний, гарний-розгарний, гарнісінький, гарнюній, гарнюсінький, гарнюпусінький, гарнюпусічкий, гарнюпуський, гарнющий, гарняк, геройський (гарний), гожий, граціозний, дивовидний, дивовижний, дивогарний, дивоглядний, жіночна (про жінок), заворожливий, зграбний, знадливий, зугарний, ідеальний, красен, красень, красивенький, красивий, красний, красовитий, красовиця (ж.р.), красовуля, красочка (ж.р.), красуля (ж.р.), красун, красунець, красунчик, красунь, красуха (ж.), ладненький, ладний, лепський ловкенький, ловкий, луччий, миловидий, миловидний, милолиций, незрівнянний, ненадивний, ненаглядний, непоганий, нівроку, нічогенький (“Вона нічогенька, тільки довго роззувається.”), подобень (“Убери пень, буде подобень.”), подобний, показний, превродливий, прегарний, прегожий, предивний, премилый, прехороший, пригожий (“Пригожа, як рожа.”), привабливий, принадний, розгарний, розкішний, симпатичний, славний,

справний, файненький, файнесенький, файний, хорошень (“Убери пень, буде хорошень.”), хорошуля, хорошун, хорошунчик, хупавий, чарівливий, чарівний, чудовий, чудовний,

*** **про жінок:** вродлива, як пава; всім красуням красуня; гарна, аж за очі хапає; на диво гарна; гарна, як богиня; гарна, як Бондарівна; гарна, як великодня писанка; гарна, як Венера Мілоська; гарна, як зірка зійшла; гарна, як зірка ясна; гарна, як квітка гайова; гарна, як королівна; гарна, як маківка; гарна, як намальована; гарна, як пава; гарна, як пані намальована; гарна, як пишна ружа; гарна, як повна ружа; гарна, як рожа; гарна, як сарна; гарна, як сироїжка; гарна, як сонечко; гарна, як тополька; гарна, як травнева квітка; гарна, як у лузі калина; гарна, як у саду вишня; гарна, як червона калина; гарна, як яблуко; гарна, як ягода; гарна, як ясна зоря в погоду; гарна, як ясочка; мальована пташка; писана краля; як маківка; як маків цвіт; **про жінок і про чоловіків:** блищить красою; вищий клас; гарний до біса; гарний з виду; гарний з лиця; гарний і не сказати, і не списати; гарний, куди твоє діло!; гарний на славу; гарний, ні в казці сказати, ні пером описати; гарний, очей не відведеш; ~ не відірвеш; гарний, пошукати треба; гарний собою; гарний, хоч води з лиця напийся; гарний, хоч воду пий; гарний, хоч за раму клади; гарний, хоч картину малюй; гарний, хоч малюй, хоч цілуй; гарний, хоч на підосви глянь; гарний, хоч у рамці вправ; гарної вроди; гарно скроєний; гідний подиву; достойний пензля художника; з лиця, мов ікона; іконописної вроди; краса невиписана; красиво збудований; красою взяв; кругом гарний; молоко та кров; очей не відведеш; очі видивилися; любо оку глянути; на весь світ красою; на всі сто; на диво гарний; найкращий у світі; напрочуд гарний; на ять; небесної краси; непоганий з лиця; непоганий з себе; непоганий на вроду; непоганой вроди; один одного кращий (про багатьох); писана краса; пишної вроди; погідний з лиця; показний із себе; сама сонячність; сама юнь; такий, що вдень з вогнем пошукати треба; такий, що не зоглянеш; такий, що пошукати; такий, що при сонці зі свічкою шукати треба; такий, що сюди дивись!; такий, що тільки хит-хить; удатний на вроду; хоч видивись; хоч куди; як з кров’ю молоко; як на підбір (про багатьох); як у молоці скупаний; **про чоловіків:** гарний, як Аполон; гарний, як

Аполон Бельведерський; гарний, як барвінок; гарний, як Бова Королевич; гарний, як Бог; гарний, як гетьманського роду; як з каменю вибитий; гарний, як змальований; гарний, як линок; гарний, як любов; гарний, як мак городній; гарний, як маків цвіт; гарний, як мак у полі; гарний, як молодий місяць; гарний, як молодик; гарний, як пензлем написаний; гарний, як сокіл; гарний, як у барвінку купаний; гарний, як у любистку купаний; хоч куди козак.

Приповідки: Ладна баба без єдваба. Не те гарне, що гарне, а те, що кому подобається. Кому, як болото, а мені, як золото. Кому, як мара, а мні, як зоря. Людям, як повітка, а мені, як квітка. Кому, як постіл, а мені, як сокіл. Вбери пенька, то стане за Панька. Краса, як майова роса. Глянь та й в'янь! Був би ще кращий та нікуди. Краля така, що тільки гм! Молодиця, як тихе літо. Молодиця — подивиться! Очей не можна відвести! Перед її красою шапки скидають. Хрін його не взяв — гарний! Хоч у рамці вправ, такий гарний. Хоч картину малюй. Хоч з лица води напийся.

ВСЕ (УСЕ), всенько, абсолютно, всеньке, все-все, усе-усе,

*** все чисто до дрібниць (дрібничок); все чисто без винятку; та й годі; та й усе; усе до щерті.

ВСЕВИДЮЧИЙ, всевидючий, всевидячий,

*** всевидюче око; всевидюще ~; всевидяче ~ .

ВСТАВАТИ, ВСТАТИ, підводитися, підійматися, підніматися, підхоплюватися, скочити, схоплюватися, уставати,

*** звільняти місце; уставати з місця.

ВТІ́ХА, розрада, розвага, насолода,

*** солодка втома.

ВТОМА, змора, знемога, утома, знесилення, знесила, безсилля,

*** упадок сил; відбирає руки й ноги.

ВТОМЛЮВАТИСЯ, втомитися, знесилитись, знесилитися, ухоркуватися, ухоркатися, притомлюватися, притомитися, перевтомлюватися, перевтомитися, знемагати, знесилюватися, виснажуватися,

*** збуватися сил; вибиватися з сил; виходити з сил; вимотувати жили; знемагати від втоми; падати від втоми; падати з ніг; ви-

В

ганяти дух; доводити до смерті; виганяти в сім потів; оббігувати ноги; валитися з ніг; падати з ніг; дуже втомлюватися.

ВТРАЧАТИ, губити.

*** випускати з рук.

ВТРУЧАТИСЯ, встрявати (в щось), влазити, вмішуватися, залазити, лізти, мішатися, потикатися, присерблюватися, присусіджуватися, пхатися, рипатися, соватися, сунутися, тикатися, тицятися, ув'язуватися,

*** встромляти носа; встромляти носа в чуже просо; встромляти носа в чужий город; встромляти свій писок; втручатись у внутрішні справи; заглядати в чужі горшки; залазити в душу; лізти в душу; лізти в чужий горох; лізти з чобітьми в душу; лізти, куди не слід; лізти нахрапом; лізти не в своє; лізти не в своє діло; лізти рахма; ніс сувати; носа встромляти; потикати носа; пхати носа; пришивати пришви (втручатися в розмову); рипатися в чужі двері; совати носа в чуже просо; совати свого носа; совати свого носа в чужий город; совати свого носа в чужі горшки; соватись у чужий монастир; сувати носа; сунути носа; сунути носа, куди не слід; сунути свого носа; сунутися з своїми козами на торг; тикати носа; тикати свого носа в чуже просо; тикати свого носа в чужий город; тикатись у чужі справи; тицяти носа.

Приповідки: Натє вам п'ятака, прийміть мене, штурпака. Натє й мій гріш на ладан, щоб і моє перед Богом курилось. Натє й мій галун до церкви. Натє й мій стовбун, щоб і я там був. Натє й мій гріш та купите дьогтю, бо в мене паршива голова. Натє й мій глек на капусту. Натє й мій глек на капусту, щоб і я була Вівдя (Гапка, Настя, Пріська, Риндя, Химка, Хівря). Натє й мій глек на сироватку, щоб і моя була масниця. Натє й моїх п'ять, щоб було десять. Натє й мої штани в жлукто, нехай визоляться.

Застереження тим, хто втручається: Без тебе вода не освятиться! Твій номер восьмий. Не до тебе п'ють. Не до тебе п'ють, не кричи "будь здоров." Не до тебе п'ється. Не твоє діло. Не твого ума діло. Не твоя копа молотиться. Не твоє засипано. Не мішайся в чужі лика!

ВЧИТЕЛЬ, наставник, напутник, навчитель.

ВУ́ЗОЛ, сплетіння, заплутанка, клубок, в'язанка,

***гордіїв вузол.

ВУ́ЛИК, борть, вулій, колода, колодка, улій.

ВУ́ЛИЦЯ, вуличка, провулок, провулочок, завулок, завулочок.

ВУ́СИ, вус, вусик, вусище, вусища, вусики (до вус), усик, усок, вусок.

*** вуса; як на картині; тараканячі вуса; козацькі вуса; прокурені вуса; чорнії вуса.

Приповідки: В кого чорний вусок, тому рибки кусок. І в вус не дме. Ще молоко під вусами не обсохло.

В'Я́ЗКИЙ, болотистий, в'язучий (*pid.*), глевкий (хліб), глейкий, глеюватий, глизявий, грузлий, грузький, драглистий (грунт), клейкий, липкий, липучий, мулистий, мулкий, мулкуватий, мулуватий, намулистий, прилипистий, причепистий, причіпливий, розгаслий (про дорогу), тягучий, чіпкий.

В'Я́ЗНИ́ЦЯ, абахта (нар. гауптвахта), арештантська, бомжарня, буздигарня, бупр (будинок примусових робіт), буцегарня, гауптвахта (*військ.*), держка, допр (рос. варіант — “бупр”, поширений в народі), живодерня, задротованка, запертя, застінки, застінок, затвор, каземат, казниця, казня, казнь, капезе, карцер, каталажка, каталужка, катівня, катуш (від “кат”), коза, концтабір, куна, кутузка, лагпукт, людоморка, мучилка, мучилисько, мучилище, острог, придержниця, сибірка, схованка, табір, темна, темниця, турма, тюрма, тюряга, тюряка, ув'язнення, фурдига, холодна, холодниця, хурдига, хурдигарня, цюпа, чорна, яма (посадили в яму),

*** виправна колонія; дармове мешкання; дідова хата; дядькова хата; казенний дім; казенні хліба (посадити на казенні хліба); казенні харчі; пересильна тюрма; романова хата; татова хата (*ірон.*); темниця темна.

Приповідки: Турма не дурна: без людей не бува.

В'Я́ЛИЙ, в'яленький, в'ялісінький, в'ялуватий, зав'ялений, зав'ялий, зів'ялий, перев'ялений, перев'ялий, підв'ялений, підв'ялий, підсушений, прив'ялений, прив'ялий, пров'ялений, ялений.

Г

ГАВКАТИ (ПРО СОБАК), брехати, валувати, дзявкати, дзяволіти, дзявуліти, дзявчати, перегавкувати, перегавкуватися, підгавкувати, погавкувати.

ГАЗЕТА, газетка, стінгазета, стіннівка, часопис, читиво (*зневаж.*),
*** бульварна газета; бульварне читиво (*зневаж.*); жива газета; світлова газета; стінна газета; усна газета (*ірон.*); ходяча газета (*т.с.*).

ГАЛЮПОМ, навскач, учвал, чвалом.

ГАЛУЗИТИСЯ, гілкуватися, розгалужуватися.

ГАЛЬМУВАТИ, уповільнювати, пригальмовувати.

*** придержувати на гальмах.

Приповідки: Нам не горить! Встигнемо!

ГАЛЯВИНА, гало (*діал.*), галява, галявна, гальовина, залісок, лисина, лоб, лобик, моховичка (галявина, вкрита мохом), мошнина (*т.с.*), полявина, поляна, полянка, поляночка, польовина, прогалявина, прогайвина, прогаймина, перелісанка, перелісса (галявина між ділянками лісу), підліс, проліс, пролісок.

ГАМІР, алярм, базар, балалай, безладдя, бурло, буча, вакханалія, веремій, веремія, вереск, верескотнява, виск, вискотнява, галас, гам, гармидер, гвалт, гелгіт, говір, гомін, гризня, гуканина, гуркіт, гуркотнеча, гуркотня, гуркотнява, джергіт, калабалик, колотнеча, крик, крикотнява, лемент, перекори, регіт, регітня, реготня, розгардіяш, сварка, суперечка, тарарам, шарварок, шваркіт, ярмарок.

*** пташиний базар; збити бурло; наробити шелесту.

ГАНЧІРКА, ГАНЧІР'Я, ганчірочка, ганчіряка (Як візьму ганчіряку!), дрантя, лахи, лахміття, мотлох, шмати, шматина, шматка.

ГАНЬБА, безслава, безчестя, глум, глумління, неслава, осудовисько, осудовище, поглум, посміх, посміховисько, посміховище, стидовисько, стидовище.

ГАНЬБІТИ, ЗГАНЬБІТИ, безславити, безчестити, бруднити, блюзнити, вибріхувати, габзувати (*діал.*), ганблювати, ганджувати, ганити, ганьбувати, глумитися, грубіянити, гудити, дискредитувати, дискримінувати, ехидничати, занапастити,

збезчещувати, заплямувати, знапастити, знеславлювати, інсинувати, каляти, каркати, клеймити, клеймувати, клепати (на кого), компрометувати, коренити, костити, лихословити, мерзенити, набріхувати, навушничати, наговорювати, наклепувати, намовляти, натуркувати, нашіптувати, неславити, оббріхувати, обгуджувати, обезславлювати, обезчещувати, обзивати, облихословлювати, обмовлювати, обмовляти, обносити, обпаскуджувати, обплескувати, обплювувати, ображати, обчорнювати, оговорювати, окарикатурювати, опаплюжувати, оплюгавлювати, опльовувати, опоганювати, опорочувати, опошлювати, опошляти, освистувати, оскверняти, ославлювати, ославляти, осміювати, осоромлювати, осуджувати, очорнювати, очорняти, падлючити, паплюжити, паскудити, перебріхувати, переінакшувати, переіначувати, перекручувати, пересуджувати, пліткувати, плямити, плямувати, плюгавити, поганити, понижувати, поносити, порочити, потріпувати, принижувати, рити (“Рие та й рие на мене.”), сквернити, славити (пускати погану славу), судити-гудити, точити (на кого), узивати, упосліджувати, фабрикувати (проти кого), хулити, чорнити, шкалювати, шкилювати, шельмувати, ябедничати, язичити,

*** брати на голодні зуби; брати на зуб; брати на зубки; брати на решето; брати на язики; брати під ноги; брехню точити; бруднити репутацію; важити на честь (чию); валити з хворої голови на здорову; вводити в славу; вибивати очі (чим); виволочувати в багні; викидати на очі (що); вилити помії (на кого); вилити шаплики бруду; виносити сміття з хати; виставляти на позорище; висувати компромат; вішати собак; вішати ярлики; втоптувати в багно (багнуку); втоптувати в землю; давати ганьбу; гнати чорнуху; дим у вічі пускати; доїжджати ябедами; доточувати своє (погане); залишати в славі (дівчину); затоптати в болото; зводити наклеп; зводити наругу; зводити пеню; зіпхнути в помийну яму; зложити неславу (на кого); зложити смоляну кобилу; змішувати з болотом; змішувати з брудом; з отакунького робити оттаке (жест); квацяти дьогтем; кидати болотом; кидати каменем; кидати камінь; кидати пляму; кидати тінь; класти тавро; клеїти ярлика; котити бочку; кривити на честі; кувати недобрі речі; лити огуду; ляпати грязюкою; мазати ворота дьогтем; малювати темними

фарбами; мати кривий рот; навішувати ярлики; наводити полуду на очі; наводити тінь; наволікати пеню; назбирати глек брехні й розбити; накладати каїнову печать; накладати тавро; наплювати в душу; наробити слави; натягати скверну; нести хулу; носити сміття під чужу хату; оббріхувати з ніг до голови; обзивати останніми словами; обзивати поганими словами; обкидати багном; обкидати болотом; обкидати брудом; обкидати всякими словами; обкидати гряззю; обкидати найгіршими словами; обливати поміями; одягати ярмо ганьби; осоромлювати перед людьми; паскудити, як свиня кабак; перебирати кожну жилочку; перебирати по кісточках; перекладати з хворої голови на здорову; перемелювати до кісток; перемивати кісточки; перетирати всі кісточки; перетирати на зубах; перетирати язиками; під'їдати на кожному кроці; підмочувати репутацію; піднімати на поглум; піднімати на поглумки; підпускати гусей (пліткувати); покривати ганьбою; покривати соромом; поливати брудом; пошивати в брехню; пошивати в пересуд; пошивати в пересуди; прив'язувати до ганебного стовпа; прикидати напасть; прикладати своє (погане); приковувати до ганебного стовпа; прилюдно роздягати; присолодити язика (зводити наклеп); пускати бляхману; пускати брехні; пускати гадючку; пускати лиху славу; пускати облуду; пускати перегуди; пускати поговорі; пускати поговірку; пускати поголос; пускати поголоску; пускати славу; пускати турсу; пускати чутку; пускати ясу; рити яму; робити з білого чорне; робити з мухи слона; робити паскудство; робити підлоти; робити славу (недобру); розпускати вигадки; розпускати небилиці; розпускати нісенітниця; сіяти чутки та підозри; складати поговори; спихати в помійну яму; ставити в дурне становище; ставити до ганебного стовпа; стидом повивати голову; собак вішати (на кого); сточувати брехні; суди-пересуди чинити; суди та пересуди робити; таврувати ганьбою; теревити зуби (на кому); топтати в багно; топтати в багнуку; топтати в болото; топтати в грязь; топтатися ногами; тріпати ім'я; уводити в славу; уводити в неславу; укривати ганьбою; часник гризти (на кого); чинити наругу; ямку гнати (на кого); ярличок вішати.

Примовки: Його люди в зубах носять. Хоч через люди — тиць лихом у груди. Хочеш знати, що в тебе дома, сходи та в людей спитай. Сорока — сороці, ворона — вороні, так і пішло: одна

збрехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала. Плети, плети, я чув таких, як ти. Крутими дорогами ходиш! (кажуть тому, хто когось обмовляє).

ГАРАНТІЯ, порядок, чин-чином.

*** ажур з балалайкою; повний ажур.

ГАРИЩЕ, вигар, гариво, гарисько, горіле, згарисько, згарище, печище (після спаленої хати), попелище, спалище.

ГАРНИЙ (див. вродливий, хороший).

ГАРНО, гарненько, гарнесенько, гарнісінько, гарнюсінько, добре, добренько, довершено, досконало, досконально, лепсько, ловкенько, ловко, прекрасненько, прекрасно, хороше, хорошенько,

*** до дзуги; не абияк, хіба ж так; ще й як.

ГАСНУТИ, згасати, погасати, потухати, пригасати, при-тухати, тухнути, угасати.

ГАТКА, гат, гата, гать, гребелька, гребля, загата, при-гата.

ГИДКИЙ, брид, бридак, бридаль, бридас, бридень, бридій, бридкий, бридовисько, бридовище, бридота, бридуля, бридя, бридь, видра (ж.р.), видря, відворотний, відражаючий, відразливий, відразний, відштовхуючий, гидомир, гидомира, гидомирний, гидомиря, гидомора, гидосний, гидота, гидючий, жакливий, кислоокій, мерзенний, мерзотний, миршавець, миршавий, мокутира, мокутиря, муренький, мурий, невродливий, негарний, негідь, незугарний, некамузний (*діал.*), некрасивий, некрасний, неоковирний, неоковиря, непогода, неподобний, непоказний, непривабливий, непривабний, непринадний, неформний (*діал.*), обридлий, обридливий, огида, огидливий, огидний, опудало, осоружний, паскудний, плюгавенький, плюгавець, плюгавий, плюгаш, поганенький, поганий, поганкуватий, поганючий, поганющий, погань, потвора, потворний, потворище, потороча, почвара, почварливий, почварний, препоганий, препаскудний, пригижкуватий, рябомизий, страхітливий, страховидло, страховидний, страхолюд, страхолюддя, страхолюдина, страхопуд, страхопуддя, трапний, химорода, хиренний, хирий, хирний, хирявий, шолудивець, шолудивий, шолудяй, шпетний, *** ані з плечей, ані з очей; баба з кованим носом; біло-лиця, як мазниця; гидка, як жаба; горох на ньому молочений; глянути

гидко; дивитися б не захотів; довбня неотесана; з обличчя негарний; і в ярмарку ніхто не вподоба; крізь решето загоряв (рябий); на виду негарний; непоказний із себе; не іконописної вроди; ні на що й подивитись; ні спереду, ні ззаду; пика, хоч пацюків бий; пика, хоч цуценят бий; поганий з виду; поганий з лица; поганий собою; поганий, як смертний гріх; сім гривень — таких сотня; таке пхе!; тричі рябеньке; тяжко поганий; уродила й не облизала (про негарне дитя); як Беркові штани навиворіт; як відьма; як гречаник порепаний; як з товкача вмивався; як комин навиворіт; як Микитина свита навиворіт; як паплюга; як поплазка; як руде теля; як свиня в болоті; як свиня в дощ; як свиня в наричниках; як свиня в порошу; як собака в ярмулці; як сова; як сорочаче яйце (рябий); як хибча; як червива ріпа.

Приповідки: Не показуй пугачеві дзеркала, бо він і так знає, що гарний. Коли бігли по вроду, він ногу підвернув. Гарний, як спить та ще й лицем до стіни. Такий гарний, що краще на нього не дивитися. Красивий, як кабан сивий. Ні мара, ні мана, а чистий сатана. Ні в тин, ні в ворота судариня криворота. Пика — за три дні не одполощеш. Сотворив Бог та й висякався. Сотворив Бог та й розкався. Утулив Бог душу в пень. У нього на виду чорт сім кіп гороху змолотив. Така хороша, що не варта й гроша. Такий поганий, що й жаби б не їли. Такий, що стань, подивися, плюнь та й одступися. Якби собаки побачили, то три дні брехали б. Як вигляне у вікно, то три дні собаки брешуть, а одна, як придивилась, то й сказала. Не поможе ні мило, ні вода, коли така врода. Як не маєш краси, у чорта не проси. Не кожна Ганна гарна. Як нікудишній сам Микита, то не поможе й гарна свита. Якби не скверний, то був би гарний. Хоха, що людей полоха. Він кращий, якщо до нього повернутися задом.

ГИДУВАТИ, бридити (ким), бридитися, відвертатися, ганьбувати (ким), гербувати (полтавське), гидитися, гидливитися, гребати, гребувати, кривитися, морщитися, цуратися (кого), шкаредитися, *** вернути морду; вернути ніс (носа); вернути пику; вернути рило; вернути фізіономію; відвертати носа; відвертати пику; відвертати рило; кривити губи; кривити рот.

Приповідки: Сахається, як воші від трупа. Після нього й верблюду не питиме.

ГІНУТИ (див. пропадати).

ГІЛКА, ГІЛКІЙ, березина (“У три березини потягали”), бережина (заплава з гілочок), бросток, бросточок, відгалуження, віднога, відросток, відросточок, віта (*pid.*), віти, вітка, віточка, віття, галуза, галузка, галузонька, галузочка, галуззя, галузь, гілечка, гілля, гілляка, гіллячка, гілляччя, гілонька, гілочка, ключчя, конар (груба гілка, що росте від стовбура), конара (основне відгалуження дерева), літорасль (однорічні пагони), літорасть (т.с.), літорізня, літоросль, літорост, літоросток, літорость, лоза (у винограду), лозина, луття (гілки лози), маршалка (гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі), молодина (молоді пагони), накорінок (коренева парость), обмолодь, одмолодь, павіть, пагіль, пагін, пагінець, пагіння, пагінчик, пагони, памолодина, памолодок, памолоддя, памолодь, паросток, парость, порість, пруття, розсоха (суха гілка).

ГІРКО (на серці, в душі), прикро, досадно, тяжко,

*** важко на душі; важко серці; тяжко на душі; випив гірку; обливається гіркими сльозами; набридати гірше печеної редьки.

ГІРКО (в роті), гірчить, гіркота, гуркотнява,

*** гірш гіркої редьки; пахне гірчицею; випити гірку; гірш гіркої гірчиці; гірка печія вхопила.

Приповідки: Наварити гірш гіркої редьки.

ГІРКИЙ, гіркавий, гіркенький, гірко-солоний, гіркотнявий, гіркуватий, гірчак, гірчакуватий, гірчичний, горенуватий, загіркий, загірклий, загірчений, згірклий, клятий (про перець), нагірчений, перегірклий, перегірчений, підгірклий, полиновий, полинний, прогірклий,

*** гіркий, як гірчиця; гіркий, як перець; гіркий, як редька; гіркий, як полин; з гіркотою; з гіркуватістю; з гірчинкою; з гірчиною.

ГЛАДКІЙ (ТОВСТІЙ), бабухатий, баклажанистий, бамбухатий, барилкуватий, барилькуватий, бокастий, бокастий, бочкуватий, буматий, бодня, брезклий, важкопеччий, вгодований, викоханий, випасений, вислозаний, відгодований, відкоханий, властий, габаритний, гамаликуватий (товстоший), гладезний, гладенький, гладимаха, гладун, гладуха (ч.р.), гладюзний, гладько, годований, громіздкий (*жарт.*), грубезний, грубий, дебеластий, дебеленний, дебеленький, дебеленькуватий, дебелый, дебелуватий, дебелуватий, дебелюватий, дебеляка, діжкуватий,

дорідний, жирненький, животатий, жирний, жирнючий, жирнющий, задистий, за-живний, зажирілий, затовстілий, зачереватів, кабанистий, кабанкуватий, кабануватий, кавдун, канкуватий, ковбасистий, ковбасуватий, клубкуватий, козубатий, кренделястий, крижастий, кругленький, круглий, крутобокий, кубушка (ж.), лантухуватий, лапуза, мармизатий, мидзатий, мизатий, мордань, мордастий, мордатий, мордодзвін, м'ясистий, натоптаний, натоптуватий, обдемкуватий, обдимкуватий, оберемистий, оберемкуватий, обрепок, огрядненький, огрядний, огряднуватий, огузкуватий, одутлий, одутлуватий, ожирілий, окадкуватий, окадькуватий, окладистий, окладкуватий, оклецькуватий, окомелкуватий, окомелок, окоренкуватий, опецькуватий, ошинкований, пазухаста (ж.р.), пампух, пампушечка, пампушистий, пампушка, пампушкуватий, пещений, пикань, пикатий, пишний, пишнотілий, повненький, повний, повнявий, повнобокий, повновидий, повнолиций, повнотілий, повнощок, повнощокій, поповнілий, пудофет, пузан, пузанець, пузанок, пузань, пuzдратий, пuzдрань, пuzатенький, пuzатий, пухкий, пухленький, пухливець, пухлий, пухтій, пухлявенький, пухлявець, пухлявий, пухлявчик, розвезистий, розгодований, роздобрілий, розжирілий, роз'ївся, розкоханий, розморділий, розпампушений, розповнілий, рохля, салганистий (обріс салом), салогуб, ситий, тельбатий, тельбухатий, тельбухуватий, тілесистий, тілистий, тлустий, товстезний, товстелезний, товстелющий, товстенний, товстенький, товстий, товстобок, товстобокий, товстобрюх, товстобрюхий, товстозадий, товстолиций, товстомордий, товстопикий, товстоплечий, товстопузий, товстотілий, товстоший, товстуватий, товстуля, товстун, товстунець, товстуха, товстушка, товстюх, товщенний, торбинуватий, трембухатий, туша, угодований, утоптаний, черевань, череваньчик, череватий, широкозадий, широкопузий, широкоформатний (*ірон.*), щокатий,

*** аж шкура репає; аж шкура тріщить; бублик з'їси, поки обійдеш; бочка горілчана; важкий тілом; важкуватий тілом; в'язи аж через комір; вбився в сало; вбився в тіло; воло одвисає; в тілі; гладка, як волоська ріпа (ж.р.), гладкий, аж із шкури преться; гладкий, аж репає; гладкий, аж розплився; гладкий, аж шкура тріщить; гладкий, трохи не лусне; гладкий, що й миш не

вдержиться (упаде); гладкий, як баклажан; гладкий, як балабуха; гладкий, як барило; гладкий, як бочка; гладкий, як верша; гладкий, як гора; гладкий, як горгопка; гладкий, як горохова копиця; гладкий, як діжа; гладкий, як діжка; гладкий, як жлукто; гладкий, як кабан годований; гладкий, як качан; гладкий, як кишинівський кавун; гладкий, як кнур у загороді; гладкий, як кухва; гладкий, як слимак; дорідний тілом; дорідний, як карахонька; дорідний, як піч; живіт, як барило; живіт, як бордюх; живіт, як жлукто; живіт, як кормозапарник; за його спину двоє сховається; заплив жиром; і в двері не потовпиться; іде — ворота вузькі; і конем не об'їдеш; його забагато; кабан кабаном; конем за день не об'їдеш; круглий, як горгонка (гарбуз); кендюх, салом набитий; легше перескочити, ніж обійти; лоб — ціле відро; мішок з половиною; мордатий, як бульдог; морда як не лусне; морда як не трісне; набивне воло; набрався тіла; нагуляв жир; наїв воло; наїв живіт; наїв жлукто; наїв мармимзу; наїв морду; наїв пику; наїв подвійне підборіддя; наїв пузо; наїв ряшку; наїв тілеса; наїв черево; наїв щоки; не втовпиться в двері; не протовпиться в шкуру; ніби накачаний насосом; обріс салом; од'їв морду (мордяку); околоту сніп; очі жиром позапливали; пика, хоч їжаків бий; пика, хоч пацюків бий; пика, хоч цуценят бий; пика як не лусне; пика, як у комлика; пицура — решетом не накриєш; при тілі; рило, як барило; розпирає людину; роздався ушир; рознесло, як утопленика; розпливається від жиру; розплилий, як тісто; рясний тілом; сало костюм напинає; талія, як балія; тлуста пика; товстий як бодня; трясє курдюком; трясє салом; убився в сало; у двері не влазить; у навстіж розчинені ворота ледве пролазить; утратив талію; у три пілки (широкий); у шкуру не втовпиться; фігурою — карась; хоч від пики прикурюю (червоно-повний); худенький, мов різницький стовпчик; черево в два об'їми; черево в два обхвати; шия, хоч обіддя гни; щоки по плечі вивалюються; щоки, як кавуни.

Приповідки: Як пірне, то вода через греблю перехлюпується. Два бублики з'їси, поки її кругом об'їдеш.

ГЛІЧИК, банька, галадушик, гладишка, гладунець, гла-душ, гладушик, глек, глечатко, глеченя, глеченятко, глечичок, горлач, дзбан, дзбаник, дзбанок, дзбанятко, жбан, жбанець, жбанок, жбанчик, жбанчичок, збан, збанка, збанок, збаночок, збаня,

збанятко, корчага (гличик з вузьким горлом), кринка, криночка, куплянка, лагун (високий глек), лагунка.

ГЛИБІНЬ, бакай, яма (в річці), глибина (глибиння).

ГЛИБО́КИЙ, бездонний, безодня, глибезний, глибоково-дий, глибоководний, глибокуватий, глибочезний, глибоченний, глибоченький, заглиблений, заглибокий, крутояр, крутоярий, незглибимий, поглиблений,

*** глибока могила; глибоке небо.

ГЛІ́НА, глей (річкова глина), глейовина, глеюватиця, глінка, кавкан (глиниста земля), каолін, квацок (м'яка глина), кил (вибільна глина в Криму), лепарка (глина на цеглу), липарка, липковатиця, липковиця, липоватиця, маслянка, мисчівка (синя глина, з якої виробляють миски), припадь (в'язка глина впереміш з чорноземом), суглинок.

ГЛУПÓТА і **ГЛУПО́ТА**, безглуздість, безглуздя, безго-ловість, безголов'я, безрозсудність, безрозсудство, безтол-ковість, безтолков'я, безтямність, безум, безумність, безумство, благоглупість, божевілья, глупство, дур, дурість, дурощі, нерозважливість, нерозважність, нерозсудливість, нерозсудність, недоумкуватість, нісенітність.

ГЛУХИ́Й, глухань, глухар, глухенький, глухісінький, глухонімиий, глухуватий, глушець, глушко, глушман, недочувайло, приглухуватий,

*** глуха тетеря; глухий, як пень; тугий на вухо.

Приповідки: Розуміється, як глуха в танцях. Немає більше глухого од такого, що не хоче слухати.

ГЛУХОМÁНЬ, безлюддя, відлюддя, глуш, глуша, глушина, глушиня, глушня, дірка (*ірон.*), задвірки, закутень, закутець, заку́ти, закутина, закуток, закуття, нетрі, трущоба,

*** ведмежий куток; глухе місце; глухий закутень; глухий закуток; глухий хутір; глухоніме закуття; на відлюдді; на відчепі; на відшибі; на краю землі; на краю світу; на куличках; у безвістях безвістенних; у крайсвіті; у крайсвітті; у чорта в зубах; у чорта на болоті; у чорта на рогах.

Приповідки: Собака не гавкає.

ГНА́ТИСЯ, переслідувати, доганяти, наздоганяти, переганяти,

*** гнатися по п'ятах; ходити по п'ятах; іти по п'ятах.

ГНІТИТИ, пригнічувати, загнічувати, притискувати, тиснути, гнобити, пригноблювати, придушувати, притлумлювати, пригамовувати, приневолювати,

*** давити груди; давити каменем; каменем давити; давити каменем на душу (на серце); “Каміння душу давить”. (В. Сосюра. “Червона зима”); давити словами; гнути в дугу (загинати; скручувати); гнути в сук; гнути в три дуги; гнути в три погібелі; гнути як лозу на каблучку.

ГНІЗДÓ, гніздечко, кубло, кубелечко, кубельце, притулок, прилисток,

*** осине гніздо (у негативному значенні); вовче кубло (т.с.).

ГНИЛІЙ, вигнилий, відгнилий, гнилезний, гниленький, гнилизна, гнилиця (про грушу), гниличка, гниля, гнилобокий, гнилуватий, гнилючка, гнилючок, гниляк, гнилятина, гниляччя, гниль, гнильний, гниючий, гнійний, гноєподібний, гноєтворний, гноєточивий, загниваючий, загнилий, зігнилий, перегнилий, підгнилий, прогнилий, трухлий, трухлявий, трухлявина, трухлятина.

ГНУЧКІЙ, вигинистий, хибкий, хисткий, хиткий.

*** хоч куди; хоч у боргу.

ГНУТИСЯ, хвиляти (хвиляють лози), пригинатися, прогинатися, перегинатися,

*** хвилюватись під вітром (про жита, очерети).

ГОВОРІТИ, СКАЗАТИ, агакати, агукати (немовля), агусяти (до немовляти), агуськати, акати, атожкати, базікати, балабаїти, балабонити, балабосити, балабошити, балагурити, балалайкати, балакати, баяндрасити, барабанити (відбарабанив вірш), баранчати, барашкувати, басити, басувати, баяти, бовкати, бекати, бекати-мекати, белебенити, белендіти, белькотати, белькотіти, бесідувати, благовістити, блевузнити, бляяти, бовкати, болботати, болботіти, болобонити, бубнити, бубніти, бубоніти, буботати, буботіти, буркати, буркотати, буркотіти, бурмотати, бурмотіти, бурчати, бухтіти, варзюкати, варнякати, варнячити, вевекати (про німих), верзти, верзюкати, верзюкати, вернячити, виголошувати, виговорювати, виступати, виказувати, викобдзенькувати, вимовляти, виповідати, виронити (про слово), висказуватися, висловлювати, висловлюватися, витіювати, витійствувати, вихриплювати, відбривати, відворковувати,

Г

відгукуватися, відзиватися, відмуркуватися, відповідати, відрікати, відру-бувати, воркотати, воркотіти, воркувати, вуркотати, вуркотіти, галайкотати, галайкотіти, галайкати, галакати, галамагати, галдикати, галдіти, гаркавити, гарчати, гелготіти (не по-нашому), герготати, герготіти, глаголити, гласити, гомоніти, городити, губошльопити, губошльопати, гугнити, гугнявити, гудіти, гумкотати, гумкотіти, гундикати, гундосити, гунявити, гуси, гуторити, дейкати, декламувати, джерготати, джерготіти, джеркотати, джеркотіти, дзвяньгати (говорити плаксиво), дзекати (про білорусів), дзигорити, дзижчати, дзявуліти, диркотати, диркотіти, дискутувати, диспутувати, добалакуватися, договорюватися, долдонити, егекати, жебоніти, жеркотати, жеркотіти, забалакуватися, заїкатися, занікуватися, затуркувати, затюкувати, зацитькувати, звірятися, зудіти, інтимничати, каверзякати, какати (від рос. “как”), каламбурити, калантарити, казати, калякати, каркати, квоктати, киргикати, кирготати, кирготіти, краснобаїти, курзо-верзюкати, лепетати, лопотати, лялякати, ляскотати, ляскотіти, лящати, мамляти, мамрати, марнословити, медословити, мемікати, мимрити, миркати, миркотати, миркотіти, мнякати, мовити, мовляти, молоти, момотати, момотіти, москотати, москотіти, мрукати, мугукати, мумрати, мудрагелити, мудракувати, муркати, муркотати, муркотіти, мурмотати, мурмотіти, мурчати, набурмотувати, набалакати, наговорити, натуркувати, нашіптувати, недорікувати, обзиватися, огризатися, озиватися, окати, описувати (словами), оповідати, ораторствувати, ословлюватися, паркотати, паркотіти, пасталакати, патякати, пащекувати, перебалакувати, перебалакуватися, перебаранчати, переговорювати, переговорюватися, перекривляти, перемовлятися, перефразувати, перешіптуватися, писклявити, пищати, підбріхувати, підказувати, підтакувати, плескати, плести, плямати, плямкати, побрехенькувати, повідувати, повістувати, поговорювати, погомонювати, подейкувати, порощати, потакувати, правити (про що), приговорювати, приказувати, примовляти, провадити (далі), проголошувати, промовляти, прорікати, просторікати, просторікувати, прохоплюватися, пустомелити, пустословити, пшекати (про поляків), пшикати (*m.c.*), ректи, розбазікувати, розбалакувати, розводитися (багато говорити), розглагольствувати, роздабарювати (*iron.*), розголошувати, роздебендювати,

розжовувати, розказувати, розмовляти, розпатякувати, розповідати, розсусолювати, ропотати, ропотіти, сверготати, сверготіти, секретничати, сичати, скавуліти, скавучати, сказувати, сквернословити, скрекотати, скрекотіти, слезбзувати, слезбізувати, слюнявити, сокоріти, сокотати, сокотіти, спікати (*жарт.* по-англ.), спілкуватися, відповідати, одповідати, відказувати, промовляти, казати, такати, талабанити, талабонити, талалайкати, талалакати, талдичити, таляпати, тарабанити, тарабарити, тараракати, тараторити, твердити теленькати, телепкати, теревенити, теремкотати, теремкотіти, тикмикати, тиририкатати, тирликатати, тирличити, товкмачити, товкти, товкувати, толкувати, толобонити, торорочити, тороточити, торочити, торохкотіти, торохтіти, тралялякати, триндикати, триндичити, триндіти, тріпатися, тріскотіти, торочити, трубити, туркати, туркотати, туркотіти, турувати, турчати, фафрати, філософствувати (*ірон.*), фірчати, фолькотати, фолькотіти, форкати, форкотати, форкотіти, хавкотати, хавкотіти, хамаркати, хамкотати, хамкотіти, харамаркати, хилити (до чого), хрипіти, цваркати, цвенькати, цвікати, цвірготати, цвірготіти, цвірінкати, цвірінчати, цвіркати, цвіркотати, цвіркотіти, чеберчати, чебурчати, чурукати, шавкати, шавкотіти, шамкати, шамкотати, шамкотіти, шамотіти, шамрати, шварготати, шварготіти, швандрикатати, шегерявити, шекерявити, шекеряти, шепелявити, шепотати, шепотатися, шепотіти, шепотітися, шептати, шептатися, шикати, шипіти, шкабарчати, шкірготати, шкірготіти, шокати, шпрехати (*жарт.* по-німецьки), штокати (по-російськи), шушукати, шушукатися, щебетати, шокати, язикувати, язикатити, якати, янчити,

*** бити в точку (говорити правду); блудити словами; блягузкати язиком; брати на зуби (говорити дотепно); видавлювати з себе (неохоче говорити); виливати душу; виливати серце; виливати свою душу; відкривати душу; відважувати солі (відповісти грубо, уїдлимо); всю правду казати; аби язик вертівся; аби бархатним голосом; аби Богові у вуха; аби у вуха; говорити годі; говорити іншою мовою; говорити категорично; говорити з чужого горя; попадати в ціль; попадати у вуха; видушувати з себе; встрявати в балачку; вступати в балачку; гнути бандигу (говорити нісенітницю); гнути теревені; подавати голос; піднімати голос; тереве-

ні городити; грішити язиком; гріхувати язиком (язиками); давати волю язикові; розпускати язика; обмовлятися двома-трьома словами; говорити у двох словах; у дзвони дзвонять; дзвонити у всі дзвони (багато говорити); дзигорити язиком; говорити на єдиному диханні; говорити до діла; говорити без діла (недоречно); вихоплюватись зі словом; говорити речі; говорити розумно; говорити з порядком; держати під сукном; тримати під сукном; ховати в шухляді; тримати в шухляді; говорити на вітер; говорити на користь (когось); говорити на різних мовах; говорити насмішувато; говорити нічого; вертїти язиком; вертїти, як корова хвостом; вести галу-балу; вести далі; вести мову; вести своєї; вести слово; вести річ; викладати побачене; викладати почуте; випускати слова на вітер; висїти на телефоні; відводити голос; відводити душу в балачці; відводити душу в розмові; вкидати слівце; в обидва вуха шептати; вставляти слівце; вставляти слово; встрявати в балачку, встрявати в говірку; втручатися в балачку; втручатися в розмову; говорити, аби даром пара з рота не йшла; говорити, аби сказати; говорити баса; говорити без обиняків; говорити без обрізків; говорити безугаву; говорити в бороду; говорити вивагом; говорити вивертом (кумедно); говорити високим трибуналом; говорити правдиво; говорити правду у вічі; говорити секретно; говорити тихо; говорити дурниці; говорити, як з відра; говорити, як з білої гарячки; говорити, як з порожньої бочки; говорити як перед Богом; говорити високим штилем; говорити від щирого серця; говорити віч-на-віч; говорити в лад; говорити в лице; говорити в лоб; говорити в ніс; говорити в обличчя; говорити в очі; говорити впереміш; говорити впересипку; говорити впоперек; говорити все, що слина до губ принесе; говорити в одно; говорити в тон; говорити в третій особі; говорити в чотири ока; говорити гробовим голосом; говорити, давлячись сміхом; говорити далі; говорити для порядку; говорити до ладу; говорити до прикладу; говорити до пуття; говорити до речі; говорити єлейним голосом; говорити завчено; говорити загадками; говорити загробним голосом; говорити за очі; говорити, заплітаючи язиком; говорити з бакса; говорити з високої трибуни; говорити з гарячки; говорити з голови; говорити з оприском; говорити з перебивками; говорити з придавцем; говорити з притиском; говорити з п'яних очей; говорити з

п'ятого на десяте; говорити з серцем; говорити крізь сльози; говорити крізь сон; говорити кучеряво; говорити манівцем (манівцями); говорити масно; говорити медовим голосом; говорити, мов з гарячки; говорити, мов лемеша до піднебіння почеплено; говорити мовою жестів; говорити на весь язик; говорити на вітер; говорити навмання; говорити навпростець; говорити на всіх перехрестях; говорити на вухо; говорити на галай-балай; говорити на догад; говорити наздогад; говорити наздогад буряків; говорити на мигах; говорити наодинці; говорити на підвишених нотах; говорити на підвишених тонах; говорити на повний голос; говорити нарозтяг; говорити на самоті; говорити насторч; говорити натяками; говорити, наче нікому; говорити не в лад; говорити не до ладу; говорити не по-наськи; говорити не по-нашому; говорити на різних мовах; говорити не своїм голосом; говорити ні в тин, ні в ворота; говорити обиняками; говорити один на один; говорити одне й те ж; говорити око в око; говорити під ніс; говорити по душах; говорити поміж собою; говорити позагорідно (натяками); говорити поза очима; говорити поза очі; говорити по пам'яті; говорити по секрету; говорити потоком слів; говорити по-чорному (згадуючи чорта); говорити прикладно; говорити прілим голосом; говорити про позаторішні вишкварки; говорити про себе; говорити просто з мосту (відверто); говорити прямо; говорити ребусами; говорити різними мовами; говорити руба; говорити сам на сам; говорити собі під ніс; говорити солодкі слова; говорити спотикачкою; говорити спросоння; говорити стрибкувато; говорити такої самої; говорити те саме; говорити у відповідь; говорити у вічі; говорити у ніс; говорити у спину; говорити цвітасто; говорити через п'яте-десяте; говорити, що на рот налізе; говорити, що слина на язик принесе; говорити, що на язик набіжить; говорити, що на язик понесло; говорити, як батогом сікти; говорити, як душа до душі; говорити, як за руку вести; говорити, як з бочки; говорити, як з гарячки; говорити, як з духової бочки; говорити, як з книжки читати; говорити, як з пустої бочки; говорити, як колядувати; говорити, як мед на хліб намазувати; говорити, як млин меле; говорити, як на сповіді; говорити, як ножем різати; говорити, як під лавкою (тихо); говорити, як піп з євреєм (нехотя); говорити, як по зорях читати; говорити, як по писаному; говорити, як ріпу гризти

(гаркавити); говорити, як сніг сипати; говорити, як три дні не ївши; говорити, як у дзвони дзвонити; говорити, як у рот класти; говорити, як ціпом молотити; говорити, як шовком гаптувати; гнути бандигу; горох на стіну кидати; горохом сипати; грати на словах, як на цимбалах; грати словами; давати волю язикові; давати одкоша (словесно); держати язик далеко від розуму; додавати перцю (в чомусь); доходити до абсурду; давати відповідь; давати волю словам; давати волю язикові; держати слово (на трибуні); дзигорити язиком; ділитися думками; докидати слівце (слово); доточувати слівце (слово); дріботіти язиком; жувати вовну; жувати жуйку; жувати клоччя; жувати слова; жувати солону солон'яну; забивати баки; заводити Лазаря; заводити пластинку; заводити своє; заводити своєї; загинати слівце; заговорювати зуби; займатися тріпологією; закидати слівце (слово); закручувати одну й ту ж пластинку; заминати розмову; запинатися на півслові; збиватися на шепіт; зриватися з губів; захлинатися словами; з губи слова виймати (підхоплювати розмову); зимувати на кожному слові (говорити повільно); кидати слова не вітер; кидатися словами; кидатися фразами; клепати язиком; клямкати язиком; клямцати язиком; ковтати слова; колядувати бісову коляду; ламати язика; лопотіти язиком; ляпати язиком; ляскати язиком; мазати медом речі; мазати медком по губах; мазати медком по півслівця; марнувати мову; марнувати слова; марити словами; мастити словами; махати язиком; метати бісер перед свиньми; мозолити язики; молоти язиком; молоти, що тільки язиком натрапить; молотити язиком; м'яти слова; наговорити повні вуха; наговорити повну хату; накручувати язиком; наторохтіти у вуха; натуркувати вуха; натуркувати голову; начухувати язики; обмовлятися двома-трьома словами; озиватися словом; орудувати язиком, як гайдамака ножем; отверзати уста; перевіювати полову (марнословити); передавати від уст до уст; передавати з уст в уста; переходити на загрозливий шепіт; пережовувати жуйку; пережовувати слова; перекидатися живим словом; перекидатися кількома словами; перекидатися словами; переливати з пустого в порожнє; перемовлятися слівцем; перемовлятися словом; перехоплювати слова з рота; підвищувати голос; підпрягатися до розмови; підхоплювати розмову; плескати язиком; плигати у вічі (говорити грубощі); показувати правду; пороти гарячку; прошелестіти гу-

бами; порушувати мовчанку; починати мову; правити відсебеньки; правити своє; правити теревені; правити теревені-белевені; правити теревені-вені; притишувати голос; приточувати слово; пришивати пришву (втручатися в чужу розмову); прохоплюватися словом; пускати в хід слова; пускати пару з рота; пускати слова на вітер; рвати слова; різати правду в очі; різати правду-матку у вічі; робити з губи халяву; розводити андрони; розводити антимонії; розводити базікання; розводити базіки; розводити балачки; розводити бали; розводити боби; розводити демагогію; розводити філософію; розводити химині кури; розв'язувати уста; розв'язувати губу; розв'язувати мову; розв'язувати рота; розв'язувати язика; розжовувати і в рот класти; розжовувати слова; розказувати своїми словами; розказувати повну торбу; розкривати очі; розкидатися словами; розмикати уста; розмовляти, як рівний з рівним; розпускати губи; розпускати слину; розпускати пащеку; розпускати теревені; розпускати ханьки; розпускати язика; розсипати горох; розсипатися горохом; розтікатися мислями по дереву; розтягувати слова; ронити слівце; ронити словечко; рубати з плеча; сипати вогнем (говорити гнівно); сипати словами; сипати словами, як горохом; сипати словами, як з рукава; сідати на свого коника (говорити на улюблену тему); слова, мов з-під землі викопувати; слова, наче з дуба зривати; словом займати; снувати павутину балачки; співати соловейком; справляти галу-балу; спускати тон (говорити спокійніше); сто раз говорити; таляпати язиком; теленькати язиком; теліпати язиком; товкти воду в ступі; товкти своє; точити баляси; точити баляси з баяндрасами; точити бари; точити ляси; точити розкази; точити язики; травити баланду; тріпати язиком; тріскотіти скоромовкою; туркотіти у вуха; турхотіти голосом; відповідати як ножем (говорити різко); тягти волинку; тягти за печінки; тягти слова з рота; увертати слово; укидати слівце; цідити крізь зуби; цідити слова; цідити слова крізь зуби; цідити слово за словом; цідити слово по слову; чесати язиком; шептати собі в тряпочку; шептати, як батогом сікти; шептати, як медом по губах мастити; шептати, як рак у торбі.

Приповідки: Побалакакій, попе, з медом. Кума з кумою тирири, а свині моркву порили. Балу-балу та й розбалакались. Гали та бали, а кіт з'їв сало. Говорила — балакала! Розбалакався, як

свиня з гускою. Гали та бали, а день далі. Говорив газда псові, а пес хвостові. Гомони стара, люблю слухати. Що там говорити, коли нічого балакати. Бодай не казати, а говорити можна. Встань, жінко, будемо говорити, бо люди про нас давно говорять. Каже, як з листу бере. Скаже — як сніп зв'яже. Хамаркає, наче дяк на криласі. Чорт за язика смикнув! Я кажу собі. І говорити нічого. Крутиться розмова. Та що вже говорити! Недержка на язик. Дзвонити в усі дзвони. Видзвонювати в усі дзвони. Як у дзвони дзвонити (голосно говорити). Слова збивалися тужмом у горлі.

Звуконаслідування розмови: балу-балу, бу-бу-бу, гали та бали, галу-балу, курзю-верзю; тинди-ринди, тару та бару, тирири; тринди-ринди, шу-шу-шу.

ГОДІННИК, будильник, годинничок, дзигар, дзигарі, ходики,
*** настільний годинник; настінний годинник.

ГО́ДІ (ВИГУК), амба, буде, вистачить, доволі, досить, кінець, кінчай, край,
*** і годі; і доволі; і досить; і край; та й годі; та й край.

ГОДІТИ, панькатися, слугувати, прихилитися, кланятися, догоджати, прислуговуватися, прислужуватися,
*** гнути спину; годити як лихий болячці; ~ як тіп ~ годити, як хирі; годити як болячці печеній; годити запопадливо; годити мов болячці; годити, як тій болячці.

ГО́ЙДАТИСЯ (див. хитатися).

ГОЛКА (на дереві), глиця, голочка, колючка, хвоїна, хвоїнка, шпилечка, шпилька, шпичак, шпичечка, шпичка.

ГОЛОВА́, балабашка, баняк, гарбуз, гиря (голена голова), голівка, голівонька, головешка, головизна (риб'яча голова), головище (“Упав з дуба комарище, розбив собі головище.”), головка, голівонька, головонька, головочка, голомозина, довбеха, довбешка, довбня, кабак, казан, казанок, ковбешка, кудла, куштра, макітра, макотирия, мозгівня, мокотирия, тиква, черепок, черепушка,

*** безсила голова; буйна голівонька; голова для картуза; голова для того, щоб комір з шиї не злітав; голова з вухами; голова зі свистом; голова й два вуха; голова клоччям набита; голова кляпом; голова половою набита; голова соломною набита;

голова тільки для картуза; голова тільки для шапки; голова, як столова нога; дубова голова; дуплиста голова; дурна голова; дурна головешка; дурна довбешка; дурна довбешка на в'язах; заплішена голова; капустияна голова; кобиляча голова; куряча голова; нерозумна голова; осляча голова; порожня голова; садова голова; слабка голова; те місце, яким думають (*жарт.*); цвіла голова; ялова голова.

Приповідки: Пиду до голови по розум.

ГОЛОД, без'їжжя, безхліб'я, голодівка, голоднеча, голодовка, голодомор, голодування, голодуха, голокост.

Примовки: Голод — не свій брат. Голод — не тітка.

ГОЛОДНИЙ, голодненький, голоднісінький, голоднуватий, голоднючий, голоднючий, голодуючий, зголодалий, зголоджений, зголоділий, зголоднілий, негодований, ненагодований, охлялий, *** вечеряв пересмішниками; в животі бурчить; в животі вовк кишки догризає; в животі жаби квакають; в животі пищики грають; вовчий голод; в череві музики грають; голодний, аж за живіт тягне; голодний, аж кишки болять; голодний, аж кулаки гризе; вола б з'їв; голодний, аж перепався; голодний, аж печінки тягне; голодний, аж під грудьми смокче; голодний, аж під ложечкою ссе; голодний, аж шкура труситься; голодний, як вовк; голодний, як пес; голодний, як собака; голодний, як циркачів пес; жеритія напала; живіт до спини приріс; живіт до хребта присох; живіт підвело; живіт притягло; живіт судомить з голоду; за печінку тягне; з голодного краю прийшов; з'їв би й вола; з'їв би й каменя; з'їв би й коня з копитами; з'їв би й собаку; зубами дзвонить; зуби на мисник поклав; зуби на полицю поклав; дрібки в роті не було; крихти в роті не було; тріски в роті не було; і горобець в роті не наслідив; їв би й свічки; їсти, аж душа болить; їсти — очі злипаються (*жарт.*); кишки грають; кишки грають голодний марш; кишки єгипетський марш грають; кишки марш грають; ковтає слинку; ковтає слину; крихти в роті не мав; макової росинки в роті не мав; не ївши, не пивши; ненажир напав; ні дрібки в роті не було; ні крихти в роті не було; ні рiски в роті не було; охляв, як в дощ щеня; перепався на смик; по животу мов коти лазять; п'яний од голоду; рiски в рот не брав; рiсочки в роті не було; так виголодався, що й не забалакає; чемері затягло; як три дні не їв.

Приповідки: В животі буркоче, наче в небі гуркоче. У животі пищики грають. І горобець в роті не наслідив. Ложка голодною стала. Забув, що нині обідав. Найміть мене обідати. Надіявся дід на обід, та без вечері спати ліг. Стара й не відала, що вчора обідала. Не так їсти, як охота. День не їдять, два не їдять, а тоді знову не їдять. Хоч не їв, так бачив. “Дай, мамо, вечеряти.” “Підожди, долото ще не вкипіло.” Натшесерце і в коханні не освідчуються. Лакома душа — з’їв би й лоша. “Що ти вечеряв?” “Скрутні. Покрутився-покрутився та й ліг спати.” Голодному кутя сниться. Голодній курці просо на думці. Як голодні вовки на вівцю. Сидить на голодному столі. Погана парафія, де піп зубами дзвонить.

ГОЛОС, голосина, голосисько, голосище, голосок, голосочок,

*** бас, як розбитий горщик; бас, як циганське решето; голос волаючого в пустелі; голос народу; не свій голос; свинячий голос (пізно); срібний голос; чужий голос.

ГОЛОСНИЙ, басистий, голосистий, горластий, гоме-ричний, гримкітливий, гримкучий, грімкий, громовий, гулкий, гучний, гучноголосий, гучномовний, дзвенячий, дзвінкий, дзвінковий, дзвінкоголосий, дзвінкучий, дзвінний, дзвоникуватий, дзвонний, дзвонистий, дзвонковий, дзвоновий, дзвякїтливий, дзвякчучий, дзвяулистий, дзвяулястий, звонистий, крикливий, лункий, пронизливий, стоголосий, стодзвонний, столунний,

*** ерихонська труба; іерихонська труба; розпустити в голос.

ГОЛОСНО, басисто, голосисто, гримкітливо, гримкучо, громово, гучно, гучномовно, дзвінко, дзвінкоголосо, чутно, стодзвонно,

*** аж виляски пішли; аж виляски розходяться; аж гай гуде; аж у вухах лящить; до хрипоти; на весь голос; на весь рот; на все горло; на всі заставки; на всю горлянку; на всю пащеку; на всю пельку; на підвишених тонах; не своїм голосом; тільки виляски пішли; як труба ерихонська.

ГОЛОСУВАТИ, визначатися,

*** тягти руку; визначати позицію; грати на руку.

ГОЛУБІЙ, агатовий, бірюзовий, блаватний, блакитний, блакитнуватий, блакить, васильковий, волбшковий і волошкóвий, голубенький, голубесенький, голубизна, голубінь, голубісінький, голубуватий, лазуритовий, небесний, світлоголубий, світло-синій.

ГОНОРИТИСЯ (див. чванитися).

ГОРЬ, бугор, бугорець, бугорок, бугорочок, бур, бурта, вал, горбик, горбина, горбинка, горбовина, горбок, горбочок, гряда, згірок, згірочок, курган, кучугура, могила, насип, пагір, пагорб, пагорбок, пагорбочок, пагорок, пагорочок, підвищення, пригір, пригірок, пригірочок, пригорбок, пригорок і пригóрок, сугорб, сугорбок, сугорбочок, сугорок, узвиш, узвишся, узгірок, узгірочок, узгір'я.

ГОРДІТИСЯ, згадувати, пам'ятати, пишатися, шанувати,
 *** згадувати історію; пам'ятати минуле; пишатися козацтвом; шанувати традиції.

ГОРДО, гордовито, погордисто, гордливо, згорда, спогорда, гонористо, гоноровито, пихато, пихливо, пишно,
 *** з погордою; з накопиленим носом.

ГОРДОЩІ, гординя, гордування,
 *** розпирає груди; розривати груди; спирає груди.

ГОРДУВАТИ, хизуватися, пишатися, нахвалятися, комизитися, величатися, гоноритися, гонорувати, задаватися, зневажати (когось) (див. чванитися),
 *** високо нестися; гордувати нижчими за себе; гнути козира; задирати носа; строїти комизу.

ГОРЕ, недоля, нещастя, невезіння, невезуча, біда.

ГОРІЛКА, аквавіта (*заст.*), аквіта, баламутка (з тютюном), бальзам (*ірон.*), барбосянка, біла, біленька, білогруда, білогрудка, блаженна, блондинка, блювода, бовтанка, бормотуха, бражка, варена, вареная, варенуха, варенушечка, варенушка, варьоха, весела, веселуха, веселушка, винополька, вистоялка, вистояна, вистоянка, відка (у припов. “Звідки ти?” — “Я не з відки, а з доброї горілки.”), вогненна, вогниста, вогнівка, вогняна, вогняниця, вогнянка, водяра, вонюча, втішниця, гаряча, генделикова (від генделик — буфет), гірка, горівка, горілка-злодійка, горілояка, горілочка, горілочка-дівоочка, горілочка-кума; горіляка, острогляд, грішна, грішниця, дармограй, двійна (міцна), джин (*ірон.*), домашня (самогон), дурега (випив чарегу дуреги), дуройка, живиця, живиця-водиця, живиця-дурниця, животкова, журилиха, запеканка, запікана, запіканка, запридух, захмелянка, зах-мелючка, захмелячка, зело, зілле,

зілля (сіє зілля всяк уживає), злодійка, казенка, каламанка, каламутниця, киндибал (погана горілка), кипуча, кипучка, кирина, кислушка, клята, козак (кислушка), колінвал (на коліна валяє), кріпачка, кусака (з перцем), лавушна, лавушня, ледача, ледащиця, лепетуша, луцига, любительська, марнополька (*жарт.*), мастило (як могорич), медовуха, медота (“Медота — не відведу від рота.”), міцна, мокра, мокруха, мокруха-преподобниця, монополька, мочануха (приперчена), мочена, настоянка, нежурилиха, нежурниця, нектар (*ірон.*), окаянна, оковита, оковитка, паленуха, паленка, палінка, палянка, пальонка, пекельна, пекуча, пекучка, первак, первачина, первачок, підпінок (горілка з медом), підступниця, пінна, порадиця, потішниця, преподобниця, причинна, проклята, розрадниця, самогон, самогонка, самограй, сатанівка, свят-водичка, свячена, сивуха, сивушка, синьоцвітна (горить синім вогнем), сірко (хильнув сірка), скажена, скаженівка, скаженюка, смаковита, смердюча, смердючка, сорокаградусна, сороківка, спотикайло, спотикач, стандартна, старка, стоклята, суміш (заправлена тютюном), триклята, трунок, хмелівка, хмільна, хмілянка, цуйка (*dial.*), чемерівка, чемеруха, чикилдиха, чикилдишка, чиста, чімеруха, чімируха, чмелюга, чмелюка, чмелючка, шабатівка, шалена, шаленівка, шаленюка, шаленючка, шпагатівка, шумівка, **Народні назви горілки, що зустрічаються в українській художній літературі:** абрикосівка, агрусівка, айвівка, березівка, бодянівка, буряківка, бурячанка, бурячиха, вишнівка, вишняк, ганусівка (анісівка), горобинівка, деревійка (настояна на дерезі), деренівка (настояна на кизилі), дереняк (*т.с.*), дулівка, житнівка (самогон із жита), зубрівка, инбирівка, інбирівка, кавунівка, калганівка, калганка, калинівка, картоплянка (самогон з картоплі), кислицівка, кминівка, корінна (настояна на корінні), корінькова (*т.с.*), лимонна, малинівка, малиняк (*т.с.*), медівка, мелясівка, морелівка, м’ятна, опішнянська (із слив), перцівка, перчаківка, полинівка, порічківка, рябинівка, сливовиця, слив’янка, смородинівка, стрихнінна, тернівка, тютюнова, шапранівка, шипшинівка, ялівцівка,

*** адамові слізки; біла сатанюка; біла сатанючка; бісівська кров; блаженна вода; блакитний змії; божа роса; бурякова фантазія; високоградусні краплі; гірке зілля; грішна вода; грішні краплі;

домашньої закваски; душеспасительні краплі; еліксир з перцем; заправлена горілка (настояна на травах); з буряка; зелений змії; з золотою безкозиркою; зілля для похмілля; з пшениці; з тютюнцем; кляте зілля; людська біда; марки “самжене”; марки “три гички”; молоко з-під скаженої корови; молочко від скаженого бичка; небесна водиця; ота сама; ота, що від кашлю; ота, що в пляшках; ота, що з вогнем; паленуха з димом; прощай, розуме; радісна сорокаградусна; роса перчена; свята водичка; свячена вода; скажене молоко; скляний бог; та сама (любитель тієї самої); трикляте зілля; хмільна вода; хмільна волога; хлібне вино; хрстова сльоза; цілюща водичка; чортове зілля; чудодійні краплі.

Приповідки про горілку: Така добра, як дідова торба. Лучче їдну каплю в рот, як дві на землю. Пішла по животу, як брехня по селу. Пішла, як сучка попід тином. Гірко ковтати, та жалко вертати. Коли б сього добра та ще піввідра. Добра юшка, та мала кружка. Горілка — не дівка, не треба її цілувати. Горілка, як та дівка, кого хоч підведе. Прощай, розуме, як з горілкою зустрівся. Святий понеділку, не сварись на мене, що я п'ю горілку. Горілочка кап, а з кишені хап. Горілочка- наша тіточка. “Хто ти є?” — “Оковита.” — “З чого ти?” — “З жита.” “Звідки ти?” — “З неба.” — “Тебе випити треба.”

ГОРІТИ, ЗГОРІТИ, бухтіти, ватріти, вигорати, вигоряти, відгоряти, вогневіти, вогніти, гоготати, гоготіти, гуготіти, диміти, догорати, догоряти, дотлівати, жаріти, жактіти, жевріти, жеврітися, загоратися, загорятися, зажеврюватися, займатися, запалати, запалюватися, затлівати, затліватися, згорати, згоряти, іскритися, іскріти, палати, палахкотати, палахкотіти, палахнути, палахтіти, перегорати, перегоряти, перетлівати, підгорати, підгоряти, пломеніти, поломеніти, полум'яніти, потріскувати, розгоратися, розгорятися, роздмухуватися, розжеврюватися, розіскрюватися, розпалахкуватися, розпа-люватися, розпалятися, розсвічуватися (про зорі), розтліватися, світитися, сичати (про мокрі дрова, що погано горять), спалахувати, спопеліти, тліти, факкотіти, факкати, яріти,

*** братися вогнем; братися палом; братися полум'ям; братися попелом; вигорати до тла; викидати язики; вогнем факкати; горіти, як очерет; горіти, як порох; горіти, як свічка; горіти, як

сірник; горіти, як солома; горіти, як хмиз; горіти ясним вогнем; займатися полум'ям; здійматися полум'ям; іти вогняним валом; іти димом; іти з димом; не гаснути; не згасати; не погасати; перетлівати на попіл; снігом горіти (про самогон); сипати іскрами; шугати полум'ям; як на віск горіти.

Приповідки: Горить, як сліпий дивиться. Як мокре горить.

ГОРІХ, горішечок, горішок, лузан, лусканець, лушак, лущик, мокляк (пустий горіх), пустиш (*т.с.*), пустогоріх, пустиш, свистун, снітяк (запліснявілий горіх).

ГОРЛО, верло, горлечко, горляка, горлянка, гортань, пелька, хавка.
*** розпирає груди.

ГОРЩИК, варівник, варійка, варінник, варінча, варінчатко, горщатко, горщенья, гощенятко, горщечок, горщикок.

ГОСПОДАРЮВАТИ, возитися (з чим), ворочатися (я ще ворочаюсь), газдинити (ж.р.); газдувати, господарити, доглядати (за чим), доматарствувати, клопотатися (чим), крутитися (біля чого), мастакувати, мастикувати, орудувати (біля чого), падкувати (коло чого), піклуватися (про що), порати, поратися, порядкувати, справувати, статкувати, товктися, хазяїти, хазяї-нувати, ходити (біля чого), шапарювати,

*** впадати біля хазяїства; вправлятися по господарству; давати лад; давати порядок; давати раду; доводити до ладу; доводити до порядку; заправляти господарством; наводити лад; наводити порядок; орудувати справами; ходити біля хазяїства. (Див. також синонімічне гніздо до “працювати”).

ГОСТРИЙ, вигоздрений, вигострений, відгострений, відклепаний (про косу, сапу), відмантачений, відточений, гострезний, гострений, гостренний, гостренький, гоструватий, гострозубий (пилка), гострокінцевий, гостроконечний, гостролезий, гострючий, гострющий, гострякуватий, загострений, заструганий (олівець), клепаний, колючий, колький, наведений (брита), нагоздрений, нагострений, намантачений (коса), направлений (брита, пилка), наточений, погострений, помантачений, поточений, проклепаний (коса, сапа), точений, шпильчастий,
*** бритвенно гострий; вигострений на бритву (на бритвенно); гострий, як бритва; гострий, як кинжал; гострий, як спис; гострий, як штик.

ГО́СТРО, гостроносно.

*** як на голках; як на вістрі; як на шпичках.

ГОСТРОЗО́РИЙ, бистроокий, бистрозорий, гостроокий, острозорий, швидкоокий.

ГОСТРОСЛÓВ, дотепний.

Приповідки: За словом у кишеню не лазить, До кишені по відповідь не лазить.

ГОТУВА́ТИСЯ, збиратися, лагодитися, ладитися, ладнатися, лаштуватися, налаштовуватися, підготовлятися, приготуватися, рихтуватися, споряджатися.

ГРАБІ́Ж, гарбання, грабіжка, грабування, грабунок, здирство.

ГРАБУВА́ТИ, гарбати, грабастати, гребти, дерти, драти, заграбастувати, загібати, мародерствувати, нахапувати, оббирати, оббіловувати, обдирати, обкрадати, облапошувати, обчищати, привласнювати, прикарманювати, розграбовувати, розкуркулювати, тягти, хапати,

*** вивертати кишеню (чую); витрушувати з кишені; витрушувати кишеню (*т.с.*); горнути до себе; горнути під себе; грабувати до останнього зеренця; грабувати до останньої нитки; іти на відбереньки; оббирати до голої кості; оббирати до нитки; оббіловувати, як білку; облуплювати живцем; обчищати до нитки; обчищати, мов липку; обчищати, як білку; підчищати під віник; підчищати під мітлу; тягти огребом.

ГРА́ТИ (НА ІНСТРУМЕНТІ), бренькати, бреньчати, бринькати, бринькотати, бринькотіти, бриньчати, вигравати, витинати, затинати, награвати, нашкварювати, пиляти, підгравати, програвати, різати, тнути, тяти, утинати, цигикати, чиргикати, шкварити,

*** грати “свині в ріпі”; перебирати клавіші.

ГРА́ТИ, вигравати, загравати, догравати, перегравати, підгравати, погравати, награвати,

*** грати на музичних інструментах; грати в одну дудку; грати в одній команді; грати в шмурки; грати в піжмурки; грати очима; грати очіцями; грати в ляльки; грати гру; грати з вогнем; грати дурня; грати роль; грати комедію; грати другорядну роль; грати на болючій струні; грати на нервах; грати на руку; грати першу

скрипку; грати в дудку (на дудку); грати свою скрипку; грати у власну дудку; грати у мовчанку.

Приповідки: Не дає собі по носі грати.

ГРАТИСЯ, тішитися, бавитися,

*** гратися в ката і мишку; гратися в жмурки; гратися в піжмурки; гратися з вогнем; гратися навпереваги (мав переваги).

ГРИМІТИ, бабахати, бабахкати, бахкати, бухкати, бухкотати, бухкотіти, варавити (варавить грім), вигримкочувати, вигримувати, вигримляти, вигуркувати, горголити, горготати, горготіти, гримати, гримкати, гримкотати, грим-котіти, гримотати, гримотіти, гримчати, грімкотати, грімкотіти, грюкати, грюконути, грюкотати, грюкотіти, грякати, грякотати, грякотіти, гуготати, гуготіти, гурготати, гурготіти, гуркати, гуркотати, гуркотіти, гурчати, двигоніти, двиготіти, двигтіти, загрохотіти, лунати, ляскати, погримувати, погримкувати, погрохкувати, погрохувати, погрюкувати, погуркувати, поторохкувати, розгримлятися, розгуркатися, розгуркотатися, розгуркотітися, роздаватися, розлягатися, рокотати, рокотіти, стугоніти, тарахкати, тарахкотати, тарахкотіти, тварахкати, тварахкотати, тварахкотіти, торохати, торохкати, торохкотати, торохкотіти, торохкотати, торокотіти, торохтіти, трахкати, трахкотати, трахкотіти, цьвахкотати, цьвахкотіти, цьвохкотати, цьвохкотіти, чути́ся,

*** гриміти, аж луна стогне; гриміти, як у пеклі; гудом густі; розкочуватися по небу.

ГРЕ́БІНЬ (у воді), бархан (у піску), перека́т, порі́г (на річці), заборо́га, пере́мет (у снігу).

ГРЕБТІ́, загри́бати, підгри́бати, нагри́бати, відгри́бати, багати́ти, нагри́бати (наживатися),

*** гребти гроші лопатою (наживатися).

ГРЕБТІ́ (НА ЧОВНІ), веслувати, загри́бати, кермувати, кормувати.

ГРЕБТІ́ (ГРАБЛІССМІ), вигри́бати, горнути, громадити, догри́бати, догромаджувати, загри́бати, огри́бати, перевертати (сіно), перегортати (валки, покоси), перегортувати, перегри́бати, перетрушувати, підгортати, підгри́бати, скородити, шкромадити.

ГРІ́ТИ, нагри́вати, підгри́вати, кип'ятити, закип'ячувати, зігри́вати, зогри́вати, перегри́вати, перекип'ячувати, догри́вати,

*** гріти зуби на сонці (про жінок на лавочці в дворі); гріти коло серця (виношувати зло); гріти руки (наживатися); гріти чуба (працювати) попогріти чуба (*т.с.*); гріти спину (нагайкою).

ГРІШИТИ, гріховодити, грішувати,

*** доводити до гріха; набиратися до гріха; не боятися гріха; призводити до гріха; не розминатися з гріхом; грішити язиком; брати гріх на душу; підводити на гріх; положити гріх на душу.

ГРІШНИК, атеїст, безбожник, безвірник, блюзнір, боговідступник, богохульник, бузувір, великогрішник, гріховодник, невіра, невірник.

Приповідки: Потрапити у кола пекла. Лихий попутав. Дідько попутав. Віддав дідькові душу.

ГРОЗА́, громовиця, буря, чвара.

ГРОЗІТИ, грозитися, загрожувати, насварятися, нахвалятися, погрожувати, похвалятися, пригрожувати, сваритися, страхати, *** погрожувати кулаком; сваритися пальцем.

ГРО́НО, волоток, волоточок, волоть, гронечко, гронце, качан, качанчик, кетяг, кетяжок, китиця, китичка, султан (в очерету), кім'ях, шипах (гроно горіхів на ліщині).

ГРО́ШІ, асигнації, бабки (*жарг.*), багатство, бакси, бринькач (дзвінка монета), валюта, готівка, грошаччя, грошва, грошенята, грошики, грошина (монета), грошшя, добові (у відрядженні), дрібняки, дрібнячки, дріб'язок, золото, калитка (переносне), капітал, капітальчик, копійка (копійка водиться), копійки, копійчина, кошт, кривавиця (важко зароблені гроші), купило (купило притупило), купюри, куш (велика сума), мідняки, мідяки, мідь, монета, мошна (переносне), папірці (*зневаж.*), побренькачі ("Аби були побренькачі!"), побрязкачі, срібло-злото, срібники, срібняки, фантики (*зневаж.*), червінці, червінчики, червонці, чистоган,

*** асигновані гроші; брудні гроші; великі гроші; готові гроші; гулящі гроші; дерев'яні гроші (знецінені); дзвінка монета; довгий карбованець; добові гроші; дрібні гроші; дурні гроші (незароблені), жива копійка; живі гроші; зайві гроші; золотий телець; золоті гроші; іудині срібняки; кривні гроші; конвертована валюта; кругленька сума; кругленькі достатки; лежані гроші; ліві гроші; мертвий капітал; мідні гроші; погорджений метал;

презренний метал; розмінні гроші; свіжа копійка; скажені гроші; слизький карбованець; срібні гроші; тридцять срібняків; хитрі гроші; шалені гроші; шербата копійка; шербаті копійки; юдини срібняки.

Приповідки: Гроші — річ наживна. Гроші всім рідні. Один гроші складає, а другий мішок шиє. Утішеніє, коли в кишені є. Грошей кури не клюють. Грошей, як сміття. Плакали грошики! Ляснули грошики! Грошей тонко. Гроші лік люблять.

ГРУ́БИЙ, брутальний, грубань, грубіян, грубіянський, грубуватий, зухвалець, зухвалий, зухвальний, зухвалуватий, зухвалькуватий, зухвальний, зухвальник, мужлай, мужлан, мурло, мурмило, нахабний, нахрапистий, нахрапник, не-ввічливий, невихований, негречний, неделікатний, неін-телігентний, некультурний, необтесаний, неотеса, неотесаний, непоштивець, непоштивий, нетактовний, нецеремонний, нечема, нечемний, нешанобливий, сиволап, сиволапий, хам, хамло, хамлюга, хамовитий, хамула, хамулуватий, цинік, цинічний.

ГРЯЗЬ (НА ДОРОЗІ), багно, багнисько, багнище, баг-нюка, болото, грязило, грязище, грязюка, калюка, квашня, моква, мокравина, мокреча, мокрина́, мокрінь, мокровиця, мокрота, мокрячча, перезволога, рѳзквась, розталь, сльота, тванюка, твань, хляпавка, чвань,

*** грузька дорога; розгасла дорога; розгрузла дорога.

Приповідки: Таке, що й ноги не витягнеш. Таке, що й чоботи погубиш.

ГУБА́ТИЙ, варгатий, вислогубий, товстогубий.

*** отакенні губища.

ГУЛЬБА́, гулі, гулянка і гулянка, гуляння, гулятика, гультисько, гультище, гультюші, гультки, гультя.

ГУРТО́М, авулом, артілю, артільно, бандою, братією, брашкою, вайлом, валкою, ватагою, велелюдям, вервечкою, виводком, вкупі, вкупочці, вкупці, впереміж, впереміжку, впереміш, вперемішку, впоміж, впоміш, вселюдно, всенародно, галайстрою, гоп-компанією, громадою, громадкою, гужем, гурточком, гурбою, дружно, єдино, заєдно (*diál.*), заодно, зграєно, зграйно, згуртовано, кавалькадою, кагалом, кага-лою, капелою, ключем (про птиць), кодлом, колгоспом, колегіально, колективно, колективом, компанією, копою, котлом, кружкама, купно,

купою, лавою, миром, мішма, мурашником, одностайно, огулом, по́спіль, поспóбу, разом, спільно, роєм, сукупно, толокою, укупі, укупочці, укупці,

*** в єднанні; в один голос (співати); в один голос; в один гуж (тягти); в одній упряжці; в одну дудку (грати); в одну руку (тягти); всією бражкою; всією зграєю; всією гоп-компанією; всією компанією; всім товариством; всі, як один; в супрязі; держатися гуртом; держатися купи; єдиним фронтом; живою чергою; за компанію; за руки взявшись; зімкнутою лавою; один в один; одним котлом; одною ковбанею; одною купою; плечем до плеча; плечем у плече; разом з іншими; родинним колом; сімейним колом; спільними зусиллями; спільно з іншими; спільними силами; тісним колом; у змичці; у купі; усім виводком; усім гамузом; усім миром; усім скопом; у гурті (в гурті, догурту); у складку; у складчину; у складщину; у спілці; у супрязі; цілим скопом; як за командою; як на команду; як один.

Приповідки: Гуртом і батька легко бити. Гуртом і каша краще їється. Гурту і вовк не страшний. Що громаді, те й бабі. В гурті і дощ за борщ, і злива — півдива.

ГУРТУВА́ТИСЯ, ватажитися, групуватися, збиратися (до гурту), згуртовуватися, кúпитися, купчитися, отаритися, таборитися, табунитися, юрбитися, юрмитися, юртуватися.

ГУСТІ́Й, гоготати, гоготіти, гугоніти, гуготіти, гудіти, гурчати, дудніти, стугоніти.

ГУСТІ́Й, густенький, густесенький, густісінький, густобровий, густовітий, густововний, густолистий, густонаселений, густонасаджений, густоростучий, густошерстий, густочубий, густуватий, густющий, загущений, корчастий, непролазний, непрохідний.

*** густий і не протиснешся; густий, мов шкура; вуж не пролізе.

ГУЧНІ́Й, голосний, стоголосий, голосистий,

*** дуже гучний; як з бочки; як з духової бочки; як з порожньої бочки; ієрихонська труба.

ГУЩА́ВИНА, бурелом, віліски, густвина, густощі, гуща, гушава, гушавінь, гушак, гушикі, гущина, гушінь, гушóвина, дебра, дебрі, джунглі, загар, загарник, за́пуст, зарості, карáчі (густий чагарник), мэ́реч (непролазний ліс), мерéча, непрóглядь, непролазні, непрохіддя, непрохідні, нетрища, нетрище, нетрі,

плетиво, хабник, хамник, хащ, хаща, хащина́, хащі, хмереччя, чагариння, чагарі, чагаровиння, шалина́,

*** лісова трущоба; непролазна гушавина; непролазні нетрі; непролазні хащі; непрохідний ліс; непрохідні нетрі; непрохідні хащі; чорна гушавина.

Г

ГАВИТИ, зівати, прозівати.

***давати зівка; давати маху; ловити гави.

ГРУНТ, веснооранка, грунтець, грунтик, дерба (цілина або переліг, покритий дерном), дербина, дерван (дерняста земля), дерн, дерниння, дерновина, дерняг, дерняк, душівка (заст. — наділ землі на душу), жерства, жорства, жорствиння, жорост, жорста, займанка (земля, що вклинюється в чужий наділ), займанщина, займань, займище, зяб, невдоб (неугіддя), невдоба, невдоб'є, невдобка, неугіддя, переліг, цілик, ціли-на.

Д

ДАВА́ТИ (ДАТИ), НАДАВА́ТИ, виокремити, відміряти, відважити, заліпити, вліпити (напр., ляща), віддавати, подавати, задавати, подавати, передавати, оддавати, надавати, продавати, піддавати, видавати, перевидавати, надавати, надавати, воздавати,

*** додати гарту; завдати гарту; задати гарту; дати меду; вкуси-ти бджолі (осі, джмелю); дати на горіхи; віддавати день; давати відчуті; давати віру; давати амністію; давати перевагу; давати чолом; давати гастролі; давати концерти; давати копоті; давати горобцям дулі; давати бій; давати відбій; давати відкоша; давати відставку; давати по руках; давати буханів; давати стусанів; давати гарбуза; давати відчипного; давати на віру; давати волю ногам; давати драла; давати тягу; давати дмухача; давати но-

гам знати; давати лихам закаблуки; давати волю ногам; давати волю серцю; давати волю сльозам; давати волю язикові; давати драпака; давати дропака; давати бобу; давати часу; давати газу; давати гаку (гака); давати головиць; давати голову на відруб (на відсік); давати догану; давати дорогу; давати стежку; давати зелену вулицю; давати дрозда; давати духу; давати жару; давати перцю; давати прикурити; давати зуботичину; давати прочуханки; давати жити; давати задній хід; давати нурка; давати заднього ходу; давати маху; давати знак; давати знати; давати сигнал; давати зрозуміти; давати імпульс; давати поштовх; давати ключ у руки; давати крила (окрилювати); давати крука; давати лад; давати гаку; давати раду; давати лупки; давати лупня; давати дулю; давати промах; давати наганяй; давати нагінку; давати чортів; давати чосу; давати березової каші; давати духопелів (духопеликів); давати духопелу; давати по зубах; давати на добраніч; давати на добривечір; давати на добридень; давати на здогад; давати пізнати; давати зрозуміти; давати поблажку; давати початок; давати право; давати привід; давати підставу; давати дрозда; давати ресурси; давати рецепти; давати плоди; давати свої плоди; давати себе знати; давати себе взнаки; давати дулю; давати дулю через кишеню; давати слово честі; давати собі раду; давати спокій; давати стусана (стусанів); давати штовханів; давати субітки; давати тягу; давати ходу; давати хід (чому); давати ціпка; давати чисту годину (не турбувати); давати матланки (бити); давати шанс; давати щиглів; давати хропака; давати хльосту; давати красу; давати запотилічника; давати собі звіт; давати сторчака; давати гарбуза; давати печеного гарбуза; давати дулю під ніс; давати дулю з маком; давати маху; давати пррмах; давати пинхви (бити); давати по гамалику; давати знак; давати приклад; давати позір (наглядати); давати собі справу; давати хреста; давати шию (підставляти); давати добру вечерю.

Приповідки: Дасть Бог. Жаба цицьки дасть. Укусить і меду дасть. Що Бог дасть. Як Бог дасть. Бог дав. Бог розуму не дав. Чим Бог дав. Що Бог дорого б дав. Як ніби п'ятака дав (непривітно). Хлібом не годуй, а дай. Хліба не давай, а дай.

ДАВІТИ, РОЗДАВІТИ, видавлювати, видушувати, витискати, витискувати, вичавлювати, гнітити, душити, задавлюватити, затоптувати, мулити (про взуття), муляти, надавлювати,

Д

натискувати, пригнітати, пригнічувати (переносне), придавлювати, причавлювати, роздушувати, розквашувати (щось мокре), розм'якшувати, розплескувати (на пласке), розпліскувати (*т.с.*), розплюшувати, розтоптувати, розчавичувати, розчавлювати, розчавучувати, розчавушувати, розчавчувати, стискати, стискувати, тиснути, топтати, утискувати, чавити, чавучити, чавчити,

*** давити колесами; давити копитами; давити траками; дама давити; наступати на горло; робити блин (з кого); робити плескач; робити пляму; робити мокре місце; топтати потоптом.

ДАВНИНА́, вікодавність, давність, древність, задавнення, прадавнина, предковіччя, стародавність, старовина, старовинність, позачасся,

*** давня давнина; сива давнина; сива сивина; сива старовина.

ДАВНО́, богівість-коли, бозна-коли, віддавна, давненько, давним-давно, давнісінько, давнісньо, давніш, давніше, давнішньо, давно-давно, здавна, одвік, одвічно, споконвіку, колись, колись-заколись, колись-колись, повік-віків, повік-віку, удавні, хтозна-коли, якось,

*** багато віків тому; багато води втекло; багато води сплигло; багато води утекло; Бог зна відколи; багато років тому; багато століть тому; багато тисячоліть тому; в глибині віків; в глибині століть; в глибоку давнину; в давні-давна; в давність незримую; в давніх давнях; в давні часи; в давнішні віки; в давнішні часи; в давноминулі віки; в давноминулі дні; в давноминулі роки; в давноминулі часи; в давню давнину; в далекій давнині; в далекому минулому; в далеку давнину; в далечі віків; в добу льодовикову; в доісторичні часи; в мороці минулого; в оні дні; в один прекрасний день; не рік, не два (давно); не перший рік (знаємось); во врем'я оно (*жарт.*); в позачасі; в сиву давнину; в старовину; в старосвітчину; в час оний; давним давно; давно колись; давньою порою; дуже давно; за давніх-давен; за давніх часів; за давнішніх літ; за давнього часу; за давньої давнини; за дідів; за попередніх часів; за прабатьків; за прадідів; за прашурів; за старих часів; за старого режиму; за товщею літ; за товщею століть; за царату; за царя Гороха; за царя Горошка; за царя Митрохи; за царя Панька; за царя Саса; за царя Тимка; за царя Хмеля; здавна-давно; з давніх давен; з давніх часів; не перший

день; не так давно (давно і недавно); по давній пам'яті; у давні часи; з діда-прадіда; з дідів-прадідів; з діда й прадіда; з дідів й прадідів; з найдавніших часів; з предка; з діда; за дідів-прадідів; во дні они; в час оний; во время оно; в позачассі; з давніх давен; з давнього-давна; з плином часу; на зорі людства; не в наші часи; не за нас; о давнім давні; о давнішнім давні; свого часу; у глибині віків; у глибині століть; у предковічні літа; у предковічні часи; у свій час; у середні віки; у старий режим; у старину; у старі часи; у старовину; у стародавні віки; у стародавні часи; у тьмі віків; ще в бутність (чию); ще за миколаївських часів; ще за Польщі (в зах. областях України); ще за потопу; ще за праслов'ян; ще за сарматів; ще за скіфів; ще за солом'яного бога; ще за потопу; ще не за нашої пам'яті.

Приповідки: Згадала баба дівера. Як баба дівкою була.

ДАЛЕКО, богвисть-де, бозна-де, віддалі, віддалік, віддалеки, віддаля, відсторонь, ген-ген, геть-геть, далеко-далеко, далеко-предалеко, далекувато, далеченько, зоддалеки, зоддалік, зоддаля, казна-де, крайсвіту, неблизько, недосяжно, неоглядно, оддалеки оддалік, оддаля, оподалік, оподаль, осторонь, ото-то-де, поодалік, поодаль, хтозна-де, чимдалі, чортзна-де, чортій-де, шодалі, *** аж-аж-аж ген; аж ген; аж геть (чути); в далечині; в далечі; в далечині; в далині; в чорта на запічку; в чортибатька за пазухою; гукай- не догукаєшся; де ведмідь рогачки замикає; де вже і перець не росте; де козам роги втинають; де козам роги правлять; де лиш око сягає; де Макар телят пасе; де світ дошками забитий; де Сидір козам роги править; де чорти навкулачки б'ються; де чорти навкулачки не б'ють; де чорт колесо загубив; допоки зимую то; дуже далеко; за дев'ятьма глибинами; за морями-океанами; за плечима, за очима; за синім морем; за сточужих земель звідси; за тридев'ять земель; куди ворон кісток не заносить; куди дістає око; куди завгодно; куди око дістає; не близький світ; куди Макар телят не ганяв; куди око сягає; куди очі світять; куди очі спали; куди півнячий голос не доходить; кричи — не докричишся; на віддаленні; на віддалі; на відлюдді; на відльоті; на відстані гарматного пострілу; на відчепі; на відшибі; на краю землі; на краю світу; на куличках; не обняти оком; скільки зглянеш оком; скільки оком захопиш; скільки сягає око; у безвістях безвістенних; у безкрайї далині;

Д

у безмежжі; у безмежній далечі; у крайсвіті; у крайсвітті; у неозорій далі; у неосяжній далечині; у пеклі; у тридев'ятому царстві; у тридев'ятому царстві, у тридесятому володарстві; у тридесятому королівстві; у чорта в зубах; у чорта на болоті; у чорта на куличках; у чорта на рогах.

Приповідки: Де Макар теля пасе. Очам видно, та очам обридло. По давній пам'яті.

Про далеку дорогу: Близенький світ! Не близько! Блигомий світ! Близомий світ! Іти в далеку дорогу! Не близький світ! Блигом світ! Далекий світ! Близький світ! Неблигомий світ.

ДАЛЕКОГЛЯДНИЙ, винозорий, далекозорий, дале-косяжний, завбачливий, передбачливий, прозірливий, пророк.

*** бачить далеко.

ДАЛЕЧІНЬ, безберегість, безбережжя, безграниччя, безкінечність, безконечність, безконеччя, безконешшя, безкрай, безкраїсть, безкрайність, безмежжя, безмеженність, безмежність, безмір, безмірність, безмір'я, безокрай, віддалина, віддаль, гони, далекість, далеч, далеча, далечина, далечиня, далина, далиня, даль, дальнина, дальність, даль-хитавиця (з маревом), космос, невимірність, надосяжність, незмірність, необмеженість, неозорість, неомірність, неосяжність, нескінченність, обшир, огром, привілля, простір, просторінь, просторість, роздалля, роздаль, роздол, роздоли, роздолля, розліг, розлоги, розпростор'я, шир, широчінь,

*** безкрая далина; безмежна далина; вільний простір; всесвітня далина; голубина даль (*поет.*); далека віддалина; далека далечінь; даль — де лиш око сягає; даль доріг; даль — куди око дістає; даль — куди око сягає; даль — не обняти оком; даль — скільки видно; даль — скільки ока; даль — скільки оком захопиш; даль — скільки оком зглянеш; даль — скільки оком кинеш; даль — скільки оком окинеш; даль — скільки оком сягнеш; даль — скільки око сягає; даль — як далеко око сягає; з далеким прицілом; космічна даль; космічний простір; навстіжний простір; небесні краї; неблизькі світи; невиміряна даль; невиміряна просторінь; неоглядна даль; неперелітна даль; ні кінця, ні краю; ні початку, ні кінця; океанна далеч; простора просторінь; простора просторість; світове безмежжя; туманна даль; широкий світ; шир широкий.

ДАР, дарівщина, даровизна, дарунок, даруночок, подарунок, подаруночок, пожертва, пожертвування,

*** Божий дар; дар природи; святі дари.

Приповідки: Дар — не купля: не гудять, а хвалять.

ДАРЄМНО, безрезультатно, безперспективно, даремне, дарма і дарма́, дармо, марне, марно, надаремне, надаремно, надармо, по-пустому,

*** гине діло; гріх Бога гнівити; марне діло; нема підстав; пропаше діло; пуста діло; мов (ніби) в бочку; марна річ; сипати горохом об стінку; шкода заходу; немає підстав; як у діряву бочку; як горохом сипати; як горохом у стіну; як горохом в стінки; як пугою по воді.

Приповідки: Ха! Як батогом по воді. Як у бочку Даниїд.

ДАРОМ, безкорисливо, безкоштовно, безплатно, вдармицю, гармадарма, дарма, даремне, даремнісінько, даремно, дармо, дурнички, дурничкою, дурнісінько, дурно, завдарім, задаремно, задармо, задаром, задурно, запівдарма, запівдурно, здарма, надаремне, надаремно, надармицю, надармо, удармицю, узадар, удар,

*** без винагороди; за безцінок; за безцінь; за будь здоров; за дірку від бублика; за дулю з маком; за дулю собачу; за дурничку; за здоров будь; за здоров живеш; за зламаний п'ятак; за красиві очі (віддати); за куценьке спасибі; за ледабриню; за масляні вишкварки; за миску сочевиці; за ніщо; за нюх табаки; за позаторішні вишкварки; за понюх табаки; за понюх тютюну; за понюшку тютюну; за прекрасні очі; за простибі; за простибіг; за пухлого душу; за пухлу душу; за солом'яні швидкоступи; за сочевичну юшку; за спасибі; за п'ятак; за так; за так грошей; за так-гроші; за три огляди; за тьху; за чортів пляшку; на бугая; на даровизну; на дуринку; на дурника; на дурницю; на дурничку; на дурняк; на дурняка; на громадських засадах; на халяву; на шармака; ні за ламаний гріш; ні за позір; ні за понюх; ні за понюшку; ні за собаку; ні за цапову душу; на шлапак; на шару; на халяву; на шармака; за здоров будь; за здрастуй; на дармову.

Приповідки: Заробив на сіль до оселедця. Заробила Гапка бісового батька. Виграв, як Хома на булках. Виграв, як Шльома на оренді. Заробив, як та у татар. Лишився, мов на цідилку (ні з чим). Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили. Заробив на воду до хліба. Підробив, як

Д

Марко на вовні. Заробив три вирви в шию і міх кулаччя. Носити воду решетом. Три дні молотили — шеляг заробили. Не варта шкурка вичинки. Не варто й тин городити. Шкода й свічку світити. Шкода й воску псувати. Удвічі дешевше, ніж задарма. Соб, бицю, коло плота — яка плата, така й робота. Даремно й чиряк не вискочить.

ДАРУВАТИ, обдаровувати, роздаровувати, задаровувати.

*** давати на подяку (колядникам, щедрувальникам).

ДАХ, брезент (*нар.*), солом'яна стріха, дах-солом'яник, очеретяна черепиця, шиферний дах, рубероїд (дах), дашок, крівля, купол, навіс, накриття, напинало, покрив, покришище, покришка, (у вулику), покрівець, покрівля, полубка (у вулику), стріха (*рідко*), тент, укровка, шопа, шопчина.

ДБАТИ, (ПРИМНОЖУВАВАТИ), грабастати (про жадних), гребти, добувати, заготовляти, заробляти, здобувати, множити, набувати, нагендлювати, надбавати, наживати, намножувати, наношувати, напташувати, настаратися, настягувати, наторговувати, придбавати, примножувати, старатися, гребом гребти,

*** гребти до воріт; гребти до себе; гребти під себе; гріти руки на чужому горі; заробляти мозолями; збирати з пучок та з ручок; набивати пельку; старатися, як бджола; старатися, як мурах; старатися, як мурашка.

ДБАТИ (ПРО КОГО), клопотати, клопотатися, піклуватися, товктися (біля кого), турбуватися, упадати (біля кого).

ДВЕРІ, дверці, дверцята,

*** автоматичні двері; вхідні двері; двері на горище; сінешні двері; хатні двері; двостворчасті двері; фільончасті двері; двері у підвал; двері навпроти; двері в двері; день відчинених (відкритих) дверей.

ДЕНЬ, будень, Великдень, Великодень, деньок, деньочок, днина, днинка, днинька,

*** Божий день; буденний день; вихідний день; від зорі до зорі (час); від зоряниці до зоряниці; від рана до зорі (вечірньої); від рана до ночі; від ранку до вечора; від ранку до пізнього вечора; від самого ранку до самого вечора; від світання до смеркання; день відкритих дверей; з ранку до вечора; з ранку до ночі; з ранку

до смеркання; з ранку до смерку; з ранку до темна; з рання до вечора; з рання до смеркання; з рання до темряви; рахманський день; робочий день; русалчин день; світлий час; світловий день; святковий день; цілий день; цілісінький день, ціліський день.

ДЕРЖАК, антаба, антабка, багрище, батожилно, бильце (в колісці), брачка (у сковороди), вудлище, вудилище, вушка (в каструлі, кошика), гамірка (в поздовжньої пилки), гантабка, грабевно, грабилно, граблина, граблисько, граблище, деревище (дерев'яна ручка), держа, держалка (в ложки), держално (у дзвоника і в мітли), держало, держальник, держальце, держан, держанка, держанце, держачка (бильця в коліски), держачок (у ножниць), держівно (у мотовила), держук, димавка (в ковальського міха), добні (у весла), древко (у прапора), дрин (у волока), другар (рукоять кермового весла на плоті), дуга (в сака), дужка (у відра), ефес (у меча, шаблі), ємка (в сковороди), жорнівка (в ручного млинка), жорнятка, заступень, заступилно, заступильно, истичилно, істичилно (істик — залізна паличка для чищення плуга, *заст.*), йомка (у сковороди), кайловище (у кайла), калічка (друга ручка на кінці кісся), кісся, кісце, косовище, кляч (у невода), клячник, кляшник, кнутовище, кобилка (ручка весла, перпендикулярна до лопатки), кобильниці (поручні), ковилка (весла), колітка, колодка, колодочка (в ножа), копистник (у щітки), корба (в колодязя), корда (в ручного точила), корогище (у прапора), косилко, косилно, косило, косильно, косовисько, косовище, коцюбник, кочережник, кочержаник, кочержилно, кочержильно, кульпак (у воза), липка (у серпа, бо робили з липи або верби), лопатилно, милін (у жорнах), милниця (ручка на кінці весла), мильон (милін), мітлище, мулявка (у весла), мульга (*т.с.*), мотичивно (в мотики), мотичина, навиллок, навильник, ожог, ожуг (у кочерги, рогача), оскипище (у граблів), поковзень (рукоятка), поручень, поручні (в невода), пужак (рідко), пужално (в батого), ратище (у списа), рискалина (у заступа), рискалиско, руків'я (у меча), рукоятка, рукоять, ручиці (у воза), ручка (в товкача), ручки (у струга для оббілування дерева), сапилко, сапилно, сковородник, сокирище, топориско, топорисько, топорище, хватки (в сковороди), хрест (у шаблі), ціпилно, ціпів'я, чаплиїлно, чаплія (в сковороди), чепіга (у плуга), черемушки (в перочинного ножика), черенок (у весла, ножа), черешок (у ножа), шпинь (у веретена), щітник.

Д

ДЕРЖАТИ, здержувати, піддержувати, передержувати, подержувати, надержувати, задержувати, стримувати, повелівати, упокоювати,

*** держати фасон; держати в голові; ~ в полі зору; ~ в таємниці; ~ за сімома замками; ~ за хвіст; ~ компанію; ~ курс; ~ на виду; ~ під замком; держати під трьома замками; ~ курс; ~ на виду; ~ на відстані; ~ нерви в руках; ~ ніс за вітром; ~ перед; ~ під замком; ~ під трьома замками; ~ порох сухим; ~ при собі; ~ промову; ~ річ; ~ путь; ~ розум у голові; ~ в кулаку; ~ в себе; ~ сторону (чию); ~віжки в руках; держати в руках; ~ в поводах; ~ в шорах; ~ в залізних руках; ~ в своїй кишені; ~ в лабетах; ~ своїх лабетах; ~ в чорному тілі; ~ слово; ~ промову; ~ зубами; ~ коло свого пояса; ~ на прив'язі; ~ крок; ~ лінію; ~ на голодному столі; держати на світі; ~ на цепу; ~ наче на цепу; ~ камінь (каменюку) за пазухою; ~ під сукном; ~ руку; ~ себе в руках; ~ в шорах; ~ хвіст бубликом; ~ трубою; ~ язик за зубами; ~ на зашморзі; ~ умову; ~ цабе (цоб); ~ шкалики (про корчмаря).

Приповідки: Держати язик далеко від розуму.

ДЕРЖАТИСЯ, триматися, утримуватися, додержуватися, дотримуватися,

*** держатися слова; триматися як хробак; ~ черв'як у яблуку.

ДЕШЕВІЙ, дешевенький, дешевина, дешевинка, дешев-няк, недорогий,

*** дешева річ; дешева ціна; дешевий розпродаж; ні по чім; легкий на гроші; дешевший від грибів; за копійки; гріш ціна; за ламаний гріш; майже задарма; на щербатий гріш.

Приповідки: Дешевий товар. Дешевший від грибів. Дешевший від дірки. Дешевший від бублика. На ламаний гріш не набереш.

ДЖЕРЕЛІО, бурчак, бурчачок, вирун, вирунець, джерельце, живограй, животік, родень.

ДЗВЕНІТИ, бренькати, бринькати, бринькотати, бринь-котіти, бруніти, бруньчати, брязкотати, брязкотіти, брязчати, вибрызкувати, видзвонювати, видзеленькувати, видзенькувати, дзвякати, дзеленкотати, дзеленкотіти, дзеленчати, дзеленькати, дзенькотати, дзенькотіти, дзинкотати, дзинкотіти, дзинькати, дзуреміти, передзвонюватися, піддзвонювати, підбрызкувати, піддзенькувати, побрызкувати, подзвенькувати, подзвонювати,

подзвякувати, подзеленькувати, подзенькувати, сюрчати, цокати, цокотати, цокотіти.

ДЗВІН, ДЗВІНО́К, балаболька, балабон, балабончик, брезкулька, бубонець, бубоночок, бубончик, дзвіночок, дзвоник, дзвоночок, калатайло (дзвінок на шії в корови), калаталка, калатало, калатальце, клокичка (*діал.*), тронка.

ДЗВІНКІ́Й, баламкучий, дзвінковий, дзвінкоголосий, дзвінкострунний, дзвонковий, дзявкучий, дзявулючий, міднодзвонний, стоголосий, стострунний.

ДЗВОНІ́ТИ, баламкати, бамбелити, бамбеляти, бамка-ти, бевкати, бевхати, бовкати, брязкати, брязкотати, брязкотіти, брязчати, вибрязкувати (шпорами), видзвонювати, видзеленькувати, видзенькувати, дзвякати, дзеленчати, дзеленькати, дзенькати, дзенькотати, дзенькотіти, дзинькати, дзинькотати, дзинькотіти, калатати, клепати (в рейку), передзвонюватися, передзенькуватися, побрязкувати, подзвонювати, подзеленькувати, подзенькувати, потеленькувати, потенькувати, теленькати, теленькотати, теленькотіти, теренькотати, теренькотіти,

*** дзвонити передзвонами; дзвонити у великодні дзвони; дзвоніти дзвонити.

ДЗЕ́РКАЛО, верцадло, глядило, дивник, дзеркальце, зеркало, зеркальце, люстро, люстерко, прозирало, свічадо, свічадко, трюмо.

ДЗИЖЧА́ТИ, брунчати, джикати, джмеліти, дзвинчати, дзенькотати, дзенькотіти, дзиготати, дзиготіти, дзизкотати, дзизкотіти, дзикотати, дзикотіти, дзимкотати, дзимкотіти, дзинчати, дзудіти, дзуменіти, дзуміти, дзуреміти, зудіти, зум-котати, зумкотіти, подзизкувати.

ДЖЕРЕЛО́КЛЮЧ, фонтан, родник,

*** бити через край.

ДИВА́К, дивацький, дивачок, дивний, проява, химерний, химерник, чудакуватий, чудар, чудасія, чудацький, чудачок, чудернацький, чудило, чудій, чудний, чуднуватий.

ДИВІ́ТИСЯ, ПОДИВІ́ТИСЯ, бликати, блимати, блим-кати, глянути, вдивлятися, вибалушуватися, вибанчуватися, видивляти, видивлятися, визвірятися, визирати, вилупитися,

Д

вирячуватися, вискалюватися, вистежувати, виторопитися, витрішкуватися, витріщатися, вишкірюватися, вишкіряться, виширяться, втелюшуватися, втуплюватися, гледіти, глипати, глядати, глядіти, доглядатися, додивлятися, заглядати, заглядатися, зазирати, зазиратися, зглядатися, зглядуватися, ззиратися, зирити, зиркати, зорити, кліпати, косувати, лицезріти, липати, лупати, надивляти, надивлятися, назирати, нашетинюватися (дивитися звірувато), обдивлятися, обзирювати, оглядати, оглядатися, озирати, озиратися, оскалюватися, оскалятися, оскірюватися, оскіряться, ошкіряться, оширяться, пантрувати, перебликуватися, переблимуматися, переглипуватися, переглядати, переглядатися, передивлятися, презиратися, презиркуватися, перекліпуватися, пильнувати, підбликувати, підглядати, піддивлятися, підзирати, підзиркувати, поглипувати, поглядати, подивлятися, позирати, позиркувати, попогледіти, попоглипати, поподивитися, приглядатися, придивлятися, прискалюватися, проглядати, продивлятися, розглядати, розглядатися, розглядувати, розглядуватися, роздивлятися, роззиратися, слідкувати, сліпати, споглядати, спозирати, спостерігати, стежити, тарашитися, уп'ялюватися, ушниплюватися,

*** бігати очима; бігати очищами; блимати очима; блискати очима (очищами); блудити очима; блукати очима; блукати поглядом; блукати поглядом по стінах; блукати страшними очима (з ненавистю); брати в око; брати очі в руки (пильнувати); вбирати поглядом; вдивлятися до болю в очах; вести оком; вернути очі; вертітися на всі боки головою; вибалушувати очі; вивалювати очі; вивертати білки; виглядати німо; виглядати очі; виглядати всі очі; видивляти очі; визирати очима; вилупляти очі; вилуплювати очі; впиватися очима; впиватися поглядом; вирячувати очі; витріщати баньки; витріщати білки; витріщати більма; витріщати вирла; витріщати зіньки; витріщати очі; витріщати очі, як жировий туз; влипнути очима; водити очима; впиватися очима; впинати очі; вп'ялювати очі; встромляти очі; не відривати очей; впиватися поглядом; впинати очі; встромляти очі; втоплювати очі; втуплювати очі; втуплювати зір; втуплювати погляд; гострити очі; гострити погляд; грати очима; гривеники збирати (дивитися вниз); дерти косяка; дерти очі; дивитися басом; ди-

витися бісом; дивитися безнадійно; дивитися бистрим оком; дивитися бистрим розумом; дивитися боком; дивитися в душу; дивитися великими очима (здивовано); дивитися визирцем; дивитися виторопнем; дивитися відлюдьком; дивитися в корінь; дивитися власними очима; дивитися вовком; дивитися вовкувато; дивитися вовчим оком; дивитися вовчкувато; дивитися вовчуком; дивитися в очі; дивитися в очі людям; попадатися на очі; дивитись у вічі, як песик; заглядати в очі; дивитися впівока; дивитися вслід; дивитися в спину; дивитися в сто очей; дивитися в упор; дивитися в четверо очей (удвох); дивитися в чотири ока; дивитися гарячими очима; дивитися голодними очима; дивитися гостро; дивитися гульком; дивитися дзизом; дивитися добрими очима; дивитися до червоних сліпів; дивитися зажерливим оком; дивитися заздрим оком; дивитися закоханими очима; дивитися зашмургом; дивитися зашморгом; дивитися збоку (критично); дивитися згори вниз; дивитися з тривогою; дивитися зверхньо; дивитися зверху вниз; дивитися звисока; дивитися звіром; дивитися згорда; дивитися зизим оком; дивитися зизом; дивитися зі спокійною совістю; дивитися з оглядкою; дивитися з-під лоба; дивитися з-під настрішених брів; дивитися з-під насуплених брів; дивитися з підморгом; дивитися з подивом; дивитися з прижмуром; дивитися іншими очима; дивитися іменинником; дивитися козирем; дивитися косо; дивитися краєм ока; дивитися кривим оком; дивитися криво; дивитися критичним оком; дивитися крізь (кого, що); дивитися кудись у вікно (відводити погляд); дивитися ласим оком; дивитися липкими очима; дивитися лисицею; дивитися лихим оком; дивитися, мов би хмарить; дивитися, мов кисллицю з'ївши; дивитися на все око; дивитися на свіже око; дивитися на світ; дивитися на світ крізь дно чарки; дивитися на світ ясними очима; дивитися невеселим оком; дивитися невідривно; дивитися не відводячи очей; дивитися не відриваючи очей; дивитися не відводячи погляду; дивитися не відриваючи погляду; дивитися печальними очима; дивитися печально; дивитися пильно-пильно; дивитися правді в ноги; дивитися у вічі; дивитися з спокійною совістю; дивитися сміливо в очі; дивитися чесно в очі; дивитися з даліни; дивитися невидющими очима; дивитися не далі свого носа; дивитися недобрим оком; дивитися незмигно; дивитися некліпно; дивитися риб'ячими

Д

очима; дивитися неситим оком; дивитися з голови до ніг; дивитися нескіпливо; дивитися нескіпно; дивитися обома; дивитися одним оком; дивитися оком бувалого; дивитися оскілками; дивитися остовпіло; дивитися побожно; дивитися поглядом Горгони; дивитися привидом; дивитися приязним оком; дивитися прямо в очі; дивитися п'яними очима; дивитися розімлілим оком; дивитися розширеними зіницями; дивитися ротом (дорікають тому, хто не бачить); дивитися свіжим оком; дивитися ситими очима; дивитися сичем; дивитися скрива; дивитися собакувато; дивитися собачими очима; дивитися совком; дивитися совою; дивитися спідлоба; дивитися стооко; дивитися сторч; дивитися тверезими очима; дивитися теплими очима; дивитися усіма очима; дивитися хазяйським оком; дивитися хоч одним оком (побіжно); дивитися через плече; дивитися чіїмись очима; дивитися чортом; дивитись, як баран на нові ворота; дивитись, як борсук з нори; дивитись, як вовк на козу; дивитись, як вовк на ягницю; дивитись, як дурень на каганець; дивитись, як злодій з-за тину; дивитись, як кіт на сало; дивитись, як коза на різника; дивитись, як козел на нові ворота; дивитись, як кошеня в каганець; дивитись, як миша на крупу; дивитись, як півень на тік; дивитись, як піп на ризи; дивитись, як Сірко на пасльон; дивитись, як сліпий; дивитись, як собака на висівки; дивитись, як сорока в кістку; дивитись, як теля на мальовані двері; дивитись, як теля на нові ворота; дивитись, як циганча на сало; дивитись, як чорт на кадило; дивитись, як чорт на попа; блукати поглядом по стелі; довго глипати, як карась ротом; вдивлятися; жерти очима; заглядати в очі; заглядати як сорока в кістку; зазирати в очі; закидати оком; зводити очі; знизувати очима; зривати очі; зупиняти погляд; зустрічатися поглядом; їсти облизні (заздрісно дивитися); їсти очима; кидати блискавиці; кидати косяки; кидати погляд; кинь поглядом; кліпати очима; ковзати очима (поглядом); колоти очима; косувати очима; кресати очима; ласкати очима; липати очима; липнути очима; лічити грудки на дорозі (дивитися під ноги); лічити піщинки на долівці; ловити очима; лупати очима; лупити балухи; метати громи і блискавки; микуляти очима; міряти з голови до п'ят; міряти поглядом з ніг до голови; мружити очі; націлюватись очима; не відривати очей; не зводити очей; не зрушити очей; не спускати очей; низати очима; никати очима;

нишпорити очима; оббігати поглядом; обводити поглядом; обдавати поглядом; обдаровувати поглядом; обіймати поглядом; обіймати щасливим оком; обмацувати очима; обмацувати цікавими очима; обмінюватися поглядами; обмірювати очима; обміряти поглядом; обпікати поглядом; оглядати з голови до п'ят; оглядати на всі боки; оглядати очима; огортати поглядом; окидати поглядом; охоплювати поглядом; ошпарювати поглядом; ошпарювати зизим поглядом; пасти витрішки; пасти очима; пасти очима ластів'ят (дивитися бездумно); пасти очима пташок; пекти очима; перебігати поглядом; перемовлятись очима; пестити очима; пити очима; поблискувати очима; поглядати зором; поглядати оченятами; поглинати очима; поглядати між собою; погляд заметушився; полоснути очима; прикипати очима; приковувати очі; прилипати очима; примірятись очима; припадати очима; прицілюватись оком; проводити очима; прогледіти очі; прогледіти всі очі; продивляти очі; проймати очима (поглядом); промацувати очима; пронизувати очима; пропікати очима; просвічувати очима; простромлювати очима; простромляти очима; прошивати очима; прясти очима; пускати бісики очима; п'ястися очима; рити очима землю; рикошетити поглядом; роздягати очима; свердлити очима; свінути очима; свіркнути очима; світити білками; скидати очима (на кого); скидатися очима (потаї презиратися); скліпувати віями; сковзати очима; скоса поглядати; скинути очима; накидати оком; ліпити грудки на дорозі (дивитися під ноги); дивитися вовком; дивитися зверхньо; дивитися зневажливо; кривити губи; дивитися не далі свого носа; косувати очима; вирячувати очі; двоїтися в очах; дивитися великими очима; робити великі очі; скособочувати очі; спопеляти очима; стерегти очима; стрибати очима; стригти очима; стріляти очима; схрещувати погляди; уп'ялювати очі; упинатися очима; шарити очима; шпигати поглядом; шукати очима.

Вигуки на означення “дивитися”: блик, блим, глип, глядь, гульк, зирк, луп, ник (очима).

Приповідки: Від одного його погляду молоко кисне. Водить очима, як злодій по ярмарку. Гляне, як карбованцем обдарує. Гляне, як квачем мазне. Гляне, як окропом ошпарить. Гляне, як п'ятака дасть. Гляне, як холодною водою обіллє. Дивиться,

мов з очей голубів пускає. Дивись обома. Дивиться рідко, та густо бачить. Куди ж жидові дивитися. На чужий коровай очей не поривай. Та годі вам на чужих зозуль очі дерти! Так глянув, наче два карбованці подарував. Поглядати кривим оком. Поглядати скоса. Дивитися прямо. Чого ти Касяном дивишся?

ДІВО, дива, дивація, дивизія, дивина, дивинка, дивище, дивниця, дивовежа, дивовиддя, дивовижа, дивовижжя, дивовизія, дивовіжа, дивовина, дивовисько, дивовище, дивогляд, дивогляддя, дивоглядія, дивоглядь, диво-дивина, дивота, дивощі, дивце, диковина, диковинка, здиво, кумедія (веселе диво), курйоз (*m.c.*), подивина, продиво (велике диво), прочудо, сміховина, сміхота, чортовина, чортовиння, чуд, чудасія, чудерство, чудеса, чуднота, чудо, чудо-юдо, штука (“Оце так штука!”), штукерія, штуковина, *** дивна дивина; дивне діло; дивна річ; диво в решеті; диво дивенне; диво дивне; диво з див; чудеса в решеті; чудо з чудес; чудо краси.

Приповідки: Велике диво — опеньки!

ДИВУВА́ТИСЯ, зачудовуватися, зачудуватися, подивува-тися, чудуватися,

*** братися за голову; даватися дивом; дивом дивуватися; диву даватися; робити великі очі; скам’яніти од здивування.

Слова здивування: А це що за коники? Батечки мої! Батечку мій! Бач! Де це видано! Де таке видано! Диви! Диви-но! Дивне діло! Де ти взявся на нашу голову! Дивись! Ти диви! Дивина та й годі! Дивіться на нього! Дивна річ! Дивовизія та й тільки! Дій його батькові! Дій його кату! Леле! Лелечки! На тобі! Ненько моя рідна! Нечувана річ! Ніколи б не подумав! Ну, ви бачили таке? Ну й ну! Овва! Ов, а се що таке? Он воно що! Он як! Отака ловись! Отакої! Ото маєш! От так дива! От тобі й маєш! От тобі й на! От тобі й раз! Отуди до біса! Отуди к бісу! Отуди к лихій годині! Отуди к манахам! Оце так! Оце так да! Оце так-так! Оце так штукерія! Оце так штуковина! Піди ж ти! Подумати тільки! Пречиста мати! Те-те-те! Ти ба! Ти диви! Ти дивись! Тричі дивно! Туди до лиха! Тю! Хто б подумав! Чи ба! Чи бач! Чи всім таке буде! Чи ти ба! Чи ти бач! Чудеса та й годі! Що за біс! Що за дивина! Що за диво! Що за знак! Що робиться! Що тільки робиться! Що я бачу! Що я чую! Як то можна! Яка це тебе муха вкусила?

Приповідки: Аж за голову взявся. Як кит вітром! Якими вітрами!
Які вітри занесли!

ДИ́КИЙ, дик (дикий кабан), дикар, дикарський, дикезний, дикенський, диковезний, диковенний, дикуватий, дикун, дикунський, дич, дичак, дичина, дичковий, дичок, діч, задичавілий, задичавлений, здичавілий.

ДИМА́Р, бовдур, верх, вивід, витяжка, демня, диминець, димник, димниця, димня, димокур, димохід, довжик, духниця, душник, комин, комін, курінь (від куріти).

*** заводський димар.

ДИТІ́НА, бабинець (дитя, народжене від жінки в старому віці), безштанько, бігунець (вже бігає), бігунчик (*т.с.*), біднятко (дитина бідних батьків), близнюк, близня, близнятко, босоніжко, брикун, брикунець, брикунчик, відмінча (за нар. повір'ям чортеня, яким підмінено дитину), внуча, внучатко, двійня, двійнятко, дитинка, дитинопька, дитиначка, дитинча, дитинчатко, дитиня, дитинятко, дитиняточко, дитя, дитятко, дитяточко, дитятухно, дітвак, дітлак, дітлах, дітлашок, дітонька, дітонько, дошкільня, дошкільнятко, єдинчик, заморух (хуже, хворобливе дитя), зведенюк, зведеня, зведенятко, зело, знісок (остання дитина в матері), лялечка, ляля, лялька, любчик, люлятко, мале, маленя, маленятко, маленьке, малишко, малишок, малоліток, малюк, малюта, маля, малявка, малятко, маляточко, манушечка, мізинок (найменша дитина в сім'ї), мізинча, мізинчик, младенець (*церк.*), наймитча, наймитчук, найденя (підкидиш), народженець, небожа, небожатко, недоліток, немовля, немовлятко, немовляточко, новонароджене, падчереня, первеня, первенятко, перволіток, первонароджений, перворідець, пискля, писклятко, підмінок (підмінене дитя), підмінча, повзуня, повзунятко, потерча (дитина, що вмерла нехрещеною), потерчатко, приведеня (дитя, народжене від першого чоловіка й приведене в сім'ю другого), пригрудча, селіток (дитина, народжена цього року), селіточок, сиропташечка, сиротинка, сиротинопька, сиротиночка, сиротуля, сиротя, сиротятко, сиротяточко, сисуня, сисунятко, сопулько, сопусько, старча (бідне дитя), старчення, старченнятко, трійнятко, чадо, чадонько, школярча, школярчатко.

Д

Про дитину-дівчинку: внуця, внученька, внучечка, дівега, дівча, дівчатко, дівчєня, дівчєнятко, дівчинка, дівчисько, доня, донейка, донечка, доця, мала, малолітка, мізиночка (найменша в сім'ї), первіночка, первісточка, первіточка, піддівок (підліток), піддівча, піддівчатко, сосулечка, сосулька.

Про дитину-хлопчика: внучечок, внучок, козачок, малий, малоліт, малюк, малючок, одиначок, одинчик, пацан, пацаня, пацанятко, пацанчик, пацанчатко, пахолик, пахолок, пахоля, пахолятко, первінчик, первісник, первісничок, первісток, первісточок, плаксивець, плаксивчик, плаксун, плаксунок, плаксунчик, повзун, повзунок, повзунчик, синаш, синєня, синєнятко, синойко, синуля, синулька, синятко, сисун, сисунець, сисунчик, смоктун, смоктунець, смоктунчик, сосун, сосунець, сосунок, сосунчик, хлоня, хлопєня, хлопе-нятко, хлопєняточко, хлопійко, хлопко, хлопча, хлопчак, хлопчатко, хлопчачок, хлопчєня, хлопчик, хлопчина, хлопчинка, хлопчисько, хлоп'я, хлоп'яга, хлоп'як, хлоп'ятко, хлоп'яточко.

Пестливі про хлопчиків і дівчат: анголя, анголятко, анголяточко, бігунець, бігунчик, богданочка, богданчик, голубчик, горобєня, горобєнятко, горобчик, дриндулечка, дриндя, дрібулечка, дрібушечка, живулечка, живушечка, зайчик, зайчик-побігайчик, зайчик-стрибайчик, зайчик-чеберайчик, зозулька, зориночка, кокотєнь, кокотунчик, колобочок, котєня, котєнятко, котичок, коточок, крихітка, крихітонька, крихіточка, крихотулечка, крихотулька, кровинка, кровиночка, ластів'я, ластів'ятко, ластовиня, ластовинятко, огірочок, пестунець, пестунчик, плигунець, плигушечка, пострибунчик, пуп'яночок, сонечко, сонцєня, сонцєнятко, співунчик, співушечка, телесик, хорошуля, хорошунчик, цяця, цяцінка, чаєня, чаєнятко, чаєняточко, шебетунчик, шебетушечка, янголя, янголятко, янголяточко.

Іронічні: безштанько, блазєня (балувана дитина), блазня, виніженочка (ж.р.), голопупик, голопуцько, голопуцьок, голуцван, голуцванок, голуцвинок, гопка, дикунча, жалдак, жовтодзюб, жовтодзюбик, жовторотик, карапуз, карапузик, карапузчик, карапузятко, кашоїд, ковзун (дитя, що вже повзає), коношок, короткоштанько, кувіря, куцоштанько, мазунець, мазунчик, мамзій, мамій, молокосос, невтриніс, опецьок, пєстій, пєстун, пєстунчик, пєстя, пузанчик, пупсик, пухтя, пуцьвірінок,

пуцьвірок, рачкун, рачкунець, рачкуня, рачкунятко, розмазень (розпещена дитина), сатаня, сатанятко, свистунець, свистунчик, смаркач, смаркачик, соплій, стрибунець, стрибунчик, чортеня, чортенятко, шкет, шмаркатий, шмаркля, шмаркач, шмарогуз, шпінгалет.

Зневажливі: байстер, байстрюк, байстрюченя, байстрючище, байстрючок, байстря, бахарча, бахурня, бахурнятко, безбатченко (ч.р.), добудча (незаконнонароджена дитина), здобудча, знайда, знайденя, знайдух, копеля, копил, копилець, копилча, копиляк, копильчук, нагулянець, нагулянка, підкидьок.

Грубі, лайливі: викидень, вилупок, вилупча, виплодок, вишкварок, вишкребок, дристан, дрищик, задрипанець, задристанець, недоносок, шеня.

*** дитина-самосійка; дитя в сповитку; дитя в сповиточку; жирова дитина (нагуляна); запазушне дитя (немовля); кістка від кості (рідна дитина); кров від крові; кров і плоть; мала дриндя; мала гопка; мамина доця; мамина донечка; мамине телятко; мамин лизун; мамин лизунець; мамин лизунчик; мамин мазунець; мамин мазунчик; мамин пестій; мамин синочок; набігана дитина; нагуляна дитина; первородна донька; первородний син; передчасна дитина; підбічна дитина (ще спить під боком у матері); позашлюбна дитина; пригрудна дитина; пригуляна дитина; прижита дитина; прижитна дитина; принесена у приполі дитина; пташа жовтороте; пташеня жовтороте; хлібна дочка (незаконнонароджена).

Множина і двоїна: близнята, близнятка, дитинята, дитята, дитятка, двійняшки, двоєшки, дівчатка, дітва, дітваки, дітва, дітваки, дітвачки, дітвиська, дітворня, дітворнята, діти, дітиська, дітки, дітлахи, дітлашки, дітлашня, дітоньки, діточки, дрібнота, дробина (малі діти), жалдашки, жалдашня, кашатня (гурт дітей), кашкала (малі хлопчачки), кашкалда (*т.с.*), княжата (тільки множина), маленькі, малеча, малишва, малі, малолітки, малюки, малючки, малята, малятка, мальва, мальга, малька, мальки, мальочки, народець (в О. Гончара), пацанва, пацанята, писклята, піддериховости, трійнята, трійняшки, троєшки, царята (тільки множина), чемерва (*жарт.*), четвірнята, хлопчачки, хлопчашня, хлопчики, шантрапа, шпана.

*** адамові діти; мертвонароджена дитина (також і переносно); пасльонові діти (селянські).

Примовки: Ще без штанів під стіл бігає. Ще мамине молоко на губах не обсохло. Ще в колодочки не вбилося. Ще тім'я не заросло. Ще під стіл пішки ходить. Ще через поріг перелазить. Ще за мамину спідницю держиться. Ще на припічку кашу їсть. Ще в ляльки бавиться. Ще смокче мамину цицю. Ще йому в хатки гратись. Ще горобців попід стріхами ганяє. Ще мак росте в голові. Ще мак цвіте в голові. Дитина, а татова сорочка по коліна.

ДИТІНЕЦЬ, дитбудинок, сиротинець, інтернат (для школярів),

*** дитячий притулок.

ДІХАТИ, видихати, вдихати, віддихувати, зітхати, задихатися.

*** дихати на повні груди; ~ вільно; ~ вільніше; це як дихати; не тим духом дихати; дихнути на повні груди; дихнути ніколи (нема коли); дихати повними грудьми; розправляти плечі; дихати свободою; ~ глибоко; вище піднімати плечі.

ДІВЧИНА, діва, дівана, дівася, дівача, дівиця, дівище, дівка, дівогоренько, дівонька, дівоча, дівочка, дівувальниця, дівулиня, дівуля, дівуся, дівуха, дівця, дівча, дівчатко, дівчатонько, дівчина-вірнянка, дівчина-вірняночка, дівчина-незайманка, дівчинина, дівчинисько, дівчище, люблянка, невістойка, невісточка, шістнадцятилітка, шістнадцятка, юнка, ясонька, ясочка,

*** дівчина на виданні; дівчина на відданні; дівчина на порі; літня дівка; стара діва; стара дівка.

Українські лагідні звертання до дівчат: галонько, галочко, голубко, голубонько, голубочко, душко, душечко, зіронько, зірочко, кишенько, кізочко, кішечко, куріпочко, лапотулечко, лапочко, ласочко, ластівонько, ластівочко, ластонько, лебе-донько, лебідонько, лебідочко, лисичко, любко, любонько, любочко, перепілко, перепілонько, перепілочко, рибонько, рибочко, серденя, серденятко, серденько, сердечко, сиройжечко, сонечко, ціпонько, ціпціпонько, ягідко, ясонько, ясочко.

ДІД, дідище, дідок, дідочок, дідуга, дідуган, дідунечко, дідуня, дідунь, дідуньо, дідусечко, дідусик, дідуся, дідусь, прадід, прапрадід, стариган, стариганище,

*** Дід Мороз; різдвяний дід; ялинковий дід.

ДІЖКА, баддя, балія, баривка (*діал.*), баривочка, барив-чина, барилечко, барилка, барилко, барило, барилочка, барилочко, баріялка, барильце, барильчина, бариньчата, бодня, боденька, боденьча, водник (діжка для води), водянка, діж (з непарним числом клепок), діжа (з парним числом клепок), діжечка, діжниця, діжун (діж), діжчина, золійник, золінник, кадіб, кадібець, кадівб, кадка, кадоб, кадобець, кадов (для зерна), кадовб, кадуб, кадубець, капустянка (діжка на капусту), квасник (для квашення), кибель (*діал.*), кухва, куховка, лаганець, лаханка, липівка (діжка з липових клепок для меду), липовник, лип'янка, лоханка, лохань, мацька (діжка для сиру), поливалник (діжка, в якій золять білизну), полібічок, полібочок, полубочок, помірниця (діжка, в яку сиплять зерно мірошникові), топчило (діжка, в якій топчуть виноград), чан, шаплик, шапличок, шерітвас (*заст.*).

ДІЛІТИ, розділити, розполовинювати,

*** ділити навпіл; ~ на двох; ділити математично; ~ по справедливості; ~ землю.

ДИМ, ХАТА, барак, барліг (*зневаж.*), білогородок (хата в загодці), буда (про дім *зневаж.*), будигарня (стара хата), будинок, будиночок, буждигарня (стара хата), бурдей, бурдея, бурдія, вілла, господа, домаха (житло рибалок), домина, домисько, долище, домівка, домівля, домок, домочок, житло, замок, зимарка (зимова хата на полонині), зимівник (козацький), зимниця, зимовник, зімовник, камениця, кам'яниця, келія (*ірон.*), кешта (*зневаж.*), кибитка (дім на колесах), килиця (*діал.*), колиба (зимова хата гуцулів-лісорубів), колибка, колоп'єна (хата-мазанка з конопель у гуцулів), котедж, кужделеба (стара хата), курінь (запорозький), кутина, лебурдейка (убога хатина), ліплянка, ліп'янка, лісничівка (хата лісника), лупаня (обдерта, запущена хата), мазанка, нора (*зневаж.*), оселя, особняк, особнячок, палата, палац, розвалюха, розвалюшка, стріха (*перен.*), терем, теремок, хавіра (*зневаж.*), халабуда, халабудка, халуца, халупина, халупка, халупчина, хата, хатина, хатинка, хатинонька, хатиночка, хатка, хатонька, хаточка, хатусенька, хатуся, хатчина, хворостянка (мазанка), хмаросят (*жарт.*); хмарочос, хороми, хоромина, храміна і храміна,

*** батьківська стріха; батьківська хата; будинок відпочинку; будинок престарілих; будинок торгівлі; будинок щастя; дитячий

будинок; насиджене гніздо; насиджене кубло; посадкова хата (в якій гуцул живе з сім'єю — на протывагу зимарці); рідна домівка; родинне вогнище; торговельний дім; тепленьке гніздечко; хата стріхівна (І. Драч); хатка на курячих ніжках; хатка на курячій ніжці; чорна хата (зимарка в гуцулів); царський палац; шевченківська хата (убога).

ДІРЯВИЙ, диркавий, дирковатий, діравий, діристий, діркатий, діркуватий, дірчавенький, дірчавий, дірчастенький, дірчастий, дірчатий, драненький, драний, дюравий, здірявлений, зрешечений, подірчавлений, подірявлений, подраний, порваний, продірявлений,

*** весь у дірках; весь у діромахах; весь у діромашші; дірка на дірці; з дірками; одне діромашшя; одне дір'я; одні дірки.

ДІЯ, вчинок, діло, діяння, доброчин, доброчинок, злочин.

ДІЯТИ, ВДІЯТИ, вершити, вкоювати, встругнути, втіяти, добродіяти, злодіяти, коїти, орудувати, робити, розвертатися (“Тут він розвернувся!” — починати діяти), творити, чинити,

*** вершити діла (справи); орудувати справами; творити діла.

Приповідки: Нічого не вдієш. Нічого робити. Нічого діяти.

ДНО, денце, днище, піддон, піддоння.

ДОБА́ВКА, добавок, до́важка і дова́жка, довісок, доданок, додаток, додача, доклад, доплата, надбавка, приважок, приварок (*перен.*), приплата.

ДО́БРЕ (ОЦІ́НКА ЗРÓБЛЕНОМУ), гаразд, гараздечком, гарненько, гарно, добротнo, добротньо, доладно, доладньо, нічогенько, нічого, правильно, хороше, хорошо, якраз,

*** в ажурі; в повному ажурі; в акурат; до дзуги; до діла; до ладу; до місця; до пуття; до цуги; до шири; за добрим звичаєм; за звичаєм; і голки не підточиш; комар носа не підточить; належним чином; на совість; під ранжир; чин по чину; чин чином; як годиться; як і годиться; як і належить; як і повинно; як і повинно бути; як і потрібно; як і треба; як належить; як повинно; як повинно бути; як слід; як треба.

Приповідки: Давно б так! Все піде на краще. Отак би давно! От і добре. От і гаразд. Отак і треба. Отак і слід. Яка чиста робота! Хорошо, як хорошо, а як — не дай Бог!

ДОБРИЙ, ангельський, беззлобний, благовірний, благовісний, благовісник, благодар, благодатний, благодатник, благодатній, благодійний, благодійник, благодушний, благосердий, благосердний, благостинний, благочесний, благочестивий, благочинець, благочинний, благочинник, богобоязний, братолюбний, великодушний, вибачний, відхідливий, всепрощайко, всепрощайло, всепрощаючий, втішливий, голубливий, голублячий, гуманний, дитинний, добрага, добрезний, добренний, добренький, добресенький, добродій, добродійний, добродійник, добродіяч, добродумний, добродушний, доброзичливець, доброзичливий, доброзичний, добролюб, добролюбивий, добролюбний, добромисний, добросердечний, добросердий, добросердний, добросовісний, добростливий, добросусідський, добротворець, добротливий, доброчесний, доброчин, доброчинець, доброчинний, доброчинник, добрун, добряга, добряк, добряка, добрякуватий, добрячий, добрячок, добрящий, довготерпеливий, догідливий, допоміжник, друголюб, дружелюб, дружелюбний, дуся, душа-чоловік, душевний, жалібний, жалібник, жалісливець, жалісливий, жалісний, жалобливий, жалобник, жалостивий, жичливець, жичливий, задобрий, задушевний, задобрілий, зичливець, зичливий, злагідливий, злагодливий, змирний, лагідний, ласкавець, ласкавий, любий-милий, люб'язливий, люб'язний, людинолюб, людинолюбний, людяний, милосердий, милосердний, милосердник, милостивець, м'лостивий і милостівий, миролюбний, миротворець, миротворний, м'якосердий, м'якосердний, незлий, незлобивий, незлобливий, незлобний, незлостивий, нелукавий, неодмовний, несварливий, ніжний, одхідливий, одхідчивий, опікун, пестливий, поблажливий, погладь-голова, подобрілий, подружний, подружній, покірний, податливий, покладистий, предобрий, привітливий, привітний, пригладь-голова, примирливий, прихильний, прихильник, приязний, простосердий, прямосердий, роздобрілий, святий, сердечний, сердобольний, сердолюбний, сестра-жалібниця (ж.р.), смирний, совісний, совістливий, співчутливий, сприйнятливий, тихий, товариський, турбот-ливий, уважний, уживчивий, уразливий, услужливий, услужний, христолюбивий, христолюбний, христосик, чуйний, чулий, чутливий, щедрий, щирий, щиросердечний, щиросердий, щиросердний, янгольний, янгольський,

Д

*** ангел небесний; ангельський характер; благородна душа; брат-жалібник; велике серце; відкрита душа; відкрите серце; вродився в добру годину; всесвітній кум і сват; голуб миру (*ірон.*); голубом туркоче; дав би з себе останню сорочку; добра душа; добре серце; добрий від народження; добрий від природи; добрий з натури; добрий, хоч до зубів прикладай; добрий, хоч до зубів притуляй; добрий, хоч до рани клади; добрий, хоч до серця прикладай; добрий, хоч на хліб намазуй; добрий, хоч у пазуху клади; добрий чоловік; добрий чолові'яга; добрий, як мед з цукром; добрий, як мед; ще й медом намазаний; добром нагріте серце; добряча душа; душа м'яка, як подушка; душа навстіж; душа нарозхрист; живе під Богом; з голубиною благородністю; з душею; золоте серце; з теплом у душі; лагідний, як дитина; ладен неба прихилити; легкий на руку; має Бога в животі; має Бога в серці; має душу; має м'яке серце; має серце; має усердя; має Христа в душі; мухи не скривдить; м'який серцем; ніжніший шовку; праведна душа; ріже вареником до подушки; сахар медович; світла душа; туркітливий, мов голуб; ходить чистим робом; ходяча доброта; ходяча совість; хоч у вухо бгай; хоч у вухо клади; хоч до рани клади; хоч мотузки крути; християнська душа; хробака даремно не розтопче; цукор медович; широка душа; широке серце; шовком шиє; щира душа; шире серце; як Бог свят; як горличка (ж.р.); як голуб; як рідний; як родич; янгольська душа; як ягня.

Приповідки: Добрими намірами встелено шлях до пекла. Доброта його така, що усяк чимдуж тіка. Лагідним словом можна слона водити на волосині. Не лицем вродливий, а серцем. На тім світі буде зайців пасти. Такий добрий, що камінь з дороги йому б оступився. Світло у віконці (кажуть про добру людину). За батька ("Він мені за батька."). За брата (*т.с.*). За дочку. За матір. Серця вколупнув би та дав. Хоч проти шерсті гладь, не вкусить.

ДОБРОВІЛЬНО, волею, доброхітно, доброхіть, доброчесно, самохітно, самохіттю, самохіть,

*** власним бажанням; власним спонуканням; власною волею; за власним бажанням; з власної волі; з власної охоти; з доброї волі; із своєї волі; із своєї охоти; своєю волею.

ДОБРОТА́, благодіяння, благодушність, благодушся, добрість, добродіяння, добродушність, доброзичливість, добросердість, добросердність, добросердя, доброчесність, доброчинність, зичливість, ласка, ласкавість, милосердність, милосердя, м'якосердість, м'якосердя, прихильність, співчуття.

ДОБРО́ТНИЙ, високосортний, високоякісний, відбірний, гарний, годящий, добренний, добрий, доброякісний, добрячий, елітний, потужний, незавалюючий, першосортний, придатний, путний, шляху, хороший,

*** вищого гатунку; вищого класу; вищого сорту; екстра- класу; першого сорту.

ДОБРОЗІ́ЧЛИВО, поблажливо, добросусідськи, по-доброму, по-турати,

*** з добром, з добрим серцем, давати потачку, давати поблажку.

ДО́ВГИЙ (У ПРÓСТОРІ), видовгуватий, видовжений, довгавий, довгалецький, довганастий, довганястий, довгастий, довгелезний, довгелецький, довгелючий, довгелющий, довгелезний, довгенний, довгенький, довгиленний, до́вгісний, довгобородий, довгообразий, довговастий, довговатий, довговистий, довговолосий, довговусий, довговухий, довгоголовий, довгогровий, довгокрилий, довголиций, довголінійний, довгоногий, довгоносий, довгонястий, довгополий, довгорукий, довгоствольний, довготелесий, довгохвостий, довгочубий, довгошерстий, довгоший, довгуватий, довжастий, довжезний, довжелезний, довженезний, довженний, задовгий, задовгуватий, задовжений, подовгуватий, предовгий, продовгуватий, цибатий, *** довший за китайську стіну; до п'ят (про одяг); непропорційно довгий; по самі п'яти.

ДО́ВГИЙ (У ЧАСІ), га́йний, довговічний, довгограючий, довгожданий, довголітній, довгоочікуваний, довгостроковий, довготерміновий, довготерпеливий, довгочасний, затяжний, тривалий.

ДО́ВГО, вечорами, віками, довговічно, довготривало, довгочасно, днями, задовго, мільйоналіттями, місяцями, ночами, ранками, роками, століттями, тижнями, тисячоліттями, тривало, предовго, щонайдовше, якнайдовше,

*** Бог зна (знає) відколи; Бог зна (знає) поки; Бог зна (знає) з якого часу; впродовж віку; впродовж життя; впродовж років; впродовж століть; впродовж тисячоліть; довгий час; довгими роками; тривалий час; цілими днями; цілими місяцями; цілими тижнями; не один день.

ДОВЕРШЕНІСТЬ, вершина, вершинне, досконалість, най-най-най!, висотне, височенне.

ДОВІКУ, вічно, вовіки, довічно,

*** до Божої постелі; до гробової дошки; до гробу; до могили; до останнього подиху; доки білого світу; доки мене; доки наших дітей; до складу рук (чиїх); до смерті; поки світ-сонця; поки сонце світить.

ДОВІРА, довір'я.

ДОВІРЛИВИЙ, наївний, нерозторопний, легковірний,

*** голова з вухами.

ДОВОДИТИ, доказувати,

*** доводити в суді; доводити, що ти не верблюд; ~ не двогорбий верблюд.

ДОГАДУВАТИСЯ (ЗДОГАДУВАТИСЯ), див. підозрювати.

ДОГОДЖАТИ, приноровлятися, кланятися, колінкувати, приноровлюватися, прикорінюватися, пристосовуватися, пристосовлятися, прилаштуватися, припасовуватися (фінансово), годити, сприяти,

*** догоджати (злу) таємно; піклуватись (про зло); турбуватись (про зло); гладити за шерстю; не суперечити; поблажливо ставитись; звик до оплесків; вигодовувати гадюку біля свого серця; ~ змію ~; відігрівати гадюку біля свого серця; ~ змію ~; віддячувати злом; пригрівати гадюку (змію) на грудях.

ДОДАТОК, привісок, приважок, приросток, прибуток, процент (у банку),

*** на додаток; на підпряжку; на привісок; на приважок.

ДОЗВОЛЯТИ (собі) негативні дії, хитрувати, брехати, обманювати, оббріхувати, секретничати, хімічити, скроювати, перекроювати, викроювати, вирішувати (за кого), вельможити, князювати, перекреслювати (минуле) (див. хитрувати).

ДОЗРІВАТИ, визрівати, вилежуватися (про фрукти), доспівати, достигати, жовтіти (про абрикоси), м'якшати (про груші),

наливатися, половіти (про хліба), поспівати, рожевіти (про черешні), синіти (про ожину, сливи), спіліти, спілішати, спіти, стигнути, твердіти (про горіхи), улежуватися (про фрукти), червоніти (про ягоди),

*** наливатися соком; наливатися спілістю; наливатися вощаною спілістю.

ДОКУЧАТИ (див. дошкуляти).

ДОКУЧЛИВИЙ, докучний, зануда, занудливий, набридливий, нав'язливий, надоїдливий, надокучливий, надокучний, настирливий, настирний, маруда, марудний, обридливий, прив'язливий, причіпливий, ув'язливий, уїдливий, улазливий, *** як реп'ях; як смола; як спасівська муха; як шевська смола.

ДОЛІННЯ, длань (*церк.*), долонечка, долонька, ладка (*дит.*), ладонька, ладочка, ладуся, м'яшкурка, п'ятірня, тосі (*дит.*), тосіньки.

ДОМАГАТИСЯ, вимагати, добиватися, досягати, домогтися (чого), *** вести за собою; вести своє; ~ свої; ~ свою лінію; гнути свою лінію; повертати своє; вибиватися в люди; виходити ~; повибиватися в люди (про багатьох); вискакувати в люди (*знев.*); вириватися в люди (*знев.*); вийти на дорогу; виходити на широку дорогу; ціль переслідувати; брати гиком та криком; ~ криком.

ДОМОВІК, біляпичник, віщун, господар, дідо, засте-режник, оберіг, опікун, охоронець, пожилець, хатник, челядник, *** дід роду; добрий дух; домашній оберег; охоронець оселі; охоронець родинного вогнища; охоронець хатнього вогнища; побудник півня; покровитель роду; той, що живе в каганці.

ДОМОВЛЯТИСЯ, узгоджувати, вияснити, вияснювати, погоджуватися, згоджуватися, *** доходити згоди; складати угоду (договір); доходити згоди; доходити згоди за круглим столом; ~ за одним столом; бити (вдарити) по руках.

ДОНОСИТИ, нашіптувати, сексотити, ябедничати, доповідати, брехати, підбріхувати, перебріхувати, телефонувати, підставляти, видавати (див. іще "брехати"), інформувати, *** вкладати у вуха; писати доноси; ~ анонімки.

ДОПОМАГАТИ, благоволити, благодійничати, благо-діяти, благословляти, богарадити, бути (з ким), вболівати, взаємодіяти,

Д

виручати, дбати, (про кого), добродійничати, добродіяти, доглядати, забогараджувати, запомагати, зараджувати, зарятовувати, заступатися, клопотати (за кого), клопотатися, обрятовувати, обставати (за ким), обстоювати, окрилювати, окриляти, опікуватися, опікунствувати, пектися (про кого), підбадьорювати, підмагати, підпомагати, підпрягатися, підрятовувати, підсобляти, підспівувати (кому), підтримувати, піклуватися, помагати, пособляти, потурати, попускати (комусь), працювати (на кого), прислужуватися, приставати (до кого), прихилятися (до кого), протегувати, радити, розпинатися (за кого), рятувати, слугувати, співпрацювати, спомагати, спонсорувати, сприяти, підтримувати, пособляти, проважати, проводити, ставати (за кого), супроводити, супроводжувати, старатися (за кого), турбуватися, уболівати, usługувати, usługувати, шефствувати,

*** брати бік (чий); брати лінію (чую); брати на буксир; брати під захист; брати під крильце; брати під оборону; брати під свій захист; брати під своє крило; брати під свою опіку; брати чужі клопоти на себе; бути на боці (кого); бути прибічником; вболівати серцем; вести за руку; виводити в люди; виводити на широку дорогу (на шлях); виводити у світ; ~ у широкий світ; ~ у широкі світи; ~ в дорогу далеку (з пісні); виручати в біді; виручати з біді; витягати за вухо; віддавати останню сорочку; в один гуж тягти; в одну дудку грати; витягати з грязі; витягати з болота; витягати з грязюки; грати на руку (кому); давати допомогу; давати підтримку; давати пораду; давати пособу; давати раду; давати шанс; давати жити; давати дорогу; давати стежку; давати зелену вулицю; давати поживу; давати поблажку; давати потачку; давати раду; давати руку допомоги; давати рятунок (порятунок); держати руку (чую); ділити горе; ділити горе і радість; ділити горе навпіл; ділити лихо пополам; ділитися останнім; ділитися останнім шматком; ділити труднощі; ділити хліб-сіль; допомагати і словом і ділом; за вуха з грязі витягати; допомагати у важкі хвилини; витягувати за вуха; в люди виводити; вносити лепту; відкривати очі; бути у великій пригоді; бути в пригоді; бути в добрій пригоді; витягати з болота; витягати з бруду; витягати з калюжі; замовляти слівце (за кого); замовляти слово; зараджувати лихові (чиєму); іти на виручку; іти на допомогу; іти назустріч; іти на підмогу; мати

їден дух (з ким); наставляти на вірний шлях; наставляти на добрий розум; наставляти на добру путь; наставляти на пуття; наставляти на путь; наставляти на розум; оточувати увагою; нести себе іншим; перейматися турботами; підкладати руки (під кого); підставляти голову (за кого); підставляти плече; подавати братню руку; подавати помічну руку; подавати руку допомоги; приходити на виручку; прихилити неба (для кого); прихилити небо; прихилити світ; прихилити сонце; приходити на підмогу; пробивати грудьми дорогу (для кого); простягати братню руку; простягати руку; простягати руку допомоги; робити добро; робити ласку; робити милість; робити послугу; розчищати шлях (кому); серцем прилягати; скидати останню сорочку (для кого); ставати в пригоді; ставати в ряди (кого); ставити на ноги; стояти стіною (за кого); тримати руку (за кого); триматися купи; тягти руку (за кого); тягти сторону (чую).

Приповідки; Давати раду та совіт.

ДОПОМО́ГА, благодійництво, взаємовиручка, взаємодія, виручка, запомога, перевага, підмога, підпомога, підтримка, піклування, поміч, прихильність, співпраця, турбота.

*** відчувати допомогу; відчувати лікоть; відчувати плече.

ДОРЕ́ЧНО, принагідно,

*** до речі, між іншим.

ДОРІКА́ТИ, бештати, виговорювати, виказувати, вимовляти, вичитувати, відчитувати, ганити, гризти, дозоляти, докоряти, журити, завзятися (на кого), заїдати, золити, зудіти, картати, корити, лаяти, накидатися, нападатися, напосідатися, пиляти, осуджувати, під'їдати, піпчити (*dial.*), попрікати, порікати, порікувати, приставати (з докорами), пробирати, совістити, точити, цабанити (*dial.*), шпетити,

*** без вогню варити; без ножа різати; брати в молотки; брати за печінки; вибивати очі; виїдати очі; випікати очі; вкривати мокрим рядном; давати догану; доїдати до живих печінок; дошкуляти до живих печінок; гризти голову; давати нагінку; давати накачку; давати науку; їсти живцем; жерцем пожирати; живцем заїдати; жувати голову; засипати кропив'яним сім'ям; знімати стружку; золити голову; їдом їсти; їдьма їсти; їсти живцем; їсти поїдом; їсти, як іржа залізо; кидати їжачка в пазуху; крийма вкривати; мокрою онучею очі забивати; накидатися з мокрим рядном;

Д

нападатися з мокрим рядом; не давати життя; приставати з короткими гужами; протирати з пісочком; сипати докорами; сипати солі на рани; скребти редьку; ставити на карб; точити, як шашіль дерево; цвікати в очі; цвіркати в очі; цвірінькати в очі; читати лекцію (переносне), читати молитву, читати мораль; читати нотації; читати “отче наш”; читати проповідь.

ДОРОБЛЯТИ, добивати, добілювати, добіляти, доважувати, доварювати, довивати (вінок), довершувати, довівати, довіювати, довозити, доволочувати, дов’язувати, догоювати, догрібати, догрівати, догромаджувати, додоювати, дожинати, дозбирувати, дозолочувати, доквашувати, докінчати, докінчувати, докладати (воза), доковувати, доколювати (дрова), докошувати, докраювати, докривати (дах), докроювати, долагоджувати, долатувати, доліплювати, доловлювати, долущувати (горох), домазувати, домальовувати, домелювати, домивати, доминати, домітати, домолочувати, домочувати, домощувати, домуровувати, доорювати, допатрувати, допилювати, дописувати, допикати (хліб), доплітати, допорювати, допрядати, доривати (ягоди), дорізувати, дорублювати, дорубувати, досинювати, досівати, доскороджувати, доскрібати, досмажувати, досмалювати, досмикувати (коноплі), досмолювати (човен), досновувати, достригати, достругувати, досукувати, дотирати, дотісувати, дощіджувати, дочісувати, дошаровувати, дошивати, дошкварювати, дошкрібати, дошпаровувати,

*** доводити до божого вигляду; доводити до кінця; доводити до краю; доводити до ладу; доводити до пуття.

ДОРІГА, автобан (платна автодорога), автодорога, автомагістраль, автострада, асфальтівка, багаш-дорога (якою ходять у полонинах вівці на пасовище), вигаш (*т.с.*), безконечниця (далека дорога), бетонка, бруківка, вагаш (дорога, якою гонять овець на полонину), вурма (дорога, протоптана худобою), гася (в загадці), гостинець, грейдер, гудронка, ґрунтівка, ґрунтовиця, доріженька, доріжка, зимник (дорога на болоті, якою їздять лиш узимку), зімняк (*т.с.*), кам’янка, кружина (кружна дорога), лася (в загадці), літняк (літня дорога), магістраль, манівець (об’їзна дорога), мурованець (бруківка), мурованка, первопуток (дорога по першому снігу), первопуття, пішник (вузька дорога), плай (доріжка на горі), придорога, придоріжня, прожон (дорога,

прокошена в очереті), простець-дорога, прямик, путивець, путівець, путь, путь-доріженька, путь-доріжка, путь-дорога, роздоріжжя, розвилка, слід-дорога, соша, соше, сошівка, тракт, траса, узвіз (дорога в яру), хайвей (підвісна дорога), ходка, ходня, централь, чиненник (*діал.*), чорнотроп, шлях, шлях-дорога, шляшок, шосе, шосейка, шосівка,

*** бита дорога; битий шлях; блакитна дорога (по воді); блакитне шосе; Богів шлях (Чумацький); великий шлях; верстова дорога; верстовий шлях; водний шлях; голуба дорога; голуба траса; грейдерна дорога; грейдерний шлях; ґрунтова дорога; далека дорога; дальня дорога; дзвінка дорога (залізниця); дорога з першим снігом; дорога життя (*іст.*), затоптана дорога; зоряний шлях; крижова дорога (перехрестя); кружна дорога; мощена дорога; небесна дорога (Чумацький шлях); несходима дорога; перехресна дорога; підземна дорога (метро); поштовий тракт; проїзний шлях; пряма дорога; прямий шлях; санна дорога; санний шлях; сталева магістраль; стелена дорога; стовпова дорога; стовповий шлях; уторована дорога; уторований шлях; хресна дорога; Чорний шлях (*іст.*), Чумацький шлях; шлях із варяг у греки; шосейна дорога.

ДОРОГОВКА́З, вказівка,

*** владна вказівка, директивна вказівка, дорожня вказівка.

ДОРО́СЛИЙ, дозрілий, зрілий, самостійний,

*** під вусом; виріс із пелюшок; вбився в колодочку.

ДОСА́ДА, гнів, роздратування, незадоволення, невдоволення, заперечення, спростування, досадонька,

*** вигуки: Кий біс! Який біс! Кий його біс! Кий чортів батько! Хай йому хрін! Хай воно ясным вогнем горить! Нехай воно ясным полум'ям горить! Хай воно згорить! Хай воно загориться! Нехай воно ясным полум'ям горить! Нехай ти гориш! Щоб він ясным вогнем горів! Вогнем би ясным горів! Пропади ти пропадом! Бог (Господь) би тебе скарав! Не допікай.

Побажання: Иди ти під три чорти! Хай тебе Бог поб'є! Де взявся на нашу голову (на наші голови).

ДОСВІ́ДЧЕНИЙ, див. бувалий.

ДОСКОНА́ЛИЙ, викінчений, взірцевий, довершений, доскональний, досконаний, завершений, зразковий, зразково-показовий, ідеальний, справжній, точний, цілковитий,

Д

*** зроблений на совість; на рівні світових стандартів; не сором людям показати; хоч на виставку; хоч на показ.

ДОСТАТОК, багатство, гаразди (живе в гараздах), розкіш, розкоші, статки, статок.

ДОСТЕМЕННИЙ, див. достовірно, точно, безумовно.

ДОСТЕМЕННО, достовірно,

*** в акурат.

ДОТЄПНИЙ, вигадливий, вигадник, вигадько, вина-хідливий, гострий, гострослов, гострословець, гостроязиковий, довтіпний, достіпний, дотепник, дотіпний, дошкульний, жигуватий, забавник, зубастий, зубатий, крутоязиковий, стіпний, ущипливий, шкулький, язиковий,

*** бідовий на язик; влучний на слово; вміє підсипати аттічної солі (витончений дотеп); вміє приліпити латку; вміє приставити латку; всякому відбриє; всякому відріже; гострий на речі; гострий, як на бритві сталь; за словом в кишеню не лізе; за словом у пазуху не лізе; з перцем; з перчиком; клепаний на язик; крепкий, як махорка (дошкульний), має язика не в кишені; мастак відбрити; меткий на слові; на вигадки та прикладки жвавий; на слові не промахнеться; на слові не спіткнеться; проворний на язик; слово, як свердел; язик прив'язаний добре; язик причеплений непогано; язик, як бритва.

Приповідки: У нього такий язик, що ним тільки живопліт підстригати. Говорить рідко, та їдко. Золоті уста (кажуть про дотепного).

ДОШКУЛЯТИ, діймати, дозольовати, дозольати, допікати, дотинати, збиткуватися, шпигати,

*** бити в точку; бити в саму душу; бити в саму болячку; брати за печінки; гризти чоло; доїжджати ябедами; дихати не давати; дихнути не давати; датися в пам'ять; датися втямки, датися впомки; врізатися в пам'ять, датися в знаки; допікати до душі; допікати до живих печінок; допікати до живого; допікати до печінок; допікати до серця; доходити до живого; жити не давати; життя не давати; заливати сало за шкіру; проточити голову.

ДОЩ, дошавиця, дощик, дощик-накрапайчик, дощисько, дощичок, дощище, дощовиця, дощолий, дощопад, дощ-прийшлик, дощура, дощуряка, залива, злив, злива, імжа, капіж, капота,

капотіж, капуста (дрібний дощ), леля, лептавиця (сніг з дошем), лея, ливень, мгичка, мжа, мжиця, мжичка, мерява (холодний дощ), мигичка, моква, мокреча, мокровиця, мраки, мря (густий дрібний дощ), мряка, мряння, мряч, мрячка, мускола (дощ із снігом), мусон, накрапайчик, облівень (ожеледь), ожеледь, плюта, поледиця (дощ з крупою), поливайчик, потоп (*перен.*), проливень, пролій, руда (дощ крізь сонце), сльота, улива, уливень, хвища (сильний дощ з вітром), хлющ, хлюща, чичмаря (мжичка -*діал.*), щедринець,

*** бучний дощ (з великим вітром); глухий дощ; грибний дощ; громовий дощ; дощ із сонцем; залізний дощ (з крижин-ками); забивний дощ; заливний дощ; затяжний дощ; золота зіновать (щедрий дощ); золотий дощ (вчасний); зоряний дощ; кислотний дощ; курячий дощ; ливний дощ; мачкатий дощ (дрібний); небесна вода; небесна волога; обліжний дощ; облоговий дощ; раптовий дощ; свинячий дощ; сліпий дощ; справжній потоп.

Синоніми до “іде дощ”: дощ, аж пищить; дощить; дощ, як крізь сито; задощило; лле дощ; лле, як з бочки; лле, як з відра; лле, як з коновки; лле, як з луба; лле, як з ринви; лле, як з цебра; люжить (іде сильний дощ); люшить; лющить; плющить; сіється, мов крізь сито; справжній потоп; тільки покrapало; щіткастий дощ; ушелющив дощ.

Приповідки: Дощ іде не там, де ждуть, а там, де жнуть. Без лопати не можна з хати (така злива). Дощ іде не там, де просять, а там, де косять. Коромислом сонце — ситом дощ. Дощ іде не там, де чорно, а там, де вчора. Нехай іде дощ — наловим риби, буде борщ. Щоб тебе дощ намочив! (*жарт.* побажання).

ДРАБИНА, лазиво, лазило, лезиво (драбина з лика в бортників), литра, лізиво (лезиво), лізтвина, лізтниця, лісва, лісвиця, літорка, літра, літря, лойтра (драбина у возі), луйтра, лютра, східні, сходи́ни, сходня,

*** розсувна драбина.

ДРАЖНИТИ, гатякати (на собак), дражнитися, дратувати, дрочити, кривити, передражнювати, передражнюватися, перекривляти, роздражнювати, роздратовувати, роздрочу-вати,

*** грати на нервах; дражнити гусей; дражнити собак; пограти на нервах.

Д

ДРА́НИЙ, вишкуляний, дрантя, драненький, дранісінький, дрантливий, дрантюх, дрануватий, зношений, обдертий, обдертюх, обідранець, обідраний, обстріпаний, обтріпаний, обшарпанець, обшарпаний, ношений-переношений, лахміття, латаний, латаний-перелатаний, перевтілений, подертий, подраний, пообдираний, порваний, потріпаний, пошарпаний, пошматований, роздертий, розідраний, розірваний, розстрьопаний, розтріпаний, розшарпаний,

*** латка на латці; просить каші (про дрәне взуття).

ДРЕСИРУВА́ТИ, вимуштровувати, вишколювати, мушт-рувати, привчати, приноровлювати, приноровляти.

ДРИЖА́ТИ, двигіти, двиготати, двиготіти, дреготіти, дриголіти, дригоніти, дриготіти, дригуліти, дриготіти, дрігтіти, дріжати, дроготати, дроготіти, дряготіти, здвигуватися, здригатися, колотитися, миготіти (про світло), мигтіти, стенатися, стріпуватися, струшуватися, тіпатися, тремтіти, трепетати, трепетіти, трепетатися, тріпатися, тріпотати, тріпотатися, тріпотіти, труситися, трястися,

*** бити дрижаки; бити дроб; вибивати дрижаки; вибивати дроб; вибивати зубами третяка; вибивати зубами чечітку; вигравати третячка на зубах; видзвонювати зубами; виляскувати зубами; вицокувати зубами; дзвонити зубами; дрижати за своє життя; дрижати над кожною копійкою; дрижати, як осика на вітрі; дрижати, як осиковий лист; дрижати, як собака в пилипівку; дрижати, як у лихоманці; дрижати, як у пропасниці; їсти дрижаки; кувати ухналі зубами; ляскати зубами; ходити ходором; ходити ходуном; цокати зубами; цокотати зубами; цокотіти зубами. (Див. також синонімічний ряд “мерзнути”).

ДРІБНІ́ЦЯ, абишиця, абишо, висівки, відвійки, дешиця, дрібничка, дрібнота, дрібостка, дріб'язок, дробниця, дробоза, дурниця, дурничка, клапті, обривки, латки, маліч, марниця, мізерія, незначне, сяке-таке, огризки, о́дрібки, сироватка, пшик, п'ятедесяте, те-се, тьху, шматочки, юринда (*нар.*),

*** виїденого яйця не варте; десята вода на киселі; масляні вишкварки; позаторішні вишкварки.

ДРІМА́ТИ, дрімайлити (*дит.* звідси: дрімайлик), дріматися, куняти, кимати, кимати-дрімати, кимарити, напівдрімати, подрімувати, поподрімати, придрімувати, розпозіхатися,

*** боротися зі сном; бути в напівсні; давати дримака; дримати, як Рябко на прив'язі; клювати носом; ловити носом окунів; никони ловити; носом рибу вудити; позіхати на весь рот; покльовувати носом; позіхати в кулак; шпака ударити;

Стан дримоти: голова, мов гиря, падає на груди; горло дереться; долає сон; дримки напали; дримливиці напали; дримливість налягає; дримота бере; дримота клонить; дримота морить; дримота налягає; дримота хилить; дримотність налягає; зівота напала; морить на сон; налягає сон; на сон береться; ніби полудою очі затемнило; очі беруться дримотою; очі беруться сном; очі злипаються; очі посоловіли; повіки злипаються; повіки склеплюються; позіхається; позіхачка напала; позіхи напали; позіхоти беруть; позіхоти змагають; позіхоти напали; розморило; рот дереться; сліпці напали; сон бере; сонливиці напали; сон ломить; сон очі склеює; сон налягає; сон почав бороти; соньки-дримки напали; сплячки напали; тягне на боковеньки; ударило в сон; хилить до сну; хилить на сон; ховаються очки в мішечки.

Приповідки: Рот дереться — спати не заманеться. Дереться горло — чи би спало, чи би жерло. Мислі в небі, а ноги в постелі. А в солому! (жартують, як хто розпозіхається). А надвір! (*т.с.*). Чіпа, чіпа, в солому!

ДРОВІТНЯ (ДЛЯ РУБАННЯ ДРОВ), дровітня, дровітня, дріветинь, дриветня, дривотень, дрівітня, дрівотня, дрівутня, кльоцок, ковбан, ковбиця, колода, пень, пеньок.

ДРОВІТНЯ (ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ ДРОВ), дровітник, дровітничок, доровітниця, дровітничка, дровник, дров'яник, дров'яничок.

ДРУГ, дружбан (*фам.*), дружище, дружок, другака, кореш, нерозлийвода, однодумець, побратим, побратимець, побратимко, приятель, симпатик, товариш, товаришок.

*** товариш по чарці.

ДРУГОРЯДНИЙ, неважливий, неістотний, незначущий, дріб'язковий,

*** відійшов на задній план; відступив ~; відсунувся ~; відійшов на другий план; відійшов у тінь; усунувся; поступився; піддався.

Приповідки: Для милого друга і вола з плуга.

ДРУЖИНА, благовірна, газдинечка, газдиня, газдонька, господиня, дружина-вірнянка, дружинонька, жінка, жіночка, жона (*фольк.*),

Д

законна, мати, моя (в устах чоловіків), подружечко, подружжя (рідко), половина, стара, старенька, супружниця, хазяєчка, хазяйка,

*** дорожча половина; краща половина; подруга життя; прекрасна половина.

ДРУЖИТИ, ПОДРУЖИТИСЯ, брататися, водитися, другувати, дружитися, дружитоньки (*поет.*), заприязнюватися, здружуватися, знатися, злигуватися (про погану дружбу), знюхуватися, коришувати, куматися, лагодити (з ким), лигатися, панібрататися, побратимствувати, подругувати (ж.р.), посестратися (ж.р.), посестритися (*т.с.*), приклеюватися (*ірон.*), приставати (до кого), прихилитися (до кого), приязнувати, приятелювати, родатися, родичатися, стоваришуватися, сябрувати, товаришити, товаришувати, чалитися (до кого), якшатися,

*** бути запанібрата; бути компанійським; бути товариським; бути на дружній нозі (з ким); бути на короткій нозі; бути нерозлийводами; бути на “ти”; варитися в одному казані; вкриватися однією шинелею (про фронтовиків); водити компанію; водити хліб і сіль; водити хліб-сіль; вступати в спілку; входити в союз; двері ногами відкривати (се можливе тільки у друга); ділити горе і радість (з ким); ділити останні гроші; ділити хліб-сіль; дружити сім'ями; держати компанію; доходити згоди; дружити, як риба з водою; жити душа в душу; жити в дві душі; жити, як одна душа; заглядати на вогник (до кого); заходити у приязнь; знаходити спільну мову; їсти з одного котелка (про фронтовиків); їсти з одної миски; мати дружні стосунки; не розлий водою; підтримувати компанію; прихилитися душею; прихилитися серцем; разом в цурки бавитися (при запереченні: “Я з тобою в цурки не бавився.”); разом свині пасти (*т.с.*); скидати останню сорочку (заради друга); ставати на дружню ногу; ставати на коротку ногу.

Приповідки: Я з тобою, як риба з водою. Рука руку миє. Ти — мені, я — тобі. Вони між собою — нерозлита вода. Вони між собою — нерозлий-вода.

ДРУЖНИЙ, дружненький, злагоджений, одноголосний, одностайний, одночасний, спільний.

ДРУЖНИЙ, доброзичливий, дружелюбний, зичливий, привітний, прихильний, приязний, сердечний, товариський.

ДРЯПАТИ, видирати, видраювати, видряпувати, вишкрібати, вишкрябати і вишкрябувати, дерти, драїти, драти, драяти, шкребти, шкрябати.

ДУЖЕ, аж-аж, аж-аж-аж, барзо (*діал.*), вельми, диявольськи, донезмоги, донікуди, жах (їсти хочеться — жах!), живо (живо цікавиться), занадто, конче, надмір, надмірно, надміру, надзвичай, надзвичайно, надто, назавміру, неабияк, небачено, неймовірно, нечувано, особливо, повелику (горів повелику й помаленьку), подужу, понікуди, по-особливому, розперетричі, сильно, страшенно, страшно (багато), украй, цілком, щодуху, щосили,

*** аж горить; аж занадто; аж надто; аж дим іде; аж пил курить; Бог знає як; без міри; без болю; до зарізу; до знетями; до краю; до неймовірності; до неможливості; до не можу; до нестями; до не хочу; до нудоти; до скруту (треба); закипіла робота — аж горить; закипіла робота — аж на диво; з біса; з перебором; з перепонадміру; з усієї мочі; з усієї сили; з усіх сил; з чорта; на всі заставки; на всі спусти і заставки; над життя; над усе; не на жарт; понад усе; скільки мочі; по самі вуха; скільки видно; скільки вистачає; у великій мірі; з біса (з чорта) розумний; з блиском і дуже добре; на високому рівні; з біса хитрий; так, що аж; через лад; що є духу; що є мочі; що є сил (сили).

Приповідки: Зародило на диво (про сад, поле). Хоч би був чистий як лід, а білий як сніг, то тебе обмовлять з голови до ніг.

ДУМАТИ, ПОДУМАТИ, варіювати, вигадувати, видуму-вати, вимірювати, вирішувати, гадати, гадкувати, думати-гадати, додумувати, додумуватися, домислювати, доміркуватися, домудровувати, дорозумовувати, дотямко-вувати, задумуватися, замислювати, замислюватися, запам'я-товувати, зосереджуватися, замишляти, кметити, кмітити, кмітувати, кумекати, маракувати, метикувати, микитити, мислити, мізкувати, міркувати, морочитися, мудрагелити, мудрагельствувати, мудракувати, мудрувати, мурдзюгувати, обдумувати, надумувати, обмислювати, обмишляти, обмізкову-вати, обмірковувати, передумувати, подумувати, помишляти, продумувати, роздумувати, розмислювати, розмишляти, розмірковувати, розуміти, усвідомлювати, химерити (У приповідці: “Химерить, химерить та щось і вигадє.”), химородити, шулічити, шурупати,

Д

*** брати в розум; брати в ум; брати до розуму; брати до тями; брати на розум; вертиться в голові; крутиться на голові; вертиться на гадці; крутиться на умі; не виходить з голови; падати в думку; падати на думку; брати в голову; влізти в голову; спасти на думку; брати голову в руки (задумуватись); в голові роїться; брати собі в голову; посіватися думками; прикидати в ум; виходить з голови; голова йде обертом; у голові все йде обертом; пішло обертом в голові; каша в голові; перевертається все в голові; все пішло обертом; кавардак в голові; доходить до тями; ввійшло в голову; брати дурня в голову; в голові длубатися; в голові копатися; думати про завтрашній день; у серці стукнуло; стукнуло в голову; снуватися в голові; стало снуватися в голові; розкидати головою; думки роєм крутяться; думка западає; думки обсідають; думки обсідають голову; забрело в голову; зайшло в голову; збрело в голову; клопотати голови; клопотати собі голови; в думках прикидати; в думках собі казати; взяти собі в думку; вкинути собі в голову; гадки гадати; гадкою літати; гадку закидати; гадки беруть; гадки обсідають; гадки снуються в голові; стримить в голові (про думку); голова болить (про що турбуватися, уболівати); голова пухне; голова туманіє; голова лопається; голова аж тріскає; голова розвалюється; голова розривається; голову ламати; голову морочити; голову смажити; голову сушити; губитися в гадках; думати глобально; думати думу; думати про себе; думати про своє; думки-гадоньки гадати; думкою багатіти; думку гадати; думу думати; забивати голову думками; забрати собі в голову; задню думку мати; залітати в думках, аж...; занурюватися в думки; збирати думки; збирати думки докупи; збиратися на думці; збрести в голову; прийшло в голову; смажити голову; спадати в голову; не виходить з голови; не йде з голови; в голові вертиться (на думці); гвіздиком думка стримить; думка б'ється в голові; думка крутиться в голові; думки колесом закрутилися в голові; думки стрибають в голові; майнуло в голові; майнула думка; прикидати в голові; зводити думки; зводити думки докупи; з думки не спускати; іти до голови по розум; копатися в пам'яті; крутити і с'як, і так; крутити мозком; крутити на всі боки; крутити розумом; ламати голову; лізе в голову; линути думкою; ловити себе на думці; мати на думці; мізками ворушити; мізками розкидати; мізки перетирати; мозком ворушити; мозком крутити; мозком

ворушити; мозком повертати; морочити голову; морщити лоб (напружено думати); на думці мати; на думці себе ловити; напружувати думки; на розум класти; перебирати в пам'яті; перегортати в пам'яті; перетрушувати в пам'яті; питатися ума-розуму; підбирати ключ; підбирати ключик; повертати розумом; прикидати в голові; прикидати в думках; прикидати головою; прикидати і с'як, і так; прикидати на всі лади; прикидати на всякий лад; прикидати на різні лади; розкидати в умі с'як і так; розкидати думками; розкидати мізками; розкидати розумом; розкидати умом; розтікатися мислями по дереву; розуму добиратися; розуму добувати; судити і рядити; сушити голову; сушити мізки; убгати собі в голову; убити собі в голову; узяти собі на думку.

Про думання: вертиться в голові; в голову влізло; в голову вроїлося; в голову надумує; в голову збрело; в голову перейшло; в голову спало; в голову стукнуло; думка б'ється в голові; думка блискавкою мигнула в голові; думка влізла; думка вроїлася в голову; думка гвіздком стримить у голові; думка заворушилася; думка западає в голову; думка колом стирчить у голові; думка крутиться в голові; думка майнула; думка накльовується; думка не полишає; думка побиває; думка прийшла; думка стрілила в голову; думка с'яйнула в голові; думка така, що...; думки в голову лізуть; думки обняли; думки обсіли; думки роєм; запало в голову; на думку збрело; на думці вертиться; на думці одне; не виходить з думки; не виходить з голови; не виходить з пам'яті; не сходить з думки; стоїть на думці; тільки й думки, що...; уроїлося в голові;

Приповідки: Від думок аж шкура на голові болить. Голова від думок пухне. Він уже дірку в голові продумав. Пиши пропало.

ДУРІТИ, туманити, морочити, затуманювати, запаморочувати,

*** дурити голову; туманити ~; затуманювати голову; морочити голову.

ДУРІТИ (здуріти), божеволіти,

*** кидатися розуму; звихатися з розуму; сходити з ума; лишатись ума; ~ розуму; дур заходить у голову.

ДУРНИЙ, байбас, баймуд, балахман, балда, бевзень, бевзь, безглуздий, безголовий, безкебетний, безклепкий, безклепочник, безмізкий, безмозкий, безмозклий, безрозсудний, безтолковий, безтямний, безум, безуман, безумець, безумний, бейбас, бейдан,

Д

бейла, бельбас, белебень, бемул, бецман, біснуватий, благуватий, блазень, блазнюк, бовван, бовдур, божевільць, божевільний, вар'ят, вар'ят, віслук, вольтонутий, вузьколюбий, гупак, гупень, гупий, гупко, гупуватий, головотяп, голомозий, дебіл, дегенерат, довбеха, довбешка, довбня, довбняк, долбак, дрімучий, дубоголовий, дудзуман, дулеба, дулебина, дунда, дундук, дундуля, дурак, дуракуватий, дурасій, дурацюга, дурба, дурбар, дурбас, дурбило, дурбиляка, дурельман, дуреман, дурень, дурепа, дурепенко, дуреписько, дурепище, дурепний, дурилай, дурило, дуринда, дуриндя, дурисвіт, дурище, дурка, дурко, дурковатий, дуркуватий, дурлига, дурмило, дурналюка, дурнас, дурнега, дурненький, дурний-дурнісінький, дурник, дурнило, дурнісінький, дурно-верх, дурноверхий, дурновіч, дурноголов, дурноголовець, дурноголовий, дурноколінний, дурноляп, дурнопуп, дурноп'я-тий, дурносміх, дурнуватий, дуроган, дуροляс, дуroman, дуросвіт, дурундас, задундучений, залудуватий, залутуватий, зачемеричений, збезумілий, зеленоголовий, зрушений, зцапільний, йолоп, йолопега, йолопуватий, ідіот, ідіотія, кеп, кепа, ковпак, колпак, кочмолух, кретин, крикливиця (ж.р.), кукурічка, лавута, лапуця, листопадний, лопух, мазниця, макоцвітний, макуха, малахольний, мандерика, марнодумець, митутя, міднолюбий, мідночолій, мунявий, муняковатий, навіженний, навісний, навісноголовий, навішений, надовбень, надолобень, налудуватий, намаханий, напівбожевільний, натовпень, недодума, недоколиханий, недорозвинений, недотепа, недотумкуватий, недотумок, недотямкуватий, недотямок, недоумкуватий, недоумок, незмислень, незмисль, неклепаний, не-кмітливий, немудрий, немудрячий, немудрящий, ненормальний, неприторенний, нерозважливий, нерозважний, нерозсудливець, нерозсудливий, нерозсудний, нерозумець, нерозумний, несамо-витий, не-скебетний, несосвітений, нетеленькуватий, нетелепа, нетелеп-куватий, нетелепний, нетяма, нетямкий, нетямковитий, нетямкуватий, нетямущий, обаранілий, обелешалий, обелешілий, обмежений, оглашений, оглух, олух, осел, остолоп, остолопина, пінявий, помана, помрачений, прибацаний, пригурканий, придур, придуркуватий, придурманений, придурок, придуруватий, припадочний, присусуватий, прителенькнутий, прителенькуватий, прителепкуватий, притурканий, прицюцько, прицюцькуватий, прицюцьок,

причинний, причинуватий, причмелений, причмеля, причуда, пришелєпа, пришелєпко, пришелєпкуватий, пришелєпок, пришелєпуватий, пришиблений, пришиблений, пришибник, протиприродник, простак, простакуватий, простоволосий, профан, псих, психопат, психопатний, пустоголовий, розтелепа, розтрайда, слабоумкуватий, слабоумний, стріло-брело, стуманілий, ступа, струць, твердоголовий, твердолобий, телепень, тетеря, тіменний, тороплений, тумак, тумакуватий, тупак, тупар, тупець, тупий, тупиця, тупіяка, тупоголовець, тупоголовий, туподумний, туполобий, тупоумний, турок (У припов. “Ну ти ж і турок!” або: “От я турок!”), тютя, хворобний, цаплений, цимбал, цюкнутий, чмелений, чмур, чокнутий, чумлений, шалапут, шалапута, шалапутний, шалемонний, шалений, шєлепа, шєлепуватий, шиза, шолопай, шолоплений, штурпак, юродивий, яйцєголовий,

*** ані верша, ані ворітниця; багато вітру в голові; баран божий; Бог розум одібрав; Бог розум зобидив; без третьої клепки в голові; Бог розуму не дав; боротися з вітряками; бракує однієї клепки; баран віфлеємський; баранова рідня; бараняча шапка на баранячій голові; без голови; без клепки; без лою в голові; безпросвітний дурень; безсила голова; без смальцю в голові; без тями в голові; без царка в голові; без царя в голові; бідний на розум; блазень всього світу; блекоти наївся; Бог до бороди розуму не прив'язав; Бог на розум не дав; Бог розум відняв; Бог розум забрав; Бог розумом зобидив; Бог розумом обділив; Бог розуму лишив; Бог розуму не дав; Бог розуму позбавив; боже телятко; божий бичок; борода більша за розум; був у дурного на весіллі; вавка в голові; відбився глузду; відбився розуму; в голові броня; в голові вітер гуляє; в голові вітер посвистує; в голові вороняче гніздо; в голові горобці цвірінькають; в голові йому вилами укладали; в голові капустяна розсада; в голові квашена капуста; в голові, мов у пеклі — нічого не видно; в голові неполадки; в голові непорядки; в голові олії не вистачає; в голові свистить; в голові сім літ не метено; в голові тінь; в голові хрущі хурчать; в дурного зимував; в дурного хаті ночував; великої руки дурень; вийшов з розуму; вижив з розуму; вискочили клепки; вистарів розумом; відбіг розуму; відняло розум і коваль не вкує; від світу дурень; вічний дурень; воно малим з печі впало; ворони в голові

Д

чубляться; вумцю за дурну вівцю; втратив глузд; втратив розум; Господь розум одібрав; глузд за розум завернув; глузд за розум зайшов; глузд через розум перескочив; глуп, як пуп; голова для того, щоб комір з шиї не злітав; голова з вухами; голова зі свистом; голова й два вуха; голова клоччям набита; голова кляпом; голова не варить; голова не сповна розуму; голова половою набита; голова пуста-пустісінька; голова як полив'яний горщик на кілку; джмелі гудуть в голові; голова соломною набита; голова тільки для картуза; голова тільки для шапки; голова, як столова нога; дарданський осел; дев'ятої клепки не вистачає; диня на плечах; довбня неотесана; дуб дубом; дубова голова; дуплиста голова; дурень дурнем; дурень з великої літери; дурень із печі; дурень першого сорту; дурень царя небесного; дурману напився; дурна голова; дурна головешка; дурна довбешка на в'язах; дурна Хвеська; дурний, аж гуде; дурний, аж крутиться; дурний, аж куриться; дурний, аж носом баньки дме; дурний, аж очі йому рогом лізуть; дурний, аж світиться; дурний до останньої крапки; дурний зверху; дурний і не журиться; дурний його піп хрестив; дурний по саму зав'язку; дурний розум; дурний салабай; дурний у горілці; дурний Харько Макогоненко; дурний, хоч довбнею вбий; дурний, хоч об дорогу вдар; дурний, хоч тюкай; дурний, як баран; дурний, як божий баран; дурний, як бубон; дурний, як вівця; дурний, як ворона; дурний, як двері; дурний, як довбня; дурний, як дірявий чобіт; дурний, як дрова; дурний, як задник чобота; дурний, як з блекоти вискочив; дурний, як з печі плигнув; дурний, як каністра; дурний, як квасоля; дурний як колода; дурний мов обпився ропи; дурний, як коза; дурний, як колода; дурний, як курка-первомайка; дурний, як Омелько; дурний, як пень; дурний, як придорожний пеньок; дурний, як пробка; дурний, як сак; дурний, як сало; дурний, як сало без хліба; дурний як сосновий пень; дурний, як сто баранів; дурний, як сто пудів диму; дурний, як сто свиней; дурний, як ступа; дурний, як тарабан; дурний, як теля; дурний, як товчак; дурний, як тростина; дурний, як турецький кінь; дурний, як цапина; дурний, як цурупалок; дурний, як чіп; дурних грибів наївся; дурні його куми тримали; дурніший дурного; дурного розуму; дурному рідний брат; жуки в голові; заворот в голові; загубив ключі від розуму; загубив розум; зайчики в голові стрибають; занепалий розум; заплішена голова; заплішений

дурень; заскочила клепка за клепку; збився з пантелику; збився з плигу; звихнувся з розуму; звихнувся умом; з вітерцем у голові; з вітряком у голові; з дуба впав; з дуриною; з дуриною; з глузду з'їхав; зовсім вижив з розуму; з прибебехом; з заскоком; з-за угла мішком намаханий; з-за угла мішком прибитий; зійшов з розуму; з'їхав з розуму; з кіндратиком у голові; змакоцвітнів на пшик; з мухами в голові; з прицюцьками; з пришелепинами; з пришелепинкою; з пунктиком; зсунувся з розуму; з тирси роблений; і в Києві розуму не купить; і за тридев'ять земель розуму не надбав; йолоп царя небесного; кабак на плечах; капустана голова; каша гарбузяна в голові; каша в голові; кволій на розум; кебета догори дригом; кебета набакир; кількох клепок бракує; клепки не вистачає; клоччя в голові; кобиляча голова; контужений у голову; коронований осел (про можновладців); куряча голова; курячий розум; листопадний дурень; лобом неширокий; лопушаний дурень; макові в голові; макуха в голові; мак цвіте в голові; має порожню макітру; мішком об до-рогу вдарений (вдарено); метелики в голові; мідний лоб; мізки навиворіт; мішком з-за рогу вдарено; мішок, набитий всячиною; набитий дурень; на півдорозі до розуму; народився, як Бог спав; на розум не орано; на цвіту прибитий; на цвіту пришиблений; не варить баняк; не варить кеба; не варить макітра; невеликого розуму; не береться голови; не вкладається в голові; не виходить з памки; нема кебети; нема клепки; нема царя в голові; не повно розуму; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бе, ні ме; не відрізняє Божий дар від яєшні; не всі дома; не в своїй льолі; не в своїй сорочці; не гурт розуму; недійшлий розумом; недоспілий розум; нездоровий на голову; неклепаний дурень; нема голя в голові; нема лою в голові; нема розуму під чуприною; неповного розуму; непоправний дурень; не при розумі; неприторенний дурень; не при своєму розумі; не при своїх; не при собі; нерівний розумом; не родить у черепку; нерозумна голова; несповна розуму; несусвітній дурень; олух царя небесного; осячя голова; осячяче вухо; осячі вуха; останній дурень; пентюх з пальцем у роті; позбувся клепки; позбувся розуму; поїв усі розуми; поїхав дах; покинутий розумом; полова в голові; порожнеча в голові; порожній баняк; порожня голова; порожня макітра на в'язах; порожньо в голові; порохню напханий; пороху не вигадє; пороху не винайде; пуста голова; пороху не видумає; поснідав

Д

розумом; посунулася стріха; пуста макітра на плечах; пустий баняк носить; решето розуму; рідко розуму; рішився розуму; розбиває лобом горіх; розумово обмежений; розуміється як святий на самогоні; розгубив клепки; розгубив обручі; розгубив обручі від макітри; розгубив ролики; розмишля хвостом; розсохлися клепки; розум догори дригом; розум миші з'їли; розум набакир; розумний, аж носом баньки дме; розумний, як Беркове теля; розумний, як Беркові штани; розумний, як сало; розумний, як Соломонів патинок; розумний, як Хведькова кобила; розумово відсталий; розумом не світить; розуму за дитину не має; розуму ні ложки; розуму ні на волоса; розум у решеті носить; розум утік із хати; розуму, як у кози хвоста; садова голова; слабка голова; собачої блекоти об'ївся; солома в голові; спав з розуму; сплив з розуму; стратився розуму; стріха набік з'їхала; струць задеснянський; ступа довбана; сьомої клепки не вистачає; третьої клепки бракує; тричі дурний; тронувся розуму; тронутий на голову; туман вісімнадцятий (останній дурень); убогий умом; ум за розум заходить; хоч об дорогу вдар; ума ні з шило нема; уманський дурень; у сусіда розуму позичає; у тім'я битий; у тім'я крук клонув; хворий на голову; цар дурнів; цвіла голова; чемериці об'ївся; чорт за душу вдряпнув; шашіль голову поточив; що засиплять, те і меле; щось його вкусило; ялова голова; ярмарковий дурень; як з-за вугла мішком прибитий; як мішком прибитий; пошився в дурні; аж носом баньки дме; голова клоччям набита; голова половою набита; голова соломою набита; дубова голова.

У народі про дурного: Це той, що бороною по воду їздить, а ціпком рибу ловить. ~ що від дощу ховається у воду. ~ що в криницю воду ллє. ~ що готового борщу не вміє засмажити. ~ що лівого черевика на праву ногу взуває. ~ що йому розуму з кожуха не приточиш. ~ що ловить в небі журавлів. ~ що решетом у воді зірки ловить. ~ що палить одєжу, щоб нагрітися. ~ що їхав у Казань, а заїхав у Рязань. ~ що лісом ішов, а дров не бачив. ~ що з вареної моркви клямки на двері робить. ~ що дивиться вздовж, а живе впоперек. ~ що хапає сонячні промені. ~ що ходить у ліс за рибою. ~ що ловить сонячних зайчиків. ~ що голкою криницю копає. ~ що дмухає проти вітру. ~ що лупить дуба кулаками. ~ що позичає в дурня розуму. ~ що проти вітру

попелом кида. ~ що розкладає вогонь під озером. ~ що сильцем галушки ловить. ~ що на льоду хату ставить. ~ що ложкою з моря воду черпає. ~ що натяга маленьку латку на велику дірку. ~ що на шаєчку воздух вішає. ~ що ходить за сім миль киселю їсти. ~ що надіває хомута з хвоста. ~ що на свиню хомут надіває. ~ що борошно продає, а хліб купує. ~ що з бороною до гною, з шилом до греблі, а з макогоном палі бить. ~ що не зійде з ума, бо нема з якого. ~ що виїжджає верхом на палиці. ~ що огірком вогонь викрешує. ~ що на комара з дрючком, а на вовка з швайкою. ~ що в очереті сучків шукає. ~ що на коні їде, а коня шукає. ~ що йому й черевик цяцька. ~ що заїхав йому віз сіна до голови. ~ що з мазницею по мед ходить. ~ що йому мухи в рот летять. ~ що йому треба напитувати другої голови. ~ що болото палить. ~ що лясь по воді батогом і дивиться, чи смуг не знати. ~ що берези білить. ~ що на блискавці сало смажить. ~ що на бочці сидячи, вовка за хвіст піймав. ~ що шаблею пір'я рубає. ~ що макогоном вікна б'є. ~ що думає не головою, а черевиком. ~ що з ним останній розум загубиш. ~ що куди вітрець, туди й розумець. ~ що решетом зірки в небі ловить. ~ що ходить у ліс за рибою, а в воду за птицею. ~ що мислі окислі, а ум розкарячивсь. ~ що розуму палата, та ключ від неї загублений. ~ що сім літ минуло, як музика грала, а він ще й досі скаче. ~ що сотворив його Бог і сім день після того сміявся. ~ що сотворив його Бог та й висякався. ~ що стань та подивися, плюнь та одступися. ~ що в нього не всі дома, половина поїхала на базар по розум. ~ що був молодий та дурний, а став старіший та ще дурніший. ~ що сидить під кручею, ловить раки онучею. ~ що такий розумний, аж дурний. ~ що розбирається, як глухий у танцях. ~ що розбирається, як ведмідь у зорях. ~ що розуміється, як свиня на перці. ~ що не дурний, тільки розуму не має. ~ що поперед невода рибу ловить.

Інші примовки та приповідки: Не дає Бог чоловікові розум. Розбирається, як баран в аптеці. Якщо ума нета, то його й не треба. У нього всі дома? Серед його розуму розсілася дурість. Не умен до двадцяти, не жонат до тридцяти, не богат до сорока — кругом дурак. Коли в тебе такий розум, то який же він у твоїх дітей? З тобою все ясно, дай Боже розуму твоїм дітям. Дурному Гаврилці усе чорнобривці. І була б дурна, та вже тричі дурна. Старі дурні

Д

дурніші за молодих. З нашого Захарка ні Богу свічка, ні чортові угарка. Літа йдуть, а ум на місці. Дурний його піп хрестив та в помийницю впустив. Видно ззаду Супрунаду. Велик пень, та дурень. Видно ззаду, що Пархім. І ззаду видно, що Хоמוю звать. Дай мені, Боже, дурних ворогів мати! Дурень до Києва, дурень і з Києва. Кума без ума, а в кума й того нема. Голівка, як маківка — лиш витрясти та вимести. Що він дурний, так про те й рідна мати скаже. Що вдаєш із себе дурня, коли й так дурний? Зібрались якраз під пару: одне дурне, а в другого розуму нема. Утулив Бог душу в пень! Не дурак, а від природи так. Нема дурних — поженились. Подивився дурний на дурного та й похитав головою. Дурний дурному купив корову, три дні доїли, а молока не їли. Дурний, дурне йому й сниться. Один дурний, а другий і того розуму не має. Багато є дурних, та не всі вкупі. Де ти був, як Бог розум роздавав? Скільки не живи, а все дурним умреш. Говори до неї, а в неї макової. Шалапута: одна нога боса, друга взута. Ні вуха, ні рила. Ні рила, ні вуха. Ні в зуб. Немов диндиру об'ївся. В голові цвірінькають горобці. Смеркло в голові. Не йде з голови. Не лізе з голови. Підсунув голову під колесо.

ДУРНИЦЯ (див. нісенітниця).

ДЯКУВАТИ, благословити, віддячувати, відплачувати, вклонятися, завдячувати, кланятися, поспасиблювати, спаси-бити,

*** виносити подяку; висловлювати благодареники (*жарт.*); висловлювати подяку; відплачувати по заслугах; воздавати осанну; воздавати хвалу; возносити хвалу; дякувати Богові; дякувати Господові; дякувати від усього серця; дякувати від щирого серця; дякувати Всевишньому; дякувати долі; дякувати красненько; дякувати красно; дякувати своєму дурному розумові (*ірон.*); розсипати подяки; складати подяку; уклінно дякувати.

Слова подяки: Благодареники за вареники! (*жарт.*); Дякую! Красненько дякую! Сердечне спасибі! Сердечно дякую! Спасибі! Спасибі за ласку! Спасибі і простибі! Спасибі вам у шапочку! (*ірон.*); Спасибі за вареники, де ваші двері! (*жарт.*); Уклінно дякую! Щира вам дяка! Щира вам подяка! Щире спасибі! Щиро дякую!

Е

ЕГОЇСТ, себелюбець, самолюбєць, індивідуаліст,

*** не бачить далі власного носа; ~ свого носа; не бачить нічого, крім носа і живота; не бачить за деревами лісу; дбає про свою шкуру.

Приповідки: Старається тільки для себе. Піклується про свої інтереси.

Є

ЄДНАТИ, об'єднувати, уєспільнювати, уколективнювати, укрупнювати (колгоспи, райони, області, держави), шикувати ("Шикують злидні нас". В. Сосюра).

ЄДНАТИСЯ, з'єднуватися, об'єднуватися, дружити, поєднуватись,
*** купи триматися; знаходити спільну мову.

Ж

ЖАБА, жабеня, жабенятко, жабка, криничка, кряк, крякуша, крякушка, ропавка, ропуха,

*** зелена жаба; земляна жаба.

ЖАДІБНО, притьмом, швидко,

*** як вовки на вівцю; як голодні вовки ~.

ЖАДНИЙ, глитай, голінний, грошозаплід, грошолов, грошолуб, грошолубєць, грошолубний, жабрій, жаденький, жадивий, жадібний, жадібнуватий, жадливець, жадливий, жадненький, жаднуватий, жаднюга, жаднючий, жаднющий, жадноротий, жаднорукий, жадюга, загреба, загребистий, загребущий, зажера, зажерливець, зажерливий, зажерний, зажирливий, заїдливий, залямистий, запопадливий, запопадний, захланний, каптій,

когут, користолюбець, користолюбний, ласий, лічикруп, невситимий, ненажера, ненажерливий, ненажерний, ненаситець, ненаситний, ненатлений, ненатлий, ненатля, ненатний, неситий, пожадливий, прежаднючий, скнара, хапайленко, хаптура, хтивий,

*** бездонна кишенья; видирає з горла; все б зажер; все під себе гребе; все під себе підгібає; ганяється за копійкою; дере лико; дере по три шкури; дере шкуру; дере, як дурень за батька; дере, як за рідного батька; держить на голодному столі (кого); жадний в багатстві; жадний в гаразді; жадний в достатках; жадний в розкошах; женеться за копійкою; ганяється за двома зайцями; горлом пхає; гребе під себе; загібає під себе; гребе під себе лопатою; лопатою гребе; за гріш повісився б; здере десяту шкуру; здере десяту шкуру з живого і мертвого; з рідного батька злупить; з рідного батька сорочку стягне; ласий на чужі ковбаси; має загребуші руки; має неситі руки; ненажерливий, як пекло; неситя пелька; очі завидюші; під себе підгібає; ручка — собі ганночка; ручка — собі карлючка; скнара скнарою; таківський з лоба; тягне все в пельку; утридорога лупить; хаптурний рід; як за вола править;

Приповідки: Бігає з одним ротом на два обіди. В нього завжди долоня свербить. В нього здачі, як у шевця остачі. В нього те око бачить, на яке дають. В свою норку тягне всяку корку. До себе обома руками, а від себе ні пальцем. За користю біжить ристою. За шмат кишки піде сім верст пішки. І з блохи шкуру здер би й натопив лою. Йому хоч діжу з тістом, то все мало. Ласий на чужі ковбаси. Ласий, як кіт до сала. Ласий, як кіт на ковбаси. Найбільшу цигарку крутить з чужого тютюну. Очі завидюші, руки загребуші. Руками дивиться, а очима лапа. Сам не вжує, а другому не дає. Скоріше відхорує, а свого не подарує. Собачі недоїдки собаці дає. Це така, що не вступить і п'ятака. Чужим пивом хоче своє весілля відбути. Шкода лою — світить водою. Не того йому шкода, що з'їв, а того, що залишилось. Виліз кіт на сало та й кричить: мало! Наївся і в пазуху набрав. В обидві руки набрав, ще й сиплеться. (Див. також синоніми до “скупий”). Допався, як віл до брами. Допався, як Мартин до мила. Допався, як муха до меду.

ЖА́РКО, варко, вогнедишно, жаркенько, жаркувато, задушливо, задушно, млосно, парить, парко, припарює, припікає, присмажує, смажить, спека, спекотно.

*** піт ручаями; піт струмком; сонце пашить вогнем; сонце впріло.

ЖАРТ, ЖА́РТИ, баляндраси, баляси, веселощі, виверт, викрут, глузи, дотеп, дурносміхи, жартушечки, жартушки, зубоскальство, зубоскальці, кпини, насмішки, підколки, підкольки, прикладки, смішки, теревені-белевені, теревені-вені, хахи, хихички, шпилечки, шпильки,

*** личаки з підсмичкою; першоквітневі жарти; проплетені личаки.

ЖАРТІВНІ́К, артист (переносно — *ірон.*), баляндрасник, балясник, веселун, весельчак, вигадник, витівака, витівник, гострослов, гострословець, дотепник, жартівливий, жартливий, жартовливий, жартун, забавник, зубоскал, кепкун, комедіант, комік, кривляка, кумедіант, кумедник, лицедій, потішник, скализуб, скалозуб, сміховалець, сміхован, сміхованець, сміхотвор, сміхотворець, сміхотливець, сміхотливий, сміхотун, сміхун, смішко, сміюн, сміюха, сміян, фігляр, фігляристий, чмут, чмутник, чмутовитий, чудар, чудило, чудопал, чудопалистий, штукар. (Див. також синоніми до “веселий”).

ЖА́РТУВА́ТИ, балахрестити, баляндрасити, блазнювати (удавати дурника), веселити, віджартовуватися, гострословити, докладати (жарт), доточувати, зубоскалити, каламбурити, комікувати, мавпувати, приточувати, скалозубити, фіглювати, фіглярувати, хохмачити, хохмити, чмутувати, чудакувати, чудачити, штукарювати, шуткувати,

*** викидати фіглі; витісувати нетесаного тесана; відбуватися жартами; говорити жартом; говорити на жарт; говорити на сміх; гострити язика на жартах; грати словами; докладати докладки; жартома казати; заливати гусара; переводити на жарт; підкидати жарти; притворюватися коміком; пускати віци (дотепи — *діал.*); сипати дотепами; сипати дотепи; сипати жартами; сипати жарти; сипати каламбури; сипати перчисті нісенітниці; справляти фіглі; справляти фіглі-міглі; строїти смішки; строїти хахи; стріляти словами; торгувати зубами; точити ящика на дотепях.

Ж

Приповідки: Жартуй, глечичу, поки не луснув. Жартушки-жартушечки: так жартують тільки під ковдрою. Дай, Боже, жартувати, аби не плакати. Пожартував злодій: у четвер умер, а в п'ятницю встав та коня вкрав. Жартуй, та не глузуй! Жартувала баба з колесом, поки у спицях застряла. Отакої чеберячки!

ЖВАВІЙ, азартний, алюрний, бадьоренький, бадьорий, бадьористий, бадьоренький, бадьорний, баский (кінь), бистрий, бистроногий, бистроокий, бідовий, бойковитий, бравий, бравурний (про музику), буйний, буйняк, верткий, вертливий, вертлявий, вертун, вертунчик, вертутій, вертуха, вертушка, видзігористий, вистрибайло, вистрибуха, ворухкий, ворухливий, ворухкий, ворухливий, всюдисуший, в'юнкий, гарячий, гарячковитий, гарячкуватий, гарцівливий, голінний, джигун, джинджуристий, дзига, дзигористий, доскоцький, емоційний, енергійний, жагливий, жвавенький, живий, живкий, живко, живохват, жигилій, жигун, живчик, жирун, завзятий, завзятющий, завоїстий, задерихвостий, задиристий (танець), задирливий, задьористий, запаленний, запальний, заповзятий, заповзятливий, загонистий, заповзятий, заповзятливий, збадьорений, збадьорілий, звинний, ковбоїстий, ковбойський, крутілка, крутливий, крутько, меткий, метушкий, метушливий, молодечий, молодецький, моторенький, моторний, напористий, невгамовний, невгавучий, невгавуший, невгомонний, невдержимий, невдержний, невловимий, неkvпокійливий, неkvпокійний, неkvсидливий, неkvсидючий, неkvсидючий, неkvтихомирний, неkvтишенний, неkvтишимий, неkvтишний, неkvтоленний, неkvтолимий, неkvтримний, неkvгамовний, неkvпосида; неkvпосидливий, неkvпосидючий, неkvпосидючий, неkvпосидячий, неkvпосидько, неkvспинний, неkvспокійний, неkvстримний, неkvугавний, неkvртівний, неkvртуючий, оглашений, огонь-петрович, палахкий, палкий, підбадьорений, побігайка, повороткий, пойда, поривний, поривчастий, пожавлений, порський, порскливий, пострибун, похіпкий, похіпливий, похопливий, придзигльований, проворенький, проворний, промітний, пронозливий, пронозуватий, прудкенський, прудкий, пружинистий, пружинястий, пружистий, пружкий, пручкий, пусти-вирвусь, пустотливий, рвачкий, рвійний, рвучкий, реактивний, рухавий (*діал.*), рухливий, рухлявий, самоневгавай,

свербигуз, скакелюха, скорий (шось робити), скорохват, скорохвацький, сновига, сновигаило, стрибучий, стрімливий, сум'ятливий, сум'ятний, танцюристий, темпераментний, товкущий, тороплений, турман (про голубів), увертливий, увертюра (*жарт.*), флюгер, хапкий, хваткий, хвацький, хуткий, чустрий, шамкий, швидкий, шелевило (*жарт.*), шпаркий, шустрый, шустрик, юрливий,

*** аж вогню дає; аж вогню креше; аж іскри скачуть; аж шкіра грає; аж шкіра говорить; аж шкіра горить; аж шкіра грає; без вогню варить; бісики грають; бісики грають в очах; буйна голівонька; в гарячій воді купаний; веретениться, як посолений в'юн; вертиться, як в'юн в ополонці; вертиться, як сорока на тину; вертиться, як чорт у баклазі; вертиться, як чорт у лотоках; вертке, як циганча; верткий, як бабине веретено; верткий, як біс; верткий, як вуж; верткий, як мотовило; верткий, як у петрівку теля; верткий, як чорт; верткий, як ящірка; вертляве, як бісеня (про дітей); вертлявий, як дзига; в ложці води не спіймаєш; вогонь-дівка; вогонь — не дівка; все на кивах та на мигах; ганя, як бик по череді; ганя, як Сірко по ярмарку; держить хвіст бубликом; ганя, як чорт по болоту; жвава дитина; жвава натура; жвавий, мов шкіра на ньому злазить; жвавий, як біс його в ребра пхає; жвавий, як біс уночі; жвавий, як в'юн; жвавий, як живе срібло; жвавий, як риба в воді; жвавий, як розворушений мурашник; жвавий, як сто громів; жвавий, як торба бліх; жвавий, як чорт; жвавий, як чортяче кодро вночі; з вогнем; з вогником; кожна жилка грає; кров грає; і в ложці не спіймаєш; і в окропі не спіймаєш; і в ступі товкачем не влучиш; і в ступі не втовчеш; і гору перескоче, як схоче; і кам'яну гору пересече; і кіньми не стримаєш; звивається жвавіш гадюки; звивається, як пес у сливах; з живчиком; з живчиком та перчиком; з молодечим завзяттям; з молодечим запалом; з молодечою жилкою; кров бісом грає; крутиться колесом; крутиться, як бляшаний півник на хаті; крутиться, як дурна вівця; крутиться, як медведик у млині (колесо, на яке падає вода); крутиться, як муха в окропі; крутиться, як прядка; крутиться, як сите поросся; крутиться, як сміття в ополонці; крутиться, як собака на вірьовці; крутиться, як чорт у лотоках; крутить, як швець шкірою; литовський ціп: і сюди, і туди; меткий, мов іскра; меткий, мов заєць; меткий,

Ж

як муха; метушливий, як курка з яйцем; молодець, хоч куди; молодість грає; молодчага хлопець; не макуха; на всі боки; не хлопець — вогонь; ніде місця не зігріє; переїжджа сваха; поверх дерева ходить; проворний, як вітер у полі; проворний, як собака чорний; скорий на руку; совається, як Ничипор по гарячій сковороді; товчється, як Савка по пеклу; у кропиві купаний; хвацька душа; хлопець-вогонь; ходить навстрибки; ходить, як заведений; хоч куди козак; шастає, як миш по пастках; швидкий і пуги не треба; швидкий на руку; швидкий, як блискавка; швидкий, як мотиль; шibaється, як чорт по пеклу; як на мечику літає (мечик — дерев'яне било в терниці, на якому буцімто відьми літають на Лису гору); як на пружинах; як на шарнірах; як на шрубках ходить.

Приповідки: Перед паном Хведором розходився ходором. Дід за дугу, а баба вже й на возі. Жвавий Савка, аж шура горить. Пішов тарани ганять. Все одно, що вітер в клітку замкнута (про жвавого). Спокійний, як порося в мішку (*жарт.*).

ЖВАВО, вибриком, вигибасами, вигибасом, видрібцем, виплигачем, виплигом, вискоком, вискочки, вистриба, вистрибом, вистрибцем, вихилясом, дрібушечками, дрібуш-ками, кумелем, напролом, підбігцем, підстрибом, потоптом, тарабаном, тюпцем, чвалаями, чвалом,

*** аж гай гуде; аж гуде; з вибриком; з виплигом; з вискоком; з перегінками; з підплигом; з підскоком; з підстрибом. (Див. також синонімічний ряд до “швидко”).

ЖДАТИ, виглядати (кого), виждати, вичікувати, дождатися, дочікуватися, дрімати (*перенос.*), ждати-пожидати, ждати-сподіватися, ждати-чекати (*фольк.*), заждатися, заждати, надждати, надіятися (на кого); очікувати, перебути (дош), перегодити, переждати, перележувати (поки...), пересиджувати (*т.с.*), перестоювати (*т.с.*); перетерпіти (*т.с.*), переждати, перечасувати, перечікувати, підждати, попождати, сподіватися (сподівалася брата в гості), чатувати (на кого), чекати, чигати (на кого),

*** бути у сподіванні; виглядати очі; виглядати з моря погоди; видивляти всі очі; відстоювати стояни; гратися в жданики; гратися в жданця; ждати, аж нуд нападає; ждати битий час; ждати благодаті з неба; ждати господньої сурми; ждати дні і ночі; ждати

до Божого суду; ждати до нового пришестя; ждати до страшного суду; ждати до суду-віку; ждати, дремаючи; ждати жданого; ждати-ждати та й годі сказати; ждати з дня на день; ждати з моря погоди; ждати з хвилини на хвилину; ждати і жданики поїсти; ждати і жданики розгубити; ждати й не діждатися; ждати й рукою махнути; ждати манни небесної; ждати милостей від природи; ждати молочних річок і кисільних берегів; ждати нового пришестя; ждати, поки Бог на кисіль шкурку натягне; ждати, поки голова не посивіє (про дівчат, котрі перебирають нареченими); ждати, поки зозуля закує; ждати сигналу; ждати та й жданики погубити; ждати цілісіньку годину; ждати чуда; ждати, як Бога; ждати, як віл обуха; ждати, як грому й блискавки; ждати, як свята; ждати, як свяченої паски; пересиджувати в холодку; пересиджувати на печі; припадати до сліду (постійно ждати); сидіти на чемоданах (ждати від'їзду чи переїзду); стояти на воротах; стояти на причілку; стояти на хвіртці.

Приповідки: Ждала баба внукового книша, ажвилізла їй голодна душа. Підождіть, діти, поки на киселю шкура виросте. Там тебе ждуть з двома дрючками за дверима, на порозі. Двоє третього не ждуть. Жди, кум, пирогів, посіяла пшеницю. Чекай, собачко, здохне конячка, матимеш м'ясо. Ждуть у ржі на межі, на крутій березі (*жарт.*).

ЖЕБРАК, голобриш, дід, жебра, жебран, злидень, злидняк, канюка, ковдош, койдош, лабза (*діал.*), лазар, либець, лигир, лигиряка, прохач, прошак, рахман, старець, старцюга, старцюган, старчиха (*ж.р.*), торбей, торбешник, торботряс, харпак.

Приповідки: Торба мені жінка, кий у мене братом. Середній хазяїн: торби по боках, а сам посередині. Цілий вік з торбою не сварився.

ЖЕБРАКУВАТИ, жебрати, жебрачити, жебрувати, жевру-вати, канючити, ковдовати (*діал.*), лабзюкати, лабзюкувати, літкати, миркати (ходити по миру), поневірятися, просити, прошакувати, старцювати, торбешити, торбешитися, торби-чити,

*** гвалтувати собак попід вікнами; дратувати чужих собак; жити в старцях; жити з жебрацтва; жити на жебрацькому хлібі; заводити лазаря; їсти жебрацький хліб; канючити хліба шмат; лабзюкувати хліб; міряти ступені від села до села; піти до Бога з проською; піти за прошеним хлібом; піти з торбами;

Ж

піти з торбами по миру; піти на випроси; піти на жебання; піти на жебри; піти на побідки; піти на проханий хліб; піти на прошений шматок; піти під монастир; піти під чужий тин; піти пішечком з мішечком; піти по жебрачий хліб; піти по людях; піти по миру; піти попідвіконню; піти по дворах собак дражнити; піти старцем по світу; поневірятись у прохачах; просити милостину; просити милостиню; просити на шматок хліба; просити попросом; просити хліба; просити хліб ласкавий; просити Христа ради; простягати руку за милостинею; простягати Христа ради; співати лазаря; тинятися попід вікнами; тинятися попідтинню; тинятися попід чужими дворами; топтати чужі дворища; ходити за проханим хлібом; ходити з довгою рукою; ходити з простягнутою рукою; ходити по шматки.

Примовки: Од суми й од тюрми не зарікайся. В старцях живши з перцем їсти.

ЖЕРТВУВАТИ,

*** віддавати душу (заради); жертвувати життям; ~ здоров'ям; ~ собою; покладати душу.

Про жертвенників: Готовий умерти; душу ладен віддати; ~ душу покласти (за кого); ладен серце і душу віддати.

ЖИВІЙ, живенький, живісінький, жив-жив, живісінький, живий-живусінький, жвавий, живлючий,

*** серце б'ється в грудях; пульсує; жива душа; живі струни; живий струміль.

ЖІРНИЙ, жирненький, жирнуватий, жирнючий, жирнющий, зажирений, засмажений, засмачений, пережирений, прожирений, просалений, скромний, тлустий,

*** заправлений жиром.

ЖИТЕЛЬ, бережак (прибережний житель), бережан (*т.с.*), біженець, верховинець, гірняк, горець, городянин, городянич, горянин, житець, лісовик, мешканець, мирянин, міщанин, передміщанець (житель передмістя), переселенець, поселенець, постоялець, селянин, селюк, степовик, столичанин (житель столиці), тубілець (корінний житель), узграничанин (житель прикордоння).

*** корінний житель; місцевий житель;

ЖІТИ, бідувати, виживати, вікувати, гібіти, горювати, доживати, доживатися, животіти, жити-поживати, існувати, матися,

маятися, мешкати, міститися, нидіти, обертатися, повертатися, поживати, проживати, раювати, тулитися (під дахом),

*** вік вікувати; вік калатати; волочити дні; волочити життя; держати плуга (хліборобити); держатися (триматися) на світі; жити паном діло (безтурботно); жити одним днем; доживати до сивого волосся; доживати до сивої бороди; жити — горя не знати; жити в шурі-бурі; жити дружно; жити — горя мало; жити — горя не мати; жити до білого волосся; жити в передчутті; жити в тривозі; жити до сивини; жити милесенько (Л. Глібов); жити мило; горе микати; днювати й ночувати; доживати віку; доживатися, далі нікуди; жити, аби день до вечора; жити абияк; жити без розуму; жити буднями; жити в борг; жити вкупі; жити власним розумом; жити в мулі; жити вовками; жити вовком (на відлюдді); жити в старцях; жити в чеканні; жити вчорашнім днем; жити душа в душу; жити єдиним хлібом; жити завтрашнім днем; жити заднім розумом; жити замкнуто; жити зано́во; жити за спиною (чиєю); жити за чужою спиною; жити за широкою спиною; жити з жебрацтва; жити з пучок; жити з пучок та ручок; жити з розумом; жити й горя не знати; жити ким (живе нею); жити круто; жити кучеряво; жити, лиха прикупивши; жити минулим; жити на віру; жити навпроти; жити на всю губу; жити на всьому готовому; жити на всьому готовенькому; жити надією; жити на жебрацькому хлібі; жити на колесах; жити на пару; жити на повну губу; жити на пташиних правах; жити на свій розсуд; жити на світі; жити на широку ногу; жити не в ладах (з ким); жити не в ладах із власною совістю; жити не гірше від людей; жити — не горювати; жити — не журитися; жити не з медом; жити не по кишені; жити непомітно; жити не солодко; жити не хлібом єдиним; жити новим життям; жити одним днем; жити охляп; жити паном; жити під ким (*напр.*, під німцями); жити під ковпаком; жити під скляним ковпаком; жити по-давньому; жити позавчорашнім днем; жити по-панськи (по-панському); жити по правді (правдою); жити по-старому; жити при достатках (достатку); жити рука в руку; жити своїм розумом; жити самітником; жити собі (жив собі дід та баба); жити собі на втіху; жити собі та поживати; жити справно; жити, спустивши рукави; жити сьогоднішнім днем; жити та Бога хвалити; жити та долю хвалити; жити та хліб жувати; жити тин об тин (по сусідству);

Ж

жити тільки собою; жити у вічному чеканні; жити у парі; жити у злагоді; жити чесним потом; жити чужим розумом; жити, як брат із сестрою; жити, як вільна пташка; жити, як голубки; жити, як горох при дорозі; жити, як кіт із собакою; жити, як мед пити; жити, як на вулкані; жити, як одна душа; жити, як пан; жити, як при шляху горіх; жити, як равлик; жити, як риба з водою; жити, як сестра з братом; жити, як сир у маслі; жити, як у батька за пазухою; жити, як у Бога за дверима (дверми); жити, як у Бога за пазухою; жити, як у раю; жити, як у сні; жити, як у тумані; жити, як у Христа за пазухою; жити, як цар; заживати чужого віку (довго жити); їсти біду; коптити небо (жити бездіяльно); коротати вік; коротати літа; купатися, як вареник у маслі (жити в розкошах); маятися по світу; на бурку́ жити (напризволяще); небо коптити (*зневаж.*); нудити світом; світа не видати (жити тяжко); світ поганити (жити негідно); сидіти в запічку (жити безтурботно); сидіти на печі (*т.с.*); с'як-так перебиватися; тільки хліб переводити; топтати землю; топтати р'яст; тягти життя (бідувати); тягти ярмо; ходити під Богом;

Приповідки: Живуть та хліб жують, та постолом добро возять. Живе — дай Боже кожному. Живе — співай душа. Прожив життя, як у ступі стовк. Живеться, як хочеться.

ЖМУТ, букет, букетик, верчик, віхоть, віхтик, віхтичок, в'язанка, в'язка, в'язочка, горстка (конопель), горсточка, дідух, жмутик; жмуточок, жужмо, кулик, куль, оберемок, оберемочок, охапок, охачок, парка (для вкривання хати), пасмо (пряжі), пелех, пук, пучок, пучечок, сніп, снопик, снопок, снопочок.

ЖНИВА́, дожин (кінець жнив), дожинки, жаття, жни-вовиця, жнивування, зажин (початок жнив), зажинки, зернозбирання, косиря, косовиця, молотьба, обжин, обжинки (кінець жнив),
*** гаряча пора; жнивна пора; збір урожаю; зелені жнива; солодкі жнива.

ЖО́ВТИЙ, бурштиновий, вижовклий, жовклий, жовтавий, жовтлявий, жовтенький, жовтесенький, жовтісінький, жовтіський, жовтіючий, жовтковий, жовтлявий, жовтобокий (про птахів), жовтобрюхий, жовтоголовий, жовтогрудий, жовтожар, жовтожарий, жовток (у яйці), жовтокрилий, жовтолистий, жовтолиций, жовтоносий, жовточеревий, жовтуватий, жовтявий, жовтяк (про опірок), жовтяничний, жовтянистий, жовтястий,

зажовклий, зажовтілий, зжовклий, канарейковий, лимонний, лимоно-жовтий, пережовклий, піджовклий, пожовклий, пожовтілий, пожовтявий, половий, половіючий, пополовілий, прижовклий, прожовклий, прозорожовтий, споловілий, світложовтий, темножовтий,

*** жовтий, як віск; жовтий, як вовчі зіниці; жовтий, як скринька від спортлото.

ЖОРСТÓКИЙ, акула, бандит, бандитюга, бандюга, бездушний, безжалісливий, безжалісний, безжальний, без-пощадний, безсердечний, безсердий, безсердний, братовбивця, бузувір, бузувірний, бузувірський, бурбон, бурбоняка, вампір, вандал, варвар, вішатель, вовкодав, вовкулак, вовкулака, вовкун, вовцога, вовцоган, всепожерний, гвалтівник, гестапівець, гицель, гіена, глитай, глитаяка, гнобитель, головоріз, гонитель, горлоріз, горлохват, грозний, деридій, держиморда, держимордник, дерикожа, дерилюд, дерій, деспот, деспотичний, диктатор, дикун, дітовбивець, дітовбивця, дітогуб, дітогубець, драпіжний, драпіжник, драпіжка, драпіка, дряпіжний, дряпіжник, дряпріжка, дряпіка, душитель, душман, душогуб, душогубець, душогубник, душомотальник, душохват, душохватник, есесівець, живоглот, живодер, живоїд, живолуп, жорстокосердий, задавій, задавійко, заріза, зарізака, зарізяка, звір, звірина, звіринячий, звіркуватий, звіролиций, звіруватий, звірюватий, звірюга, звірюган, звірюка, звіряка, знавіснілий, інквізитор, ірод, канібал, кат, катюга, козолуп, коновал, костолом, кривавий, котолуп, кривдник, кровожер, кровожерний, кроволуп, кровопій, кровопивець, кровопивця, кровосос, лихочинець, лупир, лупій, луп'яр, людожер, людожерець, людожерний, людо-звір, людоїд, людоїдський, людолов, людоріз, людохват, лютвір, лютер, лютий, лютір, лютор, лютр, мироїд, мишопруд, монстр, мордуванець, мордун, мучитель, негуманний, недолюд, недолюдок, нежалісливий, нелюд, нелюдим, нелюдимий, нелюдський, нелюдяний, немилосердий, немилосердний, немилостивий, ненаситець, несамовитий, нечулий, нещадим, нещадимий, нещадний, нищитель, озвірений, озвірілий, опричник, павук, песиголовець, пірат, побийпес (гицель), погромник, посіпака, прежорстокий, різник, розбишака, розкуркулювач, самурай, сатана, сатаніст, сатрап, свавільний, тать, тварюка, тиран, тиранічний, троглодит, убивник, убивця,

Ж

удушитель, узурпатор, упир, упир-дракула, упиряка, фашист, харциз, харцизяка, хижак, хижий, цербер, чмур, чмуряка, чортолуп, шакал, шкуродер, шкуролуп,

*** бандит із широкої дороги; бездушна людина; без жалю; без серця; вовчий зуб; гієна стервоїдна; діймає до живих печінок; діймає душу; звіряча вдача; з кощієвою душею; злий нелюд; їдь їдуча; камінне серце; кам'яне серце; кат з катів; кат катом; не людина — звір; кривава ніч; кривавий вечір; не має Бога в животі; не має Бога в серці; не має душі; не має серця; не має Христа в душі; псом підбитий; серце з каменю; холодом дихає; Христа на ньому нема; через батька переступить; через рідну матір переступить.

Приповідки: Дихає вогнем і мечем. Обдере чоловіка й виспитья на його ж таки шкірі. Його балачка кров'ю пахне. Захистив, як вовк овець. Розжалобився, як вовк над поросям. Пожалів яструб курку, поки не обскуб. Пожалів вовк кобилу — залишив хвіст та гриву. Добра ти людина, та поганий чорт, що тебе не взяв! Добрі люди: поки хліба дадуть, наперед зуби виб'ють. Світ не без добрих людей: захочеш повіситись, помічники знайдуться. Добрий пан: взяв у сиріт хліб і кинув псам. Милує, як вовк барана. Милує, як вовк порося — від'їв ніжки та й уся.

ЖОРСТОКО, немилосердно,

*** як Бог з черепахою.

ЖУРІТИСЯ, ЗАЖУРІТИСЯ, бідкатися, бідкуватися, горювати, досадувати, жалкувати, журитоньки (*поет.*), журливитись, зажурити, засмучуватися, засумовити, засумувати, захандрити, зітхати, квилити, квиснути, киснути, матінкувати (часто говорити “ох, матінко!”), осмучуватись, печалитися, печалювати, побиватися (за ким), пожуритися, попожуритися, попосумувати, посмутніти, посмутнішати, посумніти, посумнішати, посумувати, похнюпитися, присмутитися, розсмутитися, розсумуватися, скиснути, скніти, скорбити, скорбувати, смутитися, смуткувати, смутніти, смутнішати, смутувати, сумувати, тужити, убиватися (за ким), хмаритися, хмуритися,

*** бути в зажурі; бути в засмуті; бути в осмуті; вішати голову; вішати носа; вдаватися в жаль; вдаватися в тугу; впадати в сум; впадати в транс; впадати в тугу; журбу годувати; журбу розводити; журбу сповивати; жур-голову схилити; журитися журно; журу

розводити; мати туск на серці; ніс на квінту повісити; носити печину на душі; опускати вуха; опускати голову; опускати крила; опускати руки; поночіти на лиці; посипати голову попелом; посипати коси попелом; похнюпити носа; пройматися сумом; своє серце їсти; серце надривати; стогоном стогнати; сум колихати; сумом сумувати; тумою туманіти; удаватися в тугу; хилити голову; хнюпити ніс; хнюпити носа; хнюпити ніс; хмурити чоло; хмурка хмурити; ходити тума тумою; ходити, як ніч; ходити, як тума.

Слова в хвилини журби: А тут на тобі! Батечку мій! Біда та й годі! Біда та й тільки! Горенько! Діла-а! І ось на тобі! Йоголимене! (*жарг.*); Йолки-палки! Матінко моя! Ну його! Ну його к бісу! Ну його зовсім! Ну його к манахам! Ну, що ти поробиш! Ну, що ти робитимеш! Ну, що ти скажеш! Ой, біда велика! Ой, горе, горе! Ой, горенько наше! От тобі й маєш! От тобі й на! Отуди к бісу! Отуди к лихій годині! Треба ж тобі! Треба ж тобі такого! Цього ще тільки бракувало!

Приповідки: Хай журиться кобила, бо вона велику голову має. Нехай той журиться, хто велику голову має. Нехай журяться ті, що заміж ідуть. Зітхає, ніби останне змолів. Зітхає, ніби останне спік. Як гадина коло серця в'ється. Суш сушить. Вже мені ні від місяця, ні від сонця (кажуть, сумуючи). Мов за стіну засунувся (дуже зажурився). Ой, смутку ж мій чубатий! Зібралися тучки в кучки. Згине туга — буде друга. Коти на серці скребуть. На душі миші шкрябають.

3

ЗАБОРОНА, заказ, перепона, перешкода, вето, мораторій (тимчасова заборона), простежування, стеження, дослідження.

ЗАБОРОНЯТИ, скасовувати, касувати, ветувати (в офіційних документах), ліквідувати.

ЗАБУВАТИ, ЗАБУТИ, забуватися, занедбавати, занехаю-вати, підзабувати, позабувати, призабувати,

*** вибити з голови; викинути з голови; виганяти з голови; вилетіти з голови; випадати з голови; заворот в голові; помутити-

лося в голові; порожньо в голові; туман в голові; тьмариться в голові; забувати дорогу; забувати стежку; вибивати з голови (як наказ: вибий з голови), викидати з голови; викидати з пам'яті; викреслювати з пам'яті (свідомо забувати); вилітати з голови; вилітати з пам'яті; випускати з толку; випускати з уваги; випускати з виду; випускати з поля зору; викреслювати з пам'яті; витравлювати з пам'яті; викреслювати з життя; виривати з пам'яті; виривати з серця; викидати з пам'яті; викидати з думки; викидати з ума; витрушувати з голови; викинути думку; губити пам'ять; вигнати з голови; покинути думку; випадати з думки; лишити думку; втрачати памороч; вилетіло з голови; повилітало з голови; вилетіло з памороків; забувати, відкіля й двері відчиняються; забувати про все на світі; загубити слова (забути, що казати); закинути гадку; закинути гадку за грядку; затиратися в пам'яті; мати ледачу пам'ять; наїстися забудьків; покривати забуттям; померкнути в пам'яті; пускати в забуття; пускати в непам'ять; спускати з очей; спускати з уваги; як кілком вибило.

Примовки: Вигнало з голови. Вибило з голови пам'ять. Забув, мов заорало. Заріс шлях терном. Забув біду по своїм сліду. Забула, коли бита була. І помину немає. Заросло травою. Забудь-травою поросло. На язиці обертається. На язичку крутиться. Як з очей, так і з думки.

ЗАБУДЬКУВАТИЙ, безпам'ятний, забувака, забувакуватий, забудько, забутливий, непам'ятливий, непам'яткий.

ЗАВАЖАТИ, застувати, перебивати, перебаранчати, перешкоджати, *** вертітися під ногами; крутитися перед очима; не давати ходу; плутатися під ногами; снувати перед очима; ставати на заваді; ставати на перепоні; ставати на перешкоді.

ЗАВЖДИ і **ЗАВЖДІ (НАЗАВЖДИ)**, завда, завди, завсігди, завсіди і завсіді, завжде, завше, знай (“Знай іде та й іде.”), повсякденно, повсякдень, повсякчас, повсякчасно, постійно, рік-річно, усякчас, щоденно, щодень, щоднини, щодня, щомісяця, щорік, щорічно, щороку, щотижня, цілодобово, постійно,

*** віднині й до віку; в минулому і в сучасному; денно і нічно; день від дня; день за днем; день крізь день; день по дню; день при дні; день проз день; день у день; до віку вічного; за будь-якої

погоди; завжди і всюди; завжди і скрізь; з вечора до вечора; з ночі до ночі; з ранку до ранку; і вдень, і вночі; і нині, і присно, і повік; кожного дня; кожної днини; раз у раз; рік у рік; рік за роком; щодень Божий; що не день; увесь час; кожного дня; день від дня; день за днем; день по дню; день за день; з кожним днем; з кожним днем разом; на все життя; і в день, і в ночі; і в ночі, і в день.

ЗАВЗЯТИЙ, гарячий, запальний, енергійний, заповзятливий, напористий, напорскливий, настирливий, настирний, рішучий, пристрасний.

*** гарячий серцем; гарячий на руку; гаряча голова; аж горить (до чого); аж шкура горить; аж горить під руками.

ЗАВІСА (на дверях, вікнах), петля, привіса, провіса.

ЗАВІТАТИ, навітатись, припожалувати, пожалувати.

ЗАВОДІЙ, ватаг, ватажок, верховод, верховода, заводіяка, заспівач, заспівувач, зачинщик, ору́дар і оруда́р, привідець, привідник, привідця, призвідець, призвідник, призвідця, причинник,

*** завжди перший; у всьому перший.

ЗАВЧАСНО, достроково, дочасно, завбачливо, завгодій, завгодя, завчасу, заздалегідь, заздалегоди, зарані, зарано, наперед, передчасно, передчасу.

ЗАГОРІЛИЙ, засмаглий, каштановий, підсмажений, смаглий, смальовий,

*** як негр; як циган.

ЗАГОРНЕНИЙ, вгорнутий, завернутий, завинений, завинутий, загорнутий, закачаний, закутаний, закутушканий, повитий, сповиваний, сповинений, сповитий, укутаний.

ЗАДАВА́КА, чванько, випендрика, хвалько, гордій, гиндичка, дженджуристий, зарозумілий, комиза, фанфарон, фраер (див. також чванитися).

Приповідки: Носа й коцюбою (кочергою) не дістанеш.

ЗАДАВА́ТИСЯ (див. чванитися).

ЗАДЕРІКУВАТИЙ, агресивний, баламутний, баламутник, бешкетник, битливий, бійкуватий, бузотер, бузувір, буйний, бурли-голова, визивний, войовничий, ворохобний, ворохобник, галабу́рда, галабурдний, галабурдник, гармидерник, гарячий, головоріз, горлоріз, дебошир, драч, driшпак, дряпичка, ерепе-

нистий, завоїстий, загризкуватий, задера, задерака, задеришка, задерій, задирака, задиракуватий, задирикуватий, задирачка, задирашка, задиристий, задиришка, задиркливий, задиркуватий, задирливий, задирчастий, задра, задьора, задьористий, зайди-голова, запальний, заривкуватий, зачепа, зачіпливий, зірви-голова, зухвалець, зухвалий, зухвальний, колотила, конопливий, кострикуватий, лотр, лупежник, навіженець, навіжений, напівнячений, неповздержливий, одірвиріг, придиристий, пробий-голова, розбишака, розбишакуватий, розбійник, розбіяка, сибірний, сибіряка, скандаліст, урвиголова, харциз, харциза, харцизник, харцизяка, хуліган,

*** гаряча кров; з живчиком та перчиком; з перчиком; на голові ходить.

Примовки: На “здрастуй” кулаками відповідає. Вишкваркою плигає й сичить.

ЗАДИРАТИСЯ, ЗАДАВА́ТИСЯ (див. пустувати), в’їдатися, вчепірюватися, дзигатись, задирати, налазити, напускатися, очепірюватись, пиндючитися, придиратися, присікуватися, присіпуватися, прискіпуватися, приставати, сікатися, сіктися, скіпатися, сукатися (з кулаками),

*** приставати з ножом до горла; хапати за петельки.

ЗАДИХА́ТИСЯ, тоскно, млосно, задихуватися, харчати,

*** важко дихати; спирає дух; тисне в грудях; забракло повітря; давить груди; сопіти, як паровоз.

ЗАДО́БРЮВАТИ (ХАБАРЕМ), дарувати (“Даруй суддю, не посадить у тюрму.”), задобряти, замогоричувати, калимити, мастити, могоричити, обдаровувати, омилосерджувати, омилоствлювати, оплачувати, ошедрювати, переплачувати, приплачувати, піддобрятися, підкупляти, підкуповувати, підмазувати, підмазуватися, підмаслювати, підмаслюватися, підмашувати, підмашуватися, підмогоричувати, умилосерджувати, умилоствлювати,

*** блиснути золотом; брязнути капшуком; давати базаринку; давати бакшиш (з турец.); давати басаринку; давати вирву; давати відкуп; давати відчіпного; давати калим; давати кубан (*диал.*); давати куку в руку; давати куніцю (*іст.* — давати викуп поміщикові за наречену-кріпачку); давати куш; давати могорич; давати на лапу; давати на чай; давати побір; давати побори;

давати хабаря; давати хавтур; давати хавтурку; давати хавтуру (побори, які брало натурою духівництво); давати хапунця; давати шаньку; діяти через гастроном; діяти через ресторан; запивати могорич; засипати очі золотом; платити мзду; плюнути в долоню (“Умій начальству плюнути в долоню.”); погріти руки (кому); позолотити ручку; робити принос; ставити могорич; тикати в руку.

Примовки: Як з нічим до млина, то впорожні й додому. Золотий обушок скрізь двері відчиняє. Золотий ключ кожен замок відкриє. Немазана ложка рот дере. Немазаний віз скрипить. Всякого рот дере ложка суха. Без піджоги й дрова не горять. Треба “Придіте, поклонімося” (себто дати хабаря). За “дзенькує” тато маму не цілує. Не підмажеш — не поїдеш.

ЗАДОВО́ЛЕНИЙ, вдоволений, потішений, раденький, радесенький, радий, убагтоворений, умиротворений, утішений,
*** медом не годуй; хлібом не годуй; цукром не годуй; нічого більше не треба; хліба не давай; на десятому небі; на сьомому небі.

Приповідки: Раденький, що дурненький.

ЗАДУ́МУВАТИ, ЗАДУМАТИ, замислювати, замишляти, надумувати, намислювати, науявляти, нафантазовувати,
*** брати в думку; вбивати в голову; загадувати собі.

ЗАДАЛЕГІ́ДЬ, наперед,
*** як (мов, ніби) у воду дивився; ~ глянув.

Приповідки: Сказав, як у воду глянув.

ЗА́ЗДРИТИ, завидувати, ревнувати,
*** гострити зуби (проти кого); ~ кігті; гострити ніж.

ЗА́ЗДРИСНИЙ, завида, завидливий, завидник, завидошник, завидуший, завидющий, завидько, зависливий, зависний, зависник, заздrenний, заздрий, заздрівний, заздрісник, заздросний, недобррозичливець, недобррозичливий, ненависний, ненависник, ревнивець, ревнивий.

ЗА́ЗДРИСТЬ, завидки, завидування, заздросці,
*** біла заздість; чорна заздість.

ЗА́ЙКУВАТИЙ, заїка, мимрикуватий, мимря, папаїка, папаїкуватий.

ЗА́ЙВИЙ, залишний, лишній (“Господи вишний, чи я в тебе лишній.”), непотребний, непотрібний, неприємний, пришийкобиліхвіст,

*** для меблів; зайвий рот; не лізе на голову; потрібний, як більмо в оці; потрібний, як більма на очах; потрібний, як більмо на оці; потрібний, як глухому музика; потрібний, як дзюра в мості; потрібний, як діра в мості; потрібний, як зайцеві бубон; потрібний, як зайцю стоп-сигнал; потрібний, як кожух улітку; потрібний, як лисому гребінь; потрібний, як музика після весілля; потрібний, як позаторішний сніг; потрібний, як п'яте колесо до воза; потрібний, як п'ятий чиряк на животі; потрібний, як сироті трясця; потрібний, як сіль в оці; потрібний, як сліпому дзеркало; потрібний, як собаці другий хвіст; потрібний, як собаці п'ята нога; потрібний, як собаці чоботи влітку; потрібний, як сухій землі попіл; потрібний, як торішні бублики; потрібний, як торішний сніг; потрібний, як чорту лапоть; треба, як болячки на лобі; треба, як волосся пані старій; треба, як кобилі трясці; треба, як мені лиха; вилазити боком; мати погані наслідки; як п'яте колесо до воза; як зайцю стоп-сигнал; більмо на оці; як більма на очах; як сіль в оці; без діла; без потреби.

Приповідки: Воно мені без діла. Це мені не треба.

ЗАЙНЯТИЙ, заклопотаний, ніколи, ніколиться, заніколилось,

*** нема коли й слова вимовити; ніколи й угору глянути; ~ мені ніколиться; ~ заніколилось; зайнятий роботою; не бачить вільної хвилини; не бачить світу; не має просвітку.

ЗАКІНЧУВАТИ, ЗАКІНЧИТИ, вивершувати, викінчувати, довершувати, докінчувати, долати, доробляти, завершувати, зав'язувати (*напр.*, пиячити), змоцьовувати, кінчати, скінчати, упоряджати, упорядковувати, припиняти, шабашити,

*** берега дати; давати відбій; змотувати вудки (вудочки); класти кінець; класти край; останній акорд; робити завершальний (заключний); ставити крапку; ставити крапку над "і"; ставити крючка; ставити останню крапку; ставити хрест.

ЗАКИДАТИ,

*** кидати грудкою; закидати грудкою в город.

ЗАКО́ХУВАТИ, залюблювати, привертати, принаджувати,

*** привертати до себе; принаджувати до себе; вживати приворот-зілля.

ЗАЛАГО́ДЖУВАТИ, ЗАЛА́ГОДИТИ, заладнувати, залаштувувати, обкрутити, обкручувати, облагоджувати, обтяпувати,

улагоджувати, уладнувати, упорядковувати, упоряджувати,
 *** обробити дільце; обкрутити діло; обкрутити дільце; обтяпати справу.

ЗАЛИЦЯЛЬНИК, зальота, амурник, сексуал, баламут, вихиляс, в'юн, волоцюга, воркун, гульвіса, джэнджурик, джэнджурис- тий, донжуан, жених, жирун, загравач, кахикач (він до неї все кахикає), ловелас, мартопляс (*знев.*), підморгувач, піддобрювач, підкахикувач, підклинювач, підкочувач, підлящувач, підсокирю- вач, покахикував, унаджувач,

ЗАЛИЦЯТИСЯ, амуритися (з ким), амурничати, баламутити (кого), бігати (за ким), ватажитися (залицятися гуртом), вертіти- ся (біля когось), видзгорюватися, витися (“Біля мене хлопці в'ються.”), вихилясити, волочитися, воркувати, вчашати (до кого), горнутися, гульвісничати, джэнджуритися, донжуанити, жартувати (“Жартували до зорі.”), женихатися, жирувати, загравати, займати (“Нехай мене той займає, хто кохання в серці має.”), іржати, кахикати (він до неї все кахикає), коза- кувати, кокетувати, липнути (до кого), лицятися, ловеласити, ловеласничати, малюватися (перед ким), мартоплясити, моргати, набиватися (хитрошами), переморгуватися, піддобрюватися, піддобрятися, підкахикувати, підклинюватися, підкочуватися, підлещуватися, підморгувати, підмощатися, підмощуватися, підсипатися, підсокирюватися, підстрелювати (він за нею підстрелює), підсусіджуватися, покахикувати, прилюбляти, присватуватися, присусіджуватися, увиватися (біля кого), уганяти, уганятися, унаджуватися, упадати, фліртувати,

*** барвінком під ноги стелитися; бігати слідком; бігати хвостиком; бігати цуциком; бити клинці; бути на зальотах; вдаватися до флірту; вертіти хвостом (про жінок); вигравати очима; вишкіряти зуби (до кого); вішатися на шию (ж.р.); гострити очі; грати бровами; грати очима; дух ронити (за ким); грати очіцями; заграти очіцями; завойовувати серце; закручувати голову; закручувати любов; звиватися роєм (гуртом залицятися); зачіпати дівчину (хлопця); кидати гедза; клинці підбивати; клинці тесати; крутити голову; крутити любов; крутити тралі- валі; крутити роман; крутити шури-мури; липнути до жіночих спідниць; липнути шевською смолою; липнути, як шевська смола до кожуха; липнути, як шевська смола до чобота; литки

присмалювати (біля кого); литки смалити; ліпити глечик; ліпити макітру; моргати на всі боки; мостом стелитися; м'яти ханьки; накидати оком (початок залицяння); нашіптувати солодкі слова; освідчуватися в коханні; підбивати клина; підбивати клинці; підбивати колодочки; підкочуватися бубликом; підпускати бісики; підпускати гедзиків очима; підпускати кукільмента; підпускати ляси; підпускати москаля (залицятися з обманом); поглядати, як кіт на сало; поглядати, як півень на тік; покоряти серце; пригортатися серцем; присмалювати литки; присмалювати халявки; пробивати дорогу до серця; пробивати стежку до серця; пробивати шлях до серця; прокладати кладку; прясти очима; пускати бісики; пускати гедзики очима; робити очка; робити очки; розводити шашні; розводити шашні-мишашні; розводити шури-мури; розпускати слинки; розпускати пір'я; розпускати хвіст; сокоріти у вічі; співати флейтою; справляти зальоти; справляти фіглі-міглі; стелити містки; стригти очима; стригти очицями; стріляти очима; стріляти очицями; строїти вихиляси та викрутаси; топтати доріжку; топтати слід; топтати сліди; топтати стежечки; туманити голову; утоптувати стежечку до серця; ходити, мов прив'язаний; ходити на прив'язі; ходити тінню; ходити хвостиком; ходити, як кіт біля гарячого вареника; чіплятися на шию; шмилити губки (ж.р.); шукати дорогу до серця; шукати шлях до серця.

Приповідки: Ахи, чорнявий, озирнись-бо, лукавий! Раз кахикнула — трюх прикликнула, вдруге кахикнула — п'ятьох прикликнула. Гонить дівка парубка, а сама від нього не йде. Сивина в бороду, а біс у ребро (кажуть про залицяння підстаркуватого). Вибийте собі хвіст об тин (жартують дівчата до нав'язливого залицяльника). Хлопці липнуть до неї.

ЗАЛИШАТИСЯ, лишатися, зоставатися,

*** зоставатися без нічого; зоставатися ні з чим; лишатися на бобах.

ЗАЛИШОК, бурелом, вибірки, вереття, вигребки, вигризок, вижимки, вижолобок (виїдений мишами залишок), висівки, вискребки, вичавки, вишкварки, вишкребки, відвійки, відламки, відломки, відрізки, відскіпок, відходи, вітролом, вітровал, волбчини, гніль, грудка, грудوماха, грудочка, гуща (на дні), дрантя, дрібки, дрібок, дрібочка, дрізки, друзки, жемериння,

жмаки, жмихи, жом, збоїни, зволочини, згарок, згріб'я, з'їди, з'їдини, зламок, змилки (вода після прання), змилок (залишок мила), змітки (залишки борошна на млиновому камені), кавалок, кавалочок, качалайки (залишки бадилля), кваслина (квасна гуша), кістриця, клапоть, клаптик, клоччя, костриця, крихти, кришиво, кусень, кусінь, кусіньчик, кусник, кусок, кусочок, лахміття, ломаччя, лузга, лушпа, лушпайка, лушпайки, лушпина, лушпиння, макуха, мерва, мервиця, метлиця, мотлох, м'якини, недобитки (армії), недогарок, недогризок, недоїдки, недокурок, недокусок, недоламки, недоломки, недоноски, недопалок, недопивки, недопитки, об'їдки, обметиця (залишки борошна в млині), обмолотини, обрізки, обрубки, огребини, огребки, огризки, одвійки, оденки, оденьці, одрібки, озадки, окравка (матерії), окраєць, окрайчик, округина, округша, осадок, осколок, оскребки, останки, останок, остача, острижки, отріпок, оцупок, очистки, очіски, ошіньки, ошкребки, ошмаття, ошмульгок (шерсті), ошурки, ощербок, пазілки (рештки попелу після зоління), пазолки, патолоч, пачіски, пачоси і пачоси, подріб, позадки, позолки, покидь, покидьки, полова, польопотини (залишки їжі), порохно, порохня, поскрібки, послід, послідок, потерть, потеруха, потерюха, потолоч, потрухи, рештки, різовини (тирса), різовиння (*т.с.*), сироватка, січка, скалки, скиба, скибка, скибочка, скіпа, сколотини, сміття, стружка, суш, сушник, сушня, сушняк, тирса, тирша, трачиння (*діал.*), трєбуха, труха, трухня, уламки, уривки, хабоття, хмиз, хмизняк, цурпáлок, цуру́палок, шлак, шалупайка, шамушиння, шкаралупа, шкаралуца, шкурка, шмат, шматець, шматок, шматочок.

*** ріжки та ніжки.

ЗАМЕТ, бархан, бурун, забоїна, занос, кучугура, намет, перевій (замет поперек дороги), перемет, переміть.

ЗАМЕТІЛЬ, вертячка, вертіж, вихола, вихолка, віхола, віхтелиця, дуявиця, заверуха, заверюха, завируха, завихіль, завійна, завійниця, завірюха, завірюшище, завія, заворуха, зав'юга, задимки (снігові вихори), задувка, задуявка, замета, заметія, заміт, заміть, засніжжя, куйовда, кура, курбелиця, курбельоха, курбениця, курделиця, курделя, куревиця, куревійниця, курія, курнява, кúря, куриява, куриявиця, курияниця, кушпела, кушпила,

метелиця, метелюга, метіль, міть, охиза (мокра заметіль), поземка, поземок, пурга, свища, сипучка, сніговерть, сніговиця, сніговий, сніговійниця, сніговіч, снігопад, снігосіч, сніжниця, ферфела (*діал.*), ферфелиця, хвижа, хвирса, хвища, хвірза, хига, хуга, хуговий, хуговина, хурделига, хурделиця, хурделя, хурдига, хурдиста, хурія, хурта, хуртеча, хуртовина, хуртовиння, хуртуна, хуря, шаруга, шквиря, шувір, юга́,

*** біла хвища; білий вир; снігова буря; снігова крутоверть; сніговий крутіж; хуга хуртовинна.

ЗАМІСТЬ, замісто, затомість, намісто, намість, натомість, помість,

*** на заміну; на зміну.

ЗАМО́ЖНО, безтурботно, зажиточно,

*** дуже добре; як вареник у маслі; як бобер у салі; як сир у маслі.

ЗАМОРО́ЧЕНИЙ, забацаний, забитий, загавлений, зазіваний, затурканий.

ЗАНАВІ́СКА, завіса (на сцені), завіска, запинало, запона, куліса, лаштунки, порт'єра, фіранка, фіраночка, штора, шторка.

ЗАНЕПАДА́ТИ, гнити, дичавіти, дичіти, дірчавіти, догнивати, коробитися, облуплюватися, пліснявіти, перегнивати, підгнивати, прогнивати, старіти, трухлявіти,

*** братися шашелем; заростати бур'яном (бур'янами); попадати в лапи; попадати в свої лапи.

ЗА́НОВО, по-новому,

*** жити заново; учитись ~.

ЗАРІКА́ТИСЯ, клястися, присягатися,

*** давати обітницю; ~ собі обітницю.

ЗАПА́ЛЬНИЙ, буйний, бурливий, бурхливий, гарячий, гарячковитий, гарячкуватий, гарячосердий, гнівливий, кипучий, невтриманий, нездержаний, нездержливий, непогамований, несамовитий, неспокійний, нестриманий, нестримний, норовистий, оприскливий, опришкуватий, палéний, палкий, поперхливий, розбурханий, розгарячений, розгарячілий, розжохканий, шалений,

*** гаряча голова; гаряча кров; гарячий на руку; гарячий серцем; горить полум'ям; дихає вогнем; з перцем; з перчиком; з півоберту

заводиться; пашить полум'ям; купаний в окропі; у кропиві купаний; у кропиві народжений; як вогонь.

ЗАПА́ЛЮВАТИ (див. палити).

ЗАПАМ'ЯТÓВУВАТИ, сприймати, пам'ятати,

*** втирати очима; ~ в очі; ~поглядом; на вус мотати; далося в тямки; даватися в пам'ять; ~ в помку; ~ в тямки; ~ в тямку.

ЗАПÁС, заготівка, заготівля, заначка, збереження, консервація, нагромадження, припас, приховок,

*** запас про чорний день; недоторканий запас; ховрашиний запас.

ЗА́ПАХ, аромат, дух, духмяність, запашистість, пах, пахніння, пахнінь, пахощ, пашіння.

ЗАПЕВНЯ́ТИ, обіцяти (твердо), клястися, присягати,

*** давати слово; ~ слово честі.

ЗАПЕРÉЧЕННЯ, противага, спротив, противлення, супротив, супротивлення, спинання, непокора.

Словесні заперечення: Та ну його к бісу (її, їх)! Ну їх к бісу лисому! Та до біса! Та к бісу!

Приповідки: Як болячка на лоб (треба як болячка на лоб).

ЗАПЕРÉЧУВАТИ, перечити, спростовувати, виправдовувати, виправдувати, перенікувати, віднікувати.

ЗАПИСНІ́К, блокнот, нотатник, захалявник,

*** захалявний блокнот.

ЗАПИТА́ННЯ, запит (*юрид.*), питання, вивідування, розпитування, випитування, інтерес, цікавість, запитаннячко.

*** каверзне запитання

*** традиційне українське запитання: якої вражої матері; якого біса; якого чорта; якого дідька; якого вражого сина.

ЗАПІ́ЗНЮВАТИСЯ, ЗАПІ́ЗНІТИСЯ, баритися, гаятися, гайнуватися, доваландуватися, довезькуватися, довотузуватися, довозюкуватися, довозькуватися, доволоводжуватися, довошколуплюватися, дововтузуватися, дов'язолюватися, догайнуватися, догуздруватися, догузуватися, догузюватися, догузькуватися, доллятися, дозабарятися, дозагаюватися, дояложуватися, забарятися, загапкуватися, затримуватися, запізняться, припізнюватися, припізнятися, спізнятися,

*** заставати лиш гарячий слід; поцілувати замок; поцілувати у ломаку; приходити в порожній слід; приходити на потрушені груші; приходити на розбір шапок; приходити на шапкобрання; приходити перед розбором шапок; приходити тоді, як ложки помили; проходити у свинячий голос; приходити у свинячі голоси; розмахувати кулаками після бійки.

Приповідки: Прийшов по хвилі, вже й ложки помили. Гості вже походились, а ложки ще на миснику.

ЗАПОБІГАТИ, попереджати, попереджувати, перестерігати, відвертати, остерігати, застерігати,

*** відвернути хворобу; запобігати хворобі; запобігти злочину.

ЗАПРОШУВАТИ, присоглашати (*нар.*), просити, запросити, позапрошувати (багатьох), запрохати, припрошувати, припрохувати, припрошати, припросити, попросити, прохати, напрошувати, напросити, напрохувати, напрохати, спрешувати (до столу).

Припросини: Заходьте, у нас собака прив'язана. Заходьте, у нам собака — об неї можна ноги витирати.

ЗАСВІТЛА, вдень, завидка, завидна, повидному, повидну,

*** за днини; за дня; за світла; за сонця; серед Божого дня; серед білого дня; у білий день, ще до вечора.

ЗАСОРÓМЛЕНИЙ, зніяковілий, знічений, сконфужений, спаленілий, присоромлений, пристиджений,

*** аж вуха займаються (від сорому); в очах чоловічки догори ногами стали; ганьба очі виїдає; дісталось стиду-бриду; залився кармазином; залився рум'янцем; залився фарбою; зашарівся, як маків цвіт; згоряє од сорому; згубив очі; і вуха почервоніли; кидає в жар (від сорому); кидає в пал; кров кинулась до обличчя; кров ударила в лице; ладен крізь землю провалитися; лице горить (од сорому); мов кропивою втерся; набрався сорому; наче хто кип'ятку линув; наче хто окропу линув; не знає, де очі дівати; не знає, куди очі подіти; не знає, на котру ступити; не знає, на яку ногу ступити; не може дивитися в очі; не сміє дивитися в очі; не сміє очей відвести; не по собі якомсь; ніби привезений; носик під себе тримає (від сорому); очі від сорому вилазять; почервонів, як рак; почуває себе, як привезений; почувається, як не в своїй тарілці; почувається, як пес після макогона; сидить, як на жару; сидить, як за тином; сидить, як кіт в салі; сидить, як сорока на сливах; сором заливає лице; сором їсть очі; сором

криє очі; спаленів од сорому; стоїть і сором бере; стоїть ні в дві, ні в п'ять; стоїть ні в дві, ні в три; стоїть ні в п'ять, ні в десять; стоїть ні в сих, ні в тих; стоїть ні в тих, ні в сих; страшно очей показати; тримається, як дівка на виданні (ж.р.); тримається, як засватана (*т.с.*); язик не навертається (сором говорити); язик не піднімається; язик не повертається; як мила з'їв.

Примовки: Микуляє очима як кіт на глині. Хоч під лаву лізь! Хоч під стіл лізь! Хоч кризь землю провалися! Сидно, аж вуха в'януть. Сором казати. Сидно й очі появити. Чи сором, чи два, треба щось робити. Йому пробігла собака між ногами (*завдано сорому*). Бобілів, як вільхова довбня (себто почервонів од сорому). Див. також синонімічне гніздо “соромитися”.

ЗАСПОКОЇТИСЯ, вгамуватися, вгомонитися, відсердитися, втішитися, охолонути, приспокоїтися, розраїтися, утихомиритися, *** брати себе в руки; володіти (оволодіти) собою; опанувати себе; відійшло від серця; відлягло від серця; відвести душу; одвести душу; взяти себе в шори; відстоювати віч-на-віч; відстоювати історично; відстоювати національно; відстоювати по-українськи; відстоювати на кулаках; відстоювати в літературі; вгомонитися серцем; відтанути душею.

ЗАСПОКОЮВАТИ, вгамовувати, вгомонювати, охолоджувати, при-спокоювати, втихомирювати, утихомирювати, втішати, *** відігрівати серце; ~ душу; висушувати сльози.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, попередження;

*** Боже борони ~; сохрани; боронь Боже; сохрани Боже; Сохрань Боже; ховай Боже!

ЗАСТЕРІГАТИ, попереджати, попереджувати, провіщувати, про-віщати, ворожити, наворожувати, пророкувати, закріпати, передкріпати, пророчити, прорікати, прирікати, передвіщати, віщувати, вістувати, заповідати, завбачати, остерігати, упереджати, перестерігати,

*** бити на сполох; ~ у всі дзвони; ~ у дзвони; обіцяти біду; передбачати майбутнє; говорити наперед; передбачати добру (гарну погоду); попереджати (остерігати) про небезпеку.

Приповідки: Циганка надвоє ворожила.

ЗАСТУВАТИ, затуляти, затіняти, тонувати (вікна в машині), заті-нювати, затемнювати (затемнення Сонця, Місяця).

ЗАТÉMНА, вечором, присмерком, смерком, смеркома, увечері, вночі, ніччю,

*** глупої ночі; до світанку; до перших півнів; до півнів; до третіх півнів; до світанку; до світання; до світу; пізнього вечора; пізньої ночі; серед ночі; у темну ніч; ще треті півні не співали.

ЗАТИХАТИ, вмовкати, завмирати, замовкати, змовкати, занишкати, притихати, принишкати, стихати, стишуватися.

ЗАТИЧКА, заткало (в димаря), заткално, калга, корок, пробка, пробочка, чіп, чопець, чопик, чопок.

ЗАТИШОК, безвітриця, безвітря, безгоміння, зати́шок, затишшя, тиховина, тиховиння,

*** тиха тиховина.

ЗАХИСНІ́К, адвокат, заступник, заступничок (*дум.*).

ЗАХИЩАТИ, ЗАХИЩАТИСЯ, битися, боронити, вибо-рювати, відстоювати, доглядати, дужатися (з ким), заступатися (за кого), збороняти, оберігати, обороняти, оборонятися, обставати, обстоювати, опиратися, піклуватися, поборювати, протистояти, хистити, хиститися,

*** відводить дар; відстоювати в суді; відстоювати публічно; відстоювати в пресі; виходити на герць; виходити на прю; відбивати атаки; відбивати напад; грудьми ставати; давати відсіч; долати смерть; заглядати смерті у вічі; захищати до останньої краплі крові; захищати кожну п'ядь землі; іти на бій; іти "на ви"; іти на прю; іти у битву; руку тягти (за кого); не давати в образі; не попускати в образі; не давати на поталу; не давати волосині впасти; не давати волоску впасти; не давати пилині впасти; не давати просвітку; підніматися на ворога; подавати свій голос (за кого); ставати на боротьбу; ставати на ворога; ставати на прю; ставати стіною; ставати горою; ставити стіну; стояти горою; стояти грудьми; стояти за правду; стояти за праве діло; стояти муром; стояти на передовій; стояти на передовій лінії; стояти на смерть; стояти обороною; стояти стіною; тримати руку (за кого); чинити опір; чинити спротив.

ЗАХО́ПЛЕННЯ, захват, подив, азарт.

Приповідки: Боже благий! Боже (ж) мі! Боже ти мій! Боже мій милостивий! Боже мій єдиний! Боже мій милий! Боже правий! Святий Боже! Ой леле, Матінко.

ЗА́ШМОРГ, петля, удавка,

*** мертва петля; удавка на шию.

Дієслівні відповідники: влзати в петлю; попадати в петлю; опинятися в петлі; надівати петлю (кому); ~ зашморг; ~ на шию.

Приповідки: хоч у зашморг лізь; ~ у петлю; хоч з мосту та в воду.

ЗБЕРЕГТІ́, захистити (від чого), убезпечити, уберегти, приберегти, сховати, заховати, замаскувати.

ЗБЕРІГА́ТИ, берегти, держати, приберегати, придержувати, тримати, притримувати, хоронити, ошаджувати.

*** держатися зубами (за що); зберігати на (про) чорний день; ~ на чорну (про чорну годину).

ЗБИРА́ТИСЯ, ЗІБРА́ТИСЯ, готуватися, заколотитися, заміряться, затіяти, заходжуватися, злагоджуватися, зряджатися, зряхуватися, (“Поки зряхаєшся, й сонце зайде.”), лагодитися, ладитися, ладнатися, ладнуватися, лаштуватися, моститися, нагострюватися, налагоджуватися, наладжуватися, налагнуватися, налаштуватися, наміряться, нарихтовуватися, наряджатися, (нарядився їхати), нафундьюватися, націлюватися (щось зробити), наюрмлюватися (саме наюрмилась корів доїти), підбиратися, пориватися, приготовлятися, ряхатися, споряджатися,

*** гострий язик; гострий язик, як у змія; гострити перо (готуватися до писання); мати на думці; мати намір; нагострювати зуби (на що).

ЗВА́БНИК, бабич, бабій, бабодур, баболуб, балагула, баламут, баламута, бугайкуватий, голуб-вабець, гульвіса, гультяй, дівчачур, дівчур, джигун, джигунець, домигун (ловелас), донжуан, дурисвіт, женихайло, женихливий, женишливий, жирун, заволока, закрутиголова, залицяльник, зальотний, зальотник, знадник, компліментник, коханець, крутиголова, крутиматня, крутиус, крутихвіст, лицяльник, ласогуб, ласогубий, ловелас, невловидуша, неоженьба, ночувака, обіцяльник, обіяльник (*діал.*), облесник, облудник, паливода, палисвіт, перелесник, перелюбець, перелюбник, підлесник, підночувальник, подупельник (*діал.*), полюбовник, прудивус, розбещувач, розлучниця (ж.р.), серцеїд, спідничник, спокуситель, спокусник, страстолюбєць, хвіцігорний, хлопщур,

*** бабський празник; жіночий дядько; щорічний сватальник.

Приповідки: Гріхи його губаті. Де став, там і пристав. Ірже, як жеребець на стайні. На ньому чортова шкура горить. Христос воскрес, кумо, цілуваться нумо! Йому до обнімання, як грішникові до гарячої сковороди.

ЗВАЖУВАТИСЬ, відважуватися, рішатися, налаштовуватися, погоджуватися (під тиском).

Приповідки: Був – не був! Була – не була! Що б там не було! Хоч пан, хоч пропав!

ЗВИВА́ТИСЯ, вив'юнювати, вив'юнюватися, вигинатися, визміюватися, викаблчуватися, виковбасюватися, викручуватися, витися, в'юнитися, гнутися, зміїтися, каблучитися, карлючитися, ковбаситися, крутитися, кучерявитися, плестися, скручуватися, сукатися.

ЗВИКА́ТИ, ЗВІ́КНУТИ, навикати, наламуватися, навелядіти, наловчитися, намуштруватися, насобачитися, натиратися, натренуватися, призвичаюватися, приноровлятися,

*** набивати руку; набити навику; набути навику; нало-мити руку; входити в роль; ~ в ритм; ~ в смак; ~ в кров і плоть; ~ в плоть і в кров.

ЗВИНУВА́ЧУВАТИ, винуватити, обвинувачувати, оскаржувати,

*** піддавати звинуваченню; ~ оскарженню.

Приповідки: Валити з хворої голови на здорову.

ЗВІ́ЧАЙ, заведення, заведенція (*жарт.*), завичка, звик, звичайка, звичка, навик, навичка, поведенція, поведінка, поведія, повелачка, повичка,

*** заведений звичай; народний звичай; усталений звичай.

ЗВИЧА́ЙНО, видно, відомо, дійсно, звісно, зазвичай, зазвичайно, найпевніш, сказано, ясно,

*** відоме діло; відома річ; звісне діло; знана річ; з усього видно; певна річ; певніше за все.

ЗВА́ХНУТИСЯ, збожеволіти,

*** звихнутися розумом; зсунутися ~.

ЗВІ́ХРЮВАТИ, каламутити, баламутити,

*** лити на млин (чий).

ЗВІ́ДТИ, звідтіля, зоддалік, зоддаля.

ЗВІЛЬНЕНИЙ, увільнений, вигнаний, вигнанець,

*** дістав по шапці; дістав по шиї.

ЗВІЛЬНЯТИ, звільнити з посади, увільняти, увільнити,

*** звільняти від уплати штрафу; ~ полицю від книг; ~ приміщення від сторонніх; ~ номер в готелі; ~ вечір для забав; увільняти з роботи; ~ з посади.

ЗВІЛЬНЯТИСЯ, звільнитися, визволятися, вивільнятися, опростатися (від чого), позбуватися (чого),

*** завойовувати свободу; ставати вільними; висувати шию з ярма; звільнятися від ярма; скидати ярмо; порвати пута; звільнитися з полону; ~ від податків; ~ від пут; позбуватися забобонів; звільнятися від забобонів.

ЗВІСТКА, вістка, вістонька, вісточка, вість, звіщення, новина, оповістка, повідомлення, повістка, поголос, поголоска, поклін (листовний з чужини), привіт (*m.c.*), сповіщення, чутка.

*** добра вістка (вість); недобра звістка; недобра новина; погана вість.

ЗВОЛКАТИ (час), момсатися, мнѣхатися, вовтузитися,

*** відтягати час.

ЗВУЧАННЯ, бамкання, бевкання, бемкання, бренькання, бренькіт, брязкання, брязкіт, булькання, булькіт, булькотіння, вереск, верещання, виляск, виляскування, виск, вискотнява, виторохкування, виття, вищання, гавкіт, гавкотня, гавкотнява, гагакання, галабурда, галас, галасня, гам, гамір, гармидер, гвалт, гвалтування (собак), гелгіт, гелгітня, гергіт, герготня, герготнява, гик, говір, гогіт, голосьба, гомін, грайвище, грайгомін, гримина, гримкотіння, гримкотнява, гримотіння, грім, грімкотня, грімкотнява, грюкіт, грюканина, грюкотнява, гугіт, гугітня, гук, гуканина, гукіт, гул, гупіт, гупотнява, гуркіт, гуркотнеча, гуркотня, гуркотнява, гурчання, двигіт, двигітіння, дергання, деренчання, деренькотання, деренькотіння, джергіт, джеркіт, джеркотнява, дзвенькання, дзвенькіт, дзвін, дзвякання, дзвякіт, дзеленькання, дзеленькіт, дзенькання, дзенькіт, дзижчання, дзоркіт, дзумкіт, дзумкотання, дзум-котіння, дзумкотнява, дзюркіт, дзюркотання, дзюркотнява, дзявкання, дзявкіт, дзявкотнява, дренькіт, журкіт, зойк, зумкотнява, калатання, клекіт, клекотання, крекіт, кректання, крик, крикнява,

криковиця, лемент, лементування, лепет, лепетання, лопотіння, лускіт, лускотнява, ляскіт, ляскотання, улюлюкання, фиркання, хлюпання, хлюпіт, хлюповиця, хлюпотання, хлюпотіння, хлюпотнява, хрускіт, хрущання, хурчання, цокіт, цокотнеча, цокотня, цокотнява, цоркіт, цьвохкання, чавкання, чвакання, чвакотнява, чмихання, човганина, човгання, шамотіння, шамотня, шамотнява, шар-варок, шаркання, шарудіння, шелест, шелестіння, шемрання, шепіт, шепт, шептання, шерех, шипіння, шкваргання, шкрябання, шльопання, шморгання, шум, шумиха, шумлява, шумовище, шушукання, щebetання, щebetнява, щebetіт.

Примовки: Засвайбилося! (кажуть жартома про якийсь шум, гамір).

ЗВУЧАТИ, бренькати, бринькати, бринькотати, бринькотіти, гудіти, гуркотати, гуркотіти, густити, деренкотати, деренкотіти, деренчати, дерчати, диркотати, диркотіти, дирчати, джикати, джмеліти, дзвеніти, дзвякати, дзеленчати, дзеленькотати, дзеленькотіти, дзенькати, дзуменіти, дзижчати, дзизкотати, дзизкотіти, дзуменіти, дзуреміти, клацати, клекотіти, лопотіти, лунати, лущати, ляскати, ляскотати, ляскотіти, пирхати, пихкати, пихтіти, подзвенькувати, подзвякувати, подзеленькувати, подзенькувати, подзизкувати, поклацувати, полускувати, поляскувати, попірхувати, попискувати, попихкувати, попухкувати, порипувати, посвистувати, поскрипувати, постукувати, посюркувати, потатакувати (кулемет), потатахкувати (*m.c.*), постукувати, поторохкувати, потріскувати, похляпувати, похляскувати, похльоскувати, похрускувати, поцокувати, поцюкувати, поцьвохкувати, пошкрябувати, приклацувати, приляскувати, присвистувати, пристукувати, присюркувати, притататкувати, пухкати, рипіти, рокотати, рокотіти, свистати, свистіти, скверещати, скриготати, скриготіти, скрипіти, стугоніти, стукати, стукотати, стукотіти, сюркотати, сюркотіти, сюрчати, татакати (кулемет), татахкати (*m.c.*), тахкати (*m.c.*), теленькати, торготіти, торохкати, торохтіти, тріскотати, тріскотіти, тріщати, хляпати, хляскати, хльоскати, хрускати, хрущати, хряскотати, хряскотіти, хуркотати, хуркотіти, хурчати, цокотати, цокотіти, цюкати, цьвохкати, шамотіти, шамрати, шамротати, шамротіти, шамшавити, шарудіти, шелестіти, шемрати, шемротати, шемротіти, ширшикати, шкварчати,

шкребти, шкрябатися, шорохкати,

*** гудом гудіти; гудом густо; звучати акордом.

ЗГАДУВАТИ, ЗГАДА́ТИ, здумувати, поминати, спам'ятати, спогадувати, спом'янути, пригадувати,

*** вернуло в пам'ять; встало в пам'ять; сплигло в пам'ять; згадувати добрим словом; згадувати лихим (недобрим) словом; згадувати лихом; згадувати незлим тихим словом; майнуло в пам'яті; промайнуло в пам'яті; сплигло в спогадах (споминах); вертиться на гадці; вертиться на думці; у пам'яті блиснув промінчик із давнини; в голові туманіє; покопатися в своїй голові; влізло в голову; впало в голову; вроїлося в голову; вступило в голову; втелющилося в голову; втовкло в голову; втовпило в голову; думка западає.

Приповідки: Вертиться в голові. Згадала баба дівера. Згадала баба як дівкою була. Дійшло до думки. Крутиться в голові. Не виходить із пам'яті. Не при людях згадувати (згадуючи). Не при хаті згадувати. Не проти ночі згадувати.

ЗГО́ДА, взаємодія, взаєморозуміння, взаємодомовленість, взаємодопомога, домовленість, злагода, зустрічність, одностайність, порозуміння, погодження, поступливість, примирення, прощення, угода, підписання, підтвердження, ствердження, уступка,

*** взаємна згода; мазати медом по губах; обопільна згода.

Приповідки: Бог з ним. Господь з ним. Де вже наше не пропадало. О це наше! Так тому й бути! Та й будь по тому. Це діло! Святе діло. Хай буде гречка. Хай буде так. Хай буде так як є.

ЗГО́ДЖУВАТИСЯ, ЗГОДИ́ТИСЯ, агакати, егежкати, егекати, підагакувати, підегежкувати, підегекувати, підтакувати, підтіктакувати, підтримувати, підугукувати, підугумкувати, поволятися, погоджуватися, потакувати, притакувати, розумітися (в чому), угукати, угумкати, усміхатися,

*** давати згоду; згоджуватися на поступки; згоджуватися одностайно; іти назустріч; кивати головою; приставати на думку; схвалювати одностайно.

Слова згоди: авжеж; авжеж, пак, не як; ага; атож; атож-то; а хочби й так; буде за цим; воля ваша; воля твоя; вольному воля; гаразд; гець з ним; добре; звичайно; еге; еге ж; звісно; згода;

нехай; отож; отож-то; саме так; так; так і бути; так-таки так; так тому й бути; то ж то й воно; угу; хай буде так; хай так; хочби й так; холера з ним; хрін з ним; як собі знаєте; як хочете.

Приповідки: Ваша воля, ваша й сила!

ЗГОРА́ТИ, згоряти, перетлівати, перегоряти, перегорати, згоряти, згорати, підгорати, тліти,

*** згоряти на попіл; згоряти на вугіль; перетлівати на вугіль; ~ на попіл; ~ на золу; братися попелом.

ЗГОРІ́, звисока.

*** з верхніх шарів; з неба; з висоти пташиного лету; ~ польоту; з пташиного польоту.

ЗГО́РИСТО, бугористо, горбасто, горбато, крутенько, круто, крутувато, перекидисто, покотисто, похило, узвізно.

ЗДА́ВНА, бозна-відколи, відвіку, відвічно, віддавна, відроду, звів-віків, звіку, звіку-зроду, звіку-правіку, здавен, здавен-давна, здавну, здавня, здревля, зроду-віку, зроду-звіку, зстародавна, зстародавня, іздавна, ізпрежда (*заст.*), ізстародавна, ізстародавня, первісно, спервовіку, спозадавна, спозадавня, споконвік, споконвіків, споконвіку, споконвічно, справіку, спрадавен, спрадавна, спредвіку, спредковіку, спредкувіку, спрежевіку, хтозна-відколи,

*** аж звідтоді; Бог-зна з якого часу; від Адама і Єви; від Адамового ребра; від віків і від світу; відколи й світу; відколи світ світом; відколи світ сонця; відколи світ у сонця; від потопу; від сотворіння світу; від царя Гороха; від царя Горошка; від царя Митрохи; від царя Панька; від царя Саса; від царя Тимка; від царя Хмеля; з безодні століть; з глибини віків; з глибини століть; з давніх-давен; з давніх пір; з давніх часів; з давнього давна; з давнього давну; з давньої давнини; з далекого за́года; з діда-прадіда; з дідів і прадідів; зі стародавна; з льодовикової пори; з мороку минулого; з незапам'ятних часів; з незапам'ятної давнини; з первовіку; з позадавнього давна; з праглибин; з прадавнини; з прадавнього давна; з пратовщ; з предка; з предку-віку; з сивини віків; з сивини століть; із стародавна; із тьми віків; не від учорашу; од роду-віку; як світ світом.

Приповідки: Від царя Гороха, як було людей трохи. Від царя Митрохи, як було людей трохи. Від царя Панька, як була земля тонка. Від царя Саса, як носили пироги за пасом. Від царя

Тимка, як була земля тонка. Від царя Хмеля, як була людей жменя.

ЗДАЛЕКУ, віддалеки, віддалі, віддалік, віддаля, звіддалеки, звіддалі, звіддалік, звіддаля, здалека, здалеку, здалі, здаля, зод-далеки, зоддаля, ізвіддалі, ізвіддаля, іздалека, ізоддаля.

*** з далекого даленя; з далекої далечі; з далеких країв; з далекого далека.

ЗДЕБІЛЬШОГО, більш, більше, здебільш, здебільша, переважно, побільше,

*** головним чином; у більшості випадків; у переважній більшості.

ЗДИВУВАННЯ, докір, заперечення, застереження, заспокоєння, зачудування, дивовижа, дивина, подив, враження, подив, безтямність,

*** вивалити очі; вилупити очі; витріщати очі; ~ баньки; білки; ~ бульки даватися на дивовижі; ~ вдивовижу; брови полізли на лоба.

Слова подиву: Бог з тобою! Господь з вами! Господь Бог з тобою!

ЗДІРСТВО, драпіжка, драчка, здирництво, здирщина, обдиралівка, обдиранка, обдирання.

ЗЕЛЕНИЙ, зазеленений, зеленавий, зеленастий, зеленистий, зеленіший, зеленкавий, зеленкуватий, зеленний, зеленорослий, зелéнуватий, зеленувáтий, зеленявий, зеленястий, малахітовий, найзеленіший, позеленений, позеленілий, призеленкуватий, прозеленкуватий, прозеленуватий, рутвяний, світлозелений, смарагдовий, темнозелений, трав'янозелений,

*** зелений, як лаванда; зелений, як рута.

ЗÉЛЕНЬ, вруна, зеленавість, зазелень, зеленець, зелениця, зеленість, зеленкуватість, зеленоші, зелен-рута, зелен-трава, зеленушка, зеленя, зелінка, зело, май (зелень, якою квітчають хати на зелені свята), май-зілля, обзелень, пазелень, празелень, призелень, прозеленець, прозелень, розмай, руна, рунь, рутвяність, смарагди.

ЗЕМЛЯ (ГЕОГРАФІЧНА), архіпелаг, гори, западина, Земля (планета), континент, коса, край, країна, материк, мис, нагір'я, невір-земля (не християнська), низовина, острів, острівець,

півострів, плато, плоскогір'я, праземля, припай (піщана смуга біля крутого морського берега), пустеля, рівнина, рідноземля, суходіл, суходілля, суша, твердь, terra, узвишся, хребет,

*** земля обітована; земна твердь; земний паділ (*поет.*); земний світ; материзна земля; обітова земля; terra інкогніто; тридев'яте володарство (дуже далека земля); тридев'яте королівство; тридев'яте царство; тридесяте володарство; тридесяте королівство; тридесяте царство.

ЗЕМЛЯ́ (ГРУНТ), бурозем, дрібнозем, дрібноземля, жорства, піски, піщаниця, сірозем, суглинок, супісок, червонозем, чорнозем, чорноземля.

ЗЕМЛЯ́ (НАДІЛ), веснооранка, город, городець, грядка, грядки, дача, ділянка, займанка (зайнята земля), займанщина, займань, займище, залеж, земелька, зéмленька, землиця, земличка, земля-годувальниця, земля-мати, зяб, клин, копінь (земля без снігу), королівщина (земля, дарована королем — *іст.*), кругловина (сухе місце серед болота), лан, левада, лісовина (ділянка лісу), наділ, нива, нивка, обліг (незаймана земля), обліжок, пар, поле, помірка (присадибна ділянка), помірок (*т.с.*), присадибник, рілля, сінокіс, фазенда (*ірон.*); цілик, цілина, цілиця, чистополина,

*** безрідна земля; гувльова́ земля; знічийнена земля; нічия земля; присадибна ділянка; чорний пар.

ЗІБРАНИЙ, цілеспрямований, діяльний, рішучий,

*** взяв себе в руки; володіє собою; опанував себе.

ЗІВА́ТИ, прозивати, прогавлювати, проворонювати,

*** впіймати (спіймати) гаву; давати зівака; вхопити гаву; впіймати ворону; піймати гаву.

ЗІВ'Я́ЛИЙ, пожухлий, прив'ялий, посивілий,

*** прижухлий до рудого блиску.

ЗІЗНА́ННЯ, признання,

*** визнання провини; ~ злочину.

ЗІМ'Я́ТИЙ, зжужмлений, зібганий, зіжмаканий, зм'яшкурений, м'ятий, м'ятий-перем'ятий, перем'ятий, пожмаканий, пожмакований, пожужмлений, пом'ятий, пом'яшкурений, прим'ятий.

ЗІПСОВАНИЙ, брезклий (про рідину), гниленький, гнилий, гнилуватий, закислий (про продукти), запліснявілий, зацвілий, збавлений, згірклий, зіпсутий, знівечений, зурочений, калічений, кислий (про продукти), ламаний, мерзлий (про овочі, фрукти), мерзлуватий, перекручений, перекапушений, перетоптаний, підгнилий, підморожений, пліснявий, приморожений, покалічений, поламаний, понівечений, покручений, потоптаний, пошкоджений, скалічений, скислий, спартачений, спаскуджений, споганений, спорохнілий, трухлявий, ушкоджений, цвілий.

ЗІПСУВАТИ, знівечити, перекапустити, перекапустити, перековеркати, перековерсати, перепсувати, підпортити, спартолити, спотворити, схалтурити,

*** звести нанівець; звести на нінащо; звести на пси; звести на пшик.

ЗІРКА, зіра, зірниця, зірничка, зіронька, зірочка, зірочка-мигачка, зорениця, зоренька, зорина, зоринка, зориця, зориша, зорниця, зоря, зоря-зоряниця, зоряниця, яснозориця, яснозорочка, ясонька, ясочка,

*** Божа свічка (за нар. повір'ям); вечірня зірка; вечорова зоря; нещаслива зірка; чортова свічка (падаюча зірка, яку нібито скинув ангел); щаслива зоря.

ЗЛИЙ, бездушний, безжалісливий, безжалісний, безжальний, безсердечний, безсердий, безсердний, варивода, в'їдливий, вовкодух, вовкодухий, ворожий, гадина, гадюка, гаргара (зла баба), гадюшник (про багатьох), гієна (ж.р.), дзявулистий, ехидний, жовчний, жорстокий, заїдливий, заїлий (*діал.*), заклятий, запеклий, запрелютий, збарбосілий, злісливий, звір, звірюга, злісний, злобитель, злобивий, злобливий, злобний, зловорожий, зловредний, зловтішний, злзичливець, злзичливий, злолихий, злорадий, злорадісний, злоріка, злосливий, злословний, злісний, злосний, злосник, злостивець, злостивий, злюка, злючий, злючка, злющий, змія, зубатий, ехида, ехидний, ехидкуватий, ехиднуватий, капосний ("Усе на капость робить" — себто на зло), клятий, кобра, кусіка, кусливий, кусючий, крижаноокий, презлий, лихий, лиходій, лихоокий, лихороб, лихослов, лихочинець, людисько ("Є люди, а є й людиська."), лютенний, лютий, мордований, мухацеце, недобрий, недобрзичливий, нежалісливий, нежалісний,

незичливий, немилосердний, нетерпимий, озлобленець, озлоблений, озлучений, оприскуватий, оскотинений, презлобний, презлючий, презлющий,

*** аж клекотить у нім злість; баба з кованим носом; баба сім миль з-за пекла; без вогню варить; без кочерги й ні приступу; без ножа ріже; без тепла в душі; беєва собака; бісом підбитий; вдача собача; випускає кігті; випускає пазурі; дивиться бісом; дивиться оскілками; дивиться чортом; від злості мало на кусні не рветься; від погляду молоко кисне; вовча натура; вовче серце; вродився вовком; всім очі виїдає; відьма бериберівська; гад гадовитий; гадюче серце; гірш, як худобина; гляне — молоко кисне; готовий втопити в ложці води; готовий перегризти горло (горлянку); держить камінь (каменюку) за пазухою; добрий, як собака; добрий, як спить; душа рогата; душа чорна, як у ченця ряса; єгипетська мума (про злих бабів); жалить язиком, як оса; жалить, як кропива; жовчі забагато; жовцю налитий; з лайкою на вустах; з'їв би, не посоливши; зла, як відьма без кочерги; злий, аж у роті чорно; злий від народження; злий від природи; злий з природи; злий, як вовк; злий, як гадина; злий, як гадюка; злий, як зіньське щеня; злий, як оса; злий, як пес; злий, як скажений хрін; злий, як собака; злий, як спасівська муха; злий, як та п'явка; злий, як хорт; злий, як шакал; злий, як шершень; злий, як чорт; зшитий з гадючих спинок; кована відьма (ж.р.); кусючий, мов гад; личина люта; любитель солити чужі рани; мало очима не їсть; муха-цеце; натура вовча; не з доброї муки зіплений; ним зло править; осине гніздо; осою в очі лізе; пальця в зуби не клади; песького ходу; підбитий псом; підколодна змія; підшитий собаками; повна торба злості; потайна гадина; потайна гадюка; потайна собака; пошився в собачу шкуру; радий утопити в ложці води; розпускає кігті; розпускає пазурі; семиголовий змії; собача вдача; спідтишка литки рве; темна душа; тільки хроном харчується; труситься в злобі; у ложці води втопив би; хибнув у чорти; чоловік без серця; чортом смердить; чорт чортом; Ядзя з пекла родом.

Приповідки: Він десь у вовчій школі був. Все в нього є, тільки рогів на голові не вистачає. Вовчий зуб, а лисячий хвіст. В нього з-за пазухи гадина сичить. До вовчого м'яса вовча підлива. Де лисицею, а де вовком. І пес за ним не виє. Красавиця, що з-під

стола кусається. На зелений ліс подивиться — ліс зав'яне. На що не гляне, те блідне. На що гляне — все погане. Не вір, бо то звір. Не чоловік — торба бліх. Не такий злий, як недобрий. Собачого трохи та ще й потайний. Добрий був чоловік, та собаками підшитий. Собаками підшитий, псом підбитий. Серце з перцем, а душа з часником. Такий, що тільки на Богові не їздив. У нього й коліна гострі (злий). Чоловік — чорт заволік. Шалена муха вкусила за вухо. Є тільки двоє добрих людей на світі і то один вже вмер, а другий ще й не народився. Не злий чоловік, тільки задовго живе. То таке добре, що якби пес з'їв, то здох! Добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить. Свій своєму тиць лиха в груди! Не бійся собаки — хазяїн на прив'язі. Його ласка тільки влітку гріє, а на зиму кожуха треба. Брови нависли — злоба на мислі. Сотворив Бог три зла: чорта, бабу і козла. Добра ти людина, та поганий чорт, що тебе не взяв. Це той пан, що в соломі спить, зубами ськається. Од злого духа летить і муха. Мав уродитися сатана, та півні заспівали, він уродився. Уродився б біс, та півень заспівав. Від злості болять кості. Хоч кума, але чортом дивиться.

ЗЛІТИСЯ, злоститися, сердитися,

*** зганяти злість (на кому).

ЗЛО́БА, обурення, незадоволення, озлоблення.

ЗЛОВТША́ТИСЯ, злорадствувати, зазидувати, злорадіти.

ЗЛО́ДІЙ, викрадач, вікнолаз, вікноплиг, грабіжник, дерій, дерига, дерун, драло, зловмисник, злодієнко, злодійкуватий, злодійчук, злодіюка, злодіяка, злодіячий, злодюга, злодюжка, казнокрад, карманник (кишеньковий злодій), кіт-злизувач, короїд, крадіжник, крадій, крадюга, крадюка, крадюкуватий, крадючий, крадящий ("Уроди, Боже, на трудяшого, на ледачого, на просящого, на крадящого і на всяку долю."), крадько, курокрад, куролап, курохват, мазурик, обдирайло, підбирач, підтяга, проїдоха, розкрадач, торбохват, хапливий, хапко, хаповитий, хапуга, хапун, хватій, шар-карман,

*** має довгі руки; має липкі руки; на чуже рукастий; нечистий на руку; тхне тюрмою; хапкий на руку; хваткий на руку.

Приповідки: Добрі люди: що положиш, то й не буде. Він богомольний: в церкву підкопається, а влізе. Вижу, що чорт москаля вніс у хижу. Для того й вуланчики, щоб запірали

чуланчики. Мабуть, тоді москаль красти перестане, як чорт молитися Богу стане. Коли чорт та москаль украли, то поминай, як звали. На вовка помовка, а москаль кобилу вкрав. Не за те москаля б'ють, що краде, а за те, щоб умів кінці ховати. Ти, москалю, добрий чоловік, та шинеля твоя злодій. "...Махає до овець, до клуні, до стіжків, до стайні, до обори, то знов назад чимдуж, щоб часом москалі (а їх тоді було до хріна на селі), щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори". (Гулак-Артемівський). "Рябку й не сниться, й не верзеться, що вже москалики в коморі й на дворі — скрізь нишпорять, мов тут вони господарі". (там же).

ЗЛЯКАНИЙ, вражений, заляканий, застраханий, застрашений, зацькований, ляканий, нажаханий, наколошканий, наляканий, наполоханий, наполошений, напуджений, настраханий, настрахопуджений, настрашений, нахарапуджений, нашорошений, острашений, отетерілий, ошелешений, переляканий, переполоханий, переполошений, перепуджений, перестрашений, приголомшений, принишклий, пристраханий, пристрашений, розгублений, розполоханий, сколошканий, сполоханий, сполохнутий, сполошений, сторопілий, схарапуджений, тороплений (кінь), тремтячий (від ляку),
 *** бігає, як упісяна миша; бігає, як упісяний таракан; дрижаки напали; душа в п'ятах; жижки дрижать; душу тіпає дріж; жижки трусяться; заляк від страху; зляканий на смерть (у смерть); і пенька боїться; куща боїться; ледве серце не вискочить; має страх на душі; мов громом прибитий; мов не при собі; мов причмелений; напав зляк; напав ляк; напав переляк; напав переполох; напав перестрах; ні живий, ні мертвий; носить страх у душі; очкур з переляку луснув; переляканий на смерть; переповнений страхом; під грудьми холодець труситься; побілів, як полотно; подерев'янів од страху; став білим, як смерть; став білим, як стіна; став білим, як хустка; чуб дибом став; як крейда став;

Народні вислови про переляк: аж волосся вгору полізло; аж волосся дибки стало; аж волосся на попа встало; аж дух духа прошибає; аж з-за плечей бере; аж мороз пішов поза шкірою; аж морозом подрало по шкурі; аж моторошно стало; аж мурашки забігали по спині; аж поза шкурою подрало; аж серце обірвалося;

аж снігом сипле за шкуру; аж сорочка пополотніла; аж у животі похолонуло; аж у литках застигло; аж у п'ятах похололо; аж у п'яти захололо; аж циганський піт пройняв; аж чуб дубом став і шапка спала; аж шкура отерпла; в грудях наче грудка закрижаніла; все обірвалося в грудях (всередині); втекла душа в п'яти; в животі тьохнуло; взяли трусаки; волосся дротом стало; всередині тенькнуло; дзигарі б'ють; дух у п'яти заліз; душа в паністарі опинилася; душа в п'яти сховалася; душа в п'ятки утекла; комашки забігали по спині; кров крижаніє в жилах; кров у жилах холоне; серце обірвалося; стало жаско; стало жасно; страшно до холодного в душі; у дріж кинуло.

ЗМАГАТИСЯ (див. боротися).

ЗМА́ЛКУ, відмалку, змаленьства, змалечки, змалечку, змалу,

*** від маленства; від маленьку; від маленьства; від малечку; від пелюшок; від самого малечку; від самого малку; від самого роду; від роду; з дитинства; з жовтого дзьоба; з малих літ; з малих років; з малолітства; з малоліття; з молоком матері; з пелюшок; з повивача; з повитку; з повиточку; з пупка; з пуп'янка; з пуп'яшка; з самого малку; з самого повитка; із сповиточку; із сповитку.

ЗМІ́НЮВАТИ, видозмінювати, міняти, перевтілювати (на що), перегравати, переіначувати, переінакшувати, переіначувати, перекашувати, перелицьовувати, переіняти, переробляти, перетворювати (на що), перефарбовувати, переформовувати, поінакшувати, поінакшувати,

*** змінюватися на гірше; змінювати на краще; змінювати на очах; співати іншої; ставити з ніг на голову.

ЗМІ́ШУВАТИ, сплутувати, перемішувати.

*** валити все до купи; робити суржик.

ЗМІ́Я, гад, гадина, гадюка, гадючка, зміюка, зміючка, кусіка, куска, куслій, куся, куська, лазюка, лазя,

*** змія підколодна.

ЗМОР́ШКА, бріжа, брижечка, брижик, брижка, змор-шечка, зморщечка.

ЗМУ́ШУВАТИ, СПОНУКАТИ (див. примушувати).

ЗНА́ДЖУВАТИ (благами), спонаджувати, спекулювати (чим), зама-нювати, приманювати, манити, принаджувати, перенаджувати, піднаджувати, спонаджувати, винаджувати, виманювати,

*** пускати дур у голову (див. ще хитрувати).

ЗНАЙОМІЙ, знайомиць, знаний, відомий, звісний,

*** давно знайомий; знайомий до болю.

ЗНАТИ, відати, знавати, знатися (на чому), кумекати, петрати, розумітися (на чому), тямити, чувити (“Може, ви чувили?” в знач. “знали”),

*** бути обізнаним; бути поінформованим; знати батька свого лисого; знати виходи і входи; знати від “а” до “я”; знати “від” і “до”; знати в лице; знати в обличчя; знати всі ходи і виходи; знати деталі; знати до ладу; знати до пуття; знати до життя; знати з перших рук; знати міру; знати навпомацки (землю); знати на зубок; знати напам’ять; знати наперед; знати обставини; знати таємницю (таємниці); знати ситуацію; знати, чим дихає (дише); знати по собі; знати своє місце; знати собі ціну; знати тільки з миски та в рот; знати п’яте через десяте; знати толк; знати, як лисого; знати, як лихого шеляга; знати, як мідний шеляг; знати, як облупленого; знати, як свої долоні; знати, як свої п’ять пальців; знати, як свої п’ять пучок; знати, як свою власну кишеню; знати, як таблицю множення; знати, як чоботи на своїх ногах; мати відома; а ні на грам не знати; а ні на йоту не знати.

Приповідки: Знаєш ти багато, уночі родившись та ще й у погребі. Кому, як угодно, а ми, як знаєм. Знаю од краю і до краю, а всередині не знаю. Ти тільки й знаєш, що з миски та в рот. Я вже більше забув, ніж ти знаєш. Дечому вчилися, то дещо й знаєм. Самі знаємо, що “цоб” — до себе, а “цабе” — від себе. Це навіть ярмаркові кури знають. Знає, що вчора їв. Знає, що люди забули. Все знає, тільки нічого не вміє. Дай, Боже, все знати, а не все робити. “А знаєш?” — “Знаю.” — “А догадався?” — “Кий біс!” Багато знає, а ще більше забув. Знає, що в людей у горшках кипить. Знає кінь, навіщо голоблі б’є.

ЗНАЧНИЙ, великий, визначний, відомий, впливовий, вражаючий, значливий, знатний, значущий, іменитий, переконливий, поважний, показний, промовистий, солідний.

ЗНЕБУТТЯ, знеохочення, паніка, невіра, підозра, підозріння.

ЗНЕВА́ГА, презирство, протест (проти кого).

*** презирство з дна душі.

ЗНЕВАЖАТИ, бридитися (ким), ненавидіти кого, нехтувати (ким), зневажувати, ігнорувати,

*** ані в гріш не ставити; ані в гріш не цінити; дивитися зверхньо; дивитися зненацька; дивитися вовком; дивитися з гори вниз; дивитися з висока; дивитися зверхньо; дивитися згорда; дивитися згори; поглядати згори вниз; поглядати зверху вниз; кривити губи; не вважати за людину; не мати за Боже пошиття; мати за абсолютний нуль; мати за боже пошиття; мати за десяту спицю в колесі; мати за невіщо; мати за ніщо; мати ні за що; мати за нуль без палички; мати за поштурхача; мати за поштурховисько; мати за хвіст собачий; не вважати за людину; не вважати за чоловіка; не мати і за боже; під ноги топтати; руки потирати (ким); скидати з рахівниці; скидати з рахунку; списувати з рахунку; не помічати.

Примовки: Ти тут ніхто, десята спиця в колесі. Не вартий виїденого яйця. Не варт гроша. Гріш ціна йому. Мізинця не вартий. Пошиття невірне. Не зважати ні на ордени, ні на роки.

ЗНЕВІРЮВАТИСЯ, знебуватися, знеохочуватися, панікувати, розкисати, розчаровуватися,

*** вішати голову; вішати носа; впадати в розпач; втрачати ґрунт під ногами; занепадати духом; здаватися на милість долі; миритися з обставинами; на дно сідати; опускати вуха; опускати крила; опускати носа; опускати руки; опускатися на дно; падати духом; розпускати нюні; руки піднімати; спускатися на дно.

Приповідки: Не трать, куме, сили. Не трать, куме, сили та сідай на дно.

ЗЕНАЦЬКА (див. раптом).

ЗНЕПРИТОМНЮВАТИ (знепритомніти)

*** втратити свідомість.

ЗНИКАТИ, ЗНІЙКНУТИ, безвіститися, викоренюватися, вигибати, вимирати, вищезати, відвогніти, відмирати, гаснути, гиннути, гинути, губитися, діватися, загубитися, загибати, занепадати, запропадати, запропадатися, запроторюватися, збезвіщуватися, згайновуватися, згасати, згинуті, здиміти, здимніти, здимчитися, зіслизати, згнити, зотліти, никнути, канути, нечогіти, нічогіти, одвіюватися, переводитися, ляснути, минати, попеліти, порушуватися, послизнути, пощезнути, пролітати, пропадати,

розвіюватися, руйнуватися, рушитися, спливати, спопелятися, стуманіти, танути, хлянути, шезати,

*** безслідно зникати; билицею порости; биллям порости; вилітати в трубу; відходити в безвість; відходити в забуття; відходити в минуле; відходити в небуття; відходити в непам'ять; гинути на очах; гинути ні за пси; гинути, як джмелі в диму; гинути, як роса на сонці; дати нурка (перця); дати задній хід; догори димом іти; зазнавати краху; за мак-зерно пропадати; зводиться ні на що; згасати назавжди; збиватися на манівці; зникати безслідно; згинути з-перед очей; згладитися з світу; зникати в імлі; зникати в небуття; зникати з горизонту; зникати з господи; зникати з двору; зникати з очей; зникати з хати; зникати на віки-вічні; зникати, як відьмине помело; зникати, як вранішня роса; зникати, як голка в снігу; зникати, як голка в соломі; зникати, як камінь у воду; зникати, як лід в окропі; зникати, як мана; зникати, як мильна банька; зникати, як мильна бульбашка; зникати, як мильна булька; зникати, як привид; зникати, як тать; іти в безвість; іти в ману; іти в непам'ять; іти в нівець; іти в прірву; іти в розор; іти в тань; іти до чорта; іти за вітром; іти за водою; іти з вітром і димом; іти з вогнем і димом; іти з димом; іти з ніворотом; іти на дно; іти нанівець; іти на поталу; іти на пси; іти під шум; іти поміж пальцями; іти порохом за вітром; іти прахом; іти шкереберть; іти, як поза хмару; канути в безвість; канути в забуття; канути в лету; канути в небуття; канути у вічність; лопатися, як мильна бульбашка; лопатися, як мильна булька; лопнути, як обруч на діжці; мов у воду канути; минати безрік; на вухналь згнити; нівцем переходити; обертатися в нівець; обертатися в ніщо; обертатися в попіл; обертатися в порох; обертатися в прах; обертатися в тлін; переводитися в ніщо; переводитися на нінащо; переводитися на порох; перетлівати на вугіль; перетлівати на попіл; покриватися забуттям; полетіти прахом; потекти світами; порохом припасти; потонути, як муха в окропі; пропадати безвісти; пропадати без вороття; пропадати безслідно; пропадати за п'ятак; пропадати ні за копійку; пропадати ні за понюх табаки; пропадати ні за понюшку тютюну; пропадати ні за пухлу душу; пропадати ні за собаку; пропадати ні за цапову душу; пропадати ні за що; пропадати ні за що, ні про що; пропадати пропадом; пропадати, як дим із комина; пропадати, як руда миш; пропадати, як

сіль у воді; пропадати, як Сірко на базарі; розвіятися в пил; розвіятись, як дим; розвіятись, як мана; розлетітись, як липове клиннє; розсипатися порохом; розтектись, як слина по воді; сокрушитися навіки; спливати з рук; сходити геть; сходити на бугаї; сходити на жуки та блощиці; сходити нанівець; сходити нінавіщо; терном порости; тільки хвостом мелькнути; шезати у безвісті; як у воду канути; зникати за поворотом; розвіюватися, як дим; зникати, як дим; зникати з димом; чорт і злизав.

Фразеологічні синоніми до “зникло”: ані видом видати, ані відом відати; ані слихом слихати, ані видом видати; ані чутком не чувати; біс злизав; був, та загув; був, та збув; був, та поплив; була м'ята, та пом'ята; було діло, та полетіло; було, та билом поросло; було, та за водою сплигло; було, та загуло; було, та збрело; було, та мохом поросло; було, та поплигло; було, та травою поросло; вибито до крила; вибито до ноги; вибито до серця; все на вугіль перетліло; все ніч покрила; все пішло догори дном; все пішло прахом; все пішло шкереберть; вхопила лунь; вхопили вхопини; де й поділося; зійшло на ковальський пшик; зійшло нанівець; зійшло на ніщо; зійшло на пси; зійшло на пшик; зійшло на хух; зійшло на циганський пшик; зійшло ні нащо; і близько не було; і дузу не було; зникло, як мильна булька; і сліду не лишилось; і духу не зосталося; і згадки нема; і місце застигло; і насіння не лишилося; і признаку нема; і слід запав; і слід захолюнув; і слід пропав; і слід простиг; і слід прохолов; і слід прохолонув; і слід прочах; і слід терном заріс; і слух запав; і слухи загули; і спомину не зосталось; і спомину нема; і чорт зі свічкою не знайде; і чутка пропала; каменя на камені не лишилось; мов вітром здуло; мов вітром змело; мов хапій ухопив; мов язиком злизало; мокрого місця не лишилося; мохом поросло; насіння не лишилося; наче звіяло; наче злидень злизав; нема й помину; немає й чутки; немов чорт злизав усякий слід; не склалося, не судилося; тільки й бачили; ніби й не було; ніби чорти на бубон ухопили; ні вістки, ні привістки; ні гласу, ні послухання; ні духу, ні слуху; ні одвіту, ні привіту; ні слуху, ні вісті; ні слуху, ні духу; ні слуху, ні прослуху; ні чутки, ні вісточки; поглинув пан-час; поминай, як звали; поросло биллям; поросло мохом; слухом не чули і видом не бачили; терном поросло; тільки жмурки пішли; тільки тепле місце залишилось; травою поросло; хап ухопив; хапун ухопив; хап хапонув; як би кат втяв; як відрубало; як відьми вкрали; як

вітром здуло; як вітром розвіяло; як вітром перенесло; як водою вмило (змило); як вода змила; як вузлом зашморгнуло; як в яйці замерло; як земля проглинула; як з лука спрягло; як і не було; як корова язиком злизала; як крізь землю пішло; як крізь землю провалилося; як лизень злизав; як лизя злизала; як лиз злизав; як май майнуло; як мана пойняла; як мітлою змело; як ножом одрізало; як пійма пойняла; як різцем одрізало; як сон пройшло; як у воду кануло; як у воду шувбоснуло; як у річку пірнуло; туманом (туманцем) затягнуло слід; як у воду пірнув; як з моста впав; як у воду впав.

Приповідки: Ані слихом слихати, ані видом видати. Був та й загув. Був та й поплив (сплив). Еге, побігли вже кози в лози! Минулася коту масляна. Минулися тії роки, що розпирали пироги боки. Були коралі, та пішли далі. Плюснуло, луснуло та й нема. Не стало тії курочки, що несла золоті яечка. Були в кози роги, та стерлися. Були перли, та ся стерли. Скисла царева каша. Що з воза впало, те пропало. Звідки прийшло, туди й пішло. Бог дав, Бог і взяв. Змололося, а помол видався нещасливим. Не все коту масляна. Пропав і собаки вслід не гавкнули. Пропав, як не було (не бувало). Пішов глечик за водою та й пропав там з головою. Пішов по канун та там і втонув. Пиши “пропало”, а читай “не вернеться”. Зникло, чорт його з собаками не знайде. Сім літ пам’яті ніт. Був батько, та одубів. Був мед, та гості попили. Був кінь, та з’їздився. Був, та загув, як поліський яструб. “Соб, тпру” до ярма, оглянущся — аж нема! Тут було, вертілося, чорт знає, де ділося. Бовть, як камінь у воду. Пропав козак з дудами. Пішов з блиску світа. Пропав, тільки хвіст мельнув. Пропало, мов хто собаці в зуби сунув. По сьому вже й клямка запала. Поминай, як звали! Пиши письма через Бердичев! Шукай вітра в полі. Митькою поминай! Кружало, де лежало (кажуть, як щось зникне). Лопнув, як обруч на діжці. Голова злетіла з пліч. Голова впала з плечей. Де й дівся!

ЗНОВ, заново, знову, ізнов, ізнову, наново, натомість, по-новому, *** за другим (третім і т.д.); заходом; за черговим заходом.

ЗНУЩАТИСЯ, збиткувати, принижувати, мордувати, четвертувати, розпинати, катувати, лютувати, мучити,

***варити воду; виварювати ~; виварювати юшку; вити линви; вимотувати душу; вимотувати жили; завдавати страждань; са-

джати на хліб і воду; завдавати мук (страждань); виймати душу (з кого); видирати душу; ~ з тіла; доводити до смерті; піддавати тортурам; ставити під гільйотину; розпинати на хресті; краяти серце.

ЗОВНІ, ззовні, знадвір'я, знадвору, зокола, іззовні.

ЗОВСІМ, абсолютно, вщент, геть, геть-чисто, дотла, дочіста, дочиста, дощенту, начисто, остаточно, повністю, поголовно, поспіль, наголо, наголо, ніразу, підряд, співна, сповна, суцільно, украй, упень, уряд, ущент, ущерт, цілковито, цілком, чисто, щільно,

*** а ні на волосину (волосок); без останку; від “а” до “я”; від гори до споду; від і до; все до одного; все поголовно; вимітати під мітлу; геть усе; геть чисто; геть-чисто все; до дна; до кінця; до краю; до ноги (вибито); до одного; до останку; до пня; до решти; до цурки; з потрухами; з потрухом; на всі сто відсотків; мести, як помелом; повимітати під мітлу; як з лисого волосся.

Приповідки: І вусом не вести. І вухом не вести. Так, що, куме, будьмо!

ЗОПÁЛУ, згарячу, згаряча, зістрибу, знепам'яті, знепам'ят-ку, зрозгінці, необачно, спохватку, спохвату, стрибки, стриб-ком, *** з гарячих; з гарячого; з розгону; під гарячу руку (руч); як риба в невід; (див. також “швидко”)

ЗРАДА, підступність, продажність, відступність, дезертирство, перебіжництво, перекупництво, перепроданство, переродженство, перехрест, продажництво, ренегатство, скаріотство, яничарство, *** чорна справа; чорне діло.

ЗРАДНИК, батькопродавець, безбатченко, братопродавець, братопродавця, викажчик, виказник, виказувач, відступник, відступця, відщепенець, віровідступник, дворушник, дезертир, запроданець, зраїця, зрадець, зрадливець, єретик, іскаріот, каїн, клятвопорушник, недовірок, перебіжчик, перевертень, перекидько, перекинець, перекинчик, перекиня (ж.р.), перекинчик, перекотиполе, перекрутень, перекупень, перекупник, переломщик, перепроданець, переродженець, перехрист, покрут, покруч, посіпака, потурнак (потурчений), продажник, продай-душа, убивця, ренегат, скаріот, христопродавець, чужанич, чужбенко, яничар,

*** іудине коріння; іудине плем'я; іудине поріддя; каїнове діло; каїнове кодро; людина без роду і племені; продажна душа; продажна шкура; скаріотове поріддя; юдине коріння; юдине плем'я; юдине поріддя.

ЗРАДЖУВАТИ (кому, чому), піддаватися, продаватися, гендлювати, *** запродувати душу дияволу; провести голос (за кого на виборах); продавати голос (на виборах); ~ душу; ~ батька-матір; ~ вітчизну.

ЗРОЗУМІТИ, вкумекати, втелепати, второпати, втямити, втямкати, втямкувати, добрати, доглупатися, додути, докумекати, докумекатися, домізкувати, домізкуватися, доміркувати, доміркуватися, домудрувати, домудруватися, домурдзюгувати, допетрати, допойняти, дорозумітися, дотумкати, дотумкатися, дотямити, дошпортатися, дошурупати, збагнути, зметикувати, змикитити, змізкувати, зміркувати, кебати, осмислити, осягнути, осягти, понямкати, постерегти, прирозуміти, розгадати, розжвакати, розжувати, розібрати, розібратися, розкумекати, розмізкувати, розплутати, розплямкати, розтелепкати, розторопати, розчовпати, розчолопати, розчумати, розчурукати, розшніпорити, розшолопати, розшолопити, розшулічити, розшушукати, стямкувати, унюхати (зарані зрозуміти), усвідомити, утелепати, уторопати, утямити,

*** взяти в розум; взяти в толк; взяти в тямки; взяти до толку; взяти до тями; взяти до ума; вхопити тропу; дійти власним розумом; дійти глузду; дійти ладу; дійти рахуби; дійти розуму; дійти своїм розумом; дійти толку; дійти тями; дійти ума; добрати глузду; добрати діла; добрати рахуби; добрати розуму; добрати толку; добрати ума; збагнути до пуття; збагнути серцем; збагнути чуттям; здати собі справу; зловити нитку (головне); знайти кінці; знайти ключик; знайти розгадку; зрозуміти з натяку; зрозуміти з першого слова; зрозуміти з півслова; зрозуміти нутром; зрозуміти п'яте через десяте; зрозуміти серцем; осягти розумом; осягнути розумом; підібрати ключ; побачити наскрізь; прийти по ниточці до клубочка; розгризти горіх (горішок); розкусити горіх; розлушити горіх; розкусити горіх; розкуштувати полин (*ірон.*); розмотати клубок (клубка); розплутати вузол; розплутати нитки.

Примовки: Відрізнити божий дар від яєчні. Відкрилися очі. Розвиднилися очі. Зварила макітра. Пойняв, чим дід бабу проїняв. Розвиднилось у голові. Тут без півлітра не розбереш.

ЗРОЗУМІЛО, ясно, безсумнівно,

*** нема сумніву; відома річ; відоме діло; знана річ; знане діло; цілком зрозуміло; і балакать нічого.

Приповідки: Козі зрозуміло. Єва та й та грішна, а про нас то й балакать нічого.

ЗУПИНІТИСЬ, спинятись, гальмувати, стримувати, ~сь, пригальмовувати, тормозити (*нар.*), стишувати (рух), споволовати, уповільнювати, уповоловати, завмирати,

*** спинятися на порозі (в порозі); спинятись як укопаний; тримати крок.

ЗУСТРІЧ, відвідини, здибанка, навідини, перевідування, побачення, погостини, провідини, рандеву (*ірон.*), спіткання, спітканнячко (*фольк.*), стріт, стрітення, стріть, стріча, стрічан-ня, стрічанячко (*фольк.*), стрічань, стрічення.

*** зустріч Нового року; перша зустріч; остання зустріч.

З'ЯВЛЯ—ТИСЯ, появлятися, показуватись,

*** з'являтися на горизонті.

ІГРАШКА, виграшка, гральце, забава, забавлянка, забавка, цящечка, цяця, цяцька.

ІМЕНІНИ, менини, річниця, роковини, ювілей,

*** день ангела; день народження; день повноліття; кругла дата; річниця з дня народження.

ІНАКШИЙ, інший, відмінний,

*** не з того тіста; не з того десятка; дивитися іншими очима; ~ іншим оком.

ІНІЙ, заморозь, іней, намерз, наморозь, паморозь, повись, поморозь, приморозь,

*** сніговий пух.

ІНОДИ, бува, вряди-годи, вряди-часи, деколи, десь-колись, здерідка, зінкола, зрідка, інколи, коли-не-коли, незавжди, нечасто, нема-нема, ні-ні, подеколи, ріденько, рідесенько, рідко, часами, часом,

*** від часу до часу; нема-нема та й...; ні-ні та й...; ні та й ні; по великих святах; час від часу; через раз.

ІСКРА, іскорка, іскринка, лелітка, скалка, скалочка, циндра (ковальське), циндря, яскрина, яскринка.

ІТІ, ПРИЙТІ, (див. ходити, блудити), байдикувати, байдати, бейкатися, бичуватися, блендати, блудити, блукати, бовтатися, братися (на гору), брести, бриндзати, брикати, брьохати, брьохатися, валандатися, валасатися (*діал.*), валити (гуртом), валькувати (хитаючись), вандрувати, верстати, вештатися, вибиратися (з хашів), виляти, впливати (повагом), вистрибувати, виступати (поважно), виходжати, вишивати (про п'яного), воліктися, волоктися, волочитися, гайнути, гарувати, гицати, гоцати, гупати, гупотіти, гуцикати, дефілювати (*ірон.*), двигати, дибати, дибуляти, дибцяти, дилибати, диндати, диндигиндати, доволікатися, дрибзати, дриггати, дримбати, дриндуляти, дриндяти, дринзяти, дрібати, дріботати, дріботіти, дрібушити, дрібцювати, задкувати, іти-брести, кандибати, кандияти, кіптюжити, клешняти, клигати, клишати, ковилгати, ковилайти, коливати, колобродити, копотіти, котитися, крастися, кренделяти, кресати, кривулити, кривуляти, крокувати, кружеляти, кружляти, кульгати, кушпелити, лемзати, лепенути, ліндати, ліндзяти, ліндяти, линути, лізти, лопотати, лопотіти, ляпотіти, льондати, майнути, мандрувати, маневрувати, марширувати, махати, маширувати, маршувати, метляти, микатися, мотати, мотатися, наближатися, накульгувати, направлятися, начовгувати, никати, нипати, ницяти, нишкати, нишпорити, передувати (іти попереду), перетинати (що), пертися, петлювати, петляти, пихнути, підійматися (на гору), підніматися (сходами), піхтурити, пішадралити, пішкувати, плентати, плентатися, плестися, плуганитися, плужитися, плутати, пнутися, пльондратися, підкрадатися, повзти, податися, подрізати, покивати, попрóстати, посовуватися, посуватися, потюритися, почовгувати, пошаркувати, правитися, прикволати, прова-дитися, простувати, просуватися, приплентатись, припер-

тися, протовплюватися, проходити, проходжуватися, прошкувати, проштовхуватися, прямувати, прямцювати, пхатися, рачкувати, рухатися, рушати, салабонитися, скитатися, сліпати (іти наосліп), слонятися, сновигати, снувати, соватися, совганити, совгати, совдати, совманитися, спотикатися, спускатися (сходами), стрибати, ступати, сунути, сунутися, сурганитися, сходити, сходитися, талапати, талапатися, тарабанитися, тараганитися, тарганитися, телембатися, телепати, телепатися, телжитися, теліпатися, тинятися, тиритися, трусити, трюхикати, трюхтювати, тупати, тупкати, тупотати, тупотіти, туптупати, тупцювати, тупцяти, тупачити, тюпажити, тюпати, тюпорити, тюпотати, тюпотіти, тягнутися, тягти, тягтися, тьомбати, тьопати, тьопатися, уточуватися (про п'яного), хилитати, хиятися, хитати, цибати, цуганитися, цурганитися, цюпати, чалапати, чалапкати, чалапкотіти, чапати, чапчалапати, чвалати, чеберяти, чепуляти, чимчикувати, чімхати, човгати, човгикати, човпти, чургати, шаландатися, шалатися, шамотатися, шаргати, шаркати, шаркотіти, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швиндяти, шевдатися, шевкатися, шейкатися, шелепати, шелепатися, шибатися, шкандибати, шкандиляти, шкатильгати, шкитильгати, шкинтати, шкітільгати, шкопиртати, шкорбати, шкрьобати, шкутильгати, шлямбати, шлямпати, шлятися, шльопати, шмагати (швидко йти), шмаляти, шмигати, шмигляти, шнирити, шниряти, шпацірувати (*ірон.*), шугати, югнути (швидко піти).

Пестливі дитячі: гуп-гуп, дибуні, дибуночки, дибусеньки, дибусі, ковиль-ковиль, тпрутеньки, тпруті, туп-туп, тупу-тупу, тупці-тупці, хить-хить,

*** бити ноги; бити своїми ногами; блукати по задвірках; бити чоботи; валити валом; валкою валити; верстати дорогу; верстати путь; верстати шлях; вибиратися, куди очі світять; вибиратися на дорогу; вибиратися світ за очі; виписувати мисліте (про п'яного); відбивати крок; відбивати ногу (іти строєм); волокти ноги; волочити ноги; втрапляти в колію; гаптувати стежку; гопки скакати (іти швидко); держати крок; держати курс; держати путь; добиратися на парі власних; добиратися на своїх власних; добиратися пішечком; добиратися пішечком з мішечком (*жарт.*); долати відстань; закидати ноги на плечі; на-

прямляти стежую; збиватися з ноги; іти батьківськими; іти безбач; іти бокаса; іти боком; іти бочком-бочком; іти ваги-переваги; іти валькувато; іти вибриком; іти видрібцем; іти виплигачем; іти вистриба; іти вистрибом; іти вистрибцем; іти вискоком; іти виступцем (плавно); іти взабрід (стежкою); іти в колосок (під гору вузькою стежкою або на лижах); іти в нікуди; іти в ногу; іти геть; іти втоптанними стежками; іти далі; іти за мною; іти на все; іти на витрішки; іти манівцями; іти пішки (*жарт.*); іти на вогник; іти на всі боки; іти на всі чотири сторони; іти на все готове; іти на чотири вітри; іти під конвоєм; іти по слідах; іти довколами; іти дрібушки; іти задом наперед; іти з вибриком і вискоком; іти з вискоком; іти з вихилясами й вигибасами; іти з доброго дива (охоче); іти з доброго миру (*т.с.*); іти, землі під собою не чуючи; іти з паличками; іти з перегінками; іти з передишками; іти з підскоком; іти королівським кроком (дит. гра); іти крізь бурю; іти крізь ніч; іти крок за кроком; іти кроковкою; іти крок у крок; іти, куди ноги несуть; іти кумелем; іти лавиною; іти лавою (рядами); іти ледачим перевальцем; іти лобом у лоб; іти мисливською ходою (поволі); іти, мов не своїми; іти, мов не своїми ногами; іти на батьківських; іти навгадь; іти на виглядки; іти на виступці (геть); іти навкарачки; іти навмання; іти навперейми; іти навпомацки; іти навпростець; іти навпрошки; іти навпрямки; іти навпрямці; іти навспинячки; іти навшпиньки; іти назад; іти назгинці; іти на́зірці; іти на край світу; іти на милицях; іти наосліп; іти на пальцях; іти на пальчиках; іти напролом; іти напростець; іти на́пруго; іти наче в повітрі; іти, наче ступа; іти, ніби не ївши; іти нога в ногу; іти нога за ногою; іти осліп; іти перевальці; іти підбігцем; іти під дурного хату; іти під руку; іти під ручку; іти підтюпки; іти підтюпцем; іти пішохідь; іти по гарячих слідах; іти по живих слідах; іти помацки; іти попаски (про худобу); іти попліч; іти поруч; іти по свіжих слідах; іти по теплому сліду; іти потоптом; іти потьопки; іти пробоем; іти прямцем; іти пустопаш; іти розвальцем; іти світ за очі; іти своєю колією; іти своїм ходом; іти семимильними кроками; іти слід у слід; іти сліпцем; іти строєм; іти ступа́ за ступо́ю; іти у ніч; іти шляхом; іти тарабаном; іти тьупцем; іти у тропі (слідом); іти ходірко́м; іти чвалаями; іти шеренгою; іти, як бендюжна хльорка (поволі); іти, як вальок; іти, як від ло ярма; іти, як гріх без душі; іти, як дурень по ярмарку; іти,

як злодій по ярмарку; іти, як з маслом; іти, як кручена курка; іти, як на шнурочку; іти, як неживий; іти, як не своїм ходом; іти, як пес по ланцюгу; іти, як по молодому льоду (обережно); іти, як по струні; іти, як по шнуру; іти, як прибудна вівця; іти, як припутень; іти, як п'яний з буфету; іти, як сновиди; іти ярчаком; іти ярчуком; карбувати крок (кроки); майнути хвостом; обминати десятою вулицею; накидати круг (іти в обхід); плавом пливти; плестися, як воли; пошарудіти підошвами; простувати путь; тримати путь; плутати ногами; повзти, як черепаха; сунути хмарою; уповільнювати ходу; юрбою сунути; ходити по п'ятах.

Приповідки: Господь несе (кого). Іде, наче всі шляхи погубив. Іде, ніби три дні не їв. Іде так, що бабуля сниться. Іде, як сьогодні привезений. Пішов батько навпростець, назад не вернеться. Не доходя минаючи, де рябі ворота й новий собака. Так тобі й треба, не ходи, де не треба. (Див. також синонімічний ряд до “ходити”). Як ногу вломив (швидко пішов).

І

ЇДА́, варево, вариво, зажива, заживок, закуска, їдло, їжа, їство, їстиво, їстіна, їстовня, жрання (*грубе*), жувачка, квашенина, корм, лагомина, ласощі, наїдок, недоїдки, пайок, перезимівок, перекуска, пісне, піснятина, пожива, поживок, покорм, потрава (“Ріжуть на потраву птицю”), припас, приправа, приправка, присмажка, присмака, провізія, продовольство, продукти, прожиток, прокорм, ситощі, скоромина, скоромне, смажена, солодоші, солонина, споживок, спрожиток, страва, “тормозок”, харч, харчі, ядь.

ЇДА́ЛЬНЯ, бар, бар-ресторан, буфет, вагон-ресторан, варенична, випий-закуси (*нар.*), буфет, забігайлівка (*зневаж.*), закусочна, кав'ярня, кафе, корчма (*заст.*), монополька (*ірон.*), пивниця, пивничка, пиворізня, підвальчик (*ірон.*), ресторан, харчевня, харчівня, чайна, чайхана, юшкарня.

ЇСТИ, ПОЇСТИ, бабрати (погано їсти), балувати (на балу), барложити (погано їсти), барложитися, бенкетувати, благословлятися,

бревкати, брусувати, вечеряти, виїдати, вилизувати, вилущувати (“Вилущив вареники.”), висьорбувати, від’їдати, від’їдатися, вкушати, гамати, гамкати, гламати, глідати, глитати, годуватися (“Говори та годуйся”), гризти, дегустувати, джвакати, джвякати, доїдати, допастися (до їжі), жвакати, жвакувати, жвахтати, жвякати, жмакати, жмакувати, желепати, жерти, житися, жмакати, жнякати, жолопати, жувати, жумрати, заживати, закусовати, закушувати, запихатися, заправлятися, згамкати (*дит.*), згламати, з’їдати, змегелити, їдати, їстки, їстоньки, їсточки, їстуні, їці (*дит.*), ковкати, ковтати, комкати, кормитися, кусати, кутуляти, кушати, куштувати, ласувати, лигати, лизати, лизькати, лимзати (повільно їсти), лупити, лямзати, маламурити, мамляти, мегелити, молотити, мотати, мотузувати, мутузувати, над’їдати, надкушувати, нажиратися, наїдатися, наминати, напертися, напихатися, напузюватися, нарепкуватися, насичуватися, насичатися, натоптуватися, натріскуватися, начастуватися, обжиратися, обідати, об’їдатися, облизувати, обсмоктувати, перевечерювати, пережирати, переїдати, переїдатися, перекусувати, перекушувати, переобідувати, переполуднувати, пересичуватися, переснідувати, перехоплювати (їсти нашвидку), петлювати, підвечерювати, підвечіркувати, підгодовуватися, підживлюватися, підживлятися, підкормлюватися, підкріплюватися, підкріплятися, підобідувати, підполуднувати, підснідувати, підхарчовуватися, плямкати, повечіркувати, поживати, пожирати, пожовувати, полуденькувати, полуднати, полудникати, полуднувати, понад’їдати, поплямкувати, посьорбувати, потчуватися, потягати (“Потягай, Мартине, мати ще підкине”), похлебтувати, похрумкувати, похрумувати, пригощатися, пригублювати, призволятися, приймати (“Приймай, Хведьку, то хрін, то редьку”), причащатися, пробувати, прожовувати, ремигати, рубати (*жарг.*), смакувати, смоктати, снідати, солодцювати, солонцювати, споживати, суслити, сьомити, сьорбати, тлити (жадібно їсти), трапезувати, тріпати (“Тріпай, Мартине, мати ще підкине”), тріскати, трошити, трубити, тьопати, убирати (“Обідаючи, убрав дві миски”), умаламурювати, уживати, укутати, умегелювати, умережувати, уминати, умолоти, уперезати, уплітати, упороти, утирати, ухекати, хавати, хавкати, хамати, харчитися, харчуватися, хламати, хлебтати, хлестати, хлиськати, хльобати,

хруммати, хрумкати, хрумкотати, хрумкотіти, хрумсати, хрупати, хрумтіти, хрумчати, частуватися, чвакати, чвякати, чичморіти (їсти багато й жадібно), чмакати, шамати, шеретувати, щипати (*напр.*, хліб), ялозити (погано їсти),

*** водити хліб-сіль (з ким); глитати гірше саранчі; глитати, як індик зерно; глитати, як попове мурло; глитати, як сарана; губи облизувати (погано їсти); длубатися в тарілці (знехотя їсти); допастихся, як віл до браги; допастихся, як віл до корита; допастихся, як дурень до мила; допастихся, як Мартин до мила; допастихся, як муха до меду; допастихся, як ужака до молока; жерти без пам'яті; жерцем пожирати; задушити комара в животі; закроплювати душу; заморювати хробачка; заморювати черв'ячка; і миску вилизати (їсти з апетитом); їсти, аби кишка не бурчала; їсти, аби кишка не кавкала; їсти, аби шкіра видержала; їсти, аж давитися; їсти від пуза; їсти в розорву; їсти в три горла; їсти гиги; їсти до стогону; їсти за двох дурних; їсти за трьох дурних і за себе четвертого; їсти з вовчим апетитом; їсти, мов голодний кіт; їсти, мов дурень на весіллі; їсти, мов за себе кидати; їсти на обидві осади; їсти на весь рот; їсти у дві гулі; їсти у три горла; їсти хліб з чужим смаком; їсти через силу; їсти, щоб рот не гуляв; їсти, як за себе кидати; їсти, як з голодних очей; їсти, як не в себе; їсти, як сарана; їсти, як тля; їсти ячне, як смачне; кидати на зуб; класти на зуби; молоти, мов на жорнах; молотити біля миски; набивати воло; набивати живіт; набивати живіт, як барабан; набивати живіт, як бубон; набивати живіт, як жлукто; набивати кендюх; набивати кишки; набивати пельку; набивати рот; набивати черево; наїдати живіт; налітати, мов голодна татарва; налягати на живіт; не розминатися з ложкою; об'їдати вуха; об'їдати, як сарана; перебивати голод; перемелювати зубами; потіти над мискою; присолоджувати душу; пробувати на зуб; пробувати на смак; пробувати на язик; проквашувати душу; прокислювати душу; просолоджувати душу; пхати в пельку; пхати в рот; теребити зубами; укладати в копи (*жарт.*); уминати за дві щоки; уминати за обидві щоки; уминати на всі заставки; уплітати за дві щоки; уплітати на всі заворотки; уплітати на всі заставки; уплітати ще й попихати пальцем; частенько їсти; часто їсти; язик ковтати.

Приповідки: Їсть, аж виляски йдуть. Їсть, аж за вухами лящить. Їсть, аж ніс гайдука скаче. Їсть, аж ніс гайдука танцює. Їсть, аж

ніс угинається. Їсть, аж ніс ходором ходить. Їсть, аж пальцями попихає. Потрапив на голодні зуби. Їсть так, що й за вуха не відтягнеш. Їсть м'якушки завбільшки в подушки. Їсть кусочки з волів носочки. Наївся, аж лоб твердий. Людина — не скотина, більше відра не з'їсть. Два дні не їдять, два дні перегодять і знов не їдять. Добра кванька, та нема лоньки, хіба буду пальком. Не їж у шапці, бо твоя жінка матиме дурного чоловіка. Очі б їли, та губа не хоче. На ласий шматок знайдеться куток. Наївся, хоч під лавку підкоти. Наївся і в пазуху набрав. З не хочу поросся з'їв. Із нехотя три миски впоров. Як перед смертю тре. Хоч губи набиті, так пупків наївся. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дримає. Що стрів, то з'їв. Оці ще з'їм та ще сім, та ляжу, полежу, та ще сім умережу, та гляну на сволок, та ще сорок, а як не полегшає, значить, пороблено. Я така ворожка: аби хліб та ложка. Нема гірше, як індик: одного мало, а двох не з'їсти. Давай, жінко, перцю мед закушу. Робітник до повної миски. Напав нежить — ніде кусок хліба не влечить. Борщ з'їмо, а за кашу поцілуймося. Їв би борщ, та жалко: вчора дома пообідав. Виїли, як вимели. Сього-того по макітерці та й годі з мене. З нехотя піп поросся з'їв. Дайте води напитися, бо так їсти хочу, що переночувати ніде. “Що це ти, бабо, ополоником їси?” — “Десь сподару діти корець занесли.” Поволі, хлопчику, раз хліба, два рази борщику. Наша Гаша не розбираша: їсть пряники й не мережані. Наша невістка, що не дай, тріска. “Збудіть мене завтра раненько.” — “Для чого?” — “Бо сьогодні я не можу всіх вареників з'їсти.” Покликали обідати, а він почав об'їдати. Тут тії сидять, що добре їдять. Де сісти, то сісти, аби було що їсти. Їв, не їв, а за столом сидів. Не те що наївся, а й у пазуху набрав. До рота дібрав ложку, а в миску не лізе. Козаки, як діти: хоч мало, то наїдяться, хоч багато, то поїдять. Козак не гордун, що дістав, то ковкнув. Наївся — з горла лізе. Наш Хомка і хліб комка. Як не наївся, то не налижешся. Москалики-соколики, поїли ви наші волики, а як вернетесь здорові, то поїсте й корови. Наївся, як кіт качалки. Лежи в піску та їж луску. Прийшов з голодного краю (кажуть про ненажерливого). На нього ненажир напав (*m.c.*). Це в нього їстовець (хвороба). Треба трохи полежати, щоб сало зав'язалося (жартують після їди). Петлює за трьох свиней.

Припросини: Їжте! Призволяйтеся! Споживайте! Годуйтеся! Просимо до столу! Покуштуйте! Покушайте! Пожуйте! Їж, хай

тобі здоров'я прибуде: у ручки, у ніжки, у животик трішки (до дитини). Ї́же: черево — не дерево, роздасться. Ї́же на здоров'я (на здоров'ячко). Ї́же: в животі, як на вечорницях — де сто потісняться, знайдеться місце й сто першому. Ї́же, гості, а ви, діти, джа! (ша!). Ї́же, кумасю, хліб, хоч позичений. Ї́же борщ, капусту, бо пироги несуть. Ї́ж, коза, лозу, коли сіна немає. Ї́же тепер, бо вночі не дамо. Призволяйтеся, що Бог послав.

Звуконаслідування до “їсти”: гам-гам, джвяк-джвяк, жвак-жвак, плям-плям, сьорб-сьорб, хлам-хлам, цмак-цмак.

Ї́ХАТИ, до їхати, їздити, під'їжджати, заїжджати, переїжджати, проїжджати, найжджати, плентатися, мчати, мчатися;

*** валом; валити; валом перти; плавом пливти; їхати до дідька в зуби; держати курс; їхати як волами (поволі).

К

КАБЛУ́К, задник, задничок, закабло, закаблук, закаблучок, каблучок, обцас, у́сп'яток.

КАВУ́Н, кавунець, кавунисько, кавунище, кавунчик, кавуня, кавуняра, кавунятко.

КАГАНЕ́ЦЬ, бликун, бликунець, бликунчик, блимавка, блимак, блимачок, блимчак, гасник, гаснік, гасниця, гасничка, гасничок, жмуток, каганець-п'ятерик, каганчик, кадилка, кадильник, кадильниця, кадильчик, керосинка, коптилка, мигавка, мигавець, мигавчик, мигунець, моргавка, моргай, моргалик, моргавчик, моргун, моргунець, моргунчик, мургай, мургайчик, нічник, нічничок, світець, сліпак, сліпачок, сліпун, сліпунець, сліпушка, сліпчик, чо́пень (у загадці).

КАЙДА́НИ, закови, кайданики, кайданки, кайданиці, кайдання, колодки, ланцюги, наручники, наручні, окови, пута, прикови, скови, тенета, тринюги, цепи, чинчерії (*діал.*), ярмо.

КАЛАМУ́ТИТИ, забруднювати, замучувати,

*** каламутити воду; замутити воду.

КАЛАМУ́ТНИЙ, брудний (про воду), забруднений, збала-мучений, збитий, збовтаний, зброджений (про заводь річки), змулений, ка-

ламуть, каламутнуватий, каламу́туватий, му́тний і мутній, скала-мучений, нечистий (про воду), пере-бовтаний, перекаламучений, розбовтаний, розкаламучений, розколочений, скаламучений, сколочений, (“Прилетіли гуси з броду, сколотили мені воду”), сколошканий,

*** з домішками; з осадком.

КАЛАТА́ЛО (ОПОВІСНА ДОШКА), било, бияк, довбень-ка, довбешка, калатайло, калаталка, калатало, калатачка, калаташка, клепало, клепачка, колотівка, серце (у дзвона), стукалка, стукало, стукачка, язик (у дзвона).

КАМІ́НЕЦЬ, крем'ях, кремляшок, голяш (біля моря),

*** грати в крем'яхи.

КА́ПАННЯ, капіж, капкання, капкапання, ка́пливо, капотання, капотіння, капотнява, крапання, накрапання, накрапаннечко, накрапування, скапування.

КАПЕ́ЛЮХ, брилик, бриль, головка (у гриба), капéлюш, капелюшик, капелюшок, шапка (у гриба), шапочка (*т.с.*).

КА́ОСТЬ, зло, каверза, підлість, підніжка, шкода.

КА́ПЦІ, виступці, кімнатні, пантофлі, човганці, чопанці, шкръобанці,

*** кімнатні пантофлі.

КА́РА, апокаліпсис, відплата, догана, запотиличка, запотиличник, ляпас, мста, наганяй (*нар.*), нахлобучка, отченаш (*перен.*), покара, покарання, покута, помста, потиличник, почубеньки, прочухан, розплата, скарання, укарання,

*** Божа кара; гнів Божий; кара Господня; кінець світу; небесна кара; тілесна кара; судна година; судний день; тілесне покарання.

КА́РАТИ, ПОКАРАТИ, вбивати, вішати, закатовувати, замучувати, засуджувати, збиткуватися, знущатися, калічити, каменувати (біблійне), катувати, колесувати, мордувати, мучити, нівечити, обезголовлювати, провчати, розправлятися (з ким), розстрілювати, страчувати, судити, терзати, убивати, ув'язнювати, чвертувати, четвертувати,

*** брати в нагаї; брати в нагайки; брати в роботу; брати за жабра; брати за зябра; брати на цугундер; витерти ворсу (кому); відправляти на смерть; відтяти пелену (покарати жінку за подружню невірність); вкручувати хвоста; всипати перцю; всипати по перше число; вимотувати всю душу; відпровадити на

той світ; випускати душу; випускати дух; витрясати душу; витягати душу; відправляти на той світ; відривати голову; відбирати життя; випускати кишки; втерти маку; втерти часнику; всипати березової каші; всипати на галушки; всипати на горіхи; всипати на гостинці; всипати по перше число; всипати по шосте число; давати в хвіст і в гриву; давати дрозда; давати жару; давати на бублики; давати на горіхи; давати нагінку; давати чортів; давати прочуханки; давати перцю; давати чосу; давати березової каші; не давати спуску; давати перегону; давати перцю; давати по шапці; давати прикурити; давати прочухана; давати розсолу на похмілля (*ірон.*); давати чосу; драти шкіру; держати в їжачих рукавицях; дерти паси; дерти ремені; дерти шкіру (шкіру); дерти останню шкіру; дерти по три шкіри; дерти сім шкур; дерти лико; видавлювати соки; пити кров; тягти жили; вимотувати жили; витягувати всі жили; вимотувати кишки; не гладити по голові; терти мак на голові; пускати кулю в лоб; брати за горлянку; вчепитися в горлянку; наступати на горлянку; гріти спину (нагайками); дубити линварі; забивати в дибби; забивати в кайдани; забивати в колодки; забивати в скрепицю; закопувати живцем у землю; запроторювати до білих ведмедів; з душі витрясати; знімати голову; карати на горло; карати на смерть; карати розчерком пера; кидати за ґрати; кидати на муки; краяти душу; краяти ремені зі шкіри; леп з голови здирати (давати перцю); лити кров; милити холку; накручувати вуха (дитині); накручувати в'язи; накручувати хвоста; наламати хвоста; намилювати голову; намилювати шию; намилити боки; нам'яти холку; насипати жару за халяви; насипати приску в пазуху; насипати солі на хвіст; натерти перцю в ніс; не давати спуску (часто карати); обривати патли; перегризати горлянку; переривати горлянку; переганяти через гречку; перекивати кисень; підкувати на всі чотири; показати, де козам роги правлять; показати, де раки зимують; показати кузьчину матір; показати, на чому горіхи ростуть; показати, по чому ківш лиха; показати, по чому лікоть кваші; припирати до стіни; прищемити хвіст; проганяти крізь стрій; продрати з пісочком; прокотитися гарманом; прописати їжицю; протерти з пісочком; рвати горлянку; робити вишкварки (з кого); робити кашу; робити юшку; рознести до пищиків; розпинати на хресті; садити за ґрати; скрутити голову; спрова-

дити на той світ; сипонути жару за халяву; сипонути жару під хвіст; спускати сім шкур; утнути по саму ріпицю.

Приповідки: Дістанеться на бублики. Дістанеться на горіхи. Дістанеться на кислички. Дістанеться — передам.

КАРЯЧКУВА́ТИЙ, каракуватий, карачкуватий, карякуватий, карячка, карячконогий, коромісляний, корсоногий, краканастий (*dial.*), криволап, криволапий, кривондяга, кривоніжка, кривоногий, кривунда, розкаряка, розкарякуватий, розкарячений, розкарячка, розчепіра, розчепірений, розчепір-куватий, чеверногий, шеверногий.

КА́ШЛЯТИ, бухикати, викашлювати, кашельнути, кашлянути, підкашлювати, покашлювати, розкашлятися,

*** викашлювати хворобу; задихатися від кашлю; заходитися кашлем; надсадно кашляти; синіти від кашлю.

КА́ЯТИСЯ, ПОКА́ЯТИСЯ, жалкувати, каратися, пережи-вати, покутувати, похватитися, розкаюватися, сповідуватися, спохватитися, шкодувати,

*** відмолювати гріхи; відмолювати грішки; відмолювати провини; волосся на собі рвати; гризти кулаки; гризти лікті; гризти нігті; гризти пальці; гризти пучки; дерти на голові волосся; дерти на собі волосся; кулаки гризти; кусати лікті; лікті гризти; лікті собі кусати; покривати попелом голову; пускати душу на покуту; спокутувати гріхи; скребти голову; чухати потилицю; хапатися за голову; тесати шию; розводити руками.

Слова каяття: Вибачайте, не вашій честі, дурний був! І надала ж мені лиха година! І надала ж мені нечиста сила! І надав мені чорт! І надало ж мені! І смикнув мене чорт за язик! І смикнуло мене за язик! І потяг мене біс! І надала ж мені морока! І повело ж мене! І надала ж мені трясця! І штрикнув мене біс під бік! А щоб тобі ладу не було! А щоб тобі та бодай тобі! А бодай ти луснув! Потягнув чорт за язика! Смикнуло мене за язика!

КВИТО́К, білет, білетик, картка, карточка, квиточок,

*** екзаменаційна картка; екзаменний білет; членський квиток.

КЕ́ЛИХ, бокал, келех, келешок, келишок, красовуля, кубок, кухоль, кухлик, кухличок, чара.

КЕРІВНІ́К, бос, ва́таг і вата́г, ватажко́, ватажний, ватажок, верховик, верховник, верховод, верховода, вождь, володар,

всержитель, галіфетник (*ірон.* назва начальника на селі), голова, головний, глава, главар, загадувач (загадує на роботу), заправник, зверхник, керманіч, кермач, кермовий, керовничий, керуваль (*діал.*), керуючий, кормчий, можновладець, наднамник (той, що над нами), начальник, начальство (про окрему особу), номенклатурник, отаман, підганяйло (*ірон.*), підкерманіч, підкермич, поганяйло (*ірон.*), посадовець, провідник, проводир, розпорядник, рушій, старший, стерничий, стерновий, управитель, управляючий, чільний, чільник, шеф,

*** бог і цар; високопоставлений зверхник; духовний провідник; керівна особа; класний керівник; номенклатурна особа; провідник нації.

Обрядова приповідка: Твоя хата, а мій верх! (каже молода, коли підїджає до хати молодого і збирається там верховодити).

КЕРМІ́О, бублик (*ірон.*), весло, корма́ (корабельне стернове весло), корманка, кормань, корманька, кормига, кормило, руль, стерно, штурвал,

*** сам собі голова; стернове весло; стернове колесо; усьому голова.

КЕРУВА́ТИ, бригадирствувати, ватагувати, ватажити, ватажкувати, верховодити, відати (чим), відповідати (за владу); владарювати, владати́ (*від.*), владичити, владувати, водити, верховенствувати, вершити, володарювати, волбдати́ (*від.*), ворочати (він усім ворочає), галіфетити (*ірон.* про сільське начальство), гетьманувати, главенствувати, головувати, директорствувати, диригувати, завідувати, заправляти, заспівувати, заставляти, захоплювати, змушувати, керувати, керманічувати, кермувати, княжити, князювати, командувати, наднамничати, направляти, начальствувати, нашттовхувати, оволодівати, орудувати (ким), отаманити, отаманувати, очолювати, панувати, партейничити (*ірон.*), підшттовхувати, поводирувати, поневолювати, правити, правувати, примушувати, приневолювати, розпоряджатися (ким), секретарювати, старшинувати, старшувати, управляти, урядувати, царювати,

*** брати гору; брати в свої руки; брати гору (над ким); брати силу (*т.с.*); бути ватагом (ватажком); бути владним (над ким); бути за старшого; бути на чолі; бути передовим; бути першим; варити воду; вести перед; вести за собою; вести збори;

вести зібрання; віддавати команди; віддавати наказ; віддавати розпорядження; відповідати головою; водити за чуприну; водити на мотузці; водити на налігачі; водити на повідку; водити перед; грати не останню скрипку; грати не останню роль; грати першу скрипку; давати напрям; давати напрямом; очі відкривати; розкривати очі; давати команди; давати слово; давати накази; давати розпорядження; держати в кулаках; держати в поводах; держати віжки в руках; держати в руках; держати в кулаках; держати в шорах; держати в поводах; держати на прив'язі; держати під собою; дориватися до влади; забирати владу; забирати під кормигу; задавати свої порядки; замовляти музику; запрошувати до слова; за отамана ходити; керувати, як вітер перекотиполем; командувати, як свиня мішком; крутити, як циган кіньми; крутити, як циган сонцем; мати верх (над ким); мати владу; мати волю (над ким); мати в своїй руці; не попускати віжки; надавати слово; не попускати гайки; не спускати віжок з рук; орудувати, як віхтем; орудувати, як чорт грішними душами; підбирати віжки; підкручувати гайки; позбавляти голосу (кого); правити від себе; під ноги топтати; правити бал; робити погоду (в чому); сидіти в кріслі; сідати на голову (кому); стояти на твердому ґрунті; стояти біля керма; стояти на чолі; тримати в залізних руках; тримати в своїй кишені; тримати в своїх лабетях; тримати віжки в руках; тримати в їжачих (їжачових); рукавицях; тримати в покорі; тримати кермо в руках; тримати першість; тримати, як мак у жмені.

КІДАТИ, КИНУТИ, брязкати (брязнув об землю), брьохати (*т.с.*), бурхати (вилити рідину), вергати, вивергати, вергти, викидати, вишпурювати, вишпурляти, вкидати, гилити, докидати, жбурляти, жбурлятися, загилити, закидати, кидонуті, метати, накида́ти, обкидати, перекидати, підгилювати, підкидати, повкидати, пожбурити, пожбурнути, позакидати, пошпурити, прикидати, прокидати, пудити, розкидати, розкидатися, скидати, укидати, швирга́ти, швиргатися, швиргонуті, шибати, шурляти, шпурити, шпуряти.

*** кидати камінь у город (чий).

КИПІТИ, булькати, булькотати, булькотіти, википати, викип'ячуватися, докипати, докип'ячуватися, закипати, закип'ячуватися, кип'ятитися, клекотати, клекотіти, перекипати, перекип'ячуватися,

*** кипіти в ключ; кипіти ключем.

КІСЛИЙ, закислий, квасний, квашений, кисленький, кисло-солодкий, кислуватий, кислючий, кислющий, кислятина, перекислий, прикислий, прокислий, скислий, укислий.

Приповідки: Такий кислий, що й Москву видно.

КІМНАТА, горниця, горничка, кімнати́на, кімнатинка, кімнатка, кімнаточка, кімнатчина, покій, покоїк, покоїчок, світелка, світлиця, світличка.

КІВШ, корець, коряк, черпак, совок, ~чок, ківшик, корячок.

КІЛЬКА, скількись,

*** двоє-троє.

КІНЕЦЬ, амба, амбець, амінь, армагадон, безвихідь, все (вигук у знач. кінець, вінець), усе, все-все, усе-усе, гамба, гаплик, завіса (прийти під завісу), завершення, закінчення, закінчилось, капець, капука, капурис, капут, каюк, кінцівка, кінець, конт (і конт йому), кінчина, кончина, копець, край, кранець, крапка, крес (*діал.*), кришка, кук, межа, минулося, омега, останок, перестан, перестання, перестанок, перестань, поконець, поконе́ччя, послідок, поту́ха (на поту́ху...), приконе́ччя, при́останок, при́послі́док, пішки, рехт, решт, розв'язка, саксаган, скін, скінча, скінчення, скінчилося, сконець, сконеч, смерть, труба, тупик, фінал, фініш, фініта, хана, хандрець, хепі-енд, хрест, цурка (тепер йому цурка), шабаш, шапкобрання,

*** більше нічого; все і вся; все позаду; все сказано; всьому кінець; гараздливий кінець; далі нікуди; дійшов до ручки; доспівана пісенька; до останніх днів; до домовини; до гробової дошки; до останнього подиху; заключний акорд; закрилась лавочка; запала клямка (кінець чому); і вже; і все; і все тут; і вся канітель; і вся розмова; і годі; живи, як хоч; і кабиця; і каюк; і квит; і кінець; і клямка; і край; і кришка; і на тому точка; і по всьому; і риска; і справі кінець; і точка; і труба; крайній крок; лебедина пісня; лебединий спів; на цьому й кінець; на цьому й крапка; нещасливий кінець; ніде дітися (кінець); немає куди діватися; останній алілуй; останній акорд; остання крапка; одрізано путі; остання межа; от і все; от тобі і все; попадав в капкан; проспівана пісенька; прийшов край; прийшов кінець; прийти до rischi; прийти до краю; прийти до прірви; скінчена пісенька; та й бути по тому; та й по всій справі; та й решта; та й

тільки; та й уже; та й годі; та й усе; труба з димом; увесь хвесь; увірвався бас; увірвалася лавочка; увірвалася вудка; увірвалася нитка; увірвалося лико (личко); урвався бас; урвалася лавочка; урвалася удка; цурка навіки (кінець кому); щасливий кінець.

Дієслівні відповідники до слова “кінець”: відбуло, відбулося, вимерло, вищезло, вмерло, гигнуло, загинуло, запропастилося, згинуло, згнило, зітліло, зникло, кануло, минуло, минулося, перебуло, перегинуло, перегнило, перейшло, перемерло, перетрухло, перещезло, погинуло, погнило, померло, поминуло, потрухло, пощезло, попало, щезло.

Пріповідки: Зійшов з колії. Стук, грюк і каюк. Кінець — ділові вінець. Круть-верть — у черепочку смерть. Тільки бризки полетять. Шерть-верть — під черепочком смерть. Прийшло Іванцю к їдному кінцю. Попався, жучку, панові в ручку! Тут тобі й жаба цицьки дасть! Співай “трубу з димом”! Пиши пропало. Не трать, куме, сили, спускайся на дно. Не все коту масниця (масничка). Десь на дні твого серця заплела дивну казку любов. (П. Тичина) Дійшло до клубочка. Дійшло до крайнощів. Ділу кінець!

КІНЬ, бахмат (бойовий кінь), білогривець, білогривий, буйногривець, буйногривий, буланій, ваговоз, вороненький, воронець, вороний, воронько, вороньок, гетька (*зневаж.* про поганого коня), гнідак, гнідан, гнідаш, гнідий, гнідко, горбокони́к (*казк.*), гривань, гривач, густогривий, дереш (чалій кінь), дерешка, дериш, дивокінь, дичак (дикий кінь), дичко, дичок, драгуля (в загадці: “Хороша драгуля біжить, як куля.”), жеребець, жеребчик, кандиба (поганий кінь), кандюга, кляча, кобила, кобилиця, кобилиця, кобилка, кобиличина, коктейль (кінь з підрізаним хвостом), комонь (*застар.*), коненя, коненько, коник, кониченько, коничок, коняга, коняка, конячина, конячинка, конячка, конько, корінний (середній кінь у трійці), кося (*дит.*), кось, коська, косько, ломовик, лоша, лошак, лошатко, лошачок, лошиня, лошиця, лошичка, лошук (молодий кінь), лошун, маштак, маштачок, мустанг (здичавілий кінь американський прерій), муц (малорослий і товстий кінь), муштай (мохнатий кінь), огер, огир, огиряка, пакінь (шкапа), пегас (крилатий кінь), пристяжний (у трійці), рисак, румак (бойовий кінь), сиваш, сивець, сивець-воронець, сивко, сивогривець, сивогривий, скакун, стригун (однорічне лоша),

стригунець, ступак, тарпан (дикий кінь), хабета (*діал.* — кляча), чистокровець, чорногривець, чорногривий, шкапа, шкапеня, шкап'є, шкапина, шкапинка, шкапиняка, шкапійка, шкапійчина, шкапіка, шкапка, шкінька,

*** кінь, як змії; ломовий кінь.

КЛАДОВИЩЕ, гробки, гробовисько, гробовище, діди-нець (місце навколо церкви, де поховані предки), катакомба (підземне кладовище), кладобище, кладовисько, курган, мавзолей, меморіал, могила (насип над похованням), могилки, могильник, могилиці, некрополь, погост, поховальня, поховання, саркофаг, усипальня, цвинтар,

*** братська могила; вічний покій; місце поховання.

КЛІКАТИ, ПОКЛІКАТИ, викликати, викликувати, гукати, гукнути, гуконуту, дзвонити (скликати в церкву), догукуватися, докликатися, заваблювати, загукувати, зазивати, закликати, залигувати (силоміць), заманювати, занаджувати, запрошувати, звати, згалакувати, згукувати, згукуватися, ззивати, кахикати (“Раз кахикнула — трьох ляшків прикликнула”), манити, нагукувати, накликувати, накликати, оклика́ти, переваблювати, переказувати (через кого), переманювати, перемовляти, перенаджувати, підкликати, пригукувати, прикликати, приманювати, принаджувати, припрошувати, просити (“Просили батько, просили мати і ми просимо...”), скликати, тюгукати (про парубків на вулиці), тягти (силоміць),

*** брати за петельки (*ірон.*), вдарити у дзвін; вдарити у скликанчик; викликати на бій; викликати “на біс”; викликати на дуель; викликати на змагання; викликати на кулачний бій; викликати на розмову; викликати поіменно; гукати на аврал; гукати на склик; закликати до злагоди; закликати до миру; калатати в дзвони; кликати до столу; кликати до хати; кликати на весілля; кликати на заручини; кликати на поміч; кликати на толоку; кликати на хліб-сіль; кликати у куми; скликати на раду.

Запросини: Будь ласка! Зробіть ласку! Ласкаво просимо! Просимо! Просимо завітати! Милості просимо! Просимо до господи! Просимо до хати! Здорові в хату! Будьте гостем у хаті! “Налітай! Хазяїн у хаті, а гості, як мають щось у кишені і не скажені, нехай заходять, будемо раді!”.

Заклички до домашніх тварин і птиці в різних регіонах України:

до голубів: гулі-гулі! гуль-гуль! лю-лю!

до гусей: гусь-гусь!

до індиків: кур-кур! куть-куть! лю-лю! пуль-пуль! пульч-пульч!

до качок: вуть-вуть! тась-тась!

до кіз: кедзі-кедзі! кіз-кіз! кізу-кізу! кізю-кізю! кізь-кізь! козю-козю! козюсю-козюсю! козь-козь! маньки-маньки!

до коней: кесь-кесь! кось-кось! ксьо-ксьо! ксьов-ксьов! сьовк-сьовк!

до корів: бинь-бинь! мала-мала! мань-мань! маньки-маньки! миню-миню! миня-миня! миньки-миньки! мленька-мленька!

до котів: кицю-кицю! кицюсю-кицюсю! киць-киць! котусь-котусь! кс-кс! куцюсь-куцюсь! маць-маць! миць-миць! міць-міць!

до кролів: трусь-трусь!

до курей: тю-тю-тю!

до курчат: ціп-ціп! ціпоньки-ціпоньки! ціпу-ціпу!

до овець: базно, бе! безю, бе! бе! бирю-бирю! бирь-бирь! куці-куці! куцу-куцу! куцю-куцю!

до свиней: аця-аця! а-ця-ця! вац-вац! вацю-вацю! ваць! вацьо! вец-вец! вець-вець! ець-ець! кабась-кабась! кацю-кацю! кець-кець! коцю-коцю! коць-коць! коцьо-коцьо! кудзю-кудзю! куцю-куцю! куць-ко! куць-кой! куцьку-гов! куць-куць! мальось-мальось! маш-маш! маша-маша! пацик-пацик! пацю-пацю! паць-паць! цюку-на! цюнка-на! цюня-на! цьку! чке-чке-чкою!

до собак: нах-нах! цю-цю-на!

до телят: бицю-бицю! биць-биць! бичусь! бичуш! бичушка! малеха-малеха! малешка-малешка! мали-мали! малусь-малусь! малянки-малянки! маню-маню! маня-маня! мань-мань! меньки-меньки! тізю-тізю!

до цапів (що пасуться разом з вівцями): гей-цо-балабій! цо-цо-балабій!

до цуценят: кутю-кутю! куці-куці! куцу-куцу! куцю-куцю!

до ягнят: базь-базь! бирьки-бирьки!

КЛО—ПІТ, клопоти, турботи.

КЛЮВА—ТИ, видзьобувати, викльовувати, дзьобати, додзьобувати, докльовувати, докльовуватися, прокльовувати, прокльовуватися (про курча), розкльовувати.

КЛЯ́СТИСЯ, заприсягатися, присягатися, божкатися, божитися,
***бити себе в груди; божитися матір'ю; присягатися Богом;
бити себе в груди кулаком.

КЛЯ́ТВА, заприсягання, зарік, обітниця, обіцянка, при-сяга,
присягання, слово (дав тверде слово), присяга (військова),
*** військова клятва; воєнна присяга; кривава клятва; присяга
на Біблії; присяга на хресті; цілування хреста; хресне цілування;
клятва на вірність; ~ на крові; страшна клятва на крові; клятва
на помсті.

КОВА́ДЛО, бабка (до якої клепають косу чи сапу), коваленьки
(трикутне коваadlo), наковаadlo.

КОЗА́К, чуприндир, хохол (*рос.*), козарлюга, козачина, козаченько.

КОЖУ́Х, дублянка, кожушанка, кожушина, кожушище, кожушок і
кожушо́к, шуба, шубка,
*** критий кожух; некритий кожух.

КОЛІ́СКА, вихалка, вихалочка, гойдалка, гойдалочка, загойдалка,
заколисалка, колисалка, колисалочка, колисочка, оре́лі, ореля,
орель.
*** яворова колиска.

КОЛІ́СЬ (див. давно).

КОЛИХА́ТИ (ДИТИНУ), вихати, вигойдувати, виколи-хувати,
гойдати, заколихувати, колисати, люляти, пригойдувати,
приколихувати, розгойдувати, розколихувати.

КОЛІ́ШНІЙ, давнезний, давній, давновідбулий, давновідбутий,
давнотабутий, давноколишній, давноминулий, дотеперішній,
дотодішний, дотодішній, минулий, позаколишній,
позатеперішній.

КО́ЛО, бублик (*жарт.*), бубличок, кільце, колечко, круг, кругляк,
круглячок, кружечок, покотьолечко, покотьоло,
*** електричне коло; зачароване коло; махове коло; полярне
коло; розгонисте коло (для літака).

КОЛО́ТИ, ВКОЛО́ТИ, буцати (рогами), буцкати, буцькати, виймати
(*напр.*, очі), виколупувати, виколювати, викопирсувати,
виштрикувати, виштрикати, заколювати, застромляти,
колупати, кольнути, настромлювати, настромляти, натикувати,
натикати, нашпиговувати, нашпилювати, наштрикувати,
підколювати, підшпигувати, підштрикувати, поколювати,

поштрикувати, пробивати (гострим), проколювати, пронизувати, простромлювати, простромляти, протикати, протинати, прохромлювати, прохромляти, прошивати, прошпилювати, проштрикувати, розколювати, стромляти, устромляти, утикати, ушпилювати, уштрикувати, шеменути, шименути, шиминути, ширяти, широнути, шпигати, шпигатися, шпигонути, шпортати, шпортонути, штрикати, штрикатися, штриконути,

*** очі виштрикувати; шпигати в серце; штрикати в серце; штрикати пальцем (пальцями).

Приповідки: Коли б свині роги, усіх поколола. Не дай, Боже, свині роги — всіх людей поколола б.

КОЛЮЧИЙ, вустюкуватий, голчастий, їжакатий, їжакуватий, їжачкуватий, колючезний, колюченький, ко-лючкуватий, костричуватий, наїжачений, наkostenчений, ошетинений, устюкуватий, шпичакуватий, шетинистий.

*** з колючками; колючий, як акація; колючий, як будяк; колючий, як їжак; у колючках.

КОЛЮЧКА, гак, гачечок, гачок, колючечка, ость, остюк, скабка, скіпа, скіпка, скіпочка, шип, шипак, шипик, шпилечка, шпилька, шпичак, шпичачок, шпичечка, шпичка.

КОМО́РА, житниця, комірка, комірочка, комірчина, прикомірок, хижа, хижка.

КОНКУРУВА́ТИ, протистояти, перехоплювати (що),

*** відбивати хліб; ~ відбирати ~; перебивати ~.

КОПА́ТИ, ПОКОПА́ТИ, вибурковувати, вибуртувати, викопувати, вкопувати, вкопуватися, докопувати, докопуватися, закопувати, закопуватися, колупати, колупатися, копирсати, копирсатися, надкопувати, обкопувати, обкопуватися, перекопувати, перелопачувати, підкопувати, підкопуватися, покопирсати, прокопувати, прокопуватися, рити, ритися скопувати, шкрябати (*знев.*),

*** ритися рилом.

КОПІ́СТКА, кописточка, лопатка, мішалка.

КОПТІ́ТИ, задимлювати, задимляти, закурювати, кіптити, підкопчувати, прокопчувати,

*** в'ялити в диму.

КОРА́, кірка, кориця (засушена кора), корк (кора пробкового дуба), кожа, кожжа, корга (хлібна скоринка), курлушка (верхня шкірка чогось), лико, луб, луб'я, лупина (кора берези), лут (лико з липи або з лози), луте, лутина, луток, луття, оболона, оболонка, оболоночка, окрива, окров, окрова, окровець, покрив, покрива, покриття, скорина, скоринка, шкаралубанці, шкаралупа, шкаралупина, шкаралупинка, шкаралупиння, шкаралущина, шкіра, шкірка, шкірочка, шкірчина, шкура, шкорина, шкоринка, шкориночка, шура, шукурatina, шукураток, шукуринка, шукурлат, шукурка.

КОРИСТУВА́ТИСЯ, користатися, використовувати,

*** мати користь; бути корисним.

КОРІ́ТИСЯ, гнутися (перед ким), годити (кому), жебрати (перед ким), здаватися, зменша́тися, капітулювати, м'якшати (про характер), піддаватися, підкорятися, попускатися, корятися, поволятися, покорятися, схилитися, упокорюватися, хилитися,

*** бити лобом об землю; бити поклони; бити низькі поклони; бути тихшим води, нижчим трави; викидати білий прапор; волити волю (чую); гнути карк; гнути спину; годити, як болячці; годити, як лихий болячці; годити, як тій болячці; годити, як хирі; давити шию; здаватися на волю переможця; здаватися на милість (чую); здаватися на милість Богу; іти в ногу; іти дорогою смирення; іти за течією; іти на повіді; іти на поводку; іти на прив'язі; іти на припоні; іти шляхом найменшого опору; лазити в ночах; падати в ноги; падати ниць; падати тінню; піднімати лапки; піднімати руки; підписувати капітуляцію; підставляти шию; пливти за течією; поволятися в усьому; потрапляти в ногу; слатися листом; схилити голову; сунути голову в ярмо; хилити голову; ходити на вуздечці; ходити на задніх; ходити на лапках; ходити на повіді; ходити на узді; чухати потилицю.

КОРО́СТА, свербіж, сверблячка.

КОРО́ТКИЙ, закороткий, короткуватий, коротенький, коротесенький, коротісінський, короткуватий, куций, куценький, куцесенький, отакусінський (жест), отакусічкий, отакусський, оттакусінський, оттакусічкий, оттакусський, підкуцаний, підризаний, куцак.

*** в обріз.

Приповідки: Куціший заячого хвоста. Далеко куцому до зайця.

КОСО, кособоко, косувато, криво, кривувато, на́вкіс і навкіс, на́вскіс і навскіс, навко́сі, навкосиню́, навкося́ка, навпереко́си, навперекося́к, наперекося́к, скісно,

*** з косинею; з переко́сом.

КОТИ́ТИСЯ, веретени́тися, верті́тися, вертухати́ся, дзигли́тися, качати́ся, перевертати́ся, перекида́тися, переко́чувати́ся, підко́чувати́ся, розко́чувати́ся, ско́чувати́ся, тя́брячи́тися,

*** коти́тися ви́крутасом; коти́тися ви́крутаса́ми; коти́тися клубко́м; коти́тися клубочко́м; коти́тися колесо́м; коти́тися коло́бком; коти́тися коло́бочком; коти́тися ко́тьки; коти́тися навко́тьки; коти́тися мемеле́м; коти́тися м'ячи́ком; коти́тися на́переко́тинки; коти́тися покотью́лом; коти́тися сторчма́.

КОХА́НА, білозі́рка, білозі́рочка, коханка́, коханочка́, люба́, любавка́, любанка́, любаночка́, любаска́, любе́нька, любесе́нька, любесе́чка, любими́ця, люби́мочка, лю́бка, люблени́ця, любля́нка, любовни́ця, любо́йка, любо́нька, любочка́, любуне́нька, любунечка́, любусе́нька, любусе́чка, любу́ся, любця́, любчи́на, ми́ла, ми́ленька, милесе́нька, милесе́чка, милода́нка (*заст.*), облю́бени́ця, по́любовни́ця, по́любовни́чка, приго́рни́ця, приго́рни́чка, се́рденятко́, се́рденько́, се́рце.

Хлопець про кохану́: гало́нька, галочка́, голу́бонька, голу́бочка, лебе́донька, лебі́донька, лебі́дочка, ри́бонька, ри́бочка, ясо́нька, ясо́чка. (Див. також синонімі́чний ряд “дівчи́на”).

*** да́ма се́рця.

КОХА́НИЙ, бажаний, бі́лосор (“Козаче́ньку-бі́лосору, говори́ зі мною́”), возлюбени́й (*застар.*); возлюблени́к, кохане́ць, коханок, ладо́, люб, любас, любасник, любасок, любе́нький, любесе́нький, любе́ць, любий, любик, люби́мець, люби́мчик, любі́на, любич, люби́ш, любі́ще, любко́, люблене́ць, люблени́й, любове́ць, любовник, любо́йко, любо́нько, любосни́й, любощни́й, любуне́нько, любу́сь, любцо́, любчек, любчик, ми́ленький, милесе́нький, милесе́чкий, мили́й, милода́н (*застар.*), наречени́й, облю́блене́ць, облю́блени́к, перелю́бець, по́любовник, предрече́ний, се́рденько́, се́рденятко́, се́рце, розлю́б, укоханий, улю́блене́ць, улю́блени́й, улю́блени́к,

Дівчи́на про коханого́: голу́бонько́, голу́бчик, кото́к, коточо́к, коту́льчик, кохання́, кохання́чко, лапчик, лебедик, лебе́донько́,

мурчик, орлик, орличок, пухтик, соколик, соколичок, хвостик-пухтик.

КОЧЕРГÁ, коцюба, кутач (кутати жаром), куташ, погрібач, погрібачка.

КОШИК, кіш, козуб, козубень, козубенька, козубець, козубка, козубня, корáби (корзина для носіння на спині), кораблі (*т.с.*), корзún, короб, коробен, корóба (з липової кори), коробок, корзина, корзинка, корзиночка, кошар, кошель, кóшіль, кошіль, кошовка, плетениця, плетінка, сапет, сапета, сапетка, солом'яник (із соломи).

КОШМА́Р, чудовисько, чудовище, потвора, чудовиська, мара, *** страшний сон; рядно туманів.

КОШЛА́ТИЙ, вихрастий, вихратий, волохастий, волохатий, гривань, гривастий, закудланий, закузданий, закуйовджений, закустраний, закуштраний, запóвстяний, зачубрений, кашкати́й (*діал.*), кожухуватий, косматий, коструб, коструба, кострубань, кострубатий, кострубач, кошманиця (про льон), кошманка (*т.с.*), кошматий, коштрубань, кудла, кудлай, кудлань, кудластий, кудлатий, кудлач, кудло́, кудловатий, кудлуватий, куйовда, куйовдя, кустра, кустратий, кучман, кучманистий, кучмань, кучматий, кучмі́й, куштратий, лахмануватий, лахматий, наїжачений, наїжений, начучмачений, незачесаний, нерозчесаний, нечеса, нечесаний, нечоса, патлань, патлатий, пелех, пелехастий, пелехатий, перекошланий, перекошлачений, перекудланий, перекуйовджений, покошланий, покошлачений, покудланий, покудовчений. покуйовджений, розвихрений, розколошканий, розкотурханий, розкотурчений, розкошланий, розкошлатий, розкошлачений, розкудланий, розкудлатий, розкудлачений, розкудовчений, розкуйданий, розкуйовджений, розкустраний, розкучманий, розмачулений, розпатланий, розпатраний, розтріпаний, розчубрений, розчухраний, сколошканий, скошланий, скошлачений, скомшений, скудланий, скудовчений, скуйовджений, сплутаний, страпатий, тирхатий (*діал.*), чіхратий (*діал.*), шерхлий, шершавий.

КРАДЬКОМА́ (див. таємно).

КРАМНІ́ЦЯ, балаган, балаганчик, генделик, кіоск, крамничка, магазин, магазинчик, універмаг, універсам, ятка, яточка.

К

КРА́ПКА, крапина, крапинка, крапочка, цятка, цяточка.

КРА́ПЛЯ, дошинка, капка, капочка, крапелина, крапелинка, крапелинонька, крапелиночка, крапельюшечка, крапельюшка, крапельька, краплина, краплинка, краплинонька, краплиночка, росина, росинка, росиночка.

КРАСА́, врода, красота, ліпота, пишність, пишнота, розкіш (*перен.*), чудо,

*** невимовна краса; несказанна краса.

КРАСА́ВИЙ (див. гарний, хороший).

КРА́СТИ, УКРА́СТИ, викрадати, гарбати, горнути, грабастати, грабувати, загарбувати, загірбати, злодіювати, злодіячити, нагарбати, награбастати, накрасти, нахапати, нацибрити, нацупити, оббирати (*напр.*, квартиру), обкрадати, облапошувати, обчищати, окрадати, перекрадати (злодій у злодія), переполовинювати, підвихнути (“Чи не підвихнули чогось москалі?”), підкрадати, підгібати, підцапати, підца-пити, підцобрити, підцуплювати, підцябрити, позичати (*ірон.*), поцупити, привласнювати, прикарманювати, при-крадати, прикрадувати, прихватувати, розкрадати, розік-радати (рідко), розтягати, розтягувати, свиснути (*перен.*), спроторювати, стибрити, укарамшити, хапати, ца́пнути, цибрити, цупити,

*** брати все, що криво лежить; брати, все що легко лежить; брати, все що погано лежить; брати шабашку; виносити лівим ходом; виносити підчисту́; гріти руки (на чому); закидати вудочку в чужу будочку; запускати лапу; запускати руку; купити за три огляди; лазити в чужі кишені; лазити по кишнях; лазити, як лис по віднорках; мати довгі руки; набивати кишені; нагрівати руки (на чому); накладати лапу; накладати руку; оббирати до нитки; під гребінку вичищати; приборити ноги (чому); позичати назавжди (*ірон.*); тягти огребом.

Приповідки: Позичив на вічне оддавання. Самі чесні, а сокира таки пропала! Я вам, куме, не кажу, що ви вкрали, але таки верніть те, що взяли! Купив, та насилу втік! Бито, щоб не лазив у чуже жито. Панич, що украв бич. Цуп-луп та й у кишеню! Цяця-цяця і в кишеню! Як відьми вкрали.

КРА́ЩАТИ, вилюднювати (про молодих), вилюднюватися, вродливішати, красивішати, ліпшати, покращуватися, поліпшуватися.

КРЕМЕЗНИЙ, плечистий, присадкуватий, кремезень.

КРІВДИТИ, СКРІВДИТИ, висобачуватися, глумитися, гнітити, гнобити, діймати, дозольовати, дозольати, допікати, досаджати, дотинати, дошкулювати, дошкуляти, драконити, завгорювати, загризати, заїдати, зашкоджувати, збиткуватися, збитошничати, знущатися, їздити (на кому), кататися (*m.c.*), катувати, мордувати, мстити, мучити, надзольовати, надзольати, назольовати, назольати, переслідувати, помщатися, пригноблювати, принижувати, притискувати, сваволити, утискувати, ущемляти, шкодити, *** без мила голити; без ножа різати; брати в роботу; брати в стоси; брати за жабри; брати за зябра; брати за печінки; брати за ребра; варити без вогню; варити воду (з кого); вганяти в сльози; вибивати із сідла; видавлювати соки; видирати душу з тіла; вимотувати душу; вимотувати жили; вимотувати кишки; вимотувати нерви; вити линви; витирати ворсу; витрясати душу; віддавати на поїд; впиватися п'явкою в серце; в тісні руки брати; гладити проти шерсті; гнути в дугу; гнути в сук; гнути в три дуги; гнути в три погібелі; грати на нервах; давати підніжку; давати прикурити; дерти лико; дерти останню шкіру; діймати до живого; добиратися до печінок; доїжджати ябедами; допікати гірш сиріої кваші; допікати до живих печінок; допікати до живого; дотикати до жирця; жерцем пожирати; жерцем поїдати; завдавати душевні рани; заводити в безвихідь; заводити в безодню; заводити в блуд; заводити в прірву; заводити на бездоріжжя; заводити на манівці; заганяти в глухий кут; заганяти в сліпу вулицю; заганяти в шуршу; заганяти на слизьке; заганяти на слизьке і вузьке; заїдати вік; заливати сала за шкіру; затягати в сильце; зачіпати за живе; зводити на слизьке; згонити оскому; здирати шкіру; знімати сім шкур; знімати стружку; знімати три шкіри; їдом їсти; їдма їсти; їздити верхи; краяти серце на шматки; ламати до коліна; лій топити; лупити шкіру; милити холку; наганяти холоду; накручувати хвоста; насипати приску за очкур; насипати солі на рану; насипати солі на хвіст; наступати на горло; наступати на пальці; наступати на хвіст; на шию сідати; ніж до горла приставляти; пити кров; пити сльози; підкладати свиню (свиняку); підносити гірку пілюлю; підносити перцю; підносити пілюлю; підносити тертого хрону; підсувати халепу; підставляти підніжку; підстроювати каверзу;

К

поїдом їсти; прикладати вогню до печеного; прикладати до жару вогню; припікати до живого; проймати до живця; протирати з пісочком; псувати кров; ранили душу; ранили серце; реп'яхи в пазуху класти; рити яму (на кого); руки потирати (ким); саджати в калошу; сідати верхи; солити рани душі; справляти парню; ставити підніжку; терзати душу; топити живцем; топтати під ноги; точити кров з серця; тріпати нерви; тягти жили; шарпати нерви; шкребти луску; шматувати серце; штовхати в прірву; ятрити душу; ятрити серце; ятрити старі рани.

КРИВІЙ (ПРО РЕЧІ), вигнутий, викривлений, вігнутий, гачкуватий, гнутий, гнутий-перегнутий, горбатий, горбастий, гудзуватий, дугоподібний, загнутий, закамаркуватий, закарлючений, закривлений, зигзагоподібний, зигзагуватий, зігнутий, кандзюбистий, карлюкуватий, карчамакуватий, ковискуватий, ковінькуватий, колінкуватий, кордубастий, кордубатий, корокулуватий, коромісляний, корчамакуватий, корчوماкуватий, корчуватий, корцюбатий, кособокий, кривенький, кривісінький, кривобокий, кривувастиий, кривуватий, кривулястий, кривулькуватий, кривульчастий, кручений, крюкуватий, крюкуватий, лучковатий (зігнутий), набокуватий, найзакарчамакуватіший (із скоромовки), найкорчакуватіший, нерівний, перегнутий, перекошочений, перекривлений, перекошений, пожолоблений, покарлючений, покороблений, покорчений, покривлений, покривулений, покручений, розкарякуватий, розкарячений, розкарячкуватий, розчепірений, розчепіркуватий, скандзюблений, скарлючений, скорчений, скошочений, скоцюрблений, скрючений, сукуватий, сучкуватий.

Іменники на означення “кривий”: гак, гачок, горб, дуга, жолоб, жолобок, закарлючка, зигзаг, згин, кандзюба, каракуля (криве дерево), карлюк (ціпок), карлюка, карлючка, карчамака, каряка, карячка, ковиска, ковінька, коромисло, корч, корчак, корчوماка, кривак (криве дерево), кривина, кривизна, кривинка, кривуля, кривулька, крюк, крючок, лук, покруч, розкаряка, розчепіра, сук, сучечок, сучок.

Приповідки: Прямий, як свинячий хвіст. Прямий, як дуга. Прямий, як кочерга. Прямий, як віршовка в мішку.

КРИК, базар, балабай, буча, вакханалія, веремія, вигук, вигуки, викрик, викрики, волання, гармидер, галас, гвалт, голосіння, голосьба, зойк, зойки, колотнеча, лемент, покрик, покрики, покрикування, сварка, суперечка, скрик, скрики, скрикування, репет, репетування, тарарам, шарварок, ярмарок.

КРИКЛІВІЙ, айкало, алілуйко, аякало, бурлій, верескливий, верескун, верещака, верлань, верлатий, визига, вищака, гавкуватий, гавкучий, гавкущий, галайко, галайкуватий, галасай, галасайко, галасливець, галасливий, галасуватий, гарикало, гарикливий, гарікливий, гаркун, гарюкало, голосистий, голосний, горлай, горлань, горластий, горлатий, горлач, горлодер, горлопан, горлопанистий, горлястий, гризюка, громовержець, громовик, гучноголосий, дзявкун, жаборот, желіпало, зіпа, зіпака, зіпун, клеветучий, крикач, крикливець, крикун, крикунчик (*дит.*), крикуняка, крикучий, крикущий, ревун, ротатий, сварливий, скавлó, чварливий,

*** базарна баба; баба Палажка; баба Параска; Кайдашева сім'я.

Приповідки: Ну й тиха: постав на воротях і гони череду — не піде!

КРИТИКУВА́ТИ, викривати, висміювати,

*** брати на мушку; брати під обстріл; виводити на чисту воду.

КРИЧА́ТИ, РОЗКРИЧА́ТИСЯ, агикати, айкати, алалакати, алілуйкати, аллялякати, атукати, аукати, ахати, ахкати, аяяйкати, аяякати, балалаїти, балясувати, бейкати (на звіра), бутіти (про тварин), вайкати, вевкати, верескати, верещати, вигикувати, вигукувати, викрикувати, вискотати, вискотіти, вищати, вівкати, вйокати, волати, вопіяти, гагакати, гавчати, галайкати, галайкотати, галайкотіти, галакати, галалакати, галасати, галасувати, галдикати, галдіти, галякати, гаморити, гарикати, гаркати, гарчати, гвалтувати, гégати, геґекати, геґотати, геґотіти, гélгати, гелґотати, гелґотіти, гиготати, гиготіти, гікати, гиркати, гласити, гомоніти, гогокати, гоготати, гоготіти, голосити, горлати, горланити, горлопанити, гримати, гриміти, громічити, грохати, грохкати, гукати, дешпетувати, джерґотати, джерґотіти, доводити, догукуватися, докрикуватися, ерепенити, жабокрячити, желіпати, зверескувати, згукуватися, зикати, зіпати, зойкати, іржати, йойкати, калаганити, каркати, крікати (про крик птахів), криконути, кудкудакати, кудкудачити, кукурікати, кукурічити, лалакати, лементіти, лементувати,

К

люлюкати, лялякати, ляскотати, ляскотіти, лящати, мітингувати, накричатися, ойкати, ойойойкати, охрипнути (кричати), пашекувати, перегукуватися, перекрикувати, перекрикуватися, підгарикувати, погарикувати, погримувати, погукувати, покрикати, покриконуту, покрикувати, прикрикувати, пугукати, репетувати, рикати, ричати, розверешатися, розгайкатися, розгаласуватися, розгалдикатися, розгарикатися, розгарчатися, розгарюкатися, розгвалтуватися, розгорлатися, розголопанитися, розгриматися, розгукатися, роззіпатися, розкричатися, розлементуватися, розлящатися, розпорошатися, розрепетуватися, рокотати, рокотіти, скандувати, скрикувати, тарарамити, твердити, телесуватися, трубити, тужити, тулумбасити, тюгукати, тюкати, улюлюкати, урякати, шварготати, шварготіти, шваркотати, шваркотіти,

*** брати горлом; брати криком; брати криком та гиком; брати на горло; возвишати глас; волати на поміч; галасувати на всіх перехрестях; голосити гвалт; гукати перевозу; гукати гук; дерти горло (горлянку); дерти пельку; дерти рота; заходитися криком; збивати бучу; здійсмати (збити, зчиняти, піднімати) базар; здійсмати базарний галас; здійсмати балалай; здійсмати бучу; з голосу зривати; здійсмати вакханалію; здійсмати веремію; здійсмати галас; здійсмати гармидер; здійсмати гвалт; здійсмати колотнечу; здійсмати лемент; здійсмати сварку; здійсмати суперечку; здійсмати тарарам; здійсмати шарварок; здійсмати ярмарок; знімати бучу; криком кричати; криком кричати; кричати, аж із шкури вилазити; кричати баса; кричати ведмежо; кричати в обидва вуха; кричати в одну душу; кричати гвалт; кричати дико; кричати до хрипоти; кричати до хрипоти в горлі (горлянці); кричати дриком; кричати з усієї сили; кричати калавур; кричати караул; кричати, мов на свого батька; кричати, мов оглашений; кричати, мов чорти лико живцем видирають; кричати навздогін; кричати навздогінці; кричати на весь голос; кричати на весь рот; кричати на весь світ; кричати на все горло; кричати на всі заводи; кричати на всі заставки; кричати на всіх перехрестях; кричати на всю вулицю; кричати на всю губу; кричати на всю горлянку; кричати на повне горло; кричати на повний голос; кричати на всю пельку; кричати на всю хату; кричати на гвалт; кричати на живіт; кричати наздогін; кричати наздогінці; кричати на найвищих

нотах; кричати на пуп; кричати на ціле горло; кричати, наче ріжуть; кричати на чім світ; кричати на чім світ стоїть; кричати нелюдським голосом; кричати несамовитим голосом; кричати пробі; кричати у повний голос; кричати, як у бочку; кричати, як божевільний; кричати, як з відра; кричати не своїм голосом; кричати не своїм матом; кричати німо; кричати пробі; кричати ревма; кричати рятуйте; кричати у вухо (глухому); кричати ура; кричати услід; кричати, як бугай у болоті; кричати, як ворона над курчам; кричати, як гава; кричати, як дідько; кричати, як ефрейтор перед генералом; кричати, як на живіт; кричати, як на пожежу; кричати, як на пожар; кричати, як на пуп; кричати, як недорізаний; кричати, як опечений; кричати, як осавул; кричати, як прищикнуте кошеня; кричати, як пугач на біду; кричати, як свиня в тину; кричати, як сказаний; кричати, як у бочку; кричати, як фурман; кричма кричати; надривати горло (горлянку); накричати повні вуха; наробити галасу; наробити крику; наробити шелесту; знімати (піднімати) гвалт; рвати горло (горлянку); рвати пельку; рвати пуп; робити з губи халяву; робити тарарам; розкукурікатись, мов півень на просі; розмовляти на високих нотах; справляти галас; сходити криком; тюки й гуки справляти.

Приповідки: Кричить, аж виляски розлягаються. Кричить, аж вікна дрижать. Кричить, аж гай гуде. Кричить, аж двері дрижать. Кричить, аж земля трясеться. Кричить, аж луна розлягається. Кричить, аж стіни дрижать. Кричить, аж у вухах лящить. Кричить, аж хата трясеться. Кричить, аж шибки дрижать. Кричить, мов за вола вхопили. Кричить — на десятій вулиці чути. Кричить, ніби паси деруть. Кричить, хоч вуха затикай. Кричить, як найнявся. Кричить, як чорт лико дере. За вашим шепотом нашого крику не чути. Пищить, як дідько в градовій хмарі. Великий крик за малий пшик. За вашим торгом нашого ярмарку не чути. Криком і трави не вкосош. Криком дуба не зламаєш. Аж гарчить, так на меншого кричить. Кричи, хоч на гору вилазь! (кажуть крикливому).

КРОВ, кривавиця, кривця, мазка, нежить, п'асока, паю́ха, руда (У прик. “Руда — не вода”), червона, юха,

*** блакитна кров; голуба кров; дворянська кров; жива кров; панська кров; песька кров; червона юшка.

К

КРУ́ГЛИЙ, банеподібний, випуклий, дископодібний, дугастий, закотистий, заочистий, закруглений, заокруглений, заокруглий, кільцюватий, кільчастий, кільчатий, клубкуватий, колечковатий, колечкуватий, колобкуватий, коткий, котючий, кочалистий, кочилястий, кочилистий, круглавий, кругленький, круглесенький, круглобокий, кругловидий, круглоголовий, круглолиций, круглоокий, круглошокий, круглуватий, круглявий, круглястий, кругляш, кругляшок, круговатий, кругуватий, кружковатий, кружлястий, кулистий, кулястий, куполоподібний, ободистий, овальний, округлий, округлуватий, опуклий, перекотиполистий, покотистий, покотючий, покочистий, сувоїстий,

*** зігнувся в дугу; круглий на вид; круглий, як бочка; круглий, як гарбуз; круглий, як діжа; круглий, як кавун; круглий, як калач; круглий, як калачик; круглий, як клубок; круглий, як клубочок; круглий, як куля; круглий, як м'яч; круглий, як огірочок; круглий, як око; круглий, як тиква; кругліший за горіх; скрутився калачиком; скрутився козючком; хвіст бубликом; хвіст кандибобером.

КРУТИ́Й, крутенький, крутоберегий, крутобережний, крутобокий, крутогірний, крутогорбий, крутолобий, круторогий, круточолий, крутоярий, крутуватий, обривчастий, стрімкий, стрімкуватий, стрімчакуватий, стрімчастий.

КРУТИ́ТИСЯ, веретенитися, вертітися, видзигувати, видзіговувати, викрутасити, викручуватися, вихоритися, вихритися, дзигувати, завихрюватися, закручуватися, колесити, колесувати, колувати, кружеляти, кружляти, крутитися-вертітися, мемелитися, обертатися,

*** вертітися дзигую; вертю закрутитися; виписувати кола; вихритися трояндою вітрів; давати кружालа; їздити кружним шляхом; їздити околяса (околясом); крутитися в божевільному танці; крутитися в дикому танці; крутитися викрутасами (викрутасом); крутитися дзигликом; крутитися дзигую; крутитися клубком (клубочком); крутитися колесом; крутитися колобком (колобочком); крутитися метелицею; крутитися млинком; крутитися м'ячиком; крутитися навколо своєї осі; крутитися по колу; крутитися, як білка в колесі; об'їздити кругалю; об'їздити кружним шляхом; об'їздити околяса (околясом); обходити кругалю; обходити кружним шляхом; обходити околяса

(околясом); ходити кругалю; ходити кружним шляхом; ходити околяса (околясом); ходити трояндою вітрів.

КУБЛЮ́, гніздечко, гніздо, кишло, кубелечко, кубельце, лігво.

КУДЛА́ТИЙ, кодлатий, кудластий, лахматий, пелехатий, чубатий.

КУЛЬГА́ВИЙ, клишавий, кривенький, кривий, кривоніжка, кривонога, кривоногий, кривуватий, кривуля, кривулястий, кривулька, кульга, кульгавець, кутерногий, петелькучий, чеверногий, шеверногий, шиверногий, шкандиба, шкандибайло, шкитільга, шкутільга,
*** крива нога.

КУМ, кумась, кумець, кумочок, кумцьо, кумчик, кумчичок, нанашко (хрещений батько), хрещений.

КУМА́, кумасенька, кумасечка, кумася, кумаська, кумка, кумонька, кумочка, кумця, нанашенька (хрещена мати), нанашечка, нанашка, хрещена.

КУТО́К, закапелок, закутень, закуток, закуття, заходенки, кут, куточок, покуття, покуть, прикуток, суточкі,
*** глухий кут; тихий кут; тісний кут.

КУЧЕРЯ́ВИЙ, вихрастий, вихрястий, закручений, закучерявлений, колечковатий, колечкуватий, кручений, кудеревенький, кудеревий, кудерець, кудерний, кудерявий, кудра, кудрастий, кудрявець, кудрявий, кудрявчик, кучерявець, кучерявчик.

Л

ЛА́ВА, ла́виця і лаві́ця, лавка, лавочка, лавчина, перелавка (лава для прання), ослін, ослінець, ослінчик, ослона, поміст (на річці).

ЛА́ГІДНИЙ, ввічливий, піддсливий,

*** як у вічі не вскочить.

ЛА́ГОДИТИ, залатувати, заштопувати, латати, підлатувати, підремонтовувати, підрихтовувати, ремонтувати, рихтувати, штопати,

*** доводити до ладу; доводити до кондиції; затикати дірки; ставити на лінійку готовності.

ЛАЗ, викрут, вилаз, вілазка, вілазок, вила́зочка, вилом, відтулина, лазівка, лазівочка, лазка, лазок, пролаз, пролазка, пролом, проломаина, щілина, щілінка,

*** потаємний вихід; потаємний хід; потайний лаз; потайний хід.

ЛАМА́ТИ, ПОЛАМА́ТИ, виламувати, виломлювати, виломляти, витрошувати, відбивати (частину), відкришувати, відламувати, відлуплювати, відлущувати, доламувати, доломлювати, доломляти, заламувати, заломлювати, за-ломляти, зруйновувати, кришити, колоти (на частки), крушити, лупати (“Лу-пайте сю скалу” І. Франко), лускати, лущити, надколювати, надкришувати, надламувати, надломляти, надлущувати, наламувати, наломлювати, наломляти, налущувати, натрошувати, нівечити, оббивати, обламувати, обтрошувати, переламувати, переломлювати, переломляти, перелупувати, перетрошувати, проламлювати, проламувати, проломлювати, проломляти, псувати, розбивати, розколювати, розкришувати, розламувати, розломлювати, розломляти, розлупувати, розлускувати, розлущувати, розтрошувати, розчахувати (дерево), руйнувати, трощити, унеспроможнювати,

*** вибивати з колії; виводити з ладу; діяти грубою силою; ламати до коліна; ламати на пні; ламати у накоренку.

ЛАНЦЮГ, кайдани (*перен.*), ланц (*діал.*), ланцюжок, ретязок, ретязь, ретязок, цеп, цепок, цепура,

*** якірний ланцюг.

Приповідки: Як з ланцюга зірвався. Як з цепу зірвався.

ЛАСУН, ласий, ласій, ласогуб, ласолуб, ласолубець, ласолубний, ласохлист, ласошохлист, ласунець, ласунчик, гурман, юшкоїд (в О. Гончара).

ЛЯТИ, ЛЯТИСЯ, банітувати, батькувати, батькуватися, бештати (*діал.*), бузанити, вибештувати, виговорювати, віздрастувати (*ірон.*), висвячувати (“Добре висвятила!”), вісповідати (*т.с.*), віхрестити, вичитувати, відгризатися, відзолити, відчитувати, від’їдатися (“Заледве від сімох від’їлась”), в’їдати, в’їдатися, воювати, воюватися, ганити, гарикати, гарикатися, гаркати, гарчати, гиркати, гиркатися, гризти, гризтися, гримати, диркатися, дозоляти, докоряти, допікати, дорікати, жучити, загризати, загризатися, заїдати, заїдатися, з’їдати, заклінати,

зудіти, їсти (кого), каркати, картати, клясти, кобенити, коренити, контрувати, корити, костити, крити, лайнути, лихо-словити, лоточити, материти (ляти по-московськи), матюкати (*т.с.*), матюкатися, мерзенити, мерзенитися, нажучувати, накидатися (на кого), обзивати, обзиватися (поганими словами), ображати, перегиркуватися, передиркуватися, перекорятися, пересварюватися, пиляти, потріпувати, поязичитися, проклинати, псякувати, розгарикуватися, розкудкудахкатися, розлаюватися, розпикати, розпльовуватися, розсваритися, сварити, сваритися, свари-тоньки (“Як ти будеш сваритоньки, то я буду журитоньки.”), скандалити, сквернословити, скромадити, сперечатися, струнчити, суперечитися, триюдити, узиватися, цабанити, чваритися, чёркати (згадувати чорта), чёркатися, честити (*ірон.*), чихвостити, чортинити, чортихати, чортихатися, чортувати, шельмувати, шерстити, шкилювати, шкунтуватися, шпетити, шпиняти, шпувати, шустріти (кого),

*** брати в молотки; брати в обмолот; брати в шори; брати в роботу; брати за горло; брати криком; брати за печінки; брати на зубки; брати на зубок; бути на ножах; вергати громи на голову; виляятись чорним словом (згадати чорта); виляятись в умі; виляятись тяжко; виляятись матірно; виїдати очі; відповідати грубощами; відповідати міцними словами; в'їдатися в печінки; в'їдатися в шкіру; вкрити мокрим рядном; влаштувати головомию; впадати в пасю; всипати перцю; всипати по перше число; гарчати, мов собака з підворотні; гаспидом дихати; голову жувати; голову їсти; гризти голову; гризтися за сухий кізяк; давати березової каші; давати в хвіст і в гриву; давати гарту; давати гастролі; давати дрозда; давати духу; давати жару; давати здачі; давати концерт; давати копоті; давати на галушки; давати нагінку; давати наганяй; давати на горіхи; давати пам'ятного; давати перцю; давати прикурити; давати припарки; давати прочуханки; давати тирси; давати цибульки під ніс; давати чортів; давати чосу; дати березової припарки; дати на горіхи; діставати нагінку; діставати прочухана; добиратись до живих печінок; дозольовати до живих печінок; доїдати до живих печінок; доїдати до живого; допикати до живих печінок; допикати до живого; доходити до живих печінок; дошкуляти до живого; жалити язиком; жерцем пожирати; живцем заїдати; живцем їсти; жувати голову; заливати сала за шкіру;

Л

засипати кропив'яним сім'ям; збивати бучу; зганяти злість; зганяти оскому; зганяти серце; золити голову; зривати досаду (на кому); їдом їсти; їдма їсти; їсти, як іржа залізо; колоти очі; кресати словами; крити матюками (матюччям); ламати списи; лаяти всякими словами; лаяти в три Бога; лаяти за очі; лаяти на всі боки; лаяти на всі завертки; лаяти на всі заставки; лаяти на всю губу; лаяти на всі лади; лаяти найгіршими словами; лаяти на чім (на чому) світ стоїть; лаяти останніми словами; лаяти по-батьківськи; лаяти по-всякому; лаяти по-доброму; лаяти по-материнськи; лаяти прикладно; лаяти, скільки в пельку влізе; лаятися в батька-матір; лаятися в душу й матір; лаятися за масляні вишкварки; лаятися матом; лаятися матом-перематом; лаятися по-московськи (матюкатися); метати блискаки (блискавиці), метати грім і блискавку; метати громи; метати громи й блискавки; милити шию; набити скла; накидатися мокрим рядном; намилити шию; на ножах бути (часто лаятися); наступити гадюшник; обкладати лайкою; обкладати матом; обкладати словами, як компресами; переганяти на гречку; переминати на зубах; перетирати на зубах; посилати до біса; посилати до бісового батька; посилати до всіх чортів; посилати до чорта; посилати к чортам; посилати к чортам свинячим; посилати к чортам собачим; посилати к чорту; посилати подалі; посилати прокльони; посилати сто чортів на спину; посилати сто сот чортів на спину; прочитати молитву (кому); прочитати "отче наш"; просвітку не давати; робити сцену (кому); розбити глек (із ким); розбити горщика; розбити макітру; розворушити осине гніздо; розворушити осине кубло; розкидатися прокляттями; розносити в пух і прах; садити чортами; сипати прокльони на голову; сипати чортами (чортів); сказати пару гарячих; сказати тепле слівце; скребти моркву; скромадити моркву; скубти моркву; стругати моркву; тикати кисліці; тикати під ніс кисліці; шукати з-під дохлого коня підкови; щодня гризти; хапати за горло.

Приповідки: Бісова дитина. Бісові діти. Біс його батькові! Вражі діти. Лаяла, лаяла, насилу все село перелаяла. Лаяти, аж у дверях шуміло! Сучі діти. Уздовж і впоперек хрестить. Як напалося на мене семеро перекупок, ледве відгризлась. Хрінові діти. Як напало на мене сім зарічанок, а я сама, то насилу відгризлась. Всипати по перше число. Напало на мене сім сіл, та всім дала

одпір. Коли б сім собак, то від усіх сімох одгризлась. Така, що постав сім терниць, то переб'є. За онучу збити бучу. За Марка не була сварка, а за Мися взялися, зуб за зуб стялися. Від їхньої лайки й свічка гасне. Розходився, що й хата тісна. Без перцю дійде до серця. На собаці не хотів би слухати таких слів! Лаятимуть, то не битимуть, а як битимуть, то не лаятимуть. Хто зі мною заїється, того заїди нападуть. Живуть, як кіт із собакою (часто лаються). Гарна година, з ким би полаятись? Ото гризуться — і хвостів не зостанеться! Усіх батьків з того світу вивертає.

ЛЕГКИЙ, безтілесний, легенький, легесенький, легесечкий, легісінький, легісічкий, легковатий, легковий, легкокрилий (птаха), легкуватий, легонький, легунічкий, легунький, легусінький, легусічкий, легший, надлегкий, невагомий, полегкий, полегшений, прелегкий,

*** легкий, як вітерець (вітер); легкий, як лебедине пір'я; легкий, як пір'їнка; легкий, як пелюстка (пелюсточка); легкий, як пушинка; легкий, як сніжинка.

ЛЁГКО, безборонно, вільно, граючись, забавки, завиг-рашки, запросто, навзабавки, недовго (їм недовго це зробити), нескладно, пограйки, просто, тринь-трава (“Багатому йти на суд — тринь-трава”),

*** аж вага з грудей спала; брати голоми руками; брати голіруч; в забавку; дешево й сердито (*жарт.*); дешево відбутися; дихати на повні груди; діло не хитре; дуже легко; за витримку; за іграшки; за іграшку; легке діло; з кондачка; кивком пальця; не штука; мов його саме щось підіймає; легше на голову; ні під шапку; скинув з грудей; по второваній стежці; по найждженій колії; по протоптаній стежці; по торованій стежці; по щучому велінню; протоптанною стежкою; раз-два й готово; раз плюнути; торованою стежкою; уторованою стежкою; тринь-трава; як Богові помолитися; як воду пити; як горіхи (горішки) лушити; як з гори бігти; як з гори котитися; як з маслом; як насіння лузати; як плюнути; як з неба дати (впало); як по маслу; як три пальці замочити; як з гусака (гуски, гуся) вода.

Приповідки: Аж вага з грудей спала. Гора з плечей звали-лася. Камінь із серця звалився. Як дурному з гори бігти (котитися). Як горіхи лушити. Як два пальці обісуяти. Як камінь з грудей.

Л

ЛЕГКОВА́ЖНИЙ (лайлива характеристика), байда, байдикар, байдур, балагула, баламут, баламута, баламутник, баляндрасник, безалаберний, безалаберник, безклопітний, безклопітник, безклопотник, безличник, безпутний, безпутник, бельба, бельбас, блудниця (ж.р.), бовдур, вертипорох, вертихвіст, верхогляд, видзігористий, видзігорний, викрутистий, відзігористий, відзігорний, вітровійка (ж.), вітрогон, вітруватий, вітряний, галайда, гонивітер, гуляка, гулянда, гулящий, гульвіса, гультіпака, гультяй, дармограй, дженджерун, дженджик, дженджикуватий, дженджуристий, джигун, джигунець, джинджик, джинджурастий, дзига, дурисвіт, жевжик, жевжикуватий, жирун, заблуда, зайдисвіт, збоченець, зубоскал, каламутник, кокетка (ж.р.), кокетуха (*m.c.*), кокотка, коханка, краля (ж.р.), кручений, кручений-верчений, латана (про легковажну дівчину), легкобит, легковажниця (ж.р.), легковажна, легкодум, легкодумний, легкодух, легкомисний, метелик, моргайло, моргайленко, моргуха (ж.р.), надзигльований, невловидуша, неморальний, ненадійний, неотесаний, неперебірливий, непутній, непутящий, нєпуть, нерозбірливий, нерозважливий, несерйозний, піжон, піжонистий, перекотиполе, перелобець, перелюбник, полегкар, пройда, пройдисвіт, пудроноса (про дівчат), пурхавка, пурхало, пустий, пустобяка, пустовій, пустодзвін, пустодомко, пустопорожній, пустослов, пустоцвіт, пустоцвітний, свистун, сіяний-шеретований, розгуляний, розхристанець, розхристаний, скализуб, скалозуб, телепень, хлюст, фат, фентифлюшка (ж.р.), ферт, фертик, фігляр, фігляр, фінтокрут, фінтіклюшка (ж.р.), фінтіфлюшка, фіфа, фіфочка, фраєр, фраєристий, фривольний, хват, хверцюватий, хлистик, хлистикуватий, хлюст, хлюстуватий, цвиндрик, шалапут, шалапута, шалапутний, шаливір, шаливітер, шалифір, шалаяй-валаяй, швидколюб, шелєйдик, шелїхвіст, шпакльована (ж.р.),

*** багато вітру в голові; бовтається, мов колесо без загвіздка; в голові дурість; в голові вітер гуляє; в голові треньки-бреньки; в голові цвіркуні тріщать; вітер в голові посвистує (свище); викидає дурість; викидає колінця; викидає коника; відколює номер; викидає фортелі (фортель); викидає фіглі; викидає фокуси; викидає штуки (штуку); горобці цвірінькають в голові; з вітерцем у голові; і біди не знає; кручений панич; перелітна

птаха; перелітний птах; підбитий вітром; підшитий вітром; продувна bestія; пустився в забрід; пустився в ледащо; пустий вітер; розхристана душа.

Примовки: Викинь дурість з голови! На пустий вітер і собака не забреше. З голови дівка, а далі не знаю. Пішов, набравши підошов. Пішла душа по руках. Пішов у чортову шкуру. Все гульки та гульки, а про смерть нема й думки. У нашої Катерини весілля і родини.

ЛЕДАЧИЙ (див. лінивий), бабак, баглай, байбак, байда, байдачище, байдачок, байдич, байтало, байтулуватий, баяндрасник, безділля (У пісні: “Доню ж моя доню, яке ти безділля”), бездільний, бездільник, безпутник, белбас, бельбас, бецевал, бецман, білоручка, валюка, валяка, вбоїще, ведмега, гаволов, гайдура-байдура, галапас (*dialog.*), галган, гільтяй, голан, гольтіпака, гуляка, гульвіса, гультіпака, гультяй, дармоїд, дармовіс, дармолежа, дармолежка, дербак, дерebak, дрімайлик, дрімайло, дрімайленко, дрімлюга, дрімолей, жак-полежак, заледашів, засоня, захребетник (нероба), зледачілий, зледашілий, калабай, куняйленко, куняйло, лабайдак, лайдак, лайдакуватий, ланда, ландига, ланець, лацюга, лаштабай, лаштабей, лега, легавий, легар, легейда, легкуль, легкун, легмас, легун, ледай, ледака, ледар, ледарний, ледаркуватий, ледацюга, ледач, ледаченний, ледаченький, ледачина, ледачкуватий, ледащий, ледащиця (ж.р.), ледащо, лежебок, лежебока, лежебокий, лежень, лейба, лейбашниця, лежан, лежінь, лежнюха, лежняка, лежун, лежух, лентюх, лінивенький, лінивець, лінивий, ліногуз, лінуватий, лінюга, лінюх, лінько, лінькуватенький, лінькуватий, ліньтюга, логир, ломбиш, лотр, ляга, мірyвий (*dialog.*), нероб, нероба, недбайливець, недбайлиця (ж.р.), недбайло, недбалець, недбаха, недвига, нехлюй, нехлюя, некукібниця (ж.р.), нехтолиця (ж.р.), опішілий (*dialog.*), опішний, паразит, периноспал, пічкур (багато лежить на печі), полежай, полежак, полежака, полежаха, полежій, полінивець, полінивий, преледачий, прелінивий, пустопляс, розледачілий, розледашілий, сидень, симулянт, сновида, сонливий, сонюга, сонько, соня, спанько, сплюга, сплюх, сплюха, трут, трутень, трутень-споживач, туняедець, убоїще, шалай-валай, швендя, швендяло, ярига, ярижка, ялоза, ялозний,

Л

*** аби день до вечора; баглаї б'є; баглаї гне; баглаї гонить; без вогника; байдаки гонить; байдики гонить; безпросвітне ледащо; білі ручки; важкий на підйом; всесвітне ледащо; до діла кульгавий; до роботи — кривий осел; з віку ледащо; коптитель неба; коптильник неба; ледача шкапа; ледаче стерво; ледачий до безкраю; ледачий, як мізинець; ледачий, як сонний; ледащо великої руки; ледащо з цілого світу; ледащо на ледащо; ледащо неприторенне; ледащо нінащо; ледащо, хоч покинь; не бий лежачого; нетола й неvara (про ледачу жінку); ні грач, ні помагач; ні до печі, ні до речі (про ледачу жінку); паном діло; родом з Дармолежівки; руки в брюки; сплюга опівнічна; ханьки мне; чортова ледач.

Народ про ледарів: баглаї вкинулись; баглаї в пані стару налізли; баглаї напали; биндюгом на роботу не виважиш; в будень святкує; він аби їсти та спать; в нього найкращий день — завтра; в нього рукави болять; в роботі “ох”; все робить навсидячки; встав на лінивий бік; за вік собі й на шапку не заробив; заледашів без батога; зійшов на ледащо; знає з миски та в рот; з нього води не вивариш; з нього коваль холодний; йому за лежнею ніколи й посидіти; йому щодня неділя; і в своїй хаті змокне; і за холодну воду не береться; лежма лежить; лігма лежить; ліньки напали; лоском лежить; мати його до сну родила; на роботі руки мерзнуть; не береться за холодну воду; ні за що рук не зачіпає; ні кує, ні меле; піч до спини пристала; пішов у ледащо; працює, як за провину; робить за пухлого душу; робить, як за напасть; робить, як собі на безголов'я; робить, як собі на лихо; сидьма сидить; сім вихідних на тиждень справляє; скільки вб'єш, стільки в'їдеш; тільки дні тре; тільки штани підсмикує; уміє поспати; шильники тре; шильники-мільники тре.

Приповідки: Все робить лівою рукою, тільки їсть правою. Йому завжди не горить. Куди йде, то й постіль за собою несе. То такий, що повечеряє, а не прокинеться. Сюди ник, туди ник — та й день невелик. Багато робить, щоб нічого не робити. Так робить, як піп через ріку паски святить. Ховається від роботи, як пес від мух. Живе, аби землі важче. На їду — мастак, а на роботу сяк-так. Не так не може, як не хоче. Сидячи спить, лежачи робить. Ніхто не бачив, щоб він хоч соломину переламав. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дримає. Як їсть, так нагріється, а як

робить, змерзне. Ледачий двічі робить. У ледачого й чоботи з ніг украдуть. Як до діла, так і спина заболіла. Рад би косити, так нема кому косу носити. Хоч ти йди в ліс по дрова, а я буду дома, хоч я буду дома, а ти йди в ліс по дрова. На голові чиряк, а він на ногу шкутильгає. Ох піч моя, піч! Коли б я на тобі, а ти на коні — славний був би козак з мене! “Як тебе звать?” — “Михайло.” — “А робити хоч?” — “Нехай-но.” Гуляй, тато, три дні свято. “Лежню, йди в затінок.” — “Затінок сам прийде.” Хоч ледачий, аби комір стоячий. Вона нічогенька, тільки довго роззувається. Варися, борщ, а я побіжу москаля побачу. Якби хліб та одежа, їв би козак лежа. День гуляє, три слабий, а на п’ятий вихідний. Спиш, спиш, а спочити ніколи. Доця вельми спритна: доки дійде, молоко скисне. Ледаще на віник та на смітник годяще. До роботи “йой”, а до їжі “гой”. Хотів би рибки їсти й у воду не лізти. Захворів Іванко: аж опух від спанки. Іди, вовчику, іди, хвостіку (жартують із того, хто замість себе посилає іншого). Три святі в хаті (говорять про трьох лінивих у сім’ї).

ЛЕДВЕ, всилу, заледве, замалим, замало, ледве-ледве, ледве-наледве, ледь, ледь-ледь, мало, наледво, насилу, насилу-силу, тільки-но; тільки-тільки, тіль-тіль,

*** висіти (повиснути) між небом і землею; висіти на волоску (волосині, волосинці, ниочці); висить на волосині; від сили; держатися (триматися) на волосинці (чесному слові, соломинці); держиться душа в тілі; держиться душа на одній павутині; зависати на середині; за малим богом; з горем пополам; з натугою; над силу; на превелику силу; повисати в повітрі; сила в силу; тримається на чесному слові.

Приповідки: Вітер ледве дише.

ЛЕЖАТИ, ЛЯГТИ, байдикувати, валятися, вивернутися, вилежувати, вилежуватися, витягтися (на чому), відлежувати, відлежуватися, вклубитися, долежувати, долежуватися, залежувати, залягати, ледарювати, надлежувати, належувати, належуватися, напівлежати; обердюжитися, перележувати, перелягати (куди), підлежувати, повлягатися, полежувати, прилежувати, прилягти, пролежувати, простягнутися, простягтися, розвалитися, розкідатися, розклубуватися, розлежуватися, розлягатися, розправитися, укластися (на ніч), улежувати, улягтися,

Л

*** байдики бити; валятися, як розсипані дрова; вилежуватися в ліжку; вилежуватися в постелі; відлежувати боки; влежку лежати; ганари бити; давати горобцям дулі; легма лежати; лежати без діла; лежати без рук, без ніг (про втому); лежати бубликом; лежати галушкою; лежати догори черева; лежати колодою; лежати крижем (хрестом); лежати лежнем; лежати лоском; лежати молочним снопом; лежати на ліктях; лежати плазом; лежати пластом; лежати покотом; лежати снопом; лежати суплаш; лежати, як гнилиця; лежати, як куций у соломі; лежати, як на вугіллі; лежати, як на голках; лежати, як на грані; лежати, як на жаринах; лежати, як на терню; лежати, як на шпильках; лежати, як на шпичаках (на шпичках); лежати, як пан; лежати, як пес на стерві; лежати, як свиня в барлозі; лежати, як у холод мухи; лежма лежати; лежміть лежати; лежмом лежати; лезьма лежати; лігма лежати; ліжма лежати; облежувати боки; одкидати гуркала; одкидати сурелі; перекидатися з боку на бік; справляти лежі; справляти лежники; справляти лежні; справляти лежня.

ЛЕЛÉКА, бусол, чорногуз.

ЛЕЅТИТИ, леститися, благоговіти (перед ким), верті-ти, вертітися, виляти (перед ким), вислужуватися, вилещу-ватися, влещуватися, витися, в'юнитися, годити, гнутися, догоджати, завилювати, загоджати, загоджувати, запобігати, звиватися (перед ким), знаменуватися (до кого), колінкувати, коритися, крутити, крутитися (перед ким), лабзюкуватися, лабузитися, лабузнитися, лакействувати, лакейчукувати, лакеювати, лакузатися, лакузитися, лакузувати, ластитися, лашитися, лебезувати, леститися, лизоблюдничати, лизоблюдствувати, липнути, лисичити, лисичитися, мазатися, маснословити, масткословити, моститися, низькопоклонничати, низькопоклонствувати, облещувати, огинатися (перед ким), пересмикатися, пересмикуватися, підбріхувати (кому), піддакувати, піддобрюватися, піддобрятися, підагакувати, підегекувати, підкочуватися, підлабузнюватися, підлагоджуватися (до кого), підладжуватися, підлазити, підлаковуватися (під кого), підламуватися, підлаштовуватися, підлашуватися, підлехверювати, підлещувати, підлещуватися, підлизуватися, підлипати, підлисичуватися, підліплюватися, підліплятися, підмаслюватися, підмошуватися, підсипатися, підслужувати, підслужуватися (до кого), підсобачуватися,

підсокирюватися, підсолоджувати, підстроюватися (до кого), підтактакувати, підтакувати, підхамелеонювати, підхамелеонюватися, плазати, плазувати, повзати, покорствувати, покорятися, понижатися, понижуватися, потокувати (кому), приагакувати, приегекувати, придобрятися (до кого), прикукублюватися, приладновуватися, припасовуватися, присусіджуватися, притакувати, прилашуватися, прилещуватися, прислужувати (кому), прислужуватися, прислужувати, прислужуватися, пристосовуватися, раболіпствувати, стелитися (перед ким), угодовничати, улещати, улещувати, умизгувати, упадати, хамелеонити, холуйствувати, шестерити (*жарг.*), шилитися (“А він шилиться під начальника”),

*** баки світити (кому); бігати цуциком; бути на побіганках; бути на побіженьках; бути на побігачках; бути на побігашках; бути побігайчиком; бути побігачем; бути попихачем; вигинати карка; вигинати шию; виймати душу лестощами; вилити елей (на кого); виляти веслом; виляти хвостом; викручуватися в'юном; викручуватися хмелем; витися бісом; витися в'юном; витися крученим паничем; витися лисом; витися хмелем; витягатися в дугу; витягатися в струнку (струну); витягуватися у нитку; витягатися в шовкову нитку; гладити за шерстю; гнути карк; гнути коліна; гнути спину; гнутися в дугу; гнутися в три біди; гнутися в три дуги; гнутися в три погібелі; гнути хребет; гнути шию; говорити з медом та маком; говорити компліментарно; говорити компліменти; говорити медові речі; говорити медоточиві речі; годити, як болячці; дивитися лисом; дивитися собачими очима; дозволяти об себе ноги витирати; за версту шапку скидати; заглядати в зуби; заглядати в очі; заглядати в рот; закидати лестками; заливатися соловейком; запобігати ласки; звиватися, як гадюка; звиватися в'юном; звиватися лисом; згинатися вперегин; згинатися навпіл; згинатись удвоє; згинатись утроє; згинатись учетверо; зі шкури вилазити; зі шкури пнутися; зі шкури рватися; з рота слова перехоплювати; кадити ладан; кадити фіміам; кланятися в пояс; кланятися до п'ят; кланятися у п'яти; крутитися дзигною; крутитися лисом; крутитися, як дзига; крутити хвостом; кубцем-кубцем підходити; курити фіміам; курити фіміам у вічі; ламати бриля; ламати карк; ламати шапку; лизати зад; лизати передки; лизати п'яти; лизати руки; лизати халяви (халяву); лизати черевики; лизати чоботи;

Л

лізти без мила в душу; лізти межі очі; мазати медом; мазати медом слова; мазати по губах; мазати по душі маслом; мало в пазуху не вскакувати; мастити салом по губах; мастити словами по губах; мати медоточиві уста; махати кадилом; м'яко стелити; м'яти шапку; набиватися в друзі; набиватися в приятелі; не піднімати голову вище підошви; обзиватися на солодкім меду; обливати словесним медом; облизувати зад; облизувати передки; облизувати п'яти; облизувати руки; облизувати черевики; облизувати чоботи; підбавляти меду словам; підгинати хвіст; піджимати хвіст; підкурювати ладаном; підсипати горошком; підсолоджувати розмову; повзом повзати; по кривому шляху їхати; помадити слова; присолоджувати язика; пудрити слова; пускати хвиглі; робити приємність (кому); розливатися соловейком; розсипатися бісером; розсипатися бісером в компліментах; розсипатися бісером в похвалах; розхвалювати до небес; розсипатися горохом; світити в очі; скакати на задніх; скакати на лапках; слати словом, як листом; слатися килимом; слатися килимом під ноги; слати язик під ноги; співати гімн; співати дифірамби; співати осанну; співати солов'єм; ставати на двох лапках; стелитися барвінком; стелитися листом; стелитися листом під ноги; стелитися шовком; стояти на задніх лапках; танцювати під дудку (чую); упадати листом; у три погібелі перегинатися; хвалити на всі боки; хвалити на всі заставки; ходити бочком; ходити на задніх; ходити на задніх лапках; ходити на здибочках; ходити на лапках; ходити на поводку; ходити на циглях; шовковим шовком стелитися; шовком шити (див. підлабузник).

ЛЕТІТИ, літати, залітати, долітати, розлітати, недолітати, прилітати, перелітати, підлітати, пролітати, минути, прилинути.

*** линути горлицею.

ЛІКВІДОВАТИ, усувати, унеможливлювати,

*** вибивати клин клином.

ЛІКУВАТИ, виходжувати, підліковувати, заліковувати, зараювати.

ЛІПНУТИ, клеїтись, приклеюватись, переклеюватись, проклеюватись, заклеюватись, склеюватись, недоклеюватись, підклеюватись, поклеюватись, виклеюватись,

*** липнути, як лист; ~ як смола; ~ як реп'ях; як Бог із Христом; як риба з водою; як брат з братом; як липучка.

ЛІСИЙ, лисавий, лисак, лисань, лисенький, лисіючий, лисуватий, облісілий і облісілий, облізлий, плішивий,

*** лиса гора; лисий дідько; лисий чорт; лисий, як бубон; лисий, як коліно.

ЛІТИ, ЛІТИСЯ, барабанити (про дощ); блекотати, блекотіти, (“Беру воду з переводу, а вода блекоче”), бризкати, булькати, булькотати, булькотіти, бурлити, бурхати, бурхотати, бурхотіти, виливатися, випліскуватися, виплюскуватися, вирувати, витікати, вихлюпуватися, вищіджуватися, джерготати, джерготіти, джерелитися, джеркотати, джеркотіти, дзюрити, дзюріти, дзюркати, дзюркотати, дзюркотіти, дзюрчати, капати, капотіти, клекотати, клекотіти, крапати, линути, ллятися, ляпотіти, накрапати, накрапувати, обливати, переливатися, перепліскувати, перепліскуватися, переплюскувати, переплюскуватися, перетікати, перехлюпувати, пирскати, підпливати (чим), підтікати, піжити (про дощ), плескати, плескатися, пливти, плинути, плюскати, плюскотати, плюскотіти, побулькувати, подзюркувати, покапувати, покрапувати, порскати, похлюпувати, прискати, проливатися, просотуватися, просочуватися, протікати, пурскати, репіжити (про дощ), ринути, розбризкуватися, розкапуватися, розливатися, розляпуватися, розплескуватися, розпліскуватися, розплюскуватися, розхлюпуватися, стікати, струмити, струмотати, струмотіти, струмочити, текти, точитися, уперішити (дощ); учистити (*т.с.*), ушкварити (*т.с.*), фонтанувати, хлинути, хлюпати, хлюпостати, хлюпотати, хлюпотіти, хлюскати, хлюскотати, хлюскотіти, хлющати, цвіркати, цебенити, цебеніти, цідитися, щюркотати, щюркотіти, чвиркати, чуркати, чуркотати, чуркотіти, шваркати, шумувати, шуміти, юшити (про кров),

*** бити джерелом; бити струменем; бити фонтаном; бити цівкою; крапати дощем; ливцем литися; лити леєю; литися дощем; литися дощем-крапотинням; литися дунаями; литися кришталями; литися ливнем; литися ріками (рікою); литися слізьми-бризками; литися цівкою; литися цівочкою; литися через вінця; литися через край; литись, як з бочки; литись, як з відра; литись, як з луба; литись, як з переповненої посудини; литись, як крізь сито; литись, як через решето; плавом пливти; текти морями; текти ріками (рікою); текти ручаями.

ЛИХОМАНКА, гарячка, грець, дрижаки, зимниця, лихомайка, лихоманьця, мандраж, огневиця, пропасниця, тетюха (“Най

тя бере тетюха!”), тіпавка, трусниця, трясавиця, трясовиця, трясучка, тряся, хиндя (“Хай тебе хиндя потрясе!”).

ЛИЦЕ́, барило, будка (будку наїв), бузя (*дит.*), вид, видок, видочок, диня (*вульг.*), ікона (*жарт.*), іпостас (*т.с.*), карточка (*жарт.*), лик (святого), личенько, личечко, личина, личко, личчя, мармиза, мармос, мармосяка, мармуза, мацапура, машқара, мигза, мидза, миза, мизя, мимра, мурза, морда, мордопо́писок, мордяка, морща, обличчя, обличчячко, парсуна, пика, писок, письо, пицура, пицюра, пичка, поличчя, рило, ринка, ряшка, сапатка, сапетка, сурло (пика і в’язи разом: наїв сурло), твар, фізіономія, фізія, чорнильниця (чорне лице).

*** звірине обличчя.

ЛІВША́, левшун, лившун, лівак, лівака, лівас, лівацун, ліваштан, лівкун, лівкут, лівкутник, манькут (*діал.* від манька — ліва рука), манькута, манькутник.

ЛІЗТИ, ЛАЗИТИ, вигра́буватися (лізти на гору), види-ратися, видряпуватися, вилазити, вилізати, виповзати, вирачковувати, відлазити, відповзати, відрачковувати, дертися, догрібатися, долазити, доповзати, дорачковувати, дратися, дряпатися, звиватися, здиратися, налазити, налізати, наповзати, пертись, плазувати, повзати, повзти, подертися, пролазити, пролізати, проповзати, рачкувати, рачкуватися, розлазитися, розлізатися, розповзатися, совганити, совганитися, сунути, сунутися, тербкатися,

*** звиватися вужем; звиватися гадюкою; звиватися по землі; іти на чотирьох (*ірон.*); лазити рака; лізти задки; лізти карачки; лізти навкарачки; лізти навкарячки; лізти на животі; лізти назадгузь; лізти на карачках; лізти наосліп; лізти на стіну; лізти на чотирьох (рачки); лізти по-пластунськи; лізти рахма; лізти рачки; лізти через усі двері і вікна; лізти, як карась у вершу; лізти, як віл на рогатину; лізти, як сарана (навальню); лізти, як таргани; плазувати, як черв’як; пертись, як віл на рогатину; повзом повзати; повзти, як муха.

ЛІНІТИСЯ, байдикувати, байдувати, баляндрасити, валятися (без роботи), вилежуватися, витребенькувати, відлежуватися, відсиджуватися, гайнуватися, гульправити, гультяювати, дармоїдничати, дармоїдствувати, дармувати, залежуватися, запаніти, зледашитися, зледашити, кородитися (у припов.: “Як

прийшли жнива, то жінка й крива, як прийшла косовиця, то жінка й кородиться”), лайдакувати, лайдачити, ледарювати, ледачити, ледачити, ледачкувати, ледащити, лінівити, лінуватися, лінкувати, ломбишувати (*діал.*), марнуватися, неробствувати, пити-гайнувати (у припов.: “Він не хоче газдувати, тільки пити-гайнувати”), розгулювати, розгульцяватися, розледачити, розледачитися, розледащити, розлінуватися, тинятися, філонити (*жарт.*),

*** баглаї бити; баглаї годувати; байдаки гонити; байдики гонити; бити баглаї; бити байди; байдики бити; бити бомки; бити бурла; бити гандри; бліх лякати; бурла бити; валяти дурня; валятися дровинякою; вигріватися на печі; вилежуватись на перинах; вилежуватись на печі; випорожні ловити; витрішками торгувати; витрішки їсти; витрішки купувати; витрішки ловити; витрішки продавати; витрішки справляти; відкладати на завтра; відкладати на колись; в носі колупатися; ворон лічити; гайдур-байдур справляти; гави ловити; галок лічити; ганяти бліх; ганяти вітер по вулицях; ганяти вітер по світу; ганяти дурня; ганяти мух; ганяти собак; гнути баглаї; горобцям дулі давати; горобцям дулі тикати; грати в пошивая; гульки справляти; гульма гуляти; дармувати, аби день до вечора; давати горобцям дулі; дурних у решето ловити; дурно хліб переводити; заіржавіти від неробства; клеїти дурня; коптити небо; коптити чортів; легейди справляти; ледаря корчити; лежати, відкидавши ноги; лежати галушкою; лежма лежати; лежники справляти; лежні справляти; лігма лежати; ловити випорожні; ловити виторопні; ловити вітрів; ловити зівак (зіваків); ловити метеликів; ловити мух; ловити никони; ловити решетом у воді зірки; лоском лежати; лупити балухи; лупити баньки; лякати бліх; лякати собак; марно харч переводити; мишей топтати; м'яти ханьки; на витрішки ходити; на легкий хліб переходити; на лежачий хліб переходити; не братися за холодну воду; не прийматися й за холодну воду; ні до холодної води не братися; ні за холодну воду не братися; нудити світом; нудитися світом; нудьгувати світом; облежувати боки; одлежувати боки; обтирати спиною стіни; отирати кутки; пальцем не ворухнути; паном бути; підпирати плечима одвірок; підпирати плечима стіни; підпирати плечима стовпи; поза хахоньками ховатися; по-санаторськи жити; посиденьки

Л

справляти; по сім вихідних на тиждень справляти; по сім неділь на тиждень справляти; походеньки та посиденьки справляти; пускати в небо дим (від цигарок); пускатися в ледашо; пурхати метеликом; робити, аби день до вечора; робити, аби робилося; робити гірше теляти; робити з холодком; робити, спустивши рукави; робити через пень-колоду; робити, як за напасть; робити, як мерзле горить; робити, як мокре горить; родзинки продавати (роззявляти рота); ротом мух ловити; руки в брюках носити; руки в кишенях носити; сидіти без діла; сидіти за чужою спиною; сидіти, склавши руки; сидіти та хліб переводити; сидні справляти; сидьма сидіти; святого гайдура-байдура та легейду справляти; спочивати на лаврах; справляти охи (вдавати хворого); стояти без діла; тертись та м'ятись; тинятися без діла; тинятися дарма; тинятися з кутка в куток; тинятися, мов злодій по ярмарку; тільки очима лупати; тільки штани підсмикувати; тринди-ринди справляти; трихи та мнихи справляти; ханьки м'яти; ходить без діла; ходити льондом (байдикувати); ходити, посвистуючи; ходити, як дурень по ярмарку; шалаяй-валяй справляти; шильники терти; шильники-мильники терти; штаньми вулиці замітати; шукати вчорашнього дня; шукати вчорашнього дня, що добрий був; шукати пустого вітра в полі.

Приповідки: Не горить. Не так лінь, як не хочеться. Пальцем не ворущить. Якби так хотілось, як не хочеться. Сидить, надувається, вперед п'ятами взувається. Сьогодні свято нероба: хто не робить, того не візьме хвороба. Як до діла, то й у куші. У роботі "ох", а їсть за трьох. До їжі рачки лізе, а до роботи києм не загнати. Сюди ник, туди ник, та й день невелик. Робота не ведмідь, у ліс не втече. Уморився, лежачи. То снідаю, то обідаю і погуляти ніколи. За лежнею ніколи й посидіти. П'ять день нічого не робимо, а шостий відпочиваємо. То туди, то сюди і є робота. У всякої Федорки свої одговорки (від роботи). У колгоспі гарно жить: один робить — сім лежить.

ЛІНОЩІ, дрімання, дрімки, дрімливиці, дрімота, лежни-ки, лежні, лінивиці, лінивці, лінивство, лінишки, лінок, лінь, ліньки, мнихи, неохота, нехіть, нехотінки, нехотячка, нехотячки, оханка, охання, охкання, позіхання, позіхи, сидні, сон-дрімота, сонливиці, сонливці, трихи, трихи-мнихи.

*** баглаї напали.

Приповідки: Встигнем, не горить.

ЛІС, байрак (ліс у яру), байрака (“З-за байраки ідуть гайдамаки”), байраченько, байрачок, бір, бірник, гай, гайок, гайочок, діброва, дібровонька, лісок, лісочок, підлісок, праліс, пуша, рідколісся, **Різновиди лісу:** березина́, березник, березничок, березниця (“Бігла телиця та з березниці”), березняк, берестник, берестняк, дубник, дубровиця, дубровище, осичник, сосняк,

*** мішаний ліс; незайманий ліс; одвічний ліс; хвойний ліс.

ЛІТАТИ, вилітати, випурхувати, долітати, залітати, линути, метонутити, перелітати, перепурхувати, підлітати, прилітати, пролітати, пурхати,

*** літати вітерцем; літати, як вітер; літати кулею; літати, як метеор.

Приповідки: Не все те літає, що хвостом махає.

ЛЮЖКА, вареха, варешка, варишка, жиця (*діал.*), жичка, ківш, кірка, ковшик, корка, кривулечка (в загадці), кривулька, лижиця, лижка, лизя (*дит.*), лишка, лозя (*дит.*), лонька, ополоник, половник, черпак, черпачок.

ЛУНА́, абомовня, видзвін, видзвони, виляск, виляски, відгомін, відголос, відголоси, відголосок, відголоски, відгомін, відгук, відгуки, відзвін, відзвони, відзвук, відзвуки, відклик, відклики, відлуни, відлунок, відлуння, відляск, відлясок, відляски, одзвук, одзвуки, одлунь, одлуння, перегомін, перегомони, перегук, перегуки, перегул, перегули, передзвін, передзвони, перезва, переливи (звуків), перелунки, перелунок, переплеск, переплески, пересвист, пересвисти, перестук, перестуки, перешепт, перешепти, подзвін, подзвіння.

Приповідки: Аж луна пішла.

ЛУНА́ТИК, місяшник, сновида, сновій, снохода.

ЛУШПА́ЙКА, каралуша, лузга, лупесиння, луска, лупа, лупина, лушина, лушпа, лушпак, лушпалини, лушпелина, лушпина, лушпиння, лущина, лущиця, шкаляруша, шкаралупа, шкаралуша, шкаралюпа, шкарупа, шкіралупа, шкіралупина, шкіралуша, шкіралущина, шкіралюща, шкорба, шкоролупа, шкоролупайка, шкорупа, шкорупка, шолупайка, шолупина.

ЛЮ́БА, любка, любовниця, любава, полюбниця, перелюбка.

Л

ЛЮБИТИ, влюблятися, вподобувати, закохуватися, залюблюватися, залюблятися, кохати, кохатися, кудкудахкати (над ким), любитися, полюбляти, упадати,

*** віддавати серце (кому); люблятися до безумства; влюблятися з першого погляду; вподобувати, як весільну пісню; душі в собі не чути; душі не чути; калатати в усі дзвони (про свою любов); кричати на кожному перехресті (*т.с.*); любити без краю; любити без пам'яті; любити без ума; любити з-під палиці; любити над життя; мати слабинку (до кого); мати слабкість; носитись, як баба з ступою; носитись, як дурень із ступою (любити даремно); носитись, як з писанкою; носитись, як з писаною торбою; носитись, як курка з яйцем; носитись, як старець з писаною торбою; носитись, як циган з писаною торбою; носитись, як чорт із грішною душею; носитись, як чорт із ступою; прилипати всією душею; прилипати всім серцем; прилипати душею; прилипати серцем.

Приповідки: Не любить, як кіт сала. Бридиться, як кіт салом.

ЛЮДИНА, душа, людинка, особа, чоловік, чоловічина, чоловічисько, чоловічок, чолов'яга,

*** бувала людина; дитина (дитя) природи; маленька людина; свіжа людина; своя людина; стріляна людина; терта людина.

Приповідки: Є люди і людиська.

ЛЮТЬ, зло (на кого), гнів, злоба, гарячка, гнів, каз, лютість, лютощі, несамовитість, нестям, нестяма, нестямка, нестямність, нестямок, оскаженіння, палкість, скаженина, скажениця, скаженівка, скаженість, сказ, шал, шаленість, шаленство.

*** більшовицька лють; комуністична лють; гайдамацька ~; козацька ~; повстанська ~; куркульська ~; тваринна ~.

ЛЯКАТИ, жахати, залякувати, застрашувати, налякувати, настрашувати, перелякувати, переполошувати, підлякувати, підстрашувати, полахати, розполохувати, сполохувати, сполошувати, страхати, схарапуджувати, харапудити,

*** наганяти ляку; наганяти страху.

ЛЯПАС, запотиличник, запотилишник, зашийник, зуботичина, лічман, ляпанець, лящ, мордас, намордень, ошийник, поляпас, помордас, потиличник, спотикач, стусан, товченик.

ЛЯПАТИ, лопотати, лопотіти, лулускати, лускати, лускотати, лускотіти, ляскати, ляскотати, ляскотіти, плескати, хльоскати,

*** ляскати в долоні; плескати в долоні.

М

М

МАБУТЬ і **МАБУТЬ**, ачей, бачити, бува, буває, видати, видать, видно, видко, видно, відай, вочевидь, десь (розм.), довідне, допевне, достеменно, достоту, достотно, запевне, запевно, здається, здовідно, знати, імовірно, ймовірно, либонь, мабіть, мабудь, майбуть, майть, мать, мо, може, можливо, надійсь, надись, напевне, напевно, непевність, нестеменно, очевидно, очевидячки, очевидьки, певне, певно, правдоподібно, сподівано, схоже, чей, чень,

*** а може; а може таки; біс його матиме; бува й таке; видима річ; видно буде; дасть Бог; дасть Господь; дідько його матиме; може бути; може статися; можлива річ; обставини підкажуть; на вигляд; чого доброго; таке, як... (таке, як розвидняється); там видно буде; треба гадати; цілком імовірно; чого доброго; чорт його матиме; як видно; як Бог дасть.

МАЗАТИ, білити, білувати, валькувати, вапнувати, везяти, везькати, вибілювати, вибіляти, вимазувати, вишмаровувати, віхтювати, возюкати, возькати, гладити (мазане), елозити, замазувати, квацати, квацювати, квацяти, мазюкати, мастити, наквацьовувати, намазувати, намащувати, нашмаровувати, наяложувати, перемазувати, розвозити, розмазувати, розтирати (стіни), сіркувати (перед побілкою), шмарувати, шпаклювати, шпарувати, щіткувати, ялозити.

МАЗÉПА, щітка, пензлик, квач,

*** пензель генія.

МАЙБУТНЄ, будучіна і будучина́, будучність (*pid.*), будушина, грядуще, грядущість, майбутність, майбуття, майбуть, прийдешне, прийдешність,

*** завтрашні дні; завтрашній день; майбутні віки; майбутні роки; майбутні тисячоліття.

МАЙБУТНІЙ, грядущий, наступаючий, наступний, прийдешній, черговий,

*** майбутній час.

МАЙДАН, базар, велелюддя, зібрання, віче, ярмарок.

М

МАКІТРА, макартет, макатьор, макітерка, макітрик, макітря, макортет, макортетик, макортеть, макортик, макортит, макотер, макотерть, макотра, макотря.

МАЛІЙ, замалий, коношок, крихітний, малезний, маленецький, маленечкий, маленький, малесенький, малесечкий, малечий, малісінський, малісічкий, малуватий, малюпунечкий, малюпунський, малюпусенький, малюсенький, малюсінський, малюсічкий, малюхний, малюцький, маненький, манесенький, маніпусінський, наніпуський, манісінський, манісічкий, манюній, манюнький, манюпуній, манюпунський, манюпусінський, манюпусічкий, манюсенький, манюсінський, манюсічкий, ма́сінський, масюененький, масюпуній, масюсенький, масюсінський, ма́ценський, маціненський, мацінький, маціцький, мацюпенький, мацюпусінський, мацюпусічкий, маціпонський, мацюнький, мацюпінський, мацюпоський, мацюпоцький, мацюсінський, ма́цьонський, мікроскопічний, невеликий, невеличкий, отакенький (з жестом), отакесенький, отакінський, отакісінський, отакісічкий, отакічкий, отакунечкий, отакунський, отакусінський, отакусічкий, отакусський, оттакенький, оттакесенький, оттакінський, оттакісінський, оттакісічкий, оттакічкий, оттакунечкий, оттакусенький, оттакусінський, оттакусічкий, оттакусський, такінський, такісінський, такісічкий, такіський, такунічкий, такунький, такусічкий,

*** без тижня день (*жарт.*); без року тиждень; з мачинку; з наперсток; з піщинку; не Бог зна який; ось тіцький; як макове зерно (зернятко); як наперсток; як піщинка.

Приповідки: Ми маленькі люди.

МА́ЛО, абищиця, ані трішки, будь-стілки, всього-навсього, горстка, горсточка, грамина, граминка, грамулечка, грамулька, декілька, де-не-де, дещиця, дрібка, дрібок, дрібочка, дрібочок, жменечка, жменя, жменька, жмінечка, жмінька, жмутик, жмутичок, замало, капелечка, капелина, капелинка, капелиночка, капелька, ка́пилочка, капина, капинка, капка, каплина, кілька, кількоро, крапелька, крапельина, крапельинка, крапельиночка, крапелька, краплина, краплинка, крапля, криха, крихітка, крихіточка, крихічка, крихота, крихотулечка, крихотуля, крихотулька, крупиця, кусцілько, ледь, ледь-ледь, маленько (Припов.: “Чого маленько, того криши міленько”), мало-мало, малувато, мізер,

мізерія, мізерня́, мізерота, найменше, наперсток, наперсточок, небагатечко, небагато, небагаточки, небагаточко, небагатько, небагацько, негусто, невеличко, недостатньо, обмалкувато, обмаль, омаль, остілечки (з жестом), остільки, отакусінько, отакусічко, поку́с, покусічка, понюх (*напр.*, тютюну), понюшка, пучечка, пучечок, пучка, рідко (чогось у страві), ріска, рісочка, стільки-небудь, тіль-тіль, тіль-тілечки, тонко (грошей), трінечки, тріні, трінюні, трінюсі, тріньки, трінь-трінечки, трісі, тріханки, тріханочки, тріханьки, тріхотулечки, тріхотульки, трішечки, трішки, троні, троньки, троньки-тронечки, троха, трохась, трохи, трохи-трохи, трощечки, трошиця, трощка, трощки, усього-на-всього, усього-но, цяточка, щіпка, щіпочка, щонайменш, щонайменше, якнайменш, якнайменше,

*** багато, як за гріш маку; багато, як за шаг часнику; багато, як у гирявого чуприни; багато, як у голомозого чуба; багато, як у голомозого чуприни; багато, як у карася вовни; багато, як у лисого волосся; без року тиждень (мало часу); без року три дні; без тижня день; без сорока снопів копа (в копі 30 снопів); в обріз; всього лиш (разом з числівником означає мало); двадцять без сімнадцяти; діткам на молочко; із заячий хвіст; і котові на сльози нема; і котові на сльози не набереться; з Антонову слізочку; з горобину душу; з горобиний скік; з комарине крило; з макове зерно (зерня, зернятко); з мишачу бідницю; з наперсток; з пучечку; з пучечок; з пучку; за горобця; за малим Богом; кіт наплакав; котові на сльози не вистачить; краплина в морі; крапля в морі; крапля в річці; крихітлива крихта; курки нікуди випустити; курки ніде випустити; маленька шопта; на волосинку (волосину); на волосок; на копійку; на горобиний скік; на гороб'ячий скік; на гран; на гріш; на денці (чого), на дні; на заячий скік; на змиг ока (про час); на зуб собаці; на ковток; на комарову ніжку; на крапелину; на крапелинку; на крапельку; на краплину, на краплинку; на курячу п'ядь; на ламаний гріш; на макове зерня (зернятко), на макову росинку; на мишачу бідницю; на мізинець (мізинчик); на ніготь (нігтик); на один зуб; на одну зтяжку (тютюну); на одну понюшку (*т.с.*); на палець (пальчик); на пальцях легко полічити; на пальцях можна полічити; на пальцях однієї руки можна полічити; на пальцях можна порахувати; на півмізинець (мізинчик); на

М

півпальця; на п'ятак; на шербатий грім; на шербатий шаг; не гук (*діал.*); не гурт (*діал.*); не густо; нема й котові на сльози; не гук (*діал.*); нема й на сміх; не поле засіяно; не розженешся; не як багато; не на гріш; ось скілечки (жест); ось стілечки; ось скільки; от скілечки; от стілечки; от скільки; от стільки; от тілечки, от тільки; пара-п'ятак; півтора тора; півтори каліки (про людей); пучкою взяти; сили, як у горобця; сорок лопат снігу (про снігопад напровесні); старій жабі по коліна (мало води); сутужно мало; тільки горобцеві по коліна (води); тільки й того; тільки під нігтями (землі); увесь Хвесь; у сім раз трішки; усього лише; усього тільки; у тонкий притир; чортів скриня (*ірон.*); щось із... (далі мале число); як за гріш маку; як за шаг часнику; як кіт наплакав; як коза поскочила; як комар надзичжав; як на шило вхопив; як нігтик; як під мікроскопом; як собаці муха; як у голомозого чуприни; як у дір'явому горшку; як у карася вонни; як у комара носа; як у kota сліз; як украли (мало дали); як у лисого волосся; як шилом юшки вхопив.

Приповідки: Без землі нам зараз хоч усім на Амур. Заробив, як Берко на перці. Море по коліна. Море до пупа. Нам би кралю хоть одну. Не дав і понюхати. Не стільки того діла! Один-два та й по тому. Один-другий і кінець. Один-другий і всі. Стільки, що й миші нічого вкрасти. Тільки й діла! Ціна — п'ятак. Багато: два гриби в борщ. Набрал у долоні, ще й у пальчики. Не так то й широко: раз-два й рахувати нічого. Дві копійки без копійки і копійку здачі. Хоч небагато, та на тарілочки. Юрба, коли нікого нема. Як ока в голові.

МАЛЬОВНИЧИЙ, живописний,

*** живописна техніка; мальовнича місцевість; мальовниче порівняння; мальовничий краєвид.

МАНДРУВАТИ, пішоходити, ходити, їздити, пролітати, пропливати,

*** блудити світами; блукати по світах; блудити по божому світу; блудити по світу; тинятися по світу.

МЯНЯЧИТИ, бовваніти, виднітися, виокремлюватися, видніти, виділятися,

*** виділятися; на видноколі; ~ на горизонті; ~ на крайнебі; ~ на тлі (чого).

МА́РЕВО, видиво, видіння, габа, димка, ілюзія, ілюзорія, імла, мана, міраж, мла, мрево, плиниво, примара, примарність, серпанок, туман, фата-моргана, юга, химера,

*** манливе видиво; оманливе видиво; оманне видиво.

Приповідки: Святий Петро сиві вівці жене (*нар.*).

МА́РЕННЯ, верзіння, маріння, маячення, маячіння, маячня,

*** хворобливе видіння.

МА́РНИЙ, даремний, невартий, марнотратний,

*** голос волаючого в пустелі.

Приповідки: Гра не варта свічок. Не буде діла. Не варта шкурка вичинки. Не вартий товар роботи.

МАРНІ́ТИ, засихати, зникати, миршавіти, мізерніти, нидіти, сохнути, хиріти, чучверіти.

МА́РНО, даремно, дарма, задарма, годі, дарма, марно-даремно, безконечно.

*** як пугою по воді; як решетом у воді зірки ловити; так де тобі! Де тобі! Сізіфів труд; сізіфова праця.

МАРНОСЛІ́В'Я, базікання, базіки, балаканка, марно-словство, словоблудство, словоблуддя, теревені.

МАРНОТРА́ТИТИ, базарити, витрачати, витрачатися, втлюшувати (гроші), вхайдакувати (кошти), вхйодорювати, гайнувати, гробити (здоров'я), загирювати, здармовувати, змарновувати, марнотравити, марнувати, мотати, пробазарювати, прогайдовувати, прогайновувати, програвати, програватися (в карти), прогулювати, прогульбанювати, прогультяювати, продуватися (в карти), проїдати, прожирати, прокурвувати (ж.р.), пролафарювати, промантачувати (гроші), промогоричувати, промотувати, пропивати, просаджувати, просандалювати, просвистувати, прохвиськувати, прохвицькувати, проциндрювати, розбазарювати, розкидатися (грошима), розparcelювати (*diал.*), розпозичувати, розпродувати, розтикувати, розтранжирювати, розтрачати, розтринькувати, розхвиськувати, розхвоськувати, розхвітькувати, сипати (грішми), сіяти (*т.с.*), транжирити, тратити, тринькати, угроблювати, фітькати, хвиськати, хвицькати, цвиндрити, циндрити,

*** брязкати кишенею; бухнути всі гроші (половину і т.д.); вбухати шалені гроші; вгатити не одну тисячу; вивертати кишені;

М

викидати на вітер; виторговувати чортів пляшку; витрачати (витрачатися) до останнього; витрушувати кишені; гробити здоров'я; збувати за циганську шапку; зводити на пси; кидати гроші (грошима); кидати на вітер; кидати собаці під хвіст; кидати, як у безодній колодязь; мести від воріт; переводити гроші; прогулювати батьківські гроші; проживати останні гроші; пропускати крізь горло (пропивати); пропускати крізь пальці; пускати в трубу; пускати за вітром; пускати на вітер; пускати на хух; решетом гроші міряти (про п'яного); розв'язувати капшук; розмаювати по вітру; розпродувати за так; розтрушувати гроші; сипати грішми (грошима); сипати грішми, як половою; сипати гроші; сипати золотом; сипати катеринками; сипати сороківцями; сипати червінцями; смітити грішми (грошима); сіяти грішми (грошима); сіяти гроші; тринькати гроші; тринькати наліво й направо; трусити гаманцем; трусити калиткою; ціп-ціпати грошенятами; шинкувати грішми (грошима); шпурляти грішми (гроші, грошима).

Приповідки: Переводить гаманець на тютюнець. Гроші течуть крізь пальці. Доки єсть, то й шелесть. Приніс із бублика шнурочка. Пішли гроші на розкоші. На гроші косовиця. Шеньці-веньці — чорт у кишеньці (кажуть про марнотратного).

МАРНОТРАТНИК, марнотрав, марнотравець, марнотрат, марнотратець, мотяга, небережливий, неощадливий, неощадний, перевідець, перевідник, пустодом, пустодомок, розтрайда, розтратник, розтринькало, розтринькувач, транжира, тринькало, *** кишенья з діркою; марнотратник життя. (Див. також “недбайливий”).

МАСТА́К, майстер, умілець, дока,

*** майстер на всі боки; майстер на всі руки; ~ на всі штуки; на всі боки приступний; ~ на всі завертки приступний; ~ на всі лади майстер; на всі кінці ~; майстер на сто відсотків; на всі відсотки майстер; золоті руки.

МА́ТИ, Богородиця, Богоматір, ма, мам, мама, мамеха (*знев.*), мамка, мамойка, мамонька, мамочка, мамулечка, мамуля, мамулька, мамунечка, мамунийка, мамунцуня, мамунця; мамуня, мамусенька, мамусечка, мамуха (*жарг.*), мамуюсь (при звертанні), мамця, мамця-зірка, мати-героїня, мати-зозуля (*негат.*), матінка, матінойка, матінонька, матіночка,

матір, матка, матонька, маточка, матуня, матунька, матусенька, матусечка, матуся, нанашка (хрещена мати), ненечка, неня, ненечка, ненька, паймати, пайматуся, паніматка, паньматка, паньматуся, породжениця, прамати, праматір, Пречиста, родителька (*рідко*),

*** бісова мати; Божа мати; Божа матір; врагова мати; вража мати; головата мати (на весіллі); лиха мати; Мати Божа; Матір Божа; Матір Божа милостива; названа мати; наречена мати; нечиста мати; прибрана мати; рідна мати; скарбова мати (монахиня, що відає монастирським господарством); старша мати (настоятелька монастиря); хрінова мати; чортова мати.

МАЦАТИ, лапати, лапатися, намацувати, нащупувати, облапувати, обмацувати, перелапувати, перемацувати, перещу-пувати, щупати,

*** глядіти курей (чи з яйцем); лапати в кишнях (шукати); лапати очима; лапати по кишнях; мацати пучками; перемацувати, як чоботи; нащупувати пульс; шукати в кишнях (мацати); щупати курей; щупати пульс.

МАШІНА, агрегат, мотор, двигун, тачка, таксі.

МЕЖА́, грань, кінець, край, краєчок, межень, межівок, межник, міта, обмежина, обміжок, крайок, промежінь, про-межник, проміжок,

*** прокрустове ложе.

Звуконаслід: лап-лап; мац-мац; сюди-туди; шуп-шуп; туди-сюди; а там порожньо.

МЕРЗНУТИ, ЗМЕРЗНУТИ, буряковіти (від холоду), вимерзати, вихолоджуватися, гибіти, дерев'яніти (від холоду), дживоніти (зубами), джигоніти (*т.с.*), дзенькотати, дзенькотіти, дзигоніти, дзикотіти, дзиркотіти, дриготіти, дрижати, дубеніти, дубіти, залякати, закоціліти, заледеніти, замерзати, їжитися (мерзлякувато), качаліти, качаніти, клякнути, ковизнути, ковізнути, ков'язнути, коліти, костеніти, коценіти, коциніти, коціліти, коцініти, коцюбнути, коцюрбнути, коцябнути, крижаніти, к'улитися (в холоді), наїжачуватися, одубнути, перемерзати, переохолоджуватися, перестуджуватися, підмер-зати, промерзати, простуджуватися, синіти (від холоду), трем-тіти, холонуті, ціпеніти, шулитися,

*** вибивати зубами чечітку; вимерзати до останньої жилки; зубами вибивати чечітку; зубами вигравати третячка; зубами видзвонювати; зубами вухналі кувати; зубами дзвонити; зубами цокати; зубами цокотати (цокотіти); зубами ляскати; зубами сікти; зуб із зубом не зводить; їсти дрижаки; ловити дрижаки; мерзнути до зелених чортиків; мерзнути до чортиків; мерзнути на грудку; мерзнути на качан; мерзнути на кістку; мерзнути, як березова брунька; мерзнути, як зимою; мерзнути, як кінський кізяк; мерзнути, як собака; мерзнути, як собака в пилипівку; мерзнути, як шолудивий цуцик на морозі; перетворюватися на бурульку; покриватися гусячою шкірою; посиніти, як буряк; посиніти, як курячий пуп; посиніти, як пуп; сичати від холоду; сікти зубами; труситись, як мокре щеня; труситись, як у лихоманці; цокати зубами й закаблукати.

Відчуття холоду: аж холодок дере за шкіру; аж холодок ходить під сорочкою; аж холод побіг по спині; бере на дрижаки; дрижаки б'ють; дрижаки напали; дрижаки пробирають; дрижаки пробігають по тілу; дрижаки проймають; дрож проймає; дюдя бере; зуб на зуб не попадає; мороз бере за плечі; мороз дере по спині; мороз дере по шкірі; морозець дере поміж лопатками; морозець дере по спині; морозець дере поміж лопатками; мороз з-за плечей бере; морозом дернуло по спині; морозом обдає; морозом обсипає; мороз поза спиною бере; мороз поза спиною ходить; мороз поза шкірою бере; мороз поза шкірою йде; мороз пробирає; мороз пробирається до тіла; мороз пробігає; мороз хапає; на дрижаки бере; озноб бере; пробирає до кісток; пробирає до самих кісток; проймає дрожем; проймає морозом; проймає холодом; пронизує до кісток; руки, як граблі стали; сироти на тілі повиступали; у дрижаки кидає; у дріж кинуло; холод пробирає від голови аж до ніг; холод пробирає все тіло; холод пробирає до кісток; холодом пройняло; циганський піт проймає; цубом стало (про руки, ноги, тіло).

Приповідки: Кує вухналі зубами. Так тепло, як циганові під ятером. Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би. Краше почервоніти, як посиніти. Кожух лежить, а дурень дрижить. Що за холод, як козак молод. Як холод, то й кожушана лата за рідного брата. Тиди-денця! Дайте варенця! (приказують, коли зуби стукочуть від холоду). Мерзне на семи вітрах і стужах.

МЕРТВИЙ, бездиханний, бездушний, дохлий (про тварин), захололий (про покійника), завмерлий (про рослини), загинув, засохлий (*т.с.*), мертвяк, мрець, неживий, покійний, покійник, померлий, потойбічний, холодний (Ми до нього — а він уже холодний).

Переносні: вильнув на верх денцем; витягнув ноги; витягся вздовж лави; віддав Богові душу; виходець з того світу; переставився на той світ; мертва вода; мертва година; мертва голова (зображення черепа); мертва зона; мертва петля; мертва порода; мертва природа; мертва точка; мертва хватка; мертве царство; мертвий капітал; мертвий простір; мертвий сон; мертвий якір (у плавучого маяка); мертві хвили.

Приповідки: Мертві бджоли не гудуть. Поможє, як мертвому припарки.

МЕТЕЛІК, літавка, літайка, літайча, метеличок, метіль, мотиліак, мотиль, мотуль, мутиль, піриця, пиричка.

МЕТУШНЯ, базар, біганина, біготня, біготнява, вакха-налія, веремій, веремія, вовтуження, заворуха, колотнеча, паніка, рейвах, сновигання, сум'яття, товкучка, хапанка, хапанина, шамотня, шамотнява, шарпанина, шатанина, штовханина, ярмарок.

МИМОВІЛІ, автоматично, випадково, волею-неволею, волі-неволі, механічно, мимовіль, мимовільно, мимоїздом, мимолітно, мимохідь, мимохить, мимоходом, набігці, невбачай, невільно, недоброхить, ненароком, несамохить, несвідомо, підсвідомо, побіжно, позасвідомо, самоволі, самохітно, самохіття, самохить, спозирка, хить-не-хить, хоч-не-хоч,

*** без примусу; без принуки; всупереч волі; краєм вуха (чути); краєм ока (бачити); мимо волі; між іншим; не думаючи; не задумуючись; проти волі; хочеш не хочеш.

МИНАТИ, минути, проминати, проходити, проминати, зникати, проходити, забуватися,

*** безповоротно минати; відходити в історію; ~ в минуле; ~ в небуття; канути у вічність.

МИНУЛЕ, давноминуле, минувшина, минулість, позаминуле, призабуте, старе (хто старе згадає), старовина, стародавності,

*** давнє минуле; давня історія; стародавня історія.

М

МИР, залагодина, замирення, згода, злагода, мировá (запити миру), миротворство, перемир'я, примирення, спокій, угода.

Приповідки: Краща солом'яна згода, ніж золота звада.

МІРНО, ладком, ладочком, по-божому, по-братськи, по-доброму, по-дружньому, по-хорошому, по-християнськи, по-чесному.

МІТИ, банити, вибанювати, видраювати, вимивати, виполіскувати, відмивати, домивати, драїти, замивати, заполіскувати, перебивати, переполіскувати, підмивати, полоскати, промивати, прополіскувати, споліскувати, шарудити, ялозити (мити недбало).

*** мити в кількох водах; мити в трьох водах.

МИТЬ, дотик, змиг, мент, момент, миттєвість, спалах, сплеск, подих, порух, секунда, хвиля, хвилечка, хвилинка, хвилька,

*** змиг ока; одна мить; одна секунда; один мент; якась мить; якась секунда; якась хвилечка; якась хвилька; якийсь мент.

МІЛИНА́, відмілина, відміль, заміль, мілізна, обмілина, обміль, переміл, переміль,

*** горобці перебродять; горобці пішим ходом; горобцеві по коліна (води); за кісточки; за коліна; під руки; по кісточки; по коліна; по пояс; старій жабі по коліна.

МІСТКІЙ, гумовий (*жарт.*), ємкий, просторий, укладистий.

МІСЯЦЬ (СВІТІЛО), дитинча-молодик (*поет.*), місяць-місяченько, місяць-повняк, місяць-серп, місяць-срібноріг, місяченько, місячко, молодик, пастух (у загадці), півмісяць, срібнолиций,

*** бурлацьке сонце; козацьке сонце; місяць у повні; молодий місяць; повний місяць; супутник Землі; циганське сонце; шербатий місяць.

Примовки: Ой місяцю, місяцю! Світиш, та не грієш — даремно в Бога хліб їси.

МІШАНИ́НА, бовтанка (про рідину), бурда, вінегрет (*ірон.*); домішки, домішок, замішка, конгломерат, місиво, мішанка, мішаниця, мішма, підмішанка, половичанка (жито з пшеницею), помісь, суміш, суржик, суропиця, суспиця.

МІША́ТИ, бовтати, вимішувати (тісто), добовтувати, доколочувати, домішувати, забовтувати (рідке), заколочувати (т.с.), замішувати, збовтувати, змішувати, перебовтувати, переколочувати, перелопачувати, перемішувати, підбивати (запарку), підбовтувати,

підколочувати, підмішувати, помі-шувати, примішувати, промішувати, сколочувати.

МІШМА, впереміш, навпереміш, напереміш, упереміш.

МЛИН, вітряк, вітрячок, драчка, жорна (ручні), мливарня, млинок, кормилюд (у загадці), круподерня, крупорушка, плавак (водяний млин),

*** вітряний млин; водяний млин; колесо неволі (повоєнна назва ручного млинка); ручний млинок; ручні жорна.

МО́ВА, балакання, балачка, говір, говірка, говірок, гомінка, гутірка, діалект, жаргон, наріччя, прамова, промівка, просторіччя, річ,

*** багата мова; барвиста мова; батьківська мова; безбарвна мова; бідна мова; бюрократична мова; говірна мова; державна мова; дипломатична мова; діалектна мова; ділова мова; друга мова; жаргонна мова; запашна мова; засмічена мова; засушена мова; зерниста мова (М. Гоголь); знакова мова; іноземна мова; калинова мова; калічена мова; канцелярська мова; ламана мова; літературна мова; материнська мова; мертві мови; мова жестів; мова калинова; мова колискова; народна мова; національна мова; неньчина мова; офіційна мова; писемна мова; проста мова; пташина мова; рідна мова; розмовна мова; своя мова; соковита мова; стисла мова; усна мова; чужа мова; чужинецька мова; чужинська мова.

МОВЧАЗНИЙ, безгласий, безгласний, безголосий, безгомінний, безмовний, безслівний, безсловесний, без'язикий, маломовка, маломовний, мовчазливий, мовчазник, мовчак, мовчакуватий, мовчаливець, мовчальник, мовчан, мовчкуватий, мовчливець, мовчливий, мовчун, мовчуня, мовчущий (заст.), небагатомовний, небагатослівний, небалакливий, небалакучий, невелемовний, невелеречивий, неговіркий, неговорючий, немарнослов, немівний, немова, немовливий, немовний, німак, німий, німіна́, німотний, примовклий,

*** безголоса істота; безсловесна істота; безсловесна риба; безсловесна твар (тварина); вкусив себе за язик; голос застряв у горлі; держкий на язик; і рота не розкриває; мовчанки справляє; мов язика проковтнув; не видавиш слова; німа істота; німий язик; німий, як домовина; німий, як камінь; німий, як могила; німий, як риба; німий, як стіна; присох язик у роті; рот мов зашило; проковтнув язика; слова не видавиш; скупий на мову;

М

скупий на слова (на слово); скупий у слові; слова обценьками не вирвеш; слова обценьками не витягнеш; язик дома забув у кочергах; язик приріс до піднебіння; язик присох до зубів; як гаву ковтнув; як занімів.

Примовки: Ані дзень, ані бом. Ані дзень, ані бом, ані кукуріку. Йому язик заціпило. Мовчить, ані цвірінь. Мовчить, ані чичирк. Мовчить, як у рот йому води налито. Мовчить, як відібрало мову. В нього кожне слово — пуд землі. Ні з губи мови, ні з носа вітру. Навік заціпило. Мовчить, мов гаву ковтнув. Добре глухому й німому — не скажуть нікому. Хотів щось сказати, та за язик вхопився. Галушкою вдавився (кажуть про того, хто перетнеться в мові). Залягли голосові клапани (теж про мовчунів).

МОВЧАТИ, ЗАМОВКАТИ, анітельнь, анічичирк, відмов-чуватися, замовкати, заніміти, заціпеніти, змовчувати, знемов-люватися, змовкати, мовчки, недомовкувати, нишкнути, німувати, німотствувати, нітельнь (у знач. дієслова), нічичирк (*т.с.*), оніміти, осіктися, перемовчувати, підмовчувати, помовчувати, примовкати, примовчувати, промовчувати,

*** ані гу-гу; ані мур-мур; ані пари з уст; ані півслова; ані слівця; ані слова; ані словечка; брати язика на гаплик (на гапличок); витримувати паузу; відповідати мовчанкою; відібрало мову; втрачати дар мови; втрачати дар людської мови; грати в мовчанку; гратися в тихона; держати в таємниці; держати рот на замку; гризти губи (уста); гробова мовчанка; держати язик за зубами; держати язик на гаплику (на гапличку); держати на замку; держати язик на зашморзі; держати язик на зашіпці; держати язик на припоні; держати язик на прив'язі; держати за язик; дерти мовчака; забути язика в роті; зав'язати язика; загородити рота; закусити уста; замкнути уста; замок на рота повісити; замурувати уста; заплішити губу; зашити губи; зашити рота нитками; і дух притаїти; і не заїкнутися; і не писнути; і рота не розкривати; і слова не писнути; і словом не обзиватись; і словом не обмовитись; і словом не перекинутись; мовчати, мов без'язикий; мовчати, мов заказало; мовчати, мов заціпило; мовчати, мов камінь; мовчати, мов степова камінна баба; мовчати, наче земля німа; мовчати, наче язика заклінило; мовчати, ніби вуста замуровано; мовчати, ніби язика прищикнуло між зубами; мовчати ні ге, ні ме; мовчати ні гу, ні му; мовчати придорожним каменем; мовчати совою;

мовчати, хоч би тобі “ха”; мовчати, як гроб; мовчати, як деревина (дерево); мовчати, як дзвін без’язикий; мовчати, як домовина; мовчати, як камінь; мовчати, як могила; мовчати, як овечка; мовчати, як пень; мовчати, як пеньок без’язикий; мовчати, як потурнак (потурмак); мовчати, як риба; мовчати, як риба під крижиною; мовчати, як сорока в гостях (недовго); мовчати, як стіна; м’яти язик, як баба вовну; набирати води в рот; не випускати пари з уст; не випускати ані слова; не зронити ні звуку; не зронити ні слова; не розмикати вуста; ні беку, ні меку; ні гу-гу; ні мур-мур; ні пари з вуст; ні пари з рота; ні півслова; ні слівця, ні півслівця; ні слова; ні словечка; ні якої, ні такої; осіктися на півслові; перетворитися на безсловесну рибу; підв’язувати язика; позбутися мови; позбутись язика; постуляти губи; прикушувати язика (язичка); проковтнути язика; рот на замок брати; річ відтяло; сидіти, мов у гаю (мовчки); сидіти мовчуком; сидіти пнем безсловесним; смолою губи заліпити; справляти мовчанку; ставати без’язиким; у мовчана грати; уривати розмову; язик на три вузли зав’язати; язик проковтнути.

Слова заперечення: Відстань! Одкажись! Помовч! Замовк-ни! Стули губи! Заткни рота! Не просторікуй! Не бреши! Не патякай! Не блюзнірствуй! Не вигадуй!

Приповідки: Ані пари з губи. Голос застряв у горлі. І муха-говоруха об мені не муркне. Мовчи, глуха, менше гріха. Мовчи та диш. Мовчи та мак товчи. Мовчи та свою біду товчи. Мовчи та потакуй. Мовчи, то подумують, що ти розумний. Мовчок на крючок. Ви мовчіть, а я буду слухати. Ви мовчіть, а ми будем потакувать. Мовчи, язичку, дістанеш паляничку. Мовчи, бо піч у хаті! Мовчи, язичку, кашки дам. Мовчок, що тато розбив горшок, мама розбила два, та ніхто не зна. Мовчи та диш, то буде бариш. Не витягнеш і слова. Не знаєш, то мовчи, а знаєш, не кричи. Ніби взяло й одібрало мову. Слова застрягають в горлі. Тихий ангел пролетів (кажуть, як усі раптово змовкли). Хоч би півслова! Хоч би півсловечка! Як води в рот набрав.

МОГІЛА, курган, могилка, могилонька, поховальня, поховання, склеп, усипальниця, усипальня,

*** братська могила; висока могила; сира земля (*перен.*); сторожова могила.

МОГУТНІЙ, сильний, надприродний, всемогутній.

М

МОЖЛІВІСТЬ, змога, нагода, спромога, спроможність,

*** внутрішні можливості; добра змога; найближча нагода; необмежені можливості; перша нагода; творча спромога.

МО́ЖНА, дозволено, дозволяється, дозволяється, дозволено,

*** Бог простить.

МО́КНУТИ, ЗМО́КНУТИ, вимокати, відсиріти, замокати, зароситися, зволожуватися, киснути, намокати, обкисати, обмокати, обмочуватися, переволожуватися, перемокати, підволожуватися, підмокати, примокати, промокати, просякати, розкисати, розмокати, сиріти,

*** дуже мокрий; зовсім мокрий; змокнути до нитки (ниточки); змокнути до останньої нитки; змокнути до рубця (рубчика); змокнути до самої сорочки; змокнути до сорочки; змокнути наскрізь; мокрий до нитки; наскрізь мокрий; повністю мокрий; перемокнути на хлющ.

МУ́КРИЙ, вимоклий, вільглий, в'одявий, в'одяний, водянистий, зволожений, замоклий, замочений, запотілий, змоклий, змокрілий, мокренький, мокресенький, мокрісінський, мокротний, мокруватий, намоклий, намочений, обмоклий, обмочений, переволожений, перемочений, підволожений, підмочений, підтятий, провільглий, примочений, промочений, протятий, розмоклий, розмочений, росяний, росянистий, пітний (мокрий від поту), спотілий,

*** мокрий до рубця; мокрий до останньої нитки; мокрий, хоч вижми; мокрий, хоч викрути; мокрий, як бирка (биря); мокрий, як з-під ринви; мокрий, як курка під дошем; мокрий, як на мочарях (грунт); мокрий, як хлющ (хлюща).

Приповідки: Обмок, як вовк, обкис, як лис. Сухої нитки не лишилося. Хоч візьми та викрути.

МОЛОДІЙ, безвусий, безусий, виросток, відданиця (дівчина на виданні), відмолоділий, вісімнадцятка (ж.р.), вічномолодий, голиборода (*жарт.* про старшокласників), головусий (*ірон.*), голопик, допризовник, женило (*ірон.*), жених, женишенько, женишок, женчик, женчикок, жовторотий, жовторотик, замолодичена (ж.р.), зелений, кашоїд (молодик, якого ще не прийняли в парубоцтво), крутиус, легіник, легінь, молодайка (ж.р.), молодан, молоджавий, молоде-зелене, молоденок, молоденький, молодесенький, молодець, молодечий,

молодий-зелений, молодик, молодистий, молодінький, молодісінський, молодуватий, молодший, молодюнький, молодюсінський, молодявий, моложавий, молокосос (*зневажл.*); наймолодший, наречений, невісточка (ж.р.), недоліток, недосвідчений, неповнолітній, нестарий, нестаріючий, омолоджений, оюнений, парубець, парубило, парубій, парубійко, парубок, парубчак, парубчина, переросток, півдівок, півдівочка, півпарубок, півпарубочий (*діал.*), півпарубчак, піддівок, підліток, підмолоділий, підпарубеня, підпарубок, підпарубча, підпарубчак, підросток, повнолітній, призивник (в армію), салага (*зневаж.*), сімнадцятка (ж.р.), скороспілка (*т.с.*), сопливець, сопливий, шіснадцятка (ж.р.), щонаймолодший, юнак, юний, юнка,

*** бабин смик (парубок, що одружився з старою жінкою); безвусий юнак; в голові ще треньки-бреньки; вже під вусом ходить; дівчина на виданні; дівчина на порі; дівчина у порі; губи в молоці; женити пора (ч.р.); зелений вік; мало каші з'їв; молода кров; молода кров грає; молодий, як барвінок; молодий, як вода; молодий, як гарбуз у спасівку; на станочку стала (про дівчат); на стану стала; наче й роки не про нього (про літніх); парубком діло; ранок життя; рум'яна молодість; серцем не зів'яв; у дочки годиться; у розквіті літ; у розповні літ; у сини годиться; у цвіті; у цвіті літ; у цвіту; у чуб не заблукала жодна сивинка; ходить під вусом; ще в моху (під носом); ще в пушку; ще дівчат не цілував; ще зелено в голові; ще мало каші з'їв; ще мало квасу випив; ще молоко на губах не обсохло; ще на торг іде; ще на ярмарок йде; ще не шили, не пороли (без життєвого досвіду); ще тільки в колодочки вбивається; ще хлопці не цілували.

Приповідки: Молоко на губах витри. Хоч молодий, та ранній. Баба: ще дві дівки за пояс заткне! Як горіх, так і проситься на гріх! Що то за холод, як козак молод. Молодість і мудрість не сідають на однім стільці.

МОЛОКО́, дійвечко, дійво, дійливо, забіл, забілка, завдаванка (нагріте молоко з домішком сметани), кулястра (молозиво), молозиво (після отелу), молочко, моня (*дпт.*), монька, на́біл, подій, по́корм (Мати занедужала, в неї не стало покорму.),

*** божа роса.

МОЛОТÓК, біяк, біяк, біячисько, біячок, довбенька (дерев'яний молот), довбешка, довбня, клепалка, клепало, клепач, клевець,

клепець, ковадло (молот для пресування шпал), кувадло, кувалда, молот.

МОРÓЗ, зазимки (перші осінні морози), зазимчак (*т.с.*), кришиниця (лютий мороз), морозénко, морóзєць і морозéць, морозило, морозіще, морозонько (*фольк.*), морозяка,

*** водохрещенський мороз; козацький мороз; мороз, аж дух захвачує; мороз, аж зорі скачуть; мороз, аж іскри скачуть; мороз, аж скалки скачуть; мороз, аж скрипить; мороз, аж шпари заходять; мороз, як у забій б'є (день проз день); хрещенський мороз.

Приповідки: Оце мороз з очима!

МОРÓКА, зволікання, канитель, кишкомотання, клопіт, маруда, тяганина,

*** бюрократична тяганина; ходіння по муках.

МОСТІТИ, брукувати, вибруковувати, викладати (плиткою), вимошати, вимощувати, вистеляти, забруковувати, замощувати, вистилати, настеляти, підкладати, підмощувати, підстеляти, стелити.

МОТОЦІКЛ, винишувач (*жарт.*), всюдипхайка, деренкун, деренчун, диркало, диркун, диркунець, душогубка, кацаплет, моторолер, мотоциклет, мотоциклетка, пахкун, пахкунець пердун (*нар.*), пердунець, пирдун, пирдунець, пчихикалка, пчихикало, торохтій, торохтійка, торохтілка, торохтун, трясогуз, трясогузка, чортопхай, чортопхайка.

МРІЯ, бажання, думка (про щось бажане), вимрїйка, марення, мрїання, надія, прагнення, привид (*перен.*), примара (*т.с.*), уява, утопія, фантазія,

*** витвір уяви; мрія життя; недосяжна мрія; нездійсненна мрія; предмет бажань (прагнень); рожеві мрії; солодкі мрії.

МРІЯТИ, ВИМРІВАТИ, вимрїювати, гадати, марити, намислювати, намишляти, помишляти (про що, об чім), розмрїюватися, снити, химерити, химерувати, химородити, фантазувати,

*** бачити молочні ріки й масляні береги; блукати в небесах; будувати золоті замки на вітрі; будувати надхмарні замки; будувати повітряні замки; вимрїяти в душі; вимрїяти в казці; витати в емпіреях; витати в захмарних висях; витати в небесах; витати в небесних сферах; витати в позахмарному просторі;

витати в хмарах; витати в хмарах фантазії; гадкою (гадками) літати; ганятись за синім птахом; ганятись за синьою птицею; гріти надію; давати волю фантазії; думками (думкою); багатіти; думками забігати вперед (наперед); забігати далеко розумом; жити у вимріяному світі; зазирати в майбутнє; залітати в думках; залітати думкою в майбутнє; залітати у мріях; заноситися за хмари; заходити в хмару; купатись у мріях; купатись у романтиці; літати гадками; літати думками; літати мислю; ловити журавля в небі; ловити ящірку за хвіст; мати блакитні мрії; мати золоті мрії; мати рожеві мрії; мрією (мріями) залітати; мріяти над водою про велику рибу; над зорі нестися; полинути мріями; поринути у мрії; потопати в безпредметних візіях; придумувати заласні картини; пускатись берега фантазії; пускатись у вигадки; пускатись у вимрійки; сипати зайцям солі на хвіст (уявно); снити медовими та молочними ріками; снити молочними ріками й масляними берегами; тішити себе мрією; снувати мрії в голові; тішити себе думкою; тішити себе надіями; удаватися в химери; у мріях виношувати; химери ганяти; химороду ловити; ширяти в позахмарному просторі.

Приповідки: У нього золоті верби ростуть. У нього золоте верб'я росте. Мріє заробити, як Хома на качалках. Мислі в небі, а ноги в постелі. З великого розуму в хмари зайшов.

МСТІТИ, відомщати, відплачувати, мститися, помщатися,

*** зганяти злість (на кому); згонити злість; мстити ворогові; мстити сторицею.

МУЛ, муляка, намул, багно, багнука, болото.

МУРЧАТИ, воркотати, воркотіти, вуркотати, вуркотіти, муркати, муркотати, муркотіти.

МУ́ЧИТИ, знущатися, збиткуватися (над ким) (див. страчувати).

Приповідки: Як рукою зняло.

М'ЯКИЙ, глевкий (про хліб), глизький (*т.с.*), зам'який, зам'яклий, м'ягенький, м'якенький, м'якесенький, м'якісінський, м'якісічкий, м'якотілий, м'якуватий, м'якуватенький, м'якуш, м'якушка, м'якушкуватий, м'яхуватий, м'яхуватенький, нетвердий, перем'яклий, підм'яклий, пом'яклий, прим'яклий, пром'яклий, пухкий, пухнастий, розім'яклий, розм'яклий,

*** м'який, хоч губами їж; м'який, хоч до серця прикладай; м'який, хоч до рани прикладай; м'який, хоч у вухо бгай; м'який,

Н

хоч у пазуху клади; м'який, як вата; м'який, як віск; м'який, як віхоть; м'який, як гума; м'який, як мамина постіль; м'який, як пампух (пампушка); м'який, як перина; м'який, як подушка; м'який, як пух; м'який, як свіжа пампушка; м'який, як свіжий хліб.

М'ЯТИ, бгати, жмакати, жмакувати, жужмити, жужмлити, м'яшкорити, м'яшкурити, переминати, підминати, приминати, проминати, розминати, терти (коноплі, льон), тіпати (*т.с.*).

Н

НАБРИДАТИ, НАБРІДНУТИ, дозоляти, докучати, досаджати, дошкуляти, надоїдати, надокучати, надокучувати, настобридати, настобісити, настобриднути, настогиднути, настопроклятіти, насточортіти, настогидати, обридати, обриднути, огиднути, огреціти, онавісніти, оприкритися, оприкрити, осоружитися, остобісити, остогидіти, остогиднути, осточортиніти, осточóртіти і осточор'їти, очортиніти, прої-датися (про страви), сприкрюватися, спротивлюватися, увірюватись (“Ох, і увірилась мені!”), увірятися,

*** брати за печінки; брати змором; брати на змор; вертітися перед очима (на очах); в'їдатися в печінки; в'їдатися в шкіру; даватися взнаки; даватися втямки; допікати гірш сирої кваші; дошкуляти до живих печінок; зав'язнути в зубах; заганяти гострі шпички в серце; кілком у горлі стояти; кісткою в горлі стриміти; крутитися перед очима (поперед очей); лізти в очі (у вічі); лізти на очі; муляти очі; набридати гірш гіркої редьки; набридати гірш печеної редьки; набридати, як парена редька; набридати, як собаці редька; над душею стояти; перед душею стояти; перед очима стояти; сидіти в печінках; ставати сіллю в оці; ставати хріном у носі.

Примовки: Отут воно в мене сидить!

НАБУТКИ, надбаня, барاخло, пожитки, најите,

*** все најите; ~ за життя најите.

НАВА́ЖУВАТИСЯ, відважуватися, дерзати, зважуватися, насмілюватися, осмілюватися, осмілятися.

НАВВІ́ПЕРЕДКИ, навза́води, навипередки, навперегінки, навперегінці, наперегони,

*** один з-поперед одного; один перед другим.

НАВДИ́ВОВІ́ЖУ,

*** на подив; як це не дивно; диво-з-див; як це не прикро; щоб там не казали; щоб там не було.

НАВЗДО́ГІН, навздогінці, наздогін, наздогінці, наздо-гонкі,

*** по гарячих слідах; по свіжих слідах.

НАВІ́ДЛІ́Г, навідлі, навідмах, навідмаш, розмахнувшись,

*** з розмаху; з усього маху; з усього розмаху.

НАВІ́ЧНО, назавжди, назавше, навіки,

*** до кінця життя; до судної години; до самої смерті; до гробової дошки; до віку вічного; до останнього подиху.

НАВІ́ЩО, занавіщо, нащо, не потрібно, пощо, провіщо, чого,

*** для чого; до хрину; за яким бісом; за яким дияволом; за яким чортом; на біса; на бісового батька; на дятла; на лихої години; на якої години; на якого біса; на чорта; на хріна; навіщо й провіщо; на греця; на дідька; нащо й пощо; нащо й про що; на якого дідька; на якого чорта; чого б то; чого б це; якого біса; якого греця; якого диявола; якого ідола; якого лиха; якого чорта; якої мари; якої чортової матері.

НАВКО́ЛО, вколо, довкіл, довкола, довкруги, довкруз, докола, круг (чого), кругом, навкіл, навкруг, навкруги, наоколо, озір, окрест (ц-с); округ, округи.

НАВМАННЯ, вилапцем, всліпу, втемну, навгад, навгадь, навалу́, навкидки, навкидя, навкидяча, навкидь, навкидьки, навлюб, навманá, навмани, навманки, навманці, навманя, навманяки, навмір, навпокинъ, навпомацки, навпромацьки, навпрямки, намацьом, наомани, наоманяки, наосліп, напо-мацки, напомацьки, направці, напрямець, наугад, наумір, óблапки, обмацки, обмацьки, омаць, омацьки, осліп, полапки, полапцем, помацки, прямцем, сліпицею, сліпма, сліпцем, сліпуючи,

*** без вибору; без розбору; брести без розбору; в темні очі; куди очі бачать; куди очі дивляться; куди очі світять; куди очі спали; на темні очі; не бачачи нічого; не дивлячись нікуди; не

розбираючи дороги; не розбираючи стежки; світ за очі; як вийде; як доведеться; як попало; як прийдеться.

НАВМІСНО, зумисне, зумисно, навмисне, назнарошки, назнарошне, назнарошно, наумисне, наумисно, свідомо, умисне, умисно,

*** з далеким прицілом; з заміром; з наміром; з прицілом; на зло; як на біду; як на гріх; як на зло; як на нещастя; як на те.

НАВПАКІЙ, наверлє, навворіт, навспак,

*** вниз головою; догори ногами; догори раком; згори дригалом; згори дригом; на попа; у зворотньому напрямку.

НАВПРИСССДКИ, навприсідки, наприсідки, присядом,

*** у присядки; у присядку.

НАВПРОСТЄЦЬ, навмисне, навпрост, навпрошки, навпрямець, навпрямки, навпрямці, навспак, напрямець, напрямкі, напрямці, просто, прямо, прямцем,

*** без черги; найкоротшою дорогою; найкоротшою стежкою; не розбираючи дороги; не розбираючи стежки; через голову (начальства).

НАВРÓЧУВАТИ, зурочувати,

*** глянути недобрим оком; наврочувати невдачі; нещастя; ~ хвороби.

Приповідки: Хтось на неї недобрим оком глянув.

НАВСКАЧ і **НАВСКАЧ**, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, скакача, ускач,

*** у галоп.

НАВСТІЖ, навстежень, нарозпаш, нарозтвір, наротіж, настіж, настяжі.

НАВШПІНЬКИ, кузьком, куськом, куцьком, кучки, навдибки, навпочіки, навшпинячки,

*** на пальцях; на пальчиках.

НАВ'ЯЗЛИВИЙ, влазливий, влізливий, внадливий, дреза, довадливий, довадний, доїдливий, докука, докучливий, докучний, докучник, заїдливий, зола, їдкий, їдучий, короста, марудливий, марудний, набридливий, навратливий, нав'язкуватий, надоїда, надоїдливий, надокучливий, надокучний, назол, назола, назолистий, назолуватий, накідач, налазливий, нападкуватий, напасливий, напасний, напосидливий, напосідливий,

напосядливий, настира, настирливий, настирний, невідв'язний, невідчепний, обридливий, пеня (“От уже пеня московська!”), пенякуватий, прив'язливий, придиристий, прилепа, прилипистий, прилипливий, прискіпливий, прискіпучий, приставучий, причепа, причепенда, причепистий, причепливий, причіпливий, реп'ях, реп'яхуватий, реп'яшистий, сльота, смола, ув'язливий, уїдливий, улазливий, улізливий, унадливий, унадистий, учепистий, учепливий, циндра, циндря, чвара, чіпкий,

*** липуча короста; причіпливий, як гачок; причіпливий, як гедзь; причіпливий, як дереза; причіпливий, як реп'ях; причіпливий, як сльота; причіпливий, як смола; причіпливий, як спасівська муха; причіпливий, як шевська смола.

Приповідки: Пристав і ломакою не одіб'єш. Відчепися, гачок! Відчепись, дереза! Відчепися, реп'ях! Відчепися, смола! Та одкаснись, маро! Та одкаснись, марудо! Відбою немає. Його не збудешся. Його не спекаєшся. Лізе сліпицею. Лізе сліпма у вічі. Лізе у вічі, як сновида. Лізе у вічі, як оса дратована. Лізе у вічі, як сатана. Лізе у вічі, як сліпий овад. Лізе у вічі, як сльота. Не дає проходу. Не дає проходу і просвітку. Прилип, як до Гандзі Пилип. Прилип, як до тіста Пилип. Як сіль в очі встряв. Куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею.

НАГО́НИЧ (мисл.), гукайло, гучок, загонич.

НАГОРÓДА, відзнака, орден, медаль, знак, значок, лауреатство, звання,

*** пальмова віть; міжнародна нагорода; найвища ~.

НАДБÁННЯ, багатство, власність, добро, здобуток, кривавиця (важко нажите), майно, набуток, надбанок, нажиток, скарб, статки,

*** набуте кров'ю і потом; надбане мозолями; нажите власним горбом; нажите власною працею.

НАДІ́Я, сподіванка, сподівання, сподіваннячко, сподія,

*** єдина надія; мала надія; остання надія; уся надія (на кого, що).

НАДІ́ЯТИСЯ, покладатися, мріяти, спиратися (на щось), сподіватися,

*** надіятись; як на кам'яну гору; ~ як на камінну гору; спиратися як ~; покладатися ~; переболіти надією.

НАДМІРНО, на́дмір, надмі́ру, понадміру,

*** через край; через міру.

НАЗÁВЖДИ, навічно,

*** в віках навів віків; навіки; ~ вічність; по віковічні віки.

НАЗДОГА́Д, навдогад, навманяки, навтямки, надогад, наобиняки, натабе́, натяки,

*** в догади;

Приповідки: Наздогад буряків, щоб дали капусти. Це вже балі́, щоб йому дали!

НА́ЗИРЦІ, визирцем, навизирці, наглядом, наглядці, назирком, назирцем, наозирці, невідступно,

*** слід у слід; ступа в ступу.

НАЖІ́ВА, прибутки, прибуток, навар,

*** дійна корова (джерело наживи).

НАЇ́ВНИЙ, довірливий, швидковірний, непрактичний,

*** витає в хмарах; літає ~; ширяє ~; ~ в емпіреях; ~ в небесних сферах; ~ в високих сферах; ~ у позахмарному просторі; ~ в нер реальних сферах (нереальності); просто дитина; наче дитина; мов дитина; у хмарах літає.

НАЙПЕ́РШ, найперше, по-перше, насамперед, щонайперше, уперше, вперше,

*** перш за все; перш-на-перш; перш усього; перш-на-перш; найпершим ділом; першим ділом.

НАКА́З, веління, вказівка, диктовка, директива, загод, інструкція, команда, на́від (дати на́від — вказівку), наряд, повеління, пока́з (“Добре заходились по німецькому показу.” Т. Шевченко), постанова, розказ (“Горе дворові, де корова розказ волові”), розпорядження, указ, універсал (*іст.*), циркуляр.

*** давати загод; перед смертю; під диктовку.

Приповідки: Гляди мені! Дивись мені! Кінець-кінцем! На кінець! Нарешті! Шануйся!

НА́КЛЕП, анонімка, балачка (пройшла балачка), бляхмана, бозна-що, брехні, брехня, вигадка, вигадки, вимрійка, вимрійки, гадючка (пускати гадючку), ганьба, донос, інсинуації, казна-що, кляуза, наговір, намова, направа, нашепти, небилиця, небилиці, неслава, облуда, обмова, обмовляння, огуда, осорома, осудовище, пасквіль,

пасквілі, перегуди, підшепти, плітка, плітки, пляма (ставити пляму), побрехенька, побрехеньки, поглум, поглумки, поговір, поговірка, по́голос, поголоска, поголоски, поголосок, по́клеп, почутка (*діал.*), розмови, слава (недобра), слава-поговір, судипересуди, тінь (наводити тінь), турса, фабрикація, фабрикованка, хула, чутка (погана), чутки, шепіт, ябеда, ярлик, ярличок, яса, *** глек брехні; каїнова печать; лиха слава; лукаві підшеп-ти; людський поговір; недобра слава; неймовірні чутки; не знати що; облудне звинувачення.

НАКЛІПНИК, негативіст, анонімник, брехач,

*** дивиться крізь темні скельця; ~ косо (на кого); ~ криво; ~ боком; ~ кривим оком; ~ дивиться зизом; ~ поглядає скося.

НАМУ́Л, грязюка, грязь, ил, илак, иловина, квасовина, моклавина, мокли́на, мул, муляка, намула, намулка, намулук, погній, примулина, примулук.

НАОПАШКИ І НАОПА́ШКИ, наопаш, наопашка, наопашку, наохляп.

НАПЛІ́ЧНИК, речовик, рюкзак,

*** речовий мішок.

НАПОГОТÓВІ, наготові, насторожі, пильнувати, пильнуватися,

*** бути насторожі (напоготові); при повній амуніції.

НАПОКА́З, виставка, вітрина, вишиванка.

*** сорочка українки після шлюбу.

НАПОЛЯ́ГАТИ (на своєму), домагатися, настоювати, відстоювати (своє вимагати), вимолювати, благати (Молю вас, благаю! Т.Шевченко),

*** проточувати голову (вимогами).

НАПРІ́КІНЦІ́, наостанок, наостанку, наостанці, наслідку, наслідок, наприпослідок, насамкінець,

*** вкінці; на завершення; на завершення всього; під завісу; під кінець; під розбір шапок; під самий кінець; під самісінький кінець; після всього; по всьому; по всьому тому.

НАПРО́ШУВАТИСЯ, надриватися,

*** аж із шкіри вибиватися; рахма лізти.

НАРЕЧЕНА, відданиця, заручена, кохана, кохання, кохан-нячко, куниця (при сватанні), любов (чия), молода, невіста,

невістонька, невісточка, перестарок (дівчина, яку не сватають), скрипула (*т.с.*), суджена,

*** дівчина на виданні; дівчина на віддані; дівчина на порі; стара діва; стара дівка; стара дівуля; Христова наречена; Христова молода.

НАРЕЧЕНИЙ, князь (при сватанні), коханий, кохання, коханнячко, любов (чия), молодий, молодожон, новоженець, оженьба, парубок, суджений,

*** бабин смик (парубок, який одружується зі старою жінкою).

НАРЕШТІ, врешті, врешті-решт, зрештою,

*** аж ось; аж от; і ось.

НАРІЗНО, врізнобч, врозбивку, врозбрід, вроздріб, врозкид, врозкидку, врозкидь, вбрзріз і врозріз, врозрядку, врозсип, врозтіч, нарозбрід, нароздріб, нарозкид, нарозкидь, нарозсип, нарозтіч, окремо, осібно, поодинці, порізно, різно, розбивкою, розрядкою, розкидано.

Примовки: Хто в горох, а хто в сочевицю. Хто в луг, а хто в плуг. Хто до лісу, а хто по дрова.

НАРІКАТИ, бідкати, бідкатися, винуватити (кого), враж-дувати (на кого), звинувачувати, нити, ойойокати, ойкати, оскаржувати, охати, охкати, поойкувати, поохкувати, прибіднюватися (нарікати удавано), прибіднятися, приойкувати, приохувати, приохкувати, ремствувати, скаржитися,

*** гнівити Бога (марно нарікати); згадувати недобрим словом; клясти свою долю; нарікати на долю.

НАРІСТ, виріст, виступ, гуля, гургуля, мозоля, моргуля, нашар, потовщення, пухлина.

НАРОДЖУВАТИСЬ, родитися,

*** з'являтися на світ.

Приповідки: Бог дав! Господь ~! Бог послав!

НАСАМПЕРЕД, найперш, найперше, передовсім, передусім, першочергово, попереду, спершу, щонайперш, щонайперше, якнайперше,

*** в першу чергу; перш за все; першим ділом; поперед усього; у першу чергу.

НАСМІХАТИСЯ, НАСМІЯТИСЯ (З КОГО), висміювати, відбрити (кого), вшпигнути, глузувати, глумитися, гострословити,

збиткуватися, зубоскалити, іронізувати, кепкувати, кпити, кпитися, наглумлятися, оглузовувати, оглумляти, осміювати, під'єхиджувати, пересуджувати, підclinювати, підколупувати, підколювати, підкузьмити, підкушувати, підсміюватись, підшкилювати, підшпилювати, підстрикувати, під'юджувати, пліткувати, покучкурувати (над ким), посмішкуватися, потішатися (над ким), просміяти, сміятися (з товариша не смійся), судити, чудити, шкилити, шкилювати, шкунтувати, щипати (словами),

*** бити кепи; брати в зуби; брати на арапа; брати (піднімати); на бас; брати на баса; брати на Бога; брати на глуз; брати на глузи; брати на глум; брати на зуб (зуби, зубки); брати на зубок; брати на кпи; брати на кпини; брати на м'удрішки; брати на мушку (про сатиру); брати на поглумки; брати на посміх; брати на пушку; брати на сміх; брати на шкилики; виставляти на загальне посміховище; виставляти на людський глум; виставляти на поглумки; виставляти на посміх; виставляти на посміховисько; виставляти на посмішище; вкидати гедзика (гедзя); вхопити на зуби; вхопити на кутні; вхопити на язик; гострити язик (на кому); гострити зуби; допікати глузуванням; допікати насмішками; дотикати гострим язиком; жалити язиком; збити сміхи (з кого); зводити наругу; кидати наздогад (на кого); кисло шуткувати; колоти гострим словечком; кольнути гострим слівцем; на бас брати; насміхатися в душі; насміхатися в живі очі; насміхатися в лице; насміхатися у вічі; насміхатися в очі; підкидати гедзя; підкидати гостре слівце (словечко); підсипати перцю; показувати язика; пошивати в дурні; приліпити латку (сказати щось дошкульне); пришити гаплик; пришити квітку; пришити латку; пришити пришву; пришпилити квітку; прищипнути язика; пускати стріли; пускати шпильки (шпильку); робити дурника (з кого); робити посміховисько; робити посміхом (кого); розкидатися насмішками; сипати наздогад; строїти підсмішки; строїти сміх; строїти хахи; теревити зуби; терти моркву; шпигати словами (словом).

Приповідки: Насміхався шолудивий з голомозого. Насміхався голий із стриженого. Гостре словечко коле сердечко. Посмійтеся спершу з себе, а тоді з інших.

НАСМІШКА, глуз, глузи, глузування, глум, глумління, кепкування, кпин, кпини, насміх, поглумки, посмішка, сміх, смішки.

Слова насмішки: Велике діло! Попав кулею в пліт! Попав пальцем у небо! Якраз батька в лоб, щоб не знав, куди соб! А що? Зловив зайця за хвіст? Піймав куцого за хвіст? Наставляй кишеню! Тримай кишеню ширше!

НАСМІШКУВАТИЙ, висмішкуватий, висмішик, глузій, глумильник, кепкувальник, насміхайленко, насміхайло, насмішливий, насмішник, пересміх, пересміхайло, пересміш-куватий, пересмішник, підсмішкуватий, підсмішливий, підсмішник, просмішник.

НАСНАГА, наснаження, бадьорість, сила, натхнення, здібності, окрилення, піднесення,

*** заряд бадьорості.

НАСПРÁВЖКИ, по-правді, напавду, по-справжньому, насправді, щиро, щиросердно, чесно.

*** сам на сам; так на так.

НАСТОВБЎРЧУВАТИ, НАСТОВБЎРЧУВАТИСЯ, випинати (*напр.*, груди), віддимати, віддувати, віддудурювати, відквашувати, відковбасювати, відкопильювати, відкопирчувати, відпинати, відставляти, відстобурчувати, відстобурчувати, відстобурювати, відтепірчувати, відтопірчувати, відтопірювати, гороїжитися, дудуритися, копилити, набундючуватися, нагогошувати, нагогошуватися, нагороїжуватися, надимати, надиматися, надувати, надуватися, наїжачуватися, наїжуватися, напижуватися, напизюватися, напиндючуватися, напужуватися, настобурчувати, настобурчуватися, насторочувати (вуха), насторошувати, нашулювати.

НАСТОРÓЖУВАТИСЬ, нашорошуватись, прислухатися, прислуховуватися, прислухуватися,

*** насторожувати вуха; нашорошувати ~; слухати в обидва вуха.

НАСТРІЙ, самопочуття,

*** гарний настрій; добрий ~; райдужний настрій; все співає (у кого); піднесений настрій; поганий настрій; встав на ліву ногу; ~ не на ту ногу; ~ з лівої ноги; якась муха вкусила; гедзь напав; муха сіла на ніс.

НАТЯКА́ТИ, нахиляти, намукати, намикувати,

*** давати на здогад; на здогад капусти; давати на тикти (*діал.*); давати натяки.

НАХА́БНИЙ, безпардонний, безсовісний, безсоромітний, безсоромітник, безсоромний, безсоромник, безстидний, безстидник, безтактний, безтактовний, безцеремонний, брутальний, грубий, грубіян, грубуватий, нахаба, нахабник, нахабнуватий, неандерталець, невстидливий, некоректний, нечема, нечемний, розв'язний, свинорилий свинуватий, свиня, свинякуватий, сиволап, сиволапий, сороміцький, соромітний, соромітник, страмний, страмнющий, хабалистий, хам, хамло, хамлюга, хамовитий, хамула, цинік, цинічний,

*** без ніякого; без сорому; великої кошари свиня; в сірка очей позичає; лізе з постоломи в душу; лізе сопливими пальцями в душу; очі з нахабинкою; свиня свинею; свиняча совість; хам хамом.

Приповідки: Комусь ніяково, а йому однаково. Пхає свою ложку в чужу миску. Свиня рилом волокла і “добрий день” не рекла. Ти йому плюй межі очі, а він каже “дощ іде”. Плюй йому в очі, а він каже, що роса. Його очам не первина: гірше було, та перелупали. Безсоромні очі все перекліпають. Хоч по-свинськи, зате здорово! Випхнуть його дверима, а він вікном лізе. Виглядали у димар, а він лізе в двері. Вліз у чужу солому, ще й шелестить. На людях Ілля, а дома свиня. Ти од його спиною, а воно до тебе рилом. Од свинячого полку не буде толку.

Приповідки-застереження: Не будь тією людиною, що догори щетиною. Не будь тим, що ворота підкидає. Не будь тим, що лізе в тин. Не будь тим, що моркву риє. Куме Андрею, не будьте свинею, коли вас люди хвалять. (Див. також “грубий”).

НАЦІ́ЛЮВАТИ, навертати, нагострополювати, налучати, направляти, напрямляти, нарихтовувати, наснажувати, націляти, підказувати, скеровувати, спрямовувати.

НАЧА́ЛЬНИК, бос, вельможа (*перен.*), верховенствуючий, владець, владник, владодержець, владоможець, всевладник, держиморда, держимордіє, можновладець, начальничок, начальство, правитель, престолоприслужник, столоначальник, шеф,

*** в дамках ходить; велике цабе; відповідальна особа; власть імущий; державний муж; керівна дамочка (про жінок); керівний прошарок; місцевий божок. (Див. також “керівник”).

НАЧЕ, буцім, буцімто, гейби, гейбито, мов, мовби, мовбито, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито,

*** як буцім; як буцімто; як наче; як начебто; як ніби; як нібито.

НАЧІННЯ, амуніція, базалуччя, басамання, всячина (не конкретно), всяка-всячина (*т.с.*), зняряддя, інструмент, інструменти, ладунки, обладнання, обладунки, оснастка, оснащення, поладунки, приладдя, примусія, приналежності, приспособа, причандали, причандалля, реманент, справилля, упряж (у коней), устаткування,

*** необхідні речі; підручне приладдя; підручні зняряддя; підручні прилади.

НАЩАДОК, спадкоємець (від кого), родич (кого),

*** веде рід; ~ початок.

НАЯВУ, насправді, увіч,

*** не в сні; не у мрії; у дійсності.

НЕБАЖАНИЙ (гість), нав'язливий, надобридливий, надоїда, надоїдливий, надокучливий, невчасний, нежаданий, некликаний, нелюбий, нелюбимий, нелюб'язний, немилий, непередбачений, непередбачуваний, непроханий,

Про небажаного гостя. Небажаний гість не прийшов, а: втелебенився, втелющився, втеревився, втеревкався, забрів, заштепився, прибрів, привіявся, придзюндзав, придюндюрився, приперся, присалабанився, присалабонився, присурганився, припхався, притарабанився, прителембасився, притарганився, прителіпався, прителющився, притарганився, притаскався, прителебенився, притеребився, притирився, прититюрився, притюпав, притюрився, притьопав, притьопався, прихляпав, прицимбалився, причалапав, причовгав, причовпав.

Про прихід небажаного гостя: бенеря несе; біс наніс; біс несе; дідько йому рад; дідько несе; його розносило; ледащо носить; лиха година несе; лиха година приволокла; лиха година принесла; лиха личина несе; лихий несе; лихо несе; лихо принесло; морока несе; на лиху годину принесло; на лиху личину приволокло; недобра година розносила; нетеча несе; нетеча тарабанить; нетри його несуть; нечиста сила несе; нечистий несе; пес його нагавкав; тряця несе; холера несе; чорт несе; чорти

несуть; чорти приперли; чорти притаскали; чорт понаносив (багатьох); чортяка несе; чортяка притаскав.

Примовки: Гарні гості, та не в пору. Хороші гості, та в середу трапились. Хороші гості, та в п'ятницю трапились. Непроханий гість — гірше татарина. Незваному гостеві місце за дверима. Прийшли непрохані, підете некохані. Прийшов непроханий, пішов недякуваний. Посидять, посидять та й далі підуть. Бери, чорте, гостя, а музику посла. Гарні гості, та в двері не потовпляться. “Так просили! Так не пускали! Куди? В хату.” Положили Савку на голу лавку. Як багатий, так “здоров будь”, а як бідний — “бувайте здорові”. Жене, аж коліном пре! І ладаном не викуриш. Прийшов гість, та на голу кість. Не піду, то випхнуть. Просили на дорозі, щоб не був на порозі. Не випхано, так виведено. Не хоч по-чеськи, то виженем по-песьки. Приволокла лиха година!

НЕБЕЗПЕ́КА, загроза, погроза, непереливки, халепа, западня, рекетирство, шантаж,

***земля горить під ногами; вскакувати вище халяв; ~ в халепу; загроза життю; до дідька в зуби; як обух над головою.

НЕБЕЗПЕ́ЧНО, ризиковано, ризиковано,

*** гра з вогнем; порохова бочка; як на вулкані.

НЕ́БО, блакить, виш, вишина, захмар'я, надхмар'я, небеса, небовид, небовись, небовища, небозвід, небозвіддя, небозвідь, небопад, небосинь, небоспад, небосхил, оболоки, підзор'я, піднебесся, піднеб'я, підхмар'я, поле (в загадці), синява (*поет.*),

*** бездонна блакить; безодня неба; блакитна баня; блакитна безодня (безоднява); блакитний простір; блакитний тент; Божа твердь; Божі небеса; високе небо; вічна блакить; віще небо; голубе бездоння; захмарна височінь; зоряне поле (нічне небо); криштальна блакить; лазуреве безмежжя; надхмарна височінь; намет неба; небесна баня; небесна блакить; небесна вись; небесна глибочінь; небесна звиш; небесна синява; небесна синявість; небесна синь; небесна твердь; небесна чаша; небесне прозор'я; небесне склепіння; небесне шатро; небесний безмір; небесний дзвін; небесний намет; небесний океан; небесний чертог; небесні шати; небо Батьківщини; небо України; неземна блакить; низьке небо; піднебесне верхів'я; позахмарна просторінь; прозора височінь; п'ятий океан; рідне небо; синя

безодня; синє шатро; синій намет; синя вись; синя незмірність; склепіння небес; сонячна блакить; хмарна височінь; шатрище неба; шатро неба; ясна блакить.

НЕБУВА́ЛИЙ, безприкладний, казковий, надзвичайний, невиданий, небачений, незвичайний, неймовірний, невітній (*від.*), невітський, нечуваний,

*** як у казці.

НЕВДА́ЧА, відсіч, невезіння, невезуха, неталан, неуспіх, поразка, програш, фіаско,

*** дати одкоша; дати облизня; дістати гарбуза; невдалий хід; нещаслива розв'язка; нещасливий кінець; нещасливий фінал; спіймати облизня.

Про невдачу: вернувся з голими руками; вернувся з порожніми руками; вернувся з пустими руками; вернувся ні з чим; влип в історію; впіймав облизня; вхопив дулю; вхопив дулю під ніс; вхопив облизня; вхопив обметиці; вхопив ув обидві жмені; вхопив шилом меду; вхопив шилом патоки; вхопив шилом юшки; дістав гарбуза (при сватанні); дістав облизня; дістав одкоша; зірвав хвостом куряву; з'їв дулю; з'їв дулю з маком; лишився з нічим; лишився з носом; лишився при піковому інтересі; облизав макогона; облизав м'яло; перехитрив самого себе; пішов з облизнем; пішов з пустим міхом; пішов на порожні клуні; попав у лещата; попав на слизьке; попав на слизьку; попався в павутину; попався в петлю; попався в хомут; попався не в ті двері; попав чорту в зуби; потрапив на грузьке; потрапив на слизьке; потрапив у халепу; поцілував замок (про невдалі відвідини); поцілував ломаку; сів біля розбитого корита; сів на їжака; сів на мілізну (мілину); сів на міль; сів, як рак на міліні (на мілі); сів, як рак на мілкому; скуштував облизня; спіймав облизня; схопив облизня; ускочив в біду; ускочив вище халяв; ускочив в рахубу; ускочив в тарапати (тарапату); ускочив в халепу; ускочив у сливки.

Приповідки: Пішов на здобитки, підв'язавши литки. Пішов, не солоно сьорбавши. Пішов туди, де козам роги правлять (у Сибір). Пожививсь, як Сірко паскою. Ускочив у рахубу, як риба в невід. Уївсь, як свиня в молот. Розжився, як сорока на лозі. Везе, як утопленику (утопленому). Заробив, як Хома на качалках. Заробив, як Хома на вовні. Виграв, як Хома на милі. Виграв,

як Шльома на орендї. Покатавсь, як на їжаку. Пожививсь, як пес макогоном. Підлатавсь, як май грушами. Ухопив, як собака обметиці.

НЕВІДОМІЙ, незакритий, непохований, незаборонений, непохоронений,

*** невідомий для України; ~ для нас, для народу, для історії.

НЕВІДОМО, бігвість, бозна, бозна-де, бозна-звідки, бозна-звідкіля, бозна-звідкіль, бозна-коли, бозна-куди, бозна-хто, бозна-чий, бозна-що, бозна-як, казна-де, казна-звідки, казна-звідкіля, казна-звідкіль, казна-коли, казна-куди, казна-хто, казна-чий, казна-що, казна-як, негдадано, негдадайки, негдадно, незвісно, незрозуміло, нема, неясно, побачимо, хтозна,

*** аллах його знає; а чи буде решето до бобу; баба (бабка) надвоє ворожила (гадала); Бог знає; Бог знає якого біса; біс його знає; Бог його знає; Бог його розбере; видно буде; виколупав з пальця; вилами писано; вилами по воді; вилами по воді писано; виссав з пальця; враг їх знає; враг їх матір знає; відом не відати; враг його душу знає; враг його матір знає; враги його душу знають; врагова його мати знає; гаспид їх знає; диявол його знає; дідько його (вас) знає; життя покаже; іди знай; іди та знай; ірод його відає; і сам чорт не пізна; й дідько лисий не розбере; кат його батька знає; кат його голову знає; лиха його година знає; лиха мати знає; лихий знає; нема вісті; нікому не відомо; ніхто не знає; не знати; немає відома; не снилось і не привиджувалось; нема вістей; ні листа, ні телеграми; один аллах знає; один Бог знає; один Бог тільки знає; один чорт знає; одному Богові відомо; під великим сумнівом; під знаком запитання; погибель його знає; сам Бог знає; сам чорт не розбере; сатана його знає; святий його знає; там видно буде; там виясниться; то ще як сказати; хиндя його знає; хто його знає; хто його розбере; хрін його знає; хрін його батька знає; хто його знає, чи є щонебудь; чорт його душу знає; чорт його знає; циганка надвоє ворожила; час покаже; чума його знає; як Бог дасть; як Бог на душу покладе; як знати; як сказати;

Приповідки: Бозна-який коверкот з усього вийде. Господь його розбере. Господь знає, що таке. Казав сліпий: “Побачимо”. Казав сліпий: “Побачимо”, казав глухий: “Почуємо”, казав німий: “Побалакаємо”. Кат його голову добре знає! Ну так

дожидай їх! Одному Богові відомо. Одному Аллахові відомо. Ніхто не знає, чий чобіт муляє. Ніхто того не відає, коли кума обідає. Не знаєш, де знайдеш. Не знаєш, звідки на тебе впаде. Не знає, що, куди й до чого. Не знати, що і як. Як на гріх, то й курка свисне.

НЕВІЛЬНИК, арештант, бранець, виселенець, виселений, в'язень, галерник (*іст.*), заарештований, загнuzданий, загнuzданик, закайданений, закапканений, закріпачений, залиганий, заложник, заручник, засланець, засланий, засланик, захомучений, захомученик, зек, кайданник, каторжаник, каторжанин, колодник, кріпак, острожник, підданець, підданик, підкайданник, підконвойний, підневільний, підневільник, підсудний, під'яремець, під'яремний, під'яремник, полонений, полоненець, полоненик, полоняник, полонянин, раб, репресованець, репресований, рештант, тюремник, тюрязник, уйма́к (полонений), уярмлени́й, ясирник (*іст.*),

*** живий товар (невільники, якими торгували); людський товар.

Похідні: бути в татарських ликах (в неволі); бути під кормигою (*т.с.*).

НЕВИДІМКА, невидимець, невидайло.

НЕВМІЛІЙ, бездар, бездара, безкебетний, горе-майстер, невдали́й, невдали́ця (ч.р.), невдатний, невдатник, невдаха, невтьопа, невтьопний, недоладний, недолугий, недотепа, недо-тепний, нездали́й, незда́ль, нездара, нездарисько, нездарище, нездарний, нездатний, непуть, нестулепа, нестудепний, нетіпаха, нікчема, нікчемний, нікчемник, партач, попсуй-майстер, шелепа, шелепкуватий, шелепуватий,

*** вміє тільки з миски та в рот; ликом шитий; личком шитий; на один копил всім чоботи шие; не вміє й шила загострити; нічого не тямить.

Приповідки: Квач притикою не буде. Горох — горох, вимолотили — квасоля. Ні в тин, ні в ворота. Ні грач, ні помагач. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга (коцюба). Ні Богу свічка, ні чортові ладан. Ні Богу свічка, ні чортові надобень. Ні Богу свічка, ні чортові рогачилно. Ні Богу свічка, ні чортові угарка. (Див. також “нікчема”).

НЕВО́ЛИТИ, закабальяти, поневолювати, змушувати,

*** забирати в рабство; держати в кулаці; тримати ~; держати в поводах; ~ в руках; позбавляти свободи; утримувати в покорі.

НЕВÓЛЯ, гніт, залежність, зашморг, іго, кайдани, каторга, колодки (взяти в колодки), кормига (бути під кормигою — чиею), кріпацтво, лика (бути в татарських ликах), мука, налігач, підданство, полон, пригнічення, пута, рабство, стринога, тенета, уярмлення, хомут, ярмо.

НЕВПÓПАД, недоладно, недолуго,

*** не до ладу; не в ті ворота; не так, як треба.

Приповідки: Ні в тин, ні в ворота.

НЕГÓДА, негідь, негодиця, непогода, сльота, хвища, хлюща, хлягоза, хляда, хляка, хурдела, хурделиця, чвирия, шаруга (*діал.*).

*** нельотна погода; світа білого не видно; світа Божого не видно.

Приповідки: В таку погоду хазяїн собаку з двору не вижене.

НЕГÓЖЕ, гріх, зле, негарно, недобре, погано,

*** великий гріх; не варто; не випадає; не випадало б; не годиться; не личить; не можна; не подобає; непогода-річ; неподобна річ; не по-людськи; не по правді; не по-християнськи; не пристало; не слід; не треба; не шляхетно.

НЕДА́ВНО, допіру, недавненько, недавнечко, нещодавно, свіжо, тільки-но, тільки-тільки, щойно,

*** без ночі тиждень; без року тиждень; не далі, як (учора і т.д.), не дуже давно; не так давно; півтори п'ятниці, як... (*жарт.*); тільки що; ще сліди знати; ще слід не простиг; ще слід не прохолов; ще слід не прочах.

НЕДА́РМА́, немарно, недурно.

НЕДБАЙЛІ́ВІЙ, марнотратець, марнотратник, недбайлець, недбайливець, недбайлик, недбайличок, недбайло, недбайлий, недбалик, недбаха, нехазяїн, пустодом, пустодомок, розтрайда. (Див. також “марнотратник”).

НЕДБА́ЛО, абияк, бездарно, бісибатьказна-як, будь-як, галай-балай, грубо, грубувато, калікувато, квапливо, кепсько, косо-криво, махом-пахом, наверле, навзаплюшки, навкосиню, навмання, навпростець, навпростьки, навпрошки, накосиню, накоюк, наобум, наосліп, наперекосяк, наспіх, невдало, недобросовісно, недоладньо, недолуго, недоладно, незграбно, незугарно, не-

складно, ніяк, поганенько, погано, поганюче, поспіхом, похапки, похапцем, пришийкобиліхвіст, приший-пристьобай, спіхом, спіхома, стук-грак, стук-грюк, стук-гряк, стук-пук, сяк-так, так-сяк, тень-телепень, торох-горох, т'яп-ляп, хапком-лапком, хватано, чортбатьказна-як, як-небудь, якось-накось,

*** аби не по-людськи; горобцям на сміх; з горем пополам; з гріхом пополам; з тень-телепень; куди крива вивезе; курям на сміх; на галай-балай; на галь-паль; на живу нитку (про шиття); на око; на посміховисько; на посміховище; на посмішище; на сміх; на сміх людям; на сміховисько; на сміховище; на т'яп-ляп; на хіп-хап; не до дзуги; не до цуги; не до чмихи; не до шмиги; ні в які ворота не лізе; пальці знати; п'яте через десяте; спустивши рукава; т'яп та ляп; хто як уміє; через пень-колоду; як Бог на душу покладе (положить); як на сміх;

Приповідки: Ні в дрова, ні в тріски. Ні в тин ні в ворота. Ні те ні се. Стук-грюк, аби з рук. Пічник додому, а піч додолу. Ні попу, ні наймиту. Склеїв чорта з рогом. Зробив на собаку мале, на кішку велике. Заплющ очі й покинь. Золоте залізце. Якось накось, а все, бач, не так. Зробив дядя, на себе глядя. Робив, на себе дивив. Стук-грак і є п'ятак. Стук-пук та й є. Стук-гряк та й свіжий. Воно, здається, й так, та ба! Зробив з дуба сірника. Зробив з дуба шпичку. Зробив дірку до бублика. Зробив з лемеша пшик. Зробив сяк-так, а вийшло ніяк. Переробив порося на карася. Косо-криво, аби живо. Тук-грюк, аби з рук. Сяка-така межисітка (ні се ні те). Кував, грів, та на пшик звів. Пшик собачий вийшов. Чи так, чи не так, а перетакувати не будемо. (Див. також “партачити”).

НЕДОВГОВІЧНИЙ, недовголітній, недовгочасний, недовготривалий, нетривалий, скороминуций, тлінний.

НЕДОВІРЯТИ, сумніватися,

*** не вірити ні крихти.

НЕДОРЄЧНО, негаразд, невлад, невлуч, невлучно, невпору, невчас, невчасно, недоладно,

*** на нещастя; на безголов'я; не до ладу; не до речі; не до шмиги; ніби навмисно; як комусь на сміх; як на безголов'я; як на біду; як на ту біду; як на горе; як на гріх; як на зло; як на лихо; як на сміх; як на те; як на теє.

Приповідки: Вискочив, як Пилип з конопель. Вискочив, як Кузьма з конопель. Вискочив, як козак з маку. Вискочив, як голий з маку.

НЕДОСВІДЧЕНИЙ, безперий, жовторотий, жовторотик, молодий, небувалий, недосвідний, незнайко, необстріляний, неоперений, нероз-знака, нестаківський, салага.

*** не бачив смаленого вовка; не бачив смаленої сови; ні бе; ні кукуріку; ані бе; ані ме; ні бельмеся; ні бум-бум; ні вуха; ні ри́ла; ні в зуб.

НЕДОСКОНАЛИЙ, поганий, поганенький, ніякий,

*** хоч поганенький; хоч сякий-такий.

НЕДÓУК, невіглас, неук, профан.

НЕЗАДОВО́ЛЕННЯ, роздратування, невдоволення, здивування, непорозуміння, обурення, спротив, несхвалення, незгода, досада, *** в біса (то як же його в біса); до біса; до бісів на чотири боки; до біса в зуби; до біса на роги; до чорта в зуби; хоч у пекло!

Приповідки: Грець його бери! Грець його побивай! Хай йому біс! ~ чорт! Хай йому грець! З Богом Парасю! Тільки цього ще бракує! Цього ~; тільки цього бракує; цього ще не вистачає; цього ще хибує (*diál.*) Будь ти неладне! Будь ти тричі неладне!

НЕЗАЛÉЖНИЙ, самостійний,

*** має свою думку; грає у власну дудку.

НЕЗВИЧАЙНИЙ, винятковий, окремий, надзвичайний,

*** дай Боже! (вираження похвали); сімеєчка дай Боже!; росте, дай Бог.

НЕЗЛА́ГДНИЙ, першистий, кострубатий (характером), незговірливий (конфліктний),

*** з характером; з гедзиком.

НЕЗЛОБІВИЙ, беззлюбний, незлобливий, незлобний, незлостивий.

НЕЗРОЗУМІЛИЙ, заплутаний, неясний.

НЕЗРОЗУМІЛО, неясно, нечітко, невиразно, незрозумілий, заплутаний, неясний, непрозорий,

*** за яким дияволом; біс не розбере; чорт ~; темне діло.

Приповідки: Бий чортів батько.

НЕЙМОВІРНО, неможливо, фантастично, малоюмовірно,

*** видирати з-під землі; виривати з-під землі; діставати ~; діставати з дна морського; ~ з дна моря; ~ з пекла; діставати зорі; не вкладається в голову.

НЕМАЄ (ПРО ВІДСУТНІСТЬ ЧОГОСЬ), аніскілечки, аніскільки, анітрішечки, анітрішки, анічогісінько, анічого, бракує, вийшло, виметено, нема, ніскілечки, ніскільки, нітрішечки, нітрішки, нітрохи, нітрошки, нічогісінько, нічого, порожнісінько, пропито, протринькано, розтрачено, скінчилось,

*** абсолютно нічого; ані крихітки; і в помині нема; і помину нема; немає й крихітки; немає й крихти; нема і заводу; нема й котові на сльози; нема й на показ; нема й на понюх; нема й око запорошити; нема й понюхати; нема чого в рот покласти; ні грама; ні гроша; ні на макову росину; ні крапельки; ні краплини; ні крихітки; ні крихти; ні ось скілечки; ні ось скільки; ні на волосину; ні на волосок; ні ось стілечки; ні ось стільки; ні пилінки (борошна); ні цури; ні цурочки; хоч покоти; хоч покотись; як у лисого волосся.

НЕНАВІДІТИ, зневажати, недолюблювати, розлюбити,

*** відвертати серце, дивитися вовком; дивитися в пів-ока; дивитися скоса; ненавідіти всіма фібрами душі; ненавистю дихати.

Приповідки: Любить, як сіль в оці. Любить, як кольку в боці. Любить, як пес дідька. Любить, як пси діда (старця). Любить, як кіт табаку. Любить, як собака палицю. Любить, як гірчиця мед. Любить, як пес редьку. Любляться, як вогонь і вода. Закохався, як чорт у суху вербу. Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу.

НЕНАВІСНИЙ, зненавиджений, зненависний, нена-видний, огидливий, огидний, осоружний. (Див. також “небажаний”).

*** не до густу; не до вподоби; не до шмиги.

НЕНАЖЕРА, бревкало, бревко, бревтій, жеретій, жеретілка, жеретія, жерун, жимоїдник, зажерливий, зажира, зажирака, зажиракуватий, зажирливий, ззідень, ззіжа, зїдун, їдовитий, їстивний, їстинливий, їстівний, їстовитий, їстовний, маламура, ненажир, ненажерливий, ненажерний, ненажирний, ненаситець, ненаситний, обжера, обжерливий, обжерний, обжира, обжирач, обжирець, обжирливий, обжирний, облопа, пажера, пажерливий, пожирайло, пожирач, пожирливий, пожирний, пожорливий,

поїдайло, прожера, прожерливий, прожерний, прожера, прожир, пожра, проїстливий, проїстний, хавдій, хавкун, (див. скупий),
 *** жеритя напала; ненажерна утроба; ненажир напав; ненаситна утроба.

НЕОБАЧНО, здуру, зопалу, необачливо, необдумано, необережно, необмірковано, нерозважливо, нерозважно, несвідомо,

*** з великого розуму (*ірон.*); не подумавши.

НЕОБХІДНИЙ, потрібний, нужник,

*** в пригоду.

НЕОДМІННО (див. обов'язково).

НЕОСВІЧЕНИЙ, безграмотний, дикий, малограмотний, напівграмотний, напівписьменний, невіглас, невчений, неграмотний, недовчений, недоук, недоучений, недоучка, незнай, незнайко, незнаючий, ненавчений, необізнаний, неодукований, неписьменний, непросвіщенний, неук, темний,
 *** ані гич не знає; довбня неотесана (нетесана); на макове зерно не знає; ні аза не знає; ні бельмеса не знає; ні бум-бум не знає; ні в зуб ногою не знає; під школою ночував; розписатись не вміє; ходить з темними очима; хрестик ставить.

Приповідки: Два класи скінчив, а третій коридор. Дуже грамотний: слово “корова” пише з м'яким знаком. Не знає, в яку сторону й Запоріжжя. Розбирається, як баран в аптеці. Розбирається, як свиня в апельсинах. Розбирається, як свиня на перці. Розбирається, як ведмідь у зорях. Це для нього китайська грамота. Він ні бе, ні ме, ні кукуріку. Ніби в лісі родився — нічого не знає. Не знав, не знав, та як на те ще й забув! Знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита. Знається, як циган на пасіці. Знаєш ти курячу цицьку! І знать не знаю, і відаць не відаю. То сеї, то тої, а сам не знає. Незнай гріха не робить (не чинить).

НЕОХАЙНИЙ, баброш, байдебура, дріпа, дріпанка (ж.р.), забайдебура, забовтанка (ж.р.), забовтюха (*т.с.*), забрьоха, задріпа, задріпанець, задріпа, задріпанець, закозяний (кози в носі), зальопа, зальопанка, зальопка, замазура, замазуха, замазушка, замазюра, замурза, замурзанець, замурзяка, занехайло, засера, зателепа, зателапанка (ж.р.), затьопа, захвойдаха (ж.р.), калний, кальний, капшивий (*діал.*), квачомаз, ковтьоба, кóструб,

мадзгалатий, мазамура, мазій, мазниця, мазуратий, мазуратний, марасуда, маргула, маримонда, мармуза, марузатий, мурза, мурзатий, неакуратний, невмивака, невмиванець, невтриніс, неклеса, неклесий, неохайник, нетіпанка (ж.р.), нетіпаха (*т.с.*), нехарапутний, нехлюй (ч.р.), нехлюя (ж.р.), нечепура, нечепурний, нечепуруха (ж.р.), нечупайло, нечупанда, нечупара, нечупарний, підтіпанка (ж.р.), побовтюха, розстьоба, сажотрус (*ірон.*), свинуватий, свиня, таляпалка (ж.р.), таляпало (ч.р.), хвойда, цьора (ж.р.), чуверя, чупойда, чучвира, чучвиря, шмаровидло, шмаровоз,

*** котячим хвостом миску витирає; на шії хоч гречку сій; невмитий писок; плісова нечупанда; свиня нескребана; чепуренький, як мазничка.

Приповідки: Чепурний, як свиня в дощ. Видно ззаду Супрунаду! Так ведеться, що три дні хата не мететься. У поганой баби й на печі ухаби. Ой дав мені Бог таку зателепу: коло вуха золотуха й на три вершки лепу. Їдять, як пани, а накидають, як свині. Вимети разком, та вивезу возком. Навіщо умиватись, коли ні з ким цілуватись? Добра дівка тоді хату мете, коли старости йдуть. Видно, що Химка хліб пекла, бо й ворота в тістові. Знати Кулину, що пироги пекла: усі двері в тісті. Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті. Руки мив ще тоді, як мати в ночвах купала. (Див. також “брудний”).

НЕОХО́ЧЕ, вимушено, віднехотя, віднѐхочу, змушено, знехотя, знехочу, нехотя,

*** аби відбити чергу; без бажання; з-під батога; з-під кнута; з понуки; з примусу; з принуки; із стусаном у плечі; не хочачи; проти власної волі; проти волі; рад чи не рад.

НЕПА́М'ЯТЬ, склероз, маразм, маячіння,

*** старечий маразм; втрата пам'яті; генеруючий склероз; впадати у дитинство; ~ в непам'ять; втрачати глузд; впадати в маразм.

НЕПОДІ́ЛЬНИЙ, безроздільний, єдиний, неділимий, нероздільний, цілий, цілісний.

НЕПОКО́РА, непокій, спротив, бунт, революція, пікет, майдан,

*** відбився від рук.

НЕПОКІРНИЙ, анархіст, баламут, баламутний, баламут-ник, безкомпромісний, брикливець, брикливий, брикун, брикучий, бунтар, бунтівливець, бунтівливий, бунтівний, бунтівник, бунтівничий, бунтливий, буян, варакута, вільнодум, вільнодумець, вільнодумний, вільнодумник, вовчкуватий, ворохібний, ворохібник, ворохобник, гайдабура, гайдамака, галабурда, галабурдний, галабурдник, гайдуряка, гзивий, дейна, дейнега, дейнек, дейнека (*іст.*: нар. повстанець), дикий, драпезний, драпіжний, забіяка, забіякуватий, завоїстий, загонистий, задирака, задиракуватий, заколотник, заремба, зарічаний, збитошний, збитошник, зухвалець, зухвалий, інакодумаючий, інакомислячий, їжачкастий, їжакуватий, йоршистий, карбонарій, клятий, колотило, комизливий, кострикуватий, крамольник, месник, махомет, наїжачений, напористий, напришкуватий, настовбурчений, натурастий, невгамовний, невживчивий, невідпорний, невокірний, невокорений, невтримний, незагнуданий, незалежний, незгідливий, незговірливий, незживчивий, незлагідний, некерований, неминайло (той, що не поступається дорогою), необ'їжджений (про коня), непідвладний, непіддатливий, непідкаблучний, непіддазливий, непогамований, непогамовний, непокір, непокірливий, непокірниця (непідвладна жінка), непокорний, непоміркований, непослух, непоступливий, неприборканий, неприручений, неслух, неслухнянець, неслухняний, нестримний, норовистий, норовливець, норовливий, оприскливий, опришкуватий, опришок, ослушенець, ослушник, пасмурник, партизан, пенякуватий, перекірливець, перекірливий, перекорище, підгарика, підгарикуватий, повстанець, протестант, путчист, рвучкий, революціонер, розбишака, розбишакуватий, розбійник, розбіяка, розгвинчений, розгнуданець, розгнуданий, розгнуданик, розгуляний, розгульний, розперезаний, рубака, самоволець, самовільний, самодур, самоправець, самоправний, свавілець, свавільний, свавільник, сваволець, своєум, своєумець, своєумний, своєумник, сибірний, сибіряка, убоїсько, убоїще, угурний, урвиголова, халамидник, халамидро, чортуватий, чортула, чортулуватий, шаленець, шалений, шаловливий, *** вихрастої вдачі; з норовом; з пекла родом; з характером; з чорта смушок; крутий серцем; крутого замісу; крутого характеру;

купаний в окропі; кучерявої вдачі; любить показати норов; любить показати характер; на ньому не поїдеш; насупроти йде; не з плохих; не підступись; нікому в броду не постоїть; норовистий, як кінь; пальця в рот не клади; перцем приперчений; пливе проти води; пливе проти течії; серце з перцем; сіллю посолений; чорти на ньому гойдаються; чума бендерська; як необ'їжджений кінь.

Приповідки: Іде не вздовж, а впоперек дороги. Натура, як у тура. На такому, як на їжаку, не поїздиш. Вродила мама, що не прийма і яма. То Язя з пекла родом. Гілляка, на якій йому висіти, ще домагає. Росте на хаті кропива (про норовистих дівчат).

НЕПОРОЗУМІННЯ, незнання, здивування.

Вигуки: Що за біс! ~ холера! ~ чорт! ~ чортовиння!

НЕПОХІТНИЙ (ПРО ЛЮДСЬКИЙ ХАРАКТЕР), всевладний, людина-граніт, людина-кремінь, людина-скеля, невмоленний, невмолимий, незборимий, незборканний, незборний, незвитяжний, незгинний, незиблєнний, незламний, некивальник, неборний, непереборний, непереможний, непідвладний, непіддатливий, непідкупний, непідлеглий, непоборний, неподоланий, непокірниця (непідвладна жінка), непорушний, неприборканний, непримиренний, неприступний, нескора, нескоренний, нескоримий, несхитний,

*** граніт, а не людина; кремінь, а не людина; не з ключча: не піддається на вудочку; скеля, а не людина; твердий характером; твердий, як граніт; твердий, як з каменю тесаний; твердий, як камінь; твердий, як мурований; твердий, як скеля; твердий, як статуя; твердої вдачі.

НЕПРАЦЕЗДАТНИЙ, інвалід, пенсіонер,

*** вийшов у тираж (*жарт.*); пішов на заслужений відпочинок; одержує пенсійний хліб.

НЕПРИТОМНІСТЬ, безтямок, знєстями, знєстямки, непам'ять, нестям, нестяма, нестямка, нестямок, нестямці, нестяма.

НЕПРИТОМНІТИ, туманіти,

*** втрачати свідомість; ~ памороки; ~ пам'ять; ~ тяму; ~ розум; ~ ґрунт з-під ніг.

НЕПРОБУДНИЙ, безпробудний, безпросипний, непросипний, непросипущий.

НЕРЕГУЛЯРНО, несистематично,

*** від випадку до випадку; час від часу.

НЕРОЗСУДЛИВІСТЬ, беглуздість, безглуздя, безрозсудливість, безрозсудність, безрозсудство, глупство, необачливість, необачність, нерозважливість, нерозважність, нерозсудність.

НЕРУХОМІЙ, нерухомий, недвижний, недієвий, недіючий, не-здвигний, незрушний, непорушний, нерушний, статичний.

НЕСЕРЙОЗНО, безвідповідально, необдуманно,

*** випускати (пускати) слова на вітер; кидатися словами.

НЕСМАЧНИЙ, нудотний,

*** аж з душі верне; нутрощі з рота вивертає.

НЕСПОДІВАНО (див. раптом).

НЕСПОКІЙ, гризота, занепокоєння, знепокоєність, знепокоєння, клопіт, клопотання, невпокій, непокій, непокоєння, побивання, стурбованість, тривога, тривожність, турбота, турбування, хвилювання.

Про неспокій: мультко на душі (на серці); неспокійно на серці; тривожно на серці. (Див. також “хвилюватися”).

НЕСПОКІЙНО, тривожно, нетерпляче,

*** як на вугіллі; як на грані; як на голках; ~ на жаринах; ~ на колячках; ~ на терню; ~ на шпильках; ~ на шпичаках.

НЕСТЕРПНИЙ, невимовний, невиносний, незносний, нестерпимий, нестерпучий, страшений, страшний, страшно-чий.

НЕСТЕРПНО, неможливо,

*** хоч з хати тікай; хоч тікай на край світу; хоч святих винось!

НЕСТІ, ПРИНЕСТІ, волокти, носити, носитися, пи-ряти, перти, приносити, приношати, притарабанювати, притахтарювати, прителюшувати, притеребенювати, притере-бити, притирювати, притягати, підносити, розносити, розношати, розношувати, тарабанити, таскати, тахтарити, теліпати, телющити, теребенити, теребити, тирити, турити, тюрити, тябрячити, тягти, цупити, цуприкувати, цурпелити,

*** нести на власному горбі; нести на плечах; нести на собі; нести поперед себе.

НЕСХОЖИЙ, відмінний, неоднакий, однаковий, неподібний, непохожий, різний, розбіжний,

*** біла ворона; далеко лежить; земля і небо; з іншого тіста; з різного тіста; один одному на голову не лізе (не налізе); небо і земля; не з такого тіста; не з того замісу; свояк з лівої щоки; як земля і небо; як небо і земля.

Приповідки: Однієї руки пальці, та не однакові. Одного тата-матки, та не однакові діти. Одного батька діти, та не одної натури. Хоч з одної печі, та не однакові калачі. Тілом схожий, а повадками ні. Схожий, як свиня на коня. Схожий, як свиня на великий піст. Схожий, як батіг на мотовило. Схожий, як макогін на ночви. Схожий, як колесо на оцет. Схожий, як цуценя на пиріг. Схожий, як хвіст на панахиду. Схожий, як олія на дзвіницю. Схожий, як сова на яструба. Через вулицю бондар. Через вулицю навприсядки. Як голому навприсядки.

НЕРВУВА́ТИСЯ, злоститися, гніватися, дратуватися, роздратовуватися, нервувати, хвилювати, знервовувати, рознервовувати, переживати, гнівати, дратуватися, роздратовуватися, злоститися, виводити себе з рівноваги, діяти на нерви.

НЕРОЗЛУ́ЧНИЙ, не-розлий-вода, друзяки, товариші,

*** вірні друзі; справжні друзі.

НЕТЕРПЛЯ́ЧКА, зуд, зудіння, нетерпечь, нетерпіння, нетерпливість, нетерплячість, сверблячка,

*** бере нетерплячка; жере нетерплячка; мучить нетерплячка; природне нетерпіння; охопила нетерплячка; розбирає нетерплячка.

НЕТЯМУ́ЩИЙ, безглуздий, безголовий, безладний, недогадливий (про дитину), недоладний, некмітливий, непутящий, нетямкий. (Див. дурний)

НЕУВА́ЖНИЙ, гава, гавря, ворона, зівака, мамула, невважливий, незосереджений, неухажливий, розвеза, розвора, розгамуза, розгуба, роззява, роззявкуватий, роззявляка, розпорошений, розтелєпа, розтелєпкуватий, розтяпа, розтяпака, солопій, тюхтій, *** дає зівака; дає зівка; ловить гав (гави); ловить зівак; ловить ротом мух.

НЕХТУВА́ТИ, недооцінювати, знецінювати,

*** не брати до уваги.

НЕЩАСЛІ́ВИЙ, бездолець, бездольний, бездольник, безталанний, безталанник, безщасний, бідага, бідняга, бідолага, бідолайчик,

бідолах, бідолаха, бідолашечка, бідолашка, бідоряга, бідоряжечка, бідоряжка, горопаха, горопашний, горопашник, горювальник, зазнайбіда, знайдібіда, знедолений, знедольник, лебедáха, мученик, набідований, нагорьований, неборак, неборака, невдаха, невезучий, недолець, нетяга, нещасний, нещасник, обездолений, побідáш, побіденний, побіденник, сарака (*діал.*), сердега, сердека, сердешний, сердяга, сирота, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, сиротуля, сірома, сіромаха, сіромашний, сіромашня, страдник, страждалець, тімаха,

*** біда йому родич; біда присіла; виплакана доля; волочить дні; гірка доля; доля обділила; доля підставила ногу; життя не варт і печеної цибулі; життя солом'яне; знає, по чім ківш лиха; латаний талан; лиха доля; лихо на вірьовці водить; нещасна, як подільська корова (коровами там орали); обділений долею; побитий злою годиною; послідніший од усіх; сьорбнув горя; торгує лихом; тягне біду за хвіст; упав у тісну діру; чорна доля; шербата доля.

Приповідки: Живе добре, горя в людей не позичає. Живе, аби світ не без нього. Живе з бідою, як з рідною мамою. Живе з бідою, як риба з водою. Живе, лиха прикупивши. Живе не так, як хочеться, а так, як можесться. Живе — нога за ногу не зачіпається. Живе по-старосвітському: раз добре, десять раз кепсько. Живе, як без лою каганець. Бог йому біду дав та й на плечі завдав. Впав у біду, як курка в борщ. Де не йде, а біду знайде. Свою долю в неділю проснідав, а в п'ятницю проспівав. Молод годами, та старий бідами. Його горя й сокирою не врубаєш. Його на кожнім кроці біда пасе. Його щастя за біду зачепилося. Йому завжди вітер в очі. Йому мається, як у терню. Йому світ клином зійшовся. На нього доля насварилася пальцем. Не живе, тільки дні одживає. Пішло щастя в ліс по пруття. Гаразду знести не може, а біду терпить. Туди мах, сюди мах та все біду по зубах. Кажуть, що з лиха вмреш — отже, ні! Був гаразд, але його не було дома. Погладила його доля, але проти шерсті. Нещасному Макару нема ніде талану. (Див. також “біда”).

НИЗОВИНА́, балка, береговина, вибалок, видолина, видолинок, видолок, вилуг, впадина, діл, долець, долина, долинка, долинонька, долиночка, долок, заглибина, западина, западь,

заплава, заплавина, задóлинок, кітлина, котловина, логвина, логвисько, логвище, логовина, логовисько, логови-вище, ложок, лощина, лошовіна і лощóвина, луг, лугов'є, луговина, лужжя, лужіна, лужка (низовина, поросла лісом), лука, лягавина, ма́ринка (заболочена низовина), міжгір'я, моква, моклавина, моклина, моклиця (місце, що заливає весняною водою), мокляк, мокрець, мокрина, мокровина, мокрянниця, моріг, мочар, мочерет, мочиха (долина з водою), мура́га (мокра низина, поросла травою), низ, низина, низинка, низиння, низовинка, низов'я, низькоділ, оболоння, оболонь, озерявина (висохле озеро), падина, паділ, падол, падь, палука, пере́балок, під, підок, піскуваха (низьке піщане місце), плавля, плавня, побережжя, побережина, подина, поділ, поділля, подолок, поліг, полісся (низька лісиста місцевість), пониззя, понизов'я, поріччя, придóлина, придолинка, придолинок, річище, розділ (у горах), роздол, розпадок, удоль, узлучина, улога, улоговина, уложина, уляговина, урочище.

Приповідки: Долом і горою. За горами, за долами. По горах і долах. Через гори, через доли.

НИЗЬКИЙ (ЗРОСТОМ), вузлуватий, гном, гномик, дрібний, дрібнорослий, дрібнуватий, замірок, замухришка, каракуць, каракуцька, карапуз, карапузистий, карапузкуватий, карапузуватий, карлик, карликовий, карликуватий, карло, карложа, карлуватий, карля, картан, кирдик, кирдичка (ч.р.), кирдя, кирик, кобик, ковба, ковтюх, коношкуватий, коношок, коротай, коротконогий, коротун, коротушко, коротюшка, корцюбатий, кургузій, кургуз-короток (у загадці про віник), курдик, курдупель, курдупелька, курдупельний, куцак, куцан, куцанчик, куценький, куций, куцилен, куцолапий, куцоногий, куцупердок, ліліпут, ліліпутик, маленький, малий, маломірок, малорослий, малюх, мацьопа, миршавий, мишастий, натоптуватий, невисокий, недогризок, недогризкуватий, недомірок, недоміркуватий, недоросток, недоросткуватий, низенький, низесенький, низькорослий, низькуватий, обрубкуватий, обрубок, огризок, одземкуватий, оклецькуватий (невисокий, але кремезний), окоренкуватий, опецькуватий, опецьок, осадкуватий, отакенький (із жестом), отакесенький, отакий, отакінський, отакісінський, отакісічкий, отакунський,

отакусінький, отакусічкий, оттакенький, оттакесенький, оттакий, оттакінький, оттакісінький, оттакісічкий, оттакіський, оттакунький, оттакусінький, оттакусський, оцупок, оцупкуватий, ощербок, петелегузій, перестрибок, пиндюрка, пиндюрочка, пігмей, підсадкуватий, приземистий, приземкуватий, приземок, прикадкуватий, присадистий, присадкуватий, присядистий, пупс, пупсик, сморчок, хлоп'якуватий, чоловічок (*зневаж.* про низького), швигалка, щуплявий,

*** від горшка два (три) вершка; з мізинець завбільшки; з наперсток; із трясцю завбільшки; коникові по коліна; коти недогризли; малий на зріст; мені по пояс; мов на корені градом прибитий; мужичок з кулачок; на два вершки; на зріст не вдався; на корч заввишки; не вдався ростом; невеликий на зріст; невеликого зросту; невеличкий на зріст; не вийшов ростом; низький, як полумацьок (полумисок); низького росту; низької постави; попід руки (кому); постояти нема біля кого; різницький стовпець; ростом з гвинтівку без штика; собачий недогризок; три пуди з одежею; трохи не при землі; хлоп'я невеличке; як горстока (про жінок); як кіт навсидячки; як наперсток; як печериця.

Приповідки: Вбився в ріст, як заець у хвіст. Підріс свині під хвіст. Росте вниз, як коров'ячий хвіст. Як з мішка показати, так скажуть: “Дядьку, йди косити”. Маленька собачка — повік щеня. (Див. також “малий”).

НІЩИТИ, вибавляти, виварювати (сморід), виводити (плями), вигублювати, вигубляти, викип'ячувати, викорінювати, викорчовувати, викошувати, виламувати, винищувати, випалювати, випарювати, виплішувати, виплюндровувати, виполювати, вирізати, вирізувати, вирубувати, витоπτувати, витравляти, витруювати, губити, громити, занапашати, запропашати, запропашувати, збавляти, знищувати, зруйновувати, корчувати, косити, нівечити, нищити, палити, пліщити, плюдрувати, погубляти, полоти (бур'ян), плюндрувати, пустошити, розбивати, розвіювати, розправлятися (з ким), розстрілювати, розтрошувати, розтерзувати, руйнувати, спопеляти, спустошувати, страчувати, стріляти, тломити, тлумити, топтати, троштити, труїти, убивати, убити, чавити, чавучити, четвертувати,

*** брати (взяти) на леза; вибивати до ноги; виривати з корінням; вирубувати до ноги; давати в гриву й у хвіст; дати залізного бобу їсти; дістати кулею в лоб; гриміти в небо (В. Сосюра.); збавляти віку; збавляти життя; збавляти світу; зводити зі світу; зводити з лиця землі; зрівнювати із землею (про населені пункти); не залишити каменя на камені; нищити до тла; нищити під корінь; перегризати горло; пускати вогнем; палити вогнем; пускати в розхід; пускати димом за вітром; пускати за вітром; пускати з вітром і димом; пускати з вогнем; пускати з димом; пускати під меч; пускати під ніж; пускати під укіс; пускати під шум; рвати горло; розбивати в пух; розбивати в пух і прах; розбивати вщент; розвіювати в пил; розвіювати на попіл; розвіювати на порошок; роздавлювати, як муху; розмаювати за вітром; розмаювати по вітру; рубати впень; рубати під корінь основу; рубати під корінь; рушити фундамент; саджати на палі; ставити під стінку; стирати з лиця землі; стирати на кабаку; стирати на мак; стирати на макуху; товкти на гамуз; товкти на пшоно; трощити на дрізки; трощити на друзки.

НИЦІВНИЙ, всеперемагаючий, всепереможний, всесильний, всерозтרוшуючий (*pid.*), знищуючий, непримиренний, нещадний, переможний, різкий, руйнівний, сильний,

*** нищівний вогонь; нищівний удар.

НІЖ, ганджар (широкий татарський кинджал), дубас (великий ніж), запоясник, кинджал, кіска (ніж із шматка коси), колій, колодач, колодій, кончан, кончар, кончір, кортик (холодна зброя офіцерів флоту), косак (великий ніж, яким шаткують капусту), косина (ніж з коси), коска, костура (ніж для забиття тварин), кравальник (ніж для розкрою), ножака, ножик, ножичок, обтинач, різак, сікач, скісок, тесак, фінка, цизорик (*dial.*), чепелик (ніж з відламаним кінцем), чепелина, чепеля, чепель, чепілик, чепіль, чика (*dum.*), чингал (кинджал).

*** складаний ніж.

НІКО́ЛИ, аніколи, відвік, вік, вовік, звіку, звіку-зроду, зрода, зроду, зроду-віку, зроду-звіку, нізащо, повік, увік,

*** ані Боже мій; до віку вічного; вірний до віку; в жодному разі; жодним способом; зроду й звіку; лиха з два; микути та нікути; на віки вічні; на маленького Юрія; на Миколи та ніколи; на рахманський великдень; на святого Миколи й ніколи; на

скоромного Спаса; на Юрія о цій порі; не видати в світі; ні в світі; ні в світочку; ні в якому разі; ні в яким разі; нізачо в світі; ні за яких обставин; ні за яких умов; ні за які блага; ні за які блага в світі; ні за які гроші; ні за які скарби; ні за які скарби в світі; ні за яку силу; ніколи в житті; ніколи в світі; ні під яким оглядом; ніяким побитом; ніяким світом; об Миколі та ніколи; після дощику в четвер; після Миколи та ніколи; по віки вічні; поки світа (при подальшому запереченні: “Поки світа до вас не прийду”); поки сонця (*m.c.*); чорта волохатого!; чорта з два; чорта пухлого!; як бик отелиться; як бабак свисне; як виросте гарбуз на вербі; як виросте трава на помості; як дві неділі разом зійдуться; як жениться сич на сові; як камінь з води вийде; як мій татуньо з тамтого світу верне; як на вербі гарбуз виросте; як на долоні волосся виросте; як на камені пісок зійде; як півень на місяць скочить; як п’явка крикне; як рак на дуба вилізе та свисне; як рак свисне; як свиня на небо гляне; як свині з череди йтимуть (*ірон.*); як своє вухо побачиш; як свою потилицю побачиш; як сова світ уздрить; як ся догори вода оберне; як у куриці зуби виростуть; як у спасівку соловейко заспіває.

Приповідки: Дідька лисого. Чорта лисого. Діда лисого. Скоріш на долоні волосся виросте! Тоді він буде багатий, як пес — рогатий. Тоді він буде женитися, як бички почнуть телитися. Тоді повернуться вони, як рак зодягнеться в штани. Ні тепер, ні в четвер. На Другу Пречисту, як візьме комара нечиста. Розрахуємось на тім світі уголлям. На п’ятій неділі вдовиний плуг вийде (в місяці чотири тижні). За царя Митрохи, як буде людей трохи. За царя Тимка, як буде земля тонка. За царя Хмеля, як буде людей жменя. Завтра, як сонце вгріє. Тільки через мій труп! Цьому не бувати! Наставляй кишеню! (*ірон.*); Хапай в обидві жмені! Чорта з два! Чорта лисого буде! Чорта пухлого буде! Ні за які гроші. Ні за яких обставин. Ні за що в світі.

НІКЧЕМНИЙ, абихто, абишо, бидло, бозна-що, жалюгід-ний, жалюгідник, заплішка, зносок, наволоч, невідь-що, недолугий, негодящий, нікудишній, нікчема, нікчемник, ніхто, ніщо, пізнехір’я, непридатний, поганий, попихач, сопливий, пшик, шантрапа, швигалка, шушваль,

*** абсолютний нуль; дійшов до абсурду; в підметки не годиться (кому); вугли обтирає; гріш ціна; гріш ціна в базарний день;

десята спиця в колесі; дивитися нема на що; за солом'яну устілку не вартий; і в слід не ступить (кому); і на голову не налізе; і нігтя не варт (чийого); копійка ціна; не варт, аби на нього сонце світило; не вартий виїденого яйця; не вартий гроша; не вартий гроша в базарний день; не вартий дірки з бублика; не вартий ламаного гроша; не вартий ламаного п'ятака; не вартий мізинця (чийого); не вартий нігтя; не вартий путнього слова; не вартий п'ятака; не вартий торби січки; не вартий фунта клоччя; не вартий шербатого гроша; не вартий шербатой копійки; не годен у слід ступити (кому); ні в які двері не влізе; ні к лихий годині; ні к чортовій матері; ні к бісу, ні к чорту; ні к бісу не годиться; нікчемний раб; нічого не вартий; нуль без палички; одна лиш назва; одне назвисько; пшик з бульбочкою; свиняче вухо; хвіст собачий; ціна — мідний гріш; як із квача притика; як із шила леміш; як із висівок бублик; як із дишла гармата; як із клоччя батіг.

Приповідки: На нього й плюнути ніхто не схоче. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга. Нікчемний, як гречаний бублик. Це як горобець чхнув. Його й за людину не мають. Його не мають і за Боже пошиття. Не варта шкурка вичинки. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга (коцюба). Ні Богу свічка, ні чорту ладан. Ні Богові свічка, ні чорту надовбень. Ні Богу свічка, ні чортові рогачилно. Ні Богу свічка, ні чорту угарка. Ні пава, ні ворона. Ні пава, ні гава. Ні в тин, ні в ворота. Ні се, ні те. Ні попові кадило, ні чортові сопілка. Ні риба, ні м'ясо. Ні врізати, ні доточити, ним тільки греблю гатити. З нього користі, як з козла молока. З нього користі, як з цапа вовни. З нього користі, як з цапа молока. У нас таких по сім за цибулю. Сякий-такий Пантелій, а все ж на душі веселій. Сяке-таке Тодося, аби в хаті товклося. Це з тих, хто густо сіє, та ріденько родить. Як з гречки лико.

НІМІЙ, безголосий, безмовний, глухонімий, німіна, німотний, *** безголоса істота; безсловесна істота; безсловесна твар (тварина); німа азбука; німа карта; німа сцена; німе кіно; німий свідок; німий фільм; німий язик.

НІС, дзьоб, кандзюба, кибиц (*ірон.* про горбатий ніс), кирпа, кирпочка, клонц (*діал.*), клювак, клюн, копил, носик, носюра, нося (*дит.*), носяка, носяра, нюхалка, нюхало, рохкало, сопай (у загадці), сопун (*т.с.*), хрюкало, шнобель.

*** козак Нюхайлик (у загадці); свиняче рило.

НІСЕНІТНИЦЯ, абищиця, абищо, абракадабра, абсурд, андрони, ахінея, байда (молоти байду), бандига, банелюки, безглуздя, безтямність, бендюлики, бермолой, благоглупість, благоглупота, бозна-що, бредня, бридн'я, буки-барабан-башта, в'єрзиця, верзіння, глупість, глупота, дрібниця, дуристика, дурня, дурниця, ермолой, ерунда, ерундистика, ідіотизм, їрунда, казна-що, курзу-верзу, мандрони, маячня, недоладність, недоумки, неподобне, неподобність, несосвітєнність, несусвітєне, несусвітєне, нісенітність, ніщо, нонсенс, плетеники, пришийкобиліхвіст, приший-пристьобай, пришийхвіст, пшик, хармани, харкимакогоніки, химери, химороди, чортбатьказна-що, чорти-що, чортїй-що, юринда (*нар.*),

*** аж вуха в'януть (сверблять); Бог зна що; волосся в'яне; дурні вигадки; витвір хворої уяви; і в голову не клалося; і в голову не приходять; і на вуха (голову) не налізе; казка про білого бичка; казка про рябого бичка; казка про солом'яного бичка; купи не держиться (не тримається); курячий сміх; масляне масло; миляна банька; миляна булька; на вербі груші; на осиці кислиці; ні в тин, ні в ворота; ні на яку голову не налізе; пироги з маком; рябої кобили сон; сім бочок арештантів; сім мішків гречаного Гаврила; сім мішків гречаної вовни; сім раз дурниця; смажений лід; сміх і горе; солом'яна солома; сон вороної кобили; різдвяний сон вороної кобили; тарабарська грамота; три мішки гречаної вовни; химині кури; химери химеричні; ялові гуси.

Приповідки: На вгороді бузина, а в Києві дядько. Це таке, що й на голову не налізе. Таке, що й у борщ не кришать. Таке, що в ніякі двері не не лізе. Таке, що й собака з маслом не з'їсть. Таке, що й мухи кашляють. Таке, що й у ступі не втовчеш. Таке, що й кінь би сміявся. Таке, що й у шапку не збереш. Таке, що й класти нікуди. Таке, що й у десять ятерів не зловиш. Е, чого б дурна й плакала!

НІРАЗУ, ніколи, аніколи, аніразу, ніскільки,

*** жодного разу не бачити у вічі; ні разу у вічі (“да не бачив голубоньки ні разу у вічі”) (поети-романтики.)

НІЧ, ніченька, нічка, північ,

*** глупа ніч.

НІЧЛІГ, готель, нічліжка, перепочинок, привал, пристанок, прихилище, відпочинок, опочинок.

НІЧОГО, анічого, нічогісінько, нуль, ністілки, ніскілки, ніскілечки, ністілечки, аніскілечки, ніскілки,

*** абсолютний нуль; дірка від бублика; дуля з маком; нуль з мінусом; ані на йоту; ні на гран; ні на мізинець; ні на пучку; ні ось стілечки; ані гу-гу; ані на путіньки; ~ на гучку; ~ а ні ось на остілки; ані на тютільку; ані на ріску; ні на скіпку; дуля під ніс.

Приповідки: Дістав фігу. Дістав дулю з маком. Дулю з маком.

НІЯК, ніскілки,

*** ні на вершок.

НОВІЙ, новак, новачок, новенький, новесенький, новінький, новісінький, новітній, нововикладений, нововинайдений, нововиниклий, нововипечений, нововисвячений, нововідкритий, нововідремонтований, новозаселений, новозаснований, новозбудований, новознайдений, новозроблений, новоз'явлений, новомодний, новонабутий, новонавернений, новонароджений, новонаселений, новообраний, новоорганізований, новоосвоєний, новоприбулий, новопридбаний, новопризваний, новопризначений, новоприйнятий, новопрокладений, новорічний, новосаджений, новосел, новоселець, новоспечений, новоспоруджений, новостворений, новостворюваний, новосформований, новоутворений, новочасний, новоявлений.

*** як з голочки (про одяг); як з молоточка (про взуття).

НОГИ, батьківські (піти на батьківських), вёрстала, вила (в загодці), голоблі, гуркала, драли (заячі ноги), дримбалі, дриндяла (*дит.*), жердини, кандибі, кілки (в загодці), клешні, клиби, клиги, кокоші, копита, кривинзі, кривулі, кривульки (в кульгавого), кульгаші (ноги без пальців), кульші, лаби, лапациони, лапи, лапки, лапища, ніженьки, ніжечки, ніжки, ноженята, ноженятка, ножиська, ножища, нозі (*дит.*), патички (в загодці), ракотиці, ратиці, ратички, розкаряки, розкарячки, розсохи (в загодці), розчепіри, стовпчики (в загодці), стояки (*т.с.*), стояни, ступаки, ступачки, ступні, сурелі, тпрутеньки (*дит.*), тпруті, тупала, ходулі, циби, човгала.

*** нижні кінцівки; ноги, мов деревляччя.

Приповідки: Лапа, як у поліського злодія. (Щоб замести сліди, злодій обмотував ноги онучами).

НОРМАЛІЗУВАТИСЯ, стабілізуватися,

*** входити (приходити) в норму; ~ в колію; ~ в береги; ~ в русло; ~ в форму.

НУДЬГУВАТИ, скучати, нудитися,

*** вити на місяць.

НУТРОЩІ, бебехи, бельбахи, бельбехи, бельбихи, бельбухи, киші, кишки, печінки, потрухи, потрушки, тельбух, тельбухи, тельбушки.

НЮХАТИ, винюхувати, донюхуватися, занюхувати, нанюхувати, нюх-нюх (у знач. присудка: а він нюх-нюх), нюхнути, нюшити, нюшкувати, обнюхувати, перенюхувати, принюхуватися, пронюхувати,

*** нюхати наркоз; нюхати порох.

О

ОБГОРТАТИ, завивати, загортати, закутувати, закушку-вати, запинати, кушкати, обкутувати, обповивати, обтулювати, огортати, оповивати, пеленати, перекутувати, переповивати, повивати, сповивати, угортати, укутувати, утушковувати, утушкувати,

*** обгортати коконом; обгортати, як лялечку.

ОБЕРЕЖНИЙ, бачний, бережкий, бережний, далекоглядний, насторожений, настрашений, недовірливий, обачливий, обачний, скрадливий, сторожкий,

*** з óзирками; і на холодне дме (дмухає); розводить дипломатію.

ОБІЙМАТИ, **ОБІЙНЯТИ**, обнімати, обповивати, пригор-тати,

*** брати в обійми; виснути на шиї; обнімати за стан; обнімати за плечі; хапати в обійми; обповивати руками.

ОБЦЯТИ, божитися, божкати, божкатися, ей-ейкати, заклінатися, заприсягатися, зарікатися, клястися, клястися-божитися,

клястися-хреститися, маткобожитися, обіцятися, обіщати, обнадіювати, обіщатися, присягати, присягатися, хреститися, *** байки плести; бити себе в груди; божитися Богом; божитися завтраками (від завтра); божитися небом; божитися собі; витягати в нитку; відбуватися обіцянками; відбуватися пустими обіцянками; годувати жданиками; годувати обіцянками; годувати пожданиками; голову на відріз давати; голову на відтин давати; давати обітницю; давати присягу; давати слово; давати слово честі; давати хреста (обіцяти, хрестячись); заправляти арапа; кидатися обіцянками; кидатися словами; класти зарік; м'яко стелити; обіцяти вийти (увечері до парубка); обіцяти гірмитереми; обіцяти груші на вербі; обіцяти золоті гори; обіцяти гори покотити; обіцяти перевернути гори; обіцяти масляні ріки й киселеві береги; обіцяти медові й молочні ріки; обіцяти молочні ріки й масляні береги; обіцяти обіцянки; обіцяти сто раз обіцяне; обіцяти тричі обіцяне; падати на коліна; підкріплювати слова присягою; подавати слово (обіцяти одружитися); присягати на Біблії; присягати на Євангелії; роздавати обіцянки; роздавати обіцянки-цяцянки; розкидатися словами; руку на відруб давати; ручатися головою; .

Приповідки: Даю тобі слово. Даю слово честі. Діло не стане. Казав, та не зав'язав. Обіцяє сім п'ятниць на тиждень. Казаному кінця немає. Завтраками циган коня годував, поки він здох. По обіцянку на скорій клячі поспішай. Дам тобі, діду, яйце, як курка знесе. Обіцяв Бог дати, тільки велів подождати. Поки хвалько нахвалиться, будько набудеться.

ОБЛЯМІВКА, берег (*перен.*), габа, кайма, каймочка, кант, кантик, лямівка, обвідка, обкантивка, ободок, ободочок, оборка, оборочка, обрамка, обрамлення, обшивка, окантивка, окравка, окрайка, оперізок, опушка (хутром), оторочка, пруг, пружечок, пружок, смуга, смужечка, тасьма, торочки, шлярка (*діал.*), шлярочка.

ОБМАН, приховування, маскування, брехня, інтрига, провокація, напівправа, напівбрехня, маскарад, крутість (див. ще обманювати).

ОБМАНЮВАТИ, баламутити (кого), біднитися (прикидатися бідним), бренькати (*дит.*), брехати, вибріхувати, вибріхуватися, видурювати, викаблучуватися, викривляти, викрочуватися (на

словах), вимантачувати, виманювати, вициганювати, вітрогонити, відбріхуватися, всучувати (всучити), дурити, дворушничати, дезінформувати, двоїти (раз каже так, другий інак), двойнити, дурачити, дурити, жулити, жульничати, забаламучувати, забріхуватися, заговорювати, заговорюватися (“Говори, та не заговорюйся”), заговоряти, задурювати, зажулювати, заливати, замахорювати, затуркувати, здурювати (“Симтим баба ляха здурила”), здурняти, зсинобожуватися (прибіднюватись), інтриганствувати, інтригувати, клеветати, козлити, криводушити, криводушничати, кривосвідчити, кривотолити, крутити, крутійствувати, крючкотворити, крючкотворствувати, курзюверзюкати, лжесвідчити, лицемірити, лисичити, лукавити, маніпулювати, мантачити, мантилити (*diab.*), махлачити (в картах), махорити, махлювати, махлярити, махлярувати, махляти, милити, мошенничати, морочити, набріхувати, навушничати, наговорювати, наплітати, надувати (кого), нажухувати, наобіцювати, оббріхувати, обважувати, обдурювати, об’єгорювати, обжулювати, обкручувати, облапошувати, обмаруджувати, обмахлярювати, обмахорювати, обмовляти, обраховувати, обшахраювати, обшахровувати, одбріхуватися, одурачувати, одурманювати, одурювати, оковпачувати, омамлювати, опаплюжувати, опростоволосювати, опростоволошувати, оступачувати, очорнювати, ошалапучувати, ошахраювати, ошукувати, пантеличити, перебріхувати, перекручувати, пересмикувати, підбріхувати, підковувати, підманювати, підневіджувати, підтасовувати, пліткувати, побрехенькувати, побріхувати, покривати (чийсь гріхи), поплітати, поязичувати, прибіднюватися, прибіднятися, прибріхувати, придурюватися, прикидатися (ким), приплітати, проводити (“Мене не проведеш!”), слизькоязичити, словоблудити, словоблудствувати, темнити, уникати, фабрикувати, фальсифікувати, фальшивити, фальшувати, хараманити, химородити, хитрити, хитрувати, хімічити, фіктивничати, фіктивничити, шарлатанити, шарлатачити, шарлати, шахраювати, шахрувати,

*** баламутити голови; баламутити світом; брати на приманку; брехати брехні; брати на арапа; брати на пушку; брати на губи; брати на макуху; брати на решето; брати на язик (язику, язика); блудити словами (“Ой ти, дівчино, словами блудиш”.);

бляхмана пускати; бляхманом очі заносити; брати зі стелі; брати на арапа; брати на Бога; брати на понт; брати на приманку; брати на пушку; брати обманом; брехати безбожно; брехати в живі очі; брехати й не моргнути; брехати на всі заставки; брехати на всю губу; брехати на всю обихідку; брехати на чім світ стоїть; брехати не в одно; брехати у вічі; брехати чисто; брехати щобожий день; брехати, що кому в голову влізе; брехати, як із-за корча; брехати, як пес; брехати, як попова собака; брехати, як собака; брехати, як собака на вітер; брехати, як тільки можна; брехати, як три цигани вкупі; брехати, як циганський ціп; брехні (брехню) точити; валити з дурної голови; валити з хворої голови; валити на здорову голову; взяти в свої язички; взяти на язичку; виколювати з пальця; видирати з-під нігтів; вводити в оману; вдаватися в казуїстику; вдаватися до кривотолків; в дурні обувати; везти москаля; в живі очі брехати; видавати біле за чорне; видавати за своє; видавати себе за (кого); висмоктувати з пальця; відводити очі (кому); виставляти (ставити) себе; вдавати себе; грати роль (чию); під виглядом; під видом; відливати кулі; взувати в постоли; водити за кирпу; водити за ніс (за носа); водити наванці; возити попа в решеті (обманювати на сповіді); втирати носа (кому); втирати очки; гнати Химині кури; говорити безпідставно (без будь-яких підстав); гнути бляман-гуман; гнути й туди, й сюди; гнути харамана; грати в kota-мишки; грати комедію; грати роль (кого); давати липу (щось фальшиве); давати поживу пліткам (брехні); брехма брехати; брехати під час сповіді; дурити голову; жити на шахер-махер; забивати баки; заводити в безодню; заводити на манівці; заводити у безвихідь; заводити у прірву; заговорювати зуби; задурювати голову; займатися крутієм; заливати гусара (обманювати дівчат); залишати в дурнях; залишати з носом; замазувати очі; замилювати очі; замакітрувати голову; замутити голову; зводити з ума; замулювати очі; затуманювати очі; збивати з пантелику; збивати на фальшивий слід; з білого чорне робити; звалювати з хворої голови на здорову; зводити наклеп; зводити пеню; з кривої рушниці стріляти; з мухи слона робити; іти на викрутні; іти на побрехеньки; казати напівправду; казати на чорне біле; казати не все; казати не до кінця; казати неправду; кидати пісок у вічі; кози в золоті показувати; кошелі плести; кривити душею; крутити голову; крутити мізки; крутити харамана; лити

крокодилячі сльози; лишати з носом; локшу на вуха вішати (навішувати); лудити очі; ману напускати (пускати); мати своє на умі; міняти мило на швайку; морочити голову; наводити більма на очі; наводити полуду на очі; на два криласи співати; на носі грати; надурювати голову; намілювати голову; обдурювати народ; одводити очі; перемивати кісточки; напускати дурману; напускати ману; напускати оману; напускати словесного туману; напускати туману; наставляти носа; наставляти роги (обманювати в подружжі); натягати носа; не казати правди; нести Химині гуси; обводити кругом пальця; обводити кругом пучки; обертати круг пальця; обертати круг пучки; обіцяти золоті гори; обіцяти світле майбутнє; обкручувати навколо носа; ошукувати на рівній дорозі; перебиватися викрутнями; пересмикувати карти; перти тумана в очі; підводити під дурного хату; підводити під монастир; підводити під пень кашляти; підвозити візка; підвозити москаля; підпускати москаля; підпускати троянського коня; плести інтриги; плести смаленого дуба; плести сухого дуба; плести, як на палилі; пошивати в брехню; пошивати в дурні (дурники); поводити за ніс (за носа); пришивати пришви; продавати kota в торбі; продавати пса за лиса; пудрити мізки; пускати бляхмана; пускати дим в очі; пускати димову завісу; пускати ману; пускати мильну баньку; пускати пилюку в очі; пускати туман в очі; розводити демагогію; роздувати міф (міфи); розігравати роль; розігравати фарс; розказувати байки; розказувати казку про рябого бичка; розказувати казку про солом'яного бичка; розказувати казочки; розминатися з правдою; словами блудити; справляти брехні; справляти липу; співати з чужого голосу; сточувати брехню; точити брехні; точити побрехеньки; троянським конем під'їздити; туманити голову; туманом тьмити; тяжко брехати; удавати з себе; утнути мелунá; ухилитися від правди; ходить по нишпорках; чисто брехати; чесати язики; щільно брехати.

Приповідки: А ви часом не з Брехунівки? А ти часом не з Скоробрехів родом? І слово його тепле. На брехні світ стоїть. Розумний бреше, щоб правди добуть. Воно то правда, та брехнею дуже пахне. Брехали вашого батька сини і ви з ним. Всі люди брешуть, одні тільки ми правди не кажемо. Бреше не вперше. Бреше, як шовком шиє. Бреше, як з книжки читає. Без драбини

на небо лізе. Каже правду тільки по коліна. Брех, стара, на покуті. У нього на вербі груші ростуть. Чисто бреше і віяти не треба.

ОБМЄЖУВАТИ, обрамлювати, окреслювати.

ОБОВ'ЯЗКОВО, беззаперечно, безперечно, безпреінно, безспірно, безсумнівно, безсуперечно, безумовно, будь-що, гарантовано, доконечне, доконечно, доконче, конче, надійно, небезпремінно, невідворотно, незаперечно, нейминуй, нейминуче, неминучо, неминуче, неодмінно, непримінно, неунікно, явно,

*** без будь-яких сумнівів; без всякого; без сумніву; будь-якими засобами; будь-якою ціною; душа геть; за будь-яких обставин; за будь-яких умов; за всіх умов і обставин; за всяких обставин; за всяких умов; за всякої погоди; за всяку ціну; і говорити нема чого; і говорити нічого; кров з носа; на роду написано; на чім би не стало; незалежно від обставин; не зважаючи ні на що; не зважаючи ні на які перепони; не зважаючи ні на які труднощі; немає сумніву; не сьогодні так завтра; певна річ; поза всяким сумнівом; понад усякі сумніви; правдами й неправдами; раніше чи пізніше; рано чи пізно; сам Бог велів; так або інак; так або інакше; так чи інак; так чи інакше; так чи не так; у всякому разі; хай там як; хай там що; хай хоч би каміння з неба; хай хоч грім з неба; хай хоч камінь з неба; хай хоч камінь з неба падає; хочби каміння з неба; хочби там що; хочби там що було; хочби там що не було; хочби там як; хочби трупом ліг; хочби що; хоч там що; хоч там як; хоч умри; хоч із душі вийми; хоч із коліна вилупи; хоч землі викопай; хоч із шкури вилізь; хоч з-під землі викопай; ясна річ; що б там не було; що б там не коштувало; що б то не стало; як би там не було; як Бог свят; як двічі по два; як з пушки; яким завгодно способом; як не тепер, то в четвер; як пить дати; хоч із (з-під) землі викопай; хоч із душі вийми; хоч украдь.

Приповідки: Як не крути, як не верти, а... Хоч круть, хоч верть. Хоч верть, хоч круть. Чи круть, чи верть. Хоч верть, хоч круть. Хоч круть-верть, хоч верть-круть. Хоч так, хоч так... Як не тепер, то в четвер. Коли не тепер, то в четвер. Не тепер, то в четвер. Не тепер, так в четвер. Чи тепер, чи в четвер. Як воно вже не буде, а ... Чому бути, того не минути.

ОБОЖНЮВАТИ, благоговіти (перед ким), боготворити (кого), божествити, обоготворювати, обоготворяти, обожувати, схилитися (перед ким).

ОБРІЗ, відрізан, втинок, громобій, громобой, куцак, обрізан, обрізка, пукалка.

ОБРІЙ, виднокіл, видноколо, виднокрай, виднокруг, виноколо, горизонт, краєвид, крайвид, крайнебо, крайобрій, круговид, крутозлам, небогін, небокрай, небосхил, овид,

*** небесний пруг.

ОБУРЕННЯ, гнів, спротив, заперечення, незгода, застереження, заперечення, опір,

*** благородне обурення; щире ~; викликати обурення; палати обуренням; кипіти ~.

Приповідки: Якого бісового батька! (*лайл.*) Якої неволі? Якого бісового чина? (*лайл.*) Де ж це бачено! ~ видано? Де ж таки бачено? ~ видано? Де ж так бачено? ~ видано? Де ж се бачено? ~ видано? Де ж таки!

ОГІДА, нудота,

*** верне душу; ~ кишки; ~ нутро; ~ нутрощі; вивертає кишки (нутро); з душі верне; вивертає печінки.

ОГОЛЮШЕННЯ, обгукування, об'ява, оповістка, оповіщення, сповіщення.

ОГОРОЖА, бордюр, ворячиння, вориння, горожа, живопліт, загорода, загорожа, загорожка, електродріт, колючка, мур, огорода, огорожка, ограда (біля церкви), оградка (на кладовищі), паркан, рабиця, тин,

*** дерев'яна огорожа; дерев'яний тин; жива огорожа; кам'яна огорожа; колючий дріт; сітчаста огорожа.

ОДІН, однісінський, одинокий, самотній, одинак, однесенький, одинець,

*** один як палець; один-одинець.

ОДИНАК, один, єдин, єдинак, єдинець, єдиний, один, одиначок, одинець, одинчик, одинчичок,

*** єдиний син; лиш один; один єдиний; тільки один.

ОДИНОКИЙ, безпривітний, бовкун, відлюдник, від-особлений, відособлений, відрубний, відрубник, затворник, здичавілий, знелюднений, инок, інок, наодинці, одинак, одинець,

один-єдиний, один-один, один-одинок, один-однісінький, один-одніський, одненький, однісінький, одніський, одно-осібний, осамітнений, осамотілий, осамот-нений, осамочений, пустельник, самій-самій, самітник, сам-один, самотина, самотинка, самотинонька, самітний, самотній, сам-самісінький, самісінький, самітник, самотина́, самотинний, самотинник, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, увесь-хвесь, *** без роду; без роду й племені; без роду і прароду; живе в одиноцтві; живе в одиночку; живе самотою; кругом ані душі; не буває серед людей; не виходить з хати; ні з ким словом перекинутися; ні роду, ні племені; ні роду, ні плоду; ніхто не жде; ніякий чорт не жде; один одинцем; один одним; одинокий, як билина в полі; одинокий, як всесвіт; один, як билина; один, як зернятко; один, як палець; один, як перст; один, як пучка; одним один; одним однісінький; одні́ еднота; сама самота; сам душею; сам на сам; сам на самоті; самота в самоті; самотній, як вовк; сам самує; сам собі; сам у цілому світі; як порошина в оці; як билина; як билина в полі.

Примовки: Ні від кого піти з дому, бо сама дома. Ні з ким словечка (слова) перемовити. Своїх багато, а як прийдеться топиться, то ні за кого вхопиться. Нема до кого голову прихилити, нема до кого прихилитися. Як піщинка у Всесвіті.

ОДНАКОВИЙ, одинакий, рівноцінний, рівномірний, адекватний, порівняльний, схожий, однокорінний, одностайний, однаманітний, однаковісінький, рівночасний, одночасний,

*** один в один; п'ятдесят на п'ятдесят; тютілька в тютільку.

ОДНАКОВО, одинаково, точно, точнісінько, еднаково, так-на-так, достеменно, подібно, близько, схоже, одnodумець,

*** подібний до нас; подібний до мене; близька людина; один чорт; один дідько; так само; слід у слід; точно так; точнісінько так; як в аптеці; як на вагах; під одну гребінку; два боки однієї медалі; на один аршин; на один копил; як дві краплі води; на один манір; на один лад; п'ятдесят на п'ятдесят; наш брат; такий, як ми; близький думками; свій брат; подібні до них; їхній брат.

Приповідки: Тютілька в тютільку. Чи у вас, як у нас, однакові кожуhi? ~ на леваді спичаки? ~ ловлять хлопці сторчака?

ОДНОЉІТОК, ровесник, перевесник, однокласник, іноді, однокашник (*т.с.*).

ОДНОСТАЇНО, гуртом, дружно, злагоджено, одногласне, одногосно, однодушно, одностайне,
*** всі разом.

ОДРЎЖУВАТИСЯ, ОДРУЖИТИСЯ, брати (ч.р.), братися, бути (за ким — про жінок), вийти (за кого), випхатися (“Випхалась на трое дітей”), вискочити (рано вийти заміж), віддаватися (за кого), вінчатися, женитися, заручитися, звінчатися, зашлюбитися, зійтися (а восени вони зійшлися), іти (за кого), обвінчатися, обручитися, паруватися, перевінчатися, побратися, повінчатися, розписатися, рушникувати (подавати рушники), шлюбуватися,

*** брати до пари; брати за дружину; брати за жону; брати закон; брати за себе; брати шлюб; вести до вінця; випхатися заміж (про дівчат); вискакувати заміж (*т.с.*); віддавати руку; віддавати серце; віддавати руку і серце (про дівчат); відгуляти свайбу; влазити в сімейне ярмо; вступати в закон; вступати в подружнє життя; вступати в шлюб на віру (без вінчання); грати весілля; гуляти весілля; ділити перше ложе; єднати дві самотності; єднати долі; єднати сімейні узи; женитися на скору руку; зав'язати білий світ китайкою; зав'язати вік; зав'язати голову (ж.р.); зав'язати косу (*т.с.*); зав'язати світ; загубити вік (невдало одружитися); завітчати старий вік (вийти молодій заміж за старого); запалювати сімейне вогнище; запропастити вік; запрягати у сімейного воза; зв'язувати руки (з ким — ж.р.); зв'язувати своє життя; зв'язувати свою долю; зійтися до купи; зійтися жити; іти до вінця; іти до шлюбу; іти заміж; іти заміж з вибриком та вискоком (охоче); іти на діти (одружуватися з удівцем); іти під вінець; іти у приймаки (ч.р.); іти у прийоми; міняти чоловіків, мов рукавички (часто одружуватися); накладати на себе ланцюги (пути) Гіменєя (*жарт.*); на рушники ставати; на рушничку стати; одягати пути Гіменєя; поклонитись пані-матці хлібом (засватати); покривати голову; покривати косу (“Свята Покровонько, покрив мою головоньку”. Але: покритка — покрита коса, покинута дівчина); приймати приймака; приймати старостів; приставати в прийоми; справляти весілля (свайбу); ставати під вінець; ставати під вінцем; утопити голову (головоньку — за кого).

Приповідки: Побрались на чотири вітри й на п'ятий шум. Він так довго за нею ходив, що черевикам аж полегло, коли вони побралися. Де я родилася, де ти зріс, що нас дідько до купи зніс. Багато оженився: узяв жінку й троє дітей. Без мене мене женили. Женився, як на льоду обломився. Женілось, небого, ти не маєш нічого, а я й того. Забув, що оженився та й пішов у соломі спати. Ненадовго старий жениться. Спарувалися двое: одне дурне, друге нерозумне. Спарувалися віхоть з деркачем.

ОДУЖУВАТИ, ОДУЖАТИ, видужати, видужувати, виздоровлювати, виздоровляти, вихворюватись, виходжуватися, вичуняти, вичухуватися, відволодатися, відклягати, відслабувати, відхворіти, відхорувати, здоровіти, здоровшати, вставати (після хвороби), огаламувати, оклигувати, остербуватись, оченьпати, очуматись, очуняти, підводитися (після хвороби), переболіти, перехворіти, перехворувати, перехорувати, підгоюватися, підліковуватися, поправлятися,

*** вийти з того світу; видряпатися з того світу; викашлювати хворобу; виписуватися з лікарні; вставати з ліжка; закривати лікарняний листок; іти на поправку; підніматися на ноги; повертатися до життя.

Примовки: Пішло на поправку. Йому полівіло (кажуть про того, хто одужеє). Уже на ряст виліз (остербав). Біда вмерла і ноги задерла. Наче світ свінув. Мов небо розтворилося.

ОДЯГ, баракло, білизна (спідній одяг), вберя, вбрання, вдіванка, вдяганка, вдягання, вдягачка, вереття, ганчіреччя (*зневаж.*); ганчірки, ганчір'я, гардероб, гноття, гуня (*діал.*), дівочча (дівочий одяг), дранка, дрантина, дрантя, дрипи, дрип'я, зодів, зодяг, зодяга, зодягачка, капцані (обірваний одяг), куцик (короткий одяг), куцина (*т.с.*), латанці (латаний одяг), латіш, латоші, латянка, лаття, лахамендрики, лахаминдрики, лахи, лахмани, лахманка, лахманина, лахмаття, лахміття, лахно, лахуття, лоскуття, манатки, манаття, мотлох, надягачка, наряд, недоноски, новодранка ("Щовечора, щоранку та й одінеш новодранку"), ноша (гуцульське), облачення (*жарт.*), обмундировка, обмундирування, обнова, обновка, обноски, одежа, одежина, одежинка, одежка, одіж, одіння (рідко), одіяння, однострій, одяга, одягало, одяганка, одягачка, ошмаття, перевдяг, перевдяганка, перевдягачка, піддяганка,

піддягачка, плаття (не сукня), плахиття, покриття, приодіва, рам'я, рамтя, ризи, риззя, рубці, руб'я, семиряги, спецодяг, старизна, старовизна, страпки, страп'я, стрій, сукман, сукмана, сукманина, суплаття, тоги, уберя (гуцульське), убор, убрання і убрання, убраннячко, удіванка, удіння, удягало, удяганка, удягачка, уніформа, фалаття (*діал.*), хабоття, хвантя, хламіття, цундра (драний одяг), шати (*ірон.*), шмати, шмаття, шматур'я, шмотки, шуплаття,

*** військова форма; парадна форма; робочий одяг; святешне вбрання; святковий одяг.

Приповідки: Розступіться, лахміття, дайте місце лос-куттям!

ОДЯГАТИСЯ, вбиратися, вдягатися, виряджатися, виряджуватися, зодягатися, наопушкуватися (одягатися тепло), наряджатися, переодягатися, підодягатися, приодягатися, принаряджатися, приопарачуватися (*жарт.*), удягатися,

*** напинати на себе; натягати на себе; одягатися по-святковому; ~ розкішно; ~ як на Великдень; ~ як на весілля; дуже пишно.

ОЗНАКА, знак.

*** давати ознаку; ~ знак; у тільних корів близьке отелення; у жеребних коней — близьке ожереблення; у кітних кішок — близьке окотіння; у свиней — опорочення.

ОЖЕЛІДИЦЯ, голомоззя, голомороззя, голоморозиця, голоморозь, ковзелиця, ковзениця, ледиця, ледівка, лептавіця, льодовиця, налєп, обливень, ожеледа, оледиця, позлітка, поледиця, поледівка, поледовиця, полії, слизота, слизотнява, сніголом, совзениця, ховзкавиця,

*** намерзла крига; намерзлий лід.

ОЖИВАТИ, відновлюватися, відновлятися, відроджуватися, відтворюватися, воскресати, воскрешатися, оживлюватися, оживлятися, поновлюватися, поновлятися, поставати (в пам'яті), пробуджуватися (про природу).

ОКРЕМО, виокремлено, відмежовано, відокремлено, відрубно, нарізно, нароздріб, нарозпай, одноосібно, опріч, опрічно, осібно, поодинок, порізно, порізно, розмежовано, розпайовано,

*** незалежно один від одного; окремо один від одного.

ОКРІП, вар, кипень, кип'яток, кип'яч, кип'ячка,

*** кип'яча вода.

- ОН**, онде, ондечки, оніно, ононо, ононо-го, отам, отам-о, отам-го,
*** аж он; аж онде; аж ондечки.
- ОПР**, заперечення, комизитися, коцюбитися, опиратися, незгода, опозиція, протест, протилежність, протидія, протистояння, пручатися, спинчання, спротив, супротив, упиратися.
- ОПОВІСНИК**, герольд (*іст.*), глашатай, кликун, огласник, окличник, покликач, провісник, сурмар, сурмач.
- ОПІВНІЧ**, опівночі, упівночі,
*** серед ночі; посеред ночі.
- ОПРИТОМНІТИ**, очуматися, очутитися, очуняти, очу-тіти, почутитися, почуватися, прочуматися, прочунятися, прочутитися,
*** вернутися (повернутися); доходити до пам'яті; до чуття; прийти до тями.
- ОПУДАЛО**, заполоха, кава, лякайло, лякало, лякаяка, маняк, маняка, марена (опудало, яке роблять в ніч на Купала), опуд, потороча, пухай, солом'яник, страховидло, страховисько, страховище, страхопуд, страхопудисько, страхопудище, страхопудло, химера, чулинда, чуперадло,
*** солом'яна баба; солом'яний дід.
- ОРАНЖЕВИЙ**, вогнегарячий, вогняно-червоний, жа-рий, жаристий, жирий (*діал.*), жовтогарячий, жовтожар, жовтожарий, жовто-червоний, жовтоярий, огнегарячий, оранж, червоножовтий, яскравогарячий.
- ОСВІЧЕНИЙ**, вивчений, вишколений, вчений, грамотний, начитаний, письменний.
- ОСÉЛЯ**, апартаменти, барліг (*зневаж.*), барлога (*т.с.*), будинок, гніздечко, гніздо, господа, господонька, двір, дворик, дворище, дідинець, дім, домівка, житво, житло, загумення, загуменок, задвірки, задвірок, задвір'я, заїзд, заїмка, займище, зимівник (козацький), зимовище, зимовник, зімовник, кéшта (*зневаж.*), кишло, кочів'я, кочовисько, кочовище, кубельце, кубло, лігво, надвір'я, нічліжка, обитель (*ірон.*), обійстя, осад, оседок, оселька, осідлище, осідлисько, осідлище, осідок, пáдворок, пенати, подвір'я, подвір'ячко, помешкання, пристанище, пристанівок, пристановище, пристань, притулисько, притулище, притулок, прихисток, прихилище, садиба, садибка, седлище, селитьба, стан, стійбище, стоянка, табір, тарганник (*знев.*), токовище, уздвір'я,

*** батьківська стріха; батькова стріха; вовче гніздо; вовче кубло; дах над головою; зайжджий двір; заїзний двір; насиджене гніздо (гніздечко); насиджене кубло; насиджене містечко (місце); осине гніздо (про ворогів); постійний двір; рідна домівка; рідне гніздо; тепленьке містечко.

ОСНОВА, база, базис, бут (забутував хату), жіветень, закладини, засади (*перен.*), начала (*т.с.*), опертя, опори, основи, основина, першооснова, підвалини, підгрунтя, підклад, підмур, підмурівок, підмуровка, підмурок, підмур'я, підоснова, підошва, підпертя, підпора, підстава, селітва (*діал.*), поміст (хата на помості), тло (знищити до тла), фундамент, хундамент,

*** краєкутне каміння; краєкутний камінь; наріжний камінь; пробний камінь.

ОСОБИСТО (бачити), безпосередньо чути,

*** сам на сам (бачити; чути); *** на власні вуха (чути); ~ очі (бачити); власними вухами чути; ~ очима (бачити); чув на свої вуха; бачив на свої очі.

ОСОРОМЛЮВАТИСЯ, ОСОРОМИТИСЯ, оскандалюватися, сплохувати, уклепатися,

*** набиратися ганьби; набиратися сорому; пошиватися в дурні; сідати в калошу; сідати в калюжу; убиратися в дурні; ускочити в клопіт; ускочити в халепу; ускочити на слизьке.

Приповідки: Не знає, де стати, де сісти. Не знає, на який стілець сісти. Не знає, де дівати очі. Не знає, на яку ступити.

ОСТАТОЧНО, вкрай, всуціль, геть, доконечно, зовсім, украй, цілковито, цілком,

*** до кінця; до краю; до послідку; до решти; на всі сто.

ОСТОРОНЬ, обіч,

*** за бортом.

ОТАБОРІТИСЯ, стирлуватися,

*** стати станом; стати табором.

ОТАМАН, ватаг, ватажок.

ОТВІР, вилазка, вилазок, вілом, відтулина, вушко (в голки), дзюра, дзюрка, діра, дірка, діромаха, дірочка, душник, зашкалубина, лаз, лазівка, лазка, пробоїна, прогайвина, прогаймина, прогалина, про́дух, продухвина, продуховина, пройма, пролаз, пролазка, пролам, пролом, проломаина, проран, прорив, проріз, проріха,

прорішка, проточина (від мишей), прощілина, розколина, розколінка, тріщина, тріщинка, ушко (в голки), ширінька, шірінька, шкалубина, шкалюба, шкалюбина, шкаруба, шкарубина, шпара, шпарина, шпаринка, шпарка, шілина, щілінка.

ОТОЧУВАТИ, ОТОЧИТИ, обаранювати, обгортати, облягати, обпадати, обсідати, обставляти, обступати, осту-пати,
*** брати в зашморг; брати в кліщі; брати в лабети; брати в лещата; брати в облогу; зімкнути кліщі; облягати хмарою; обсідати з усіх боків; обступати хмарою; оточувати колом; оточувати півколом; оточувати з усіх боків; оточувати щільним колом.

ОТРУЙНИЙ, отруйливий, отрутний,
*** отруйна змія; отруйна комаха; отруйна рослина; отруйне дихання; отруйні гази; отруйні гриби; отруйні речовини.

ОТРУТА, блекота, данне, дання, дурман, дурман-зілля, дурман-трава, дурноп'ян, зілле, зілля, їд, їдь, мухомор, отрута-зілля, отрутохімікат, отру́я, трійло, трута, трута-зілля, трутізна і трутизна́, тругина́, тругівка, тругка, цукута, ядуха,
*** зміїна отрута; смертельна отрута.

ОТЯМЛЮВАТИСЬ, отямитись, схаменутись, отверезіти, опритомнюватись, притомніти, опам'ятатися, опам'ято-вуватись, одумуватись,
*** приходити до тями; приходити до пам'яті.

ОХ (вигук), ет, ех, ехе-хе, ой, ой-йой, ой-йо-йой, охо-хо, ха, ха-ха.

ОХАЙНИЙ, акуратист, акуратний, кукібний (*діал.*), підібраний, підтягнений, підтягнутий, хайний, харний, хупа-вий, чепуристий, чепуренький, чепурний, чепурун, чепуруха, чепурушечка, чепурушка, чистій, чистюля, чистюлька, шпетний.

ОХАЙНО, чисто, гарно,
*** як у вінку, як у віночку.

ОХО́ЧЕ, безоглядно, добровільно, доброхіть, залюбки, заохотки, наввипередки, навперегін, навперегони, охітно, радісно, радо,
*** без задньої думки; без оглядки; з бажанням; з великим бажанням; з високим; з вистрибом; з вибриком; з великою охотою; з величезним бажанням; з готовністю; з доброї волі; з дорогою душею; з охотою; з приємністю; з радістю; собі на втіху.

ОЧЕВІДНО, безперечно, бездоганно, безсумнівно, відимо і видімо, видно, вочевидь, зрозуміло, незаперечно, очевидячки, очевидьки, ясно

*** без будь-якого сумніву; без жодних сумнівів; без сумніву (сумнівів); без усякого Якова; видима річ; видиме діло; з усього видно; і сліпому видно; поза всякими сумнівами; поза всяким сумнівом; сліпий побачить; раз плюнуть; цілком зрозуміло; як видно; ясна річ; ясне діло.

О́ЧИ, балухи, баньки, більма, бульки, віченьки, зеньки, кароньки, кліпала, лупаї, лупай (у загадці), лупаки, мигала, моргаї, моргай (у загадці), очата, очатка, оченята, оченятка, оченьки, очиська, очиці, очички, очища, очі-зорі, о́чка (“Там то очка, як терночок”), о́чки, сліпаки, сліпи, сліпила, сліпні, фари (*груб.*).

*** витрішкувати очі; витрішкувати баньки; завидющі очі; задумані очі; замріяні очі; злі очі; невидющі очі; погані очі; рідні очі; слізливі очі; чужі очі.

ОЦІ́НЮВАТИ, поціновувати, шанувати, цінувати, поважати, любити, сприймати, визнавати, поціновувати, прицінюватись, перецінювати, сприймати,

*** щиро любити; щиро поважати; високо шанувати; віддавати данину; ~ дань; ~ шану; надавати значення; ~ вагу.

П

ПАДАТИ, ВПАСТИ, бабахатися, бабехнути, бабехнутися, бабухнути, бабухнутися, бахатися, бацькати, бацькатися, бебевхнути, бебевхнутися, бебехнути, бебехнутися, беркицьнути, беркицьнутися, бехнути, бехнутися, бльовкатися (у рідину), бовтнути (*т.с.*), бовтнути, бризнути, брикнути, брязнути, брязнутися, брьохнути, брьохнутися, бубухнути, бубухнутися, булькнути (у воду), булькнути, бухнути, бухнутися, валитися, вивертатися (з воза), гагаркнути, гагаркнутися, гегепнути, гегепнутися, гепати, гепатися, гепонути, гергепнути, гергепнутися, grimнути, grimнутися, грюкнутися, грюкнутися, гугуркнути, гугуркнути, гупнути (при падінні), гургукнути, гургукнутися,

грюкнутися, грюпнутися, гургупнути, гургупнутися, гургуцнути, гургуцнутися, гуркнути, гухнути, жвакнути, жвакнутися, завалитися, заgrimіти, загудіти, загуркотати, загуркотіти, загурчати, загусти, заноричитися (падати ниць), засвистіти (різко падати), зашелестіти (*m.c.*), кандзибнути (впасти носом), капати (про рідину), капкати (про чайок, що ловлять здобич), капотіти, кицькатися (падати перекидя), колдибахнути, колдибахнутися, копирснутися, кувирдьнутися, ляпнутися, ляснутися, мелькнути, мельнути, мемелькнути, обембенитися, обемберитися, ошелепитися, падатоньки (“Ой ти казав, кленовий листоньку, що не будеш падатоньки”), перевертатися, перекидатися, плюснути, плюснутися, плюхнути, плюхнутися, повалитися, провалюватися, простягнутися, простягтися, розпластатися, ронитися, рухнути, скапувати (про рідину), скрапувати, сторчакнути, сторчакнутися, талапнутися, тарарахнутися, таррахнутися, торохнутися, трахнутися, тріскатися, ударятися, хряскатися, хряснути, хряпнути, хряпнутися, хрюпнути, хрюпнутися, чарарахнути, чварахнути, чварахнутися, чубовснути (у воду), чувбоснути, чульбохнути, шандарахнути, шандарахнутись, шарахати, шарахатись, шелепнути, шелепнутися, шелеснути, шелеснутися, шелехнути, шваркнутися, шкваркнутися, шкопиртати, шубовстати, шубовстатися, шурхнути (провалитися), шурхнутися,

*** валитися на голову; вкритися ногами; входити в піке; входити в штопор; дати совбу́ла; дати сторчака; заорати зубами; заорати носом; заорати носом землю; зашкопертати ногами; іти беркиць; іти млинка; клюнути носом; летіти догори дном; летіти вихором; летіти в штопор; летіти кружала; летіти кружка; летіти обвалом; летіти обваль; летіти сторч головою; летіти сторч (сторчака); летіти сторчма; летіти штопором; падати, аж виляски йдуть; падати вниз головою; падати дибула; падати добула; падати дощем; падати дуба; падати дубала; падати дубалка; падати дубки; падати дубола; падати дубора; падати калабу́льці (сторч); падати калабурці; падати каменем; падати каменякою; падати коміть головою; падати крижем; падати кумельгом; падати лантухом; падати навзнак; падати навзніч; падати нагло; падати на крило (про птахів); падати ниць (ницьма); падати опукою; падати паднем; падати перевертом; падати перекидки;

падати перекидом; падати перекидя; падати перекидьки; падати пластма; падати прямоглядь; падати стійма; падати стовбула; падати сторч; падати сторчака; падати сторчаком; падати сторчголов; падати сторч головою; падати сторчма; падати стрімголов; падати уперекидь; падати шкереберть; падати, як вальок глини; падати, як груша; падати, як дощ; падати, як камінь у воду; падати, як косою підкосило; падати, як куль соломи; падати, як лин в ополонку; падати, як міх з воза; падати, як підкошений; падати, як підстрелений; падати, як пух; падати, як снігова лавина; падати, як сніп; падати, як сухий листок; піти в переверти; піти мельника; піти мемелем; піти обертасом; піти обертом; піти шкереберть; повалитися опукою; поздоровкатися з землею; простягнутися на весь ріст; простягнутися на долівці; простягнутися на дорозі; простягнутися на землі; простягнутися на підлозі; хапати сторчака (сторчаки); як у воду впасти; як у воду падати; як у воду камінь.

Приповідки (при падінні): Оце замалим не впав! Скачи здоров! Скачи, куме, траву видно! Чи й у вас як у нас хвалять хлопці сторчка (укр. нар. присл.). Держись за землю, вовка вбив! Геп об землю! А чом ти не впав? Ага, п'ятака знайшов!

Вигуки при падінні: бебесі (*дит.*), бебех, бендзь, беркиць, бех, бовть, бобовх, бризь, брязь, бубусі (*дит.*), бульк, бусі (*дит.*), буртись, бутусь (*дит.*), бух, геп, грюк, гряк, гуп, ляп, лясь, лясък, плюсь, тарах, телеп, трях, тьоп, хляп, шелеп, шелесь, шльоп, шубовсть.

ПАЛІТИ (ТЮТЮН), диміти, кадити, кіптюжити, кіптити, курити, перекурювати, пихкати (люлькою), пихкотати (*т.с.*), пихкотіти, пихтіти, попихкувати, потягати, смалити, смикати, чадити, чадіти,

*** диміти люлькою; диміти самосадом; диміти сигаретою; диміти цигаркою; палити самокрутку; палити сигарету; палити сигару; палити табак; палити тютюн (тютюнець); палити цигарегу; палити цигарки (цигарку); палити цигарку за цигаркою; пахкати люлькою; пахкати цигаркою; пирхати димом; пихкати димом; пихкати люлькою; пихкати самокруткою; пихкати сигаретою; пихкати сигарою; пихкотіти люлькою; пихкотіти самокруткою; пихкотіти сигаретою; пихкотіти сигарою; пихкотіти цигаркою; попихкувати люлькою; попихкувати самокруткою; попихкувати

сигаретою; попихкувати сигарою; попихкувати цигарками (цигаркою); робити перекур; смалити люльку; смалити самокрутку; смалити сигарету; смалити цигарки (цигарку); смикнути люльки.

ПАЛИЦЯ, багамел (*жарт.* назва посоха), бендюг, бендюга і бендюга́, бендюжина, бирнак (палиця з гачком, якою ловлять овець), бич, бичок, бияк, бук, бучок, герлига, говеза, дрин, дрюк, дрючага, дрючечок, дрючина, дрючище, дрючок, дубець, дубина, дубчак, дубчик, дубчикок, заколесник (кілок, яким утримують колесо у возі), заколісник (*т.с.*), истик, істик, кавеня (палиця для мішання соломи при горінні), карлюк, кий, кийок, кийчок, киржа (пастуша палиця), кирнак, кияра, кияка, киян, киянка, кияра, кій, кійок, кійочок, кіл, кілок, кілочок, клобук (*церк.*), клювака (сучкувата палиця), клюка, ключина, ключка, ковеза, ковезка, ковеня, ковизка, ковиска, ковінька, коза (дрюк для підпирання воза), колотушка (палиця для вибивання пилу), коляка, кондюряка, копистка, корбач (кийок), костар, костур, костурець, костуряка, коцюрга, лозина, лозинка, лозиняка, ломака, ломацюга, ломачище, ломачка, ломачок, ломіга, магула (палиця з потовщеним кінцем), магуля, малагавач (герлига), обрубок, огрібач (палиця, якою підгрібають жар), острокіл, пакіл, пакілець, пакільчик, палетиця, палига, палимон, паличка, палюга, палюжка, паняло (прут), панялочка, патер, патерик, патериця, патик, патика, патичка, патичок, пацикілок, підтич (палиця, на яку розвішують рибальську сіть), посох, посошок, прикіл, прикілок, прикол, приколень, прикорень, прикорінь (кілок, до якого прив'язують худобу), притика, притикач, притичина, притичка, прут, прутик, прутина, різка, різочка, рожен, тичина, тичка, утринок, цурпалок, цурупалок, хвойдина, хворостина, хворостинка, хлудина, хлудинка, ціпок, ціпуга, ціпун, ціпура, ціпух, цура, цурбалок, цурка, цурочка, цурпáлок, цурпáлка, цуру́палок, цуру́палочка, шкопирстка, шкопирта, шкопиртка, шко́пирть, шпіцрутен, юрок (палиця для в'язання снопів),

*** барабанні палички; більярдний кий; гумовий кийок; гумовий дубець; диригентська паличка; палички-стукалочки; третя нога (*жарт.*); чарівна паличка.

ПАМ'ЯТАТИ, запам'ятовувати, зятямити, згадувати, пам'я-тувати, поминати, пригадувати, припоминати, споминати.

*** вбиватися в пам'ять; вбиватися, мов цвях; вбивати в голову; вбивати собі в голову; відбиватися в пам'яті; в'їдатися в мозок (в печінки); відкладатися в пам'яті; виринати з пам'яті; врізатися в пам'ять; врізатися в помку; впадати в пам'ять; даватися в помки; даватися в помку; даватися в тямки; датися в пам'ять; ~ впомки; ~ впомку; ~ втямки; ~ втямку; датися взнаки; датися в науку; держати в голові; держати в думках; держати на думці; зав'язати вузлик напам'ять; до нових віників пам'ятати (згадувати); до третіх віників пам'ятати; до зелених віників пам'ятати; заховати в голові; тримати ~; держати ~; удержувати ~; утримувати ~; западати в душу; западати в голову; зарубувати собі на носі; зберігати в пам'яті; зберігатися в пам'ятку; згадувати вдячно; згадувати добрим словом; згадувати добром; згадувати лихим словом; згадувати лихом; згадувати незлим, тихим словом; згадувати з удячністю; карбувати в пам'яті; карбуватися в пам'яті; мати в тямці; мати на пам'яті; назавжди запам'ятати; намотувати на вус; намотувати собі на ус; пам'ятати в усіх подробицях; пам'ятати до нових віників; пам'ятати до віку; пам'ятати себе; перебирати в пам'яті; перегортати в пам'яті; перетрушувати в пам'яті; поминати грішну душу; поминати добрим словом; поминати лихим словом; поминати недобрим словом; поминати незлим словом; поминати праведну душу; приходити на пам'ять; тримати в умі; удержувати в голові; удержувати в пам'яті; у памках тримати; у помках тримати.

Приповідки: Стоїть у голові, як карточка. Пам'ятаю, як нині, що торік десятий понеділок був у п'ятницю. Мені у помку. Як зараз бачу. Ніби перед очима стоїть. Не заросте стежка. Дай Бог пам'яті! Як пам'ять не дасть збрехати. Думка гвіздиком стримить в голові.

ПАМ'ЯТАТИСЯ, запам'ятатися, пригадуватися, споминатися, згадуватися,

*** врізатися в пам'ять; ~ в помку; закарбовуватися в пам'яті; не забуватися; даватися в пам'ять.

ПАМ'ЯТЬ, голова (тримати в голові), памки, пам'яток, помки, спогад, спомин, тьяма (прийти до тями), тямка, тямки, тямок, ум (тримати в умі).

*** вічна пам'ять; добра пам'ять; коротка пам'ять; ледача пам'ять; світла пам'ять.

ПАН, добродій (звертання), паненя, панич, паній, панок, панюга, паня, панячко, підпанок, полупанок, товариш (звертання).

ПАНІКУВАТИ, дрейфити (*жарг.*), драматизувати, занепадати, здаватися, лякатися, налякуватися, перелякуватися, перепуджуватися, перестрашуватися, ускладнювати,

*** занепадати духом; здаватися на милість Богу; опускати вуха; опускати крила; опускати носа; опускати руки; падати духом; робити драми; робити трагедію; ускладнювати ситуацію.

ПАРУБОК, парубійко, парубчак, підпарубок, підліток, парубочок, парубець.

ПАРТАЧИТИ, СПАРТАЧИТИ, базграти, бракоробити, варганити, зварганювати, зліпити, зляпати, капарити, ляпати, ніячити, партолити, парторити, переводити, перекапушувати, перекошувати, перепартолювати, перепарторювати, перепаскуджувати, перепоганювати, перехарамаркувати, перехиблювати, перехняблювати, поганити, скремсати, стулити, хомутати,

*** валити через пень колоду; зводити лемеші на швайку; зводити на нінащо; зводити нанівець; зводити на ніщо; зліпити докупи; наламати дров; орати клепкою; переводити шило на мило; робити, аби робилося; робити абияк; робити для (задля) годиться; робити з лемеша швайку; робити курям на сміх; робити на арапа; робити на галай-балай; робити на галай і балай; робити на галь-паль; робити наперекосяк; робити на тяп-ляп; робити на хіп-хап; робити на швидку; робити на швидкоруч; робити про людське око; робити стук-грюк; робити стук-грюк, аби з рук; робити сяк-так; робити так, що пальці знати; ступою латки до штанів пришивати; товкачем хліб різати; утинати до гапликів; шити білими нитками.

Приповідки: То такий коваль, що уміє зробити з заліза пшик. Ремісник: старі коцюби направляє, а до нових майстра наймає. Пошив: на собаку мале, а на kota велике. Добрий з нього пастух: дає коровам виспатись. Стук-грюк, аби з рук. Утяв дядя, на себе глядя. Утяла, аж пальці знати.

Про несмачні страви: Такий хліб удався, що кіт би за шкуру сховався. Спекла Луця, не схоче їсти й цюця. Пекла — бодай

катових рук не втекла! Місила — бодай трясця трусила! Борщ — хоч на собаку вилий, хоч голову мий. Добра каша: крупина за крупиною ганяється з дрючиною.

ПАСÓВИСЬКО, вигін, випас, пасовище, па́стівень, па́стівник, па́стовень, пастовище, полонина (гірське пасовище), полонинка, по́пас і попа́с, попа́сище.

ПА́СТКА, западня, зашморг, капкан, мишоловка, сильце, тенета, яма.

ПАСТУ́Х, ватажник (кіз), вівчар, волопас, гайдар (великої рогатої худоби), гусік (гусей), гусятник, козар, козопас, конопас, пастушеня, пастушок, підпасач, підпасич, підпасок, скотар, чабан, чабанчук, чередар, чередниченько, чередник і череднік.

ПА́ХНУТИ, відгонити (чим), віддавати (запахом), дихати (чим), духмянити, духмяніти, душіти, пахніти, пахтіти, тхнути,

*** бити в ніс; вдаряти в ніс; видихати аромат; видихати запах; випускати дух; відгонити духом; відгонити пахощами; віддавати духом; дихати пахощами; дихати п'янким духом; обдавати ароматом; обдавати духом; обдавати пахощами; пахнути нафталіном; пахнути полинно; пахнути тліном; солодко пахнути.

ПАХУ́ЧИЙ, ароматичний, ароматний, дурманний, дух-мяний, духмянистий, духовитий, запахучий, запахущий, запашистий, запашний, запашущий, надушений, наодеко-лонений, напахчений, пахкий, пахущий, пашистий, перепак-чений, підпахчений, припахчений, пряний,

*** так і пахкає; так і пашить.

ПЕ́КЛО, преісподня, чистилище,

*** діставатися пекла; лізти в пекло.

Приповідки: Як Марко в пеклі. Цур тобі, пек тобі!

ПЕКЕ́ЛЬНИЙ, нестерпний, страшенний,

*** пекельний біль.

ПЕНЬ, корнадка, корнак, корневище, корняк, корч, корчака, надовб, надовбень, пенечок, пеньок, пеньочок, штурпак.

ПЕРЕБІЛЬШУВАТИ, ПЕРЕБІЛЬШИТИ, (див. перевищувати, перебирати), обжиратися, об'їдатися, обпи-ватися, переборщати, переборщувати, перевитрачати, перев'ялювати, перегвинчувати, перегірчувати, перегодовувати, перегрівати, перегріватися, перегушувати, передержувати, передешевлювати, передешевляти,

пережовчувати, перезво-ложувати, перезеленювати (при фарбуванні), переїдати, переїдатися, перекислювати, перекисляти, перекручувати (занадто), перемаслювати, перемашувати, переморожувати, перемудровувати, перемудрювати, перенавантажувати, перенавантажуватися, перенагрівати, перенагріватися, перенапружувати, перенапружуватися, перенаселювати, перенаселяти, перенасичувати, перенасичуватися, перенатужувати, перенатужуватися, перенедопивати (*жарт.*), переобтяжувати, переобтяжуватися, перепарювати, перепарюватися, переперчувати, перепечалюватися, перепивати, переплачувати, переповнювати, переповнюватися, перепоювати, пересалювати, пересинювати (при фарбуванні), пересироплювати, пересичувати, пересичуватися, пересмажувати, пересмалювати, пересолоджувати, пересолоювати, перестаратися, перестругувати (занадто), пересушувати, перетоншувати, перетреноувати, перетреноуватися, перетривожуватися, перетримувати, перетруджувати, перетруджуватися, перехвалювати, перехвилюватися, перехолоджувати, перехолоджуватися,

*** брати на себе багатого; ~ забагато; брати через край; брати через міру; вдаватися до крайнощів; впадати в крайність; виходити за рамки; взяти лишку; давати гак (гака, гаку) (у дорозі); давати круга; ~ через край; дати перехопу; доходити до крайнощів; згущувати барви; згущувати фарби; перебирати зайвого; ~ крайність; перебирати лишку; перебирати через край; перебирати через міру; перегинати палицю; передавати куті меду; перейти межу; перетягувати струну; переходити межу; переходити міру; робити гак; робити з мухи бугая; робити з мухи вола; робити з мухи слона.

Приповідки: На муху з обухом, на комаря з дрючком.

ПЕРЕВАЖАТИ, переважувати, перевершувати, перевищувати, пересилювати, хвилюватися, бентежитися, страждати, мучитися, совіститися, тривожитися,

*** втирати носа (кому); доводити перевагу (над ким); поставити на місце; збити пиху; совість мучить; бути як у вогні; як на вогні горіти; бути між двох вогнів; між двох вогнів опинятися; ~ потрапляти; виймати душу; виривати душу (кому); кряяти серце.

ПЕРЕВАЖНО, здебільша, здебільшого,

*** в основному; головним чином.

ПЕРЕВА́ЛЬЦЕМ, перевалюючись, перевальки, перевальком, перевальці перевальця, перехильцем, пере́хильці, погойдуючись, похитуючись,

*** качиною ходою.

ПЕРЕВІ́ЩУВАТИ (див перебільшувати), переважати, перевершувати, *** перебільшувати міру; перевищувати ~; стояти на багато голів вище; стояти на голову вище; стояти на першому місці; стояти на першому плані; стояти на сто голів вище; стояти на три голови вище.

ПЕРЕДБА́ЧАТИ, вістувати, віщувати, завбачати, завбачу-вати, накаркувати (*лайл.*), намічати, накреслювати, передбачувати, передвіщати, передрікати, планувати, провіщати, прогнозувати, прорікати, пророкувати, пророчити,

*** дивитися вперед; ~ в завтрашній день; віщуном віщувати; заглядати в завтрашній день; заглядати в майбутнє; заглядати наперед; знати прикмети; пророкувати майбутнє.

ПЕРЕДБА́ЧЛИВИЙ, далекоглядний, далекозорий, далеко-сяжний, запасливий, провидець, прозорлівий, угадливий.

ПЕРЕ́ДНИК, опинка, передничок, попередник, попередниця, фартух, фартушина, фартушок.

ПЕРЕ́ДНІЙ, запчатковуючий, передніший, попередній, початковий, початкуючий.

ПЕРЕКО́НУВАТИ, доводити, втворювати, втворювати, втовкувати, втокмачувати, дорікати, доказувати, запевнювати,

*** вбивати в голову; втворювати в голову; втовкмачувати в голову; вправляти мізки; вправляти мозок; переконувати фактами; втовкмачувати в довбешку; ~ в макітру.

ПЕРЕКИ́ДЯ, вперекидь, калабульці, калабурці, калабуруц, клубком, кумельгом, мельника, мемелем, мемеля, навперекидь, обертасом, обертотом, перевертом, перекидки, перекидом, перекидь, перекидьки, шкереберть, шкопертя. (Див. також “падати”).

ПЕРЕКЛА́ДИНА, балка, бальок, бантина (між кроквами), брус, жердка (в хаті), кладка, обніжок (між ніжками меблів), перебоїна, перекладка, перекриття, перехрестя, поперечина, поперечка, сволок, сволочок, сходи́на (у сходах), сходи́нка, розпірка, трям, трямок, шабель (у драбині), шаблина.

ПЕРЕКЛИК, агейкання, аговкання, перегомін, перегук і перегук, перегуки і перегуки, перегукування, перезва, перекликання, перекличка, перекрикування, пересвист, пересвистування, перетьохкування, перешепт, перешіптування, пугування (в запорожців).

ПЕРЕКО́НУВАТИ, доводити,

*** товкмачити в голову.

ПЕРЕЛЮ́БСТВУВАТИ, багурувати, баламутити, бахурувати, безпутничати, блудити, блудничати, блудодійствувати, блудодіяти, блудствувати, вибасовувати, віятися, волочитися, гріховодити, гріховодствувати, гультяйствувати, гультяювати, зраджувати (в подружжі), легінити (західно-українське), молодичити, підгулювати, підночовувати (в чужих жінок), погулювати, прелюбодіяти, плутатися (з ким), розпусничати, розпутничати, розсобачуватися, хвойдати (ж.р.), хвойдатися,

*** бігати за жінками; бігати за жінками, мов собака за возом; брати шлюб у кропиві; впадати в блудство; вскакувати в гречку; ділити ложе (ж.р.), до інших іржати; до своєї гречки підпускати чужого баранчика (ж.р.), заглядатися на чужих жінок; заглядатися на чужих чоловіків; заплугуватися в жіночих спідницях (ч.р.), злигатися з іншим (іншою), зраджувати направо й наліво; крутити любов; крутити роман; крутити шури-мури на стороні; наставляти роги (ж.р.), міняти женихів, мов рукавички; міняти чоловіків, мов рукавички; піддаватися спокусам; піти на побіганки; піти на побігашки; піти на побігеньки; піти на побігуці; побігти з Лиськом; розділяти ложе (ж.р.); розділяти постіль; стрибати в гречку; стрибати в чужу гречку; стрибати через пліт; скочити через міст; тікати від домашнього вогнища; у корчі скакати; усакувати в горох; учащати до куми; ходити блудними стежками; ходити наліво; ходити собачими стежками; ходити у блудниках (блудницях); чинити блуд; чинити перелюб; чинити перелюбство; шанувати чужу гречку.

Приповідки: Від Варки заблукав до Одарки. Коло пупа чортів купа. Їхав до Хоми, а опинився у куми. Хіба мало тих котів, що масло люблять. За бабою не побоїться полізти й до чорта на роги. Люлі-люлі, дитя, спать, мати одна — батьків п'ять. В чужу жінку чорт ложку меду кладе. В старій печі дідько теж топить (про подружню зраду старих). Свищи, попоньку, бо вже попадає

помандрувала. Скік через попів тік та до Гапки в горох — ох як гарно удвох! Заграв журавля й зім'яв гречку в цвіту.

ПЕРЕМАГАТИ, ПЕРЕМОГТИ́, бороти, виділятися, вивищуватись, виносити, видолати, видоліти, долати, долити, загарбувати, завойовувати, звойовувати, захомутати, захоплювати, здоліти, змагати, неволити, оволодівати, одолівати, одоляти, окуповувати, осилювати, переборювати, переважати, переважувати, перевершувати, перевищувати, пересилювати, підкоряти, побивати, поборювати, повоювати, погúлати, подóлувати, подóлювати, подолівати, подужувати, покоряти, полонити, поразати, приборкувати, справлятися,

*** біду пересилювати; брати бика за роги; брати гору (верх); брати в лабети; ~ в лещата; брати верх; брати в полон; брати гору; брати права; брати свої права; брати реванш; брати штурмом; вибивати ґрунт з-під ніг; вигравати бій; вигравати справу (в суді); виносити на своїх плечах; ~ на собі; ~ на шиї; давати бій; готувати ґрунт; давати собі раду; давати реванш; долати наругу; здобувати перемогу; змагатися між собою; класти на лопатки; класти на обидві лопатки; мати перевагу; одержувати верх; одержувати гору; переборювати страх; ставати кучером; перемагати себе; у кулаці тримати; учесати по самі помідори (*жарт.*).

Приповідки: Ваша бере! Ваша взяла! Наша бере! Наша взяла!

ПЕРЕМО́ЖЕНИЙ (див. підкорювати), невладущий, повержений, погромлений, розбитий, розгромлений, розтросчений, уярмлений,

*** покладений на лопатки.

ПЕРЕПІ́ОНА, перешкода, завада, більмо,

*** як більмо на очах; як сіль на оці; як більмо на оці.

ПЕРЕРОБЛЯТИ, ПЕРЕРОБИТИ, видозмінювати, видозміняти, змінювати, міняти, перебудовувати, перева-рювати, перевзувати, переінакшувати, переіначувати, перейменовувати, перековувати (у вихованні), пере-колпачувати, переконструйовувати, перекопувати, переко-шувати, перекраювати, перекривати (дах), перекріплювати, перекріпляти, перекутувати, перелагоджувати, перелад-нувати, перекроювати, перелатувати, перелаштовувати, перелицьовувати, перелініювати, переліплювати, перемазувати, перемайстровувати, перемальовувати, перемивати,

перемірювати, переміряти, перемітати, перемонтовувати, перемотувати, перемощати, перемощувати, перемуровувати, перенавчати, перенизувати, перенумеровувати, переобговорювати, переобирати, переобладнувати, переобліковувати, переобмундирувати, переодівати, переодягати, переозброювати, переозвучувати, переокулірувати, переопилювати, переорганізовувати, переоркестровувати, переорювати, переоснащувати, переоформлювати, переоформляти, переоцінювати, перепакувати, перепирати, переписувати, перепідготовляти, перепланувати, переполіскувати, переполювати, перепорювати, перепоховати, перепрасовувати, перепроєктовувати, перепрягати, перераховувати, переревізувати, перередаговувати, перереєстровувати, перерисовувати, перероблювати, перерозподіляти, пересвердлювати, пересівати, пересідлувати, пересіювати, перескладати (іспит), пересклити, перескрібати, перескубувати, пересмолювати, переснащати, переснащувати, пересновувати, перестеляти, перестригати, перестругувати, перестьобувати, пересуджувати, пересукувати, перетасовувати, перетворювати (на що), перетісувати, переупаковувати, переустатковувати, переучувати, перефарбовувати, перефасонювати, переформовувати, переціджувати, перечищати, перешивати, перешнуровувати, перештопувати, перещеплювати,

*** вибивати з сідла; вибивати з колін; виводити з ладу; виривати з колін; докорінно міняти; змінювати на гірше; змінювати на краще; міняти шило на мило; міняти шило на швайку.

ПЕРЕСПІВ (літ.); епігонство (*зневаж.*), наслідування, переказ, перелицівка, перелицьовування, переспівування,

*** літературний протопт.

ПЕРЕСТАВА́ТИ, припинятися, наставати,

*** настав кінець.

ПЕРЕ́ЧЕННЯ, спротив.

ПЕРЕ́ЧИТИ, анікати, анінікати, баламутити, баламутитися, баскаличитися, бойкотувати, брикатися, бришкатися, бунтувати, бунтуватися, відгетькуватися, відкидати (*напр.*, твердження), відмагатися, віднікуватися, відстоювати, вpirатися, вільнодумствувати, ворохобитися, гедзатися, гедзкатися, гороїжитися, дібїтися і дибїтися, ерепенитися, забороня-

ти, загетькувати, заказувати, закомизитися, заперечувати, затинатися, зацитькувати, збаламучуватися, здиблюватися, зноровлятися, іритуватися, їжачитися, каламутити, ко́затися, комизитися, кородитися і короді́тися, костричитися, коцюбитися, критикувати, кусатися, ламатися (перед ким), наїжачуватися, на́костричуватися, на́стовбурчуватися, на́щети́нюватися, не дозволяти, ні́кати, норовитися, опенчатися, опинатися, опиратися, опротестовувати, оскаржувати, ослухатися, ощетинюватися, перечитися, перешкоджати, повставати, прискати, протестувати, противитися, протидіяти, протистояти, пручатися, розкомизитися, розноровитися, розпручатися, сперечатися, спинатися (проти кого), спинчатися, спростовувати, стовбурчитися, суперечити, суперечитися, супротивитися, упиратися, хвицатися, хвицькатися, наполягати, на́гострювати (на чому), сперечатися, суперечити, хорохоритись, затюкувати,

*** брати за горло; братися в ручки; вести своє; вести своєї; вести свою лінію; відбиватися руками й ногами; відмахуватися обома руками; витримувати марку; витримувати характер; вступати в суперєки (суперечку); входити в суперечки; гладити проти шерсті; гнути своє; гнути своєї; гнути свою лінію; гладити проти шерсті; голосувати проти; давати бій; давати по руках; давати відсіч; давати на одкіш; давати гарбуза (при сватанні); давати відкоша (одкоша); дати на одсіч; заступати дорогу (кому); затикати пельку; затикати рота; зводитися дибки (на дибки); знов за рибу гроші; зустрічати в штики; іти врозріз; іти всупереч; іти навзавод; іти навзаводи; іти навпроти; іти наперекір; іти напроти; іти насупереки; іти проти; іти проти течії; іти своєю дорогою; іти своїм курсом; іти своїм ходом; іти своїм шляхом; казати на́криво; казати слово впоперек; казати слово накриво; казати слово насторч; кидати виклик; кивати головою (ні, заперечувати); кісткою в горлі ставати; кривити рота; крутити цуцика; мати свій характер; морочити голову; на пеню робити; наступати на горло (кому); не давати згоди; не давати на поталу; не давати спуску; не давати себе в образу; не дарувати свого; не згоджуватися; не піддаватися; не погоджуватися; не попускати (кому); не попускати обра́зу; не попускати свого; не поступатися; не поступатися ні на грам;

не поступатися ні на крок; не поступатися ні на п'ядь; орати клепкою; палахнути вгору; перебивати дорогу; перебігати дорогу; переходити дорогу; переходити дорогу з порожніми відрами; перечити чортиці в очиці; повертати на своє; позбавляти голосу; працювати за своїми правилами; стояти кісткою (у когось); показувати зубки; правити своє; робити всупір; робити наперекір; робити напереріз; рогом упиратися; скакати цапа (цапки); ставати з ніг на голову; ставати в опозицію; ставати гопки; ставати дибки; ставати дубала; ставати навдиба; ставати навкірки; ставати наперекір; ставати наперекори; ставати кісткою поперек горла; ставати руба; ставати на диби; ставати на заваді; ставати на перешкоді; ставати на прю; ставати на путі; ставати óпір; ставати поперек; ставати поперека; ставати поперек горла; ставати поперек дороги; ставати попереки; ставати ставма; ставати сторч; ставати сторчака; ставати сторчаком; ставати сторчма; ставати цапа; ставати цапки; ставити питання ребром; ставити питання руба; стояти на одному; стояти на своєму; стояти поперек дороги; стригти проти шерсті; хапати за горло; чинити опір; чинити своїм робом; чинити свою волю; чинити спротив.

Приповідки: Не випадає москаля дядьком звати.

Слова заперечення: Авжеж! (з іронією); А дзуськи! Ану тебе! А таке ж! Гарним хвалишся! Дарма! Де в біса! Де в гаспида! Де вже! Де вже там! Де вже тут! Де в ката! Де ж пак! Держи в обидві жмені! Де там! Де тобі! Дідька лисого! Дідьку лисому розкажи! Діставати гарбуза. Діставати відкоша (одкоша). Дзуськи! Дідька лисого! Дурниці! Є коли! (як відмова). Завтра з мішечком! Зась! Заськи! Здрастуйте, я ваша дядина! Здрастуйте, я ваша тьотя! Знайшли дурня! Знайшов, чим хвастати! Знати не знаю! З якої радості! З якої речі! І знати не хочу! І не подумаю! Кий біс! Кий чорт! Кий чортів батько! Куди ж пак! Куди там! Куди тобі! Легко сказати! Наставляй кишеню! Не буде діла! Не діждеш! Не закудикуй! Нема дурних (дурнів);! Не скажіть! Не твоє діло! Не твого розуму (ума); діло! Ні в світі! Ні в якому разі! Ні за що в світі! Ні і ще раз ні! Ні-ні-ні! Нічого подібного! Нічого схожого! Ну знаєш! Осюди лишень слухай! (не по-твоєму буде!). Ото ще! Оце! Оце вигадав! Оце ще вигадав! Проте! Прямо там! Пусте! Розкажи своїй дядині! Розкажи своїй тьоті! Спасибі вам

у шапочку! Спасибі вашій тьоті! Спасибі вашому батькові! Та Бог з тобою! Таке скажете! Та куди ж пак! Та прямо! Та таке ж! (Полтавщина). Та так же! (*т.с.*). Телись, ялова! Тільки через мій труп! Це вже занадто! Цей номер не пройде! Цур, дурню, й масла грудка! Цур йому, пек! Цього ще бракувало! Через мій труп! Чорта з два! Чорта лисого! Чорта пухлого! Чорта смаленого! Чудак чоловік! Хай Бог милує (боронить). Ще чого! Ще що вигадай! Ще що придумай! Що ти! Як би не так! Яке там! Якраз! Віжка під хвіст попала. Не випадає москаля дядьком звати. Не моє діло. Не мого розуму діло. Кому яке діло. А тобі що за діло? Та ти що? Та як же так? Друже мій! Дорогий мій друже! Що ще вигадай. Що ще видумай. Що ще зроби. Що ще придумай.

Приповідки: Воно то так, та трішечки не так.

ПЕРЕШКОДА, барикада, брама, броякі (назва порогів на Дністрі й Бузі), вал (земляний), вориння, вір'я, ворота, вузол, гат, гата, гатка, гать, горожа, грати, гребля, дамба, дзот, дот, забора, забороло, завада, завал, загата, завіса, загорода, загородження, загородка, загорожа, загороження, заковика, заковичка, закота (*діал.*), заліг, замок, заморощка, замула (для човна), запона, запонка, запруда, засіка (в лісі), заслін, заслінка, заслон, заслона, застава, заставка (на всі заставки), засув, засувка, затримка, зачепа, зашіпка, зашморг, зруб, зупинка, кашиця (загата по берегах гірської річки), ліса, мур, надовб, надовба, надовбень, надолобень, огорода, огорожа, окоп, о́пліт (з жердин), паркан, перебірка, перегата, перегатка, перегорода, перегородка, перегорожа, переділка, передпілля, перéкалка (брудні ручаї через ґрунтову дорогу), перéкалок (*т.с.*), перекат, перекіп, перекоп, перемичка, переміл (мілина, що йде від берега), переміль, перéпин, перепон, перепона, перепоня, пересип, пересічка, перéтика, перетинок, перечепа, перечіпка, перило, поріг (пороги (на річці)), поручні, прив'язь, припон, притичина, притичка, решітка, січ, та́ма, тин, частокіл, шіпот (поріг на річці), щит, *** вогненний (вогняний); вал; камінь спотикання; китайська стіна; китайський мур; міська стіна; міський мур; непереборна перешкода; палиця в колесі; підводне каміння; підводні рифи; сніговий вал.

Приповідки: Мов чиряки на печінки.

П

ПЕРЕШКОДЖАТИ, барикадувати, барикадуватися, заважати, за́стувати, задержувати, затримувати, здержувати, перегачувати, перекривати (річку), перемикати, перепиняти, пересікати, перетинати, порушувати, торпедувати,

*** більмом стояти; бути кісткою в горлі; бути, як болячка на носі; бути, як запороха в оці; бути, як сіль в оці; бути, як хрін у носі; бути, як чиряк на боці; вибивати дур (дурість); вибивати ґрунт з-під ніг (кому); вибивати дурощі з голови; вибивати з-під сідла; вибивати козирці; вставляти (встромляти) палиці в колеса; запиняти дорогу; заступати дорогу; заступати світ; заступати стежку; заступати шлях; зачіпати возом; зачиняти двері; крутити роги (кому); не давати ходу; перебивати дорогу; перегризати горло; перекривати кисень; перекривати повітря; переорювати межу; перепиняти дорогу; перетинати дорогу; перетинати стежку; перетинати шлях; переходити дорогу; переходити дорогу з порожніми (пустими); відрами; підкошувати на пні; підрізувати на пні; підрубувати на пні; підрубувати під корінь; сидіти болячкою в серці; сидіти болячкою на тілі; сидіти, мов ворона в сливах; сидіти, мов чиряк на носі; совати дрючки в колеса; совати палиці в колеса; спалювати мости (перед ким); ставати каменем спотикання; ставати на дорозі; ставати на заваді; ставати на переметі; ставати на перепоні; ставати на перешкоді; ставати ножом поперек горла; ставати поперек горла; ставати поперек горла кісткою; ставати поперек дороги; стирчати спичкою в оці; ставати кілком в горлі; ставати кісткою в горлі; стриміти спичкою в оці; наступати на горло; чинити спротив.

ПЕ́СТИТИ, викохувати, виходжувати, виняньчувати, випестувати, відкохувати, годити, голубити, догоджувати, мазати, ніжити, плекати, піклувати, приголублювати, потакувати, прислуговувати, прислужуватись, слугувати.

*** годити, як малій дитині; не давати волоску з голови впасти; не давати пилині впасти; не давати волосині впасти; не давати пороху впасти; не давати порошині сісти; пилинці (пилиночці) не давати впасти; порошинці не давати впасти.

ПЕ́СТУ́Н, білоручка, мазій, мазун, мазунець, мазунчик, пестій, пестунчик, плеканець, приголубник, приголубничок, улюбленець, щасливець.

*** мамин мазунець; мамин мазунчик; мамин пестунчик.

ПИЛ, за́порош, кипоть, киптюга, кіптява, киптюга, ки-поть, кипть, кіптюга, кіптява, кіптяга, кужила, кура, курище, куря, кúрява, курявиця, куряниця, кушпела, кушпила, пилина, пилинка, пилинонька, пилиночка, пилок, пилочок, пилю́га і пилюга́, пилюжина, пилюка, пилюра, пиляка, пилячка, порох, порохнява.

ПІЛЬНИЙ, спостережливий, стокий, остроокий, видющий, під-
глядач, вивідувач, провокатор,

*** гострий на око; меткий на око; недремне око.

ПІРХАТИ, пирскати, порскати, прихати, фиркати, форкати, форкотати, форкотіти, чмихати.

ПИСЬМЭННИК, ба́зграч, борзописець, боян, віршомаз, графоман (*зневаж.*), записувач, клацик (від клацати на машинці), лірохвіст, літератор, мазій, макулатурник, одописець, описувач, партач, передряп, переспівувач, перодряп, перошкряб, писак, писака, писарина, писарчик, писарчук, писарьок, писачка, писачок, письмак, підспівач (поганий поет), пііт, піснетворець, пописувач, початківець, римувальник, словотвор, словотворець, сміхотворець (про сатириків, гумористів), сонцепомагай (*лірич.*), сочинитель (*знев.*), співець, творець, трубадур (поет-лірик), фразувальник.

За жанрами: байкар, гуморист, документаліст, драматург, есеїст, казкар, критик, лірик, літературознавець, новеліст, перекладач, пісняр, повістяр, поет, публіцист, прозаїк, рома-ніст, сатирик, фантаст,

*** вершник Пегаса; вічний раб пера; інженер людських душ; літературний критик; літературний молодик; майстер пера; майстер слова; працівник літературної ниви; придворний поет; розбійник пера; чорнильна душа.

Приповідки: Так пише, як муха дише.

ПИСАТИ, шкрябати, підписувати, переписувати, прописувати, пред-
писувати, пописувати (про письменників і журналістів), друку-
вати (на пишучій машинці),

*** виводити літери; писати каліграфічно; писати з помилками; писати з каліграфічними помилками; писати, як курка лапою; шкрябати як курка лапою.

Приповідки: Пиши пропало. А контора пише!

П

ПІТАТИ, ПІТАТИСЯ, вивідувати, випитувати, інтере-суватися, запитувати, напитувати, перепитувати, підпиту-вати, попитати, поспитати, розпитувати, розпитуватися, цікавитися,

*** питати навздогін; питати спрашуваного (*ірон.*); прояв-ляти інтерес; проявляти цікавість.

ПІТИ, гольгати, дудлити, жлукта́ти, жлу́ктити, ковтати (рідину), питки, питоньки, питусі, смоктати,

*** гамувати спрагу; губи вмочити; пити християнську кров; тамувати спрагу.

ПИХА́ТИЙ, амбітний, амбіційний, бундючний, бундячний, бурмило, бурмилуватий, величайка (у припов.: “Ми думали, що то сито, а то обичайка, ми думали, що то хлопець, а то — величайка.”), вельможний, верхогляд, верхоглядний, верхоум, верхоумний, вискочень, вискочка, вихваляка, вихватько, владовельможний, владоможний, вождьотип, гонористий, гоноровий, гоноровитий, гордий, гординя, гордівливий, гордівник, гордїй, гордливий, гордовитий, гордуватий, гордун, гордяк, гороїжистий, дериніс, думний, задавака, задавакуватий, задавачкуватий, задеригузнений, задеридзьобий, задеридзьобистий, задериніс, зазнайко, зазнайкуватий, зазнаний, замудрий (вважає себе мудрішим, ніж є насправді), запанілий, запишний, зарозумілець, зарозумілий, зарозуміха, зневажаючий, зневажливий, кокошистий, кокошний, коноза, конозистий, ламота (про молодих), мацапура, мацапуристий, мордодзвон, мугир, мугиряка, мурло, набакирений, набундючений, надутий, непендючений, напіндючений, напівнячений, напринджений, напищений, норовистий, норовитий, носо-дер, носодрал, пановитий, піндючливий, піндючний, пи-хань, пихливий, пиховитий, пихуватий, пишавий, пишний, погордий, погордливий, погордий, самовдоволений, самолюб, самолюбний, самохвал, самохвалець, сановитий, славолюбець, спесивець, спесивий, туз, туз-козир, фанаберистий, фанфарон, фанфаронистий, фонбарон, форсистий, фудульний (*dial.*), хвалько, хвалькуватий, хвастовитий, хвастун, хизливець, хизливий, хизуватий, хизун, хорохористий, чванливий, чвань, чванько, чваньковитий, чванькуватий, чинодрал, щоголь, якало, ямикало,

*** ані приступу; без бука не підступай; без ломаки не підступишся; без палиці ані приступ; без палиці не підступай;

бундючиться, як циганська воша; вважає себе пупом землі; велика важниця; веде свою лінію; велика гуля на рівному місці; велика цяця; велика шишка; велика штучка; велике цабе; великий пан (*ірон.*); великий чоловік на малу одєжину; великого болота кулик; великого пана цяця; великої кошари свиня; величається, як Берко в колоді; величається, як будяк на городі; величається, як дурень латкою; величається, як заєць хвостом; величається, як кобила до будяка; величається, як корова в хомуті; величається, як кошень в попелі; величається, як куций бик у череді; величається, як попада на весілі; величається, як поросля на орчику; величається, як свиня в барлозі; величається, як свиня в дощ; величається, як сучка в човні; величається, як теля в нариптику; величається, як умита свиня; величається, як чумацька воша; високо несеться; витримує роль; гне свою лінію; грає роль; гне кирпичу; гордий, як пузир водний; гордиться, як піп на віварі; гордовитий колосок (порожній); дере голову, як попова кобила; дере ніс; дере носа; дере губу; дере кирпичу; дме губу; дметься, як жаба в болоті; дметься, як жаба на кладці; дметься, як жаба під пеньком; дметься, як жаба проти вола; дметься, як індик; дметься, як ковальський міх; дметься, як на вогні лопух; дметься, як на троні; дметься, як шкурат (шкураток) на вогні; дивиться звисока; дивиться чортом; дивиться, як піп на ризи; з апломбом; з гонором; індик кишкатий; і з óвсом не приступиш; і кирпичу вгору; і на козі не під'їдеш; і не приступай; і не приступайся; і приступитися страшно; і хвіст розпустив; і через гріб не плює; і через губу не плює; керівна макітра; князьком почувується; корчить з себе великого пана; корчить з себе великого птаха; корчить з себе велику рибу; корчить з себе начальника; корчить з себе не останню спицю в колесі; корчить з себе непросту птицю; корчить з себе птаха високого польоту; корчить з себе птаха не нашого польоту; кулик на соколиному місці; кум королю і сват міністру; ламається на макарони; любується сам собою; мухи в носі грають; набрався панської юхи; надто високої думки про себе; надувся, як квочка на дощ; надувся, як сич на сову; нам нерівня; на сто рублів чвані; невидальце з фуркальцем; некоронований царьок; не нашого криласу; не нашого пера пташка; не нашого полку; не нашого села прихожанин; не приступитися; не чує пупа на череві; ніс вище губи носить; носа кочергою (коцюбою)

не дістати; носить голову, як гуска; не дозволяє бути з ним запанібрата; пані на всі сани; пан на всю губу; паном діло; пан-соломою напхан; піднімає носа; пуп землі; сидить, як морква в грядці; сидить, як рахмистриня; тільки зірок з неба не знімає; хизується, як на присте́жці; ходить гоголем; ходить козирем; ходить королем; ходить павичем; ходить півнем (півником); ходить тузом; ходить, як індик переяславський; ходить, як пава; ходить ребром; чвань пороссяча; через голови плює; через губу не плює; чхає по-панськи; широкого поля ягода; шляхтич з перевареної сироватки; щоголь — пороссячі ноги.

Приповідки: Благородний, як кабан городній. Великий там, де маленькі вікна. Гонор такий, що граблями носа не дістанеш. Дума, що Бога за бороду взяв (упіймав, ухопив). За великим носом нічого не бачить. Знайте нас: ми кисліці, з нас то квас! Запишався, наче кобила до будяка. Запишалась, ніби засватана (про жін.). Надувся, ніби наперед п'ятами обувся. Перевчився на один бік. Панич, що украв бич. Помазався в пани. Так себе веде, що куди ж там! Хоч трісь, а пнисть! Чи дурень, чи пишен. Гречана каша хвалилась, ніби вона з маслом народилась. Велика Стеха пані, що сіла в панські сани. Ти до неї косяю-косяю, а вона й голову дере. Взявся під боки та й думає, що пан. Жаба свище, пана їсти кличе. Не так пани, як підпанки. Шляхтич кобеляцький: одна нога в чоботі, а друга в лапті. Загордилася свиня, що об панський тин чухалась. Розступіться, люди, бо в мене спідничка лопотить. Роздайся, море, жаба лізе! Подумаєш, корж з маком! Дивіться на нього сьогодні, бо завтра не дотовпитесь. Над тебе, Хома, і в світі нема. Запишався, що в нову свитку вбрався. На гріш амуніції, на десять амбіції. З цього шику не вийшло б пшику. Сидить, надувається, вперед п'ятами озувається. Куди ж пак! (кажуть про пихатого). Чи й не цяця! Чи й не пава! Чи й не пан!

ПІЯЧИТИ, ЗАПІЯЧИТИ, бенкетувати, бражитися, бражничати, бухати, бухарити, веселитися, випивати, вмазати, глушити, гольгнути, грякати, гуляти, гульбувати, гультяювати, гухкати, дерболизнути, добавляти, дудлити, жлоктати, жлуктити, закладати, запити, запортвейнитися, зап'яничити, киряти, клюкати, клюпіти, кругляти, кружати, кружляти (пити по колу), кубрячити, лигати, набиратися, набльовкуватися, набражуватися,

набудьздоровкатися, нажаблюватися, назюзюкуватися, накачуватися, наквашуватися, наклюкуватися, налигуватися, нализуватися, наликуватися, налимонюватися, налюрюватися (рідко), намогоричуватися, напиватися, напівлітруватися (*жарт.*), нарізуватися, настограмитися, нахлебтуватися, нахлистуватися, нахлюпатися, начастуватися, обпиватися, осушувати, перебирати, перехиляти, перенедопивати (*жарт.*); пити-гуляти, підвипити, підгулювати, піддавати (о, ми тоді піддали!), підпивати, підхмелюватися, підхмелятися, похмелятися, приголублювати (чарку), причащатися, пропивати, пропиватися, проспиртовуватися, розважатися, смалити, смикати (*жарт.*), смиконутити, смоктати, телепнути, хилити, хиляти, хлебестати, хлебонутити, хлебтати, хлєпнути, хряпати, цмулити, цюкати, чабулькати, чаркати, чаркувати, чаркуватися, частуватися, чверткувати, черкати,

*** бути завжди третім; вживати грішне зілля; вживати грішну воду; вживати пекельне зілля; виглушити пляшку; випивати з причепом; висушити пляшку; вицідити пляшку; вкидати чарку в рот; водити п'яну брашку; водити теплу компанію; вклонятися чарці; вчашати до блакитного змія; вчашати до зеленого змія; гладити дорогу; глушити горілку; глушити чарку за чаркою; горілку, як воду дудлити; добряче піддавати; допиватися до чортиків; жлуктити, як віл воду; жлуктити, як корова воду; заглядати в пляшку; заглядати в чарку; задавати восьмуху; задавати літруху; задавати півлітра; задавати пляшку; зажирлювати очі; зазирати в чарку (чарочку); закладати за галстук; закладати за комірць; закроплювати душу; заливати за галстук; заливати очі; заливати очі горілкою; заливати памороки; заливати пельку; заливати сліпаки; заливати тугу горілкою; заливати хробака в серці; заливати черв'яка в серці; запивати на всю губу; зачмелювати голову; киснути в горілці; ковтати пальонку; купатися в горілці (у вині); курити орацію; лизнути скляного бога; лити в горлянку; молитися до скляного бога; набиратися, як жаба мулу; наливати повнії чари (з пісні); напиватися до нестями; напиватися до самісіньких риз; напиватися до чортиків; наступати на пробку; не визнавати сухого закону; не викапати; не викапати з горілки; не викисати; не вилазити з забігайлівок; не вихмелятися; не витверезуватися; не витверезятися; не виходити з горілки; не

виходити з хмелю; не дотримуватися сухого закону; не залишати на сльози; не знати міри в чарці; не мати просипу; не просихати; не розминатися з чаркою; омивати куплене; осушувати до дна; перебирати зайвого; перебирати через край; перебирати через міру; перехиляти чарки (чарчину); перехиляти чарку за чаркою; пити адамові слізки; пити, аж гай шумить; пити, аж небо вгинається; пити аж небові жарко; пити безпробудно; пити безпросвітно; пити безпросипно; пити без просипу; пити до дна; пити в три горла; пити входини; пити горілку, як воду; пити до дуру; пити до зволу; пити до ізволу; пити запоєм; пити змиршину; пити й гуляти; пити кругову; пити мирову; пити могорич; пити на брудершафт; пити на дорогу; пити на дурника; пити на дурничку; пити на дурняка; пити на дурнячка; пити на колісниці (на дорогу); пити на посошок; пити на потуху; пити на коня; пити на свої; пити на свої кривні; пити на халяву; пити нахілки; пити нахильки; пити нахильцем; пити нахильці; пити на чесно зароблені; пити обжинки; пити обмолотини; пити одрізне; пити по марусин поясок; пити по останній; пити по першій (по другій і т. д.); пити по-чорному; пити прощальну чарку; пити стременного; пити, щоб очі не западали; плювати на сухий закон; полоскати горло; полоскати зуби; полоскати повивач (пити після хрестин); полоскатися в вині; полоскатися в горілці; промочувати горло (горлянку, гортань) припадати до горілки; полюбляти чарку; потрапляти в лапи до зеленого змія; потягати спиртягу; приймати в кінських дозах; приймати стограмовича; прикладатися до чарки; приливати покупку; припадати до чарки; пропивати останній розум; пропивати розум; пропиватися до копійки; пропиватися до нитки; пропиватися до шеляга; прополіскувати горло (*ірон.*); пропускати по маленькій; пропускати по гранчаку; пускати по колу гранчака; пускати по колу келих; пропускати по соцькому (по сто грамів); пускати по колу чарку; роздавлювати (роздушувати); літруху; роздавлювати півлітра; роздавлювати пляшку; смикати варенуху; смикати окаянну; смикати оковиту; смикати по сто грам; смикати сірка; смоктати горілку; співатися з кругу; співатися з пуття; співатися на синьо; сьорбнути лишняка; споживати чортове зілля; тинятися по буфетах; тинятися по випивайлівках; тинятися по ресторанах; тинятися по чайних; тинятися по шинках; топити душу в хмелєві; топити розум у чарці; убивати

муху; убивати чмеля; ударятися в горілку; удаватися в горілку; уклонятися чарці; хилити красовулю (велику чарку); хияти по маленькій; хияти чортове зілля; ходити до чопа (в шинок); чхати на сухий закон.

Приповідки: Як ті п'яниці щодня п'ють, добре, що ми позивали. Перше, що я горілки в рот не беру, друге, що день не такий, а третє, я вже дві випив. Не п'ють тільки телефонні стовпи, бо в них чашечки догори дном. У неділю: “Гой-я, гой-я!”, в понеділок — “Голівонька моя!”. За однією чаркою й наймит не закушує. Коли чхнуть, жартують: “Чи не на могорич чхається?”. Коли ніс свербить, примовляють: “Мабуть чарку хтось налле”. (Інший варіант як продовження: “Або дулю хтось дасть”).

Українські припросини до випивки: Ану за вино, чи не скисло воно! Вип'ємо по череп'яній, щоб не були п'яні. Покажіть путь, як горілку п'ють. По наському звичаю треба пити горілку до чаю. Далі: Випийте по другій, щоб на одній не скакати. (або: “Як чарочку, так парочку”). Бог любить трійцю. (або: “Випий три та й вуса утри”). На трьох колесах не їздять. По чарці, по парці та вп'ять по п'ять. Давайте шестую прогнать тую. Усім по сім. Усім по сім, а мені вісім. По старинному обряду п'ють дві ізряду (коли наливають “штрафну”). Перед обідом не вадить, а по обіді заглядить. Що потравка, то поправка. По отченаші напиймося по чаші. Поклавши ложки, напиймося трошки. Поставивши тарілки, напиймося горілки. Випийте на потуху. На потуху випийте четвертуху. Випий! Нубо, хоч подерж у руках. Візьміть хоч у руки. Хто не вип'є до дна, той не мислить добра. Хоч у губу візьміть: може, з отрутою даєте (гість до хазяїна). Торкни в губу. Випивай, щоб дід не ворчав. Випивай, щоб на сльозу не оставалось. Не зоставляй на кучері.

ПІВЕНЬ, будимир (у загадці), когут, когутик, кокош, кокошик, петя, петька, півник, півничок.

ПІДБҰРЮВАТИ, ПІДБҰРИТИ, баламутити, заохочувати, збунтувати, збурювати, каламутити, колотити, мутити, намовляти, настрєнчувати, настрєнчувати, настроювати, настрєнчувати, настрєнчювати, натуркувати, науськувати, нацьковувати, нашіптувати (радити тайкома), нашіпговувати, нашіпгувати, наштирувати, наштирювати, підбивати (на що), підводити (*m.c.*), підговорювати, підговоряти, піддражати,

піддражнювати, піддрочувати, піджигувати, підмовляти, підмогоричувати, піднукувати, підохочувати, підстирювати (“Підстирила й мене стира.”), підстроюджувати, підстриючувати, підцюкувати, підцьковувати, підштовхувати, під’юджувати, приохочувати, провокувати, спонукувати, спонукати, схиляти (до чого), юдити,

*** давати піддрочку; давати піджоги; збивати (зводити) з розуму; збивати з шляху; збивати на манівці; збивати на слизьке; збивати на хибний шлях; збивати з ума-розуму; натуркувати вуха; натуркувати повні вуха; підбивати (підводити) на гріх; підводити на слизьке; підштовхувати у плечі; порушувати спокій; призводити до гріха.

Приповідки: Хороше порадив, хоч покинь. Піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала.

ПІДВІС, завіс, кріплення, навіс, петля, підвіска, підвісок, підвісочок, шпуга.

ПІДДЕРЖУВАТИ, підтримувати, пособляти, сприяти, підбадьорувати.

*** держати сторону (чую); триматися справедливості; ~ закону; держати руку (за кого); держати в залізних кігтях; цупко держати; держатися слова.

Приповідки: Краще не обіцяти, як слова не здержати.

Вигуки: Вище голову!

ПІДДОБРЮВАТИСЯ, блазнювати, блюдолизити, вислужуватись, згоджуватися, догоджати, запобігати, коритися, лабузнити, лакузити, лаштитися, лестити, лисичити, льокаювати, медоточити, низькопоклонствувати, підбріхувати, підгавкувати, піддобрятися, підкорятися, підлабузнюватися, підлещуватися, підлизуватися, підлягати, підмазуватися, підмашуватися, підмогоричуватися, підмошуватися, підсипатися (до кого), підсолоджуватись, підспівувати, підстилатися, підтакувати, підхвалювати, плазувати, плебействувати, повзати (перед ким), потакати, потакувати (кому), прикорюватися, присусіджуватися, притакувати, присябритися, улещати, улещувати, холуйствувати,

*** бігати хвостом (хвостиком) (за ким); без мила в душу влазити; бути на побігеньках; заглядати в очі; згинати коліна; ~ шию; гнути коліна; гнутися в дугу; згинатися ~; згинатися в три погібелі; ~ в три біди; ходити хвостом; тягнутися хвостом

(за ким); виляти хвостом; втиратися в довіру (довір'я); входити в довіру; запобігати ласки; кадити фіміам; лизати зад; лизати п'яти; підгортати під себе хвіст; служити на побігеньках.

Приповідки: Не насмілюється звести очі. Трохи у вічі не вскочить.

ПІДЗЕМЕЛЛЯ, прокоп, штрек (у шахті), шахта, підкоп, нора,

*** підземний прохід; кротова нора.

ПІДКОРЮВАТИ, ПІДКОРІТИ, вгамовувати, вговтувати, впорувати, втихомирювати, вшорювати, гамувати, гнітити, гнобити, гнuzдати, гнути, давити, долати, домагатися, заарканювати, загнuzдувати, закабалювати, закапканювати, залигувати, заневолювати, запрягати, заспокоювати, зацитькувати, зволодати (найчастіш собою), здержувати, змушувати, налигувати, неволити, об'їжджати (коня), об'їжджувати, одомашнювати (дику тварину), одомнювати (*т.с.*), осаджувати, осмикувати, перемагати, підбивати (під себе), підгортати, підкоряти, поборювати, погулувати, подолувати, поневолювати, приборкувати, пригніздювати, пригнічувати, пригноблювати, придавлювати, прижучувати, прикайданювати, приневолювати, приручати, присмиряти, притісняти, приструнчувати, притискати, притискувати, притлумлювати, приярмлювати, скоряти, стояти (на комусь), стримувати, стриножувати, тихомирити, топтати, укоськувати, упокорювати, усмиряти, утискувати, утихомирювати, утишувати, уярмлювати, чавити, чавучити,

*** без мила голити; брати боєм; ~ в молотки; ~ в обмолот; ~ в роботу; ~ в стоси; ~ в штики; ~ голіруч; ~ за карк; ~ за петельки; ~ приступом; ~ за зябра; ~ за ребра; ~ за роги; брати в лабети, брати в лещата; брати в руки; брати в свої руки; брати в тісні руки; брати в шори; брати за барки; брати за горло; брати за горлянку; брати за жабри; брати на прикіл; брати під ніготь; брати себе в руки; вдягати вуздечку; вживати грубу силу (грубої сили); вкручувати вязи; ~ гвинтики; ~ роги; вдягати у вуздечку; вкручувати хвоста; вкувати в пути; водити на мотузку (мотузці); водити на налигачі; водити на уривку; волити волю; вити вірьовки; ~ линви (з кого); вставляти очки ("Той йому очки вставить!"); в'язати линви (з кого); в'язати оберемки; в'язати шнурки докупи; гнути в баранячий ріг; гнути в дугу; гнути в каблук; гнути в три дуги; гнути в три погібелі; держати (тримати) біля запаски;

П

держати біля свого пояса; держати біля спідниці; держати в кабалі; держати в кігтях; держати в кліщах; держати в кулаку (кулаці); держати в лабах; держати в лабетках; держати в лапах; держати в лещатах; держати в нашійнику; держати в пазурах; держати в поводах (поводі); держати в покорі; держати в покорі, як мак у жмені; держати в своїй кишені; держати в своїх тенетах; держати в шорах; держати в ярмі; держати на аркані; держати на вірьовці; держати на короткій вожжині; держати на короткому поводку; держати на ланцюгу; держати на мотузку (мотузці); держати на поводі (поводку); держати на прив'язі; держати на приколі; держати на припоні; держати на уривку; держати на цепу; держати під каблуком; держати у вузді; диктувати свою волю; діяти грубою силою; заманити в свої сіті; заплутати в свої тенета; загнати в стійло; запрягти в ярмо; застосовувати грубу силу; затиснути в кулак (кого); збивати пиху; збивати роги; зв'язувати по руках і ногах; зварити воду; згинати в баранячий ріг; згинати в дугу; згинати в три дуги; змусити танцювати під свою дудку; знаходити вуздечку (на кого); зробити як шовковим (кого); їздити верхи; їздити на горбі; кататися верхи; кататися на горбі; крутити віхті (з кого); ловити на гачок; наганяти жаху; наганяти переляку; наганяти страху; надівати вуздечку (вузду); надівати (накидати) петлю; надівати хомут; надівати ярмо; накидати намордник; наступати на горло (горлянку); не давати спуску; оббивати пир'я; обламувати крила; обламувати роги; обламувати руки; переламувати норов; переламувати упертість; переламувати характер; підбивати під свою руку; підвертати під спід; підгортати під свою владу; підгортати під свою волю; підгортати під свою руку; підгортати під себе; підгортати під чобіт (чобіток); підгортати собі під спід; підібрати віжки; підкручувати гайку; підрізати крила; підрізувати крильця; підтинати крила (крильця); підхилити під себе; поставити на місце; прибирати до лап; прибирати до рук; прибирати до своїх рук; приборкувати крила; пригинати до землі; прикорочувати язик; прикручувати гайку; притирати роги; сідати верхи; сідати на голову; скручувати в баранячий ріг; скручувати на гуза; сплітати постолі; тримати у вузді; укручувати в'язи; укручувати роги; укручувати хвоста; хапати за барки; ~ за петельки; ~ за роги.

Приповідки: Скрутив у баранячий ріг, ще й вузлом зав'язав. На мені покатаєшся, як на їжаку! Осадила, мов горщик від жару відставила. (Див. також “перемагати”).

ПІДКОРЮВАТИСЯ, підкорятися, поволятися, піддаватися, повоюватися, подаватися, підпадати, зневолюватися, неволитися, зневолитись, покорятися, хнюпитися, скорятися, підлягати, колінкувати,

*** держатися за спідницю; ~ запаски; ~ бабської запаски; підпадати під силу; піддаватися ворогові; встрявати в ярмо; іти в неволю; ~ в рабство; втрачати волю; ~ свободу; хмурити чоло; вішати вуха; опускати плечі; випускати віжки з своїх рук.

ПІДЛАБУЗНИК, агакало, алілуйщик, блазень, блюдо-лиз, викрутень, вискочка, вислужник, вкрадливий, влазень, влазливий, влазюля, влезливий, влізливий, гавкун, гнучкошиєнко, дзенькало, догідник, догоджай, догоджайленко, догоджальник, догбдливий, донощик (*нар.*), доскакувач, забігайло, задолиз, залесливий, запанібрата, запобігайло, запобігливець, запобігливий, запопадливий, земнолаз, гекало (підтакувач), кадильник, лабузливий, лабузник, лабусь, лакей, лакеюватий, лакиза, лакізка, лакуза, лебезун, лестець, лестивець, лестивий, лестун, лигун, лизоблюд, лизогуб, лизозад, лизоп'ят, лисмикита, лис-смирненничок, ложкакомий, льокай (*заст.*), масткословий, маріонетка, медоточивий, мисколиз, нашіптувач, низькопоклонний, низькопоклонник, облесливий, облесний, облесник, панібудьласка, перелесник, перескакувач, підбічник, підбрехач, підбріхач, підбріхувач, підгавкувач, підголосок, піддувайло, підлабуза, підлабузливий, пілабузний, підлазистий, підлазливий, підлепистий, підлепливий, підлепний, підлесливий, підлесний, підлесник, підлигач, підлиза, підлизайко, підлизач, підлизень, підлизник, підли-зиоокий, підлипайло, підніжка, підніжок, підскакувач, підсолоджувач, підспівайло, підспівувач, підстьобайло, підтакачка, підтакувач, підхвалювач, підхлібець, підхлібник, підхолуйник, підчинок, підчихвіст, підшивайло, плазун, плебей, полигач, полизач, поблажливий, попіхач, поплічник, посібник, посіпака, потакайло, похлібець, превозноситель (кого), престолоприслужник, приклонник, прикоритник, приплічник, прислужливий, прислужник, притакувач, прихвостень, пролаза, п'ятолиз, раб, раболіпний, скиньшапка, смиренець, смирняк, солодкомовний,

улесливий, умизгувач, хвалебник, холоп, холуй, холуйський, холуяк, церемонний, цяця-дівчинка, цяця-хлопчик, шавка, шаркун, шмарколиз, шмаровоз, шмаролиз,

*** без мила в душу лізе; в голосі патока; в очі Сірком заглядає; дивиться в зуби; заглядає в зуби (кому); ~ в очі; з медом на вустах; кожному бариліві затичка; кожному бариліві чіп; ледве в пазуху не вскочить; ледве в поклонах не переломиться; мало в очі не вскочить; на язиці медок; прислужливий козачок; плигає у вічі; стрибає у вічі; собачі очі; сахар медович; трохи в очі не вскочить; ходить в ординарцях; хоч до болячки прикладай; хоч до зубів притуляй; хоч до рани клади; хоч мотузки крути; хоч у вухо бгай; як у вічі не вскочить.

Приповідки: Куди вітер, туди й він. Що не слово — то медяник. Коли б міг, то очима б лизнув. Словом, як листом стеле. Підслеслива людина — гадюка під квітками. Повзком — де низько, тишком — де слизько. “Цигане, якої ти віри?” — “А тобі якої треба?”. “Помагай нашим!” — “А котрі наші?” — “Котрі подужають”. Хто дужчий, той і луччий. Сюди — гав, туди — дзяв. “А біло?” — “Біло.” — “А чорно?” — “Чорно.” Поможи, Боже, і нашим, і вашим! Де скоком, де боком, а де й рачком. Такий тихий, аж у вухо лізе.

ПІДНЄСЕННЯ, натхнення, осіяння, озаріння, впевненість, окриленість, вершина, злет,

*** дар крила; піднесення на височінь; дев'ятий вал.

ПІДНІМАТИСЯ, ПІДНЯТИСЯ (див. лестити), вибиратися, виважуватися, видиратися, видряпуватися, вилазити, витеребитися, вихоплюватися, дертися, добуватися, дратися, здиратися, здійматися, злітати, зноситися, підвищуватися, підійматися, підноситися, стеребитися, сходити, шугати, шугонути.

ПІДОЗРІВАТИ, підозрювати, винити, винуватити, враждувати (на кого), гадати, (*т.с.*), гріхувати (*т.с.*), грішити (*т.с.*), догадуватися, думати (на кого), здогадуватись, запідозрювати, звинувачувати (кого), підозрювати, припускати (що),

*** вину покладати (на кого); мати здогадку; підозру мати.

ПІДОЗРІЛИЙ, підозрюваний, звинувачений, запідозрений,

*** чорне діло; нечисте діло; темне діло.

ПІДПÓРА, колона, опертя, опора, підвалина, підпертя, підпірка, підставка, підніжка, підтримка, присішок, підмуток, розсоха, сішка, соха, стержень, стовп, стоян, стоянок, фундамент, хребет.

ПІДСТÁРКУВАТИЙ (СЕРЕДНЬОГО ВІКУ), доходжалий, літний, літній, літошній, літятий, молодиця (ж.р.), молодичка (*т.с.*), молодуха, немолодий, нестарий, остаркуватий, підстаркуватий, підтопанець, підтоптаний, по́старий, постарілий, пристарий, пристарілий, пристаркуватий, сивобровий, сиво-чолець, сивочолий, старкуватий, старуватий,

*** вже не першого наливу; вже прив'ялий; вийшов з комсомольського віку (*ірон.*); в літах; дійшливий вік; дійшов пенсійного віку; дожив до полудня; дозрілий вік; дозрілі літа; зрілий вік; зрілі літа; ледь припорошений сивиною; літа обсіли; мужні літа; на покоті віку; на схилі віку; не молодих літ (років); не перволіток; не першої молодості; не старих літ; перевалило за... (називаються роки); перейшло за...; під літами; поважного віку; по полудні віку; пристойний вік; середніх літ (років); у літах; у роках; ще бадьориться; ще не вечір; ще не старий; ще ого-го!

Приповідки: Є ще порох у порохівницях. До нього вже прийшла осінь. Літа на осінь повернули. Ще на ярмарок іде. Його роки у спину вже женуть. Уже його переқвітувало. Йому ще не пора одягати останню сорочку. Його смерть десь ще човга. Не до Петра, а до Різдва (кажуть про літню людину).

ПІЗНО, запізно, запізно, непораненько, непораненьку, непорану, нераненько, неранесенько, нерано, несвоечасно, опівдні (коли йдеться про день), опівночі (коли йдеться про ніч), пізньо́, пізнувато,

*** вже й пізні ляги минули; вже ніде не світилось; гупої ночі; за північ; на розбір шапок (прийти); на потрушені груші; після перших півнів; після других півнів; у свинячий голос (починати робити); у глуху ніч; у чортів голос.

Приповідки: Так рано встала, що аж на порозі розсвінуло. Так рано встала, що півень на смітнику заспівав. Ще його ворон не скоро прокряде.

ПІКЛУВА́ТИСЯ (див. помагати).

ПІСНІЙ (ПРО СТРАВУ), незасмажений, незасмачений, нізчимний, обезжирений.

Приповідки: Крупина за крупиною ганяється з дрючи-ною.

ПІТЬМА́ (див. темрява).

ПІРНА́ТИ, впірнати, пірнати, упірнати, поринати, заглиблюватися (у воду), пірнути, пірнати,

*** пірнати з головою; поринати ~; заглиблюватись у воду; пірнати у сніг; впірнати (упірнати) з головою.

ПІДСТЕРІ́ГАТИ, чатувати, чигати,

*** підстерігати спідтишка; ~ ізпідтиха; ~ чатувати тишком-нишком.

Приповідки: Лихо не спало.

ПІДТВЕРДЖЕННЯ, факт,

Слова підтвердження: Отож-бо, отож-то, тож то, ~воно, ~й воно.

Приповідки: В тім то й річ!

ПІШКИ, пішака, пішачка, пішодрала, пішком, пішечком, пішечки,

*** на власних; на парі власних; на своїх власних; на двох власних.

ПЛА́КАТИ, РОЗПЛА́КАТИСЯ, виплакувати, виплакуватися, вити, відхлипувати, голосити, заводити, заливатися, заплакувати, заплакуватися, засльозитися, кавнячити, кванькати (скиглити), квизнути, квилити, квисніти, квиснути, кувакати (про немовля), лелекати (голосити), наплакатися, наревітися, наревтися, нюнити, нюняти, обтужувати, опла-кувати, переплакувати, підхлипувати, плакати-ридати, плакатися, поплакувати, попоплакати, попхінювати, похлипувати, приплакувати, прихлипувати, проквіляти, проплакувати, просльозитися, пхенькати, пхінювати, пхичкати, ре́вати, ревіти, ревити, ридати, розголоситися; розжалоблюватися; розквашуватися, розквилитися (*фольк.*), розкисати, розкувакуватися (про немовлят), розкузьомитися (про дітей); розплакуватися, розпхикуватися, розревітися, розревтися, розридатися, розрюматися, розрюматися, розхлипуватися, розхникуватися, румати, румсати, рюмати, рюсати, скавулити, скавуліти, скавчати, сквирити (*діал.*), сквиритися, скиглити, скіглити, скімлити, слинити (*зневаж.*), сльозитися, сльозувати, сплакувати, схлипувати, тонкосльозити, тужити, хлипати, цвилити,

*** вибухати плачем; виплакувати очі; сплакувати ~; проплакувати ~; виплакувати душу; видавлювати сльози; витирати

непрохані сльози; вмиватися гіркими; вмиватися гіркими сльозами; всі очі виплакати; голосити, ніби по мертвому; давати волю сльозам; давитися плачем; давитися риданням; давитися сльозами; давитися хлипанцями; завити, як вовк; залитися сльозами; засівати землю слізьми (сльозами); захлинатися плачем; за сльозами світа не бачити; заходитися плачем; заходитися риданням; заходитися сухим плачем; заходитися сухим риданням; захрипнути од плачу; квасити губи; киснути, як солоний огірок; ковтати сльози (плакати потай); кропити слізьми слід; кулаками сльози втирати; ламати руки (ридаючи); лити слізки (сльози); лити сльози в три рівчаки; лити сльози в три ручаї; лити сльози на могилу; мити сльозами лице; не виставляти сльози напоказ (плакати тайкома); обливати душу слізьми; обливатися сльозами; обмивати сльозами (покійника); очищати душу сльозами; перебивати дорогу слізьми; плакати безслізно (без сліз); плакати безутішними сльозами; плакати безутішно; плакати від радості; плакати від щастя; плакати в кулак; плакати в хусточку; плакати гіркими сльозами; плакати до сухих очей; плакати до хрипу; плакати дрібними сльозами; плакати з вихрипом; плакати з радості; плакати кривавими сльозами; плакати, мов п'яна баба; плакати навзрид; плакати невтішно; плакати ревма; плакати ревно; плакати стома плачами; плакати, як дитина; плакати, як риба в неводі; плакати, як раба в неволі; плакма плакати; плачем себе умивати; поливати сльозами; проливати живі сльози (живу сльозу); проливати сльози (сльозу); пускати патьоки; пускати сльози (сльозу); пускати сльози з-під вій; реви підняти; ревище зчинити; ревіти ревою; ревма ревіти; ревма ревити; ревма ридати; реготати на пупа (у припов. “Реготав би на пупа” — себто плакав.); ридма ридати; розводитися в кислиці; розводитися у всесвітні плачі; розквашувати губи; розпускати нюні; розпускати патьоки; розпускати рюми; розпускати рюмси; розпускати слини (слину); розпускати слізки (сльози); ронити сльозу за сльозою; ронити сльозу покути; самими слізьми заплакати; скімлити, як кривий цуцик; сльози литоньки; сльозитися зором; сміятися на кутні (*т.с.* що “реготати на пупа”); співати важкої (*ірон.*); стікати слізьми; сушити очі (“Не суши очей” — себто не плач); сходити слізьми; сьорбати носом; терти сльози на кулаку; ударятися

в плач (плачі); ударятися в сльози; удрати рюмкá; умиватися гіркими; умиватися сльозами (сльзьми); шморгати носом.

Приповідки: Клубок підкотився до горла. Сльози давлять. За сльзьми світу білого не бачить. Сльози в горлі застрягли. Рєви насіли. Сльоза пройняла. Плаксивиця напала. Клубок стоїть у горлі. Заплач, дурню, по своїй голові. Розжалобився вовк над телям, від'їв ніжки та й плаче. Заплач, дурню, та дуже. Заплач, Матвійку, дам копійку. Нехай тії плачуть, що нам зле зичуть. Нехай тії плачуть, що заміж ідуть. Плачеш, плачеш та й ухнеш. Плачеш, плачеш та й чхнеш. Плачем лиха не виплачеш. Не плач, спечем калач, медом помажем, тобі покажем, а самі з'їмо (жартують, як мале плаче). Поплач, кумо, над моїм чоловіком. Хоч плач, не плач, а вийшло, як бач. Жінці плакати, як гусакові босоніж ходити. Треба йти на похорон — поможу людям плакати. Не жаль плакати, коли є за чим.

ПЛАКСІВИЙ, кваська, кваша (*перенос.*), кисля, кове-за, нюня, нюнявий, нюнька, плакса, плаксій, плаксун, плаксуня, плакун, плакучий, плачливий, рева, ревливий, ревун, рюма, рюмало, рюмса, скиглій, скигльак, слізливий, сльозивий, сльозливий, рюмса, тонкослізка, тонкосльозий, тонкосльозка,

*** кисла кваша; кисла Оришка (ж.р.); мішок сліз; на кулаку сльози тре; очі на мокрому місці; очі на мочарях; очі на солонцях; очі не висихають; очі сльозами сходять; тонкий на сльози.

Приповідки: Кисне, як солоний огірок. Кисне, як кваша. Плаче, як раба в неволі.

ПЛАТИТИ, сплачувати, розплачуватись, переплачувати, доплачувати, заплачувати, підплачувати, проплачувати, відплачувати, *** платити свободою; ~ совістю; ~ честю; ~ життям; ~ такою ж монетою; відплачувати ~; платити тією ж монетою.

ПЛЕМІННИК, братан, братанець, братанич, братанчик, братунок, небіж, небір, небожа, племінничок, плем'яш, сестринець, сестрич, синовець (*діал.*).

ПЛЄСКІТ, виплеск, плеск, плескання, плескотання, плескотіння, плюскотання, плюскотіння, сплескування, спліскування, хлюпання, хлюпотання, хлюпотіння.

ПЛИВТІЙ, впливати, відпливати, запливати, перепливати, підпливати, плинути, плисти, припливати, пропливати.

*** і птицею нести (за течією).

ПЛІССМІСТІЙ, веснянкуватий, лишаюватий, поплямований, поцяткований, рябий, рябуватий, таранкуватий,

*** побитий віспою; у плямах; у работинні; у цятках.

Приповідки: Мов крізь решето загоряв.

ПЛЯМКАТИ, жвакати, жвякати, темкати, цякати, чавкати, чвахкотати, чвахкотіти, чвякати.

ПОБИТИ, вибанити, вивихрити, вивохрити, видрати, викудлити, випарити (різками), випороти, випотрошити, висвятити (*ірон.*), висікти, висмугувати, витіпати, вихвоїти, вихвощити, вихрестити, вичесати, вичубити, вишкварити, вишмагати, вишустрити, відбайбарити, відбамбурити, відба-тожити, відвихрити, відвохрити, віддрючкувати, відддубасити, віддубцювати, віддухопелити, відколошматити, відкудлити, відкудовчити, відлатати, відлокшити, відлупасити, відлупити, відлупцювати, відлушпарити, відшльопати, відмакогонити, відманіжити, відмантачити, відмолосувати, відмолотити, відмолошити, відпірчити, відрепіжити, відретязувати, відстьобати, відтузувати, відхвоїти, відхлестати, відхлиськати, відчихвостити, відчухрати, відшмагати, від'ямликувати, зсинити (побити до синців), набити, надрати (вуха), надсадити, наколошматити, налокшити, налупасити, налупити, нам'яшкурути (вуха), напірчити, настьобати, натіпати, натовкмачити, натовкти, натусати, нахлиськати, начубити, начухрати, нашльопати, нашмагати, одрепати, побанити, побатожити, поколошматити, попарити (різками), попобити, посмугувати, постьобати, потовкти, похрестити, почесати, почубити, пошмагати, провчити,

*** видавити олію; виправити щелепи; вирівняти ребра; висповідати від вух до п'ят; витерти ворсу; витрясти душу; відбити бебехи; відбити бельбахи; відбити печінки; відбити руки; відважити лантух кулаків; відважити міх кулаччя; відважити солі; вкинути гедзя за пазуху; вкоротити ікла; вкрутити в'язи; вкрутити хвоста; всипати березової каші; всипати бобу; всипати гарячих; всипати на галушки; всипати патиків; всипати перцю; всипати по перше число; всипати різок; втерти кабаки; втерти маку; втерти окуляри; втерти часнику; дати (надавати / бані); дати бебехів; дати березової припарки; дати буханців; дати висіканки; дати волю кулакам; дати волю рукам; дати в три

шиї; дати гарту; дати гепаків; дати головиць; дати губки; дати джосу; дати диптю; дати дранки; дати дубового сала; дати духопеликів; дати духопелів; дати духопелу; дати духу; дати запарки; дати запотиличників; дати затірки; дати затьору; дати здачі; дати з п'ятака здачі; дати зуботичини; дати зуботички; дати кабаки; дати кецалá; дати київ; дати киселю; дати кладі; дати кладу; дати книшів; дати копки; дати копоті; дати купки; дати кучми; дати лозанів; дати лупки; дати лупня; дати лушпи; дати ляпасів; дати лящів; дати макогона; дати матланки; дати маторжеників; дати метелиці; дати молотьби; дати мордасів; дати нагінки; дати намината; дати наминачки; дати напальків (лінійкою); дати нáтруски; дати ошийника; дати пам'яткового; дати пам'ятного; дати перегону; дати під сьоме ребро; дати поляпасів; дати помордасів; дати по-московськи (шомполами); дати понюшки; дати потерухи (потерюхи); дати потиличників; дати почубеньків; дати пранки; дати прасу; дати припарки; дати притики; дати притиначки; дати прикурити; дати простір кулакам; дати простір рукам; дати прочухана; дати прочуханки; дати пуду; дати скубки; дати стуганів; дати стусанів; дати табаки понюхати; дати типцю; дати тирси; дати тіпачки; дати товкача; дати товчеників; дати три вирви в шию; дати тришия; дати тропарів з кондаками; дати тусанів; дати тюжки; дати тьху; дати хлости (хлосту); дати хльору; дати хльосту; дати цибульки під ніс; дати ціпка; дати чиньби; дати чортів; дати чосу; дати чубрія; дати чубровки; дати чуботруса; дати швабу; дати шкварки; дати штовханів; дати штурханів; дати шипки; дати щиглів (*длт.*); живого місця не лишити; збити на болото; збити на квасне яблуко; збити на пампушку; звернути в'язи; здерти шкіру; зіграти третячка на зубах; зім'яти на кабаку; зім'яти на порох; зім'яти на яешню; зміряти від ніг до голови (*ірон.*); змішати з гряззю; зробити вишкварки (з кого); нагнати до голови розуму; нагодувати цибулькою; нагріти боки; нагріти кучму; надавати по м'якущі; намилити пику; намилити шию; нам'яти боки; нам'яти парші; наставити синяків; натерти маку на голові (*длт.*); натерти перцю в ніс; натовкти боки; натовкти в морду; натовкти в пику; натовкти в потилицю; натовкти під боки; оббити пір'я; обламати боки; обламати віник; обламати кігті; обламати ребра; одідрати, як Сидорову козу; освятити воду в три батоги; побити до живого тіла; побити на яешню;

показати, де раки зимують; показати кузьчину матір; показати, на чому горіхи ростуть; показати ойойойкові яйця (*дит.*); поламати боки; полатати жупан; полатати каптан; полатати носа; полатати штани; полічити ребра; полоскотати ребра; помостити медалі під ніс; пом'яти боки; пом'яти ребра; порахувати зуби; порахувати кості; порахувати ребра; посвятити лозиною (*жарт.*); потовкти на пшоно; почастувати березовою кашею; почастувати колякою; почесати березовим віником; прописати ижицю; розмалювати під горіх; розписати під горіх; розписати, як Бог черепаху; розправитись, як Бог з черепахою; розчистити під горіх; сотворити перепічку (з кого); списати на спині тму-мноздо-тло; списати спину; списати шкуру вздовж і впоперек; стерти на кабаку; стерти на мак; стерти на макуху; стовкти на гамуз; строщити на дрізки; строщити на друзки.

(Див. також синонімічні гнізда до “бити” і “вдарити”).

ПОВÓЖНИЙ, благовійний, благоговійний, благочесний, благочестивий, благочинний, богобоязливий, набожний, святий, святобливий, святовоскреслий, святоша, шанобливий, шанобний, шанувальник (Бога).

ПОВАЖНИЙ, авторитетний, важливий, вдумливий, величний, відомий, значний, поважливий, серйозний, статечний,

*** вартий поваги; користується повагою; сповнений гідності.

ПОВЕДІНКА, звичка, мода, манера,

*** брати моду.

ПОВÉРНЕННЯ, вертання, вертаннячко, вороття, повер-тання, поворот, поворот.

ПОВЕРТАТИ, вернути, звертати, обвертатися, обертатися, обкручуватися, повертатися, розвертати, розвертатися,

*** брати вліво; брати в ліву руч; брати вправо; брати в праву руч; брати лівобіч; брати ліворуч; брати правобіч; брати праворуч; брати соб; брати цабе; брати цоб; повертати на сто вісімдесят градусів; розвертатися кругом; розвертатися навколо своєї осі; розвертати на триста шістдесят градусів; розвертатися на триста шістдесят градусів.

Команди: “Вісьта!” — кричать на коней, щоб повернули наліво. “Вішта!”, “Віштя!” (*т.с.*) “Гайта!”, “Гайтта!”, “Гетта!”, “Готьба!” — при повороті коней направо. “Цабе!” — повертають

волів праворуч. “Соб!”, “Цоб!” — повертають волів ліворуч. (Див. також синонімічний ряд до “веліти”).

ПОВЗТІЙ, вилазити, вилізати, виповзати, виповзувати, вирачковувати, заповзати, лізти, плазувати, повзати, порозлазитися, порозповзатися, пролазити, рачкувати, розлазитися, сповзати,

*** лізти поповзом; плазувати на колінах; повзати в ногах; ~ на колінах; повзти вужем; позти гадюкою; првзти услід; повзти плазом; повзти поповзом.

ПОВИТУ́ХА, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-сповитуха, пупорізка, сповитуха.

ПОВІ́СТКА, вістка, вість, повідомлення, увідомлення.

ПОВІДОМЛЯ́ТИ, благовістити, благовіщати, вістувати, дзвонити (по телефону), доносити, доповідати, застерігати, звідомляти, звіщати, інформувати, обнародувати, оголошувати, олюднювати, оповіщати, оприлюднювати, переказувати (ким, кому), перестерігати, попереджати, попереджувати, провіщати, розголошувати, сигналити, сигналізувати, сповіщати, сурмити, трубити,

*** бити відбій; бити в тулумбаси; бити зорю; бити на сполох; бити тривогу; вдаряти аврал; вдаряти тривогу; витягати на світ божий; вкладати у вуха; вносити у вуха; давати до відома; давати (робити) знак; давати знати; давати ознаку; давати пересторогу; давати сигнал; давати сигнал до сну; давати сигнал до пробудження; дзвонити в усі дзвони; доводити до громадськості; доносити до вух; доносити у вуха; калатати в дзвони; калатати в калатала; надавати розголосу; передавати від уст до уст; передавати з вуст у уста; подавати звістку; ставити до відома; сурмити в сурми; у дзвони дзвонити; у труби трубити.

ПОВІ́НЬ, повідь, розлив, повноводдя, розлий-вода,

*** вихід з берегів; здувається річка.

ПОВІ́Я, блудниця, вулична, гетера, гріховодниця, гулянда, гуляща, давачка, димтянка (від “димен” — вігер), димчанка, дзюндзя, каламутниця, курва, ласота, латана, лошичка, лошиця, лярва, льондра, мандрьоха, наложниця, нашійниця, невірниця, паплюга, паскудниця, підложниця, підстелюшка, підстилка, побігайка, побігачка, побігуля, повійниця, пос-мітюха, пострибуха, потаскуха, потоптанка, приспанка, прос-титутка,

потіпака, потіпаха, розпусниця, розтіпаха, розтрибуха, розтруха, телиця, теличка, трав'янка, торба, сука (*груб.*), сучка (*т.с.*), хабалиця, хабалка, хвойда, хвіндюрка, хвіцька, хляжниця, хльондра, хльорка, цвиндря, циндря, шалава, шлиндя, шлюха, шльондра, шльоха, шмондя,

*** берега пустилася; вулична краля; завжди готова взяти пелену в зуби; за кожними штаньми волочиться; коло пупа чортів купа; пішла у шльондри; продажна дівка; розмишляє хвостом; розпусна ляля; собаче весілля гуляє; ступає на гріховну стежку; у гріхах, як у реп'яхах; у кропиві шлюб брала; шлиндя коло порога; шукає кошачої любові.

Приповідки: Женихів, як горобців у стрісі. Знать по очах, що гуляє по ночах. І по сьомій дитині не перестане дівочити. Їй чоловіки тільки й сняться. Кинула дівочу славу під лаву. Пішла душа по руках. Спарувати й чорту подарувати. Раз кахикнула — трьох прикликнула, вдруге кахикнула — п'ятьох прикликнула. Люлі-люлі, дитя, спать, мати одна, батьків п'ять. Побігла з Лиськом, чоґо в жижу, як усе в хаті!

ПОВО́ННИЙ (НАПОВНЕНИЙ), виповнений, напханий, переповнений, повен, повненький, повнесенький, повнінький, повнісінький, повно-повнісінький, повнуватий, повнявий, сповнений,

*** в розповні; по вінця; напхом набитий; напхом най-дénний; напхом налізлий; по самі вінця; по зав'язку; по саму зав'язку; по зашморґ; по цямрину.

ПОВО́ЛІ, бавно, витяжно, вітягом, в'яло, гáйно, забарливо, забарно, заґайно, звільна, злегенька, злегесеньки, кеді-некеді ледведле, леле-полеле (дуже повільно), лельом-полельом, ліниво, лінькувато, млявко, млявкувато, мляво, невспіх, не́квап, неквапливо, неквапно, неквапом, неметушливо, непоквапливо, непоквапно, непомітно, неспіхом, неспішливо, неспішно, несквапливо, неспірно, неспіхом, неспішка́, неспішка́й, неспішно, неспоро, несуетно, нехапливо, нешвидко, переваги-ваги, плавно, повагом, поважки, поважно, повільненько, повільніше, повільно, поволеньки, поволі-волі, поквільно, покволо, покволом, полегенечки, полегенько, полегеньку, полегом, полегоньки, полегощьки, помаленьку, помалесеньку, помалі́, помалу, помалу-малу, помалюсіньки, помалюсіньку, помальше, по́плавом, поступово, по́ступцем, по́сувом,

потихенечки, потихенько, потихеньку, потихеньку-помаленьку, потихесенько, потихесеньку, потихесечку, потихусенько, потихусеньку, потихусінько, потихусіньку, потиху, потихутиху, по-черепащачи, по-черепащачому, по-черепащому, прокволисто, прокволо, прокволом, протягло, протяжливо, протяжно, протягом, розвалькувато (іти), розвальцем, скволу, спідтиха-тиха, спова́га, спова́гом, спова́гу, споквола́, спокво́лу, спокволя́, спокійненько, спокійнісінько, спокійно, спрово́лока, спроквола і спрокволу, тихенько, тихесечко, тихо, тихоплинно, тихо-помалу, трюхачка́, тюпки (про коней), тюпцем, уповільнено, холодком,

*** без поквапу; без поспіху; без спіху; без спішки; без стрибків; без форсажу; дрібненькою (дрібною) ходою; крок за кроком; міліметр за міліметром; не кваплячись; не поспішаючи; не спішачи; не хапаючись; повільним кроком; повільною ступою; повільною ходою; п'ядь за п'яддю; сантиметр за сантиметром; черепащачою ходою; черепащачим кроком; черепащачим ходом.

Про повільних: як черепаха по сухопуттю; як мокре горить; як мерзле горить; спить на ходу; як неживий; як рак; як слимак; як черепаха; йде, як з каменя; нога за ногою.

Приповідки: Дибаче, як муха в сметані. Волочиться, як голодне літо. Ходить, наче три дні хліба не їв.

ПОГАНІЙ, абиякий, барахляний, барахольний, бісбатьказна-що, бісбатьказна-який, блідий (твір), бозна-який, бракований, бридкий, бузовий (*вульг.*), гидомирний, гирявий (п'ятак), глизявий, грубий (грубо зроблений), дефективний, дефектний, деформований, дрантивий, другосортний, ерундовий, жалюгідний, жакливий, завалящий, задріпаний, засмоктаний, зачуханий, зачучверілий, зачучвирений, зварганений, злиденний, їрундовий, казна-який, калікуватий, калічний, кепський, копіячаний, копіяшний, коростявий (*перен.*), ("Не тіш тещі коростям зятем"), мерзенний, мерзопакосний, мерзосвітний, мерзотний, мигичкуватий, миршавий, мишастенький, мурий, нахіпхачівський, невдалий, невдатний, невдачливий, невдашний, невірний, неvozдобний, негодящий, недобросовісний, недоброякісний, недоладний, недоладній, недолугий, недороблений, незавидний, незадовільний, незграбний, незугарний, некамузний (*діал.*), некондиційний, неоковирний,

неповноцінний, непостійний, непоказний, неоковирний, непотребний, непридатний, нехороший, нехорошкуватий, низькопробний, низькосортний, нікудишний, нікчемний, ніякий, обурливий, огидливий, огидний, остогидливий, остогидлий, остогидний, паршивий, паскудний, плюсклий, поверховий, поганенький, поганкуватий, поганючий, поганющий, потворний, препаративий, препаскудний, препоганий, препоганючий, препоганющий, примітивний, пришийкобиліхвіст, рахітчний, розляпистий, рябомизий, сіренький, сірий, сіро-буро-малиновий, скверний, споганілий, струхлявілий, стукгрюківський, сяке-таке, сякий-такий, таке-сяке, такий-сякий, тирчавий, фальшивий, халтурний, хіпхавіський, хухляний, чортзна-що, чортзна-який, шиворіт-навиворіт, шкапуватий (про коня), шолудивий, шпетний (*діал.*),

*** аж пальці знати; без ладу й складу; ведмежа послуга (перен.); вітром підбитий; в підметки не годиться (кому); всерівно, що плюнь; галушки з попелу; гірше сирої кваші; годяще на віник та на смітник; гріш ціна; гріш ціна в базарний день; з гріхом пополам; дивитися б не захотів; зроблений абияк; зроблений з тень-телепень; зроблений, куди крива вивезе; зроблений курям на сміх; зроблений навзаплюшки; зроблений навмання; зроблений навпрістьюбки; зроблений навпростець; зроблений на галай-балай; зроблений навкосиню; зроблений наперекосяк; зроблений наспіх; зроблений на хіп-хап; зроблений не до дзуги; зроблений не до цуги; зроблений не до чмихи; зроблений не до шмиги; зроблений пальці знати; зроблений сяк-так; зроблений через десяте п'яте; зроблений, як-небудь; зроблений якомсь; і глянути гидко; мідного гроша не вартий; на голову не налазить; на пшик зведений; не варт виїденого яйця; не варт гроша; не варт дірки від бублика; не варт доброго слова; не варт зламаного грейцара; не варт і печеної цибулі; не варт і річі; не варт і свині пасти; не варт і шкаралупи з яйця; не варт ламаного гроша; не варт ламаного шага; не варт ламаного шеляга; не варт на віхоть; не варт печеної цибулі; не варт путнього слова; не варт рожка табаки; не варт сухої галузки; не варт того, що чорне за нігтем; не варт фунта клоччя; не варт щербатого гроша; не вартий зламаного гроша в базарний день; не вартий клоччя; ~ нігтя; ~ мізинця; ~ торби січки; ~ карбованця; не вельми; не витримує

жодної критики; не дуже; не з того кінця роблений; не лізе ні в тин, ні в ворота; не надто; нижче всякої критики; низької проби; ні Богові свічка ні чортові коцюба; ні Богові свічка, ні чортові кочерга; ні Богові свічка, ні чортові куришка; ні в кут, ні в двері; ні в тин ні в ворота; ні для чого не годиться; ні до ладу, ні до прикладу; ні до чого не придатний; ні жарене, ні парене; ні к бісу; ні к лихій годині; ні к лихій годині не годиться; нікуди не годиться; нікуди не годний; ні к чортовій матері; ні к чорту; ні к чорту не годиться; ні лій, ні масло; ні на що не годиться; ні на що не придатне; ні се ні те; ні тарантас, ні дишло; ні те ні се; ні шень-пень, ні горохова каша; побитий цвіллю; поточений шашелем; сякий-перетакий; сякий-такий; сякий та перетакий; поганий, як смертний гріх; халатно зроблений; хоч кинь; хоч покинь; як галушки з попелу; як за денежку пістоль; як з висівок бублик; як з гречки лико; як з дишла гармата; як з рака соловей; як із клоччя батіг; як із собачого хвоста сито.

Приповідки: В підметки не годиться. Воно б добре, та нікуди не годиться. Дунь та й плюнь. Не годен у слід ступити. По ньому чорт плигав (кажуть про щось погано зроблене). Робив — на себе дивив. Почав, та не з того кінця, і зробив дірку до бублика. Це гірше, ніж штани наверх надіти — ширінькою назад. Хвіцьміц — не буде з того ніщ. Зробив з дуба шпичку. Чи й не діло учинив — на свиню хомут надів! Казна що і збоку бантик. Красна ціна — п'ятак. Мавп'яча робота. Мілка оранка. Голубеньким цвіте, жовтеньким пахне. На собаку мале, на кішку велике. Ціна — мідний гріш. Нуль ціна. Як чорт сім кіп гороху змолотив.

ПОГАНО, абияк, безнадія, навпростець, недоладно, недолуго, сяк-так, так-сяк, як-небудь,

*** діло труба; діло тютюном пахне; діло табак; діло вакса; гроб з музикою; з горем пополам; з гріхом пополам; зроби діло з музикою; не до ладу; через верхи.

ПОГЛЯД, світогляд, світоглядство,

*** яким духом дихає; ~ дише які настрої; ~ погляди; ~ інтереси; ~ запити; чим дихає.

Приповідки: І хто він, і що він.

ПОГРІБ, бджоляник (для зимівлі бджіл), бджолярня, бункер (*ірон.*) винарня, глибка, зимовик (погріб, куди ставлять вулики на

зиму), квасник, лодярник, льодярня, льох, пивниця, підвал, підземелля, підземок, погребниця, погребник, погребня, погрібець, погрібник, погрібняк, поклінець, пригребниця, склеп, темник, темничок, холодник, холодниця, цюпа, яскиня (*діал.*),
 *** винний погріб; порохований погріб.

ПОГРОЖУВАТИ, громічати, громічити, загрожувати, замислювати (погрозу), замишляти, нахвалятися, похвалятися,

*** давати дулю в кишені (через кишеню) (*жарт.*); гострити зуби; ~ кігті (нігті); ~ кігтики; ~ ніж; ~ ножа; ~ меч; ~ сокиру; гнати похвалки; кивати пальцем в чоботі; метати громи; метати громи-блискавиці; показувати кулак (кому); приставати з ножом до горла; сваритися пальцем (*ірон.*); сваритися мізинцем (*т.с.*); точити ніж; тучею нависає.

Приповідки: Нишком дає дулі в кишені.

Погрози: Дивись мені! Гляди ж мені!

ПОДАРУНОК, віддарунок, дарунок, даруночок, крижмо (подарунок новонародженому), подаруночок, презент, ралець,

*** весільний подарунок; новорічний подарунок; різдвяний подарунок; святковий подарунок.

Приповідки: Дарованому коневі в зуби не заглядають. Дарованому коневі зубів не лічать.

ПОДАТОК, данина, дань, мито, мірчук (у млині), млинове (*т.с.*), оплата, оподатковування, оподаткування, осип (*заст.*), подать, стягнення, чинш,

*** податок на додану вартість.

ПО́ДИВ, дивування, зачудовання, зачудування, здивовання, здивування, почудування, чудування.

ПОДО́БАТИСЬ, принаравлюватись, наравитися (*нар.*), приподоблюватисьє,

*** припадати до смаку; припадати до душі; йти на душу (про випивку).

ПОДО́ВЖУВАЧ (ЕЛЕКТРИЧНИЙ), електроповдужувач, здовжувач, перехідник, продовжувач.

ПОДОРÓЖНІЙ, блудяга, блудько, блукалець, блукач, бродник, бродяга, волоцюга, галайда, заброда, зайда, зайдисвіт, мандриха, мандрівець, мандрівник, мандрівничий, мандроха, мандруючий, мандрѳоха, паломник, пілігрим, піша-пішаниця, пішоход,

пішоходець, прибудда, прибудько, приплентач, прихідько, приходень, приходець, пройда, прочанин, путник (*ц.- сл.*), тиняйло, турист, швайкало, швендя.

ПОДОРОЖУВАТИ, мандрувати,

*** пускатись у мандри; бігати світами.

ПОД'ЯКА, винагорода, винагородження, відддяка, віддя-чення, відплата, вшанування, дяка, нагорода, плата, похвала, пошанування,

*** грошова винагорода; грошове винагородження.

ПОВ'ІЛ, стиха, потихеньку, потихенечку, потихесечку, спроквола.

Приповідки: Не горить, підождуть! Не припікає! Підождемо! Побачимо! Куди крива вивезе — побачимо! Хай буде, як буде.

П'ОВНІСТЮ, сповна, детально, досконало, прискіпливо, аналітично,

*** до кінця; до відказу; на всю силу; ~ всі сили; з усіх боків; з усякого погляду.

ПО-ВСЯКОМУ, по-всяки, по-всякечки,

*** на всякі лади; на всяк випадок; на всякий; на всякі ті штуки; поза всякою чергою; за всяку ціну.

ПОГ'АНИТИ, занапащати, споганювати, паплюжити, запоганювати, загіджувати, засмічувати, засирати, завонювати, перепоганювати, перезанапащати.

ПОЗБУВАТИСЯ, ПОЗБ'УТИСЯ, вивільнюватися, вивіль-нятися, визволятися (від чого), відбуватися, відкараскуватися, відмагатися, відхрещуватися, збуватися, звільнятися (від чого), здихуватися, позбавлятися, позбуватися, порятовуватися, скараскуватися, спекуватися, рятуватися, урятовуватися,

*** звільняти себе; здихатися раз і назавжди; позбуватися біди; позбуватися горя; позбуватися клопоту; позбуватися лиха; позбуватися мороки; позбуватися халепи; розв'язувати собі руки; скидати гору з пліч; полегшено зітхнути.

Слова полегшення: камінь із серця скотився; просвітліло на душі; скинув тягар з душі; скинув тягар з плечей; як гора з пліч; як на світ народився; як розвиднилось; як рукою зняло; як три баби пошептало.

ПОЗИЧАТИ, напозичатись, кредитувати, позичити, заборгувати,

*** брати позику; ~ в борг; ~ в кредит; влізати в борги; залазити ~; впадати в борг; вносити у борг; брати позику; брати в борг;

влізати в борги; залізати ~; ~ в позички; влізати в борги по горло; ~ по вуха; ~ по шию.

Приповідки: Вліз у борги по шию ; ~ по вуха; ~ по горло.

ПОКАЗ, огляд, виставка, прем'єра, спостереження, ознайомлення, презентація (книги), демонстрація (фільму),

*** виставляти на вид; ~ напоказ; персональна виставка.

ПОКАЗУВАТИ, виставляти, демонструвати,

*** виставляти на вселюдський сміх; виставляти на глум; виставляти на огляд; виставляти на очі; виставляти на показ.

ПОКАРА́ННЯ, покара, розплата, поквитання, поквита,

*** боком вилізати; лізтиме боком.

Приповідки: Не микайся, Грицю, на дурниці, бо дурниця боком вилізе. Чуже добро боком вилізе.

ПОКІРНИЙ, безвідказний, безвідмовний, безголосий, беззаперечний, безконфліктний, безмовний, безпереч, безсловесний, безсуперечний, богобоязливий, боязкий, боязливий, догідливий, запобігливий, згідливий, зговірливий, згодливий, ісусик, компромісливий, лагідний, несперечливий і несперечливий, піддатливий, плохенький, плохий, покірливий, покірненький, покірний, покірник, покладистий, покладливий, половинчастий, поміркований, послушливий, послушненький, послушний, поступливий, потакайло, потакач, потаковник, прикористий, примирливий, приручений, ручний, слухняний, смиренний, смиренник, смирененький, смирняга, смирняка, сумирненький, сумирний, схильчивий, тихар, тихенький, тихий, тихомирний, тихонечка, тихоня, тихонька, тишко, уживчивий, ужиточний, услужливий, услужний, шовковий (*перен.*),

*** агнець божий; безсловесна істота; благий та божий; боже теля; боже телятко; води не помутить; води не скаламутить; живе тихо без плюскоти; за послуха (в кого); людина без заперечення; людина без перекорів; мухи не зачепить; мухи не зобидить; м'який, як подушка; плохий, як дитина; покірне дитя; покірне телятко; покірне ягнятко; простертий ниць; святий та божий; сметана на голові встоїтьса; сумирна дитина; упоперек слова не скаже; хоч мички з нього мич; хоч мотуззя крути; хоч проти шерсті гладь; хоч у вухо бгай; як святий; як шовковий.

Приповідки: Ніде нікому нічого. Тихіший від води, нижчий від трави. Ходить, як по струнці. Ходить, як по шворці. Ходить, як по шнурку. Ходить, як лін по дну. Я в Бога мина (себто нікого не займаю).

ПОКОРЯТИСЯ (див. коритися).

ПОКРИВА́ЛО, накі́дка і на́кидка, накривало, накривачка, накривка, накриття, намітка, покрива, покривка, покривайло, покрівало, покривачка, покривання, скривало (у нареченої), укривало, укрівачка.

ПО́КРИШКА, віко (у скрині, труни і т.д.), кривка, кри-вочка, кришечка, кришка, ляда (у погребі), лядка, по́кри-шечка.

ПОЛÉГШЕННЯ, розслаблення, полегкість, легкість, полегша,

*** як гора з плечей (з пліч) звалилася; як гора з плечей упала (спала; впала; зсунулася; зійшла); мов чари спали з пліч; як камінь з душі спав; аж вага з грудей спала.

ПОЛОВІ́НА, наполовину, половинка, півстакана, половиночка, напів, пополам, поперечина, наві́л, півдулі (*народ.*), половинонька, нарівно,

*** п'ятдесят на п'ятдесят; смерть за смерть; зло за зло; кривда за кривду; голову за голову; образу за образу; око за око; зуб за зуб; так на так; тютілька в тютілку; тет-а-тет; половина на половину; так на так.

ПОЛОНІ́ТИ, захоплювати,

*** брати в полон; захоплювати ~; діставати (дістати) язика (язик).

ПОМІ́ЛКА І ПО́МИЛКА, гандж, недогляд, огріх, погріш-ність, похибка, прогріх, прогрішення, промах, упущення, хиба,

*** випадкова помилка; затьмарення розуму; історична помилка.

ПОМИЛЯ́ТИСЯ, ПОМИЛІ́ТИСЯ, опростоволошуватися, прогадувати, промазувати, прораховуватися, прошибити, сплохувати (отут я сплохував), спотикатися (на чому), схибити, хибити, хибувати,

*** давати дулю; давати зівака; давати зівка; давати маху; давати (дати) осічку; давати промах; давати промаху; давати промашку; давати хука; допускати промашку; допускати помилку; зазнавати невдачі; знаходити розумного на смітнику; клювати на приманку; не в ті двері попадати; піддаватися на хитрощі;

плутати грішне з праведним; плутати праведне з грішним; по-падати пальцем в небо; потикатися не в ті двері; притуляти горбатого до стіни; робити помилку; робити промах; спіймати гаву; стояти на невірному шляху; стояти на неправильній дорозі; стояти на неправильній стежці; стояти на неправильному шляху; шпака вбити.

Приповідки: Відігрів змію біля серця! Пригрів гадюку на грудях! Пригрів гадину за пазухою! Пригріти гадюку на серці.

ПОМИЛКОВО, хибно,

*** не за адресою; не туди; куди слід; не до того; до кого треба.

ПОМИРАТИ (див. вмирати).

ПОМІСТ, кін (в театрі), кладка, міст, місток, місточок, настил, підмостки, підмостя, помостя, похідня (кладка від берега до пароплава), примостка, риштування (в будівництві), сцена.

ПОМІТНИЙ, відчутний, примітний,

*** дає себе знати; ~ себе знаки; дається в пам'ять; ~ знаки; дає себе узнаки.

ПОМІЧАТИ, зауважувати, застережувати, запримічати, примічати,

*** брати на око.

ПІОМСТА, віддяка (*ірон.*), відплата, кара, мста, плата, покара, покарання,

*** кровна помста.

Приповідки: Зуб за зуб! Кров за кров! Смерть за смерть!

ПОНЕВІРЯТИСЯ, старцювати, жебракувати.

*** валятися попід тинню.

ПОНІНІ, досі, донині, дотепер,

*** до сих пір; до сьогодні; до сьогоднішнього дня; і досі; по цей день.

ПІОНОЧІ, потемки, потемно (*pid.*), потемну, потемці, притемком,

*** у потемках; у темряві (темноті).

ПОПЕРЕДЖАТИ, застерігати, зауважувати, остерігати, перестерігати.

Приповідки: Не спіши стрілять сліпма з гвинтівки в минуле, бо воно може вистрілити з гармати.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ, застереження, засторога, заувага, зауваження, остерігання, осторога, пересторога, тривога,

*** завчасне попередження; сигнал тривоги; сто перше попередження.

Приповідки: Бог з тобою!

ПО́ПІЛ, жужелиця, жужель, жу́жіль, жу́жлець, згар, зола, луг, пазілки (зола, що викидають після зоління), пазолки, попів (*діал.*), попілець, поташ, приск (гаряча зола з жаринами), суприсок (*т.с.*), шлак,

*** реактивний попіл.

ПОРА́ДА, намова, направа, наука, напучення, наущання, повчання, рада,

*** батьківська наука; батьківська порада; добра порада; доладня рада; мудра порада; мудре слово; хитра порада.

ПО́РІВНУ, однаково, однако, одинако, рівноцінно, рівномірно,

*** так на так; п'ятдесят на п'ятдесят; все одно; ~ рівно; немає різниці; те саме; за будь-яких умов; у будь-якому випадку.

Приповідки: Всім по сім, а мені вісім.

ПОРО́ЖНІЙ, незаповнений, порожнісінький, порожняк, пустий, пустісінький, пустопорожній, свистун (горіх).

ПО́РОЖНЬО, пусто, пустопорожньо, анічичирк,

*** ні душі живої.

ПОРЯ́ДКУВА́ТИ, справлятися, поратися, налагоджувати (щось),

*** давати раду; давати лад.

ПОРЯ́ДОК, лад, розпорядок.

*** давати лад; наводити порядок; порядкувати; розпоряджати-ся; давати раду.

ПОРЯ́ТУНОК, визвіл, визволення, виручка, вирятування, допомога, поміч, рятунок,

*** живий порятунок.

ПО-СВО́ЄМУ, небачено, неоднаково, неординарно, несхожо, нечувано, новаторськи, новітньо, оригінально, по-новаторськи, по-новому, по-особливому,

*** на різні лади; на різні способи; на свій копил; на свій кшталт; на свій лад; на свій манір; на свій штиб.

ПОСИЛА́ТИ, засилати, зашпандьорювати, запроторювати.

ПОСИ́ЛЮВАТИ (ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ), до гарячого сипати приску; докидати хмизу в жар; піддавати жару у вогонь;

підкидати жару; підкладати вогню до печеного; підкладати до жару вогню; підкладати дров до багаття; підливати лою; підливати лою в вогонь; підливати оливи; підливати олії в огонь; підсипати перцю; прикладати до жару вогню; роздмухувати кадило.

ПОСПІХОМ, поспішаючи, похапки, похапливо, похапцем, спішно, спохвату, спохватку, хапаючись,

*** за поспіхом; з поспіхом; облило потом; прошибло потом.

ПОСТІЙНО, завжди, щодня, щоразу, щоднини, щороку, щомиті, щоденно, щонеділі, щопонеділка, шовівторка, щосереді, щочетверга, щоп'ятниці, щосуботи, щомісяця, щороку, поступово, неухильно,

*** один за одним; раз за разом; день від дня; ~ за днем; ~ по дню; ~ за день; що не день; що божий день; що божого дня; з кожним разом; день у день; доба за добою; з дня у день.

ПОСУ́ХА, бездощів'я, засуха, суш, суша.

ПО́ТАЙ (див. таємно).

ПОТІ́ЛИЦЯ, брижі, в'язи, гамалик, загривок, зашийок, карк, шия.

ПО́ТИМ, відтак, далі, другодні, затим, згодом, згодом-перегодом, небавом, невдовзі, опісля, перегодом, пере́года, пізніш, пізніше, після, потоді, потому, скоро, слідком, слідом, тоді, услід,

*** а далі; з бігом часу; з часом; після того; після цього; слідом за тим; слідом за цим; услід за тим; услід за цим. (Див. також "скоро").

ПОТІ́ТИ, запотівати, запрівати, мокріти, пітніти, пріти, упрівати,

*** вкриватися потом; купатися в поту; обливатися потом; упрівати, як миша.

ПО́ХАПЦЕМ, ха́пки, ха́пко, хапко́м, хапкомá, хап-лап, хапливо.

ПОХІ́ЛИЙ, відрожистий, згористий, опадистий, покотистий, положистий, похилистий, похильний, похиль-частий, походистий, розлогий, розложистий, спадистий, скосогористий, скочистий, схилистий, схильнистий, узво-зистий,

*** з відрогами; з косогороми; з підгірками; з покотами; з узвозами; із спадами; із спадинами; із спусками; із схилами.

ПОХМЕЛЯ́ТИСЯ, тверезіти, витверезятися,

*** провітрювати голову.

П

ПОХМУ́РИЙ, вовчкуватий, затьмарений, захмарений, мовчакуватий, мовчкуватий, мовчун, надутий, насуплений, насурмлений, насурмонений, нахмарений, неговіркий, понура, понура-понурою, понуристий, понуруватий, похмурний, спідлобень, спохмурнілий, хмарний, хмурий, хмурний,
 *** надутий, мов індик; надутий, мов сич.

Приповідки: Упав з Дурної скелі (так говорили запорожці про похмурих).

ПОЧАТОК, альфа (*перен.*) витоки, дебют, закладини, започаткування, затія, заспів, захід, зачин, зачинання, зачинок, начало, основа, першоджерело, першооснова, першопочаток, першопричина, початки (математики), початкування, почин, починання, причина, спроба,

*** дає початок; дає начало; життєве начало; начало начал; організуюче начало; перша спроба; перший блин; перший крок; пробна куля; пробний камінь; стримуюче начало.

Приповідки: Не знаєш початку — не гудь кінця. Пішла писати губернія! Пішли писати та відписувати.

ПОЧИНА́ТИ, братися (до чого), дебютувати, верховодити, закондубасювати, закладати, започатковувати, запроваджувати, засновувати, заспівувати (в чому), затівати, заходжуватися, заходитися (біля чого), зачинати, збиратися, зорганізовувати, з'являтися, народжувати, начинати, наклъовуватися, ладнати, ладнувати, організовувати, підступати (до чого), підступатися, породжувати, приступати, прокладати, приступатися, розпочинати, розчинати, спромогатися,

*** брати початок; братися до роботи; братися за роботу; бути засновником (чого); бути першим; бути родоначальником; бути першопрохідником; бути першопроходцем; верстати шлях; відкривати шлях; вступати на шлях; ~ на дорогу; ~ на стежку; давати життя (кому, чому); надавати життя; класти початок життю; ~ існуванню; викликати до життя; давати початок; гострити язички; готувати ґрунт; давати поштовх; забивати перший кілочок; закладати перший камінь; закладати підвалини; закладати фундамент; зрушувати з мертвої точки; іти попереду; класти початок; питатись броду; показувати шлях; починати від Адама і Єви; починати з азів; починати з нуля; починати з першого кілочка; починати з чистої сторінки; починати спочатку;

пробивати шлях грудьми; прокладати лижню; прокладати першу борозну; прокладати шлях; пробувати щастя; ставати до роботи; ставати до справи; стати на шлях; стояти біля витоків; стояти біля колиски; стояти на порозі (чого); танцювати від печі (*жарт.*); торувати шлях; указувати шлях; ходити біля колиски.

ПОЧУТТЯ, відчування, відчуття, почування, чуття,

*** батьківське почуття; буря почуттів; вихор почуттів; відчуття переляку; відчуття страху; молодечі почування (почуття); почуття відповідальності; почуття голоду; почуття гордості; почуття гумору; почуття дружби; почуття ненависті; почуття нового; почуття обов'язку; почуття переляку; почуття страху; почуття туги; почуття туги за батьківщиною; шосте чуття.

ПОЦІЛУНОК, цілунок, цьом, цьомкання,

*** дотик губ; поцілунок Іуди; повітряний поцілунок; ~ у щічку; ~ у губи.

ПОЩАДА, помилування, амністія, реабілітація,

*** прощення гріхів; відпущення гріхів.

ПОЩАСТІТЬ, повезе, попейдить, пощасливиться,

*** дасть Бог; дасть Господь; буде (прийде) пайда; настане повезіння.

ПОЩАСТІЛО, підвезло, повдачило, повезло, погараздило, покозирило, попейдило, поталанило, похвартунило, пофортунило, пощасливилось,

*** Бог милував; Господь милував; випали козирі; доля маслом губи змастила; доля не обділила; доля послу-жила; закривляється на добре; зглянулася доля; на діло закандзюбилось; на діло закарлючилось; на добро наклюнулось; пішло в руку; пішло на везіння; пішло на добро; пішло на лад; пішло на удачу; пішло на щастя; привалила до рук удача; прийшло до ладу; усміхнулася доля; усміхнулося щастя.

Приповідки: Дешево відбився. Чого хотів, того й достав. Має до всякої масті козир.

ПОЯС, крайка (в жінок), окрайка, очкур, пас, пасок, підперезачка, підперезка, підперіз, підперізок, підтягач, попруга, попружка, ременяка, ремінник, ремінь, шитик (шкіряний пояс), шнурівка, шнуровиці.

ПОЯСНЮВАТИ, вияснювати, з'ясовувати, роз'яснювати, роз'ясняти, розтлумачувати, розтовмачувати, розтовкмачувати, розтолковувати, тлумачити.

*** показувати на мигах.

ПРАВДІВО, справедливо, правильно,

*** праведно; за законом; за правилом; як годиться; як треба; як слід; як личить; як Бог велів; як з Біблії вичитує; наче з книжки вичитує.

ПРА́ВИЛЬНИЙ, безпомилковий, безпомильний, непомильний, непохибний, несхибний, нехибний, праведний.

ПРА́ВИЛЬНО (див. добре).

ПРА́ПОР, завівало, знаме́но і знаме́но́, коро́гва, коро́гов, майва, полотнище (з прикметником), прапорець, прапорець, стяг, хоругва, хоругов, штандар, штандарт,

*** білий прапор; бойовий прапор; державний прапор; прапори Запорозької Січі; прапори розцвічування.

ПРАЦЮВА́ТИ, вергати (як); возитися (з чим), ворочати (“Та ще ворочаю”), газдувати, гарувати (важко робити — *діал.*), горбанити, горбатитися, господарювати, господарити, дерзати, ділати, діяти, займатися, запрягатися (на весь день запрягся), ішачити, клопотатися, крутитися (“Не будеш крутитися, ніц не матимеш”), мантулити, мастакувати, мозолити, надриватися (в роботі), наймитувати, наймичкувати, напрацьовувати, обробляти (що), орудувати, перериватися (в роботі), підробляти, порати, поратися, поробляти (що ти поробляєш?), порядкувати, промишляти, робити, робитоньки, розриватися (в роботі), священнодіяти (працювати натхненно), співпрацювати, строкувати (*заст.*), творити, товктися (товкущий), трубанити, трудитися, хазяїти, хазяїнувати, чуміти (тяжко робити),

*** брати горбом; ~ своїм горбом; бути за старшого, куди пошлють; бути при ділі; брати горбом; братися за діло; вертїтися на ногах; виганяти сім потів; виганяти сьомий піт; вимотувати жили; вимотувати сили; відбувати строк; волам хвости крутити; в поті чола хліб добувати; гнути горба; в ярмі ходити; в поту сорочка; гнути горб (горба); гнути карк; гнути спину; гнути хребет; горіти в роботі; гору труда трудити; гріти чуба; гріти чуприну; губити здоров'я; давати лад; ділечко робити; добувати свій хліб; добувати хліб кривавими мозолями; доводити до

пуття; докладати праці; докладати рук (руки); жити чесним потом; займатися ділом; закачувати рукави; заливатися потом; заробляти тяжким трудом; заробляти копійчину; заробляти солоним потом; заробляти власним горбом; заробляти кривавими мозолями; заробляти на прожиток; заробляти на хліб; засукувати рукави; з пучок та ручок жити; зрошувати потом землю; зачіпати руки (за роботу); знаходити роботу; кривавим потом обливатися; кров'ю і потом добувати; крутитись, як білка в колесі; крутитись на ногах; крутитись, як веретено в піст; ламати хребет (хребта); мати хліб з остюками (важко заробляти); мозолити руки; надівати на себе лямку; надривати жили; надривати жили і здоров'я; надривати пупа; наживати багатство; наживати статки; напинати пупа; натирати мозолі; натирати мозолі на руках; не бачити вільної хвилини; не давати рукам і ногам спочинку; не жаліти себе в роботі; не жаліти пупа; не жаліти рук; не жаліти сил; не жаліти хребта; не згортати рук (про старих); не знати ні дня, ні ночі; не знати просвітку; не знати сну й відпочинку; не ледарювати; не лінитися; не лінуватися; не мати коли дихнути; не мати коли вгору глянути; не розгинати спини; обливатися кривавим потом; обливатися сьомим потом; обривати руки (важко працювати); працювати, аби день до вечора; попогріти чуба; перериватися надвое; перериватися начетверо; перериватися пополам; перти плуга; працювати без вогника; працювати від зорі до зорі; працювати від темна до темна; працювати в рукавичках; працювати денно і нічно; працювати до синього поту; працювати до сьомого поту; працювати за десятьох; працювати за паличку (в колгоспі); працювати за трьох; працювати з вогником; працювати з-під батога; працювати з холодком; працювати, мов каторжанин; працювати, мов чорний віл; працювати на холостому ходу; працювати не за страх, а за совість; працювати, не покладаючи рук; працювати, не розгинаючи спини; працювати по-волячи; працювати по-волячому; працювати самотужки; працювати, спустивши рукави; працювати, як чорний віл; проливати піт; просиджувати штани (на роботі); протирати лікті; протирати штани; рвати жили; рвати пупа; рвати руки на чужій праці; рвати силу; робити, аж із шкури вилузуватись; робити, аж із шкури виринати; робити, аж очі на лоба вилазять; робити, аж очі рогом вилазять; робити діло; робити доброділо; робити до десятого

поту; робити до кривавого поту; робити до синіх жил на лобі; робити до сьомого поту; робити і вдень, і вночі; робити снажно; робити у три поти; робити денно і нічно; робити роботу; робити у три поти лица; робити, як верблюд; робити, як віл; робити, як віл мовчки, похнюпившись; робити чорнову роботу; робити, як віл у ярмі; робити, як гірський осел; робити, як проклятий; робити, як сірий віл; терти лямку; товктися, як у ката в стовпах; тягти на власному горбі; ~ на своїм горбі; ~ своїм горбом; тягти власним горбом; тягти воза; тягти за двох; тягти лямку; тягти, як борозенний; ходити в плузі; ходити в пристібних; ходити по наймах; ходити в ярмі; ходити, як коняка в замісі.

Професійні синоніми-відповідники до слова “працювати” в українській мові: бджолярювати, бондарювати, бригадирствувати, воловникувати, вчителювати, головувати, гончарювати, городникувати, дояркувати, дякувати (бути дяком), дячити (*т.с.*), кашоварити, ковалювати, колгоспничати, конюхувати, косарювати, кравцювати, крамарювати, кухарити, куховарити, лимарювати, лісникувати, лісничити, майструвати (працювати майстром), малярювати, мірошникувати, млинарювати, огородникувати, пасічникувати, пастухувати, пастушити, писарствувати (*заст.*), писарювати (*т.с.*), плугатарювати, погоничувати, прасолувати (перепродувати худобу — *заст.*), ремісникувати, рибалити, рибальствувати, риболовити, секретарювати, слюсарювати, старшинувати, столярювати, теслярювати, хліборобити, чоботарювати, шевцювати, шорникувати, шоферувати.

Приповідки: Руки не гуляють. Працює до синього поту. Робить — сорочка не висихає. Ні вихідного, ні прохідного. Знайшов муки на всі руки. За роботою ніколи носа втерти. Ніколи вгору глянути. Він товкач і помело (все робить). Од діла голова біла. Він у роботі — семиділуха. Як віл у ярмі: не випряжеш — не випряжеться. Вік ішач — заробиш орден Сутулова. Розірвись надвоє — скажуть, чого не на четверо. Працює, як не перерветься.

ПРА́ЩУР (ПРАЩУРИ), попередники, прабатьки, прадіди, прапращур, прапредок, прарід, прародитель, прародич, предки, родоначальник.

ПРИБІДНЮВАТИСЯ (див. обманювати, хитрувати).

ПРИБЛІЗНО, неясно, нечітко,

*** на око.

Приповідки: Ні два, ні півтора. Ні те, ні се. Ні риба, ні м'ясо.
Див. ще «Нікчемний».

ПРИБЛУ́ДА, приволока, придибенько, придибенція.

ПРИБО́РКУВАТИ, упокорювати, усмиряти, примушувати, змушувати, пригнічувати.

ПРИБУДО́ВА (ДОПОМІЖНА), баз, боковенька (бокова прибудова), бокс, буда, будка, ванькир, ванькирчик, веранда, галерея, гамазей, гамазея, гараж, да́ванка, загашник, загаш-ничок, загорода, загородка, загорожа, закалабок, закамарок, закапелок, закоморок, закоморочок, закут, закута, закутень, закуток, закуточок, запічок, запіччя, засторонок, землянка, землянуха, катрага, кліть (*діал.*), клуня, комірка, комірчина, комірчинка, комора, конура, конурка, кошара, кружганок (зовнішня галерея), куреник, курінь, курінець, курінчик, мансарда, мшаник (для пасіки), навіс, нишпорка, обора, повітка, повіточка, повітчина, по́кліт, поклітець, при́бік (боковенька), при́бочок, придомок, прикалабок, прикалабочок, прикарабок, прикомірок, прикухенок, прикухеночок, приліпка, примурок, присінки, присіння, присінок, притула (сарай під одним дахом з хатою), прихалабок, прихалабочок, при́хатень, прихаток, прихисток, прихисточок, сараєць, сарай, сарайчик, сипанець, спішарня (*діал.*), стебка, суткі́, суточки, флігель, халабуда, халабудка, халупа, халупка, хижа, хижка, хлів, хлівець, хлівинець, хлівчик, цюпа, чуланець, чуланчик, шопа, шпихлір.

ПРІ́ВИД, видиво, видіння, замра́ (привид мерця), кошмар, мана, манія, маняк, маняка, мара, марево, марисько, марище, марюка, миня, монстр, мра, незримко, потвора, потворина, почвара, поява, привиддя, пригуда, примара, проява.

ПРИВ'Я́ЗАНИЙ, залиганий, наліганий, приколений (взятий на прикіл), прикорочений (кінь), прикутий, припнутий,

*** взятий на віршовку; взятий на короткий повідок; взятий на налігач; взятий на нашійник; в нашійнику; на ланцюгу; на мотузку; на повідку; на повіді; на прив'язі; на приколі; на припоні; на уривку; у вузді.

ПРИВ'Я́ЗУВАТИ, приторочувати,

*** держати на прив'язі; ~ на припоні; ~ цепу; ~ коло свого пояса; водити на мотузці; тримати біля спідниці; зав'язувати морським вузлом.

ПРІВ'ЯЗЬ, перев'язь, переклин, припора, припона, соха, ліса, тин.
ПРИВЛАСНЮВАТИ, прикарманювати, прихватизовувати, приватизовувати,

*** держати при собі; прибирати до рук.

ПРИГОДА, випадок, історія, казус, курйоз, лучай, морока, непереливки, неприємність, оказія, подія, приведенція, пригодонька (*nisen.*), придибанка, придибачка, придибашка, придибенція, придибунок, приключина, приключка, прикрість, припадок, притичина, притрапка, притрапунок, причина, причта, пришта, рахуба, тарапата, трапунок, фрасунок, халепа.

Приповідки про пригуду: Влип, як муха в липучку. Втікав від вовка, а попав на ведмедя. Зав'яз, як собака в тину. З ями виліз, у колодязь упав. Попав з вогню та в полум'я. Попав з дощу та під ринву. Попав між двох вогнів. Попав між молот і наковальню. Потрапив в історію з географією. Ускочив в халепу, як жаба в жар.

ПРИГОЛОМШЕНИЙ, закаменілий, закам'янілий, зак-ляклий, остовпілий, отетерілий, оторопілий, ошелешений, ошелешканий, сторопілий, шокований,

*** украй здивований; як громом прибитий; як громом уражений,

ПРИГНІЧЕНИЙ, приторможений,

*** як громом вражений; як громом прибитий; як громом убитий; в депресії.

ПРИЄМНИЙ, гарний, красивий, заспокійливий,

*** веселить очі; ~ серце; розвеселяє серденько (Марко Вовчок).

ПРИЗНАВАТИСЯ, ПРИЗНАТИСЯ, зізнаватися, розко-люватися (під час слідства), сповідатися, сповірюватися,

*** відкривати карти; видавати себе з головою; видавати секрет; видавати таємницю; водити за носа; розкривати душу; сказати всю правду.

ПРІКАЗКА, мудрослів, мудрослів'я, помівка, помовка, почитанка, прїговір, прїговірка, приказочка, примова, примівка, примовка, примобля, примовлянка, примовляння, приповедінка, приповіданка, приповідка, приповістка, приповісточка, прїповідь, промовка.

ПРИКРАШЕНИЙ, вигранений, визолочений, вимережений, вицяткований, вишиваний, вишитий, візерунчастий,

візерунчатий, гаптований, гравійований, декорований, забарвлений, завітчаний, заклечаний, закосичений, зацвічений, змережаний, змережений, золочений, інкрус-тований, карбований, квітчастий, килимований (прикрашений килимами), китчастий (оздоблений китицями), лакований, лицьований, личкований, лямований, мальований, мережаний, мережений, мозаїчний, намарафечений, наряджений (по-святковому), нафабрений, нафарбований, обквітчаний, обкожушений (про хату), облицьований, облямований, обшитий, огранений, оздоблений, оквічений, оправ-лений (коштовностями), орнаментований, оторочений, оштукатурений, підбілений, під'єрифенений, підмазаний, підмальований, підсинений, підфарбований, побілений, позолочений, помережаний, посріблений, поцяткований, поцяцькований, прихорошений, причепурений, проквітчаний, різьблений, різьбований, роззолочений, розквітчаний, розмальований, розмережаний, розмережений, розфарбований, розцвічений, розцяткований, розцяцькований, узірний, узірчастий, узорчатий, узористий, узорний, уквітчаний, цвітастий, цяткований, цяцькований, чікатий (вишитий квітами), шліфований, шпакльована (*зневаж.* про жінок),

*** з архітектурними надмірностями; з викрутасами; з кандибобером; з кондібобером.

ПРИЛИПА́ТИ, прилипнути, приставати, влипати, липнути,

*** влипати шевською смолою.

Приповідки: З шкірою не відірвеш (не відірвати).

ПРИЛЮ́ДНО, відкрито, гласно, привселюдно, принародно, публічно,

*** на видноті; на виду всіх; на очах у всіх; перед очима всіх; при відчинених дверях.

ПРИМІ́РЕННЯ, покора, згода, злагода, прощення,

*** Бог з ним! Господь з ним! Хай йому і риба і гроші! Хай буде так! Бог з вами!

ПРИМР́УЖЕНИЙ, прискалений (на одне око), прищулений, прищурений.

ПРИМУ́ШУВАТИ, веліти, вимушувати, вимагати, втовкувати, втовкмачувати, завантажувати, занаряджувати, змушувати,

зобов'язувати, нажилювати, наказувати, накидати (примусово), неволити, переламувати (себе), перемагати (себе), підбивати (кого), приневолювати, принукувати, присаджувати, присилювати, силувати, спонукати, спонукувати, указувати, *** давати наказ; давати наряд; давати розпорядження; давати указ; диктувати волю; вбивати в голову (кому); вганяти в піт (в мило); втовкмачувати наказ; втовкувати наказ; не давати і вгору глянути; не давати рукам і ногам спочинку; ставити за обов'язок; ставити перед фактом.

Слова спонукання: Ану! Ану ж! Ану ж бо! Вперед! Гайда! Давай! Даваймо! Давайте! Даєш! Катай! Нум! Нумо! Нумте! Нуте! Починай! Рушаймо! Рушайте! Ура! Шквар!

Приповідки: Просять покорно, наступивши на горло.

ПРИ́МХА, véред, véреди, вередування, забаганка, каприз, капризування, комиза, химера, *** примхи моди; химери моди.

ПРИНАГІДНО, випадково, по-можливості, *** разом з тим; за одним рипом; ~ заходом; при нагоді; при потребі.

ПРИНІ́ЖУВАТИ, обпльовувати, опоганювати, оббріхувати, ославлювати, обезславлювати, *** кидати гряззю; обкидати ~; ляпати грязюкою; місити в грязюці; топтати в грязь.

ПРИНІ́ЖУВАТИСЬ, підпадати, понижуватись, славословити, колінкувати, підпадьомкати, підпідпадьомкати, підлабузнюватись, *** валятися в ногах; падати в ноги; ~ на коліна; бити поклони.

ПРИ́ПЧОК, вилазок, виступ (на скелі), злаз.

ПРИТУ́ЛОК, захисток, захистя, криївка, крийка, кро-вєць, кубло, пристанище, пристановисько, пристановище, пристанок, прихилище, прихилля, прихистище, прихисток, скриток, схованка, сховище, сховок, схрон, укриття, хован-ка.

ПРИХІ́ЛЬНІСТЬ, приязнь, довір'я, доброта, тепло, співчуття, співчутливість.

*** вліз у довір'я; вкрався в довір'я; втерся ~; вліз у душу; ввійшов у довір'я; дивитися приязним оком.

ПРИХИЛЯ́ТИ (ДО СЕБЕ), вабити, голубити, заманювати, зманювати, знаджувати, манити, навертати, нахиляти,

переманювати, приваблювати, привертати, приворожувати, пригніздювати, приговтувати, приголублювати, прикохувати, прилащувати, прилюблювати, прилюбляти, приманювати, примогоричувати, принаджувати, причакловувати, причаровувати, схиляти,

*** вкорочувати стежку; вкратися в довіру; влазити в довіру; втиратися в довір'я; входити в довір'я; завойовувати серце; закохувати в себе; знаходити дорогу до серця; напувати приворотом; переважувати на свій бік; підбирати ключика до душі; підбирати ключика до серця; пригрівати біля себе.

ПРИХИЛЯТИСЯ, горнутися, кохатися, любитися,

*** прилинути горлицею.

ПРИЧІНА, підстава, привід, причинок.

ПРОБАЧАТИ, вибачати, дарувати (даруйте!), звиняти (звиняйте!), прощати,

*** відпускати гріхи; забувати давні гріхи; не ворушити колишне; не носити зла за душею; не носити каменя за пазухою; не пам'ятати зла; списувати всі гріхи.

ПРО́БКА, затичка, заткално, заткальце, корок, корочок, пробочка, чіп, чопик.

ПРОДА́ВЛЮВАТИ, прогавити, прозівати, проворонювати, проворонити,

*** впіймати гаву.

ПРОЗО́РИЙ, ажурний, ажуровий, прозірний, прозірчастий, прозірчатий, прозористий, прозорний, прозорчастий, прозорчатий, просвітчастий.

ПРОЙДІ́СВІТ, авантурник, авантюрист.

ПРОКИДА́ТИСЯ (ВІД СНУ), пробуджатися, пробуджуватися, пробуркуватися, просинатися, просипатися,

*** продирати очі; пробивати очі.

ПРОКЛЯ́ТИЙ, проклятий, грішний, грішник, злочинець, проклятущий, осоружний, поганій.

Приповідки: Проклятий з доброю мотузкою плаче. За ним гілляка з мотузкою плаче.

ПРОКЛЯ́ТТЯ, закляття, наврочення, наслання, три кляття,

*** родове прокляття; закон карми; страшне прокляття.

П

ПРÓМІНЬ, блискіт, блискітки, жмури (на воді), промені, промінець, проміння, проміннячко, промінчик, ряхтіння,
*** гамма-промені (проміння); космічні промені; рентгенівські промені.

ПРОНИКА́ТИ, ПРОНИ́КНУТИ, вклинюватися, вклинятися, затісуватися, пробиватися, пробиратися, пробуравлюватися, прогризатися, продиратися, прокрадатися, пролазити, пропихатися, проповзати, прориватися, проскакувати, проскрібятися, прослизати, просовуватися, просуватися, протаранюватися, протискуватися, протісуватися, протовплюватися, протовпلياتися, проходити, проюркувати, прошкрябуватися, прошмигувати, шурхати.

ПРОРОСТА́ТИ (ПРО РОСЛИНИ), броститися, брунькуватися, бубнявіти, видзьобуватися, викльовуватися, виштрикуватися, кільчитися, ключитися, набрякати, набубніти (зерно), набухати, надзьобуватися, назублюватися, накільчуватися, наключуватися, накущуватися (проростати кушиком), оживати, продзьобуватися, прокльовуватися, пропукуватися, прорізуватися, розбухати, розпукуватися, розпускатися, рости,
*** пробивати шильця; пускати парості (парость); пускати ростки; пускати росточки.

ПРОПАДА́ТИ́ (див. зникати).

ПРОСІ́ТИ, ПРОСІ́ТИСЯ, благати, вговорювати, вгово-ряти, видайкувати, видурювати, визуджувати, виканючувати, виклянчувати, виманювати, вимантачувати, вимовляти, вимолювати, виплакувати (просити слізю), випрохувати, випрошувати, випрошуватися, висварювати (просити впереміш з лайкою), витуманювати (з обманом), вициганювати, відмолювати (гріхи), відпрохуватися, відпрошуватися, вмовляти, допрохуватися, допрошуватися, жебракувати (просити милостиню), жебрати, канати, канючити, канькати, кландати, клопотати, клянчити, колінкувати, мантити, мантулити, молити, молитися, набиватися, напрохувати, напрошувати, напрошуватися, поневірятися, припрохувати, припрошати, припрошувати, прохати, прохатися, проситися, спитати (молока, хліба), старцювати (просити милостиню), стріляти (*жарт.* просити цигарку), убалакувати, ублагувати, убовкувати, умовляти, упрохувати,

упрошувати, усамобожувати, усинобожувати, циганити, шапкувати,

*** бити лобом; бити поклони; бити чолобитну; бити чолом; благом благати; Бога-ради просити; Богом благати; валятися в ногах; заклінати Богом; заклінати всім святим; кланятися в ноги; лазити в ногах; ламати шапку; молити Бога; молитися перед іконою; молитися перед престолом Господнім; м'яти шапку; оббивати пороги; падати в ноги; падати до стіп; падати навколішки; падати на коліна; падати ниць; падати ницьма; під ноги стелитися; повзати в ногах; повзати на колінах; просити аж розпинатися; просити благословення; просити Бога; просити Господа; просити дозволу; просити допомоги; просити до столу; просити з неба; просити милостиню; просити мороза вечеряти; просити мороза на кутю; просити могорича; просити підмоги; просити попросом; просити пощади; просити ради; просити ради-поради; просити руки; просити слізною; просити слова; просити смерті; просити уклінно; просити Христа ради; пускати шапку по колу; розбивати лоби (просячи); сіпати за поли; слати чолобитну; сльозами молити; смикати за поли; стріляти цигарки (просити закурити); ударяти чолом; хапати за поли; хапати за стремена; Христом Богом благати; Христом Богом молити.

Приповідки: Милості просим на своїх харчах. Не дуже того просять, кого за чуб термосять. Ніяким богом не допросишся.

ПРОСТІЙ (ПРО ЛЮДИНУ), довірливий, наївний, наївняк, непрактичний, невігадливий, нехитрий, простака, простакуватий, простацький, простаченко, простачина, простачисько, простачок, простенький, простесенький, простецький, простиня, простісінський, простіський, просто-людець, простолюдин і простолюдін, простолюдний, швидковірний.

*** простий, як балалаєчний акорд.

ПРОСТІР, обшир, привілля, просторище, просторінь, розгін, роздоли, роздолля, розліг, розлоги, розложище, розшир.

ПРОСТО, запросто, по-простецьки, легко, немудро,

*** раз плюнути; як дурному з гори бігти; як згори бігти; дуже просто; як дурному з гори побігти.

ПРОСТОРІЙ, вільний, запросторий, заширокий, обширний, привільний, просторенький, простористий, просторуватий (одяг), розгонистий, роздолий, роздолистий, розлогий, широкий,

широкополий, широкуватий, широчезний, широченний, широченький,

*** є де розвернутися; є де розгорнутися; є де розгулятися; є де розгулятися оку; космічний простір; простора просторінь; простора просторість; просторий, як решетилівська толока; степова просторінь; степовий обшир; степовий простір; степовий розліг; хоч конем грай.

ПРОСТОРІКУВАТИ, базікати, балаболити, балабонити, баяндрасити, бевкати, белебенити, благузнити, блягузкати, бовкати, болобонити, варнякати, верзікати, верзти, верзюкати, верзякати, вернакати, зморозити, кавакати, каверзякати, карзякати, ковиртати, курзюкати, лялякати, ляпати, патякати, пашекувати, плескати, плести, просторікати, роздебендювати, розпатьякувати, талабанити, талалаїти, тараторити, теревенити, тріпати (язиком), тріпатися, хляпати (язиком), цвенькати,

*** балакати без порядку; бовкати, як дурень з дуба; бовкати, як жаба в болото; бовкати як з печі; верзти верзіцю; верзти гиль-гуси; верзти дурниці; верзти казна-що; верзти на всю обихідку; верзти недоладне; верзти неподобне; верзти несусвітне (несусвітне); верзти несусвіття; верзти нісенітниця; верзти таке, що й мухи кашляють; верзти чортзна-що; верзти, як тільки можна; вивозити язиком, мов на лопаті; вигадувати бозна-що; вигадувати таке-сяке, ніяке; вигадувати таке, що в ніякі двері не лізе; вигадувати таке, що й волосся в'яне; вигадувати таке, що купи не держиться; вигадувати таке, що й на вуха не налізе; вигадувати таке, що й собака з маслом не з'їсть; вигадувати таке, що й у борщ не кришать; вискакувати, як голий з маку; вискакувати, як козак з маку; вискакувати, як Кузьма з маку; вискакувати, як Пилип з конопель; гнати химери; гнати химороди; гнати химині кури; гнути бандигу; гнути бандигу язиком; гнути бендюлики; говорити біс-зна що; говорити біс-знає що; говорити в пересипку; говорити дурниці; говорити курям на сміх; говорити на галай-балай; говорити ні в тин ні в ворота; говорити про сее, тее і все невпопад; говорити таке, що й у шапку не збереш; говорити, що на рот налізе; говорити, що на язик понесло; городити дурниці; городити небилиці; з хвоста хомут надівати; кулі лити; ляпати півтора людського; молоти байду; молоти казна-що; молоти неначе з білої гарячки;

молоти ні в дрова ні в тріски; наговорити сім бочок арештантів; наговорити сім мішків гречаного Гаврила; наговорити сім мішків гречаної вовни; наговорити три мішки гречаної вовни і всі неповні; наколотити гороху з капустою; наплести на вербі груші; наплести на вербі груші, а на сосні яблука; на свиню хомута надівати; не в ті ворота заїжджати; нести ахінею; нести верзоти; п'ятякати язиком; плести байдиги; плести банелюки; плести все, що слина до губи принесе; плести гала-бала; плести дурниці; плести ерунду; плести лико; плести мандрони; плести плетеники; плести смаленого дуба; плести солому солом'яну; плести таке, що й у ступі не втовчеш; плести таке, що ні пришить, ні прилатать; плести харки макогоніки; плести хармани; притуляти горбатого до стіни; притуляти сліпого до тину; пускати милянчу баньку; розводити андрони; розводити антимонії; розводити боби; розводити на бобах; розводити химині кури; розказувати різдвяний сон вороної кобили; розказувати сон рябої кобили; сказати, як з воза ляпнути; снувати химери; ускакувати в мак (сказати дурницю).

Примовки на дурниці: Бовть, як віл у калюжу! Бовть, як жаба в болото! Бовть, як козел у воду! Тир, зозуляста, з пір'ям здохла! Тири-ри, бабонько, я твій жених! Стринь, бринь — кічка з воза! Верзи верзище, поки верзеться! Ой гур, Марку, по ярмарку! Говорила небіжка до самої смерті та все чортзна-що. Прийшли з Борзни та чортзна-що й зверзли! Язиком зав'язав такого вузла, що й зубами не розв'яжеш. Як озветься, то й бовкне. Толкує про ялові гуси, що на псарню літають та потроху молоканосять. Тринди-ринди, завтра Великдень! Торох, роди, Боже, горох! Набесідувала, наговорила: дайте жолобчистого Данила. І місячно, і зоряно, і дощ іде. Курзю, верзю, дайте на кутю гречки! Курзю, верзю, Борисихо, дай куті на гречку, а я тобі за це попасу овечку. Курзю, верзю — горох молочу! Курзю, верзю — горохова каша! Розказав Мирон рябої кобили сон. Тринди-ринди з маком борщ! Теренд`ю-парандю та ще й завтра прийду! Коцюба кудкудакала, помело яйце знесло. На Поділлю хліб по кіллю, а ковбасами хлів городять. Мели, Іване, поки вітер не стане! Плети, плети, я чув таких, як ти! Меле, хоч святих з хати винось. Держить язик далеко від розуму. У нього на вербі груші ростуть.

ПРОТАЇЛИНА, зализина (в річці), лисина, миї, промоїна, протавка, проталь, сарма, тал, таловіна і таловина.

ПРОТИБОРСТВО, протистояння, двобій.

ПРОТЯГ, наскрізняк, продох, продув.

ПРОЧУХАН, гарт (завдати гарту), духопел, духопелики, клад, кучми, нагінка, натруска, прочуханка, чос. (Див. бити).

ПРОЩАТИ, ПРОСТИТИ, вибачати, дарувати, пробачати,

*** великодушно прощати; забувати кривду; прощати кривду; прощати по-християнськи.

ПРОЩАТИСЯ, ПОПРОЩАТИСЯ, проститися, розкла-нюватися, розлучатися, розпрощуватися,

*** давати на добраніч; казати останнє “прощай”; кидатися на шию; прощатися навіки; прощатися назавжди; проводити в останню дорогу (небіжчика); розходитися по домах.

Слова прощання: Бувай! Бувай здоров! Бувай щасливий! Будь здоров! Будь щасливий! Всіх благ! Поживай здоров! Іди здоровий! Ходи здоровий! Зоставайтеся здорові! Живі будьте! Будьте живі та здорові! Здоровенькі будьте! Здоровенькі будьте! Іди в божу путь! З Богом! На все добре! На все краще! У добру путь! Дай, Боже, час добрий! У добрий час! До побачення! До зустрічі! Усього найкращого! Усього доброго! Усього кращого! Щасливо залишатися!

ПЇРХАТИ, злітати, перелітати, перепурхувати, спурхувати, фуркати,

*** пурхати метеликом; пурхати пташкою; пурхати, як зозуля з гнізда в гніздо.

ПУЇСТО, порожньо.

ПУСТУВАТИ (див. бешкетувати), балуватися, басувати, бешкетувати, біситися, біснутися, блазнювати, борушкатися, борюкатися, брикати, броїти, вибрикувати, викаблчувати, викаблчуватися, викобенюватися, викомарювати, викоювати, виробляти, вистрибувати, витворяти, витівати, витребенькувати, витриндикувати, вишебенюватися, відморозити, відчубувати, вітрогонити, войдувати (*diал.*), встругнути, вчудити, гайда-бурити, галабурдити, гарувати, гарювати, гарцювати, гіршти-катися (“А дідова дочка гірштикається” з нар. казки), гратися, дебошити, дебошувати, дрочитися, дурачитися, дуріти, жирувати, забавлятися, заводитися (“Ану, не заводьтєсь!”),

заводіяти, збитошити, казитися, катавасити, кобенитися, коїти, колобродити, колоброїти, корзіти (*diab.*), лоботрясничати, лобурясничати, напрокуджувати, розбишакувати, розбишачити, розбійникувати, розбійничати, розгардіяшити, сваволити, скоювати, стрибати, тіяти, укоювати, учворювати, учудити, фокусничати, халамидничати, химерувати, хунвейбінити, чудотворити, шибайголовити, шкодити, шкодничати, штукарити, шурубурити, шуткотворити, юрити,

*** вдаватися до витівок; викидати гедзика; викидати колінця; викидати коники; викидати кренделі; викидати фокуси; викидати фортелі; витинати фортелі; витівати витівки; витівати плутощі; витівати штукенції; відколювати колінця; відколювати номери; відколювати штучки; впрягатися в чоботи; встругнути хука; встругнути штуку; ганяти по хаті; давати дрозда; давати концерт (*ірон.*); давати копоті; давати чортам диму; за вухом не вести; збивати бурло; збивати бучу; збивати веселу бучу; збивати кучу малу; зчиняти галабурду; коїти неподобства; коїти шкоду; крутитися дзигною; на головах ходити; один одному на голову лізти; перевертати все догори дном; перевертати все догори дригом; перевертати все догори ногами; показувати викрутаси; показувати витівки; показувати витребеньки; показувати дурацькі (дурні) витребеньки; показувати штучки; піднімати балалай; піднімати бучу; піднімати гармидер; робити збитки; робити малу кучу; робити шкоду; собакам хвосту крутити; строїти фіглі; тралі-валі крутити; трохи на головах (на голові) не ходити; удерти штуку; удрати штуку; устругнути штуку; утнути штукерію; утнути штуковину; утнути штуку; ходити догори ногами; ходити на головах (на голові); ходити ходором; чинити неподобства.

ПУХКІЙ, м'який, пухкенький, пухкесенький, пухнавий (рід.), пухнастенький, пухнастий, пухнатий, розпушений, розсипчастий, розсипчатий, рухлий (про землю), рухлявий, рухляк (про гірську породу), струхлявілий, трухлявий.

П'ЯНИЙ, забульканий, захмелений, захмелілий, зачумлений, набрався, набражений, набражився, набудьздоровкався, набулькався, набухарився, набухарений, надуддився, нажлуктився, накачався, накачаний, наклюкався, наклюканий, накубрюченений, накубрючився, налигався, налиганий, налюрений, налюрився,

налимонений, налимонився, намогоричений, намогогоричився, наперехилявся, напив-ся, напитий, напівп'яний, напівтверезий, напідпитку, напричашався, насмоктався, насмоктаний, настограмився, настограмлений, нахлюпався, нацмулений, нацмулився, нетверезий, оп'янілий, охмелілий, очамрілий, підгуляв, піддатий, піднапилий, підпилий, підпитий, підтоптався (*ірон.*), підхмелений, посоловілий, п'янезний, п'янецький, п'яний-п'янезний, п'яний-п'янісінький, п'янісінький, п'януватий, п'янюзний, п'янючий, п'янющий,

*** в голові джмелі гудуть; в голові ковалі; в голові, як у мліні; вступило в голову; геть розвезло; геть розморило; добряче ковтнув; зажирлив очі; залив за галстук; залив за комірець; залив очі; залив памороки; залив пельку; залив сліпаки; залив сліпи; замакітрився світ; з копитів збився; калюжі одежею вимочує; качки заганяє (заплітаються ноги); ледь-ледь тепленький; лизнув скляного бога; мисліте виписує; лика (лик) не в'яне; лишняка не хлебнув; набрався до білих мух; набрався до блакитного змія; набрався до втрати пульсу; набрався до зелених чортиків; набрався до ригачки; набрався до самісіньких риз; набрався до самого підборіддя; набрався до чортиків; набрався — з вух капає; набрався — ледь язиком повертає; набрався — лика не в'яже; набрався — ложки до рота не донесе; набрався — море по коліна; набрався — море по коліна, а калюжа до пупа; набрався — на ногах не стоїть; набрався — падає з копит; набрався по самі вінця; набрався по самі ніздрі; набрався, що й чоловічки в очах догори ногами поперевертались; набрався, як лин мулу; набрався, як Мартин мила; набрався — язика не поверне; на бровах не стоїть; на бровах приповз; на кучері не залишав (тому й сп'янів); напився, аж чуприна курить; напився до пересипу; напився до положення риз; на сльози не залишав; наступив на корок; наступив на пробку; обпився, як павук; оре носом; перебрав до прости господи; перебрав зайвого; перебрав лишку; перебрав через край; перебрав через міру; перебрав халімерусу; перекинув лампадку; перекинув мерзавчика; перекинув чарку; під бухом; під газком; під газом; під градусами (градусом); під джмелем; під добрячим градусом; під добрячою мухою; під мухою; під повним градусом; під сороковим градусом; під хмелем; під хмільком; під чаркою; після випивки; після

випивачки; пішов меж милі та меж любі; побачив скляного бога; прийняв з причепом; прийняв у кінських дозах; приклався до пляшки; приклався до чарки; п'яний, аж валяється; п'яний, аж очі побаклучились; п'яний, аж чуприна курить; п'яний в дупель; п'яний, вже й пісі не проситься; п'яний в устілку; п'яний до чортиків; п'яний — і стежки не бачить; п'яний у дим; п'яний у дрезину; п'яний у дошку; п'яний у цицьку; п'яний, хоч візьми та викрути; п'яний, хоч зуби вибери; п'яний, хоч зуби рви; п'яний, як барило; п'яний, як земля; п'яний, як зюзя; п'яний, як квач; п'яний, як ніч; п'яний, як свиня; п'яний, як хлющ; п'яний, як хлюща; п'яний, як чіп; п'яний, як чопик; п'яний, як чопок; п'яний, як швець; п'яніший п'яного; п'яніший п'яного вина; п'яний до свердлика в голові; п'яний драбадан; п'яний, як дим; п'яне мурмило; роздавив пляшку; роздушив півлітруху; світить п'яними очима; скляного бога поцілував; смикнув варенухи; смикнув цівкою; такий, як ясочка (*ірон.*); убив муху; убив чмеля; ударило в голову; у п'яному газу; упіймав радощі до темряви в очах; у п'яти вступило; хильнув веселухи; хильнув окаянної; хильнув оковитої; хильнув самограю; хильнув сірка; хильнув чортового зілля; хміль бродить у голові; хміль ударив в голову; язик у горілці намочив.

Приповідки: Напився до порядку: два ведуть, а третій несе шапку. Жінка любя: вела з корчми чоловіка за чуба. Розібрало, як вовка опеньки. Йому на кожному кроці поворот. Випив дві неповних, а третю недолиту. Випив дві неповних, а третю через верх. Напала брага на врага. Ліктем закусив, рукавом утерся. Димом закусив, рукавом утерся. Випив і язиком закусив. Чоловік не скотина — більш відра не вип'є. Отак чорт п'яних бере! П'яному й Бог з дороги звертає. Голова каже: “Іди”, а ноги — “Сиди”. Гостю налив чарочку, а сам випив парочку. Ноги кажуть: “Ходім додому”, голова каже: “Ходім до покою”, калитка плеще: “Напиймося, за все заплачу”. Дав Бог напитись, та не дасть проспатися. П'яний, п'яний, а об угол не вдариться. Загубив ключі од заду (кажуть про п'яного, як він блює). Хміль бродить в голові.

П'ЯНИЦЯ, алкаш, алкоголік, брагун, бенкетар, бухар, бухарик, барига, барижка, барижник, бражник, виночерпій (*ірон.*), випивайленко, випивайло, випийпляшка, випивака, випивоха,

випивошка, гуляйбіда, гуляйгуба, гуляка, гулянда, гульвіса, гультяй, гультяюка, гультяяка, дудла, дудля, жлуктій, жлуктіяка, заалкоголений, забулдига, запивайленко, запивайло, запіяка, запіячка, знепучений (горілка знепутила), зюзик, зюзя, каплій, каплюга, каплюжка, каплюжник, кубрій, луць (*diat.*), неминайкорчма, ненапийба, непролийкрапля, обдерихата, обпивала, обпивало, обпиваха, опиус, опіяка, опіяка, перепивайло, пивень, пиводер, пиворіз, питець, питин, пияк, піяка, пиятіка, піець, полоскозуб, почарківець, пропивця, пропийбатько, пропийдуша, пропийматір, пропийхата, пропитий, пропияк, пропияка, п'яндига, п'яндиголова, п'яндилига, п'яндило, п'яниченька, п'яничка, п'янорило, п'янота, п'янцюга, п'янчуга, п'янчук, п'янюга, п'янюшка, п'янь, розпитий, розп'яниця, самогоночерп (*ірон.*), самогоночерпій, сивко, смоктій, спиртоправ (*ірон.*), спитий, споєний, стограмін, ханига, ханурик, чарколюб, чарколюбєць, шарамига, шарамижник, юшкоїд (про начальство), ярига, ярижка, ярижник,

*** бездонна бочка; безпробудний п'яниця; безпросвітний п'яниця; безпросипний п'яниця; в горілці усе б і мокнув; випивони справляє; випить мастак; випить не глупак; вічний п'яниця; втопив розум у горілці; гіркий п'яниця; горілка знепутила; дивиться на світ крізь дно чарки; добре питуший; завсідник забігалівок; записний гуляка; з Бухайлівки родом; з кругу спився; змієм підперезаний; навхильці (нахильці) п'є; не викисає; не вилазить з буфету; нема йому просипу; не виходить з горілки; непросиплений п'янюга; непросипний п'яниця; непросипуший п'яниця; не просихає; не розминається з чаркою; прегіркий п'яниця; п'яна пляшка; рови лічить; розпився до краю; розп'яниця з п'яниць; спитий на синьо; тротуар асфальтович (часто валяється на асфальті); ходить до чопа; чорна п'янота; чорно п'є.

Приповідки: До самого дідич-вечора з горілки не виходила. Не в хату носить, а з хати. У п'яниці коли не очі сині, то спина в глині. П'є, як в лазні на піч ле. Церкву обдирає, а корчму латає. Останні злидні пропиває. Не п'є, а просто ковтає. Він п'яним і родився. Не п'яниця — тільки хліб у горілку вмочає. Не в одній чарці дно бачив. П'є від понеділка до понеділка. Спасається: щоденно напивається. Горілка його родила, горілка

його хрестила, горілка його й у гроб зажене. Він би щодня в церкву ходив, якби свячена вода горілкою була. Він стільки п'є, що сивину йому не зачісувати. Прошай, розуме, завтра побачимось. У нього щодня празник — Іван Бражник. Тікай, дурню, п'янюга прийшов! П'яниці брязь-брязь — буде бігти через грязь. Він би й голову пропив, так од шиї не відділяється. Один день п'є, їсть, танцює, а двадцять дев'ять голодує. Не доведе Семена горілка до добра.

П'ЯННСТВУВАТИ, напиватися, налигатися, забулькуватися, захмелюватися.

Р

РАДИТИ, відговорювати, відмовляти (до чого), відраджувати, відраювати, впливати (на кого), доводити, збуджувати (до чого), інструктувати, консультивати, навчати, надоумлювати, налучати, напоумлювати, напоумляти, направляти, напрямляти, напучати, напучувати, нараджувати, нараювати, наставляти, настановляти, настренчувати, наструнчувати, наущати, націлювати, націляти, охотити, переконувати, підбивати (на що), підказувати, підохочувати, підуськувати, повчати, поохочувати, приохочувати, прираджувати, присовітувати, раїти, раяти, рекомендувати, розбакувати (відраджувати), розраджувати, розраювати, розохочувати, скеровувати, совітати, совітувати, спонукати, спонукувати, спрямовувати, схиляти, учити,

*** виводити на путь праведну; давати добрий совіт; давати пораду; давати раду; давати рецепт (рецепти); давати совіт; збуджувати цікавість (до чого); знімати більма з очей; наvertати (наводити) на розум; наvertати на ум; навчати добру; навчати розуму; навчати уму-розуму; наставляти (направляти) на вірний шлях; наставляти на добрий розум; наставляти на вірну дорогу; наставляти на вірну путь; наставляти на добрий розум; наставляти на праведну путь; наставляти на пуття; наставляти на путь істини; наставляти на розум; підбивати під лікоть руку; повертати на путь праведних; прислужуватися добрим словом; прислужуватися словом.

РАДІСНО, бентежно, великодньо, весело, по-святковому, празниково, різдвяно, святково, тьохкотно.

РАДІСТЬ, вірада, відрадність, вірадощі, втіха, приємність, радіння, радості, радощі, утіха,

*** велика радість (*ірон.*); теляча радість.

Приповідки: Така радість, така радість!

РАДІТИ, вибрикувати, втішатися, потішатися, радітися, радуватися, тішитися, утішатися,

*** бути на коні; вибрикувати гопки; в небесах літати; відчувати себе; ділити радість пополам; мовби (як) на сто коней висадив; пити радість; радіти душею; радіти серцем; радіти, як маля.

Безособові: над світом возносить; серце затепліло; серце потепліло.

Приповідки: Ага! Піймався! Оце тобі на та радуйся! Тішиться, як чорт чайнням.

РАЙДУГА, весела, веселиця, веселка, веселонька, весе-лочка, весівка, коркоб'єць (*діал.*), красавуля, краса,

*** чесний пояс.

РАЗОМ, укупі, удвох, утрьох, квартетом, дуєтом, квінтетом.

РАНА, болячка, вава (*дит./* вавка, вавонька, вавочка, виразка, в'єред, виразка, віразок, дряпак, дряпина, дряпинка, кривавка, кровотоциця, подряпина, подряпинка, поразка, поріз, прокол, ранка, раночка, роздряпина, садно, ураза, уразка,

*** виразка шлунка; вічна рана; колота рана; незагоєна рана; незагойна рана; рана на серці; рвана рана; різана рана; рубана рана.

РАНО, вдосвіт, вдосвіта, вранці, вранці-рано, досвітком, до сонця-світку, зарана, зараненька, зараненько, зарано, зарані, зарання, засвіт, засвітло, засвіт-рано, зрана, зранку, зрання, зраночку, ізранку, надрання, нарозвидні, передрання, пораненьку, порано, порану, раненько, ранесенько, ран-ком, рано-вранці, рано-пораненьку, рано-раненько, рано-ранесенько, рано-ранісінько, рано-рано, раночком, ранувато, скоросвіт, спозарана, спозаранку, спозарання, удосвіта, удосвіта-порану, упівсонця (сонце ще лиш сходить), чимсвіт,

*** благослов'яться на світанок; благосов'яться на день; близько день; в передранні; в ранковий час; в ранкову годину; в ранкову

пору; до світ сонця; до схід сонця; з досвітком; з півнями; з третіми півнями; ледь світ; на заранні; на зорі; на розвиднянні; на розсвітанку; на рózсвіті; на розсвітку; на світанку; на світанні; не світ, не тьма; ні світ, ні зоря; перед ранком; перед світом; під ранок; після третіх півнів; разом із сонцем; разом з півнями; разом з пташками; ранкової пори; тільки одспівали треті півні; у світанковий час; у світанкову годину; у світанкову пору; у треті півні; чи світ, чи зоря; чуть світ; ще до світа; ще й на достойні не дзвонили; ще й на світ не благословлялося; ще й на світ не бралось; ще й на світ не заводилось; ще й на світ не зоріло; ще й не розвиднялося; ще й чорти навкулачки не билися; ще тільки розвиднялося; ще тільки сіріло; ще тільки сонце виймалося; ще тільки схід багровів; ще треті півні не співали; як світ.

Приповідки: Птахи й дзьобів ще не відкрили. Ще й чорти накулачки на билися.

РА́НОК, досвіт, досвіток, заранне, зарання, заранок, зарання, зоря, зоряниця, надрання, передрання, передранок, поранок, ранок-поранок, раночок, рань, рózвидень, розвидня, розсвіт, розсвітання, розсвіток, світ, світання, світанок, світання, світаночок, світло, спозарання, сяєво, сяйво,

*** білий світ; білий ранок; Божий світ; вранішня (ранішня) зоря; досвітня рань; кінець ночі; пора світанна; ранкова зоря; ранкова пора; рання рань; світова зірниця; світова зоря; схід сонця.

РА́ПТОМ, безнарочито, відразу, вмить, водномить, враз, гвалтовно, згарячу, знагла, знебачки, знéвісти, зненáпа (*діал.*), знебачка, знебачки, знетельки, зненацька, знічевля, знічев'я, зопалу, ізнагла, нагально, нагло, налóпом (*діал.*), нараз, наразі, невнарок, негадано, неждано, неждано-негадано, неждано-несподівано, непередбачено, негадано-несподівано, несподівано, несподівано, одразу, прітьма, прітьмом і прітьмом, прожогом, прикро, раз! (вигук), раз-два! рраз!, раптово, розполохом, спрожога, спрожогу, стеменно, стеменнісінько, ураз,

*** аж ба; аж глип; аж глядь; аж гульк; аж зирк; аж огось; аж ось; аж раптом; аж от; аж оце; аж якось; вискочив, як голий з маку; вискочив, як Пилип з конопель; в один змиг ока; в один мент; де не взявся; де не візьмися; з бухти-барахти; з дива; з доброго дива; з того дива; з якого дива; з якогось дива; з кондачка; з

копит; з нальоту; з нестямки; і в снах не снилося; і в сні не снилося; і тут на тобі!; і тут на тобі та цить; коли це; коли раптом; мов стрель стрельнув; мов відрізало; мов відрубало; не встиєш обернутися; не встиєш оком огорнути; ні відси, ні відти; ніби відрізало; ніби відрубало; напівслові (раптово замовкати); не встиг оком кліпнути; не встиг оком моргнути; не ждано й не гадало; не зогледівся, як...; не зчувся, як...; не обизджився, як (*diab.*); не стямився, як...; ні впало, ні думано, ні гадало; ні ждано, ні гадало; ні за що, ні про що; ні з сього, ні з того; ні з того, ні з сього; ні сіло, ні впало; ні сном, ні духом; та ба; того й гляди кудись; як вихор; як відрізало; як відрубало; як з неба впав; як біда на голову; як вітром перенесло; як голий з маку; як здорово живеш; як горобець із стріхи; як грім з неба; як грім з ясного неба; як грім на голову; як грім серед ясного неба; як довбнею по голові; як дощ на голову; як заєць з-під куща; як за помахом чарівної палички; як за помахом чарівного жезла; як з гілля зірвався; як з кілочка; як з місяця звалився; як з-під землі виріс; як з хмари впав; як із землі виріс; як козак з маку; як Кузьма з маку; як Марко з пасльону; як на гвалт; як обухом по голові; як Пилип з конопель; як під землю провалився; як по-щучому велінню; якось так; як сніг на голову; як стій; як стій та бач; як стій та дивись; як стрель стрельнув; як холодний душ на голову; як хто махнув чарівною паличкою; як шершень з дупла; як біда на голову; як грім на голову; як гроза на голову; як сніг на голову; як холодний душ на голову; як грім серед чистого неба; як грім серед ясного неба; громом на голову; як біда на голову; як грім з неба; ні в дві, ні в три; ні з того, ні з сього; ні сіло, ні впало.

Приповідки-вигуки од несподіванки: Чолом, тату, я вам хрещений батько! Добридень на Великдень, будьте здорові з новим роком! Здрастуй, Маріє, я твій Федір! Торох діда в кашу, слава Богу, що не в нашу! Тарах щастя в хату! (раптове лихо). Шелеп щастя в хату! (*т.с.*). Ти що, з неба впав? Сталося! Здобувся свого!

РВАТИ, брати (коноплі), вибирати (*т.с.*), видирати, виривати, вискубати, вискубувати, висмикати, висмикувати, витягати (коноплю, льон), вихвачувати, вихоплювати, вищипувати, відпанахувати, відривати, відскубувати, відщи-пувати, дерти (пір'я, кору), драти, жвакати (про тварин), жмакати, засмикувати,

мотлошити, надривати, надскубу-вати, надщипувати, наривати, наскубувати, нащипувати, обпанахувати, обпатрувати, обривати, обскубати, обскубувати, обсмикувати, обшарпувати, обшморгувати, общипувати, одшабатати, оскубувати, осмикувати, ошарпувати; ощипувати, панахати, патрати (пір'я), передирати, переривати, підривати, пересмикувати, підсмикати, підсмикувати, підтягати, посмикувати, потрошити, пощипувати, проривати, рвицькати, рвонути, роздирати, розпанахувати, розпотрошувати, розривати, розсмикувати, розшарпувати, розшматовувати, розшморгувати, сіпати, сіпонути, сіртати, скуба́ти, скубти, скубонути, смикати, смиконути, термосити, термошити, терзувати, торгати (двері), торсати, тріпа́ти, уривати, чубити (смикати за чуба), шабатувати, шарпати, шарпонути, шматкувати, шма́трати, шматувати, шмо́ргати, щипати, щипатися, щипонути, *** виривати з корінням; виривати з м'ясом; відривати з м'ясом; рвати зуби; рвати й метати; рвати на клапті; рвати на клоччя; рвати на шматки; рвати на шматочки; рвати на шмаття.

РВА́ТИСЯ, ПОРВА́ТИСЯ (ПРО ОДЯГ), випістряватися, вистрюпуватися, витиратися, вичовгуватися, вишмулюватися, луснути, перериватися, розійтися (про шви), розпанахатися, розриватися, тріснути.

РИЗИКА́ВАНО, рисковано, напропалé, напропалу́,

*** з ризиком; з риском; на відчай і на відча́й; на відчай душі; на одчай Божий; на одчай душі.

РИЗИКУВА́ТИ, важити (чим), відважуватися, відчаюватися, зважуватися, наражатися (на що), ризкувати,

*** бавитися з вогнем; балансувати на грані життя і смерті; бути між молотом і ковадлом; бути на волосину (волосок) від смерті; важити головою; важити життям; висіти на волосинці; висіти на волоску; встромляти голову в петлю; грати ва-банк; гратися з вогнем; дивитися смерті в лице; дивитися смерті в очі; дограватися з вогнем (вогником); жити на вулкані; зазирати в прірву; іти ва-банк; іти в атаку; іти на багнети; іти на відча́й; іти на все; іти назустріч смерті; іти напропалé; іти напропалу́; іти напропаще; іти на одчай; іти на одчай Божий; іти на ризик; іти на свій страх і ризик; іти на риск; іти під кулі; лізти в пазури; лізти в пашу; лізти в перепалки; лізти в пекло; лізти в петлю; лізти в саме пекло; лізти до біса на роги; лізти до всіх бісів у

зуби; лізти до чорта (чортові) в зуби; лізти до чорта (чортові) на роги; лізти на голі шашки; лізти на роги; лізти на рожен; лізти проти рожна; лізти чортові на роги; наражатися на небезпеку; наражатися на провали; підставляти голову; підставляти голову під кулю; підставляти голову під ніж; підставляти голову під обух; підставляти себе; потрапляти з дощу та під ринву; потрапляти з жару та в полум'я; потрапляти з вогню та в полум'я; ризикувати власним життям; ризикувати головою; ризикувати життям; ризикувати усім; рубати гілку, на якій сидиш; рубати під собою сук; сидіти на бочці з порохом; сидіти на порохівому погребі; спокушати долю; ставити на карту; ставити себе під удар; ставити ставку; стояти край безодні; стояти над безоднею; стояти над прірвою; стояти на краю прірви; хапати кочергу з гарячого кінця; ходити коло смерті; ходити по вістрію ножа; ходити по лезу бритви; ходити по ниточці; шукати смерті; як по линві ходити.

Приповідки на ризик: Або пан, або пропав! Хоч пан, хоч пропав! Чи пан, чи пропав! Двічі не вмирати! Була не була! Біс біду перебуде! Обійдеться! Минеться! Якось воно буде! Хай буде, що буде! Будь що буде! Що буде, те й буде! Як буде, так буде!

РІВНИЙ, вигладжений, випрасуваний, вирівняний, гладенький, гладесенький, гладжений, гладісінький, гладко-ствольний, гладюнький, гладюсенький, підрівняний, плавкий, порівняний, правий, прасований, рівенький, рівнесенький, рівнінький, рівнюсенький, рівнюський, прогладжений,

*** під шнур; по ранжиру; як відліняний; як по струні.

РІВНО, рівномірно, стільки, рівноцінно, однаково, надвоє, наполовину, навпіл,

*** скільки треба; ні більш; ні менш; не більше; не менше; більше нікуди; більше нічого не лишається; віть за віть; так само; зуб за зуб; око за око; п'ятдесят на п'ятдесят; тютілька в тютілку; тет-а-тет.

РІВНОЦІННИЙ, рівномірний,

*** виходить на одно; одне на одно; п'ятдесят на п'ятдесят.

Приповідки: Чи іде чи ходить, на одно виходить.

РІДКІСНИЙ, винятковий, неповторний,

*** пошукати треба.

РІДКО (ПРО МІСЦЕ), вибірково, де-де, деінде, де-не-де, десь-не-десь, зрідка, місцями, подекуди, ріденько, рідесенько, рідісінько, сям-там,

*** не густо; не рясно; то там, то там; то тут, то далі; хоч би де.

Приповідки: Біда біду хоч де знайде.

РІДКО (за часом), зрідка, коли-не-коли,

*** з дня на день; з року на рік; з години на годину; з хвилини на хвилину; ось-ось; по чайній ложці.

РІЗАТИ, батувати, бити (птицю), викраювати, викроювати, виріза́ти, вирізблювати, вирізувати, відбатовувати, відкраювати, відріза́ти, відрізувати, відчикрижувати, дробити, забивати (свиней), застругувати, карбувати (робити нарізки), карнати, клинцювати, колоти (свиней), крамсати, краяти, кремсати, кроїти, кромсати, молосувати, надкраювати, надріза́ти, надрізувати, надтинати, накраювати, накремсувати, наріза́ти, нарізувати, настругувати, натинати, обкремсувати, обмакогонувати (низько стригти), обмакотирювати (*т.с.*), обріза́ти, обрізувати, обтинати, обчикрижувати, обчикувати, обчухрувати (гострим), перекраювати, переріза́ти, перерізувати, пересікати (чим), підріза́ти, підрізувати, підстригати, підстругувати, підчикрижувати, покравáти (різати на шматки), подрібнювати, потрошити, прорізати, прорізувати, різнути, різонуту, різьбити, розбатовувати, розкраювати, розкremсувати, розкроювати, розполовинювати, розпотрошувати, розріза́ти, розрізувати, розсікати, розтинати, розчимисувати, сікти, смугувати (різати на смуги), стинати, стригти, стругати, уріза́ти, урізувати, чикати чикрижити, чимисувати, шаткувати (капусту),

*** пускати під ніж; різати під корінь; різати по живому.

РІЗНИЙ, багатозвучний, багатоголосий, відмінний, вслякий, всякий, неоднаковий, неоднорідний, несхожий, різнобарвий, різнобарвний, різнобіжний, різновеликий, різновидий, різновисокий, різновіковий, різноглибинний, різноголосий, різнодумний, різнозвучний, різнозначний, різнойменний, різнокаліберний, різнокольоровий, різноликий, різнолистий, різноманітний, різномасний, різномісний, різномовний, різноокий, різноперий, різноплемянний, різнополий (одяг), різнорідний, різносортний, різностатевий, різнотипний, різнотомний, різнохарактерний, різночасний, різношерстий,

різноякісний, розбіжний, розмаїтий, розмаїтний, розмай (чого), суперечливий, суперечний, усяк, усякий,

*** не схожий; не рівня; різного віку; різного гатунку; різного розміру; різного складу; різного сорту; різної ваги.

Приповідки: Далеко куцому до зайця. На колір і смак товариш не всяк. На любов і смак товариш не всяк. Кожний Івась має свій лас.

РІЗНИЦЯ, несхожість, нестиківка,

*** колосальна різниця.

РІЗНОМАНІТНИЙ (див. різний).

РІЗЬБА́, вирізьблювання, різьбарство, різьблення, різьбарство.

РІШУ́ЧЕ, різко, енергійно, настійно.

*** з відрубуб; не вагаючись; не роздумуючи; без обмежень; братися зубами.

Приповідки: Давити на всі гальма.

РІШУ́ЧИСТЬ, готовність,

*** будь що буде; хай буде; що буде; що буде, те й буде; була не була.

РОБІТНИ́К, робочий, пролетаріат, гегемон.

РОБОТЯ́ЩИЙ, беркий, беручкий, важкороб, верблюд (*ірон.*), віл (*т.с.*), ділець, діловий, діловитий, дільний, дільник, завзятець, завзятий, завзятущий, заповзятєць, заповзятний, заповзятливий, звитяжник, мозолистий, мозоляк, мозолястий, невгамовний, невгамовник, невгомонний, невпокійливий, невсипущий, невтомний, невтомник, нелінивий, непога-мовний, непосидючий, непосидячий, передній (у роботі), передовий, передовик, працелюб, працелюбець, працелюбний, працьовитий, робітливий, робітний, робітник (він — робітник!), роботайло, робота, роботуха (ж.р.), роботяга, роботяжечка, робучий, старанний, старатливий, товкущий, трудар, трудівливий, трудівник, трудівничок, трудовий, трудовик, трудовитий, трудо́вник, трудо́вничок (про дітей), трудолюб, трудолюбєць, трудолюбивий, трудолюбний, трудяга, трудяжечка, трудяк, трудяка, тружденник, тружений, труженик, трудящий, ударник, упадливий, хазяйливий, хазяїновитий, хазяїновитий,

*** беркий до роботи; беручкий до роботи; впряжений у роботу; все на ногах; всяка робота йде в руки; до діла не треба приганяти;

до роботи вдатний; до роботи жвавий; до роботи завзятий; до роботи запопадливий; до роботи клятий; до роботи меткий; до роботи охочий; до роботи прикидливий; до роботи спритний; до роботи хваткий; завжди при ділі; людина праці; мозольні руки; робота горить у руках; роботящий до впаду; роботящі руки; руки до роботи поприростали; чорний волик; як бджілка (як бджола); як мурах; як мурашва; як мурашка.

Приповідки: Віддає всього себе роботі. Працює, аж усім хочеться. Не знає слова “відпочинок”. Як робить, десятьох у гріб зажене. Вергає, як дідько корчами. Робить, як чорний віл. Робить, як віл у ярмі.

РОДІЛЬНЯ (*нар.*), породільня.

***пологовий будинок; будинок лелеки (*образ.*).

РОДІНА, братва, братове, династія, дім (всім домом прийти), куш (у селі), плем'я, рід, рідня, рідні, родинонька, родиночка, родичі, родовід, сімечка, сімейство, сім'я, посімейство,

*** рід людський.

Приповідки: Один рід, один плід. Одного роду, одного плоду. Ні роду, ні приплоду. Ні роду, ні племені. Чуття єдиної родини.

РОДИЧ, двоюрідний, єдинокровний, єдиноматірний, єдиноплемянник, єдинокровний, кривний, кривняк, єдинокровний, єдинокровник, єдиноматірний, єдиноплеменець, єдиноплемянник, покривник, покривнілий, ріднак, рідний, рідня, рідняк, родак, рожденик (рідко), свій, свій-своїсінський, троюрідний,

*** близький родич; далекий родич; родич по батькові (по матері і т.д.); родич по батьковій лінії (по материній і т.д.); родич (рідня) у перших.

Заперечення рідні. Українські жартівливі фразеологічні синоніми:

Близка рідня — на одному сонці онучі сушили. Василь бабі сестра. Василь бабі сестра у перших. Василь бабі через вулицю бондар. Вона йому Василевому тітка, а він їй через вулицю бондар. Вона йому Василевому тітка, кумовому молотникові зять. Ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка. По Тупишиці гончар, а попросту — як там хочете. Десята вода на киселі. Десята шкурка на киселі. Двоюрідного бугая свояк. Дідового сусіда молотники. Його рід і мій рід ночували поруч. Його мати моїй матері двоюрідна Параска. Ковалів Гарасько та Химиній Парасці у первих Юхим. Куминої свахи наймичка.

Кіндрат — свині брат, а кабана вуйко. Кіндрат — свині брат, а кобилі дядько. Ми-смо свояки: його мама і моя мама на одній воді хусти прали. Ми-смо свояки: його батько і мій батько біля одної печі грілися. Нашому тинові двоюрідний брат. Небіж дужці від казанка. Нашої кишені сестри. Нашим воротам двоюрідний сарай. Приший-пристьобай. Пень горів, а він руки нагрів, та й став йому дядьком. Рідня серед дня, а як сонце сховається, то й не родичається. Рідної тітки сучий син. Родичі: ваші собаки їли, а наші на ваших через тин гавкали. Родичі: через тин по́тичі. Родичі: кумина хата горіла, а твоя тітка руки нагріла. Родичі: поза городи ходячи. Родичі через дорогу навприсядки. Родина: кумового наймита дитина. Родина: кумової свахи наймичка. Родина: один біс по тітку їздив. Свояк з лівої щоки. Свояк нашої сокири. Сидір бабі — сестра в первих. Стрільної баби онук. Сьома вода на киселі. Така рідня, як через дорогу в перших Пазька брат. Такий родич, як чорт козі дядько. Твоя бабка й моя бабка продавали разом яйка. Ти мені не Тетяна, а я тобі не Савка. Ти мені через вулицю бондар. Ти мені через тин навприсядки. Якби в моєї тітки росла борода, то вона була моїм дядьком.

РОЗБИВАТИ, дрібнити, дробити, лупати, кришити, подрібнювати, розгепувати, роздрібнювати, роздроблювати, роздробляти, розклинювати, розкришувати, сокрушати (церк.-слов.), товкти. *** батувати на шмаття; повертати в нівець; розбивати на дрізки; розбивати на друзки; розбивати на скалки; розбивати на цурки; розбивати на черепки; розбивати на черепочки; розбивати у прах; трошити на гамуз; ~ на шматочки.

РОЗБІЙ, погром, нищення, спалення, підпал (оселі), розстріл.

РОЗБІЙНИК, бандит, бандитюга, бандюга, башибузук (*іст.*), галабурдник, головоріз, добичник, дракон, зарізяка, збуй, (*діал.*), здобичник (*фольк.*), лотр, розбишака, розбіяка, сваволодь, сибіряка, харциз, харциза, харцизник, шибеник.

РОЗВИДНЯТИСЯ, РОЗВИДНІТИСЯ, видніти, виднішати, денніти, дніти, заднівати, засвітати, засіріти, засіритися, заутеріти, зоревіти, зоріти, зорятися, мріти (*підк.*), обвиднюватися, обутрюватися, просвітлюватись; просвітлятися; прояснюватись; прояснятись; розвиднятись; розвиднюватися, розсвітати, світати, світитися, світліти, світлішати, сіріти, утріти,

*** береться на досвіт; береться на ранок; береться на світ; береться на світанок; біліє день; благословляється день; благословляється на день; благословляється на зорю; благословляється на ранок; благословляється на світ; благословляється на світанок; вилонюється день; вікна посивіли; встає ранок; в шибках сіріє; досвіток заглядає у вікна; заводиться на світ; загоряється смужка на сході; займається на день; займається на зорю; займається на ранок; займається на світ; займається на світанок; замрів схід; заходиться на ранок; заходиться на схід; зашарілося небо; зоріє схід; зоря повернула на ранок; люди ніч розібрали; люди ніч по шматках розібрали; надходить досвіт; надходить досвіток; надходять досвітки; на ранок закандзюбилосся; на світ закарлючилося; на світ зводиться; ніч спадає; повернуло на схід; повернуло на світанок; позначається на ранок; позначається на світ; посвітліло крайнебо; починає сірити; прозирає східень; прокльовується на досвіт; світанок (світання), закрадається; світанок у вікна заглядає; світ світає; сонце виймається; сонце встає; сонце закрадається на сході; сонце здійсмається; стає на зорі; стає на розвидні; схід багровіє; тільки видніє; тільки сонце витикається; тільки-тільки видніє; тіль-тіль розвидняється; у вікнах блакитно; у вікнах сіріє.

РОЗВІНЧУВАТИ, РОЗВІНЧАТИ, бичувати, викривати, засуджувати, накривати (на злочин); осуджувати, таврувати, підстерігати (на злочин),

*** виводити на свіжу воду; виводити на світло; виводити на світло денне; виводити на чисте; виводити на чисту воду; виводити на яв; виносити сміття з хати; витягати за вухо на сонце; докопуватися до правди; застукати на гарячому; за хвіст та на вітер виводити; за хвіст та на сонце виводити; зривати маску; ловити на гарячому; накривати на гарячому; носити сміття під хату; піддавати осудові; піймати на слизькому; підстерігати на місці злочину; приковувати до ганебного стовпа; розголошувати таємницю; розкривати правду; таврувати ганьбою.

РОЗВОРУШУВАТИ, ворущити, зворущувати, перевалковувати, перегортати, перегрібати (валки), підворущувати, розпушати, розпушувати,

РОЗГОДІНЮВАТИСЯ, вигодинюватися, випогоджуватися, вяснішати, вясняти, погодитися, погожіти, прояснішати,

прояснюватися, прояснятися, розпогоджуватися, розхмарюватися, роз'яснюватися, яснішати.

РОЗГОЛОШУВАТИ, оприлюднювати, повідомляти, публікувати, ознайомлювати,

*** виносити на люди; оприлюднювати в пресі; публікувати в газетах; розголошувати таємницю.

РОЗГРАБОВАНИЙ, розграблений, розбазарений, прихватизований,

*** розвіяний на ста вітрах зальотних.

РОЗГУБЛЕНИЙ, зачманілий, зачумлений, збентежений, онімільий, остовпілий, отетерілий, оторопілий, очманілий, ошелешений, сторопілий, стуманілий, тороплéний, чмалéний, чмелений,

*** бере з-за плечей; голова йде обертом; ~ кругом; ~ ходом; голова крутиться; жижки трясуться; похололо (похолонуло) в грудях; похололо в душі; похололо в животі; похололо на серці; похололо у п'ятах; сам не при собі; сам не свій; серце похолонуло; як водою облитий; як громом прибитий; як громом приглушений; як громом ударило; як з-за вугла прибитий; як з-за рогу мішком намаханий; як карась ротом глипає; як кропивою попечений; як курчат погубив; як мішком з-за рогу вдарено; як попечений; як тертого хрону понюхав; як хто обухом по голові вдарив; як усі шляхи погубив; як чемериці понюхав.

Приповідки: По тілу побігли мурашки.

РОЗГУБЛЮВАТИСЬ, розгубитись,

*** не знати, що й подумать; зробилося моторошно; мурашки по спині забігали.

РОЗДОРІЖЖЯ, відгалуження, віднога, перепуття, перехресток, перехрестя, розвилаина, розвилка, розвилля, розгалуження, розгілля, роздорож, роздорожжя, розпуття, рózстань, рózстаньки, розтік, розтока, розхристя, середохрестя, середньохрестя,

*** крижова дорога; перетин доріг (шляхів); перехресна дорога; перехрестя доріг; розтік доріг; розтока доріг; розхристя доріг; середохрестя доріг; схрещення доріг.

РОЗ'ЇДНУВАТИ, сварити (кого з ким),

*** вбивати клин; забивати клинця.

РОЗЛÓГИЙ (ПРО ДЕРЕВО), бадратий, багатовітий, буйновітий, вітистий, вітластий, вітлатий, вихрастий, галузистий, гіллякуватий, гіллястий, гілчастий, гільчастий, гарджамакуватий,

гірляндистий, довгорукавий (про ялину), закучерявлений, конаристий, коронастий, кощавий, кракатий (*діал.*), крисанистий, крисатий, крислатий, крисловатий, кронистий, кронястий, кудратий, кучерявий, лапастий, лапатий, ополистий, окучерявлений, патлатий, плакучий (плакуча верба), пелехатий, перегульчастий, пишний, пишновітій, підкучерявлений, розвилістий, розвихрений, розвітений, розвітлений, розгалужений, розгілкований, розгілчастий, розгільчастий, розгонистий, розкарякуватий, розкарачкуватий, розкидчастий, розкидчистий, розкошистий, розкрилений, розкрилистий, розкучерявлений, розкушений, розлапистий, розлогистий, розложистий, розльотистий, розмашистий, розпади́стий, розпатланий, розполонений, розпросторений, розсохатий, розсохуватий, розстовбурчений, розсядистий, розхристаний, розчепірений, рясний, рясновитий, рясновітій, страпатий, тирхатий (*діал.*), тінистий, тінявий, тінястий, хіхлатий (*зущ.*), шатрастий, шатристий, шатруватий, широкий, широковітій, широкогалузій, широкогіллястий, широкогілчастий, ширококрилий, ширококроний, ширококронистий, ширококроновий, широкошумний.

РОЗМОВА, бази (“Пора й за роботу, а в нього все бази та бази!”), базікання, балабони, балагури, балаканина, балáканка, балáки, балакня, балакучка, балачка, балачкі, бали (розмови), балу-галу, баляки, баляндрази, баляси, белькот, белькотання, белькотіння, белькотня́, белькóтнява, беседонька, бесіда, брехні, бу-бу, бу-бу-бу, варнякання, варняки, вені-теревені, воркотання, вуркотання, гала-бала, говірка, говорільня, гутірка, джеркотання, (не по-нашому), джеркотіння, діалог, курзю-верзю, курзюверзюкання, лялякання, мова, натуркування, нашіптування, пасталакання, п'ятякання, паше-кування, перебаранчання, переговори, перегуки, перезирки (розмова очима), перекахикування (в парубків з дівчатами), перекривляння, перемови, перемовляння, переморги (розмова на жестах), переморгування, перешепти, перешіптування, плітки, побрехеньки, поговори, річ, розбазіки, розбазікування, розбалакування, розглагольствування, роздабари (ірон.), розмовини, розмовонька, розмовочка, розсусолювання, тарабари, тарабарщина, теревені, теревені-вені, тинди-ринди, тирири, тра-ля-ля, траляляки, тралялячки, тринди-ринди, шушукання, шу-шу-шу.

*** бабські балачки; бабські брехні; бабські побрехеньки; бабські теревені; базарна розмова; бісер слів; дружня розмова; розмова на мигах; пуста розмова; пусті розмови.

РОЗОРЯТИСЯ, банкрутувати, погоріти, пропадати, зникати,

*** вилітати в трубу; іти прахом; іти до чорта; іти шкереберть; марно витратитися.

РОЗПЛАЧУВАТИСЯ, виплачувати, віддавати (грішми, грошима), віддячувати, відплачувати, відшкодовувати, квитатися, квитуватися, платити,

*** віддавати плату; платити такою самою монетою; платити тим самим; платити тією самою монетою.

РОЗПЇСНИК, аморальний, бабич, бабій, бабник, баболуб, бахур, бахуруватий, безпутний, блудень, блудливець, блудливий, блудник, блудняк, блудяга, блудяжка, блудь, буцехвіст, волоцюга, вуличний, гвалтівник, гріховод, гріховода, гріховодник, гріхоплут, гріхотворець, гуляка, гулянда, гулящий, гульвіса, гультіпака, гультяй, жирун, каламутник, курваль, курвалькуватий, курвач, курвій, курвінець, ласота (*діал.*), мандрьоха, мартопляс, многоженець, потіпака, потіпаха, проститут, розбещений, розбещувач, розгуляний, розгульний, розпадлючений, розпаскуджений, розпутний розпутник, розсобачений, скурвай, скурваль, скурвий, стулигуз, тягайло, хабаль, хтивий, шалавий, шалавний, шалавник, шалобродний, шалобродник,

*** берега пустився; за бабою й до чорта на роги полізе; за спідницями бігає; ласий до адамових реберець; ласий до спідниць; ласий до хвартухів; ловець двоногих овець; розмішляє хвостом; собаче весілля гуляє; ступає на гріховодну стежку; у кропиві шлюб брав; шукає кошачої любові.

Приповідки: Знать по очах, що гуляє по ночах. Де став, там і пристав. Лелека, що літа далеко. У гріхах, як у реп'яхах. Болять старі кості за гріхи молодості. Пішов у чортову шкуру. Спарувати й чорту подарувати. Старий кіт, а масло любить! Сивина в голову, а біс у ребро.

РОЗПЇСТА, блуд, блудливість, блудні, розпутність, розпутство,

*** будинок розпусти; кубло розпусти; притулок розпусти.

РОЗРАХОВУВАТИ (на кого, що), орієнтуватися, надіятися (на кого, щось), сподіватися (на кого),

*** брати приціл (на кого, що).

РОЗУМ, глузд, ум, поняття, розуміння, розсудливість, мислення,

*** здоровий глузд; втрачати ~; ~ розум; тверезе розуміння.

Приповідки: Глузд за розум завернув. Відбігати (відбігти) глузду. Добирати глузду. Зійти з глузду. Рішитися глузду.

РОЗУМІТИ, ЗРОЗУМІТИ, збагнути, дібрати, добирати, знатися (на чому), розумітися (*т.с.*), розчухуватися, приймати, прийняти, тямити, убагнути, урозуміти, усвідомити, утинати, утнути, уторопати, утямити, утяти, шурупати,

*** брати в голову; ~ втямки; ~ у тямку; ~ до тями; ~ в розум; ~ в толк; вхопити тропи; давати собі звіт; держати розум в голові; дійти висновку; доходити своїм розумом; добирати розуму; дійти до тями; зв'язувати кінці з кінцями; розвиднялося (розвиднилось) у голові; просвітлішало в голові; просвітліло ~; просвітило ~; у голові просвітліло; ~ прояснилося; узяти втямки; узяти до тями.

Приповідки: Сам дідько не розбере. Сам чорт не розбере.

РОЗУМНИЙ, багатознай, бистроум, бистроумний, велемудрий, великовчений, великомудрий, великорозумний, великоумник, веломудрий, вельмирозумний, вигадко, вигадливий, вигадько, винахідливий, винахідник, високо-розумний, високоталановитий, високочочий (*перен.*), всевідаючий, всезнавець, всезнайка, всезнайко, всезнайкуватий, всезнаючий, вундеркінд (про дітей), геніальний, геній, глибокомудрий, головатий, грамотій, грамотний, далекоглядний, дивомудрий, додумливий, дрюкований (*ірон.*), ерудит, ерудований, змисленник, змисник, знавець, знаюка, знаючий, інтелектуал, інтелектуальний, інтелектуаліст, кебетливий, кебетний, кебітливий, кебітний, кмітливий, кумекаючий, кумекливий, лобастий, лобатий, любомудр, мастакуватий, мастаковитий, метикований, метикуватий, микитливий, мисливий, мислитель, мізковитий, мізкуватий, мудрагеля, мудрагель, мудрак, мудрація (*ірон.*), мудрець, мудрий, мудрик, мудрівник, мудрій, мудрований, мудровивчений, мудрознай, мудрохень (“Що день, то й мудрохень”), мудрячий, недурний, обдарований, планетуватий (по планетах все знає), понятливий, премудрий, проникливий (розумом), пророк, розважливий, розважний, розмисловий, розмудрий, розпромудрий, розсудливий, розсудний, розторопний,

Р

розумака, розумар, розумаха, розумненький, розумник, розумничок, самородок, сивомудрий, старий (про дітей), старун (*т.с.*), талановитий, тямкий, тямковитий, тверезий, тямовитий, тямучий, тямущий,

*** баняк варить; бистрий на розум; бистрий на ум; бистрий розум; Бог в душу дмухнув; Бог розум послав; в голові вариться; в голові палає свічка; в голові розуму — вилами укладали; велика голова; великої кебети; відрізнивь Божий дар від яєшні (*ірон.*); всі розуми поїв; в сусіда розуму не позичає; вчена голова; голова варить; голова від розуму облізла (*ірон.* про лисого); голова є; голова на плечах; голова не клоччям набита; голова не половою набита; голова не соломою набита; голова ціни не має; голова шурупає; держати розум; для розуму голову носить; занадто мудрий (розумний — *ірон.*); є голова на плечах; є лій під чубом; є лій у голові; є олій в голові; є смалець в голові; є спичка в носі (*жарт.*); є щось від Бога; живий довідник; з головою; здоровий глуздом; знає толк; золота голова; золотий лоб; з розумом; із здоровим розумом; із хвороби розумний; іскра Божа; казанок варить; кладезь мудрості (*ірон.*); кругом мудрий; кумеклива голова; має всі клепки в голові; має голову; має голову на плечах; має свій розум; має кебету; має олію в голові; має спичку в носі; має тям; макітра варить; макітра розуму; моторна голова; мудра голова; мудрець за чужою спиною (*жарт.*); не в потилицю битий; не в тім'я битий; не гвіздком у тім'я битий; не з дурного десятка; не кабак на плечах; палата розуму; палата ума; повний лоб; розумна голова; розум не в п'яті; розум не в решеті носить; розумний до біса; розумний до решти; розумний до ширця; розумний заднім числом; розумний, наче по коліна в Біблії; розумний, як біс; розуму — на всіх начальників хватить; розуму — хоч лопатою греби; розуму, як маку в маківниці; твереза голова; тверезий голос; світла голова; старий на язик (про дітей); світла голова; хоч кому носа втре; хоч би й кому не попустить; швидкий на розум; ясна голова; ясний розум (розумом).

РОЗЧАРУВАННЯ, зневіра, досада,

*** сплюнути з досади.

РОСТІ, ПРОРОСТІ (ПРО РОСЛИНИ), буюти, брунькуватися, виганяти, виганятися, визрівати, викуб-люватися, виростати, виникати, випростовуватися, витягатися, виспівати, вистигати,

відростати, відрощуватися, вкорінюватися, галузитися, доростати, зазеленіти, заростати, заростатися, зарощуватися, з'являтися, квітнути, квітувати, ключитися, колоситися, коренитися, кублитися, кушитися, набростюватися, набруннюватися, накільчуватися, наключуватися, наклюовуватися, народжуватися, нарощуватися, одростати, одрощуватися, оживати (навесні), переростати, перехрещуватися (про розсаду городніх культур, коли вона після сім'ядолля викидає навхрест два листочки), підростати, порости, приживатися, приживлюватися, прийматися, прокльовуватися, пропарощуватися, проростати, пророщуватися, розгільчуватися, розкушуватися, розполинюватися, розростати, розростатися, розпросторюватися, розпускатися, стрілкуватися, розбруньковування, розключування, пробудження, просинання (від зими), розпросторення, розгалуження, розкриття, розполонення (розполонився бур'ян), підвиростати, підростати, вияв, з'явка, брунькування, сплеск, спалах, вибух, поява, прокльонення, прокльовування, наклюовування, розквіткування, цвітіння, наключування (картоплі),

*** викидати волоті; викидати колос; викидати листочки; викидати стрілки; виходити в стрілку; вкриватися листом (листям); давати пагони; дертися вгору; змикатися в рядках; іти в стовбур; іти в трубку; рости, як з води; рости, як гриби; рости, як на дріжджах; пускати бадилля; пускати відростки; пускати вуса; пускати гичку; пускати гілля; пускати зілля; пускати пагінці (пагони); пускати пасинки; пускати ростки (росточки); розпускати бруньки; тягтися вгору; тягтися до сонця.

Приповідки: Ніс недоріс.

РОСТІТИ, ВІРОСТИТИ, викохувати, виняньчувати, випестувати, виплекати, вирощувати, виходжувати, няньчити, пестити.

РОТ, брехало, брехачка, бузя (*дит.*), верша, їдало, жабра, зів, зіва, зіви, зява, зяви, ляда (закрий ляду!), матюкальник (*сруб.*), паша, пашека, пелька, піддувайло, піддувало, роззявина, ротик, роток, роточок, ротяка, ротяра, хавало, хавка, хавчура, халява, хапай (у загадці), хапун (*т.с.*), хижка (*т.с.*), шевкало.

РУБАТИ, вирубувати і вирубати, висікати, витинати, витісувати, вичухрувати, відрубувати, відсікати, відтинати, дорубуватися, зарубувати, засікати, затісувати, зрубувати, зсікати, клинцювати (рубати на клинці), ключати, корчувати, кремсати, локшити,

надрубувати, надсікати, надтісувати, надцюкувати, нарубувати, насікати, натісувати, нацюкувати, начухрувати, обрубувати, обсікати, обтісувати, обцюкувати, обчухрувати, отісувати, перерубувати, пересікати, перетісувати, перецюкувати, підрубувати, підцюкувати, підчухрувати, порубувати, поцюкувати, прорубувати, процюкувати, розрубувати, розсікати, рубнути, рубонутися, сікти, стинати, тесати, утинати, цюкати, чухрати, шаткувати,

*** валити ліс; валяти ліс; вирубувати до ноги; вирубувати снасть (*риб.*); під меч положити (порубати); обчухрати до пня; робити зарубки; рубати ліс; рубати на гамуз; рубати на друзки; рубати на капусту; рубати на кришиво; рубати на локшину; рубати на локшу; рубати на мак; рубати на тріски; рубати на цурки; рубати на цур'я; рубати під корінь; сікти на капусту.

Приповідки: Рубає, мов жито град.

РУЙНІВНІК, знищувач, нищитель, руйнік.

РУЙНУВАТИ (див. нищити).

РУЙНУВАТИСЯ, розвалюватися, розпадатися,

*** на ладан дихати.

РУКА́, РУКИ, десна (права рука), десниця, клешні, кукса (знівечена рука), лабети, лапа, лапи, лаписька, лапища, лапище, лапка, лапки, лапонька, лапоньки, лапочка, лапочки, лівиця, мацак, мацаки, мацальця, правиця, руця (*диг.*), руці, ручата, рученя, рученята, рученятка, рученятко, рученька, рученьки, ручечка, ручечки, ручиці, ручиця, ручища, ручище, хáпища.

*** волохата рука; золоті руки; права рука.

РУХ, біганина, вовтузнява, вошколупіння, метушня, перебіг, посування, прямування, рухання, сновигання, совання, совгання,

*** бронуівський рух.

РУХАТИСЯ, ворухитися, двигатися (нар.), зсуватися, переміщатися, переміщуватися, пересовуватися, пересуватися, підсовуватися, підсуватися, посовуватися, посуватися, присовуватися, присуватися, просовуватися, просуватися, прямувати, рушитися, сунутися,

*** рушати з місця; рухатися вперед; рухатися навколо осі; рухатися назад; рухатися на паралельних курсах.

РУЧА́ТИСЯ, клястися, божитися,

*** відповідати головою; класти голову на плаху; ручатися головою; давати голову на відруб; давати на відсік.

РУШНІ́К, втиральник, втиральничок, набожник, поло-тенечко, полотенце, рушничок, утиральник, утиральничок,

*** весільний рушник; вишиваний рушник; вінчальний рушник; рушник на покуті (над образами).

Народні обряди з рушниками: брати рушники (сватати); вернутися з рушниками (*т.с.*); вишивати рушники (збирати придане); готувати рушники (*т.с.*); перев'язувати (пов'язувати) рушником; подавати рушники; посилати за рушниками; присилати людей за рушниками; рушники дбати (придане); ставати на рушники; ставати на рушнику; ставати на рушничку.

РУШНІ́ЦЯ, вогнепалка, гвинтівка, двостволька, дубелтівка, одностволька, ружжо, рушничка (*знев.*), шомполка,

*** мисливська рушниця; протитанкова рушниця.

РЯБІ́Й, веснянкуватий, дзюба (рябий од віспи), дзюбастий (*т.с.*), дзюбатий, дóвба, кеша (рябий віл), кешелистий, кешель, кишелистий, кишель, конопатий, коноплястий, корчолуватий, краперчастий (позначений крапом), крапчастий, крапчастий, ластатий, ластовиньчастий, ластовиньчатий, подзюбаний, рябенький, рябесенький, рябець і рябець, рябокрилий, ряболистий, рябошкірий, рябошокий, рябуватий, рябуха, таранкуватий,

*** з веснянками; з ластів'ячим ряботинням; з ластовинням; з подзюбинами; з рябизною; з ряботинкою; з ряботинням; мов зозуляче яйце; мов крізь решето загоряв; побитий віспою; подзьобаний віспою; поритий віспою.

РЯДНО́, верета, веретка, верітка, дерюга, дерюжина, дерюжка, ряденце, ряднина, ряднинка, рядничка, рядовина, рядюга, рядюжка, рядюжечка.

РЯСНІ́Й, багатий (урожай), густовітий, густоколюсий, густолистий, густоплідний, густоцвітий, густоцвітний, нівроку (*нар.*), рясенький, ряснистий, рясновітий, рясноврожайний, рясноколюсий, ряснолистий, рясноплідний, ряснополий, ряснорогоий, рясноцвітий, рясноцвітний, ряснуватий, скупчений, широкий (одяг).

С

РЯТІВНИК, рятувальник, пожежник, водолаз, еменесник.

*** рятувальник на воді; той, хто рятує; підводний рятувальник; космічний рятувальник.

РЯТУВА́ТИ (врятувати), визволяти, виручати, вирятовувати, відрятувувати, врятовувати, допомагати, запомагати, зарято-вувати, звільняти, порятовувати, спасати (*церк.*).

*** відчепити з гачка смерті; витягувати (витягати) за вуха; ~ з могили (кого); ~ з пазурів; ~ з лап; ~ з кігтів; ~ з лабетів; ~ з грязюки; ~ з болота; ~ з грязі; вигрібати проти вітру (проти хвилі); виносити ноги; рятувати власну шкіру; рятувати грішну душу; рятувати життя (кому); рятувати свою шкіру; рятувати становище; ~ шкіру; ~ від неминучої смерті.

РЯТУВА́ТИСЯ, спасатися,

*** наківати п'ятами; виносити ноги; рятуватися втечею; ~ від небезпеки; ~ від смерті; ~ від очевидної ~.

С

СА́ДЖАНЕЦЬ, висадок, вусадок, дволіток (про дерево), дичок, живець, корінець, одноліток, прижива, прищепа, сіянець, розсада, чубук, чубуча, чубучатко, чубученко, чубучина, щеп.

СА́ЖА, гар, кипоть, киптюга, кіпоть, кіптюга, кіптява, нагар, сажка, сапуха.

САМОЗАКО́ХАНИЙ, самовпевнений, егоїст, бундючний, норовистий,

*** держати хвіст бубликом; тримати хвіст трубою.

САМОСТІ́ЙНО, особисто, одноосібно,

*** брати на себе; ~ на свою голову; ~ на свою душу; ~ на свої плечі; ~ на свій рахунок; братися за своє; вивозити (виносити) на своїм горбі; на своїх плечах.

Приповідки: Знову своєї.

САМО́ТНИЙ (див. одинокий).

СВАВО́ЛЯ, беззаконня, беззаконність, безчинство, диктатура, диктаторство, самовілля, самовладдя, самовладність,

самовладство, самоволя, самовільність, самодержавство, самодурство, самоправність, самоправ'я, свавілля, свавільність, свавільство,

*** необмежена влада.

СВАРІТИСЯ (див. лятися).

СВАРКА, балалай, бешкет, бурло́, буча, вайкіт, вакханалія, веремій, веремія, верескотня, верескотнява, ворожнеча, галабурда, гармидер, гиркання, гніванка, гриза, гризанина, гризня, гризотня, гризотнява, дереза (“В хату вкинулась дереза”), дешпет, дряпанина, заколота, замішка, звада, звяга, змага, змажка, згриза (*діал.*), кавардак, каламут, каламута, катаवासія, колотнеча, контри, корогода, лайка, міжусобиця, незгода, незгоди, незлагода, нелад, незмир, нелад, нелади, непогоджа, неполаддя, неполадиця, передирка, передрачка, перекі́р, перекі́рочка, перекори, перекорище, пересвар, пересварка, рейвах, розбрат, розбрід, розгардіяш, розлад, розладдя, розмир, свар, свара, сваріння, сварня, содома, сперечка, спірка, суперека, суперечка, сутичка, ху́рія, чвар, чвара, чвари, шарварок,

*** буря в склянці води; взаємні докори; гостра суперечка; диявольська гра; жвава суперечка; люта ворожнеча; розбив горщик; ціпи в'яжуть.

Приповідки: Гризуться, як скажені собаки.

СВАТАННЯ, женихатися, залицання,

*** невдале сватання; діставати гав; ~ печеного гарбуза; одержувати відмову; дістати від kota облизня; спіймати облизня; діставати відкоша; ~ облизня.

СВАТАТИ, засватувати,

*** вертатися (вернутися) з рушниками.

СВЕРДЛІТИ, буравити, вивірчувати, викручувати, провірчувати, проточувати (про комах), свердлувати, увірчувати, увірчуватися, угвинчувати, угвинчуватися, укручувати.

СВЕРДЛЮ́, свердел, свердельце, свердлик.

СВИНЯ, балда-барда (в загадці), безрога (на Поділлі), кувіка, льоха, льошка, маша, машка, паця, понура (в загадці), поросючка (свиня з поросятами), поросячка (*т.с.*), ринда (в загадці), риндя (*т.с.*), роха, рохля, свинка, хода (в загадці), ходяка (*т.с.*), хрунь, чечуга, чучуга, чучура, чучуря.

СВИСТÓК, свіставка, свістало, свистальце, свистачка, свистик, свистілка, свистілочка, свисточок, свистунець, свистячка, свищик.

Приповідки: Якщо козак свисне, то кацап дрисне (після Конопської битви).

СВІЖИЙ (НЕДАВНІЙ), новоспечений, свіжак, свіжачок, свіженький, свіжесенький, свіжісінький, свіжина, свіжинка, свіжовибілений, свіжовиголений, свіжовикопаний, свіжовимазаний, свіжовимашений, свіжовимитий, свіжовипечений, свіжовипраний, свіжовиструганий, свіжозаморожений, свіжозораний, свіжозораний, свіжопоголений, свіжопофар-бований, свіжорозритий, свіжоскопаний, свіжоспечений, свіжуватий, щойний.

СВІЙСЬКИЙ, домашній, освоєний, хатній.

СВІТ, всесвіт, іншосвіт, іншосвіття, космос, мир, простір

*** білий світ; Божий світ; Новий світ; Старий світ; той світ; цей світ.

СВІТАТИ, розвиднятися, розвиднюватися, світліти,

*** братися на світ.

СВІТЛИЙ, блискáвий, блискучий, веселковий, висвітлений, вогненний, вогнистий, вогняний, вогнястий, всеяйний, дзеркальний, загравний, зазорений, заіскрений, заіскрілий, заристий, зарний, зірковий, зірний, зірчастий, зірчатий, зоревий, зореграйний, зоресяйний, зóристий, зорний, зорявий, зоряний, зорянистий, зорястий, з'яскравлений, іскристий, іскроватий, іскруватий, іскрявий, іскрянний, огнений, огнистий, огняний, огнянистий, озорений, освітлений, освітлюючий, освічений, осія́нний, осончений, осяйний, осяяний, пер-листяний, племенистий, племінки, полум'яний, пресвітлий, преяскравий, преясний, прозірний, прозірчастий, прозірчатий, прозористий, прозорчастий, прозорчатий, прозорчистий, променевий, променистий, променястий, промінний, промінястий, просвітлений, просвітлий, просвітлілий, просвічений, прояснений, райдужний, розвеснений, рознебеснений, світанковий, світанний, світленький, світле-сенький, світлісінький, світлобарвний, світло-бежовий, світлобровий, світло-бузковий, світловидий, світловодий, світловолосий, світло-голубий, світлодайний, світло-жовтий, світло-зелений,

світлозорий, світло-коричневий, світлокосий, світлокремовий, світлоносний, світлоокий, світлопроменевиий, світлопромінний, світло-рожевий, світло-синій, світло-сірий, сітлосяйний, світло-червоний, світло-шоколадний, світлуватий, світлячковий, сліпучий, сонцезбризний, сонцеграйний, сонцесвітлий, сонцесвітний, сонцесяйний, сонцецвітний, сонячний, стожарий, с'яйливий, с'яйний, с'яючий, яскравий, яскристий, ясний і ясній, ясноблискучий, яснозорий, ясноокий, яснопромінний.

СВЯТКОВО, великодньо, врочисто, по-весільному, по-новорічному, по-парадному, по-празнични, по-празничному, по-різдвяному, по-святковому, празниково, святешно, святочно, святошно, урочисто, урочо.

СВЯТКУВАТИ, торжествувати, віншувати, празнувати, святкувати, *** бити в литаври; марширувати в парадах; бити в бубон.

СВЯТО, вихідний, неділя, празник, празничок (про незначне релігійне свято), святенько, святечко, святки, торжество, храм, *** великоднє свято; зелені свята; неробочий день; новорічне свято; престольне свято; професійне свято; релігійні свята; різдвяне свято; свята неділенька; свята неділя; святковий день; свято Водохреща; свято Івана Купала; свято Покрови; свято Спаса; свято Трійці; храмове свято.

СЕБЕЛЮБЕЦЬ, егоїст, самозакоханий, ~нець, самолюбєць, *** боліє за свою шкуру; ~ власну шкуру; переживає ~; тремтить ~.

СЕЛІТИСЯ, осаджуватися, оселятися, осідати, поселитися, посідати.

СЕЛЯНИН, аграрій, годувальник (*образн.*), гречкосій, женчик, жнець, жнивар, землелюб, землероб, колгоспівєць, колгоспник, кріпак (*іст.*), молотник, мужва (*лайл.*), мужик (*заст.*), мужичня (*т.с.*), мужлай (*знев.*), оратай, орач, плугар, плугатар, посполитий (*іст.*), ратай, рільник, седляк (*діал.*), селюк, селюх, селючок, сівач, сільський ("А він сільський"), сіятель, сіяч, хлібодай, хлібодар, хлібодарник, хлібороб, хліборобник, хліботворець, хлоп (*іст.*), хуторянин, ціпов'яз (*заст.*),

*** годувальник держави (*образн.*); дядько з села (*нар.*); селянська дівчина (як похвала); селянський хлопець (*т.с.*); сільський трудар; сільський трудівник; тітка з села (*нар.*).

СЕЛЯНСЬКИЙ, землеробський, колгоспний, радгоспний, сільгоспівський, сільськогосподарський, сільськогосподарчий, сільський, хліборобський, хутірський, хуторянський.

С

СЕРДІТИЙ, біснуватий, гарячий, гарячкуватий, гнівливець, гнівливий, гнівний, заведений, зіпа, зіпава, зіпака, зіпуватий, злий, злостивий, злючий, злющий, знавіснілий, знервований, клекотливий, лайливець, лайливий, лютий, лютущий, лютющий, набасурмлений, набасурмонений, набобвдурений, набурмошений, нагніваний, надутий, намурмошений, насумрений, насуплений, насупонений, насурмачений, насурмонений, нахмарений, нахмурений, несамовитий, обурений, озлобілий, озлоблений, осатанілий, оскаженілий, ошалілий, перенервований, посатанілий, розбайорений, розбушований, розгарячкований, розгніваний, розджоханий, розджохканий, роздосадуваний, роздратований, роздрочений, розжоханий, розжохканий, розізлений, розкокошений, розлютілий, розлютований, розлючений, розмагорений, розмордований, рознервований, розпринджений, розсерджений, роз'ярений, роз'ярілий, сатанина, сатанюка, сварливець, сварливий, сердитющий, скажений, скажена, скаженкуватий, скаженюга, скаженюка, скажиня, схарапуджений, шалений, шаленюка,

*** аж вогню дає; бусом дише; все кипить всередині; встав з лівої ноги; встав лівою ногою; встав на ліву ногу; встав не на ту ногу; всередині все обливається; вогнем дихає; важким духом диха; гедзь напав; дере косяка; дивиться басом; дивиться бісом; дивиться вовком; дивиться дзизом; дивиться зашмургом; дивиться оскілками; дивиться, як собака на висівки; дихає бісом; дихає важким духом; дихає вогнем; дихає гаспидом; дихає пеклом; дихає полум'ям; дихає чортом; дметься, як дирижабль; дметься, як індик; дметься, як квочка; дметься, як ковальський міх; дметься, як кулик на вітер; дметься, як сич; дметься, як сич на дощ; дметься, як сич на погоду; колотить, як вир водою; лютий, як тур у горах; мало не з'їсть (кого); мутить, як біс під греблею; мутить, як біс у виру; муха сіла на ніс; надувся, як півтора нещастя; надувся, як три нещастя й четверте лихо; надувся, як сич на гіллі; напустив брови, як пущик (пугач); напустив брови, як сова; насупився, як чорна хмара; не в гуморі; не в дусі; не в настрої; огонь-петрович; оддув губи, як капиці; перець стрюкуватий; під ним лід розтає (гарячий); пожовтів од злості; приска, наче сукно мочить (слиною); рве й мече; розійшовся, як шуря-буря; розкудкудахкалась, як квочка

(про жін.); розходився, як московський постіл; сердитий, аж держись; сердитий, аж зелений від люті; сердитий, аж іскри з очей сипле; сердитий, аж йому з носа капає; сердитий, аж коліна гострі; сердитий, аж страшно підступитися; сердитий, мов гедзь напав; сердитий, ніби гедзь укусив; сердитий, ніби іскра на нього впала; сердитий, ніби йому пес ковбасу з'їв; сердитий, ніби муха вкусила; сердитий, що й не підступись; сердитий, як гедзель уразив; сердитий, як гедзи в спасівку; сердитий, як дрік укусив; сердитий, як зінське шеня; сердитий, як кропива; сердитий, як макогона облизав; сердитий, як мила ковтнув; сердитий, як муха в спасівку; сердитий, як м'яло облизав; сердитий, як приску на нього сипнули; сердитий, як спасівська муха; у кропиви купаний; у поганому настрої; чортом дише; хмара хмарою; шкварчить, як яєшня на сковороді; щетиниться, як їжак; якась муха вкусила; як ніч ходить; як порох спалахує; як туча ходить.

Приповідки: Аж піна на губах скаче. Розсердився, що сусідська корова не тим боком почухалась. Коли надувся, мов сич, то гостей не клич. Сам себе раз у рік любить. У сердитого й коліна гострі. Послинь пальця — як праска засичить. До нього й вогню не приложиш (такий сердитий). Де ти був, як собаки казилася? (кажуть до сердитого). В халяву вступив (жартують, як смирний розсердиться). Чого ти такий сердитий? Цигани приснилися? (жартома запитують у того, хто сердиться).

СЕРДИТИСЯ, РОЗСЕРДИТИСЯ, батькуватися, біситися, біснувати, біснуватися, бровитися (насплювати брови), буйнувати, буйнуватися, бундоситися, бурмоситися, бунтуватися, вишкірятися, влютитися, вознервувати, воз'яритися, ворохобитися, враждати, враждувати, гарячитися, гарячкувати, гніватися, гнівитися і гнів'ятися, гнівувати, досадувати, дратуватися, дутися, забунтувати, заводитися, закипати, закукурічуватися, залютуватися, занурувати, запалюватися, запалятися, звірити, здияволітися, злитися, злостивитися, злоститися, злувати, злютіти, злютувати, знавісніти, еретуватися, іритувати (*діал.*), іритуватися, казитися, кипіти, кип'ятитися, кобенитися, кривитися (“Кривиться, як на торішню квашу”), лютитися, лютіти, лютішати, лютувати, мурмоситися, набасурмлюватися, набасурмонюватися, набовдурюватися, набурмосюватися, набурмошуватися, навісніти, наворохоблюватися, навурсюватися,

С

надиматися, надуватися, нажаблюватися, наїжачуватися, намурмонюватися, намурмосюватися, намурмошуватися, напринджуватися, насумрюватися, насуплюватися, насупонюватися, насурмачуватися, насурмлюватися, нахмарюватися, нахмурюватися, нахмурятися, нахнюплюватися, нервувати, несамовититися, несамовитіти, обеленіти, обурюватися, озлоблюватися, озлитися, осатаніти, оскаженіти, охижити, ошаленіти, ошаліти, ощириятися, палати, палахкотіти, паліруватися, пасіювати, перцювати, посатаніти, приндитися, психувати, розбайорюватися, розбурхуватися, розбушуватися, розджохкуватися, розджохуватися, роздратовуватися, роздрочуватися, роз'ерепенюватися, роззлоститися, розійтися (“Розійшовся, як квочка перед бурею”), розлютовуватися, розлючуватися, розлютитися, розлютіти, розлютуватися, розмагорюватися, розмайорюватися, розмордуватися, рознервуватися, розпалюватися, розпалятися, розприндитися, розпсотитися, роз'яритися, сатаніти, сёрдувати, скаженіти, сказитися, скипіти, спалахувати, схарапуджуватися, супитися, тривожитися, турбуватися, тьхукати, тьхукатися, фундулитися (*dial.*), хмурніти, хнюпитися, шаленіти, шаліти, шкварчати, щетинитися, яритися, яріти, ярітися, ярувати,

*** багровіти від люті; буряковіти від злості; бути темнішим від грози; важким духом дихати; важко дихати (на кого); вергати громи; вергати громи й блискавиці; виходити з рівноваги; вишкіряти ікла; відвертати пику; віддувати губи; вогнем дихати; воз'яритися гнівом; впадати в гнів; впадати в істерику; впадати в пасію; вставати на ліву ногу; вставати не на ту ногу; втрачати владу (над собою); втрачати рівновагу; дерти косяка (сердито позиркувати); дибки ставати; дивитися басом; дивитися бісом; дивитися вовком; дивитися дзизом; дивитися зашмургом; дивитися злим оком; дивитися, як собака на висівки; дихати бісом; дихати вогнем; дихати гаспидом; дихати пеклом; дихати полум'ям; дихати чортотом; дути губенята (про дітей); дути губи; дути губки; дутися, як дирижабль; дутися, як індик; дутися, як квочка; дутися, як ковальський міх; дутися, як кулик на вітер; дутися, як сич; дутися, як сич на дощ; заводитися в півоберта; накопильовати губи; зганяти досаду (на кому); зганяти злість; зганяти зло; зганяти лють; зганяти оскомину; зганяти оскому;

квасити губи; кидати громи; кислиці розсипати; копилити губи; кривитись, як середа на п'ятницю; кривитись, як циган на ярмарку; лихим оком дивитися; лізти в пляшку; мати великий зуб (на кого); мати зуб; мати храп; метати блискавки з очей; метати громи; метати громи з очей; метати громи й блискавиці; метати іскри з очей; метати іскри очима; метати перуни; надимати губи; надувати губи; надуватися на малай; наливатися вогнем; насупитися, як півтора нещастя; насупитися, як три нещастя, а четверте лихо; не добрим духом дихати; палати гнівом; пашіти вогнем; підвищувати голос; покладати гнів (на кого); рвати вудила; рвати й метати; розійтись, як шуря-буря; сердитися до стоматъ; сердитись, як казан на вогні; сидіти надутим; сипати вогнем; сипати іскрами з очей; сипати іскри з очей; скипати від гніву; скреготати зубами; скреготіти зубами; скрипіти зубами; спалахувати від гніву; спалахувати гнівом; справляти дутилі; трусити зеленим маком; трясти кулаками; цапа ставати; цапком ставати.

Приповідки: З піною на губах. Надулася на малай, що її не взяв Миколай. Сердився аж у дверях шуміло. Сердиться, ніби йому батька вкрав. Розходився, як холодний самовар. Сердиться, ніби йому пес ковбасу з'їв.

Слова гніву: Аж вогню дає! А будь ти неладний! Враг його матері! Ганьба! Де ж таки! Де вже тобі! Де ж пак! Де ж то видано! Де це видано! Ну знаєш! Отакої! От тобі й маєш! От тобі й на! Оце так! Скільки можна! Туди до біса! Туди к бісу! Холери на нього нема! Який жах! Як то можна!

СІВИЙ, білий (дуже сивий), напівсивий, посивілий, прбсивий, сив ("Сив голубонько літає"), сивавий, сивастий, сиваш, сивезний, сивенький, сивесенький, сивець, сивісінський, сивіючий, сивобородий, сивобородько, сивобровий, сивоволосий, сивовусий, сивоглавий, сивоголовець, сивоголовий, сивогривець, сивогривий, сивокосий, сивокрилий, сивочолий, сивочубий, сивочупринний, сивуватий, сиз, сизастий, сизенький, сизесенький, сизий, сизуватий, сріблястий (*ірон.*), сріблистий, темносивий, цвілястий, шпакуватий (з проси-виною),
 *** з просивиною; з сивиною; посріблений сивизною (сивиною); сива борода (*жарт.*); сивий, як голуб (голубок); сивий, як зима; сивий, як лунь; сивий, як птах; сивий, як сніг.

СИВИНА́, сивізна і сивизна́, сивинка, сивінь, просівина, про́сивінь, *** перша сивина; сиве волосся; срібна павутина в волоссі.

Приповідки: Сивина в голову, а чорт у бороду. Волосся сивіє, а голова шаліє.

СІДІТИ, СІДАТИ, вгніжджуватися, висиджувати, висиджуватися, відсиджувати, відсиджуватися, відсідати, возсідати, всідатися, гніздитися, досиджувати, досиджуватися, закам'яніти, залякнути, засиджувати, засиджуватися, засідати, йорзати (сидіти неспокійно), йорзатися, кучкувати (сидіти навпочіпки), напівсидіти, насиджуватися, обсиджувати, обсідати, пересиджувати, пересідати, повсаджуватися, повсідатися, позасідати (всі місця), попосидіти, поприсідати, порозсідатися, присідати, присусіджуватися (біля кого), просиджувати, розкапуститися, розсиджуватися, розсідатися, розчерепашитися, угніжджуватися,

*** відсиджувати зади; йорзати на місці; колом сісти; просиджувати штани; протирати штани; розсістись, як решетилівська толока; сидіти безвиїзно; сидіти безвилазно; сидіти безвихідно; сидіти без діла; сидіти бочком; сидіти в чотирьох стінах; сидіти, згорнувши (спустивши) руки; сидіти й не дихати; сидіти й не рипатися; сидіти канюкою; сидіти квочкою; сидіти крячкою; сидіти кузьком (навпочіпки); сидіти маком; сидіти навпочіпки; сидіти на покуті; сидіти на посиденьках; сидіти на п'очепі (на самому кінчику); сидіти на п'очіпках (навпочіпки); сидіти на причілку; сидіти, наче в розсолі; сидіти пеньком; сидіти на яйцях (про птахів); сидіти плечима; сидіти печерицею; сидіти по праву руч; сидіти снопом; сидіти совою; сидіти тижбою (низкою); сидіти, як байбак; сидіти, як бовван; сидіти, як великодня писанка; сидіти, як гриб; сидіти, як жаба на купині; сидіти, як жриця на троні; сидіти, як засватана (про жін.); сидіти, як за тином; сидіти, як качан у городі; сидіти, як квочка; сидіти, як квочка в обичайці; сидіти, як квочка на яйцях; сидіти, як кулик на болоті; сидіти, як курка на сідалі; сидіти, як миша; сидіти, як миша в норі (миші в норах); сидіти, як миша під мітлою; сидіти, як мокра ворона на копиці; сидіти, як морква в грядці; сидіти, як мумія; сидіти, як муха на гуглі; сидіти, як на вогні; сидіти, як на вугіллі; сидіти, як на голках; сидіти, як на жаринах (жару); сидіти, як на кілочках; сидіти, як на колючках; сидіти, як на ножах; сидіти, як на пожарі; сидіти,

як на помості; сидіти, як на реп'яхах; сидіти, як на сливах; сидіти, як на терню; сидіти, як на шпильках; сидіти, як на шпичаках (шпичках); сидіти, як огірок у бочці; сидіти, як панська рожа; сидіти, як пень (пеньок); сидіти, як печериця; сидіти, як собака в човні; сидіти, як сорока в сливах; сидіти, як сорока на кілку (колу); сидіти, як сорока на тернині; сидіти, як сорока на тину; сидіти, як тур у горах; сидіти, як убогий за дверима; сидіти, як у жалкій кропиві; сидіти, як у землі корінець; сидіти, як у селі під грушею; сидіти, як ховрах у норі; сидіти, як хто жарину підкинув; сидіти, як чорт на грошах у болоті; сидіти, як чорт на купині; сидіти, як чорт під купою; сидіти, як шур у норі; сидіти за тюремними ґратами; сидіти в задумі; сидіти в гівні; сидіти гвіздком; сидіти між двох вогнів; сидіти на чужому; сидіти через дорогу (сусіди); сидіти, як ідол; сидіти, як на гарячій вугіллі; сидіти, як на гарячій грані; сиднем сидіти; сидні справляти; сидьма сидіти; сидати перепочити; сісти каменем; сісти маком; сісти, як на льоду; совати задом (задком); черінем сісти; чиряком сісти.

Приповідки: Сиди, Векло, ще не смеркло. Сиди, сусідко, ще трошки видко. Сидячого й груші б'ють. Хоч так, куме, сядь, хоч так сядь, та все-таки сядь. Сів, як намул в озері.

Припросини: Сідайте, щоб старости сідали. Сідайте, щоб усе добре сідало. Сідайте, щоб рої сідали. Сідайте, в ногах правди немає. Сідайте, нехай ноги для дороги. Сядь, нехай поли не висять. Сідайте на чім стоїте.

СИ́ЛА, атлетизм, богатирство, всемогутність, всесилля, дух, енергія, змога, зусилля, міць, могутність, могуття, можуть, натуга, перемага, посилля, потенціал, потенція, потуга, потужність, силища, силюнька, снага, спромога, спроможність, стожилля, *** бичача сила; богатирська сила; ведмежа сила; велика сила; вернидубова сила; відбіжна сила; відпорна сила; відцентрова сила; воляча сила; гераклова сила; геркулесова сила; доцентрова сила; жива сила; життедайна сила; залізна сила; збройна сила; кармалюкова сила; кінська сила; молодецька сила; нова сила; підіймальна (піднімальна) сила; робітна сила; робоча сила; страшна сила; тяглова сила.

СИЛКУВАТИСЯ, мусуватися, намагатися, напружуватися, натужитися, норовити, прагнути, сілуватися, тужитися, хотіти, цуприкуватися.

С

СИЛОМІЦЬ, велінням, волею, добровільно-примусово (*ірон.*), живопахом, живосилом, живосилою, насильно, натиском, під'яремно, примусово, примусово-добровільно (*ірон.*), примусом, силком, силкома, силоміть, силоміццю, силоміць, силопахом, силою, суньголов,

*** видирати (видерти) з зубів; ~ з-під нігтів; ~ з горла; ~ з рота; ~ з рук; за велінням; з веління; з нальоту; з-під палиці; з примусу; з примуші; з принуки; на храпа; на храпок; під тиском; проти сили; через силу.

Приповідки: На милування нема силування. Силою не бути милою. Силою колодязь копати — води не пити.

СІЛЬНИЙ, атлет, атлетичний, бардадим, богатир, бецвал, бецман, битюг, бугаїстий, бугай, бугаяка, буйвол, буйволяка, бурмило, буйний, бурливий, варяг (“В мене син, нівроку, справжній варяг!”), велет, велетень, велет-чоловік, вернидуб, викидайло (в ресторані), витривалий, возовик, всемогутній, всеможний, всесильний, вузлуватий, в'язистий, гартований, гевал, геракл, геркулес, гігант, гнідуга, громило, громобуйний, двожилний, дев'ятисил, дебелень, дебеластий, дебелезний, дебеленький, дебелецький, дебелій, дебелуватий, дебелувастий, дебеляк, дебеляцький, дебелячий, дебелюватий, дилда, дуж, дужак, дуженний, дужень, дуженький, дужий, дядько-здоровило, живучий, жилавий, жилистий, жилявий, жиляний, загартований, закрепа, залізник, замашняк, замашняка, здоровай, здороваль, здоровань, здоровега, здоровенний, здоровець, здоровило, здоровій, здоровко, здоровковатий, здоровкуватий, здоровуля, здоровущий, здоров'як, здужалий, кожум'яка, козарлюга, коренкуватий, кремез, кремеза, кремезень, кремезливий, кремезний, кремезняк, кремізкий, кремізний, крем'язень, крем'язний, крепенний, крепкий, кріпенний, кріпкий, кріпучий, крутоплечий, крутошій, левенець, ломикамінь (*образн.*), ломина, ломовик, ломус, мацак, мільйоносилий, міцненький, міцний, міцнов'язий, могутній, могучий, моцак, моцар, моцнак, моцний, мускулистий, мускулястий, надсильний, надприродній, натренований, незборимий, непоборний, обломій, одоробало, одоробло, окоренкуватий, пихтій, повносилий, подужий, прездоровий, пресильний, приборкувач, приворот-сила, пружинистий, пружний, силак, силань, силач, смик, силенний,

силющий, сильненький, сильнючий, сильнющий, стожильний, стосилий, стосильний, тисячосильний, тренований, тугов'язий, тугом'язий, упокорювач, хлопцюга (про молодих), хлоп'яга, цупкий, цупкорукий, цупкохват, чолов'яга, широкоплечий, *** аж виграє силою; аршин у плечах; атлетичної будови; богатирського складу; богатирської сили; богатирської постави; богатирської хватки; важка рука; важкий на руку; вбився в силу; вбився в колодочки; виріс з пелюшок; вбрався в силу; ~ в пір'я; ~ в пера; ведмедя звалить; ведмедя поборе; вергає громами; виграє силою; воліві роги скрутитить; воліві шию скрутить; воляча шия; в соку; громами вергає; груди колесом; замашний хлопець; здорова, як корова (про жін.); здоровий, хоч у плуг запрягай; здоровий, як беззвін; здоровий, як бик; здоровий, як бичок; здоровий, як бреус; здоровий, як бугай; здоровий, як буйвол; здоровий, як ведмідь; здоровий, як віл; здоровий, як воляка; здоровий, як грім; здоровий, як жеребець; здоровий, як кінь; здоровий, як лев; здоровий, як лут; здоровий, як смик; здоровий, як тур; здоровий за вола; здоров'ям аж пащить; здоров'ям аж цвіте; здоров'ям так і двигтить; з залізними м'язами; з залізними руками; є порох в порохівницях; і довбнею не доб'єш; і поліном не доб'єш; і чорт довбнею не доб'є; ковальської статури; крутий плечима; кулаєм бугая вб'є; кулаки в кишені не влазять; кулаки, як гирі; кулаком вола вб'є; кулак, як дров'як; кулак, як макітра; має руки дубові; міцний, як відземок; міцний, як дуб (дубок); міцний, як кремінь; міцний, як мацак; міцний, як окоренок; міцно збудований; міцно збитий; міцно злитий; міцної будови; на здоров'я не нарікає; на здоров'я не скаржитися; наче збитий; наче з сириці зв'язаний; не дасть собі в кашу наплювати; не дасть собі в ніс дмухати; не дасть собі грати на носі; обіддя гне; підкови розгинає; подужає місяця з неба дістати; поліном не доб'єш; при здоров'ї; при здоров'ячку; при силі; саме в соку; самому чортові роги скрутить; сили тридцять три пуди з восьминкою; сили, як у бика; сильніший за вола; слабий, як мотуз учетверо; слабий, як учетверо вір'ювка; так і грає м'язами; трактора з болота витягне; тугий, як дзбанок; у повні сил; у розквіті сил; у силі; цупкий у руках; ходить на руках; чорт довбнею не доб'є; шия, хоч обіддя гни; ще в силі; ще ого-го; як грім; як із заліза збитий; як з криці злитий.

Приповідки: Аби віршовка добре зсукана — за пару бичків потягне. Молодик, як бик. Міцний, як Піддубний. Такий слабий, що ведмеда б за вухо вдержав. Такий, що гору на гору поставить. Такий з нього Саврадим! Такий з нього Сасимін! Хоч мале, та вузлувате. Якби руки посмолив, то й чорта б удержав. Як робить, десятьох у гріб зажене.

СИН, одинак (єдиний син), одиначок, полатай-хата (образно в приповідці: “Син — полатай хата, а дочка обдери-хата”), приймак (прийомний син), синаш, синеня, синко, синок, синопько, синопчок, синуля, синулька, синчик, синчикок,
 *** батьків син; бісів син; блудний син; Божий син; вражий син; вразький син; гадів син; дияволів син; іродів син; материн синок (синопчок); названий син; наречений син; отецький син; песький син; прийомний син; скурвий син (лайка); сучий син; сякий-не-такий син; сякий-такий син; такий-сякий син; чортів син.

СІНІЙ, засинений, засиній, лазуровий, небосиній, пересинений, підсинений, присинений, просинений, просиній, просинюватий, сапфіровий, синенький, синесенький, синісінький, синіючий, синюватий, синюшний, синявий, синь, синьота, темносиній,
 *** синій, як волошка; синій, як льон у цвіту; синій, як море; синій, як небо; синій, як пуп.

СИРІЙ, вогкий, вогенький, вогкуватий, вологий, вологуватий, зволений, мокруватий, мокренький, мок-рісінський, переволожений, перемочений, підвільглий, підволожений, підмокрілий, підмочений, підсирілий, приво-ложений, примоклий, проволожений, промокрілий, сиренький, сириця (про шкіру), сирісінський, сируватий,

*** (з перебільшенням): аж вода тече; аж мокрий; хоч викрути.

СИРОТА́, безбатченко, сирітка, сирітонька, сиріточка, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, сиротовина, сиротя, сиротятко, сиротятчко,

*** казанська сирота; кругла (круглий) сирота.

СІКТІ́ (див. рубати).

СІРІЙ, бурий, вигорілий (рідко), вицвілий, землистий, земляний, злинялий, зозулястенький, зозулястий, зозульчастий, зозульчатий, лянний, мишастий, моругий, мурий, муругий,

перепелястий, пісочний, попеластий, попелистий, попелястий, попельнастий, п'опільний, посірілий, світлосірий, сивий, сивковий, сизий, сизоперий, сіренький, сіресенький, сірі-сінький, сіросукняний, сірошерстий, сіруватий, сталевий, темносірий, шарий, шпакуватий (темносірий кінь),

*** сірий, як віл; сірий, як земля; сірий, як каміння (камінь); сірий, як миша; сірий, як паркан; сірий, як сірко (собака); сірий, як сірман (вовк); сірий, як сіроман; сірий, як сіроманець (сіроманок); сірий, як шур.

СІЯТИ, висівати, досівати, досіватися, засівати, пересівати, підсівати, посівати, просівати,

*** сіяти наволоком; сіяти під маркер; сіяти під п'окрив; сіяти по скибі.

СКАВУЧАТИ, вити, вищати, дзявкати, дзяволити, дзяво-літи, дзявулити, дзявуліти, підвивати, повискувати, скавліти, скавуліти, скавчати, скиглити, скімлити.

СКАЗ (перен.), каз, лютощі, лють, оскаженіння, скаже-нина, скажениця, скаженівка, шал, шаленість.

СКАЗАТИ, агакнути, агуськнути, айкнути, бевкнути, бовкнути, буркнути, випалити, висказати, висказатися, висловити, висловитися, відбрити, відгукнутися, відізватися, відрубати, гмикнути, гмукнути, егекнути, змолоти, зморозити, каркнути, ляпнути, мнякнути, мовити, мрукнути, мугукнути, муркнути, нукнути, обізватися, огокнути, огризнутися, одбрити, одпаяти, озватися, ойкнути, ословитися, перебити (кого в розмові), перекривити, піддакнути, підказати, підтакнути, пробасити, пробелькотати, пробелькотіти, пробляяти, пробубнити, пробубніти, пробубоніти, пробуботати, пробуботіти, пробуркотати, пробуркотіти, пробурмотати, пробурмотіти, пробурчати, пробухтіти, проворкотати, проворкотіти, проворкувати, проворкотати, проворкотіти, прогарчати, прогелготати, прогелготіти, прогерготати, прогерготіти, прогугнути, прогугнявити, прогундикати, прогундосити, прогунявити, прогустити, продекламувати, проджеркотати, проджеркотіти, проджиркотати, проджиркотіти, продиркотати, продиркотіти, прожебоніти, проказати, прокаркати, прокирготати, прокирготіти, пролепетати, промамрати, промимрити, промиркотати, промиркотіти, промовити, промуркотати,

промуркотіти, промурмотати, промурмотіти, проплямати, проплякати, пропорошати, проректи, просичати, проскавуліти, проскавучати, протарабанити, протириликати, проторохтіти, протуркотати, протуркотіти, прохамаркати, прохарамаркати, прохрипіти, процвірінькати, процвірінчати, процвіріньчати, прошавкати, прошавкотати, прошавкотіти, прошамкати, прошамкотати, прошамкотіти, прошепелявити, прошепотати, прошепотіти, прошептати, прошипіти, прошебетати, сказонуги, скаламбурити, стригонуги, таяпнути, теленькнути, тирликнути, угукгути, фіркнути, цвенькнути, цитькнути, шавкнути, шамкнути, шепнути, шикнути,

*** сказати пару гарячих; сказати пару слів; сказати, як гвіздком прибити; сказати, як ножицями відрізати.

Приповідки: Казав, та не зав'язав. Скаже — сніп зв'яже.

СКЕЛЯ, стрімчак,

*** підводна скеля.

СКЛАДНИЙ, важкий, заковикуватий, заковиристий, марудливий, морочливий, незбагненний, незвіданий, незрозумілий, непростий, нерозвіданий, нерозв'язний, нерозгаданий, нерозгаданий, складненький, складнючий,

*** з загадкою; з заковиною; з таємницею; з таїною.

Приповідки: Без півлітра не роберешся. Сам чорт ногу поламає.

СКОРО, віднедавна, внезабарі, вскорях, днями, згодом, нагально, небавом, невдовзі, невідкладно, невзабарі, негайно, незабавки (*diab.*), незабавом, незабаром, незадовго, неподовзі, опісля, ось-ось, от-от, перегодом, після, перéгодя, пильно, потому, прітьма і притьма́, прітьмом і притьмом, скоросвіт, сперегодом, тількино, тільки-що, туж-туж; туй-туй, ускорості, хутко, швидко,

*** в найближчому часі; в найближчому майбутньому; в незабарному часі; за годину; за кілька годин; за кілька день; за кілька днів; за кілька місяців; за кілька років; за кілька секунд; за кілька тижнів; за кілька хвилин; за секунду; за хвилину; за часинку (часину); за якимсь часом; за якусь хвилину; за якусь хвилю; за якусь часинку; з години на годину; з дня на день; з секунди на секунду; з тижня на тиждень; з хвилини на хвилину; на брязку (старовинне); на днях; найближчим часом; на носі (*напр.*, сівба, жнива); не за горами (горою); ось-ось скоро; ось-ось скоро ще; на підході; на порозі (весна); не в довгому часі; не

за горами; не сьогодні — завтра; по гарячих слідах (шукати); по теплому сліду (іти); по хвилі; по часі; по якійсь годині; туди далі; у скорому часі; цими днями; через деякий час; через хвилину; через якийсь час; через якусь хвилю.

СКРЕБТІ́, вишкрібати, вишкрябувати, доскрібати і доскрібувати, дошкрібати, дошкрібатися, дошкрібуватися, драїти, драяти, підскрібати, підчищати, підшкрібати, підшкрябувати, скре́бати, скреботати, скреботіти, скрести, скромадити, скрябати, скряботати, скряботіти, човгати, човгикати, шару́дити, шарудіти (чим), шкребти, шкробати, шкромадити, шкрябати, шкряботати, шкряботіти, ялозити.

СКРІЗЬ, абиде, будь-де, всюди, всюду, довкола, довкруги, довкруз, кругом, навколо, навкруз, повністю, повсюди, повсюдно, повсюду,

*** вздовж і впоперек; вздовж і вшир; де завгодно; де не глянь; де не обернись; де не подивись; де не ткнись; де не посій; де попало; де хоча, за кожним рогом; куди гляне око; куди не глянь; куди не глянь оком; куди не кинь оком; куди не кинься; куди не обернись; куди не поглянь; куди не подайся; на всіх перехрестях; на кожному кроці; по всіх світах; по всіх усюдах; по всьому світу; по широких світах; скрізь і повсюди; спереду і ззаду; що ні крок.

Приповідки: Де не посій, там вродить. Куди не кинь — виходить клин. Куди не кинь — всюди клин. Куди не кинь — наверх дірою.

СКРÓМНИЙ (ПРОСТИЙ), аскет, наймит, невибагливий, негордий, негордливий, негордовитий, ненав'язливий, некрикливий, непишний, непоказний, непомітний, незрезен-табельний, непримітний, ніхто ("А він ніхто!"), непримхливий, пересічний, побігач, приймак (у нар. гуморі), простакуватий, простий, простиня, простолюдець, простолюдин, простяк, середняк, середнячок, сіренький, сірий, сіроптах, сіроптаха, сіряк, сірячок, тихенький, тихий, тихомирний, тихонечка, тихоня, тихонька, тишко,

*** без претензій; зірок з неба не знімає; і водою не помутить; на всі боки приступний; на побіганках; на побігашках; на побігеньках; не вміє себе показати; сіра, як перепеличка (про жін.); тримається в тіні.

Приповідки: За старшого, куди пошлють. Непомітний, як прищик під пахвою. Я чоловік маленький.

СКРҰТА, непереливки, веремія, нещастя,

*** скрутне становище

СКРҰЧЕНИЙ (ПРО ЛЮДИНУ), зігнутий, скарлючений, скімлений, скорчений, скрючений, скукурчений,

*** скручений бубликом; скручений кільцем; скручений клубком (клубочком); скручений трубкою; скручений у клубочок; скручений у три погібелі.

СКУБТІ, вискубати, підскубати, наскубувати, наскубати, заскубти, поскубувати, поскубати,

*** скубти за чуба.

СКУПІЙ, видертус, глитай, гни-біда, гнилоїд, гнилоїд-ник, давигріш, давимука, дерилюд, деришкура, дерій, дерієнко, дерун, жмикрут, загнибіда, зажилистий, здиркуватий, здирливий, здирник, здирця, когут, корисливець, корисник, користолюб, користолюбєць, кугут, кугутисько, кугутяра, ласій, лихвар, лічикруп, надава, неподілшливий, неподільчивий, неподілющий, скарбега, скарєда, скарєдний, скнара, скнарий, скнаристий, скупар, скупєндра, скупєндя, скупєндяга, скупєнький, скупєрдяй, скупєрдяга, скупєрдяка, скупинда, скупиндра, скупиндя, скупиндяга, скупій, скупуватий, скупучий, скуп'яга, торбохват, хапко, хапорукий, хапун, хапунєць, шкура, шкурник, шкуролуп,

*** багато обіцяє — мало дає; видає видавцем; в нього завжди по обіді; в нього зимою снігу не дістанеш; в нього чорт ладану не дістане; в нього шкуратка на латку не розживешся; ганяється за копійкою; дає, аж йому руки трясуться; дає полизати меду через скло; дає, та з рук не випускає; дає, та не виймає; дає, як на дні моря виловлює; за копійку аж труситься; здєре десяту шкуру; здєре з живого й мертвого; зернини проса не дасть; з однієї кишені бере, а в другу кладе; з пелькою удава; і смертю не поділиться; каменя не дасть, щоб голову провалити; копійчана душа; льоду на водохрєща не вицитаниш; має, та не дає; навіть слини пожаліє; над копійкою труситься; не витягнеш і копійки; не дасть соломи на перевєсло; ніяким богом не допросишся; пустої дірки не дасть; серед зими криги не випросиш; сидить, як собака на сні; скнара скнарою; скоріше в курки молока випросиш (про скупого); серед зими не дістане; собачі недоїдки

собаці дає; скупий, аж синій; скупий: два рази б одне їв; трясеться над грейцаром; трясеться над копійкою; щедрий: за копійкою аж труситься; щедрий з чужої кишені; щедрий, як грек.

Приповідки: Він, ще не родившись, чув, як гроші дзвякають у матері в кишені. Глухий: як скажеш “дай”, а як “на”, то чує. Дає нитку, а тягне цілу свитку. Забуває дати, та не забуває взяти. Льоду серед зими не випросиш. Мавши яйце, шкарлупою поділиться. Ні цьому тіста, ні тому коржа. Одною рукою дає, а другою відбирає. Поки попрощається з копійкою, сто раз оберне її в жмені. Сам не вжує, а другому не дає. Скоріше відхорує, а свого не подарує. Сам не гам і другому не дам. Снігу взиму (зимою, посеред зими) не дістанеш. Такий скупий, що за ним і слід смердить. Тисне гроші, аж юшка з них тече. Такий, що галушки за спину не кине. Трудно щось вирвати, як псові з зубів. Тоді дає хліб, як зубів не стало. Як узяв, то від нього вже й чорт не вирве. Захотіли в жука та меду! Легше десятьом подарувати, ніж у нього попросити. На тобі, небоже, що мені не гоже. На тобі, Даниле, що мені не миле. Давали та з кишені не виймали. Так радо давав, ніби йому здорові зуби виривав. Обіцяв пан: грушок з верби дам. Тонув — сокиру обіцяв, витягли — й топорища жаль. Не дурний крук випустить із рук. Добре тому дати, хто не хоче брати, а хто бере, як по душі дере. Всім по сім, а мені вісім.

Відмовки скупого: А дзу! А дзус! А дзуски! А дзуськи! А зась! А по лапах! Не всякому по Якову! Не для пса ковбаса! І рад би, і дав би, і є що, та в ніщо. Ага, наставляй кишеню! Наставляй ширше! Завтра з мішком! А рожна не хочеш? Дулю з'їж! Ті вже повмирали, що даром давали. Роздай умер, а його син ще не народився. Подаруйки за Дніпром без штанів ходять. А дзусь холодцю їсти! Чортового батька дам! Жирно буде! Ти б, може, тату (Іване, Петре), і мед їв? Дав би на молебень, та собі потрібен. А куку в руку!

(Див. також синоніми до “жадний”).

СЛАБИЙ, анемічний, бездужий, безздоровий, безздоровний, безпомічний, безсилий, безсилок, безсильний, блаженський, благесенький, благий, благонький, виніжений, виснаглий, виснажений, вугленький, вутлий, вуглуватий, вутляк, в'ялий, глевкий, глевтяк, глевтякуватий, глевкуватий, гливкотілий,

С

дохляк, дохляка, дохлий, доходяга, драглий, дупластий, жовтяк, задишкуватий, замлілий, замірок, замухришка, замухришканий, замухришкуватий, занепалий, захилий, захірілий і захірілий, зачучверений, зачучверілий, зачучвирений, здихля, здохля, здохляк, здохляка, здохлятина, змиршавілий, знеживлений, знеможений, знесилений, зниділий, зніжений, каліч, кволодух, кволодухий, кволий, кисляк, кислякуватий, колебний (*діал.*), крихкий, крихкотілий, крихкуватий, ламкий, легкодух, малоздоровий, маломощний, малосилий, малосильний, миршавенький, миршавець, миршавий, миршавка, мізерний, млавий, морхлий, м'якотілий, негодимий, негодящий, недійшлий, недолугий, недолужний, недорозвинений, недужий (хворий), недужний (*т.с.*), незагартований, нездатний, нездужалий, нездолящий, нездолний, нездоровий, нездоровкуватий, нездужий, неміцний, нєміч, нємічний, нємощний, непрацездатний, несильний, неспроможний, охлялий, підірваний, підупалий, плюгавий, порошокавий, рахітик, рахітчний, слабак, слабачок, слабенький, слабесенький, слабина, слабінький, слабісінський, слабкенький, слабкесенький, слабкий, слабкісінський, слабком'язий, слабкодух, слабкодухий, слабкосильний, слабкотілий, слабкуватий, слабовитий, слабобнький (*діал.*), слабосилий, слабосильний, слабуватий, сонькуватий, тендітний, трухлявий, утленький, утлесенький, утлий, утлуватий, утляк, хворобливий, хворовитий, хиренний, хиренький, хирий, хирлявенький, хирлявий, хирний, хирляк, хируватий, хиряк, хлипак, хлипкий, хлюпик, юлавий,

*** аж світиться; в горлі півники грають; в заслабі; від вітру падає; вже відстає од поїзда; валиться од вітру; воскові руки має; гайка слабка (ослабла); голову не відводить; голову не відтягне; голосу не відтягне; дмухни й полетить; дмухни й похилиться; дмухни й розсиплеться; дохляк дохляком; душа — м'якушка; жилка тоненька; за комара сили не має; занепав на силі; здоров'ям не дев'ятисил; з нього свічки ліплять; їз себе дише; і крильця склав; і курка лапою заgreбе; і лапки склав; кишка коротка; кишка тонка; ледве голову підводить; ледве ноги волочить; ледве соває ногами; ложку до рота не донесе; міцний, як із клоччя батіг; міцний, як утроє бублик; млявий, як не снідав; мов сонна муха; мотузки можна крутити; на ладан дише;

не здужає і вмерти; не здужає й скіпки підняти; не селянського роду; ніби з гробу встав; од вітру валиться; опустив вуха; підків не розгинає; підупав на силі; руки не слухають; сили, як у комара; силка слабенька; скоро кришка; слаба слабина; слабкий на втори (утори); слабкий, як викручена ганчірка; слабкий, як витиснений лимон; слабка гайка; слабка кишка; слабка струна; так від вітру і валиться; тільки живий та теплий; тільки тінь зосталась; трохи дужчий за комара; утлий на здоров'я; ходячий мертвець; хоч за вітром пусти; хоч у вухо бгай; шапка — п'ятдесят три (про дорослого), ще мало бульби з'їв; ще мало каші з'їв; як з того світу встав; як поламаний (після хвороби); як сонна муха; як та хиря.

Приповідки: Слаба стала, як риба в'яла. Була в нього сила, як мати носила. Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить. Подивись на вид та й не питай про здоров'я. “Гопки, рижа!”, а в рижої духу нема. Такий кволій, що в нього миша з рота кашу краде. Треба шести, аби звести. Передом січе, а зад волоче. Не поміч, а неміч. Ні здужа, ні подужа. Нема в нього й півсили. Його тільки той не б'є, хто не хоче. Його й муха крилом уб'є. Більш немочі, як помочі.

СЛАБИТЬ, анемія, безсилля, безсильність, виснаження, вутлість, в'ялість, знесиленість, задуха, занепад, захиріння, знемога, знесилення, знесилля, знедіння, кволість, недуг, нездатність, нездужалість, нездоров'я, неміч, немічність, несила, неспромога, неспроможність, слабкість, слабкотілість, слабосилість, слабосилля, слабування, хиренність, хвороб-ливість.

*** ввергло в слабкість; ноги одняло; руки одняло.

СЛАБОДУХИЙ, аморфний, бабій (про чоловіків), бабуватий, бавулуватий, безборонний, безвідмовний, безвідказний, безвільний, безвладний, безвольний, бездухий, беззаперечний, безза́хисний і беззахі́сний, беззубий, безликий, безоборонний, безпомічний, безпорадний, безрадний, безсловесний, безсуперечний, безуправний, безхребетний, безчільник, безшабельний, вайло, вахлай, вахлак, восковий, воскуватий, воцаний, галушка, ганчірка, глевтяк, глевтякуватий, глизявий, жінкуватий (про чоловіків), збаблений (*т.с.*), зм'алений, інертний, кваша, квашня, кволух, кволухий, кендюх, кисіль, кислий, кнюх, кнюхуватий, лапух, лемішка, лемішкуватий, лепеха, лепехуватий,

С

лопух, лопухуватий, люлі-пілюлі, мазій, мазійкуватий, мазунець, мазунчик, макуха, макухуватий, малодух, малодушний, малодушник, мамалига, мамалигуватий, мамій, мамійкуватий, мамула, мамулуватий, мамчур, м'який, м'якотілий, невстріливий, неглемедза, недзигорний, недзигористий, непротивленець, несамостійний, нехар`актерний, нитик, нюня, обабився (про чоловіків), опущений, папуша, перекотиполе, піддатливий, підтакайло, підтакувач, плохенький, плохий, плохута, плохутка, поблажливий, податливий, покірливий, покірний, покладистий, покладливий, потакайло, потакувач, путькало, рептюх, розмазня, розніжений, розтапша, розхлябаний, розхлябистий, сентиментальний, скиглій, слабкодух, слабкодухий, слабовільний, слабовольний, слабодух, слабонервний, слабохарактерний, слинявчик, слинько, смиренський, смирний, смирняга, сором`язливий, сумирненький, сумирний, телепень, тептя, тихенький, тихий, тихоня, тишко, тонкошкірий, тютя, тюх-тюх, тюхтій, тюхтійкуватий, тюхтя, халява, хлипавка, хлипкий, шлапак, шлапачок,

*** без заперечення; беззахисний, як горобець; без перекорів; безсловесна істота; боже теля; боже телятко; вичавлений лимон; воскова вдача; всім потакує; воцаний характер; дає собі на носі грати; дається за ніс водити; дається під ноги; держиться запаски (про чоловіків); держиться спідниці (*т.с.*), до старого колеса заплішка; душа — подушка; за віхоть править (кому); за товкача й помело править; затоптана ганчірка; звук жоване їсти; з душі можна коників ліпити; з м'якого тіста; з нього мотуззя можна сукати; з нього мотузки можна сукати; з нього свічки можна сукати; з тирси роблений; іде на повіді (поводку); його жінка за чуприну водить; його жінка під свій норів веде; йому жінка дулі тиче; куль околоту; куль очерету; лантух з половою; мокра курка; мокрий валянок; м'який, хоч до серця прикладай; м'який, хоч мички мич; м'який, хоч у вухо бгай; м'який хоч у пазуху клади; м'який, як віск; м'який, як віхоть; м'який, як пампук; м'який, як подушка; м'який, як свіжа пампушка; на ньому воду возять; начинений манною кашкою (про молодиків); не вміє себе показати; ним жінка, як швець шкірою крутить; ним кожен руки потирає; ним черевики зашнуровують; ні жарене ні парене; ні риба ні м'ясо; ні те, ні се; нутро із киселю; об нього

ноги витирають; перед малою дитиною шапку знімає; пливе за водою; пливе за течією; пливе куди вода несе; плохий, як дитина; покірна дитина; покірне дитя; приставна драбина; серце з воску; соплі розвіз; соплі розвісив; такий, як віск; такий, як хліб м'який; тихше води, ніжче трави; тютя з полив'яним носом; увесь із клоччя; упоперек слова не скаже.

Приповідки: Як теля: хто його погладить, того й лиже. В нього очкур слабий. Опустив вуха, як лопух на дощ. Опустив крила, як обскубана гуска. Жінка його під ноги взяла. Голубеньким цвіте, а жовтеньким пахне. Аби до тепла — так і тане. М'яке дерево шашіль точить. Молодець проти овець, а проти баранця і сам, як вівця. Горе тобі, воле, коли тебе корова коле. Горе тобі, чоловіче, коли тобі жінка дулі тиче. На тихому зятеві теща воду возить. Вдача овеча — по-овечи й мекече. Так жінку бив, що сам насилу втік. Це той, що киває пальцем у чоботі. Це той, що крутить дулі через кишеню.

(Див. також синоніми до “ покірний”).

СЛҀВІТИ, ПРОСЛАВЛҀЯТИ, аплодувати (кому), бла-гослҀовити, благословляти, величати, величити, вихваляти, звеличати, звеличувати, славословити, прославляти, ушановувати, хвалити, шанувати,

*** віддавати належне; віддавати почесі; віддавати честь; віддавати шану; вихваляти на всі боки; вкривати славою; плескати в долоні (кому); ставити над усіма; ставити за приклад; ставити на перше місце; ставити на перший план; ставити на п'єдестал; славити на всі боки; співати гімн; покривати славою; хвалити на всі боки.

СЛҀДҀМ, слідком, слідком,

*** у слід.

СЛҀПІЙ, маловидющий, напівсліпий, небачущий, невидючий, незрячий, осліплений, осліплий, підсліпа, підсліпий, підсліпкуватий, підсліпуватий, посліпуватий, присліпуватий, сліпак, сліпачок, сліпащище, сліпенький, сліпець, сліпоглухий, сліпонароджений, сліпоокий, сліпорід, сліпороджений, сліпородий, сліпородний, сліпуватий, сліпундра, сліпуха, темний,

*** бачить, як крізь сито; куряча сліпота; носить ніч за собою; сліпа курка.

С

СЛОВО, слівце, словечко,

*** єдине слово; кляте слово; слово правди.

СЛУХАТИ, вислухати, вислуховувати, вислухувати, вслухатися, дослухатися, дослуховувати, дослуховуватися, дослухувати, дослухуватися, заслухатися, заслуховуватися, наслухати, наслуховувати, наслухувати, насторожуватися, насторочуватися, наструнчуватися, нашорошуватися, підслухати, підслуховувати, підслухувати, прислухатися, прислуховуватися, прислухуватися, слухати-прислухатися, чути,

*** в одне вухо впускати, в друге випускати; дивитися в рот (уважно слухати); заглядати в рот (*т.с.*); ловити слова з рота (*т.с.*); наставляти вуха; насторожувати вуха; насторочувати вуха; нашорошувати вуха; наструнчувати вуха; нашорошувати вуха; нащулювати вуха; одним вухом слухати (чути); розвішувати вуха; розпускати вуха; розставляти вуха; слухати впівуха; слухати й не чути; слухати краєчком вуха; слухати одним вухом.

Приповідки: Тільки вуха держи.

СЛУХНЯНИЙ, цяця-дівчинка, цяця-хлопчик, покірний, спокійний.

СЛЬОЗИ, кислоти (розводити кислоти), нюні, патьоки, плакси, плаксивиці, пхінки, рюми, рюмси, слізки, слізоньки, слізочки, сльози-вода, тонкослізки, хлипанці, хлюпанці,

*** безутішні сльози; гіркі сльози; дрібні сльози; криваві сльози; крокодилячі сльози; непрохані сльози; пекучі сльози; рясні сльози.

СМАЧНИЙ, ласий, смаковитий, смачненький, смачнючий, смачно, смаотно, смакота,

*** добрий на смак; пальчики оближеш; за вуха не відтягнеш; язика проковтнеш.

Приповідки: Їсть, аж за вухами лящить!

СМЕРДЮЧИЙ, вонючий, задавнений (про їжу), завоняний, засмерджений, засмерділий, несвіжий, провоняний, просмерджений, просмерділий, смердячий, сморідний, протухлий, тухлий, шибучий (б'є в ніс),

*** з душком; не першої свіжості; хоч носа затикай.

СМЕРКАТИ, СМЕРКНУТИ, вечоріти, вечорітися, визорюватися (пізній вечір), завечорятися, затемрюватися, намеркати, обвечоріти, обвечорітися, поночіти, примеркати, припоночіти, присмеркати, смеркатися, сутеніти, темніти, темнішати,

безособові: вечоріє, завечорилося, затемнілося, затёмрілося, повечоріло, поночіє, попоночіло, посутеніло, потемніло, примеркає, припоночіло, смеркає, смеркло,

*** береться на вечір; вечірня зірка встає; викльовуються зорі; вироїлися зорі; висипають зірки; висне п'їтьма; густішають сутінки; день відгоряє; день добігає кінця; день догоряє; день дотліває; день згасає; день схиляється на вечір; день улягається; догоряє вечірнє сонце; закандзубилося на вечір; закарлючилося на вечір; засинює на вечір; заходить вечір; заходить ніч; кладеться на вечір; лягає присмерк; надходить вечір; напливають присмерки; напливають сутінки; насуваються померки; насуваються присмерки; палає захід; сонце відходить за обрій; сонце закотилося; сонце на вечірньому прюзі; сонце навзаході; сонце на спаді; сонце на спадні; сонце при заході; сонце спочило; спадають сутінки; спускається присмерк; спускаються сутінки; стає по-вечірньому; схиляється на вечір.

СМЕРТЬ, безноса, визволителька, вимирання, гибель, загиб, загиба, загибель, загибелька (з нар. пісні), загин, загуба, згуба, здихання (*знев.*), капець (переносно), капут, каюк, кінець, кістлява, кончина, косата, костюмаха, кришка, мор, моровиця, напасть, небуття, невороття, опряга ("Нехай на неї опряга прийде!"), па́губа, падіж (про худобу), погибель, погуба, помёр (у виразі: на помер душі), по́мір, помірання, помірок, поморщина, потойбіччя, пропад, пропасть, розлучниця, смерть-загин (до смерті-загину), скін, скон, сконання, смертонька, страта, тлінь, умирачка, щезання,

*** безглузда смерть; видима смерть; вірна смерть; вічний спокій; вічний спочинок; господня сурма; громадянська смерть; дурна смерть; кирпата свашка; кістлява з косою; легка смерть; миттева смерть; мокро діло; морана з косою; нагальна смерть; нагла смерть; насильна смерть; неминуча смерть; непогребна смерть; не своя смерть; останній подих; остання мить; передчасна смерть; політична смерть; поступове вимирання; розлука з душею; смертна година; смерний час; смерть з косою; та, що з косовиці; та, що з косою; та, що чигає на всіх; холодна тлінь; чорна смерть (чума); швидка смерть; щаслива смерть.

Про самогубство: вчинити самогубство; заподіяти собі смерть; зняти на себе руки; накинути собі зашморг на шию; накинути

собі петлю на шию; накласти руки на себе; погубити душу; погубити душу і тіло; подіяти з собою; позбавити себе життя; покінчити життя; покінчити з собою; полізти живим у могилу; полізти живцем у яму; пустити собі кулю в голову; пустити собі кулю в лоб (в лоба); пустити собі кулю в скроню; рішитися життя; сонце собі вкоротити.

Приповідки: Раз козі смерть. Пропап ні за цапову душу.

СМІТТЯ́, брид, брідь, відходи, непотріб, óтріб, пил, пилюга, пилюка, покидьки, скверна, сміттяга, сміттячко.

СМІТНІ́К, гайно, гайновисько, гайновище, гайнище, гнидник, звалисько, звалище, сміттепровід,

*** відхожа яма; гнойова яма; помийна яма.

СМІХ, га-га, гагакання, ги-ги, гигикання, гигички, пересміх, пирскання, посмішка, регіт, реготання, реготнява́, регóтнява, смішки, ха-ха, хахакання, хїхи і хи-хї, хихикання, хихички, хихотання, хихотіння, хихотнява, хїхи; хї-хї, хїхїкання, хїхїчки, хїхоньки-хахоньки.

СМІЯ́ТИСЯ, ЗАСМІЯ́ТИСЯ, вигагакувати, вигегекувати, вигигикувати, вигігікувати, вигогокувати, вирегочувати, вискалюватися, вискалятися, висміювати, вихахакувати, вихехекувати, вихихикувати, вихїхікувати, вичмихувати, вищирятися, вищїратися, гагакати, гегекати, гигикати, гиготати, гиготіти, гігікати, гогокати, заливатися, зубоскалити, іржати, кахкати, кахкотати, кахкотіти, кевкати, кихкати, кихкотати, кихкотіти, косоротитися, либитися, насміхатися (над ким), оскалюватися, оскалятися, оскиряться, осміхатися, ощирюватися, пересміхатися, пересміхуватися, пересміюватися, пирскати, підгагакувати, підгігікувати, підгогокувати, підсміюватися, підхехекувати, підхихикувати, підхїхікувати, підчмихувати, погагакувати, погегекувати, погигикувати, погігікувати, погогокувати, посміхатися, посміюватися, похахакувати, похехекувати, похихикувати, похїхікувати, почмхувати, почмихкувати, пригагакувати, пригегекувати, пригигикувати, пригігікувати, пригогокувати, прихахакувати, прихехекувати, прихихикувати, прихїхікувати, причмихувати, реготати, реготатися, реготіти, скалитися, скалозубити, сміятоньки (*нар.*), усміхатися, хахакати, хехекати, хихикати, хихотати, хихотіти, хїхїкати, чмихати, чмихкати, чмихкотати, чмихкотіти, чмихотати, чмихотіти,

*** аж за боки хапатися; аж лягати зо сміху; брати на глум; брати за живіт; бризкати сміхом; вибухати сміхом; вискалювати зуби; вискалюватися всіма зубами; вискаляти зуби; виставляти зуби на продаж; вишкіряти зуби; вищирятися в усмішці; вищірятись, як печене поросся; вхопитися в боки (за боки); вмирати зо сміху; гірко усміхатися; гратися в хихоньки-хахоньки; гріти зуби на сонці; давитися від сміху (зо сміху); давитися від реготу (реготом); давитися сміхом; дарувати усмішку; заливатися сміхом (реготом); захлинатися сміхом; заходитися сміхом; їсти гиги; ледь не лускати зо сміху; лоском лягати зо сміху; лупити зуби; лускати зо сміху; мало не лопатись зо сміху; мати в очах сміхотливі бісики; мати рот до ушей; мати усмішку до ушей; надривати животи зо сміху; надривати пупа зо сміху; насміхатися над собою; обмінюватись усмішками; пирскати зі сміху; падати зо сміху; плакати зо сміху; показувати зуби; покотитися зо сміху; покотитися покотом зо сміху; провітрювати зуби; продавати зуби; пукати зо сміху; рачки лазити; рвати боки зо сміху; рвати живіт зо сміху; рвати кишки зо сміху; реготати в рукав; реготати на пупа; роздирати рота від вуха до вуха; розквітати усмішкою; розпливатися в усміхові (усмішці); розпускати усмішку на обличчі (неширо); розсипати сміх; розтягувати губи в усмішці; світити зубами; скалити зуби; сипати смішок; сміятися, аж за боки хапатися; сміятися, аж за живіт братися; сміятися, аж луна йде; сміятися, аж на кольки бере; сміятися, аж ніс витанцьовує; сміятися безголосим сміхом; сміятися беззубо; сміятися безпричинно; сміятися в бороду; сміятися вдавано; сміятися в душі; сміятися від душі; сміятися в живі очі; сміятися в жменю; сміятися в кулак; сміятися в очі; сміятися голими яснами; сміятися гомеричним сміхом; сміятися дитинно; сміятися до впаду; сміятися до гикавки; сміятися до кольки (кольок); сміятися до кольки в боці; сміятися донебесним реготом; сміятися до сліз; сміятися дурнувато; сміятися заласним сміхом; сміятися за очі; сміятися з себе; сміятися з-під вуса; сміятися з-під носа; сміятися з усіх; сміятися іржавим сміхом; сміятися істерично; сміятися крізь плач; сміятися крізь сльози; сміятися кутиками вуст; сміятися навселиць; сміятися награно; сміятися на повні груди; сміятися нервовим сміхом; сміятися, ніби пальця показали (про дурносміхів); сміятися олімпійським сміхом; сміятися на все горло; сміятися на повне горло; сміятися під ніс; сміятися поза очі; сміятися по-панібратськи; сміятися

С

пришелепкувати; сміятися роблено; сміятися самими губами; сміятися самим носом; сміятися сатанинським сміхом; сміятися сміюнцями; сміятися у вічі; сміятися у вуса; сміятися українно; сміятися утробним сміхом; сміятися фальшиво; сміятися штучно; сушити зуби; справляти (правити) сміхи; справляти смішки; справляти сміхи та реготи; справляти хахоньки; справляти хихи; справляти хихички; справляти хихи-чмихи; справляти хихоньки-хихульки; строїти смішки; строїти хахи; торгувати зубами; труситися зо сміху; усміхатися аж до вух; усміхатися в вуса; усміхатися краєчком рота; усміхатися криво; усміхатися куточками губів; усміхатися, мов голений; усміхатися, мов стрижений; усміхатися на обидві щоки; усміхатися променево; усміхатися паскудно; усміхатися, як весняне сонечко; усміхатися, як у тещі на іменинах; усміхатися, як цуцик на ретязі; форкати смішком; чмихати смішком; хапатися за живіт зо сміху; шкірити зуби; щиритися на виду посмішкою; щирити зуби.

Приповідки: Щось веселе з'їв. Смішним поснідав (пообідав, повечеряв). Сміх застряв у горлі. Смішно, як батька б'ють. Смішки з чужої лемішки, своєї наколоти та й реготи. Смішки з попової кішки. Чим кривіше, тим смішніше. Регоче, як сироваткою заливається. Сміються так, що й мене розбирає сміх.

СМІШНИЙ, кумедний, карикатурний.

СОВІСТЬ, сумління, сумніви, сумління, терзання (совісті), совістливість, шляхетність,

*** внутрішня совість; чиста ~.

Приповідки: Совість, чиста подушка. Див. совість.

СОЛОДКИЙ, медвяний, нудкий, нудотний, нудотно-солодкий, солоденький, солодесенький, солодкавий, солодкуватий, солодющий,

*** солодкий, як мед; солодкий, як патока; солодкий, як цукор.

СОЛОДОЩІ, сластьони, пундики, мармелади, торти, марципани, тістечка.

СОН, дрема, дрімка, дрімки, дрімливиці, дрімля, дрімни-виці, дрімниці, забуття, напівдрімота, напівзабуття, напівсон, передрімка, сон-дрімота, сон-сониче, сонливиці, сонливиця, сон-непробуда, сонниці, соннота, соньки (дит.), сновидіння,

*** безпробудний сон; безпросипний сон; богатирський сон; болісний сон; віщий сон; дрімотний сон; кам'яний сон; заячий сон (у півока); кошмарний сон; мертвецький сон; мертвий сон; непритомний сон; непробудний сон; сон праведника; сон праведиків; сон праведних; солов'їний сон.

Безособові: дрімається, дрімливиться; на сон хилить; сон бере; сон змагає; сонливиться; сон налягає; спати хочеться.

Приповідки: Сліпці сватають.

СОНЦЕ, всесяйне, світило, сонейко, соненько, сонечко, сонцеграй, сонце-світ, сонце-цвіт, сонченятко, ярило (язич-ницьке),

*** денне світило; золота тарілочка (в загадці); колісниця сонця; небесне світило; світило дня; ясне сонце.

СОРО́МИТИСЯ, ЗАСО́РОМИТИСЯ, запаленіти, запаленітися, зачервоніти, зашаріти, знічуватися, конфузитися, маковіти, нітитися, ніяковіти, паленіти, перелупувати (очима), почервоніти, скрасніти, совіститися, спаленіти, стидатися, стидитися, тушуватися, червоніти, шаріти, шарітися,

*** блимати очима; вбирати голову в плечі; викашлювати сором (довго соромитися); виляти очима; відводити очі; відводити очі вбік; горіти вогнем (полум'ям); займатися полум'ям; займатися рум'янцем; закриватися ліктем; заливатися кармазином; заливатися краскою; заливатися рум'янцем; заливатися фарбою; заходитися фарбою; згоряти від сорому; згоряти на виду; кліпати очима; колупати піч (про дівчат); лічити піщинки на долівці; лічити шибки у вікні (відводити очі); лупати очима; маком червоніти; микуляти очима; мов кропивою втертися; муляти очима; набиратися сорому; м'яти шапку (перед ким); не знати, де себе подіти; не знати, куди себе подіти; не сміти глянути в очі; ніс під себе пускати; опинитися на льоду; опускати очі; паленіти від сорому; палитися вогнем стида; пекти раків; переминатися з ноги на ногу; переступати з однієї ноги на другу; підбигати хвоста; підгинати хвоста; піджимати хвоста; позичати в Рябка очей; позичати в Сірка очей; попускати ніс під себе; потуплювати очі; потуплювати очі в землю; почувати себе незручно; почувати себе ні в сих ні в тих; почувати себе ніяково; почуватися незручно; почуватися ні в сих ні в тих; почуватися ніяково; соромливо опускати очі; спопеліти від сорому; стидом повивати голову; стояти ні в п'ять, ні в десять; стояти ні в сих ні

в тих; убирати голову в плечі; ховати лице (обличчя) в подушку; ховати погляд; червоніти мов рак; червоніти по саме волосся; червоніти по самі вуха; щільники терти.

Приповідки: Вуха йому горіли. Не знає, куди очі подіти. Не знає, на котру ступити. Не знає, на яку ногу стати. Ніде діти очі. Не знає, куди дівати очі. Зашарівся, як маків цвіт. Опускає очі, як на другий день після весілля. Очі на лоба лізуть. Яковось стає. Соромота вийти за ворота. Треба якось в очі дивитися... Дівочий стид до порога: аби пересягнула, так і забула. Не знаю, чим мені йти, чи плечима, чи очима (кажуть, як мучить сором). Як соромишся, то крий решетом голову (жартують до соромливого).

СОРОМЛІВИЙ, конфузливий, ніяковий, несміливий, осуркуватий, сором'язливий, сором'язний, стидкуватий, стидливий, устидливий.

Про соромливого: Лице горить. Почервонів, мов кропивою втерся. Щоки замаковіли. Став червоний, мов рак. Вічно ніяковіє. І собаки соромиться. Соромиться власної тіні. Як за сватана дівка. Мов дівка на виданні.

Приповідки: Не знає, де й дівати очі. Червоніє, як засватана дівка.

СО́ХНУТИ, ЗАСО́ХНУТИ, бучавіти, висихати, висушуватися, відсихати, всихати, в'янути, гускнути, густішати, дубіти, зав'ядати, загускати, засихати, затвердівати, зацементовуватися, зашерхати (про землю), зашкарубнути, зів'ядати, зсихати, зсихатися, зсушитися, коржавіти, костеніти, надсихати, обсихати, пересихати, підсихати, підсушуватися, прив'явати, пров'ялюватися, просихати, протряхати, розсихатися, сушитися, схнути, твердіти, тверднути, тряхнути, тужавіти (про грязь), усихати, усушуватися, цементуватися, шкарубнути, шкарупитися,

*** братися коржем; братися лубком (лубом); козубом стати; лубом стати.

СПА́ДЩИНА, бабизна, бабівщина, дідизна, дідівщина, материзна, спадок, спадкоємність, спадкоємство, спадкуван-ня.

СПА́ЛАХ, блискавка, блискавиця, зблиск, мигавиця, мигавка, світіння, спалахнення, спалахування, сполох,

*** лампа-спалах.

СПАТИ, ЗАСНУТИ, валятися, вилежувати, вилежуватися, дрімати, задрімати, здрімнути, зорювати (спати під зорями), люленьки (*днт.*), кімарити, люленьки-люлі, (*т.с.*), люлечки, люлечки-люлі, люлі, люлі-люлі, напівдрімати, недосипати, передрімувати, пересипати, піддрімувати, підсипати, подрімувати, похропувати, почивати, просипати, розсипатися, рутіти, рутіти, спатки (*днт.*), спатоньки, спаточки, спатулі, спатунечки, спатуні, спатусі, спатусінки, спатусічки, хропіти, хропти,

*** бачити сни (сниво); боки відлежувати (облежувати); виводити сонька; вилежуватися в ліжку; вилежуватися в постелі; виспати бондаря; виспати коваля; впадати в сон; впадати в сон-дрімоту; впадати в сон-непробуду; давати вічного хропака; давати хропака (хропачка); забуватися сном; задавати хропака; засипати на ногах; іти на боковеньки; іти на бокову; лягати разом з курми; лягати на бокову; лягати на боковеньку; не розлучатися з подушкою; ніжитися в ліжку; ніжитися в постелі; очі змикати; придавити комара (комарика); провалюватися в сонне царство; провалюватися в царство сну; просипати сніданок; просипати ранок; просипати царство небесне; склепити очі; спати, аж гай шумить; спати без задніх; спати без задніх ніг; спати безпробудним сном; спати безпробудно; спати безпросипним сном; спати безпросипно; спати без просипу; спати богатирським сном; спати до обіду (довго); спати заячим сном (одне око заплющене); спати кам'яним (камінним) сном; спати мертвецьким сном; спати мертвим сном; спати мрецьки; спати на кулаці; спати непритомним сном; спати непритомно; спати непробудним сном; спати непробудно; спати повальним сном; спати покотом; спати прямо на землі; спати солов'їним сном; спати сном праведника (праведників); спати сном праведних; спати у клуні (з дівчиною); спати твердим сном; спати, як колода; спати, як корова в хліві; спати, як немовля в колісці; спати, як після маківки; спати, як після маку; спати, як полоханий заєць; спати, як убитий; хропіти (хропти) мертвецьким сном; хропіти на всі завертки; хропіти на всі заставки.

Побажання на сон: Добраніч! На добраніч! Спання вам до білого дня! Спи, хай тобі присниться рай! Хай вас обійме сон з усіх сторін!

Присипляння: Люленьки-люлі! Люлечки-люлі! Люлі! Люлі-люлечки! Люлі-люлічки! Люлічки-люлі!

Розбудини: Пора вставать та хліба доїдять! Вставай, а то ведмідь присниться! Пушка, джигушка, вставай, дівка Марушка!

Приповідки: Дає богатирського хропака. Йому й уві сні хочеться спати. Спить, мов сон-трави намостили. Спить, хоч коти гармати. Спить, хоч з гармати стріляй. Спить, а Химині кури бачить. Спить, як би шовком шив. Спить, як баран. Одвернув, як циган ренджигло (паністару). Виспався, та не вилежався. Спить, ніби в свят-вечір шуликів наївся. Що за сон, як в головах шапка. Не тоді спати, як товариш шапки шукає. Спить, наче теща послала. І рука, і нога спить. Спиш, спиш, а спочити ніколи. Такий, що й повечеряє, а не прокинеться. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає. Пора на боковеньки (бокову), — кажуть перед сном. Сон — не поміха. Хто спить, той не грішить. Ти мене торкнеш, я тебе збудю (жартують, як хтось просить його рано збудити). Хропе, мов на м'яких подушках.

СПЕКА, вар, гарячінь, духота і духотá, духотище, духотнява, жаріще, жарінь, жарота, задуха, спар (*діал.*), спекота і спекотá, спекотище, спекотнява, шквара,

Дієслівні відповідники: пече, припікає, пропікає, присмажує, присмалює, смажить, смалить,

*** дихати нічим; палюче сонце; пече вогнем; пече, як на сковорідці.

СПЕКУЛЯНТ, аршинник, баришник, гендляр, дерішкура і деришкура, купи- продай, комерсант (*нар.*), крамар, ліверант (рідко), менджун, менжун, перекупка (ж.р.), перекупник, перепродайбатько, перепродайчук, перепрбдох, перепродця, продайдох, саквояжник, торгаш, тягникопійка, човночник, шкуродер.

СПЕРЕСЕРДЯ, згаряча, згарячу, зопалу, збзпалу, наосліп, прожогом, сліпма, спрожога, спрожогу,

*** в гніві; з дурного запалу; з рбзпалу; з усіх чотирьох; під гарячу руку; під гарячу руч; під сердиту годину.

Приповідки: Шарах з усіх чотирьох!

СПЕРЕЧАТИСЯ (див. перечити).

СПІВАТИ, ЗАСПІВАТИ, басити, виводити (першим голосом), виспівувати, виспівуватися, вити, витягати, вокалити, гарликати, гелетати (по-дитячому), горланити, гор-лати, горлопанити,

гудіти, густити, деренчати, запіти, запіяти, заспівувати, квичати, концертувати, кургикати (тихо співати), курникати (*т.с.*), лебедіти (жалібно співати), лящати, мугикати, мугичити, мугутити, намугикувати, наспівувати, переносити (із пісні: “Тонкий голос переносить”), переспівувати, пищати, підвивати, підмугикувати, підмугичувати, підспівувати, примугикувати, примугичувати, приспівувати, розлягатися (про спів птахів), розмугикуватися, тенорувати, шебетати (про птахів),

*** брати баса; брати горяка; бути в голосі; виводити голос (голосом); виводити пісню; витинати соло (про солов'я); горлати пісню; густити очеретяного баска; густити, як бугай у болоті; дружити з піснею; дерти горло; заводити пісню; задирати пісень; затягати пісню; зриватися на пісню; мугикати під ніс; мугикати собі під ніс; надривати горло; не розлучатися з піснею; ката за хвіст тягати (погано співати); приспівувати чеберячки (після чарки); пускати півника (півня); розливатися соловейком; співати, аж висвистувати; співати, аж хата розлягається; співати акапельно; співати алілуя; співати баса; співати від душі; співати відхідну; співати в лад; співати в ніс; співати в один голос; співати в унісон; співати в натуральному ладі; співати без супроводу; співати дзеленьббм (колискової); співати до сну (*т.с.*); співати колискової; співати до танців; співати з голосу; співати з п'яних очей; співати капелою; співати колискової; співати на верлє; співати наперєкрік; співати на все горло; співати на всю горлянку; співати на повне горло; співати на всі лади; співати на всю душу; співати на всю силу легень; співати на два голоси; співати на один голос; співати на різні голоси; співати на слух; співати півнем; співати хором; співати, як джміль на дощ; співати, як з бочки гукати; співати, як соловейко в лузі; співати, як муха в глечуку; співати, як не перед добром; співати, як під лавкою; співати, як порося в дощ; співати, як порося в тину; тягти на верлє; тягти цапа за хвіст (погано співати).

Приповідки: Як заспіває, аж стіни слухають. Співали співа́ки, щоб вас побрали собаки! Співав добре, а перестав, ще краше. Як уміє, так і піє. Не співаєш басом, то хоч басом дивись. У ведмедя десять пісень і все про мед. Чи чорт видав, щоб ведмідь шебетав. Соловейко шебече, а баба й собі пробує. Якби заспівав, то й волос би зав'яв. Як заспіває, то аж плакати смачно. Такі

голоса, що піднімають волоса. Отак чисто співали, як мою бабу ховали. Гарно ти співаєш, та слухати не хочеться. Таку пісню заспівав, що й на вуха не налазить. Як погано співати, краще добре свистати.

Українські синоніми до співу (крику) птахів: *бекас* — мекає; *бугай* — бугукає, вухвухкає, бутукає; *бушель* — лопотить; *вівчарик* — висвистує, йойкає; *волове очко* — цвіркотить, цвіркоче; *ворона (ворон)* — каркає, каркотить, каркоче, кракає, кракотить, кракоче, крамкає, крамкотить, крамкоче, крюкає, крюкотить, крюкоче, крюмкає, крюмкотить, крюмкоче, крямкає, крямкотить, крямкоче, кряче; *галка* — кавкає, кевкає, ківкає, ківачить, *голуб* — буркає, буркоче, воркоче, воркує, вуркоче, туркоче; *горлиця* — аврикає, кудикає, кудишкає, туркає, туркоче; *горобці* — дживкають, жежевкають, живживкають, жиживкають, цвірінькають, цвірінчать, цвірінчать, чиркають, чівчікають; *гуси* — гагакають, галагулять, гегекають, геготять, гегочуть, гелготять, гелгочуть, гелкотять, гелкочуть, герготять, гергочуть, ячать (про диких гусей); *деркач* — дере, деренчить, деркотить, дерчить, тиркає; *дрозд* — циркає; *жайворонок* — витурлюкує, витюрлюкує, дзвенить, дзюркотить, дзюркоче, *жовна* — фітькає; *журавлі* — курликають, курличуть, кругичуть, кругукають, крукають, крумкають, крюкають, курівкають, курлюкають, сурмлять, турликають; *зозуля* — кукає, кує, кукукає; *іволга* — свистить, хвитькає, хвітькає; *індики* — белкають, белбелкають, йойкають, куркають, півкають, пулюкають; *каня* — канькає; *качки* — кахкають, кахкотять, такають, тахкають, тахкотять, шавкають, шавкотять; *коноплянка* — дзенькає; *кропив'янка* — прицмокує, цьомкає, шр'їтає; *крук* — крукає; *кулик* — кугикає, кугиче; *кури* — квокчуть, квохкають, киркають, кудачать, кухкудакають, сокорять, сокотять, сокочуть; *ластівки* — дзьобонять, щебечуть; *лебеді* — ячать; *лелеки* — клекочуть, клепають, крикринькають, мушкотять, сурмлять, *одуд* — будуткає, дудукає, худотуткає, худудукає; *орел* — клекоче; *перепел* — павкає, питькає, підпадьомкає, підпалакає, підпάλкує, підпідьомкує, пітькає, хававкає, ховавкає; *півні* — голосять, кукурікають, кукурічуть; *повзик* — тюйтюйкає; *припутень* — гуде; *просянка* — цитькає; *пугач* — пугукає, пугутькає, хававкає; *синиця* — вітьвітькає, дзвонить, дзиньдзинькає, зиньзинькає,

тінтьінькає, цинькає, цінькає; *сич* — гупає, кувакає, кугикає, лулукає, квилить, плаче; *славка* — посвистує; *снігур* — висвистує, дюдікає, дюдюкає; *сова* — кикичевкає, лулукає, регоче, скиглить, хихоче, чивкає; *сойка* — гергає, передражняє, пищить, хрипить; *соловей* — витьохкує, заливається, ляскає, лящить, розливається, розлягається, тьохкає, шебече; *сорока* — скреготить, скрегоче, скрекотить, скрекоче, чичекає; *сплюшка* — плаче (сплю-сплю-у); *тетерук* — кльочить; *чайка* — квилить, кевкає, кигикає, кигиче, скиглить, скаржиться на долю; *чечітка* — читчиткає; *шишкар* — цікцікає, цокцокає; *шпак* — передражняє (інших птахів), свистить; *щиглик* — тирликає; *ялівник* — чикотить; *яструб* — квилить.

СПІВЧУВАТИ, співпереживати, переживати (за кого), підтримувати, захищати (кого), боронити, сприяти (кому),

*** відкривати душу; боліти душею (за кого); відкривати шлях (дорогу); ~ сприятливі умови; відкривати серце; розкривати душу; ~ серце; відверто ділитися (чим); щиросердно ~ (з ким).

СПІЛЬНИЙ, артільний, багатосімейний, бригадний, будь-чий, всезагальний, вселюдський, всіхній, громадський, гуртовий, гуртовий-чортовий, загальний, колгоспний, котловий, нічий, нічийний, нічийній, радгоспний, родинний, сімейний, суспільний, толока, чий-будь.

*** толокою зроблений.

СПІЛЬНИК, напарник, єдиноборець, єдиновірець, компаньйон, однобаладник, одноборець, одновірець, одnodумець, одnodумний, однокашник, однокласник, однокурсник, одnofамілець, пайовик, підлигач, полигач, поплічник, прибічний, прибічник, причетник, співбесідник, співзасновник, співпрацівник, співпричетник, співробітник, співрозмовник, співучасник, супружник, супрягач, супряжич, супряжник, учасник.

СПІЛЬНО, разом, заодно,

*** в одну дудку.

Приповідки: В одній команді грати. В одну дудку грати. Співати в один голос.

СПІШИТИ, ЗАСПІШИТИ, авралити, випереджати, вихоплюватися, гарячитися, гарячкувати, заметушитися, квапитися, метушитися, надолужувати, нетерпеливитися, нетерпливитися,

С

нетерплячитися, переганяти (кого), поквалюватися, поспішати, поспішатися, похлоплюватися, приспішати, приспішувати, спішитися, спішку-спішку (вигук у значенні дієслова), хапатися, харапудитися,

*** вихоплюватись, як Пилип з конопель; возити сіно ще до косовиці; гнати, як буря вітри; гнати, як вітрів батько; гострити ножа, не зловивши барана; забігати наперед; казати “гоп”, не перескочивши; кидати печене й варене; крутитись, як швець у ярмарку; летіти, як мухи на мед; летіти стрімголов; летіти сторч-голов; лізти в воду, не спитавши броду; лізти поперед батька в пекло; набавляти ходи; надавати ходи; на живому ведмедеві шкуру купувати; налягати на ноги; натискати (натискувати) на всі педалі; натискувати на газ; натискувати на ноги; носитися з добнею біля ненародженого теляти; парити парка; переходити міст, до нього не дійшовши; поперед невода рибу ловити; поперед охоти зайця ловити; пороти гарячку; пороти спішку; поспішати з відповідями; приспішати крок; рахувати невилуплених курчат; робити навперебій (наперебій); рубати з плеча; скубти, не зловивши; спішити з козами на торг; спішити з усіх ніг; спішити, мов на пожежу; спішити поперед батька в пекло; спішити, як на полюванні; спішити, як швець з чобітьми на торг; сьгати через крупи до пшона; хапати кочергу з гарячого кінця; хапатись, як попівна заміж.

Приповідки: Ще не впав, а вже йойкає. Коли ще косовиця, а ми вже сіно возимо. Капуста ще на грядці, а він на голубці зуби гострить. Дід тільки за дугу, а баба вже на возі. Середя не ходить поперед четверга (не спіши!). Де той у Бога Великдень, а він уже ходить з пасками. Спішку, спішку, побіжи під ткацьку стрішку, там тчуть і прядуть, мені починок дадуть (стара українська приповідка, яку проказували, сідаючи прясти). Ще баран шкуру носить, а вже кушнір за неї просить. Теля ще не родилося, а тесть зятеві дарує. Риба в воді, а він до неї петрушку кришить. Ще вовка не зловив, а вже шкуру пропив. Де ще та корова, а вона вже з дійницею (до жінок). “Їдьмо!” — “Та ще не запряжено.” — “Нічого, по дорозі запряжем!”

СПЛЮСНУТИЙ, затоптаний, згарцьований, здрібцьований, притоптаний, спресований, утоптаний, утрамбований,

*** сплюснутий в оладок (в оладочок).

СПОВІЩАТИ, повідомляти, заявляти, сурмити, дзвонити,

*** бити відбій; бити у дзвони.

СПОГАД, згад, згадка, нагад, привиденьки, спогадання, спогадування, сніво, спомин, споминання, споминник, споминка, споминок,

*** болісний (болючий) спогад; болюча згадка; давні привиденьки; спогад дитинства.

СПОДІВАННЯ, надія, сподіванка, віра, очікування,

*** Дасть Бог (Господь). Поможє Бог. Пошле Бог (милосердний).

СПОДІВАТИСЯ, надіятися, очікувати,

*** вірити в краще; очікувати кращого; сподіватися на краще.

СПОДОБАТИСЯ, вподобатися, сподобитися.

*** припадати до серця; ~ до душі.

СПОКІЙНИЙ, безтурботний, поміркований, розважливий, розсудливий, флегма, флегматичний, тихий, податливий, стриманий, спокійнісінський, спокійненький.

*** відлягло від серця; ~ від душі; ~ на серці; ~ на душі; відійшло від серця; ~ від душі; ~ на серці; ~ на душі; відпочити душею; відпочити серцем; володіє собою; держати себе в руках; держати себе в шорах; просвітліло на душі; стримує почуття; спокійний, як віник; не стривожений; хоч проти шерсті гладь; ~ не вкусить; хоч до рани клади; хоч у вухо бгай; хоч мотузки крути; тримає себе в руках; ~ в шорах; держить себе в руках; володіє собою; без хвилювання; держить нерви в руках.

СПОКІЙНО, благополучно,

*** З Богом.

СПОКОНВІЧНЕ, завсігдашне, завшне, колишне.

СПОКУСА, потяг (до чого), знада, приворот, зілля, приворот-зілля,

*** приворотне зілля; біс штовхає під ребро; нечистий ~; чорт ~; біс спокушає; нечистий ~; чорт ~; чортеня штовхає.

СПОКУШАТИ, баламутити, вабити, зваблювати, зводити (дівчину), знаджувати, надити, піддобрюватися, піддобрятися, підлещуватися, приваблювати, принаджувати, улещати, улещувати.

СПОНУКАТИ, підбурювати, підганяти, підохочувати, охотити, підстьобувати, під'юджувати, приохочувати, змушувати, принево-

лювати, наказувати, веліти, підказувати, переказувати (наказ кимось),

Приповідки: І ніякої гайки! Роби, що тобі кажуть. Гони, Гаврило! Крути ~.

СПОЧАТКУ, зразу, насамперед, передовсім, пéредом і передóm, передусім, перше-на́-перше, першочергово, поперва́х, попéреду і поперéду, по-перше, сперш, спершу,

*** в першу чергу; на перших порах; на початку; перш за все; першим ділом; поперед усього; у першу голову.

СПРА́ВДІ, дійсно, на правду, насправді,

*** в дісності; справді ж; справді ж бо; та й справді; та й справді ж бо.

СПРА́ВЖНІЙ, дійсний, достеменний, достотний, непід-дільний, нестеменний, правдешний, правдішний, справдешний, справдішний, справедливий (*pid.*), справжнісінький, сутий (*pid.*), шириий.

*** чистої води; чистісінької води.

СПРИТНИЙ, акробат (*перен.*), алюрний, бідовий, бойовий, бравий, верткий, вивéртливий, виверткі́й, вигад-ливий, викрутливий, винахідливий, влазень, влучний, вправ-ний, вушлий, в'юнкій, дзигльований, дойда, дока, досвідчений, доскоцький, ємець, жох, завзятий, зграбний, зугарний, ковбой, ковбойський, козир-баба (про жінок), козир-дівка, козир-молодиця, ловкач, меткий, метикований, метиковітий, метикуватий, меткий, молодецький, молодцюватий, моторний, нахрапистий, невловимий, невловний, незловний, порський, похіпливий, похопливий, пробивний, провористий, проворний, пройда, пройдисвіт, пролаза, пролазливий, пролазистий, прóміт (о, то прóміт!), прóмітний, пронира, пронирливий, проноза, пронозливий, пронозуватий, пустомолот, рахубний, рахубистий, розбитний, скорохват, скорохвацький, служака, спритний, спритник, спритняга, тімаха, тямуха, увертливий, удатний, хапкий, хват, хваткий, хвацький, чортолуп, шмётник, шпаркий, шпетний,

*** без мила голить; візьме хоч з вогню; в ложці води не спіймаєш; голими руками не візьмеш; вирве з рук; вирве з-під землі; вхопить (піймає) вовка за вухо; дівка — не прóмах; дістане з-під землі; дістане й чорта в ступі; до всякої масті козир; з біса спритний; з вареного яйця курча висидить; з води сухим

вийде; з дна морського дістане; з зубами народився; зможе відьму приборкати; з-під живого п'яти ріже; з-під землі видере; з-під стоячого підошву випоре; з піску масло колотить; з піску мотузки сучить; з полови мотузки сучить; з чобітьми вскочить і вискочить; з чорта спритний; і в ступі не влучиш; ~ не втовчеш; ~ не потрапиш; ~ не спіймаєш; і в окропі не спіймаєш; і зайця зможе на ходу підкувати; і мертвий з шибениці зірветься; і мишу поголить, не розбудивши; і на одній п'яти обернеться; і на терновім вогні не згорить; і обома не вдержиш; і чорта поночі ошукає; ложкою од біди затулиться; має добру хватку; меткий у діях; меткий на витівки; може спустити шкуру з живого чорта; мухами годований; на бігу підметки рве; на ходу підметки рве; на дощі між краплинами проскочить; на льоту хапає; на обидві кований; на ходу підметки обріже; не дасть маху; не дасть наплювати в жменю; не дасть собі в кашу наплювати; не з лика шитий; не ликом шитий; по крашанках пройде й жодної не роздавить; пролізе крізь вушко голки; самого Бога взує і роззує; самому чортові сват і брат; самому чортові роги скрутить; сам чорт йому не брат; сам чорт у ступі не влучить; скорий на руку; спритний, як в'юн; спритний, як Матвій до куропаток; спритний, як циган; спритний, як чорт; сприту на чотирьох; стриже і голить; такий, що виприсне, як клинець з-під обуха; такий, що в мишачу нору влізе; такий, що в одне вухо влізе, а в друге вилізе; такий, що вскочить і вискочить; такий, що з-під ноги викрутиться; такий, що з-під ступи викрутиться; такий, що з солоного огірка застрелиться; такий, що й зернину вгору покотить по стіні; такий, що протиснеться між стовбуром і корою; у власній жмені сховається; уміє вислизнути, як піскар з матні; уміє вихопити млинці з жару; уміє обкрутити діло; уміє облагородити дільце; уміє обробляти дільце; уміє обтяпувати справу; уміє піймати вовка за вухо; у власній жмені сховається; уміє котові вузлом хвоста зав'язати; хват на всі заставки; хвостом горіхи розколює; хлопець — не прбмах,

Приповідки: В одне вухо влізе, в друге вилізе. Голими руками не візьмеш. І риби наловить, і ніг не замочить. Між двома краплями проскочить і чуба не замочить. І під церкву підкопається, а влізе. Коло носа в'ється, а в руки не дається. Рахубний, як краківський лихвар. Хоч насподі лежатиме, а в вічі плюватиме.

С

Хоч прив'яжи, то одгризеться. Наша Парася на все вдалася. Се та баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав. Це та баба, що й дріт пряде. Старий, старий, але ярий! Як біс його в ребра пхає.

СПРИЧІНЮВАТИ, спонукувати, призводити, верховодити,

*** давати підставу; ~ привід; ~ причину.

СПРЯМОВУВАТИ, завертати, навертати, направляти, настроювати (на що), націлювати, повертати, правити, правторити, правувати, скермовувати, скеровувати,

*** вказувати мету; вказувати напрям; вказувати стежку; вказувати ціль; давати дороговказ; давати напрямок; показувати дорогу.

СТАРА́ТИСЯ, вертітися, викладатися, знатужуватися, корпіти (над чим), крутитися (біля чого), мусувати, мусу-ватися, надриватися, насаджуватися, напружуватися, натужуватися, натужитися, нестямлюватися, перепрацьовувати, перепрацьовуватися, перериватися, пихтіти (над чим), піднатужуватися, пнутися, п'ястися, розриватися, роздиратися, розкочегарюватися, силитися, силкуватися, силуватися, т́житися, тягну́тися, тягтися, упрівати (над чим),

*** вертітися (крутитися) на ногах; вертітися, як білка в колесі; вертітися, як муха в окропі; виганяти з себе сім потів; витягатися (витягуватися) в нитку; віддаватися до самозабуття; вірою і правдою служити; вкладати все умі́ння; вкладати всю душу (в що); вкладати душу; вмиватися потом; гнути спину (над чим); гори труда трудити; докладати душі; докладати зусилля (зусиль); докладати праці; докладати своїх рук; докладати серця; докладати сил; докладати рук; докладати хисту; допадатися до роботи; жертвувати себе (для чого), закачувати рукава; засукувати рукави; зі шкури вибиватися; зі шкури вилазити (лізти); зі шкури вилузуватися; зі шкури пнутися; зі шкури рватися; і гори котити; із мо́чі лізти; із себе пнутися; ламати хребет (над чим); лити піт; лізти на роги; мало з шкури не лізти; надривати пупа; надривати сили; насаджувати сили; накидатися на роботу; натирати мозолі; натискати (натискувати) на всі кнопки; натискати на всі педалі; натискати на всі пружини; недосипати ночей; не жаліти ніг; не жаліти пупа; не жаліти рук; не жаліти себе; не жаліти сил; не жаліти хребта; не

знати відпочинку; не знати втоми; не знати сну й відпочинку; не знати спину (упину); не покладати рук; не присідати; не розгинати спину (над чим); не розгинатися; обливатися сьомим потом; парити парка; перевертати гори; перевершувати самого себе; перевершувати себе; перериватися на́двое; перериватися начетверо; перериватися пополам; перестрибувати самого себе; перти плуга; пильнувати роботи (праці); потом поливати; припадати до роботи; рвати жили; рвати пуп (пупа); руки прикладати; служити вірою й правдою; старатися, (працювати, робити), аж іскри летять; старатися, аж ребра ходять; старатися в поті чола; старатися в три поти; старатися до десятого поту; старатися до кривавого поту; старатися до поту; старатися до сьомого поту; старатися за двох; старатися за трьох; старатися зду́хвинами; старатися з останніх жил; старатися з останніх сил; старатися з уподобою; старатися з усіх жил; старатися з усієї сили; старатися з усіх сил; старатися над силу; старатися, не покладаючи рук; старатися так, що аж пуп тріщить; старатися у три поти; старатися через силу; старатися щирим серцем; старатися щирою душею; старатися, як проклятий; товктись, як у ката в стовпах; тягти воза; тягти за двох; тягти лямку; тягтись в нитку; уганяти коло роботи (*діал.*); хапатися до роботи; чуба гріти.

Приповідки: Робить, як найнявся. Робить, як не пере-рветься.

СТАРІЙ, архаїчний, бабкуватий, ветеран, великолітній, відьма (ж.р.), давній, дідуга, дідуган, дійшлий, довговік, довго-вічний, довгожитель, довголітній, довгочасний, допотопний, досугий, доходжалий, драглий, древній, дряглий, задавнїлий, замшілий, збабілий (про чоловіків), збудь-вік, збуйвік, здитинїлий, зістарчений, зморшкуватий, зморщений, зношений, калапішник (старий, спрацьований), карга (ж.р.), кордупенція (*жарт.*), кр́котень, лунявий (сивий), мокроматніст (*зневаж.*), немолодий, облїзлий, одвічний, пенсіонер, перестарїлий, перестарка, перестаркуватий, перестарок, підгнилий, підтоптанець, підтоптаний, позакукурїшний (*жарт.*), порохно́, порохнявий, пристарок, репаний, репаник, сивоголов, сивоголовий, спорохнілий, спорохнявілий, старигай, стариган, старигань, старезний, старелезний, старенний, старенький, старесенький, старець (похилого віку), старечий, стариган, старигань, старі́к,

ста́риця, старичок, старісінький, старовинний, старосвітський, старожив, старожил, старпенсія (*ірон.*), старіший, старший, старушенція (про жін.), старушок, старюзний, старючий, старющий, столітній, тисячолітній, трухлявий, трухляк, трухня, шамкун, шаркун, шкарбан, шкарбун, шкіринда (*ж.р.*), шкіриндя (*т.с.*),

*** аж мохом вкрився; без лою каганець; білих метеликів ловить (здитинів); вбився в літа; в дугу зігнувся; вже більше минулого, ніж майбутнього; вже в сук скандзюбило; вже глузд за розум завернув; вже землю жує; вже й земля над губами па́ла (почорнів); вже йому в долину йти, а не вгору; вже йому світ загострився; вже літа його спираються на палицю; вже на його долю чорти на тім світі пайок получають; вже на ньому собаки давно часник товчуть; вже не живе, тільки дні тре; вже не жилець; вже своє оджив; вже сонце йому заходить; вже сотню розміняв (дев'ятий десяток, восьмий і т. д.); вийшов з літ; віз його котиться поперед коней; відтоптав свій ряст; воском пахне; впав у дитинство; голова борошном припала; голова до труни повернулася; голова молоком узялася; готується до перевозу в підземне царство (Аїда); дивиться в гріб; дихає на ладан; дійшлий вік (віком); дійшов віку; дійшов літ; дні його лічені; довго не протягне; дов'язує вузли; доживає віку; дожив до своєї бороди; дозрілі літа; до могили близько; душа на волосинці; душа на ниточці держиться; душа на одній павутинці; життя за плечима; життя на волосинці; життя на нитці; життя на павутинці; заживає чужого віку; заткало павутиною; з горою літ за плечима; землею смердить; зів'ялий серцем; з'їв останнього зуба; зозуля йому одкувала; з себе дише; зуби вже попрідав; з цвілястою головою; іде з ярмарку; його зоря з неба от-от зірветься; його пісенька вже проспівана; його свічка догоріла до полочки; його яма недалеко; йому вже всі зозулі відкували; йому вже сонце заходить; йому вже трави не м'яти; йому років нівроку; йому років ого-го; йому роком день стає; ледве душа теліпається; ледве ногами переступає; ледве ноги переставляє; ледве плутає плечима (плечима); літа геть обсіли; літа налягли на плечі; метеликів ловить; мохом обріс (поріс); мох поріс (на кому); мужні літа; на заході життя; на заході літ; на крайньому порозі; на ладан дише; на останній межі; на схилі віку; на схилі

днів; на схилі літ; на тонку пряде; не довго землю топтати; не довго ряст топтати; недоїдений міллю; не житець на цьому світі; не може хату перейти; не торішнього літа; ноги вже не козацькі; ноги вже не слухаються; одною ногою в могилі стоїть; пахне землею; перевалило за сімдесят (шістдесят, вісімдесят і т. д.); пісочок сиплеться; побачив віку; побитий шашіллю (*ірон.*); порохнею береться; порохня сиплеться; потягло очі; похилий старець; похилого віку; проміряв свій шлях; пряде на останню; пряде на тонку; сивий вік; сивий оселедець; скоро з печі на лаву перебереться; скоро йому саксаган; скоро по ньому зозуля закує; смерть дивиться у вічі; смерть забула (кого); смерть заглядає у вічі; смерть за спиною ходить; смерть за ухом; смерть з косою стоїть за плечима; смерть на чоло поклала знак; смерть стоїть в узголов'ї; смерть стоїть у головах; сорочка цвинтарем пахне; сорочка цвинтарем смердить; стара жаба; стара карга; стара кордупенція; стара ломака; стара машкара; стара онуча; стара потіпака; стара торба; стара халява; старе луб'я; старе шкарбоття; старий, аж мохом укрився; старий, аж порохня сиплеться; старий, аж скрипить; старий ведмідь; старий дідуга; старий дундук; старий очкур; старий чобіт; старий чурбан (чурбак); старий, як білий світ; старий, як біс; старий, як божий світ; старий, як ведмідь; старий, як луб'я; старий, як мох на стрісі; старий, як попова собака; старий, як світ; старий, як собака; старий, як чорт; старість лягла на плечі; стоїть над гробом; стоїть однією ногою в могилі (труні, ямі); тільки що теплий; три дні до смерті; три чверті до смерті; три чисниці до смерті; у діди годиться (кому); у батьки ~; у матері ~; у сини ~; уже утоптав земну стежку; у три біди гнеться; ходячий мертвець; чужий вік живе; чужим часом живе.

Приповідки: Однією ногою стоїть на цім світі, а другою на тім. Пішли його літа, як вітер круг світа. Пройшли літа, як дощова хмара. Поганяй до ями! Пора дбати про ладан і домовину. Розсипався б, якби не підперезали. Скоро йому затягне кінець дратви. Стільки годок, як у решеті дірок. Сто літ живе, а двісті конає. Стар, як яр. Такий, що не здужає й умерти. Такий старий, що пам'ятає, як його батька хрестили. Уже й “святий Боже” не допоможе. Якби оженився, то забувся б і пішов у солону спати. Доходились ніжки. Доробились ручки. Був кінь, та з'їздився.

Був колись горіх, та звівся на сміх. Був колись горіх, а тепер свистун. Свій вік пхає з моста та в воду. Куди йому кисіль їсти, коли він кваші не вкусить. Як по шістдесят літ віку, то вже й по мужику. Молодість пішла — не попрощалась, старість прийшла — не привіталась. Не надовго старий жениться. Як молодий бував, то сорок вареників їдав, а тепер хамелю-хамелю — насилу п'ятдесят умелю. Щоденне варило бабу постарило. Не все, що старе, то й древне. Ох, чи, пак, гоц! (жартують старі). Чуки, чуки, чукарики, кортять бабі сухарики (жартують, як нема зубів).

СТАРАТИСЯ, захищатися, силкуватися, тужитися, натужитися, силитися, борюкатися,

*** видирати зубами; (із землі); видавлювати соки; ~ сльозу; проявляти силу; видирати з-під землі; видряпувати очі; видряпувати баньки.

СТАРÉЗНИЙ, старенний, дряхлий.

СТАРИ—, старші, старійшини, аксакали, старшини, старости.

*** старе луб'я (*знев.*)

СТАРІТИ, старішати, постарішати, постаріти, постаршати, перестарювати, підстаркувати,

*** входити в літа; виходити з віку; ~ з літ; ~ з років.

Приповідки: Роди, бабо, дитину, коли тобі з літ вийшло. Ще їй з літ не вийшло (молода).

СТАРОДАВНІЙ, відвічний, віковий, віковічний, віко-давній, давнезний, давний і давній, давній, давнішній, давноминулий, давняшній, дідизний, древній (рідко), днедавній (*застар.*), задавнений, задавній, задавняшній, здавній, минулий, передминулий, прадавній, прастарий і прастарий, предковічний, престарий, старезний, старинний, старовинний, старожитний,

*** давній, як світ; древній, як світ; старий, як світ.

СТЕБЛЮ́ (в однині і збірні), бадиллина, бадилінка, бадилінонька, бадиліночка, бадилля, бадиління, бадиляка, бадиляччя, баділля, бандурчанка (в картоплі), бандурчиння, батіг, батіжжя, батоги, билина, билинка, билинонька, билиночка, билля, било, билька, білля, ботвіна і ботвіна́, ботвиння, бугилля, бутвиння, виріст, вирісток, виросток, відросток, гарбузиння (в гарбузів), гич, гича́, гичка, гиччя, гудина, гудиння, деруха (батоги в квасолі), дудан (стебло з кількома листками або пагонами), дуди

(солома для плетіння брилів), дудиця (*т.с.*), дудка, зелейки, зелина, зело, зілина, зілінка, зілле, зілля; картоплиння (в картоплі), кияшиння, кіяшиння, кукурудзиння (в кукурудзи), лабу́з, лабу́ззя, лабузиння, лабузіння, літоросток, літорост, літорость, лобуззя, лобузиння, лобузіння, лопуцьок, маяки (нескошені стебла), наріст, огуд, огу́дина, огудіння, пагілля, па́гін, па́гінина, па́говіння, па́гони, па́гоння, па́рість, паростень, па́рості, по́ріст, по́рість, проріст, прорість, прут, пруття, ростки, росток, свёкла (в буряків), солома (в злакових), соняшничиння (в соняшників), стéбла, стеблина, стеблинка, стеблиння, стеблинонька, стеблиночка, стернина, стернинка, стерня́, сторчаки (нескошені), стрілка, цибеки, шига́лля, шига́лля.

СТЕЖИТИ, вартувати, висліджувати, винюхувати, вистежувати, вистерігати, доглядати (за ким), допильновувати, закрадатися, кмітити, крастися, маскуватися, наглядати, надивляти, назирати, нашорошуватися, пантрувати, пильнувати, підгледжувати, підглядати, піддивляти, піддивлятися, підзирати, підкалавурювати (*нар.*), підкараулювати, підкрадатися, підсліджувати, підслухати, підслуховувати, підслухувати, підстерігати, поглядати, подивлятися, постерігати, призорити, прикрадатися, пристерігати, скрадатися, слідити, слідкувати, слідува́ти (брати слід), спостерігати, стерегти, чатувати, чигати, *** брати в око; брати на мушку; брати на пильне око; брати на приціл; брати очі в руки; бути на острозі; бути наготові; бути на сторожі; вести оком; держати в полі зору; дивитися в сто очей; іти назирці; мати на замітку; мати на оці (на очах); мати на приміті; насторожувати вуха; насторочувати вуха; насторошувати вуха; нашорошувати вуха; нашорошувати слух; нашорошувати увагу; нашорошувати уші; нащулювати вуха; нащурювати вуха; не гавити; не спускати ока (очей); прокрадатися кружма; стежити в дозорі; стежити вовчим оком; стежити в усі свої; стежити в четверо очей; стежити в чотири ока; стояти на варті; стояти на вахті; стояти на дверях; стояти на караулі; стояти на підслухах; стояти на сторожі; стояти на посту; стояти на чатах; у порогах стояти; ходити на́висом; ходити навшпиньки; ходити на́зирці; ходити на пальцях (пальчиках); ходити на прів'язі; ходити на припоні; ходити, не доходя, минаючи (*ірон.*); ходити по п'ятах; ходити тінню; ходити хвостиком (хвостом).

С

СТЕЖКА, біжак (степова стежка), білотроп (по мерзлому снігу), вурма (стежка, протоптана худобою), доріженька, доріжечка, доріжка, межа, межівник, перть (стежка, якою гонять овець), пішник, пішничок, плай (у горах), пляя (т.с.), пром'єжок (польова стежка), пр'отопт, пр'отопти, путівець, стежечка, стежина, стежинка, стежинонька, стежиночка, стежка-мережка, стежка-топтяниця, стезя, тропа, троповик, тропок, урма (вурма), хідник, хідничок, ходник, чап'аш, чорнотроп (по талому снігу),
*** вторована колія; второована стежка; глетчана алея (стежка, що веде від дороги до порога).

СТИХАТИ, стишуватись, ушухати, припинятися.

СТОВБЎРЧИТИСЯ, гороїжитися, їжитися, наїжачуватися, наїжуватися, наkostenчуватися, настобурчуватися, настовбурчуватися, нашетинюватися,
*** наїжачувати пір'я; настовбурчувати пір'я; розпускати пір'я.

СТОРОЖ, вартівник, вартівниченько (нар. пісня), вартівничок, вартовий, вартовик, вартовничий, догляд'ач і догляд'ач, дозорець, дозорний, караульний, лановий (*іст.*), нагляд'ач і нагляд'ач, оберігач, об'їждчик (за сталінських часів у селі), охоронець, охоронник, патруль, патрульний, спостережник, спостерігач, сторожовий, страж (*застар.*), чатовий.

СТОРЧ, сторчака, сторчма, штопором, крижем, стрімголов,
*** кала бульці; кала бурці; в штопор; летіти штопором; сторч головою.

СТОРЧМА, гопки, диба, дибки, дибом, дибуляка, д'уба, дубала, дубалка, д'убки, дубора, каменем, паднем, опукою, р'уба, ст'авма, стовбула, сторч, сторчака, сторчаком, сторочголов, сторчки, стрімголов, цапа, цапки, цапком, штопором,
*** з усіх чотирьох; коміть головою; на попа; як вальок глини; як куль соломи; як міх з воза; як сніп.

СТОЯТИ, вистоювати, застоювати (чергу), застоюватися, ошиватися, перестоювати, постоювати, пристоювати, простоювати, стирчати, стовбичити, тирлуватися, товпитися, тупцювати, тупцюватися, тупцяти, тупцятися,
*** відстоювати стояни (марно чекати); ледве стояти на ногах; переminatися з ноги на ногу; стирчати, як кілок перед очима; стояти бунчука (бунчуком); стояти в одному ряду; стояти в

задумі; стояти, виструнчившись; стояти, взявшись під боки; стояти, взявшись у боки; стояти в профіль; стояти в черзі; стояти диба; стояти дибом; стояти дибуляка; стояти жужмом; стояти за зростом; стояти кілком (колом); стояти козирем; стояти купкою; стояти лицем у лице; стояти лоб до лоба; стояти лобом в лоб; стояти наввіпинки; стояти навдібашках; стояти навдібашки; стояти навздібешки; стояти навитяжку; стояти навколішках (навколішки); стояти навспинячки; стояти на́дібках; стояти на́дібки; стояти на дібошках; стояти на колінах; стояти на своїх; стояти невідступно; стояти ніс у ніс; стояти око в око; стояти оторопіло; стояти пеньком; стояти плечима; стояти профілем; стояти руки в боки; стояти самотиною; стояти стовбу́ла; стояти стовбура́; стояти стовпом; стояти струнко; стояти стоянами; стояти у хвості (черги); стояти, як бовван; стояти, як бовдур; стояти як бог-громовершець; стояти, як в землю вкопаний; стояти, як вкипілий; стояти, як вкопаний; стояти, як вмурований; стояти, як вритий; стояти, як дружко на весіллі; стояти, як дівка на виданні; стояти, як з дуба витесаний; стояти, як з каменю вибитий; стояти, як на виставці; стояти, як істукан; стояти, як мерзлий кожух; стояти, як на ножах; стояти, як непрошений гість; стояти, як пень (пеньок); стояти, як розіп'ятий; стояти, як свічка; стояти, як сирота під поминальним стовпом; стояти, як статуя; стояти, як стовп; стояти, як укопаний.

СТРАЖДА́ТИ, мучитися, поневірятись, катуватися, потерпати,

*** приймати муки; світу білого не бачити; світу Божого не бачити; світка не бачити; світа-сонця не бачити; не бачити про-світку.

СТРАХ, страхіття, страшидло, страшило, страх-страшений, осторога, боязнь, острах, жах, жахіття, кошмар,

*** страхіття господне; страх перед розстрілом; на власний страх; на свій страх; на власний страх і ризик (ризик); стихійне лихо.

Приповідки: Не за страх, а за совість.

СТРАЧЕНИЙ, розстріляний, повішений, четвертований, закатований, обезголовлений (як Гонгадзе), задушений, задавлений, заголоморений, повішений, втоплений,

*** закиданий камінням.

СТРАШІЛО, жах, жах-жахенний, жахіття, жахота́, монстр, потвора, почвара, привид, проява, страхів'я, страхіття, страхіть,

страховиддя, страховидло, страховина і страховина́, страховиння, страховисько, страховище, страховіття, страхота, страшидло, химера, чудисько, чудище, чудовисько.

СТРАШНИЙ, жакливий, жакний, моторошний, наст-рашливий, острашливий, потворний, страхігливий, страхітний, страховидий, страховидний, страховинний, страховитий, страхосудний, страшелезний, страшезний, страшенний, стра-шетний, страшкий, страшнуватий, страшнючий, чортячий.

*** волосся в'яне.

СТРА́ШНО, боязко, страшнувати,

*** аж волосся піднімається вгору; аж чуб підіймається вгору; аж волосся встало вгору; ~ подерлося вгору; ~ полізло; ~ стало; аж чуб встав ~; подерлося ~; поліз вгору ~; волос дибом стає; волосся ~.

СТРИБА́ТИ, СТРИБНУТИ, вискакувати, виплигувати, вистрибувати, вихоплюватися, вихватитися (несподівано), вихопитися, гіцати, гіцати, гопкати, доплигувати, доскакувати, дострибувати, катапультувати (з літака), катапультуватися, перемахувати (через що), переплигувати, перескакувати, перестрибувати, перехоплюватись, підплигувати, підскакувати, підстрибувати, плигати, плигнути, поплигнути, пострибувати, скакати, скакнути, скаконути, скікнути, стрибонути, стрику-брику, цибати,

*** вистрибувати, як Пилип з конопель; катати гопки; підскакувати, як ужалений; скакати діда (на одній нозі); скакати цапа.

Вигуки на означення дії: плиг! скакіць! скік! стриб! стрибки-стрибки (дит.).

СТРІ́ГТИСЯ, підстригатися,

*** ходити в перукарню; стригтися під бобрик; ~ під бокс; ~ під польку; ~ коротко; ~ під низький бобрик.

СТРІ́МУВАТИ, вгамовувати, коськувати, укоськувати, стриножувати, вгамовувати (біль), затамовувати (страх), утоляти, утримувати,

*** стримувати себе у стременах; ~ у вуздечці.

СТРІ́ЛЯТИ, СТРІ́ЛИТИ, вистрілити, відстрілюватися, встрілювати, вціляти, застрелювати, застрілювати, застрілюватися,

перестрілюватися, підстрілювати, підстріляти, пост-рілювати, поцілювати, поціляти, пристрілювати (рушницю), пристрілюватися, прострілювати, простріляти, цілити, цілитися,

*** бити в ціль; бити в одну ціль; бити напевно; стріляти навскид (навскидку).

СТРІЧКА, бинда, кайма́, кайомка, кальма́, киндяк, кісник (стрічка для заплітання коси), лямівка, обвідка (на одязі), облямівка, па́смуга, скиндяк, скиндячка, смуга, смужечка, стрічечка, стьо́жка, стьо́жечка, тасьма,

*** ізоляційна стрічка; кулетметна стрічка.

СТРУМО́К, бурчак, бурчачок, джерело, джерельце, клекотень, потік, потічок.

СТРУНКІЙ, тонкостанний, досконалий, витончений,

*** як (ніби) виточений; мов виточений.

СТУ́КАТИ, барабанити (пальцями), вигрюкувати, висту-кувати, вицокувати, гамселити, гримкотіти, грякати, грюкати, клецькати, погрюкувати, постукувати, тарабанити, трахкати, трахкотіти, цокати, цокотіти.

*** вибивати дріб на барабані; вибивати дріб на бубні (бубоні); вибивати морзянку.

СТУ́САН, удар, штовхан, штовханець, штурхан, штурханець,

*** несподіваний удар; удар коліном; штовхан коліном.

СУДІ́ТИ, засуджувати, запроторювати,

*** запроторювати у в'язницю; ~ у тюрму; запікати ~.

СУДО́МИТИ, зводити (кінцівки), корчити, ламати (про хворобу),

*** судомити від голоду; судомити у суглобах.

СУМ, безнадійність, безнадія, бентега, відчай, гіркота, грижа, гризота, гризотнява, довада, досада, досадонька, жаліб, жаління, жалість, жалля, жалоба, жалощі, жаль, жальнощі, жур, жура, журба, журбонька, журбота, журиця, журіння, журка, зажура, запечалля, засмута, засмучення, крушина (“А на моїй голові штирі крушини”), маркота, маруда, меланхолія, млость, ностальгія, осмут, осмута, опечалення, пекло (“Кожен пекло в душі своїй носить”), печалина, печалі, печалування, печаль, печина, побивання, по́сум, розпач, розпука, прикрість, скорбота, смутність, смуток, споночіння, сумування, суш (“Суш душу

сушити”), траур, тривога, туга, тугонька, тужаночка, туженька, туск (*dial.*), туска, тусок, туча, тягота, хандра,

*** душевний біль; невимовний смуток; невивпаканий сум; незабутна жура; чорна туга.

Про сум: вогонь пече в грудях; гадина ссе коло серця; досада за серце хапає; жура обгортає; журба налягає; журба обсідає; журбота бере; журбота гризе; закрадається сум у душу; з каменем в серці; не хочу про це згадувати; смуток обіймає; сум побирає; сум хмарою напливає; похолонуло в серці; туга гадюкою серце обвиває; туга, мов черв'як серце точить.

СУМЛІННИЙ, добросовісний, совісний, старанний.

СУМНИЙ, безвідрадісний, безвідрадний, безрадісний, болісний, жалібний, жалобний, жальний (*pid.*), журливий, журний, зажурений, запечалений, засмучений, заупокійний, мінорний, насуплений, насурмонений, нахмарений, нахмурений, невеселий, невідрадісний, навідрадний, нежиттерадісний, печаловитий, печалуватий, печальний, пониклий, понура, понурий, понуристий, понуруватий, похмурий, похнюплений, пресумний, пригнічений, пригноблений, припечалений, присмучений, причмелений, розпачливий, сумтненький, сумтнесенький, сумтний, спечалений, спохмурілий, стражденний, спохмурнілий, сумливий, сумненький, сумнесенький, сумний-пресумний, сумний-сумний, сумовитий, тужливий, тужний, хмурий,

*** б'є на сполох; б'є тривогу; битий горем; вкинувся в тугу; зовсім скис; носа повісив; один смуток; одна печаль; руки опустив; прибитий горем; сам не свій; сумний, як грозова туча; сумний, як громом прибитий; сумний, як гроші загубив; сумний, як кип'ячем обпарено; сумний, як ніч; сумний, як обкрадений старець; сумний, як останнє спік; сумний, як у воді намочений; сумний, як у воду опущений; сумний, як у мертвій воді скупано; сумний, як хмара; сумний, як хмарою повитий; сумний, як чорна хмара; сумний, як чорний віл на ногу наступив; стало сумно (тоскно); темний, як ніч; темніший темної ночі; убитий горем; хмара хмарою; ходить, наче батька поховав; ходить, наче курча впустив; ходить, наче чоловіка згубив; ходить, як варений; ходить, як щось загубив; як без голови ходить; як не свій ходить.

Приповідки: В душі осінні потемки бродять. Журба плугом по серцю оре. Зажурився, що рано оженився. Сушить мізки казначим.

СУМНІВА́ТИСЯ, недовіряти, підозрювати, сумліватися, запідозрювати,

*** не вірити; не діймати віри; піддавати сумніву; не діймати віри нікому (не вірити); не йняти віри; знизувати плечима; розводити руками; піддавати сумніву.

СУМУВА́ТИ, печалитись, засмучуватись, горювати, бідувати, хмурніти, журитися, насурмонюватись, нахмарюватись, нахмурюватись, поникати (духом), похнюплюватись, хнюпитись, присмучуватись, посмутніти, тужити, зітхати, розкаюватися, каятися, сповідуватися, печалитись, зневірюватись, відчаюватися, *** хапати голову в руки; хилити голову; сповідуватися перед Богом; каятися ~; опускати руки; втрачати надію; вішати голову; вішати носа; хилити голову; хнюпати носом; опускати носа; вішати ніс на квінту; опускати очі; ~ руки; ~ плечі; падати духом; втрачати віру; ~ у справедливість.

СУПЕРЕ́ЧКА, спротив, суперечка, перепалка, базар, критика, полеміка, диспут, дискусія (див. перечити),

*** суперечка через межу; ~ тин; ~ через вулицю.

СУШІ́ТИ, вив'ялювати, висушувати, в'ялити, дов'ялювати, досушувати, зав'ялювати, засушувати, обезводнювати, обезволювати, обсушувати, осушувати, пересушувати, підв'ялювати, підсушувати, прив'ялювати, присушувати, пров'ялювати, просушувати,

*** засушувати на сухар (сухарі); зсушувати на сухар; пересушувати на сухар; сушити на сухар.

СХВИ́ЛЬОВА́НИЙ, занепокоєний, збентежений, збуджений, збунтований, збурений, зворушений, переколошканий, переполошений, потривожений, розбурханий, розхвильований, сколошканий, сполоханий, сполохнутий (*pid.*), сполошений, стривожений, стурбований.

СХО́ВАНКА, ботосховище, закапелок, закоморок, зако-нурок, закутень, закуток, захалабник, захалабок, захованка, кривка, криївка, нишпорка, перехов, перехованка, перехови, прихисток, схов, схова, сховисько, сховище, сховок, укриття, хованка.

С

СХО́ДИ (РОСЛИН), врун, вруна, прорість, руна, рунь.

СХО́ЖИЙ, вдався (у кого), вдачею (*т.с.*), весь (у кого), вигляд (кого), виглядає (як хто), вікапаний (хто), викинувся (в кого), вилитий, двійник, двойчатник, достеменний, достеменник, достоту (такий), існісінький, істнісінький, копія (кого), лицем (у кого), наче (як хто), немов (хто), нестеменний, нестемітний, однаковенний, однаковий, однаковісінький, паристий, пішов (у кого), подібний, подоба (кого), по́добень, схожий, скидається (на кого), стеменний, стеменнісінький, товч-у-товч, тотожний, точнісінький, точнісінько (такий), характером (у кого), чисто (хто), чистісінько (*т.с.*),

*** ваш брат; волос у волос; геть схожий; геть-чисто схожий; годиться в батьки (схожий); годиться в дочки (про дівчину, схожу на когось із батьків); годиться в матері (про жінку); годиться в сини (про хлопця, схожого на когось із батьків); голос у голос; два боки однієї медалі; два чоботи пара; дві сторони однієї медалі; до пари; достоту такий; з вигляду схожий (на кого); з виду схожий (*т.с.*); з лица (в кого вдався); з одної гіллі; з одного сукна; з одного тіста; з погляду; капля в каплю; копія в копію; краплина в краплину; личать одне одному; на вигляд схожий; на вид схожий; на зразок (кого); на один аршин; на один копил; на один копил зшиті; на один копил роблені; на один копил скроєні; на один кшталт; на один лад; на один манір; на один ранжир; на одне лице; на око схожий; на подобу; не далеко відбіг (втік); обличчям у (кого); обоє рябоє; один від одного недалеко відбіг; один в один; один одного вартий; одна сатана; однієї закваски; однієї масті; одного гніздечка птиці; одного заквасу; одного замісу; одного плоду; одного плота коли; одного поля ягоди; око в око; пара — п'ятак; пара чобіт на одну ногу; під масть; під один шнур; під один ранжир; під одну масть; під пару; схожий на взір; схожий на вигляд; схожий на око; схожий на погляд; схожий, ніби викотились з одної шапки; схожі, як близнюки (близнята); схожі, як близнюки в солдатській формі; схожі, як брати-близнюки; схожі, як дві біди; схожі, як двоє очей; схожі, як один; схожий, як з ока випав; схожий, як викапаний; схожий, як ви; схожий, як ти; схожий, як в око впа; точнісінько такий; цілковито схожий; ягідка з нашого лісу; як дві краплі води; як з воску вилитий; як з ока випав (дуже схожий); як одне обличчя.

Приповідки: Ані дати, ані взяти. З одного гніздечка птиці. З одної діжки: що хліб, що пироги. З одного поля ягоди. З одного яйця вилізли. З одного сукна гудзики. На одну гілляку підчепи — один одного не переважать. Один одного недалеко відскочив. Одного поля ягода. Одного тіста книш. По татку й дитятко. Такий квас, як і в нас. Така кваша, якби й наша. Та ж уздечка, що на коня, що на кобилу. Той самий пан, тільки в іншому кожусі. Та сама Ряба, тільки по-іншому мукає. Що в матері, що в дочки однакові спіднички. Який Хомка, така його й жонка. Який їхав, таку й здибав. Яке коріння, таке й насіння. Який дід, такий і його плід. Яблуко від яблуні далеко не падає. Яблучко від яблуні недалеко відкотиться. Сміялась верша з сака, бо й сама така. Сміється горщик з котла, а обидва чорні до тла. Балачки, балачки, що в матері, що в дочки. По парі, по парі, а ззаду два (про схожих). Твій батько ніколи не помре, поки ти живий (кажуть синові, схожому на батька). Ні дати, ні взяти. Яка різниця?

Т

ТАЄМНИЦЯ, потаємини, потаємки, потайна, секрет, таїна, тайна, тайна-потаїна, тайнодія, тайнопис,
 *** військова таємниця; вічна загадка; вічна тайна; глибока тайна; земля незвідана; китайська грамота; нерозгадана тайна; терра інкогніто; таємниця таємниць; таємнича сила; тайна за сімома замками; тайна тайн; темний ліс.

ТАЄМНО, анонімно, бігцем-кружком, вкράдці, везамітку, втаємничено, закрадливо, заховано, зачаєно, знишка, злодійкувато, інкогніто, келійно, конспіративно, крідемці, крідки, крідці, крідучись, крідьки, крідькám, крідькомá, крідьма, криткомá, криючись, мовчки, навшпиньках, навшпиньки, нанишáк, невзамітку, невзамітну, невмітно, негласно, непомітно, непомічено, непостережно (рідко), неприлюдно, непримітно, нишком, нишкомá, нишкомá-тайкомá, нишком-тишком, нищечком, озираючись, онишком-нишком, підкрідисто, підкрідьки, підкрідьком, підпільно,

Т

позірці, по-злодійськи, покрадаємно, покрадаємці, покра́денці, покрадимці, покрадуємці, по́крадці, по́крадьки, по́крацьки, потаємки, потаємне, потаємно, потаємці, потай, потай-біг, по́тайки, потайком, потаймиру, потайно, прокрадьки, секретно, скрадаючись, скрадливо, скрадно, спідтиха, спідтиха-тиха, спідтишка, спóзирка, спóзирцем, спотайна, спотайня, спóтання, спóтиньга, сти́шка і стишка́, таємниче, таємничо, тайком, тайкома, тихцем, тихцем-мигцем, тишком, тишкама, тишком-нишком, тишечком-нишечком, украдливо, украдьки, унезамітку, употайно, утаємничено, хильки, хмизом-низом, шито-крито, *** без відома; без свідків; віч-на-віч (з ким); в суворій таємниці; за десятьма замками; за зачиненими дверима; за сімома замками; за спиною (щось робити); знишка та стишка; з озирками; з-під поли (продавати); на замку; наче миш з засіка; озираючись на всі боки; під великим секретом; під покровом ночі; під полою; під полою тримаючи; під шумок; подалі від людських очей; подалі від стороннього ока; подалі від чужого ока; поза спиною; при зачинених (закритих) дверях; сам на сам (з ким); тет-а-тет; тихою бритвою; тихою сапою; у глибині душі; у таємниці; у таємності; хмизом-низом, попід вербами; цілком таємно; шито й крито.

Застереження про секретність: Ані гич! (про те ні слова). Ані чичирк! Хата покришка! Щоб і дідько не знав! Щоб і чорт не знав! Щоб ні сич, ні сова! Щоб з рота пари не пустив! Щоб було, як у піч кинув! Не в усі дзвони дзвони! Ні пари з уст! Про це мовчок! Мовчок: розбив тато горщик, а мати два, та ніхто не зна! Мовчи, бо піч у хаті! Мовчи, бо стіни мають вуха! Тільки ти будеш знать та я, та Бог третій! Тільки це між нами! Цить та диш! Держи язик за зубами!

ТАК (СТВЕРДЖЕННЯ, ЗГОДА), авжеж, ага, атож, аякже, відомо, еге, звичайно, звісно, отож, отожбо, так-так, угу, умгу,

*** а так; а так-так; а то ж пак; відома річ; відома діло; в тім то й діло; в тім то й річ; в тім то й справа; в тім то й суть; еге ж; звісна річ; звісне діло; іще б пак; мабуть, що так; може, й так; не то ж бо й воно; не то ж бо то й що; не що бо й воно; не що й лихо; не що то й бо; ото ж бо й воно; певна річ; так таки так; то ж то й воно; то ж то й є; хай так; чому ні; ще б пак.

Слова згоди: Гаразд. Згода. Добре. Добро. Правильно. Так тому й бути. Не перечу. Не заперечую. Про мене, Семене! Хай буде гречка. Нехай буде гречка, аби не суперечка. Нехай ваше зверху буде. Нехай твоє мелеться. Нехай ваш чорт старший. Най буде бабі плескано! І не говоріть! І я не від того. А ти ж думав! А я хіба що? Це добре. Правда ваша. Що правда, то не гріх. Що й казати!

ТАЛАНТ, дар, здатність, здібність, обдаровання, обдарування, хист,
*** Божий дар; іскра Божа; іскра в голові.

ТАЛАНОВІТИЙ, обдарований, талант, здібний, ерудит, геніальний,
*** блискучий талант; великий ~; всесвітній ~; людина великої ерудиції; ~ великої посвяти; зірка першої величини.

ТАНУТИ, витавати, підтавати, плавитися (про свічку), розтавати, топитися,
*** танути, як віск на вогні; танути, як лід на сонці; танути, як останній сніг; танути, як свічка (свічечка); танути, як сніг від сонця.

ТАНЦЮВАТИ, вальсувати, вибрикувати (у танці), вигинатися, вигарцьовувати, вигопачувати, вигопкувати, вигоцувати, видригувати, викаблучувати, викозулювати, викомарювати, викренделювати, викрутасити, виплигувати, вистрибувати, витанцьовувати, витинати, витрясати (*діал.*), витупувати, витупцювати, вихилясити, вихилятися, вихитуватися, гарцювати, гацати, гицати, гопакувати, гопати, гопкати, гопцювати, гоцати, гупотіти, гупцювати, дримбати, дріботати, дріботіти, дрібошити, дрібушити, дрібцювати, дрондзяти, жарити (“Злидні в хаті навприсядки жарять”), затинати, кренделяти, оддирати, перетанцьовувати, підгарцьовувати, підстрибувати, підтанцьовувати, пострибувати, пританцьовувати, розгопцюватися, розтанцюватися, садити, сибірити (“На які колінця польку не сибірили!”), скакати, стрибати, тнути, тяти, утинати, халясувати, хороводити, чеберяти (про старих),

*** бити гуцака; вдарити в гопки; вдарити в закаблуки; вдарити гупайчоса; вдарити гопки; вдарити ногами; вдарити підківками; вести мартопляс; вести танець; вжарити вертунець; вжарити скоком-боком; вибивати гопака; вибивати гопки; вибивати гоцака; вибивати дрібушечки (дрібушки), вибивати тропака; викидати (виробляти) колінця; викидати кренделики (кренделі);

Т

викручувати п'ятами; виписувати ногами кренделі; виписувати ногами мисліте; виступати павою; витинати вигибаса й вихиляса; витинати гопки; витинати дрібушечки з колінцями; витинати закаблуками; вихилятися вихилясами; відколювати колінця; відтанцювати ноги; водити коло; водити кривого танцю; водити сороку (на весіллі); водити танок; водити хоровод (хороводи); давати волю каблукам; давати волю ногам; давати лиха закаблукам; давати ногами жару; давати ногам копоті; давати ногам трояна; дрібушити дрібушки; забивати лихо тропакон; загинати колінця; землі не чути (в танці); іти викрутасом; іти викрутасом та вихилясом; іти вихилясами (вихилясом); іти в скоки; іти в танок; іти в танці; іти в гопки; іти в гопки-топки; іти на вихиляси; іти навприсідки (навприсядки); іти на підскоки; іти присядом; іти у присядку; качатися колесом; кресати в жижку; кресати підківками (підковами); кресати підковами вогонь; кресати чобітьми; кружляти в танці; крутитися колесом; носитися в танці; носитися крутька; носитися наздибочки; оббивати каблуки; під ноги іскри сипати; показувати викрутаси та вихиляси; приляскувати по п'ятах; пускатися в обертаси; робити вихиляси; розганяти коло; садити гайдука; садити гопака; садити закаблуками; сипати третяками (потрійне притупування); сороку скакати (весільний обряд: танцювати по лавах з сорочкою непорочної нареченої), скакати гопки; справляти танці-гранці; справляти танцюльки; стрибати гопки; танцювати бовкуном (одному); танцювати до упаду; танцювати на животі (про циган); танцювати під рубель і качалку; товкти товченицю; ужарити танець, урізати танець; ушкварити танець.

Приповідки: Бач, як заплів! От завернув! От загрибає! Скачи, дурню, батько вмер! Скачи, чорте, пшона дам! Танцювати — не снопи в'язати. Хоч на час та навскач! Аби танцювати вмів, а робити й лихо навчить. Годі за гріш танцювати! Не хочеться танцювати, так черевики просяться! Мабуть, у нього чорти в чоботях сидять (так у нас хвалять вправного танцюриста).

Про поганого танцюриста жартома кажуть: Танцює навиворіт. Танцює, мов кузня кує (сильно гупає). Хоч погано танцює, зате довго. Танцює, як відьма товче товченицю. Танцює, як цап на льоду. Гуляє, як собака на прив'язі. Гуляє, як собака на вервечці. Гуляє, як теля на припоні. Гуляє, як теля на сторонку. Гуляє, як Сірко на мотузі. Стрибає, як бик на толоці. Стрибає, як

цап на городі. Стрибає, як у ступі товче. Пішов у танець, як мокрий горобець. Славно танцює: одна нога в горох, а друга в сочевицю. Носиться, мов пришелепувата Катря в постолах. Ганяє, як куций бик по череді. Стривай, кума, не з тої ноги танцювать пішла! Поганому танцюристові й штани заважають. Скакає вечері (*діал.*). Отакої чеберячки!

(Див. також українські пританцівки).

ТВЕРДІЙ (ПРО ПРЕДМЕТ, РІЧ), алмазний, гранітний, дублений, дубовий, задубілий, закаменілий, закам'янілий, закоржавілий, закоржавлений, закорублий, закорузлий, заскорузлий, затверділий, затужавілий, зашкарублий, зацьов-клий (про рідину), каменистий, каменястий, камінний, камінчастий, камінь, кам'яний, кам'янистий, кам'януватий, корилистий (як кора), корилуватий, корундовий, кременина (кам'янисте місце), кременистий, кременуватий, кремінний, кремін, кремінастий, кремнезем, кремнеземистий, крем'яний, крем'янистий, лубкий, лубуватий, монолітний, надтвердий, неподатливий, окаменілий, окам'янілий, продублений, скаменілий, скам'янілий, стужавілий, твердуючий, твердующий, тугий, тужавий, цупкий, шкарубкий, *** взявся коржем; взявся лубком (лубом); міцніший за берлінську стіну; твердий на дотик; твердий, як граніт; твердий, як камінь; твердий, як кістка; твердий, як кора; твердий, як корінь; твердий, як кремін; твердий, як луб (про тканини).

ТВЕРДІЙ (ПРО ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ): всеможний, граніт (*перен.*), злютований, камінь (*т.с.*), кремін (*т.с.*), невблаганний, невмолимий, невпокірний, незборимий, незборний, незворушний, нездоланний, незламний, незломний, необорний, непереборний, непоборний, неподоланний, непохитний, неприступний, нескоренний, нескорний, несхитний, скеля, стійкий, *** залізнi нерви; з характером; міцний горішок; сталеві нерви; сталінні нерви; твердий горішок; твердий характер.

ТВЕРДІТИ, дубеніти, дубіти, дубовіти, жорствіти (грунт), задубати, затвердівати, зашерхати (про воду), кам'яніти, крем'яніти, тужавіти, шкарубнути, *** братися груддям; братися лубком; братися кісткою; братися кіркою (корою); ставати твердим; ~ цупким; ~ негнучким.

ТВОРЕЦЬ, будівельник, будівник, будівничий, засновник, зодчий, основоположник, сотворитель, створитель, творитель, фундатор.

ТЕЛІЯ, бичечок, бичок, бузівок, бузімок, виросток, телиця, теличка, телятко, теляточко.

ТЁМНИЙ, беззоряний, безмісячний, безпроглядний, безпросвітний, безпросвітній, дрімучий (ліс), імлистий, млистий, могильний, напівтемний, непроглядний, при-смерклий, смерклий, спочілий, сутінковий, теменний, темненький, темнесенький, темнісінський, темний-претемний, темнуватий, темнючий, темнющий, тьмавий, чорний,

*** без просвітку; ніби цигани сонце в мішок сховали; темний, хоч в око (очі) дай; темний, хоч в око стрель; темний, хоч в око стрельни; темний, хоч в око ткни; темний, хоч око вийми; темний, хоч око виколи; темний, хоч оком (очима) світи; темний, як під кобеняком; темний, як під кожухом; темний, як сажа; темний, як у гробі; темний, як у мертвому царстві; темний, як у могилі; темний, як у погребі під перекинутою бочкою; темний, як у темному лісі; темний, як у тюрмі; темний, як у чорному валянку; чорний, мов у гробі; темніший темені.

ТЁМРЯВА, беззоряність, безмісяччя, безпроглядність, безпрогляддя, безпросвітність, безпросвіття, дрімучість, змерк, змирк, змірк, змок, имла, імла, мла, морок, мраки, мро, мрок, мрява, мрявиця, мряки, мряч, мрячня, напівімла, напівморок, напівтемінь, напівтемрява, непроглядність, непрогляддя, непрóглядь, нёсвіт, ніч, ніч-туман, óморок, пáморок (темрява в очах), пáмороча (*т.с.*), пáмороть (*т.с.*), півімла, півморок, півтемрява, півтьма, півтьмава, по́мерк, по́мерки, по́морок, по́темок, по́темки, прі́мерк, прі́мперки, прі́мерхи, присмерк, присмерки, присмерхи, прі́темки, смерк, смеркання, ст́ума, с́умерк, с́умерки, с́уморок, с́умороки, сутанина, сутенина, сутемрява, сутінки, сутінок, сутінь, темінь, темніна́, темність, темно́та і темно́та́, темнощі, темня́, тьма, тьмавінь, хамородь, химородь,

*** аж на споді ночі; абсолютна темрява; беззоряна ніч; безодня ніч; безмісячна ніч; безпросвітна (безпросвітня) півтьма; безпросвітня глушина мороку; безпросвітна темрява; відьм'яча ніч; вселенський морок; глупа ніч; глуха півтьма (півтьма); дьогтярна ніч; загула темінь; єгипетська темрява (*бібл.*); єгипетська тьма; космічний морок; кромішня півтьма; кромішня темрява; могильна мла; непроглядна ніч; непроглядна півтьма; непроглядна темрява;

непроникненна тьма; печерний морок; світу білого не видно (не видно); теменна темнота; теменна темрява; темна ніч; темна темінь; темна темнота; темна темрява; темно, хоч очі повикололю; ~ хоч в око дай; ~ хоч в око стрель; хоч око виколи; ~ вибери; ~ вийми; тьма могильна; царство темноти; чорна імлавінь; чорна ніч; чорний морок; хоч в око дай; хоч в око стрель; хоч око виколи; хоч оком світи.

Приповідки: Світа Божого не видно. Хоч очі повикололю.

ТЕПЄР, зараз, натепер, нині, ниньки, сюнїч, сьогодні, сьодні, сьоночі, тепера, теперенька, тепереньки, теперенько, теперечка, теперечки, теперісінько, теперісічко, теперки, щойно,
*** в теперішній час; в цей час; за нашого часу; за теперішнього часу; на цей час.

Приповідки: Не тепер, то в четвер.

ТЄПЛІЙ, відтеплений, відтеплїий, затеплений, затеплілий, зігрїтий, зогрїтий, нагрїтий, підгрїтий, підогрїтий, підтеплений, притеплений, степлілий, тепленький, теплесенький, теплінький, теплісінький, тепловий, тепловїй (про вітер), тепловїйний, тепловодий, теплодайний, теплокровний, теплоносїй, теплоносний, теплообмінний, теплостїйкий, теплотворний, теплуватий, теплушка, тепляк,

*** теплий, як мамина долоня.

ТЕРПЕЛІВІЙ, великотерпелявий, великотерплячий, витривалий, довготерпеливий, довготерплячий, терпелиха (*жін.*), терпелявий, терпливий, терплячий, товстошкірий (*перен.*), тривалий,

*** волячі нерви; залїзна витримка; залїзні нерви; мотузяні нерви.

ТЄРТИ, видраювати, видряпувати, витирати, вичерсувати, вишатирювати, вишкрїбати, вишкрябувати, вишмуглювати, вишмулювати, драїти, дряпати, надраювати, натирати, нашатирювати, нашмуглювати, нашмулювати, скребти, шарувати, шатирити, шкрябати, шмугляти, шмуляти, черсати, чистити.

ТЄЧІЯ, бийстрик, бїстрень, бистрик, бистрина, бистриня, бїстриця, бистрінь, бистроводя, бистроплин, бистроплинь, бистротеча, бистря, бистряк, бистрянка, бистрячок, бруя, бруї, буря, бурун, водотеча, плив (“Десна у плив пішла”), плин,

Т

прудковід, прудковод, прудколин, швидковіддя, швидководдя, швидкоплин, швидкоплинь, швидкотеча, шіпїт.

ТІЖДЕНЬ, семиденка, семидень, тижневик,

*** без року тиждень (*ірон.*); без року три дні.

ТИНЯТИСЯ, байдати, байдикувати, блудити, блукати, бовтатися, бродити, бродяжити, валандатися, вандрикувати, вештатися, волоцюжитися, волочитися, каруселити, колобродити, кружеляти, кружляти, мандрувати, мотатися, никати, нипати, ницяти, нишкати, скитатися, хилятися, шаландатися, шалатися, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швиндяти, шейкатися, шлятися, шмигляти, шнірїти, шніряти,

*** ходити поза Уманню.

ТІХО, безголосно, безголосо, безгомінно, безгучно, беззвучно, безмовно, безшелесно, безшерхїтно, безшумно, спокійно, преспокійно, спотиха, тихенечко, тихенько, тихесенько, тихесечко, тихісінько, тихісічко, тихіше, тихо-претихо, тихо-тихо, тихусенько, тихусечко, тихусінько, тихусічко, тихіше,

*** ані дзень; ані кукурїку; ані шелесь; ані шелесне; без жодного звука; без шелесту; без шуму; все наче вимерло; і голосу живого не чути; і мишка не пробіжить; і цвіркун боїться писнути; мушка не забринить; ніби святї дїм перелетїли (стало тихо); нїде нї одклику, нї одгомону; нї звуку; нї згуку; нї шелесне; нї шерхне; нїщо ані чичиркне; нїщо ї не шиширхне; нїщо нїщовкне; по-церковному тихо; так тихо, що дзвенить у вухах; тихо, як у вусї; тихо, як у пасїці; тихо, як у домовинї; тихо, як у мертвому царствї; тиша привалила каменем; чути, як муха летить (пролетить); чутно, якби ї муха пролетїла.

Приповідки: Ані телень. Якби хто тепер народився, то Тишком назвали б. (так тихо).

ТІША, безголосся, бѣзголось, безгómин, безгомінна, безгómинь, безгучність, беззвучність, безмовність, безмов'я, затишшя, нешелестїнь, тиш, тишина,

*** ані шелесне; ані шелесь; глуха тиша; гробова тиша; дзвінка тиша; затишшя перед бурею; затишшя перед грозою; зловісна тиша; кладовищенська тиша; лиховісна тиша; мертва тиша; могильна тиша; німа тиша; первозданна тиша; смертельна тиша; тиха тишина; тиша до небес; тиша тиш; тиша, як у вусї.

ТІКАТИ, ВТЕКТИ, вислизнути, від'їздити, відчалувати, втікати, вшитися, гайнути, гулькнути, дерти (покvapно тікати), джукнути, дмухнути, дмухоннути, драбцювати, дралувати, драпати, драпанути, драпонути, драпцювати, дрéгнути, дрéнути, дременути, дряпенути, дряпонути, закуріти, здиміти, злиняти, змитися, курнути, лепенути, лепеснути, лопонути, навтікача; пороснути (врозтіч), порскнути, рвонути, ретируватися, рятуватися, уникати, уджигнути, удьорити, уплітати, чесати, чкурнути, чмихнути, чухнути, шмигнути, шмигонути, шморгнути, югнути, юркнути,

*** брати ноги в руки; брати ноги за пояс; брати ноги на плечі; братися в ноги; ввіритися ногам; виносити ноги; вислизати вужем; вислизати в'юном; вислизати з рук; віддавати кінці; війнути хвостом; врізати п'яти; вхопити вітра в хаті; гнати, як дідько вітри; давати волю ногам; давати газу (на машині); давати диму; давати дзусана; давати дмухача; давати драла; давати дралимона; давати драпака; давати драпка; давати драчки; давати дріпка; давати дропака; давати дьорку; давати дьору; давати задерихвоста; давати лататá; давати лепетухи; давати лиги; давати махандрала; давати ногам знати; давати нурка; давати повний хід; давати тягу; ~ ходу; ~ волю ногам; дати лиги; дати ногам знати; дмухнути драла; закидати ноги на плечі; з душею вирватися; змотувати вудочки; зникати алюром; кидатися врозсип; кидатися врозтіч; кидатися галала; кидатися óсліп; майнути хвостом; махнути на видирáнці; мелькнути п'ятами; мигнути п'ятами; накивати п'ятами; намащувати п'яти лоєм; намащувати п'яти салом; намащувати п'яти смальцем; піти вистриба; показувати потилицю; по-вовчому вильнути хвостом; показувати п'ятки; показувати спину; показувати хвіст; полетіти метеором; полетіти стрілою; поли різати та тікати; пуститися набéзбач; пуститися навдьори; пуститися навтікача; пуститися навтіки (навтьоки); рвати кігті; рятуватися втеком (втечею); солити п'яти; стругати ногами; тікати, аж дим іде; тікати, аж дух випирає; тікати, аж курить; тікати, аж курява встає; тікати, аж курява з-під ніг зривається; тікати, аж лопотить; тікати, аж пил курить; тікати, аж потилиця лиска; тікати, аж п'яти губити; тікати, аж штани губити; тікати бéзвісти; тікати бéзвіч; тікати безоглядно; тікати без очей; тікати, висолопивши язика; тікати, виваливши язик;

тікати з-під носа; ~ з-під самого носа; тікати, скільки духу вистачить; тікати геть; тікати — конем не доженеш; тікати не оглядаючись; тікати, куди ноги несуть; тікати, куди очі бачать; тікати, куди очі глядять (дивляться); тікати, куди очі поведуть; тікати, куди очі спали; тікати, мов скажена тічка женеться; тікати, мов сто кіп чортів гониться; тікати навдеранці; тікати навдери; тікати навдиранці; тікати навдьори; тікати навперестриб; тікати неоглядки; тікати, не озираючись; тікати никма; тікати, ніби вихор підхопив; тікати, ніби з пекла; тікати, підібгавши хвоста; тікати під три чорти; тікати попереду власної тіні; тікати світ за очі; тікати сірим вовком; тікати, урвавши поли; тікати у схимники; тікати хильки (прихильцем); тікати хильки та хильки; тікати, хто куди; тікати, хто куди бачить; тікати що є духу; тікати, як буря понесла; тікати, як від злого духа; тікати, як від чуми; тікати, як заєць з конопель; тікати, як звір від пожежі; тікати, як кажани від вогню; тікати, як нечистий від молитви; тікати, як очманілий кіт; тікати, як сірий лозами; тікати, як собака з ожереду; тікати, як Тарас лозами; тікати, як чорт від кукуріку; тікати, як чорт від свяченої води; трусити штанами (штаньми); ударитися в ноги; чухати п'ятами; шугом шугнути.

Звуконаслідування до втечі: верть, драп, мель, сусіль, хвість, хвіть, чмих, шасьт, шмиг, шурх, шусть.

Приповідки: Верть і за двері! Врїж поки та тікай. Був та загув! І був такий! Був такий та нема! До плуга, і до рала, і до хлопців дала драла. Дай, Боже, ноги. Давай, Боже, ноги, а чорт колеса! Гостював — насилу з душею вирвався. І гилá навпростець! Спішку-спішку, дай, Боже, ноги! І дай, Боже, ноги, а чорт колеса! І кричи-свисти! І лови вітра в полі! І поминай, як звали! І слід захолов (прочах)! І слід запав! Шукай вітра в полі на облозі! Тільки мель-мель-мель! Тільки загурчало! Тільки хвостом війнув! Хвіст у зуби і драла! Хильки та хильки і драла! Хильцем, хильцем і був такий! Чмихнув, аж жмури встали! Як ногу вломив! Втік, як сімох побив. Зайко лапки лиже, коли втече. Сам од себе ніхто не втік.

ТІСНО, впритиск, впритул, тісенько, тіснісінько, тіснісічко, тіснісько, тісно-претісно, тіснувато,

*** і перепелиці нікуди пропхатися; києм не проткнути; курці ніде голови простромити; курці ніде клюнути; курці ніде

ступити; миша не пробіжить; можна в тісної баба грати; на лікоть завширшки; не пролізти; не пропхатися; не протовпитися; не проштовхнутися; ніде (нема де) голови простромити; ніде голки встромити (просунути); ніде голкою ткнути; ніде голкою штрикнути; ніде голці впасти; ніде горошині впасти; ніде ногою стати (ступити); ніде оку розгулятися; ніде пальцем ткнути; ніде повернутися; ніде розвернутися; ніде шилом ткнути; нікуди курки випустити; ні лягти, ні сісти; ніяк повернутися; пальцем не проткнути; плюнути ніде; сидять на голові; сидять одне на одному; ступнути ніде; як оселедців; як оселедців у бочці.

Приповідки: Тісно, як у церкві на Великдень. Тісно, як у тісної баби гратись.

ТІСНОТА І ТІСНОТÓ, давка, давкотня́, давкотнява, зборище, накупчення, натовп, скопище, скупище, скупчення, стовпотворіння, тиснота, тиснява, тіснява, товкотнеча, товкотнява, товкучка, товчок, юрба, юрма, ярмарок.

ТОВСТІЙ (див. гладкий).

ТОДІ, водночас, зарáзом, одночасно, рівночасно, тим-часом, на тоді, *** в ті часи; в той самий час; в той таки час; в той час; в ту пору; в ту саму пору; на той таки час; на той час; на ту пору; на ту саму пору; під той самий час; під той таки час; під той час; під ту пору; під ту саму пору; тими часати; тієї пори; тієї самої пори; того самого часу; того часу; тої пори; тої самої пори.

ТОНКИЙ, тоненький, тонесенький, тонінький, тоні-сінький, тонкостанний, тонкостволий, тонкостеблій, тонкостінний, тонкострунний, тонкошаровий, тонкуватий, тонюній, тонюнький, тонюсінький,

*** тонкий, як нитка; тонкий, як очеретина; тонкий, як павутина; тонкий, як соломина.

ТОПТАТИ, ВІТОПТАТИ, витолочувати (про рослини), витоптувати, витравлювати, витравляти, грасувати, дрібцювати, друбцювати, місити, обтоптувати, обтрамбовувати, перетолочувати, перетоптувати, підтоптувати, підтрамбовувати, потолочити, потропіти, притоптувати, притрамбовувати, протолочувати, протоптувати, протрамбовувати, розгрюзювати (грязюку), розгрязювати (*m.c.*), столочувати, стоптувати, стопчувати, страмбовувати, тирлуватися, толóчити і толочіти, торувати, трамбувати, угоцувати, утоптувати, уторовувати, утрамбовувати,

*** місити глину; місити заміс; топтати сіно (стогуючи); топтати солому (скиртуючи); топтати потоптом; топтати стежку; торувати стежку; топтати, як подорожник; топтати, як хотіти.

ТОРБА, сума, сумка, рюкзак, наплічник.

ТОЧНО, точнісінько, навпереваги, наперекір, відповідно, рівно-мірно,

*** тіль в тіль; як на вагах; як на аптечних вагах; тютілька в тютілку; як в аптеці; без брехні; ні дати ні взяти; п'ятдесят на п'ятдесят.

Приповідки: Палиця з двома кінцями.

ТРАВА́, басарунок (трава, яку дають корові під час доїння), бережинá (берегова трава), болотнівка (болотяна трава), буйнотрав'я, вишпар (торішня трава), грива (кучка нескошеної трави), гривина (вузька смужка трави, залишена на сінокосі як межа), жухлотрав'я, кошениця, моріг, моріжок, мурава, муравиця, муравичка, муравка, муравонька, муравочка, муріг, муріжок, не́жир (вишпар), отава, отавка, придорожни́ця (придорожня трава), сіно, сінце, патлама́ (погане болотне сіно з осокою), па́ша, переліт-трава (за нар. повір'ям цвіт якої є щасливим), підтравок (низова трава), погривина (високо скошена трава), порня́ла (трава, що виросла на погарі), різнотрав'я, розмай-трава (*поет.*), степина́ (степове сіно), течія (берегова трава), тіпчина, топтун-трава, трава-пушиця, травиця, травиченька, травичка, травка, травонька, травостій, травосуміш, травосумішка, чичва́ (погане болотне сіно),

*** лікувальна трава; лядська борода (трава, що залишилася не захопленою косою); трава в покосах; цілюща трава.

ТРА́ТИТИ, витратити(ся), розкошелюватись, розтринь-кувати(сь),

*** викидати на вітер; ~ собаці під хвіст; пускати за вітром; сіяти грошима.

ТРЕ́БА, необхідно, потреба, потребує, потребується, по-трібно,

*** аж кричить; аж кричить треба; більше, ніж треба; гаряче діло; гостра потреба; діло не жде; діло не терпить; діло не чекає; доконечна потреба; доконечно треба; доконче треба; до скруту треба; за ділом (коли треба); за ділом і без діла (коли треба і не треба); конечна потреба; конча потреба; конче треба; між ділом; поміж ділом; проміж ділом; між іншим; нагальна потреба; ось так треба (жест); позаріз треба; треба аж-аж; украй треба.

ТРЕМТІ́ННЯ, дрегота́, дригавиця, дригавка, дригання, дриготи, дрижаки, дріжики, дріботання, дрігавиця, дрігота́, дріж, дроз, тіпавка, тіпання, тіпнява, трепет, трепетання, трясучка.

Приповідки: Тремтить, як вогонь на вітрі. Тремтить, як свічка на вітрі. Тремтить, як осикове листя.

ТРИВА́ЛИЙ, довгий, довготривалий, марудний.

ТРИВО́ГА, бентега, гризота, досада, журба, осмута, печаль, сум, неспокій, непокій.

ТРИВО́ЖНО, бентежливо, бентежно, гризотно, досадливо, досадно, журботно, журливо, журно, маркітно, марудно, млосно, мультко, невесело, недобре, незатишно, неспокійно, нетерпляче, осмутно, печально, прикро, смутно, сумовито, сумно, тужливо, тяго́тно, *** бере безнадія; бере гризота; бере досада; бере жаль; бере жура; бере журба; бере зажура; бере засмута; бере печаль; бере смуток; бере сум; бере туга; в серці, мов цуркою крутить; на душі важко; на душі кішки шкребуть; на душі погано; на душі тяжко; на серці хмарно; смутно, як у грудні по полудні; тривога душу обіймає; тримати, як на жаринках; ~ як на голках; ~ як на вугіллі; холодна жаба сидить під серцем; черв'як серце точить.

ТРИМА́ТИ, отримувати, утримувати, затримувати, підтримувати, перетримувати, упокорювати,

*** тримати курс; ~ біля спідниці; ~ за хвіст; тримати віжки; тримати в руках; ~ в кулаку (кулаці); ~ в поводах; ~ в залізних руках; ~ в кишені; ~ в своїх лабетах; ~ в чорному тілі; ~ слово; тримати лінію; ~ на голодному столі; ~ на світі; ~ наче на цепу; ~ камінь за пазухою; тримати курс; ~ крок; ~ лінію; ~ на прив'язі; ~ на припоні; ~ на світі; ~ під сукном; ~ руку (за кого); ~ себе в руках; ~ в шорах; ~ хвіст бубликом; ~ язик далеко за зубами; ~ на зашморзі; ~ на припоні; стримувати слово.

ТРИ́СКА, скалка, скіпа, скіпка.

Приповідки: Ліс рубають — тріски летять.

ТРО́ЩИТИ, ПОТРО́ЩИТИ, дрібнити, дробити, кришити, перетовкувати, подрібнювати, покопитити, потовкмачити, розбивати, розгепати, роздрібнювати, роздроблювати, роздробляти, розмізчувати, розсаджувати, розтовкувати, розтрошувати, розхакати, розхекати, розхокати, розхряпати, розчерплювати (голову), товкмачити, токмачити, товкти, хакнути, хекнути, хокнути, хряпнути,

*** побити до цури; потовкати на пшоно; стерти на макуху; товкачити товкачем; топтати потоптом; трошити в пух і прах; трошити все підряд; трошити вщент; трошити геть чисто все; трошити до останку; трошити до пня; трошити до решти; трошити на гамуз; трошити на дрізки (друзки); трошити на скалки; трошити на скіпки; трошити на тріски; трошити на цур'я; трошити на черепки; трошити на шматочки (шмаття); у прах топтати.

ТРУДНОЩІ, клопоти, турботи.

ТРУНА, гріб, поховання, могила, гробівець, гробик.

ТРЯСТІ, витріпувати, витрухувати, витрясати, витрушувати, калатати, перетріпувати, перетрушувати, потрясати, струшувати, тіпати (коноплі), тріпати, трусити, трусонуті, трянуні.

*** трусити (трясти), як грушу.

ТУРБОТА, заморока, клопітня, клопотнеча, клопотня, клопотнява, метушня, морока, піклування, рахуба, турба, турбанина, турбація.

ТУРБУВАТИ, бентежити, хвилювати, збуджувати, непокоїти, тривожити.

*** не давати спати; не давати спокою (покою; супокою).

ТУРБУВАТИСЯ (чим), клопотатися, уболівати, морочитись, піклуватися, рахубитись, спонсорувати (що), задовольняти (кого), підтримувати, піддержувати (кого),

*** голова болить (за кого).

ТУТ, ось, осьде, осьдечки, осьо́, осьосьо́, отут, отутай, отутеньки, отутечки, отуто́, отуто-го, оттут, оттутай, тутай, тутенька, тутеньки, тутечка, тутечки, тутка, тутки, тутонька, тутоньки, туточка, туточки.

ТЬМЯНИЙ, тьмавий, бляклий, невиразний.

ТЮТЮН, бакун, бакунець, кабака (нюхальний тютюн), кріпак, кріпачок, махорка, махорочка, самосад, табака, третій ("Закуримо тертого та згадаєм живого й мертвого"), товчений, тютюнець, тютюнисько, тютюнище, тютюняк,

*** курильний тютюн; нюхальний тютюн.

ТЯГТИ́, ВІТЯГТИ, виволікати, висмикувати, витягати, витягувати, волокти, волочити, зтягати, зтягувати, зрушувати, перетягати, перетягувати, підсмикувати, підтягати, підтягувати, притягати,

притягувати, протягати, протягувати, рвати, рвицькати, сіпати, смикати, термосити, тягати, шарпати,

*** в один гуж тягти; за вуха тягти (тягнути); тягти за собою (кого); тягти лямку; тягти ривками; тягти ярмо.

У

УБРІД, вбрід, брідком, бродом, бродячи, перебродячи,

*** по дну (калюжі, озера, річки і т.д.).

Приповідки: Не спитавши броду, не лізь у воду.

УВАЖНИЙ, уважливий, зосереджений, недремний, пильний, примітливий, спостережливий, уважливий,

*** вуха насторожилися; вуха (вухо) насторожі; вухо завж-ди насторожі; дивиться обома; недремне око; обертається в увагу (на увагу); прислухається обома; сама увага.

Приповідки: Не проспить грушку в попелі.

УВ'ЄЧЕРІ, вечорами, вечірком, вечором, смерком, смеркома,

*** над вечір; на сконі дня; на смерку; на схилі дня; на схилку дня; перед вечором; під вечір; у вечірню годину; у вечірню пору; у вечірній час.

УВІЛЬНЯТИ (З РОБОТИ), валяти, виганяти, витурлювати, витурляти, витурювати, звільняти, знімати, скидати, сколупувати, турляти, увільнювати,

*** вибивати з керівного крісла; витурювати в тришия; знімати з посади; позбавляти влади; позбавляти керівного крісла; позбавляти керівного портфеля; позбавляти крісла; позбавляти роботи; прокатати на вороних; скидати з парафії (*ірон.*); увільняти за власним бажанням; увільняти за статтею.

УВ'ЯЗНЮВАТИ, позбавляти волі,

*** держати за сімома замками; ~ в тюрмі; ~ у в'язниці; тримати в карцері; ~ під замком.

УГЛІБ, вглиб, всередину, наспід, усередину,

*** в глибину; в глиб і в шир; в середину; на дно; на саме (самісіньке) дно; у глибину; у середину.

у

УГОДА, акт, вїмовки (умовна плата за наречену, данина її сім'ї), декларація, до́говір і догові́р, домо́ва, домо́вини (обрядовий договір батьків перед весіллям дітей), домовленість, домовлянка, заручини, заява, змова, змовини, конвенція, контракт, концесія, меморандум, пакт, перемовини, поро-зуміння, умова, умовина, умовка, унія (*icm.*),

*** видавнича угода; двостороння угода; державна угода; джентельменська угода; заява про наміри; міждержавна угода; міжнародна угода; обопільна угода.

УГОРІ́, вгорі, зверху, нагорі, наверху,

*** на верховітті; на вершечку; на вершині; на чолопку.

УДА́ВАНО, вимушено, вимучено, замасковано, навмисно, награно, напружено, натягнуто, неприродно, несправжньо, неширо, облудливо, облудно, підроблено, роблено, умисно, штучно,

*** відводячи очі; для видимості; для виду; для годиться; для дипломатичності; для відводу очей; для форми; для порядку; заради пристойності; з неприродним виглядом; з обманом; з удаваним плачем; з удаваним риданням; з удаваним сміхом; з удаваним смутком; з удаваним сумом; з удаваною поштивістю; з удаваною радістю; опускаючи очі; про людське око.

УДВО́Є, вдвоє, подвійно, удвічі,

*** у два рази.

УДВО́Х, удвійзі, удвійку, удвійці,

*** в чотири руки.

УДРУ́ГЕ, вдруге, повторно,

*** в другий раз; другим разом; другого разу; за другим заходом; за другим разом; за другим рипом; у другий раз.

УЗДО́ВЖ, повздовж, подовж, поздовж, понад (чим), попід (чим), удовж, удовжки, уподовж, упродовж, упростяж,

*** у довжину; уздовж і впоперек (вшир).

УЇ́ДЛИВИЙ, дошкульний, їдкий, ущипливий.

УКРІ́ПЛЕННЯ (військ.), бастион, башта, бійниця, вал, вежа, кріпость, окоп, редут, січ, твердиня, форт, фортеця, шанець,

*** дозірна вежа; оборонна вежа.

УЛА́Д, влад, влучно, доречно,

*** до ладу; до речі.

УЛЮБЛЕНЕЦЬ, мазій, мазун, мазунець, мазунчик, пестій, пестунчик, плеканець, щасливець.

УМІЛИЙ, ас, вдашниця (вдашниця на коровай), вір-туоз, вмілий, вправний, всевмій, всевмійко, гараздий, додільний, дойда, до́ка, доладний, доладній, досвідчений, дотепа (*pid.*), дотепний (до чого), звиклий, звичний (до чого), здалий, здалний, здатень, здатний, здільний, знавець, знай, знайко, знаюка, зугарний, кваліфікований, кебетливий, кебетний, кебітливий, кебітний, конструктор, майстер, майстерний, майстровий, майстровитий, мастак, мастаковитий, мастакуватий, мисливий (*заст.*), митець, мусовитий, навиклий (до чого), напрактикований, професіонал, професіональний, професор (*нар.*), професорша (*т.с.*), рахубистий, самоук, спец, спеціаліст, тімаха, тямуха, тямущий, удалець, удалий, удатливий, удатний, удаха, умілець, умільшливий, фахівець, чудодій,

*** вправна рука; гараздий на все; до всякого діла мастак; до всього вдатний; знає толк (у чому); золота рука; золоті руки; зуби з'їв (на чому); і до коліна кіл заструже; мастак на всі руки; мастак на всі штуки; майстер на все; майстер на всі руки; майстер на всякі штуки; майстер на всячину; майстер золоті руки; майстер на силі; майстер першої руки; майстер свого діла; майстер своєї справи; набив руку (на чому); на все вдатний; наламав руку (на чому); на обидві руки кує; не з лика шитий; не з лопуцька; не ликом (личком) шитий; собаку з'їв (на чому); уміє голити без мила і бритви; хоч до чого дотепний.

Приповідки: І швець, і жнець, і на дуду грець. З ним і на камені доробишся хліба. У нього все горить у руках. У нього й шило бриє. І коваль, і швець, і кравець, і на дуду грець.

УМІННЯ, виучка, вмiлість, вміння, вміннячко, досвід, наука, умiлість, уміннячко.

УМ'ЯТИНА, вм'ятина, пом'ятина, прим'ятина.

УНІЗ, вниз, додолу, долі (*pid.*), долу, донизу, наниз.

УНИЗУ́, внизу, нанизу, насподі, сподом (*розм.*).

*** під сподом.

УНИКАТИ, запобігати (чому), застерігати (від чого), ми-нати, оббігати, обминати, обминатися, обходити, оминати, проминати, сахатися, сторонитися, уникатися, утікати, ухилитися, цуратися,

*** далі від гріха; подалі від гріха; ~ від лиха; ~ від спокуси; обминати боковою вулицею; обминати десятою до-рогою; обминати стороною; обминати третьою вулицею; переходити на другий бік вулиці; уникати знайомих; уникати кари (покарання); уникати спогадів.

Приповідки: Не дай, Боже (Господи)! Мати Божа. Не доведи Господи. Не дай, Мати Божа, хрещеному чоловікові. Хай Бог не доводить. Хай Бог одверне.

УПЕВНЕНИЙ, переконаний, спокійний,

*** держить фасон; тримає марку; гне фасон; дає голову на од-руб.

УПЕРЕМІШ, впереміш, вперемішку, впоміш (*pid.*), всуміш, мішма, уперемішку і уперемішку.

УПЕРТИЙ, безкомпромісний, віслук, впертий, гнітісрака (у Б. Грінченка), забісований (*заст.*), закатований (*діал.*), заклятий, запеклий, затинчивий, затинчливий, зятятий, клятий, крутак, ломикамінь, міднолобий, натуристий, незговірливий, непіддатливий, непоступливий, огурний, осел, пенякуватий, твердолоб, твердолобий, убоїсько, убоїще, угурний, упертюх, упертющій, упорний,

*** воляча впертість; впертіший скелі; зтявся у волову шкуру; коса на камінь найшла (двоє упертих); кроку не уступить; мідне чоло; мідний лоб; мідяне чоло; нагібала коса каменюку; налетіла коса на камінь; наскочив чорт на біса; наскочила коса на камінь; оре клепкою (йде перебором); показує характер; править своє; проти шерсті стриже; співає своє; стає, як окунь проти води; стоїть на своєму; уперся, як баран у сіно; уперся, як бик; уперся, як віл; уперся, як дишель у віз; уперся, як кілок у тин; уперся, як стовпець у плоті; упертий пентюх; упертий, хоч вогню до нього прикладай; упертий, хоч води в очі лий; упертий, хоч возом переїдь; упертий, хоч гавкай на нього; упертий, хоч головою об стінку товчи; упертий, хоч жигалом печи; упертий, хоч заріж; упертий, хоч з гармати стріляй; упертий, хоч землю їж; упертий, хоч кіл (кілля) на голові теши; упертий, хоч кременем вухо ріж; упертий, хоч лобом товчи; упертий, хоч на вогні печи; упертий, хоч стріль йому в очі; упертий, хоч ти в нього стріляй; упертий, хоч ти його ріж; упертий, хоч ти йому тюкай; упертий, хоч ти йому чорта дай; упертий, хоч ти йому шо; упертий, хоч ти ним

об землю вдар; упертий, як баран; упертий, як на пень з'їхав; упертий, як на пню став; упертий, як осел; упертий, як русин; упертий, як свиня; упертий, як цап; упертий, як дятел на дубі.

Приповілки: Ані вбий, ані вмий. Веде після тієї та знов тієї. З ним не виведе справу і той, що в болоті. Не вступить ні кінному, ні пішому. Піп своє, а чорт своє. Піп з хрестом, а чорт з хвостом. Піп у дзвін, а чорт в калатало. Сказав, як сокирою одрубав. Сказав, як гвіздком прибив. Такий упертий, що змусить цапа дойти. Такий упертий, що й у воді не розмочиш. Ти йому стрижене, а він тобі голене. Ти йому образи, а він тобі луб'я. Ти йому мак, а він тобі гречка. Ти йому про діло, а він тобі про козу білу. Ти йому про цибулю, а він тобі про часник. Ти йому про Тараса, а він тобі про півтораста. Ти йому к лісу, а він тобі к бісу. Ти йому плюй у вічі, а він каже: тепленький дощ. Не хочу в ворота, розбирайте тин! Глечик пополам: ні тобі ні нам! Масти Федя медом, а Федь усе Федьом. Як моя жінка втопиться, то не глядіть її за водою, а глядіть проти води, бо вона дуже вперта. Хоч на споді лежатиме, а у вічі плюватиме. Мій батько до церкви не ходив і я не піду. Уперся, як той віл муругий на Зіньковій греблі. Що буде то буде, а горілки пиль не покину. Іде з товкачем, хоч треба йти зі ступою. Хоч піду до їх, та не піду в двір, хоч піду в двір, та не піду в хату, хоч піду в хату, та не сяду за стіл, хоч сяду за стіл, та не буду їсти. Як з ним толкувать, то треба ночувать.

УПЕРТО, настирливо, наполегливо, постійно, раз-у-раз, час-від-часу, рік у рік, час за часом, день у день.

УПЛАВ, вплав, наввимашки, плавом, пливучи.

УПОДОБАННЯ, бажання, вподобання, зацікавленість, зацікавлення, нахил, смак, смаківщина, схильність.

УПОВІЛЬНЮВАТИ, сповільнювати, пригальмовувати (про воді-їв), гальмувати,

*** уповільнювати крок; ~ рух; ~ ходу; ~ швидкість; бити на гальма; тиснути ~.

УПРОВАДЖУВАТИ, впроваджувати, запроваджувати, узвичаювати, укорінювати, укоріняти.

УРА!, браво! віват!, гіп-гіп-ура!, гойя!, гура! слава!, фізкульт-привіт!, шана!,

*** вічна слава!; вічна шана!; хай живе!.

у

УРІВЕНЬ, врівень, врівні, вщерть, урівні, ущерть,

*** по самі вінця;

УСЛІД, вслід, навздогін, навздогінки, навздогінці, наздогін, наздогінки, наздогінці, слідком, слідом і слідом.

УСМАК, вдосталь, вдостачу, всмак, донехочу, досхочу,

*** до повного вдоволення; з задоволенням; з насо-лодою.

УСМІХАТИСЯ, всміхатися, либитися, вищирятися, осміхатися, посміхатися,

*** усміхатися до вух; усміхатися недобро; ~ удавано; ~ від злості; ~ широко; ~ від вуха до вуха; ~ у вічі; ~ з розкритими вустами.

ЎСМІШКА, вищир, оскирячка, óсмiх, óсмiшка, посмі-щечка, посмішка, ўсмiх, усмішечка, усмішка,

*** аж до вух; білозуба усмішка; від вуха до вуха; крива усмішка; ледь помітна усмішка; лукава усмішка; недобра усмішка; ніякова усмішка; поблажлива усмішка; зневажлива ~; бридлива ~; іронічна ~; щаслива ~; саркастична ~; скривлена усмішка; погрожуюча ~; скривулена усмішка; удавана усмішка; усмішка переможця; усмішка переможеного; усмішка з оскалом.

ЎСПИХ, удача.

Приповідки: Діло вигоріло. Діло в шляпі. Усе гаразд. Усе як слід. Все йде успішно. ~ як по маслу.

УСТРОМЛЯТИ, встромляти, вгороджувати, всаджувати, всувати, втикати, заганяти, застромлювати, застромляти, стромляти, угороджувати, усаджувати, устромлювати, утикати, ушрикувати.

УСУВАТИ, відваджувати, відганяти, відгонити, відсовувати, відстановляти, відсторонювати, відстороняти, відсувати, відхиляти, звільняти (з посади); сторонити.

УСЯКИЙ, всілякий, всяк, всякий, кожен, кожний, кожнісінький, усяк,

*** геть всякий; геть кожний; геть усякий.

УТАЮВАТИ, таїти, приховувати, ховати,

*** не розголошувати; не розказувати.

Приповідки: Ні пари з уст. Ні пари з рота.

УТИКАЧ, біженець, біжник, втікач, грабіжник.

УТИШАТИ, утішити, втихомирювати, заспокоювати,

*** втихомирювати пристрасі; заспокоювати нерви; утішати в горі; ~ в біді.

УТО́МЛЮВАТИСЯ, УТОМІ́ТИСЯ, вив'ялитися, видихуватися, виморюватися, вимотуватися, вимучуватися, висилюватися, виснажуватися, вироблюватися, вироблятися, висотуватися, витомлюватитися, вихоркуватися, вхоркуватися, вихоркуватися, замучуватися, засмикуватися, захекуватися, збесилювати, збесилюватися, здорóжуватися (втомитися в дорозі), змордуватися, зморитися, змучитися, знемагати, знемагатися, знемо́щити, знемо́щніти, знесилюватися, знесиліти, набігтися, наверхатися, навештатися, навихатися, наішачитися, нахлопотатися, намо́нгатися, намордуватися, наморитися, наморочитися, намурхатися (“Намурхаєшся й ніг не чуєш”), намучитися, напрацюватися, наробитися, натоMITися, натоптатися, натрудитися, натупатися, натупкатися, натупотатися, натупотітися, натупцятися, натягатися, находитися, начвалатися, нашвендятися, обезсилювати, перевтомлюватися, перемордуватися, перемучуватися, перенатомлюватися, перепрацювати, перепрацьовуватися, перевтомлюватися, перероблятися, перетомлюватися, перетруджуватися, підбиватися (в дорозі), підморюватися, підтомлюватися, підтоптуватися (про пішохода), підтупатися, приморюватися, притомлюватися, розморюватитися, спрацьовуватися, умо́нюватися, упрівати, утанажитися (“Так утанажилась, аж захворіла”), утомлюватися, утюпкуватися (втомити ноги), ухекуватися, ухонькуватися, ухоркуватися,

*** бути, як викручена ганчірка; бути, як вичавлений лимон; валитися з ніг; валитися від вітру; вибиватися з мочі; вибиватися з сил (сили); вибиватися із снаги; висолопити язик; відбігати ноги; від вітру валитися; від вітру точитися; відстояти ноги; відходити ноги; заточуватися від втоми; збиватися з ніг; зморюватися працею (роботою); знемагати від втоми; ледве (ледь) держатися на ногах; ледве ноги нести; ледве ноги волочки; ледве ноги переставляти; ледве ноги пересовувати; ледве пересовуватися; ледве переступати; ледве переступати ногами; ледве пересувати ноги; лежати без рук, без ніг (від втоми); надривати сили; насаджувати сили; на плечі ноги брати; насилу ноги нести; насилу ноги пересувати; не відчувати (почувати,

у

чути) ніг; не чути рук; одкидати ноги; падати без задніх ніг; падати від втоми; падати з копит; падати з ніг; підупадати на силах; похитуватися від втоми; рук не звести; рук і ніг не чути; сходити силою; топтати втому; утомитися до знемоги (немоги).

Приповідки: Хоч руки й ноги одкидай. Ні зігнутиись, ні розправитись. Ноги гудуть. Ноги відпадають. Ледве ноги несуть. Ноги не слухають. Спину, як кілком перебито. Утомлений, як викручена ганчірка. Утомлений, як вичавлений лимон.

УТРИМУВАТИСЬ, гамувати (себе), приструнювати (себе), заспокоювати (кого), стримувати, приборкувати,

*** держати віжки в руках; ~ в кулаку; ~ в поводах; ~ в шорах (див. приборкувати).

УЩЕРТЬ, вповні, повністю, сповна, цілком.

Ф

ФАКТІЧНО, насправді, справді,

*** в самім ділі; доводити на ділі; на ділі; показувати себе на ділі.

Приповідки: На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балалайці.

ФАЛЬШІВИЙ, бутафорний, липовий (*жарг.*), неживий (про штучні квіти), несправжній, підроблений, роблений, силюваний, удаваний, фальш, фальшивенький, фальшивинка, фальшивість, фальшивка, фальшований, фіговий, фіктивний, штучний.

ФАМІЛЬНИЙ, родинний, родовий, сімейний.

ФАМІЛЬЯРНИЙ, запанібратський, панібратський.

ФАНТАЗУВАТИ (див. мріяти), вигадувати, вимріювати, химерити,

*** вдаватися в химери; діставати зорі з неба; діставати з-під землі; навертати в голові.

ФАРИСЕЙ, лицемір, облудник.

ФАРМАЗОН, вільнодумець, нігіліст, франкмасон.

ФАРТУХ, опинка, передник, попередник, фартушина, фартушок.

ФЕНОМЕНАЛЬНИЙ, винятковий, надзвичайний.

ФІГУ́РА, постава, постать, статура, фігурка, фігурочка.

*** ставна постать; струнка постать.

ФОРТЕ́ЛЬ, вибрик, витівка, вихватка.

ФОТОГРА́ФІЯ, знімок, світлина, фото, фотовідбиток, фотознімок, фотокартка, фотокарточка.

ФРУКТ, садовина, фрукти.

ФУНДА́МЕНТ (див. підпора), основа, першооснова, підвалина, підвалини, підмур, підмурівка, підмурівок, підмуровання, підмуток, підмур'я, підпора, підстава, опертя.

*** духовне опертя; підпора для душі.

Х

ХАБА́Р, базаринка, басаринка, вимагання, відкуп, відкупне, здирство, здирщина, побір, хабара (*діал.*), хавтур, хавтура, хаптура.

ХАБА́РНИК, вимагач, відкупник, дерій, здирник, здир-ця, кручкодер, кручкодер, лафабар, лафарник, лихвар, могоричник, накупень, підкупець, підкупник, тринкальник (*діал.*), хабарій, хавтурний, хавтурник, хапкий, хапливий, хаптурний, хаптурник, хапуга, хапун, шантяжник,

*** кропив'яне сім'я (чиновник, що бере хабарі); слабує на праву ручку; хапкий на руку; хапливий на руку.

ХАЗЯ́ЙН, власник, володар, господар (чого), капіталіст, підприємець, розпорядник, хазяйчик,

*** господар дому; статечний газда; хазяйське око; хазяйські руки.

ХАЗЯ́ЙЛИВИЙ, хазяїнів (хто, *напр.*, син), хазяїновитий, хазяїнуватий, хазяїновитий, хазяїнуватий,

ХАЗЯ́ЙНУВА́ТИ, володіти (чим), газдувати, господарювати, діяти, займатися, поратися, порядкувати, правувати, розпоряджатися, урядувати (*рід.*), хазяїнувати, хазяїти, хазяювати,

*** бути повновладним хазяїном; виходити в хазяїни; дивитися (наглядати хазяйським оком; ставати господарем).

ХАЙ, гаразд, добре, добро, згода, згоден, най, нехай,
*** хай вам (добре побажання); хай йому (їй); хай мені! (божба);
хай тебе! (застереження); хай тобі!; хай я! (божба).

ХАЛАБУ́ДА, буда, будка, будочка, катрага, катражка, куреник,
курінець, курінь, халабудка, халупа, халупина, халупка,
халупчина, халупчинка, хатчина, хижа, хижка, ятка, яточка.
(див. будинок.).

ХАМ, хамло, хамлюга, хамула, хамуватий, хамулуватий.

ХАНДРІ́ТИ, нудити, нудитися, нудьгувати, нудьгува-тися.

ХАП (ВИГУК), лап, сіп, хап-лап, хвать, хвіть, хіп, хіп-хап, цап.

ХАПА́ТИ, ХАПА́ТИСЯ, брати, братися, затримувати, зачіпати,
зачіпляти, клювати (про рибу), лапати, ловити, перехоплювати,
підбирати, підхоплювати, схоплювати, хапнути, хапуньки
(*дит.*), хапусеньки, хапусі, чіпляти, чіплятися (за що),

*** аж за очі хапати; брати бика за роги; брати за горло; братися
за голову; захоплювати дзьобом (про птаха, рибу); ловити ротом;
хапати бика за роги; хапати Бога за бороду; хапати голову в
руки; хапати за барки; хапати за горло; хапати за плащ; хапати
за поли; хапати за стремена; хапати з вогню; хапати зірки з неба;
хапати на льоту; хапатися за життя; хапатися за меч; хапатися
за соломинку (соломину), хапатися за студенне й гаряче;

Образні: мороз хапає; одур хапає; хапає серце; хапають корчі.

ХАРА́КТЕРНИЙ, крутий, упертий, характерець (іронічно кажуть
про впертого), химерний, химородний,

*** витримує характер; з характером; крутий характер; показує
характер; твердий характер.

ХАРАКТÉРНИЙ, відповідний, притаманний, типовий,
характерестичний.

ХАРЧУВА́ТИСЯ, годуватися, харчитися.

ХВАЛІ́ТИ, аплодувати (кому), величати, вихвалювати, вихваляти,
возвеличувати, захвалювати, захваляти, звеличати, звеличувати,
нахвалювати, оспівувати, перехвалювати, підхва-лювати,
похвалювати, похваляти, прихвалювати, прихваляти,
прославляти, розхвалювати, розхваляти, рукоплескати (кому),
славити, уславлювати, уславляти,

*** виспівувати соловейком; вихваляти на всі боки; вихваляти
на всі заставки; вихваляти на всі лади; віддавати хвалу; вінчати

лаврами; возздавати хвалу; кадити ладан; кадити фіміам; курити фіміам; м'яко стелити; підкурювати ладаном; піднімати до небес; піднімати на котурни; піднімати на щит; піднімати на щит слави; підносити до небес; підносити на котурни; підносити на п'єдестал; плескати в долоні (кому); розсипатися в компліментах; розсипатися в похвалах; розхвалювати до небес; складати гімн (гімни); складати оди; славити до небес; славити на всі боки; співати алілуйя; співати гімн (гімни); співати дифірамби; співати осанну; співати хвалу; ставити на котурни; ставити на п'єдестал.

ХВАЛІТИСЯ, вина́шуватися, вихваллятися, вихвастуватися, задаватися, осьмікати (ось ми!), похвалятися, розхвалятися, хвастати, хвастатися, якати,

*** випинати груди; носитися, як баба з ступою (ступіром); носитися, як дурень з балалайкою; носитися, як дурень з латкою; носитися, як дурень з тайганом; носитися, як дурень з торбою; носитися, як з писанкою; носитися, як з писаною торбою; носитися, як курка з яйцем; носитися, як старець з писаною торбою; носитися, як циган з писаною торбою; носитися, як чорт з бубоном; носитися, як чорт з грішною душею; носитися, як чорт із ступою; розпускати пір'я.

Приповідки: Бігає, мов кіт з оселедцем. Бігає, мов кіт з салом. Бігає, мов курка з яйцем.

ХВАЛЬКО́, дериніс, дришігель, задавака, задавакуватий, задавачка, самохвал, самохвалець, цвеник, хвалістрант, хвальковитий, хвалькуватий, хваст, хвастик, хвастливий, хвастовитий, хвастун, хвастунець, хвастунчик, чванько, чваньковитий, чванькуватий.

ХВАСТОЩІ, вихваляння, похваляння, похвальба, хвальба, хвастання, хвальковитість, хвалькуватість.

Приповідки: Хвальби повні торби.

ХВИЛЮВАТИ, схвилювати, зворушити, розчулювати, бентежити, *** бентежити кров; виймати душу (чию); ~ серденько; ~ серце; виривати душу; краяти серце; брати за душу; вибирати душу; вивертати ~; ~ печінки.

ХВИЛЮВАТИСЯ, СХВИЛЮВАТИСЯ, баламутитися, бентежитися, бідкається, бідкувати, бідкуватися (чим), вболівати, ворохобитися, журитися (за ким, чим), занепо-коюватися, запаморочуватися, збентежуватися, збуджуватися, збунтуватися, збурюватися, зворушуватися, клопотатися, непокоїтися, нервувати,

нервуватися, переживати, перей-матися (чим), піклуватися, побиватися, посіріти (від хвилювання), розбурхуватися, розжохкатися, розкочегаритися, рознервуватися, розсифонитися (*жарг.*), розхвилюватися, розчулюватися, сполохуватися, стривожитися, стурбуватися, суятітися, тривожитися, турбуватися, уболівати,

*** битися головою об стіни; бити на сполох; битися, як горличка; битися, як пташка; битися, як чайка об дорогу; бити тривогу; боліти душею; боліти серцем; брати близько до серця; ~ до душі; ~ за душу; бути ні живим, ні мертвим; виходити з себе; витягатися на лиці; давати волю серцю; дерти на голові волосся; дерти на собі волосся; дерти на собі патли; дерти на собі чуба; душу вибирати; запаморочувати голову; їсти серце; кулаки гризти; кров ударяє в голову; краяти серце (кому); кволити груди; кусати подушку; лікті гризти; мало не рвати на собі волосся; мінятися на лиці; на стіну дертися; не знаходити собі місця; нудити білим світом; обкипати кров'ю; обливатися холодним потом; перетлівати на вугіль; перетлівати на попіл; підкидати бровами; рвати на голові волосся; рвати серце; рвати на собі патли; рвати на собі чуба; серце на шматки рвати; сидіти (стояти), як на вугіллі; сидіти, як на голках; сидіти, як на грані; сидіти, як на жаринах; сидіти, як на кілочках; сидіти, як на колючках; сидіти, як на ножах; сидіти, як на терню; сидіти, як на шпильках; сидіти, як на шпичаках; скніти душею; сушити серце; рвати на собі волосся; піднімати з dna душі; ~ з dna серця; темніти на лиці; тиснути груди; тліти душею; тліти серцем; тривожитись не на жарт; тягар ліг на душу (груди); уболівати душею; уболівати за свою шкуру; уболівати серцем; у голові все йде обертом; у голові все макітриться; у голові перекинулось; умлівати душею; умлівати серцем; хвилюватися до dna душі; як живцем пектися на рожні; ятрити серце,

Безособові: взяло за душу; ~ за серце; все всередині обірвалося; гадина ссе коло серця; гадюка ~; дійшло до живого; душу гнітить; кидає з холоду в жар; мов варом обдало; на серці шкребе; обгорнуло полум'ям; обдало жаром і холодом; палає, як у гуті; струснуло, як спросоння; то снігом, то жаром обсипає; шибонуло в голові; як варом і жаром обдало; як кип'ятком обдало; як облило з ніг до голови холодною водою; як окропом обдало; як

окропом ошпарило; як полум'ям обгорнуло; як приском обдало; як холодним душем обдало.

Стан хвилювання: голова йде обертом; душа крається; душа не на місці; закипає душа; закипає кров; кожна жилка дрижить; кожна жилочка забриніла; на душі шкребуть коти; очі з голови вилазять; очі мало не вискакують; на серці коти скребуть; перевертається все в голові; серце кров'ю обливається; серце обірвалося; шашіль точить душу; як окропом хто обілляв.

Приповідки: Все обривається в грудях. Як обухом лигнули по голові. Як обухом ударили по голові. Серце як не вискочить з грудей. Тяжкий камінь ліг на душу.

ХВІЛЯ, бриж (брижі по воді), бурун, бурунець, бурунчик, вал, хвилечка, хвилонька, хвилька.

ХВИСЬКІЙ, гострий (вітер), дошкульний, замашний, ущипливий, шукулкий, шукулький, шпаркий,
*** дошкульний вітер.

ХВО́РИЙ, безздоровний, болящий, занепалий, кволий, млілий, мрець (тяжко хворий), кволий, недолугий, недолужний, недужий, нездужий, немічний, онемоцілий, слабий, слабовитий, слабуватий, смерченний, трудній (тяжко хворий), хворенький, хворлявий, хворний, хворобливий, хворовитий, хворуватий, хиренний, хиренький, хирий, хирлявий, хирний, хирявий, хорий,

*** виходець з того світу; в супоню скрутило; дивиться в гроб; дні лічені; дотліває іскра життя; душа на одній павутинці; душа не держиться в тілі; душа тримається на волосинці; душа ледве держиться в тілі; душа ледве дише; і голову не зведе; ледь живий і теплий; і голосу не відтягне; жовтий, як віск; не жилець на цьому світі; ні живий ні мертвий; одна тінь залишилася; одні моці лишилися; на ладан дише (дихає); пряде на тонку; скоро кришка; скрутила хвороба; смерть заглядає в очі; смерть занесла косу; смерть з косою стоїть за плечима; смерть на чоло поклала знак; смерть стоїть в узголов'ї; смерть стоїть у головах; смерть трясє косою; тане, як віск; тільки живий та теплий; тільки тінь зосталася; три чисниці до смерті; тане воском; ходячий мертвець; ходячий мрець; ходячі моці; як з гробу встав; як з хреста знятий.

Приповідки: Полегшало нашому батькові: де сиділа болячка — там дванадцять. Нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не

балакає. Поправився з кулька в рогожку. Поправився вухом об землю. Поправився з покутя на лаву. Поправився попові в калитку. Уже й “святий Боже” не допоможе. Поможуть чотири дошки й васильків трошки.

(Див. також синонімічне гніздо “хворіти”).

ХВОРИТИ, ЗАХВОРИТИ, боліти (“Болітимеш, хорітимеш, смерти бажатимеш”), гібіти, занедужувати, занемагати, заслабіти, заслабувати, застуджуватися, захворювати, злягти, кволитися, кволіти, кородитися (*діал.*) і кородітися, недобритися (“Щось мені недобриться”), недугувати, недужати, нездоліти, нездужати, підупадати, прихворювати, розболюватися, розклеюватися, рознедужуватися, рознемагатися, розхворюватися, розхоруватися, слабіти, слабнути, слабувати, хворувати, хиріти, хирляти, хоріти, хорувати,

*** бути на Божій дорозі (в передсмертному стані); бути на лікарняному; бути на останній дорозі; бути прикутим до постелі; валитися з ніг; викашлювати хворобу; впадати в лежу; геть розклеїтися; дивитися в могилу; дні полічені (пораховані); занепадати здоров’ям; занепадати на здоров’ї; зводитись ні на що; ледве дихати; лежати в ліжку; лежати в лікарні; лежати в недюзі; лежати пластом; лежати при смерті; лежати трупом; на ладан дихати; не по собі почуватися; обома ногами в могилі стояти; одною ногою в могилі стояти; підупадати на здоров’я; підупадати на силі; потрапляти в руки ескулапам; потрапляти в руки лікарям; потрапляти на операційний стіл; прясти на тонке (на тонку); скапувати свічкою; скручуватися в супоню; стояти на Божій дорозі; танути, як віск; упадати в лежу.

Приповідки: Ой жінко, нездужаю: якби ти мені зварила вареників... та не вари сорок, бо не з’їм, а звари тридцять дев’ять та великих, може, з’їм та одужаю. Полегшало нашій матері: з печі на лаву перебралася. На другий бік видужав. На другий бік поправився.

(Див. також синонімічне гніздо “хворий”).

ХВОРО́А, безздоров’я, біль, бóлеш, бóлеші, бóлість, бóлюх, болячка, знемога, кволь, недуг, недуга, нездоровиця, нездоров’я, нездуга, нездужання, нездужжя, нездужість, неміч, немога, немоші, слабість, слабовінь, слабосилля, слабування, тряся, хворість, хворота, хиря, хирячка, хорість, хороба, хоровитість, хорота,

*** болюх болющий (із замовлянь від переляку); невилі-ковна хвороба; смертельна хвороба; удавана хвороба.

Приповідки: Хвороба нікого не красить.

ХИЗУВА́ТИСЯ, задаватися.

ХИЖИЙ, вовчий, звіриний, хижацький, вишкірений, зубастий, собачий, злий.

ХИЛИТИСЯ, валитися (од вітру), клонитися, нахилитися, перехилитися, підхилитися, похилитися, прихилитися, прохилитися, схилитися, хилитися,

*** хилитися від вітру; хилитися до землі; хилитися долу; хилитися до заходу (про сонце); хилитися на захід (т.с.).

ХИМЕРА, вигадка, галюцинація, дивацтво (у вчинках), дивовижа, причуда, страховище, фантазія, химорода, химо-родь.

Приповідки: Ділять шкуру невбитого ведмедя. Ділять шкуру звіра, якого ще не вбили.

ХИМЕРНИЙ, дивацький, заплутаний, незвичайний, незвичний, незрозумілий, фантастичний, химеристий, чудакуватий (про людський характер), чудернацький.

ХИ́РІТИ і **ХИРІ́ТИ**, гібіти, занепадати, кволитися, кволіти, миршавіти, нидіти, підупадати, чéвріти.

ХИТА́ТИ, вертіти (туди-сюди), вигойдувати, виколихувати, виляти, вихати, вихитувати, вихлювати, вихляти, гойдати, загойдувати, заколисувати, заколихувати, коливати, колисати, колихати, крутити (див. фразеологічні синоніми), люлікати, люляти, майдалати, майталати, майталачити, майтолати, мантиляти, матильгати, матлати, махати, меляти (хвостом), метеляти, метильгати, метляти, мотляти, перегойдувати, переколихувати, перехитувати, підгойдувати, підколихувати, підхитувати, погойдувати, поколихувати, похитувати, розгойдувати, розколихувати, розколисувати, розхитувати, сколихувати, схитувати, теліпатися, хибати, хилитати, хиляти,

*** крутити, як берестовою гіллею; крутити, як циган сонцем.

ХИТА́ТИСЯ, вигойдуватися, виколихуватися, вихатися, вихилясити, вихилясничати, вихитуватися, вихлятися, вібрувати, гойдатися, кабутати (про колесо: обертатися, хитаючись у різні боки), камбутати (т.с.), киватися, коливатися, колихатися, колих-колич (вигук), кривуляти (про колесо), майдалатися, майоріти

(*під.*) майталатися, майталачитися, майтолатися, мантілятися, матильгатися, матлатися, маяти (майоріти), маятися, метелятися, метильгатися, метлятися, мотатися, мотілятися, мотлятися, перегойдуватися, переколихуватися, перехитуватися, повихуватися, погойдуватися, поколихуватися, похитуватися, похитуні (*дum.*), похитусі (*m.c.*), розвіатися, розгойдуватися, розколихуватися, розхитуватися, сколихуватися, схитуватися, хилитатися, хілятися, хиті (*дum.*), хитуні, хитусеньки, хитусі,

*** іти ходором; хитатись, як суха диня на воді; ходором ходити.

ХИТКІЙ, вихлюватий, вихлястий, перекидистий, розгой-даний, розгойдливий, хибкий, хисткий, хитливий, хитлявий, хитний, *** хитка хода.

ХІТРИЙ, бестія, бісеня (про дітей), викрутень, дволикий, дволиций, єхида-лисиця, заковуристий (хитромудрий), закомуристий, закулісник, каналія, комбінатор, крутихвіст, крутій, крутійкуватий, крючкодер, крючоктвор, лисичка-сестричка (про жін.), лицемірний, лукавенький, лукавець, лукавий, митикун, мудригелик, мус (“О, він добрячий мус!”), підлиза, підсіпний, підступний, плутяга, потайний, пройда, пройдисвіт, пройдоха, пройдошний, пролаза, пролазливий, пронира, пронирливий, проноза, пронозистий, пронозливий, пронозуватий, проява, симулянт, скрадливий, слизькоязыкий, словоблуд, словоблудистий, спокусливий, тихомудрий, улесливий, хитренький, хитрик, хитринкуватий, хитродум, хитроман, хитромедий, хитромедний, хитромедявий, хитроменний, хитромовний, хитромудрий, хитроокий, хитрозадий (*груб.*), хитруватий, хитрун, хитрунець (про діт.), хитрунчик (*m.c.*), хитрунчикок (*m.c.*), хитруха (ж.р.), хитрушка, хитрюга, хитрюган, хитрючий, хитрющий, хитряк, хитрякуватий, хитрячок, хлюст, шельма, шельмуватий,

*** без мила в душу лізе; викрутнями перебивається; вкусить і меду дасть; дволикий Янус; вовк в овечій шкурі; держить ніс за вітром; еталон хитрощів; захворів на хитрощі; з медом на вустах; з-під стоячого підшву випоре; з підвертом; з хитрощами; знає, де раки зимують; з хитринкою; і в ложці води не спіймаєш; і в ступі не влучиш; і нашим, і вашим; і нечистого перехитрує; круг пальця обведе; кругом пучки обкрутить; купить і продасть; лис Микита; лисом підшитий; мишами й кицями підпертий; на речах, наче на кобзі; на речах, наче на цимбалах;

на чужій голові горіхи розколює; підбитий бісом; подвійне дно; по крашанках пройде й жодної не роздавить; по кривому шляху поїхав; потайна собака; прикидається мерзлим індіком; продувна bestія; складний, як чортяка в мисочку; словом, як листом стеле; собі на умі; стара лисиця; старий вовк; старий лис; старого лісу кочерга; такий, що не встромить пальці в двері; три міхи хитрошів носить; уміє вийти з води сухим; уміє вискочити на суше; уміє впасти й не забитись; хитра bestія; хитра прогноза; хитра пташка; хитер, як хто інший (чорт); хитрий, аж олія з мармизи пливе; хитрий жук (жучок); хитрий, як біс; хитрий, як вовк; хитрий, як в'юн; хитрий, як лисиця; хитрий, як собака; хитрий, як собака за вечерею; хитрий, як старого лісу кочерга; хитрий, як чорт; хитрий, як шука; хитріше чорта; хитромудра bestія; хитрошів, як у мішку проса; чужими руками гадів ловить; чужими руками жар загрибає.

Приповідки: В бровах сам чорт ховається. Він у нас зовсім дурний: з чужого воза бере, а на свій кладе. Сюди гав, туди дзяв. Сюди хрестом, туди хвостом. Уміє погладити в той бік, куди шерсть лежить. Це з тих, що не говіють, а проскурку їдять. Де не перескочить, там перелізе. Де не перескочить, там підлізе. Лисячий хвіст, а не людина. Хоч дурний, так хитрий. Кудкудаче курка під бузком, а яйце несе в кропиві. Спить, а Химині кури бачить. Глухий, як скажеш “дай”, а як скажеш “на”, то чує. Дмитер-хитер: з'їв курку, а сказав, що полетіла. Лисів свідок — його хвіст. Хоч яка лисиця хитра, а он скільки жінок ходить у лисячому хутрі. На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балалайці. М'яко стеле, та твердо спать. На язиці мід, а під язиком лід. Писком риє, а хвостом слід замітає. Хвостиком виляє, а курей хапає. Дивиться лисицею, а думає вовком. Перехитрить і хитрих.

ХІТРО, витіювато, мудро, хитромудро,

*** сплетено витіювато; сплетено хитро; сплетено хитро-мудро.

ХИТРОМУДРИЙ, заковиристий, незвичайний, несподіваний, сракожопий (*грубе, нар.*).

ХІТРОЩІ, виверт, викрут, викрутас, хитрість, фінт.

ХИТРУВАТИ, СХИТРУВАТИ, біднитися, виляти (хвостом), виборсуватися, видурювати, викрутасити, викручуватися, вимантачувати, вимантачуватися, вимудровувати, вимудро-

вуватися, виплутувати, виплутуватися, витіювати, вициганювати, вишахровувати, дипломатничати, запобігати, затаювати, затуманювати, звомкати (навмисне), лебезувати, маневрувати, крутити, крутитися, лисичити, лукавити, лицемірити, маніпулювати (чим), микулити, микулитися, обскакувати (когось перехитрити), перехитряти, перечирвити (картярське), підвертатися (до кого), підстроювати, підєгорювати, підсокирюватися (набиватися хитрощами), плазувати (перед ким), прибіднятися, прибіднюватися (удавано), прибіднятися, придурюватися, прикидатися, умизгатися, упадати (перед ким), ухилитися, хитрити, хитромудрити, хімічити, циганити,

*** баляки підпускати; брати на “ура”; бути собі на умі; вдаватися до хитрощів; валяти дурня; вкратися в довір’я; виїжджати на чужих плечах; виїжджати на чужій спині; вискакувати сухим з води; виходити сухим (сухеньким) з води; вертіти хвостом; вести гру; вести тонку гру; вивідувати ума; виляти хвостом; витися лисом; влазити в довір’я; ~ в душу; втиратися в довір’я; гнати (гонити) Химині кури; говорити наздогад буряків; грати в граники (гранки); грати дурня (дурника); грати комедію; грати іншу роль; грати роль; грати казанську сироту; гратися в жмурки (піжмурки); гратися в ката й мишку; гратися в кузьмірки; гратися в навздогади; гратися в піддавки; гратися в піжмурки; гратися в хованки (хованку); даватися на хитрощі; діяти тихою сапою; діставати каштани з вогню; заговорювати зуби; замітати сліди; заплутувати сліди; затуманювати життя; звиватися в’юном; іти на хитрість (хитрощі); їздити зайцем (на транспорті); каламутити воду; корчити блазня, корчити дурника (дурня); корчити Лазаря; кривити душею; крутити, мов циган сонцем; крутити, мов швець шкурою; крутити словами; крутити харамана; крутити хвостом; крутити, як чорт греблею; крутити, як чорт дорогою; ламати комедію; лити крокодилячі сльози; ловити на вудочку (кого); ловити на гачок; ловити рибку в каламутній воді; мазати медом по губах; манити медяником; манити пряником; манити, як горобця на полюв; манити, як ката мишею; маніпулювати довірою; мішати горох із капустою; морщити з себе сироту; наводити полуду на очі; надівати маску; надівати (надягати) овечу шкуру; надівати личину; на козі під’їжджати (до кого); напускати каламуть; напускати туману; не давати навзнаки; ~ в

знаки; ~ знаку; ~ вигляду; не подавати виду; не показувати виду; обводити круг пучки; обертати круг пучки; обходити задніми дворами; перебиватися викрутасами; пересмикувати карту; перехитрити самого себе; перти тумана в очі; підлазити, як чорт під монастир; підпускати троянського коня; плести павутину (на кого); плести хитру павутину; плутати карти; плутати сліди; по кривому шляху поїхати; прибирати позу; прикидатися вовком в овечій шкурі; прикидатися дурнем (дурником); прикидатися казанською сиротою; прикидатися лисичкою (про жін.); прикидатися лисом (про чол.); прикидатися невинним; прикидатися невинним ягнятком; прикидатися овечкою; прикидатися святим та божим; прикидатися ягнятком; прикидатися дурнем (дурником); пролазити в шпарку; пролазити крізь вушко голки; пускати туман у вічі; пускатися на хитрощі; решетом у воді зірки ловити; робити з мухи вола; робити вигляд; робити з себе дурника (дурня); робити під виглядом (чого); робити під маркою; робити словесні викрутаси; робити тактичний хід; розігрувати спектакль; розставляти пастки; розставляти силця; розставляти тенета; сидіти між двох стільців; сидіти на двох стільцях; снувати павутиння (на кого); удавати дурника (дурня); удавати невинне ягня; удаватися до хитрощів; удавати фігля (фігляра); ума вивіряти; хвостом замітати сліди; хитрити хитрячка; хитрувати, як пес за вечерею; хитрувати, як циганка; ховати кінці в воду; ходити довкола; ходити кругом; ходити кругом та навколо; ходити навколо; ходити навкруг; частувати Хоминим чаєм.

Приповідки: Вудить рибу в каламутній воді. На словах милості просить, а за халявою ніж носить. Не бачить за деревами лісу. Приплітає коляду, щоб дали капусти. Говорить наздогад буряків, щоб дали капусти. Кланяється, щоб укусити за п'яти.

ХІДНІК, хідничка, хідничок, ходень, ходик.

ХЛЕБТАТИ (РІДИНУ), жлуктити, ковтати, лигати, сьорбати і сьорбати, хлєптати, хлєстати, хлєськати, хлєяти, хлєбєскати, щідити, цмулити.

ХЛІБ (ЗЕРНО), валки (скошений хліб), ворох, градобій (побитий градом хліб), градобоїця (*т.с.*), жито-пшениця, житостій, жниво (спілий хліб), збіжжя, зеренце, зернечко, зерничко, зерно, зернові, зернячко, злаки, злакові, колоски, колоскові, колосові,

колосся, кошаниця (скошений, але ще не обмолочений хліб), кошениця (*т.с.*), невіянка (невіяне зерно), новина (хліб нового врожаю), озимина, озимі, пашнина, пашниця, пашничка, покіс, покоси, полеглиця (полеглий хліб), поляжка (*т.с.*), пшениця-пашниця, сівбиця (зерно для сівби), травостій (хліб на пні), ужинок (зжатиий хліб), хлібостій, яровина, ярові,

*** багатий урожай; великий хліб (*т.с.*); всяка пашниця; золоте доріддя; намолотний хліб; невіяне зерно; хліб на пні.

Приповідки: Не той хліб, що надворі, а той, що в коморі. Ой пшениця-кошаниця — товарів паша.

ХЛІБ (СПЕЧЕНИЙ), балабух, балабуха, балабушечка, балабушка, балабушок, білан (білий хліб), біланчик (*т.с.*), білаш (*т.с.*), бухан, буханець, буць (невдалий хліб), вівсяник, глевтюк, глевтяк, глевчак, глев'як, гніздюк (невдалий хліб), горохв'яник, гречаник, жалов'яник (прісний житній хліб, що їдять у піст), жилавник (*т.с.*), жилованик (*т.с.*), жиляник (*т.с.*), житник, житняк, жованець (загорнений у полотнину жований хліб, який наші предки вживали замість соски для немовлят), забудька (забутий у печі хліб), забудьок (*т.с.*), закалець (хліб із закальцем), залепух (глевкий хліб), засадець (залишки тіста, яке останнім саджають у піч), засадчик (*т.с.*), засадчикок (*т.с.*), засадьок (*т.с.*), зліпинець (хліб, що під час випікання злипся з іншим), кисляк (кислий хліб), комісняк (солдатський хліб — *іст.*), кукла (жованець), кукурудзяник, малай (хліб з кукурудзи, гороху, проса), малимон (невдалий хліб), мартопляк (*т.с.*), маца (пасхальний прісний хліб у євреїв), мелай (малай), мелайник (*т.с.*), намішуваник (хліб у голодовку), насущний, насущник, опрісник, перепеча, перепічка, підпалок, підпа-лочок, плескач, плескачик, поскрібок (хліб, спечений з оскрібків тіста в макітрі), прісняк, прісняник, пухк'єник (солодке печиво), пшеничник, пшоняник, репаник (репаний хліб), сухар, сухарик, хлібєня, хлібєнятко, хлібєць і хлібєць, хліб-сіль, хлібчик, хліб'я, цілушка, черств'як, чорниш (чорний хліб), яшник,

*** буденний хліб; важений хліб (“Щоб не діждали ва́жений хліб їсти.” — побажання), важкий хліб; весільний хліб; хліб від зайця; горьований хліб; дармовий хліб; комісний хліб (солдатський — *іст.*); коміський хліб (*т.с.*); ласкавий хліб (милостиня); легкий хліб; легкі хліба; лёжаний хліб; лежачий хліб; насущний шматок;

обрядовий хліб; поминальний хліб; почесний хліб (під час сватання); проханий хліб; п'яний хліб; свайбовий хліб; свій хліб; святий хліб; хліб насущний; хліб з остюками; хліб, як сонце; хрестопоклінний хліб (у великий піст); чужий хліб.

Різновиди українського хліба: батон, батончик, булка, булочка, буля (*длт.*), бухан, буханець, буханчик, бухинка, бухиночка, вареник, варениця, варяниця, дивень (хліб у вигляді кільця, через яке наречений дивиться на гостей), калач, калачик, каленик (хліб з калиновими ягодами), книш, коврига, колобок, кольо (*длт.*), корж, коржик, короваєць, коровай, крачун (хліб, спечений на свят-вечір), легкодушник (хлібець для подавання жебракам, аби ті пом'янули померлого), лежень (весільний хліб), кренделик, крендель, маторжаник, млинець, оладок, орішки, оціпок (прісний плескач), паляниця, паляничка, пампух, пампуха, пампушечка, пампушка, паска, пасочка, печиво, пиріг, пиріжок, підпасичник (хлібець, що давали пастухові при першому весняному вигоні худоби на пастівник), плачинда (пиріг), плетеник (плетений хліб), плетінка (*т.с.*), хлібень, хлібина, хлібинка, хлібчик, хранзоля.

Частини хлібини: кусень, кусник, кусничок, окраєць, окрайчик, ошімок, підспідок (нижня шкуринка), цілушка, шкуринка, шкуринка, шмат, шматок, шматочок.

Приповідки: Грушка — минушка, а хліб кожен обід. З'ївши калач, берися знов до хліба. Житній хліб пшеничному калачеві дід. Калач приїється, а хліб ніколи. Клади перед людей хліб на столі, будеш у людей на чолі. Коли стало на хліб, то стане і на обід. Найсмачніший хліб од свого мозоля. Не хлібом єдиним живе чоловік. Хліб — усьому голова. Хліб наш насущний. Білаш — у кармаш, чорниш — у комиш (приповідка жебраків). Спекла мама буця, що не їстиме ні куця, ні цюця. Їж кисляки, заким будуть прісняки. Якби мама знала, яка в мене біда, вона б передала горобчиком хліба (з прадавньої пісні).

ХЛІБОРОБ (за рад. часів зневажливо), гречкосій, землерий, землероб, кріпак, колгоспник, куркуль, мужик, мужа, радгоспник, радгоспівець, рільник, свинопас, село (з ірон. відтінком), селяк, селянин, трудовенець, хуторянин, ферма (про дівчат-доярок, котрі пахли силосом),

*** в землі бабрається; волам роги крутить; волам хвости крутить.

Приповідки: Коли б не хлоп та не віл, то не було б і панів.

ХЛІВ, кошара, саж, хлівець, хлівина, хлівок, хлівчик.

ХЛОПЕЦЬ, козак, козарлюга, козаченько, козачина, легінь, лугарик (запорозький козак) молодіць, молодик, отрок, парубець, парубійко, парубок, парубча, парубчак, парубчисько, паруб'яга, переросток, півпарубок, підліток, хлоп ("Хлоп — як дуб". Б. Грінченко), хлоп'як, хлоня, хлопеня, хлопенятко, хлопець-друзяка, хлопак, хлопище, хлопійко, хлопко, хлопцюга, хлопча, хлопчак, хлопчатко, хлопчення, хлопченьатко, хлопчик, хлопчина, хлопчинка, хлопчинонька, хлопчиночка, хлопчисько, хлопчичок, хлопчище, хлоп'юга, хлоп'я, хлоп'яга, хлоп'як, хлоп'ятко, хлоп'ятчко, шугай (парубок), юнак,

*** бабин смик (парубок, який одружується зі старою жінкою); буйний молодець (*фольк.*); добрий молодець; молодий чоловік; сильна стать; славний козак; славний молодець; славний хлопець; хвацький хлопець.

ХЛЮПАННЯ, брьохання, жвахтіння, плескання, плескіт, плескотання, плескотіння, плюскання, плюскотання, плюскотіння, плюханя, хлипаня, хлюпаня, хлюпотання, хлюпотіння, чалапаня, чалапканя, чваканя, човканя.

ХМА́РА, хмара-громовиця, хмарина, хмаринка, хмарище, хмарка, хмаровиння, хмаронька, хмарочка, хмаровище, туча.

ХМА́РНО, насумрило, насурмонило, нахмарило, нахмарилося, похмурно, похмуру, хмарить, хмариться, хмурно, хмуру,

*** нагнало хмари; насунули хмари; облягло хмарами.

ХМИЗ, бурелом, вітровал, вітролом, ла́мань, ломаччя, суш, сушник, сушня, сушняк, трусок, хамло (*діал.*), хаш, хворост і хворост, хворостиння, хворостняк, хмизняк, хмизок, чагар (*діал.*), чагарник.

ХМІ́ЛЬНИЙ, захмелілий, охмелілий, підхмелений.

ХМУ́РИТИСЯ, насуплюватися, нахмарюватись, супитися, хмаритися,

*** нахмарювати чоло.

ХМУ́РО, насуплено, понуро, похмурно, похмуру, хмарно, хмурно, хмурувато.

ХОВА́ТИ (заховати), держати, законспіровувати, замас-ковувати, запломбовувати, засекречувати, затаювати, захищувати,

зашифровувати, зберігати, конспірувати, кри-тися, маскувати, переховувати, підховувати, пломбувати, приберігати, притикати, приткнути, приховувати, притаювати, таїти, тримати, утаювати, хоронити,

*** замітати сліди; за пазуху класти; не показувати на світ; повивати таємницею; тримати в схованці; тримати в сховку (сховищі); тримати під покривалом; укривати таємницею; ховати в іншому місці; ховати в кишеню; ховати в пазуху; ховати в скриню; ховати деінде; ховати за дверима; ховати за десятьма замками; ховати за сімома замками; ховати за трьома замками; ховати кінці; ховати кінці в воду; ховати під замок; ховати під покривалом; ховати подалі від людських очей; ховати подалі від людського ока; ховати подалі від стороннього ока; ховати подалі від чужого ока; ховати, як зіницю в оці; ховати, як зіницю ока.

ХОВА́ТИ (померлого), закопувати, хоронити, прощатися (з ким), відспівувати,

*** віддавати землі; ховати в землю; ~ в могилу; ~ в яму; віддавати останню шану; класти в труну; бити в похоронний дзвін; проводити на той світ; проводити на вічний спочинок; закопувати в землю; відсвічувати в церкві; проводити за останню межу; ~ за обрій; повертати в лоно землі; виносити ногами вперед; співати вічну пам'ять; класти в домовину.

ХОВА́ТИСЯ, СХОВАТИСЯ, берегтися (від кого), засідати (за чим), законспіруватися, закрадатися, замаскуватися, знищувати, засекачуватися, заховуватися, зашифруватися, маскуватися, конспіруватися, критися, оберігатися, оглядатися (на кого), остерігатися, переховуватися, підстерігатися, принишкати, пристерігатися, притаюватися, приховуватися, причаюватися, прищулюватися, прищурюватися, прокрадатися, стерегтися, схоронятися, таїтися, хиститися, хоронитися, чаїтися,

*** в нетутечках бути; жити під покровом таїни; закриватися у ніші; зариватися в нору; затаїти дух (духа); затамувати подих; купувати з-під поли; не наvertатися на очі; перестати дихати; притаювати дух; прищупити вуха; продавати з-під поли; прокрадатися кружма; сидіти в засідку (засідці); сидіти й не дихати; ховати голову в пісок; ховатися від людських очей; ховатися від людського ока; ховатися від стороннього ока; ховатися в кущі; ховатися в затінку; ховатися в притінку;

ховатися в шкаралупі; ховатися за спиною; ховатися за чужі спini (чужу спину); ховатися подалі від людських очей; ховатися подалі від людського ока; ховатися по криївках; ховатися по кутках; ховатися по куцах; ховатися по схронах; ховатися, як вовк за горою; ховатися, як миша в нору.

ХОДІТИ, байдати, байдикувати, блудити, блукати, бовтатися, бриндзати, бродити, бродяжити, брьохати, брьохатися, валандатися, вандрикувати, вертітися, вештатися, виляти, вистрибувати, виходжати, виходити, вишивати (про п'яного), віятися, волощожитися, волочитися, гарувати, гоцати, гупати, гуцкати, дефілювати (*ірон.*), дибати, дибуляти, дибцяти, диндати, диндигиндати, дрибзати, дригати, дримбати, дриндуляти, дриндяти, дринзяти, дріботати, дріботіти, дрібушити, дрібцювати, заходити, кандибати, кадиляти, каруселити, клешняти, клигати, ковилгати, ковиляти, коливати, колобродити, копотіти, кренделяти, кривуляти, крокувати, кружеляти, кружляти, крутитися, кульгати, ліндати, ліндзяти, ліндяти, лопотати, лопотіти, ляпотати, ляпотіти, льондати, мандрувати, марширувати, метатися, метляти, метушитися, микатися, мотатися, мотлятися, наближатися, навідуватися, накульгувати, никати, нипати, ницяти, нишкати, нишпорити, обнишпорювати, паляндрувати (*діал.*), переходжати, переходжувати, петлювати, петляти, підходити, плентати, плентатися, плутатися, походжати, походжувати, приходити, проходжуватися, рипатися, розгулювати, розходжати, розходжуватися, розходитися, скитатися, сновигати, снувати, совгати, совгикати, совдати, стрибати, сходитися, теліпатися, тинятися, товктися, топтатися, тупати, тупкати, тупотати, тупотіти, туптупкати (*дит.*), тупцювати, тупцяти, тюпотіти, хилятися, хожувати, чавкати (по грязюці), чавкотати, чавкотіти, чалапати, чалапкати, чалапкотати, чалапкотіти, чапати, чапчалапати, чеберяти, човгати, човгикати, чургати, шаландатися, шалатися, шамотатися, шаркати, шаркотати, шаркотіти, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швендятися, швиндяти, швиндятися, шкандибати, шкандиляти, шейкатися, шкательгати, шкин-тати, шкитильгати, шкітильгати, шкопиртати, шкорбати, шкутильгати, шлямбати, шлямпати, шлятися, шльопати, шмигляти, шнірїти, шнірїяти, шпацірувати,

дитячі пестливі: диб-диб, дибки-дибки, дибу-дибу, дибулі, дибуль-дибуль, дибуні, дибунечки, дибуночки, дибусеньки, дибусечки, дибусі, тпрутеньки, тпрутечки, тпруті, тупці-тупці, ходитоньки, ходуні, ходусеньки, ходусечки, ходусі,

*** бити байдики; бити ноги; бити чоботи; блукати в пітьмі; блукати в темряві; блукати по світах; верстати шлях; вертітися дзигою; вертітися колесом; вештатися по світу; виписувати мисліте (про п'яного); волокти (волочити) ноги; гаптувати стежку; гнатися по п'ятах; коливати з ноги на ногу; крутитися, як дзига; міряти голими п'ятами світ; міряти кроками; міряти ногами; міряти п'ятами; оббивати пороги; оббивати стежку; обчовгувати пороги; налягати на ноги; переставляти ноги; переступати ногами; пересувати ногами; плести кренделі ногами; плести ногами; плутати ногами; совати ногами; совгикати ногами; справляти швенді; тинятися дарма; топтати взуття; топтати втому; топтати дорогу; топтати землю; топтати ноги; топтати підошви; топтати слід; топтати чоботи; ходити валькувато; ходити вихилясом; ходити вервечками; ходити впорожні; ходити галасвіта; ходити гоголем; ходити голим; ходити з кутка в куток; ходити з підскоком; ходити колом; ходити кругалія; ходити кругасвіта; ходити кружка; ходити льондом (байдикувати); ходити на руках; ходити на своїх двох; ходити, не доходя, минаючи (*ірон.*); ходити перевальцем (перевалюючись); ходити перехильцем (перехильці); ходити під стіл пішки (про дітей); ходити піхтурою; ходити попідруки; ходити по світу; ходити по п'ятах; ходити по нишпорках; ходити розвалькувато (розвальцем); ходити стома стежками; ходити туди й сюди; ходити чвалаями; ходити, як коняка в замісі; ходити, як пес на ланцюгу; ходити, як Сірко на прив'язі; ходити, як собака на прив'язі; ходити, як пришитий (за ким); ходити, як цуцик.

Приповідки: Держитесь, як сліпий плота (ходить невідступно). Коли вже зайшов, то заходь.

ХОЛОД, дюдінька (*дит.*), дюдічка (*т.с.*), дюдя (*т.с.*), дюдька (*т.с.*), зазимки (перші осінні морози), зазимчак (*т.с.*), зазімки (холодна погода напровесні), зима, зимність, зимонька, зимонька-снігуронька, зімність, зюзя (*дит.*), кїпень, лють (сильний холод), кипінь (*т.с.*), кришиниця (лютий мороз), морозенко, морозище, морозяка, одзимок (затяжне танення снігів навесні)

при холодному вітрі), остуда, питень, призимки (ранні зимові холоди), прохолода, свіжість, студениця, хвища, холодина, холодище, холоднеча, холодок, холодочок, холодрига, хуга, *** зима морозова; козацький мороз; могильний холод; мороз, аж дух захвачує (захоплює); мороз, аж зорі скачуть; мороз, аж іскри скачуть; мороз, аж скалки скачуть; мороз, аж скрипить; мороз, аж шпари заходять; мороз, як у забій б'є (день проз день); собачий холод; собаку не вдержиш; холод, наче перед Різдом; холод, хоч вовків ганяй; ~ хоч собак ганяй; ~ хоч псів гони.

Приповідки: Так холодно, що якби не вмів дрижати, то вмер би. Оце мороз з очима! (див. ще “мороз”). Холодно (в хаті), хоч собака в ями. Холодно в хаті, хоч вовків ганяй (гони).

ХОЛОДНО, морозно, прохолодно,

*** і собаку не вдержиш; хоч вовків гони.

ХОЛОДІЛЬНИК, льодовник, льодярня, морозильник, морозильня, морознік, рефрижератор (на колесах).

Приповідки: Чорта можна заморозити. (див. ще “пог-ріб”).

ХОЛОДНИЙ, арктичний, вистуджений, зазимкуватий, зазімкуватий, замерзлий, затінковий, зимний, зимовий, зимушний, зимушний, зімний, зімникуватий, зімничуватий, зімовний, крижаний, крижинистий, ледяний, льодовитий, льодяний, мерзлий, мерзлотний, морозний, морозовий, морозявий, морозяний, москальський (холодний північно-східний вітер), обморожуючий, північний, промерзлий, проморожений, прохолодний, прохолоднуватий, студений, студливий, холодненький, холоднесенький, холоднісінький, холоднуватий, холоднючий, холоднющий, холодюга, холо-дюка.

*** дихає холоднечею.

ХОРОБРИЙ, безбоязкий, безбоязливий, безбоязний, безоглядний, безстрашний, безстрашник, безшабашний, безша-башник, буй-тур, буревісний, буревісник, витязь, відважний, відчайдух, відчайдушний, відчайдушник, відчайний, відчаюга, відчаюх, відчаяка, герой, геройський, джигіт, доблесний, завзятець, завзятий, загонистий, зважливий (зважується на подвиг), звитяжець, звитяжний, зух, лихацький, лицар, людокрил, молодецький, мужній, небій (*діал.*), небой (“І небоя вовки їдять”), небоязкий, небоязко́, небоязливий, небоян, невмирайло, недро́га, нелякливий, неполохливий, не́страх, несхитний,

одчай-голова, одчайдух, одчайдушний, одчайний, одчаюга, одчаяка, орел, отряха (*diac.*), отряхуватий, паливода, палисвіт, побіденний, побіденник, рицар, рицарський, рішучий, рубака, сміливець, сміливий, сміливоокий, смілий, сміляк, смільчак, у́гара, хвабрий (“Тоді баба хвабра, як на печі”), хват, хвацький, хоробренський,

*** відірви та покинь; в пекло полізе; готовий іти в огонь і воду; з живчиком та перчиком; знається з відвагою; і чорт за брата; і чорт не брат; і чортові не брат; на голі шашки полізе; на ніж піде; негасима свічка; не дасть собі в кашу наплювати; не заяча кров; не з заячого пуху; не з лякливих; не з лякливо-го десятка; не знає вагань; не знає страху; не з полохких; не з полохливих; не з полохливого десятка; не ламається в колінах; не лякливо-го десятка; не лякливо-го роду; не полохливого роду; не страхополох; не страхопуд; не страшків син; нікому кроку не уступить; піде в вогонь і в воду; самому чортові брат; самому чортові брат і сват; самому чортові в зуби полізе; самому чортові на роги полізе; сам чорт за брата; сам чорт не брат; твердий, як скеля; хвацька душа; хоробра душа; хоробре серце; хоробрий, як сокіл; хороброго десятка; хороброго племені; хороброго роду; чортові не брат.

Приповідки: Йому й море по коліна. Йому й море по пупа. Не боїться ні тучі, ні грому. Не боїться ні хмари, ні чвари. Ні чортів, ні богів не боїться. На печі то й баба хоробра. Чи сьак чи так, не боїться козак. Про нього слава на весь світ стала.

Примовки хоробрих: Або пан, або пропав! Чи пан, чи пропав, двічі не вмирати! Раз у рік Великдень! А була не була! Хоч на час та навскач! Чи вмер, чи повиснеш — раз мати родила! Страхи — не ляхи!

ХОРОШИЙ, винятковий, гарний, добірний, добрий, добрячий, добротний, знатний, зразковий, казковий, красний (рідше), лепський, ловкий, надзвичайний, найкращий, найліпший, неабиякий, незвичайний, незлий, незрівнянний, неперевершений, неповторний, непоганий, офітний, першорядний, першосортний, першоякісний, пишний, прегарний, предивний, прекрасний, прехороший, пречудесний, пречудовий, путній, путящий, файний, хосний, чарівний, чудесний, чудовий, чудовний,

*** вишого гатунку; вишого сорту; першого гатунку; першого сорту; як дзвін, очей не відведеш.

ХОТІТИ, ЗАХОТІТИ, багнути, бажати, бажіти, благоволити, волити, воліти, жадати, забагнути, забагти, забажати, забандюрити, забандючити, заблаговолити, зажадати, замірятися, заохочуватися, запрагнути, збиратися, зволити, згоряти (від нетерплячки), лаштуватися, мріяти, намірятися (щось робити), нетерпеливитися, підбиратися, побиватися (“На червоні чоботята побиваються дівчата”), прагнути, розохотитися, труситися (до чого), хотітися, хоч-нехотя, хоч-нехоч, хтіти, *** висловлювати бажання; горіти бажанням; захотіти пташиного молока; згорати від нетерплячки; руки засвербіли; палати бажанням; слинки (слину) ковтати; слину пускати; хотіти аж-аж-аж; хотіти до різачки.

Приповідки: Спить і в сні бачить. Захотів печеної криги. Захотів смаженого льоду. А йому в одну душу: дай! Захотіла муха злого духа. Хочє до чиряків та ще й болячки. Не хоче, як кобила вівса. Не хоче, як коза сіна. Не хоче, як старець гривні.

ХОТІТИСЯ, ЗАХОТІТИСЯ, багнутися, бажатися, бабгатися, забагнутися, забагтися, забажатися, забандюритися, забандючитися, заблаговолитися, забогарадитися, загорітися (“загорілось йому”), закортіти, закортітися, замандюритися, заманутися, заохотитися, запотребитися, заюхторитися (*від.*), кортіти, мріятися, мріятися-прагнутися, нетерпеливитися, підмиває (“так і підмиває зробити”), пориває (*т.с.*), прибандюритися, примандюритися, припекти, приспічити, тягне (на що), хтітися,

*** аж проситься; аж слина котиться; бере нетерплячка; бере хіть; біс сіпає за язик; біс смикає за язик; до жаги приспіло; душа поривається (рветься); жилка не присохла (ще хочеться); кортячка напала; кортячки насіли; на язиці вертиться (хочеться сказати); на язиці висить; непосидячка бере; нетерпець бере; не терпиться; нетерпій напав; нетерплячка взяла; охота взяла; припала охота; проситься на язик (сказати); розбирає нетерплячка; розбирає охота; розгорілися очі; так і кортить; так і підкидає; так і підмиває; так і тягне; хіть бере; хочеться аж-аж-аж; хочеться, аж горить; хочеться, аж жижки сіпає; хочеться, аж жижки трусяться (трясуться); хочеться, аж за язик смикає (щось

сказати); хочеться, аж ноги сверблять (танцювати); хочеться, аж ноги трусяться (*т.с.*); хочеться, аж очі горять; хочеться, аж пищить (заміж); хочеться, аж під п'яти пече; хочеться, аж п'яти сверблять (іти); хочеться, аж руки горять (до роботи); хочеться, аж руки сверблять; хочеться, аж руки чешуться (вдарити); хочеться, аж свербить; хочеться, аж слина котиться; хочеться, аж слина на кінчику язика; хочеться, аж слина по губах тече; хочеться, аж слина покотилася; хочеться, аж страх бере; хочеться, аж тріщить; хочеться, аж у ноги лоскоче; хочеться, аж шкура болить; хочеться, аж шкура горить; хочеться, аж шкура тріщить; хочеться, аж язик чешеться (сказати); хочеться до аж-аж; хочеться до не можу; хочеться до сліз; хочеться, мов за поли тягне; хочеться, мов перед смертю; хочеться, ніби шнурком тягне; чорт сіпає (смикає) за язик (хочеться сказати).

Приповідки: Аж вуха пухнуть (хочеться курити). Кому що, а тобі хочеться. Як хочеться! Заманулося мерзлого в Петрівку. Кортить котові сало, та високо бантина. Захотілось бабі ра-ків — продала корову. Його потягло (на що).

ХРЕБЕТ, скелет, хребетина,

*** становий хребет; хребетний стовп.

ХРЕЩАТИЙ, хрестовий, хрестовинний, хрестоподібний, хрестоцвітний, хрещастий, хрещатенький.

ХРЕЩЕНИЙ І ХРЕЩЕННИЙ, похресник, фін (*diал.*), хрещеник, *** мир хрещений; хрещена дочка; хрещена мати; хрещена сестра; хрещений батько; хрещений брат.

ХРИПКІЙ, охриплий, охрипкуватий, хрипкуватий, хрип-ливий, хриплий, хрипкоголосий, хрипотючий, хрипкоголосий, хрипкуватий, хрипоголосий, хриплуватий, хрипуватий, хрипун, хрипучий.

ХРИСТИЯНИН, хрестоносець, хрещений, христовий, христолюбець, христолюбивий, христролюбний.

*** Християнська душа; Христова віра; Христолюбиве воїнство.

ХРОБАК, черв'як, хробачок, черв'ячок.

Приповідки: Триматися, як хробак у яблуку.

ХРОКАЛО (риб.), бовт, бовтало, полохало, хрокач.

ХРОПІТИ, ХРОПТІ, підвивати, харкотати, харкотіти, харчати, хур-хурукати, хурчати,

*** хропіти на всі завертки.

ХРУПАТИ, хруммати, хрумкати, хрумкотати, хрумкотіти, хрумтати, хрумтіти, хрум-хруммати, хрумчати, хрупати, хрупостати, хрупостіти, хрупотати, хрупотіти, хрускати, хрускотати, хрускотіти, хрустіти, хрусь-хруськати, хрущати.

*** хрумкотіти (хрускотіти) на зубах; хрущати на зубах.

ХРЯЩ, хрящик, хрящовий, хрящовина, хрящовинний, хрящоподібний, хрящуватий.

Приповідки: І яка лиха година стукає. (О. Вишня)

ХТОСЬ, хто-небудь, хто-не хто, хтось-то.

ХТО-ЗНА, невідь-хто, хто-небудь, чортзна-хто, можливо, сумнівно, може, навряд,

*** циганка наворожила, п'ятдесят на п'ятдеся, тет-а-тет, біс бабка знає.

ХУДІЙ, анемічний, безтелесий, безтілесний, видра (худа жінка), видря, віснаглий, виснажений, висохлий, вихуділий, вузькозадий, вузькотілий, глистуватий, глистяк, гострокостий, дистрофік, дохляк, дохляка, дохлякуватий, доходяга, драбинчастий, драбиняк, дравбинястий, драбинячок, жердинистий, жердинястий, жуплякуватий, зазимований (про худобу після зимівлі), засмоктаний, захарчований, захилий, захлялий, захуджений, збідований, здихля, здихляк, здихлякуватий, здихлячина, здохлена, здохлина, здохля, здохляк, здохляка, зниділий, кандибистий, кістлявий, кістякуватий, костомашистий, кощій, кошавий, марний, малокровний, маслакуватий, недокрівний, обезжирений, огудий, огудинистий, охлялий, реберчастий, ребрастий, ребристий, ребруватий, рідкопечий, сохлий, сахаристий, сухенький, сухий, сухокостий, сухолиций, сухоплечий, сухо-ребрий, сухоребрик, сухорлявенький, сухорлявий, сухостійний, сухотілий, сухуватий, схудлий, тендітний, тонкостанний, хирлявий, хирляк, хлялий, худавий, худенький, худесенький, худий-худючий, худий-худющий, худина (про худобу), худісінський, худокостий, худорба, худорбастиий, худоребриий, худорідний, худорлявенький, худорлявий, худощокий, худюк, худюсінський, худючий, худющий, худяк, худячок, шкелет, щуплий, щуплявий, щупляк,

*** аж очі позатягало; висох на пужално; висох на сухар; висох на тараню; висох на шабатурку; висох на шкураток; від вітру

точиться; живі мощі; живіт до спини присох; живіт до хребта присох; звівся на нінащо; звівся на свічку; звівся на скіпку; звівся на швайку; з лица спав; змарнів, як полова; знидів на нявку; з присохлим животом; зсохся в опеньок; зсохся на корінець; зсохся на мумію; зсохся на шабатурку; і половини немає (схуднув); кілок кілком; кістки та шкура; кості, обтягнуті шкірою; лантух з кістками; лантух з маслаками; ледве душа тримається в тілі; на одних жилах держиться; на себе не схожий (такий худий); наскрізь світиться; одна душа лишилась; одна тіль залишилась; одна худорба; одні кістки та шкура; одні кості та шкіра; одні кості шкірою обшиті; одні лопатки стирчать на спині; одні маслаки; одні мощі; одні очі блищать; одяг, як на кілку; очі повтягало; перевівся нінащо; перепався на смик; перепався на сухар; пішов у журавлину породу; пішов у кості; позбувся жиру; показує ребра; ребрами світить; сама снасть; сама худорба; самі вуха та зуби; самі кістки; самі кістки та жили; самі маслаки; сам на себе не схожий; спав жир; спав з лица; спав з тіла; спав на виду; спав на лиці; спав у тілі; стягнувся на нитку; сухар сухарем; сухий, як вишкварка; сухий, як дошка; сухий, як опеньок; сухий, як перець; сухий, як скіпка; тільки живий та теплий; тільки тіль зосталася; тонкий, як джигіт; тонкий, як тернина; торохтить ребрами; ходячий мертвець; ходячі мощі; хоч за вітром пусти; худий, аж кістки торохтять; худий, аж світиться; шкірка та дірка; штани не держаться; як бадилина; як висмоктаний; як воляча жила; як вухналь; як в'ялена тараня; як дошка; як драбина; як жердина; як з гробу встав; як зелена трясця; як з хреста знятий; як лелека; як коцюба; як кочерга; як огудина; як очеретина; як свічка; як скіпка; як скракля; як сухий гриб; як сухий пеньок на дорозі; як тернова шпичка; як тичка; як тріска; як хворостина; як хлудина; як хорт; як цигарковий папір; як шука;

Приповідки: Душі більше, ніж тіла. Дмухни — й похилиться. Дмухни — й розсиплеться. Звівся ні на те, ні на се. Його хоч до сала прив'яжи, то все буде драбина. “Чого ти, зайчику, такий худенький?” “Того, що всім питки подаю”. Не завидуй худорбі, доведе Бог і тобі. Самі кості на помості. Як у нього ще дух держиться? (кажуть про дуже худого). (див. хирлявий).

Х

ХУДО́БА, тварини, товар, худібка, худібонька, худібчина, худібчинка, худобина, худобинка, худобка, худобонька,

*** велика рогата худоба; голландська худоба.

ХУДО́ЖНИК, живописець, майстер, маляр, мистець, митець,

*** вільний художник; класний художник (*іст.*), майстер своєї справи; художник в своєму ділі; художник по натурі; художник свого діла; художник слова; художник сцени; художник у душі.

ХУДО́ЖНИЙ, декоративний, естетичний, мистецький, прикладний, художницький,

*** художнє слово; художнє ткацтво; художній свист; художній фільм; художня література; художня передача; художня самодіяльність.

ХУЛІ́ГАНИТИ, безчинствувати,

*** валяти дурня; клеїти ~; ганяти ~; робити дурниці; корчити дурня; грати ~.

ХУ́ПІР, однодворка, хутірець, хутірок.

Ц

ЦА́ПА, дибки, сторч, цапки, цапком,

*** скакати цапа; ставати цапки.

ЦАР, цар-батечко, цар-батюшка, царик, цариця (ж.р.), цариха (*т.с.*), царьок,

*** Цар всесвітній; Цар небесний; цар тьми; Цар царів;

Приповідки: Без царя в голові. За царя Гороха, як людей було трохи. За царя Панька (Тимка), як була земля тонка. За царя Хмеля, як людей було жменя. Нема царя в голові.

ЦАРЕ́ВИЧ, царенко, цареня, царенятко, царівна (ж.р.), царя, царятко.

ЦВІ́РІНЬКАТИ, вицвіркувати, цвіготати, цвірготати, цвірінчати, цвіріньчати, цвіркати, цвіркотати, цвіркотіти, цвірчати, цвікати.

ЦВІ́СТІЙ, квітнути, квітувати, красувати (про хліба), красуватися (*т.с.*), процвітати (*перен.*), розквітати, розцві-тати.

ЦВІТ, квіт, квіти, квітіння, квітка, квітки, квітонька, квіточка, квіття, косиця (*діал.*), красочка, цвітіння, цвітінь, цвіття, чічка,
*** липовий цвіт.

ЦИГА́РКА, бичок (недопалок), димовуха, косячок, недокурок, недопалок, одна (перен.: “Закуримо по одній”), самокрутка, сигара, сигарета, сигаретка, цигарочка, цигаряка,
*** козяча ніжка.

Приповідки: Цигарка з рота не випадає.

ЦИТА́ТА, випис, витяг, уривок.

ЦІДІ́ТИ, виточувати, виціджувати, вточувати, вціджувати, наточувати, націджувати, переточувати, переціджувати, точити,
*** точити крізь зуби.

ЦІКА́ВО, інтeресно,
*** аж страх знать.

ЦІЛИ́ТИСЯ, влучати, лучити, поціляти, цілити, ціляти.

ЦІЛКО́М, абсолютно, весь, всуціль, гамузом, досить, достатньо, зовсім, спóвна і сповна́, повністю, усе, уповні, цілковито, цілком, цілкома.
*** без залишку; до лоти, до цурки; до голови; від голови до п'ят; з голови до п'ят; з голови аж до ніг; з голови аж до п'ят.

ЦІЛУВА́ТИСЯ, чоломкатися, цьомкатися, цьоматися, лизатися.

ЦІЛЮ́ЩИЙ, живлющий, живлючий, живуший, живодайний, оживляючий,
*** оживляюча волога (*жарт.*); горілка, адамові слізки; живиця; оковита.

ЦІ́ННИЙ, значимий, вартісний, вартний, високоцінний, коштовний, дорогоцінний, стійний.
*** вартий уваги; цінний подарунок; на вагу золота; на (по) дорозі не валяється; на вулиці ~; на смітті ~; долі не валяється.

ЦІПЕНІ́ТИ, залякати, клякнути, коліти, оклякати, уклякати.

ЦІПО́К, кий, кияра, бич, битка, кийок, дубина, довбня, довбешка,
*** міліцейський кийок.

ЦМО́КАТИ, клокати, плямкати, цмакати, цмокотати, цмокотіти.

ЦО́КАТИ, дзвеніти, цокотати, цокотіти.

ЦУРА́ТИСЯ, сахатися,
*** держатися на відстані.

Ч

ЧАВУ́Н (ПОСУД), баняк, банячок, казан, казанець, казанок, казаночок, казанчик, чавунець, чавунок, чавунчик.

ЧА́РКА, келишок, чарупина, чарупинка, чарчина, чарчинка, чепуруха (*жарт.*).

ЧАРОДІ́Й, авгур (жрець у Стародавньому Римі, який вішував майбутнє на підставі пташиного льоту або співу), астролог, баба (знахарка), баба-повітруля; баїльник (від баяти — *заст.*), баяльник (*т.с.*), бог (бойківське), ведун (*заст.*), відун (*т.с.*), відьма (од “відати”), відьмар, вістун, віщий, вішун, волф (*заст.*), ворож (*діал.*), ворожбит, ворожей, ворожець, ворожиль, ворожій, ворожка (ж.р.), гадач, гад’єр (*діал.*), галдовник, голдовник, екстрасенс, заклинач, замовець і замовець (замовляння), заморока (чарівниця), звіздар (по зорях віщує), зеленщиця (травознай), знаник (знахар), знатник і знатник, знахар, знахорка (ж.р.), знахур, коренщиця (на корінні ворожить), кореньниця (*т.с. застар.*), кудесник (*старосл.*), маг, маноцівник, медіум, мольфар (*діал.*), мудрий (*гуц.*), обавник, оракул (*іст.*), примівник (знахар), прозорник, прозорливець, промислитель (*т.с.*), промівник (*т.с.*), пророк, спірит, тайновидець, тайнодій, тайнознавець, травознавець, травознай, характерник (у запорозьких козаків), химородник, хмарник (чарує хмари, щоб був дощ або перестав), чаклун, чарівник, чарівниченко, чародієць, чародійник, черединниця (відьма), чередільниця (*т.с.*), чорнокнижник, чудодій, чудодійник, чудотвор, чудотворець, шаман (у племен, де є культ духів), шептій, шептун, шептуня (*жін.*), шептуха (*т.с.*), ясновидець, ясновидючий,

*** маг і чарівник; маг і чародій; маг і чудодій.

Приповідки: Той, що з нечистою силою знається. Той, що з чортами знається. Що чарівник зіпсує, знахар направить. Навчить біда ворожити, як нема що в рот вложити.

ЧАС, година, годинка, годинонька, годиночка, доба (узагальнене: важка доба), дозвілля (вільний час), лихоліття, пора, ро́ки і роки́, тривалість, часи (пора), часина, часинка, часиночка, часоплин, часолет, часочок,

*** важкий час; великий час; вечірній час; вечірня година; визначений час; вільний час; глухий час; гулящий час; давноминулий час; декретний час; добрий час; довгий час; зоряний час; інший час; лихий час; короткий час; малий час; минулий час; місцевий час; надробочий час; найближчий час; наш час; нічний час; недалекий час; недобрий час; останній час; остання година; певний час; передминулий час; переломний час; позаробочий час; пори року; робітний час; робочий час; свій час; світлий час; середній час; сонячний час; скрутний час; слухний час; смертний час; смутні часи; столичний час; теперішній час; тривалий час; час прощання; час смерті.

ЧАСТІНА, відріз, грудка, грудомача, грудочка, деталь, долька, кавалок, крихітка, крихіточка, крихотулечка, крихотулька, крихта, кусень, лагмет, міра, окраєць, крайчик, пайка, скибка, скибочка, складник, фрагмент, частинка, частка, часточка, шмат, шмата, шматина, шматинка, шматка, шматок, шматочок, шматуряка.

ЧАСТО, безперервно, безперестань, безугавно, безупинно, зчаста, невряди-годи, густо-часто, незрідка, нерідко, пос-тійно, почасти, почасто, місяцями, роками, тижнями, частенько, частісінько, часто-густо, щогодини, щогодинно, щодаки, щодакино, щоденно, щодень, щодня, щокварталу, щоквартально, щомиті, щомить, щомісяця, щомісячно, щоночі, щоранку, щорічно, щороку, щосекунди, щосекундно, щотижнево, щотижня, щохвилини, щохилинно, щохвилі,

*** без пауз; без перерви; багатьма нападами; вдень і вночі; денно і нічно; день крізь день; день проз день; день у день; кожного дня (тижня, року і т.д.); кожної години (секунди, хвилини і т.д.); місяць у місяць; не раз; не раз і не два; не раз і не двічі; не раз, не два; ніч у ніч; раз за разом; раз поз раз; раз поміж раз; раз по раз; раз у раз; рік од року; рік у рік; часто-густо; що божий день; щодень божий.

Приповідки: Ходить, як піп по церкві.

ЧАСТУВАТИ, вшановувати, пошановувати, поштувати, пригошати, пригощувати, шанувати,

*** ділити хліб-сіль пополам; ділити хліб і сіль; саджати на покуті; частувати, як дорогого (найдорожчого) гостя; частувати, як на весіллі.

ЧВА́НИТИСЯ, РОЗЧВА́НИТИСЯ, бахвалитися, бичитися, брикати, бришкати, бришкатися (“Ти не бришкайся!”), бундючитися, бундячитися (*pid.*), великоноситися, величатися, вельбучитися, викаблучуватися, виламуватися, винашуватися, виноситися, випендрикуватися, високоумствувати, вихвалитися, вихрити, вичванюватися, возгорджатися, гиндичитися, гогошитися, го́рдити, гордитися, гордувати, гордуватися, гоноритися, гонорувати, гороїжитися, дженджуритися, джинджуритися, дутися, жабитися, жужулитися, загордитися, загордіти, загордувати, задаватися, зазнаватися, занóситися, запаніти, запишатіти, запишатися, запишнитися, зарозумітися, згордіти, індичитися, їжачитися, кістричитися, козиритися, кокоїжитися, кокошитися, комизитися, корзитися, костричитися, коцюбитися, кошитися, кукурічитися, надиматися, надуватися, нестися, осьмикати, осьтоякати, ощетинюватися, паляничитися, па́нитися, паношитися, пі́зитися, пиндитися, пиндючитися, пирожитися (“Коли не пиріг, то й не пирожися”), пишатися, пишнитися, погорджувати, приндитися, при́щитися, п’ястися, розбундючуватися, розкокошуватися, розпаношуватися, розпишатися, самозвеличуватися, самолюбствувати, фанфаронити, фараонити, фараонитися, фасонити, фраеритися, фудулитися, хвертувати, хвинтити, хизуватися, хорохобитися, хорохоритися, чванькувати, шикувати, якати,

*** братися фертом попід боки; бундючитись, як великодняя паска; бути високої думки про себе; вважати себе пупом землі; величатися, як порося на орчику; величатися, як свиня в барлозі; величатися, як свиня в дощ; величатися, як чумацька воша; вернути (відвертати) морду; вернути носа; вернути пику; вернути рило; вернути фізіономію; виламуватись, як суха кака на паличці; випинати своє “я”; випинати груди; випинати свою особу; виражати погорду; високо літати; високо нестися; виставляти високі пороги; віддимати (віддувати/ воло; відквашувати губи; відставляти губу (губи); возноситися в гордині; гнути кирпич; гнути козиря; гнути фасон; держати фасон; дерти голову; дерти голову, як попова кобила; дерти кирпич; дерти носа; дерти носа до неба; дивитися впівока; дивитися зверхньо; дивитися звисока; дивитися згорда; дивитися згори вниз; дивитися зизом; дивитися з погордою; дивитися оскілками; дивитися чортом; дуги губу;

дути морду; дутися, як шкурат на огні; завертати носа; загинати губу; задирати кирпу; задирати носа; задирати хвіст; заноситися розумом; запишати губу; і через губу не плювати; їжити чупер; кирпити носа; козиритися півнем; копилити губу; копилити носа; кривити рот (на кого); кумом короля бути; набивати пиху; набивати собі ціну; набиратися панської пихи; надимати (надувати/ кишку; надиматися з гордощів; надиматись, як жаба на купині; надиматись, як жаба проти вола; надиматись, як міх; надимати щоки; нестись угору; носитися, як з бандурою; носитися, як дурень з торбою; перевчитися на один бік (стати зарозумілим); пиндючити морду; пиндючити ніс; пишати губи; піднімати носа; плювати з високого дерева (на кого); поводитися зарозуміло; показувати норів; показувати пиху; почуватися некоронованим царком; примазуватися до слави; розквасити губи; розпускати морду; розпускати писок; розпушувати хвоста; сидіти вище свого пір'я; спинатися на котурни; ставати в позу; ставати на котурни; ставити з себе пиндика; строїти комизу; триматися гордовито; триматися зарозуміло; триматися зверхньо; тримати хвоста пістолетом; трясти кишенею (хизуватися багатством); удаватися в пиху; у хмару заходити; ходити гоголем; ходити козирем; ходити кокошем; ходити королем; ходити павичем; ходити павою; ходити півнем (півником); ходити тузом; ходити фертом; через гріб плювати; чхати по-панські.

Приповідки: Величається, як заєць хвостом. Величається, як попада на весіллі. Знайте нас, що ми голі та в жупані ходимо! Кирпа вгору! На лободі кизяк! Не бачила розкоші свиня, той саж за палац здався! Не задавайтесь на крупу, бо в решеті дірка.

ЧВЕРТКА, чверть, чекушка (про горілку), четвертина, четвертинка, четвертушка,

*** четверта частина.

ЧЕРВОНІЙ, багровий, багровий, багрово-червоний, багрянний, багрянистий, буро-червоний, буряковий, бурячковий, густо-червоний, брунатно-червоний (червіньковий), китайковий, кривавий, криваво-червоний, кров'янистий, обагрений, полум'яний, рубіновий, темно-червоний, червений, червіньковий, червчатий, черлений, червонастий, червоненький, червонесенький, червонісенький, червонобокий, червоно-бурий, червоноверхий, червоноверхній, червоновидий, червоногрудий,

червоно-китайковий, червонокрилий, червонолиций, червономордий, червононогий, червонопикий, червонуватий, червонявий, червонястий, черчатий (*диал.*), черчиковий (*т.с.*), шарлаховий (яскраво-червоний), яскраво-червоний, ясно-червоний,

*** зловісно червоний; налитий кров'ю; червоний залізняк; червоний перець; червоний, як буряк; червоний, як вогонь; червоний, як жар; червоний, як мідь; червоний, як монастирський кавун; червоний, як рак; червоний, як рак в окропі; червоний, як рак печений; як на кір горить (про хворого).

Переносні (часів рад. імперії): червона армія; червона валка; червона гвардія; червона дошка; червона кімната; червона субота; червоне козацтво (України); червоний козак; червоний куток; червоний партизан; червоний прапор (перехідний), червоний слідопит; червоний терор.

ЧЕРВ'ЯК, гробак, гробачок, робак, робацтво, робачок, хробак, хробацтво, хробачня, хробаччя, черв, червак, червачня.

ЧЕРЕВО, жлукто, пузило, пузо, пузце, пузяка, утроба, черевце.

ЧЕРЕП, голошкі, голошок.

ЧЕРЕП'ОК, черепки, черепочок, черепушечка, черепушка, череп'я, череп'янка.

ЧЕРНЬ, безголосий, бидло, гречкосій, колгосник, кріпак, мужва, мужик, підніжок, раб, смерд (*іст.*) хлоп,

*** варшавське сміття (образно); грязь Москви (Шевч.).

ЧЕРПАТИ, брати, вичерпувати, вихлюпувати, зачерпувати, набирати, набрати, черпнути, черпнути.

ЧЭСНИЙ, безвадний, бездоганний, великочесний, велично-чесний, добродішній, непідкупний, непродажний, праведний, правдивий, послідовний, правильний, принциповий, святий, совісний, християнин, чесняк,

*** бездоганно чесний; дивитися тверезими очима; дивитися правді в лице; ~ в очі; ~ в обличчя; з совістю; людина совісті; не ламає очі; слово не розходиться з ділом; стоїть на вірній (правильній) дорозі; стоїть на вірному шляху; стоїть на правильній стежці; стоїть на чесних позиціях; стоїть на чесній платформі; стоїть на чесній точці зору.

ЧЕСТЬ, пошана, шана, шаноба.

ЧИЙ, абичий, будь-чий, чий-будь, чий-небудь, чийсь,

*** чий би не був; чий би то не був.

ЧІННИЙ, дійовий, діючий, діяльний,

*** діюча армія; діючий вулкан; чинне законодавство; чинний закон.

ЧІСТИЙ, начишений, очищений, почищений, перечищений, прочищений, чистенький, чистесенький, чистісінький, чистюлька,

*** дуже чистий; жилавий понеділок (*церк.*); мов вилізаний; чистий, як скло; чиста брехня; чиста неправда; чиста (справжня) провокація; чистий понеділок (*т.с.*); хоч голову мий; як вилізаний язиком.

ЧІСТИТИ, видраювати, вимивати, вичищати, вишкрібати, драїти, зачищати, зчищати, перечищати, підчищати, прочищати, шкребти.

ЧИТАТИ, зачитувати, зачитуватися, зубрити, зчитувати, ковтати (*перен.*), перечитувати, підчитувати, прочитувати,

*** читати алілуя; читати апостола; читати Біблію; читати в душі; читати в серцях; читати Євангеліє; читати молитву; читати на сон грядущий; читати отче наш.

ЧІХАВКА, начха, чхання, чих.

Приповідки: На кожен чих не напасеся.

ЧІПКІЙ, беручкий, в'язкий, хваткий, цупкий, чіпкохвостий.

ЧПЛЯТИСЯ, ПРИЧЕПІТИСЯ, виснути (“Ну, чого ти виснеш!”), вчепитися, в'язнути, допоминатися, заважати (кому), заповзятися (на кого), зариватися (до кого), зачіпати, липнути, лізти (в очі), набиватися, набридати, навриплюватися, навріплюватися, нав'язуватися, надоїдати, надокучати, накараскуватися, налазити (на кого), намагатися (на кого), нападатися, наповратитися, напосідатися, напускатися (на кого), нарізатися, нарізуватися, насідатися, настирюватися, начіплюватися, начіплятися, очепитися, очепіритися, під'ялдикувати, прив'язатися, прив'язнути, прикараскуватися, приклепатися, прилипати, прип'явкуватися, прип'ястися, присікуватися, присіпуватися, прискіпуватися, присобачуватися, приставати, сікатися, скіпатися, уїдатися, уп'ястися, усвірпитися, ухопитися, учепитися, учепіритися, чіпати, чіпатися,

*** бігати хвостиком (про дітей); вертїтися на очах; вертїтися перед очима; вертїтися поперед очей; вибивати очі; виїдати душу; вимотувати всі кишки; вимотувати кишки; вішатися на шию; впиватися, як п'явка; вчепитися, мов кліщ; вчепитися п'явкою; вчепитися, як гріх села; вчепитися, як за попа трясця; вчепитися, як злидні бондара; вчепитися, як п'явка; вчепитися, як рак; вчепитися, як сліпий до плота; забивати очі мокрою онучею; кидати камінці в город (чий); кидатись на шию; липнути, як гайно до тріски; липнути, як кіз'як до тріски; липнути, як мухи до меду; липнути, як п'явка до тіла; липнути, як реп'ях до штанів; липнути, як реп'ях у собачий хвіст; липнути, як сліпий до тіста; липнути, як смола до підіска; липнути, як чорт до сухої верби; липнути, як шевська смола до кожуха; липнути, як шевська смола до чобота; лізти без церемоній; лізти в душу; лізти в душу з постоломи; лізти в очі, як осока; лізти в очі, як сновида; лізти з чобітьми в душу; лізти межі очі; лізти на арапа; лізти пенею; лізти сльотою; лізти, як мошва; лізти, як ув'язлива муха; лізти, як чвора; лізти, як чума; ловити за поли; мозолити очі; морочити голову; муляти очі; накривати мокрим рядном; не давати дихнути; не давати продиху; не давати просвітку; не давати проходу; не давати спокою; очепитись, як хвіст (хвостик); пірватися, мов з мотикою на сонце; прилипати до чобота; прилипати до кожуха; присмоктатися, як п'явка; приставати з гострим ножем до горла; приставати з ножем до горла; приставати коростою; приставати реп'яхом; приставати смолою; приставати, як вош до кожуха; приставати, як короста; приставати, як муха в спасівку; приставати, як на сповіді; приставати, як пан за подушне; приставати, як пеня московська; приставати, як реп'ях до кожуха; приставати, як реп'ях до штанів; приставати, як реп'ях у собачий хвіст; приставати, як циган до точила; приставати, як шевська смола; прогудіти всі вуха; прокричати всі вуха; протрубити всі вуха; протуркотіти всі вуха; протурчати всі вуха; проточити голову; сіпати (смикати/ за поли; ставати з короткими гужами; ставати сіллю в оці; ставати хроном у носі; стояти над душею; стриміти більмом на оці; тримати за поли; ув'язуватися хвостиком; уп'ястися кліщем; уп'ястися, як лісовий кліщ; хапати за поли; ходити тінню; ходити хвостиком; чіплятися до слова; чіплятися на шию; чіплятися причепою; чіплятися хвостиком (про малих);

чіплятися напідпитку; чіплятися чортом; чіплятись, як борона; чіплятись, як воша за кожух; чіплятись, як не знати що; чіплятись, як пан за подушне; чіплятись, як сліпий до плоту; чіплятись, як смола в спеку; шукати бліх (у кого).

Приповідки: Вийми та поклади! Мов кліщ вчепився в душу. Натей мій стовбук, щоб і я там був. Натей моїх п'ять, щоб було десять. Куди коваль з кліщами, туди й рак з клешнею. Твоє не мелеться, мішка не підставляй. Натей мій глек на капусту, щоб і я була Химка. Телись, ялова!

ЧОБОТИ, грядедави, кирзаки, кирзяки, чобітки, чобіточки, чоботиська, чоботища, чоботята, шкраби, шкарбани, шкарбанці, шкарбуни, шкрьоби,

*** болотні чоботи; високі чоботи; витяжні чоботи; мисливські чоботи; пасові чоботи; чоботи з закатом; чоботи-сап'янци; чоботи-скороходи.

ЧОЛОВІК, батько, благовірний, газда, годувальник (давнє), господар, любий, милий, мій (в устах дружини: "А мій захотів..."), муж, нелюб (чоловік, якого не кохає жінка), старий, хазяїн, чоловічок,

*** домашній тиран (жарт.); моя половина; сильна стать.

ЧОРНИЙ, агатовий, антрацитовий, вороний (про коней), воронястий, гаспидно-чорний, зчорнілий, негр (про людину), почорнілий, смаглявий, смуглявий, темно-лютий (про хмари), чорненький, чорнесенький, чорнильний, чорнісінький, чорновоłosий, чорнозадий, чорноземний, чорнозубий, чорнокорень, чорнокорий, чорнокудрий, чорнолиций, чорнолісся, чорномазий, чорномордий, чорноперий, чорнопикий, чорнотілий, чорноусий, чорнохвостий, чорночубий, чорношерстий, чорношкірий, чорнуватий, чорнющий, чорнявий, чорнястий,

*** чорна буря; чорна дорога; чорна ікра; чорна кава; чорна кров; чорна хата (лазня); чорний ліс; чорний порошок; чорний хліб; чорний, як антрацит; чорний, як воронове крило; чорний, як гайвороння; чорний, як дьоготь; чорний, як земля; чорний, як коломазь; чорний, як муар; чорний, як мурин; чорний, як негр; чорний, як сажа; чорний, як сім галок; чорний, як смола; чорний, як циган; чорний, як шахтар після упряжки; чорний, як чорило.

Через жартівливе заперечення: білий, як арап; білий, як уголь; білий, як циганська литка; білий, як циганський сир.

ЧОРНОБРІВИЙ, брюнет, чорнобривець, чорнобривчик, чорнобровий, чорнявенький і чорнявєнький, чорнявий, чорнявка (ж.р.), чорнявчик.

ЧОРНОТА́, морок, напівморок, темрява, чорність, чорнява.

*** сажна чорнота.

ЧОРТ, áгел (сатана: “Жиди, як агели, закричали: ай, вій!”), антипко (кульгавий чорт, якому дверима відбито п’яти), антихрист, анцибол, анциболот, анциболотник, анцибор, анцим’яш, анципцьо, анцихрист, арідник, аспид, безп’ятий, безп’ятко, безп’ятько, біс, бісбатьказна-що, бісеня, бісенятко, бісик, бісило, бісище, бісовило, бісяка, біхреса (чорт, що живе в лісі й схожий на селянина в червоній шапці), болотяник, вельзевул (головний чорт), вернивода (у порогах на Дніпрі), водяник, враг (“Куди вас враг несе?”), гадиян, гайовик, гаспид, гемон, гемоняка, гнатко-безп’ятко, демон, демоняка, диявол, дідко, дідько, дітько, домовий, домовик, дябел, дябель, дябол, дявіл, дявіль, дяволяка, ерепуд, злий, зло, злодух, идол, ідоляка, ідол, ідоляка, кадук, кадюк, курдуплик, кусий, куцак, куцан, куций, куцохвостий, куць, куцько, лихий, лиходій, літавець (чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій), лукавець, лукавий, лущипер, лущипір, лущифер, люципер, невимовний, недовірок, нетеча, нехрист, нехристь, нечестивець, нечестивий, нечистий, нечисть, ночник, огнянець (діал.), окаянець, очеретянік, пекельний, пекельник, проклятий, рогатий, розпроклятий, сатана, Сатанаїл, сатанина, сатанисько, сатанюка, сатаня, сатанятко, темноликий, триклятий, триклятуший, хамінок, хвостатий, хованець, чортеня, чортенятко, чортик, чортисько, чортихай, чортичок, чортище, чортівня, чортовина, чортовиння, чорток, чорточок, чорт-перелесник, чортула, чортуляк, чортуляка, чорта, чортяк, чортяка, чорт-тятко, чортятчко, чортячина, шайтан (у мусульман), шезник, явердик, явіда, ярепуд, яропуд,

*** ворог Бога; гадианова душа; гнат безп’ятий; губитель душ; дідько охаблений; дух зла; злий дух; ірод безбожний; лисий дідько; лисий дядько; лисий чорт; лиха година; начальник злих духів; нечестива сила; нечестивий дух; нечиста сила; нечистий

дух; отой чорний; рогата сатанюка; рогате сатанисько; рябий біс; спокусник людських душ; той, що в болоті; той, що в греблі сидить; той, що з ріжками; той, що з свинячим рилом; той, що купами трусить; той, що не при нас згадують; той, що не при хаті згадують; той, що не тут згадувати; той, що проти ночі не згадують; той, що трясє очеретами; хто інший (У приповідці: “Хитер, як хто інший”); чмо болотяне; чорна сила; чорт рогатий; шайтан турецький.

Похідні (лайливі): бісова дочка; бісова кров; бісова личина; бісова мати; бісова челядь; бісове коріння; бісів син; гаспидів син; дияволів (диявольський) син; диявольська личина; дідькове кодро; нечиста мати; чортина дочка; чортина мати, чортиний батько; чортиний син; чортів батько; чортів джэнджик; чортів жевжик; чортів кришеник; чортів пакіл; чортів син; чортова кишенья; чортова кров; чортова мацапура; чортова сатана; чортове поріддя; чортові обрізки; яропудова дочка; яропудів син.

Чортування (чёркання): От чорт! Чорт його бери! Біс його бери! Чорт би його взяв! Біс би його взяв! Диявол тебе знає! Диявол їх знає! Дідько його бери! От чортула! Чортула чортова! От чортуляк! От чортуляка! Бодай (щоб) його чорти вхопили! Най би його чорт ухопив! Чортинисько чорта камінь! (лоцманська лайка на Дніпрових порогах). Чортиниського чорта камінь! (т.с.). Чортового чорта камінь! (т.с.). Чортячого чорта камінь! (т.с.).

Приповідки: Чорт на старість у монахи пішов. Той чорт, що в буряки кришать. Ти хочеш на гору, а чорт за ногу. Орудує, як чорт грішними душами. Планета їх знає! (чорт знає).

Приповідки про вихор: Нечистий жениться, а відьми на весіллі гуляють. Чорт відьму крутить. Чорти б'ються. Нечистий грається. Чорти та відьми танцюють.

ЧУБАТИЙ, косата (про дівчат: “Та три дівки косатих...”), кудла, кудла́й, кудлань, кудластий, кудлатий, кудла́ч, кудля, куйовда, кучерявень, кучерявенький, кучерявець, кучерявий, кучерявчик, кучман, патлань, патлач, чубань, чубатенький, чубатий, чубатурка (“А та курка-чубатурка...”), чуприндер, чупріндір і чупріндір.

ЧУЖИЙ, заброда, захожий, сторонній, чужак, чужанина, чужа-чужанина, чужа-чужаниця, чужаниця, чужа-чужениця, чужениця, чужинець, чужинний, чужинницький, чужинський, чужісінький, чужодальний, чужоземець, чужоземний, чужорідний, чужосторонець, чужосторонній.

ЧУЖИНА, басурманщина, бусурманщина, вирій (для перелітних птахів), далекоземелля (*т.с.*), закордон, закордоння, ірій, іноземлі; ірій, месопотамії (*перен.*), мордовії (де поневірялися українці), сибіри (*т.с.*), хібіни (*т.с.*), чуже, чужинка, чужинонька, чужиначка, чужоземщина, чукотки (гулаги),

*** далека сторона; далекі краї; далекі світи; заморська земля; заморські краї; світ чужедальній; теплий край (для птахів); теплі краї (*т.с.*); чужа земля; чужа країна; чужа сторінка; чужа сторона; чужа сторононька; чужа чужина; чужий край; чужина проклята; чужинницька земля; чужинська земля; чужі краї; чужі країни; чужодальні краї.

ЧУТКА, чутки, побрехенька, побрехеньки, брехня, брехні, плітка, ~ки,

*** дійшло до вух (до вуха).

ЧУТТЯ, відчуття, нюх (*перен.*), передчуття, почуття,

*** естетичне чуття; художнє чуття; чуття ліктя; шосте чуття.

ЧУХАТИ, чесати, чухмарити, шкрябати,

*** чухати потилицю; шкрябати в чубі; шкрябати голову.

ЧХАТИ, пчихати, пчихкати.

Ш

ШАЛЕНСТВО, буремність, бурхливість, буряність, наві-женність, навіженство, несамовитість, нестримність, овації, розбурханість, скаженість, шаленість, шальга́ (*діал.*),

*** бурхлива радість; бурхливі оплески; бурхливі сплески; буряне море; буряний океан.

ШАНА, повага, пошана, шаноба, шанобливість.

ШАНОБЛІВИЙ, благоговійний, побожний, святобливий, шановливий, шляхетний.

ШАНОВНИЙ, вельмишановний, високоповажний, високошановний, добродій, поважний, почесний, празнуваний (*нар.*), шанований.

ШАНУВАТИ, вітати, пошановувати, відзначати, вшановувати, нагороджувати, визначати,

*** давати звання.

ШАПКА, безголов'я (*жарт.*: “Десь тут було моє безголов'я”), будьонівка, вушанка, зінківка, кабардинка, кубанка, кучма (хутряна кошлата), лупка (стара зношена шапка), малахай, решетилівка (смушева), папаха, шапинка, шапка-бирка, шапка-зюйдвестка, шапка-магерка, шапка-рогатка, шапочка, шапурина, шапчерина, шапчина, шапчинонька, шапчиночка, шапчорина, шапчурина, шапурина, шап'я, шап'як, шишлак (смушева), шлик,

*** полковницька шапка; полярна шапка (сніговий покрив); фінська шапка; фрігійська шапка; шапка Мономаха.

Приповідки: Важка ти, шапко Мономаха! По синкові шапка. По Савці свитка.

ШАПОВАЛЬНЯ, валюша, валюшня, валяльня.

ШАРПАТИСЯ, зрушуватися, метатися, посмикуватися, рватися, сіпатися, смикатися, шарпнутися,

*** шарпатися з ляку; шарпатися з несподіванки.

ШАСТЬ (*виг.*), гульк, ник, плюсь, тиць, сусіль, тарарах, тарах, шарах, шелеп, шелесть, шелесь, шусть.

ШВЕЦЬ, черевичник, чоботар.

ШВИДКИЙ, бистрий, бистрокрилий, бистроногий, бистроплинний, борзий, енергійний, жвавий, лихацький, меткий, моторний, порський, поспішний, прудкий, прудкокрилий, прудконогий, рухливий, скорий, скороминучий, скороминущий, скоротечний, спритний, хвацький, хутенький, хуткий, швиденький, швидесенький, швидкісний, швидкодючий, швидкозмінний, швидкокрилий, швидкоминучий, швидкомовний, швидконогий, швидкоокий, швидкоплавний, швидкоплинний, швидкорізальний, швидкорослий, швидкостиглий, швидкострільний, швидкотечний, швидкохід, швидкохідний, шпаркий,

*** швидка допомога; швидка їзда; лихацька їзда; швидкий до діла; швидкий на руку; швидкий на язик; швидкий на ногу.

ШВІДКО, авралом, аврально, бистренько, бистресенько, бистро, бистрокрило, бистроплинно, бистротекучо, бистро-течно, бігма, бігом, бігцем, бігці, біжка, біжком, блискавично, борзо, вистрибом, вихором, відразу, вітром, вмах, вмент, вमितь, враз, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, гарячково, гвалтовне (гвалтовно), гінко, духом, живенько, живко, живо, залпом, зарáz, заразóm, згарячу, знагла, знаскоку, зопалу, експромтом, квапливо, квапно, квапом, льотом, мелькомá, миттю, мурашливо, мурашно, мурашньо, навбіжкїї, нáвскач і навскáч, навскоки, нашвидкоруч, нашвидку, нашвидкуруч, незабарно, підбігцем, побіжно, поспіхом, поспішаючи, поспішливо, поспішно, пóхапки, пóхапцем і похапцём, прихапком, прихапцем, прихапці, прихватком, прómельком, скидом, скоком, скоренько, скоресенько, скоро, скочакá, скóчки, спóквапу, спохвату, стрімголов, терміново, торопко, умах, умент, уमितь, ураз, утрїскоки, форсовано, хаміль-хаміль, хапаючись, хáпки, хáпко, хапкóm, хапкомá, хапливо, хапцем, хвátко, хваткóm, хваткомá, хвátно, хватопеком, хватькомá, хутенько, хутесенько, хутко, хутко-хутко, чвалом, чимборше, чимдуж, чимдужче, чимскоріш, чимскорше, чимхутчіш, чимшвидше, шаміль-шаміль, швиденько, швидесенько, швидко-швидко, швидкокрило, швидкомá, швидкоплинно, швидкоруч, шквально, шпарко, штурмом, шодуху, шосил, шосили, юрливо, якнайшвидше,

*** без вагання (робити що); без зайвих розмов; без оглядки (оглядку); без прóдуху (бігти); без роздумів (робити що); без слів; без церемоній; брати з копита; вихором кавалерійським; в дух; в єдину мить; в миттєвість ока; в один дух; в один змиг ока; в один мент; в один момент; в одну мить; в одну невловиму мить; за велінням душі; ~ серця; ~ совісті; за покликом серця; ~ совісті; в одну секунду; в одну хвилю; в пожежному порядку; в спішному порядку; в ту ж секунду; єдиним духом; за один ковть (їсти); за один прийом; за один раз; за одним махом; за одним присідом; за одним разом; за першим позирком; за поспіхом; за раз; за якусь мить; з вітерцем; з вітром; з копит (копита); з маху; з навальністю потопу; з нальоту; з одного маху; з першого

погляду; з першого приступу; з першого разу; з поспіхом; з усіх ніг; з усіх сил; і не згледівшись; і оком не змигнувши; кивком пальця; коміть головою; круть-верть; мов гриби після дощу (рости); мов за помахом чарівного жезла (з'являтися); мов за помахом чарівної палички (*т.с.*); мов на дріжджах (рости); мов на гвалт; мов стрель стрельнув; на бігу; на всі заставки; на всіх парах; на всіх парусах; на галь-паль; на гвалт; на лету; на льоту; на одній нозі (“Біжи мені та на одній нозі!”); на очах (зникати); на повний хід; на скору руку; на хватку; на ходу; на швидку руку; на швидку руч; не довго думавши (думаючи); не роздумуючи; не встигнеш обернутися; не встиг обернутися, аж; одним духом; одним замахом; одним льотом; одним махом; одним подихом; одним скоком; одним стрибком; одним ударом; оком не моргнеш; під усіма вітрами; повним ходом; пожежним порядком; по-щучому велінню; п'яте через десяте; раз, два і в дамках; раз, два і вже; раз, два і готово; раз два і кінець; раз, два і поїхали; раз-раз і готово; скільки духу; скільки сили; спішним порядком; тут як тут; у дух; у три миги; у три скоки; фіть- фіть і...; що є духу; що є сил (сили); як буря понесла; як і не бувало; як з води (роси); як на крилах понесло; як і не було; як мов не було; як ніби не було; як вихор; як води напитися; як з пожежі (пожару); як махом віника; як на крилах; як на мертвого сорочку шить; як на пожежу; як оком змигнути; як раз та два; як стій; як чарами (прискорювати).

Приповідки: Аби тільки гуйкнув. В нього все горить в руках (швидко робить). Накинувся, як вогонь на суху соломку. Накинувся, як вогонь до сухої соломи. На ньому все горить (швидко рветься). Не дає вгору глянути. Потрапив з корабля на бал. Майнув, тільки жмури встали. Раз-два і готово! Раз, два і в дамках. У двадцять чотири години, як раз та два. Чкурнув, тільки пил пішов. Як з гіллі зірвався. Як з цепу зірвався. Як з ланцюга зірвався. Як з батога тріснув. Як вітром перенесло. Як вогню вхопив. Нажите махом йде прахом. Одна нога тут, друга там (просять кудись швидко ходити). Не вспіє гирява дівка косу собі заплести (жартують, обіцяючи швидко вернутися). Як один день (минути).

ШЕПІТ, перешепт (перешепти), пошепт, шепотання, шепотіння, шепт, шептання.

Ш

ШЕПТАТИ, ШЕПТАТИСЯ, вишіптувати, нашіптувати, перешіптуватися, підшіптувати, шамрати, шемрати, шепотати, шепотатися, шепотіти, шепотітися, шу-шу-шу, (“А вони удвох шу-шу-шу”), шушукатися, шушукати,

*** в обидва вуха шептати; нашіптувати на вухо; прошелестіти губами; шептати в ніс; шептати з-під долоні; шептати на вухо.

ШЕРШАВИЙ, жорсткий, зажорствілий, закам’янілий, зашкарублий, звітрілий, згрубілий, костричуватий, кострубатий, кошлатий, нерівний, пористий, потрісканий, пошкарублий, пошерхлий, репаний, рівчакуватий, шаршавий, шерехатий, шерхкий, шерхлий, шкарубкий, шорсткий, шорстколистий, шорсткуватий, шпаруватий, щілюватий, щілястий,

*** шершава долоня; шорсткий, як жужіль; шорсткий, як на ведмеді волосся; шорсткий, як рашпіль; шорсткі пальці.

ШИР, ширина, широта, широчина, широчінь.

ШИРО́КИЙ, всеосяжний, заширокий, неосяжний, обшир (того), просторий, розлогий, розложистий, широкобородий, широковерхий, широковидий, широковітий, широкогабаритний, широкогалузий, широкогіллястий, широкогорлий, широкогрудий, широкодонний, широкоекранний, широкозахватний, ширококолійний, ширококостий, ширококрижий, ширококрилий, ширококрисий (про капелюх), ширококронистий, ширококронний, ширококронний, ширококронний, широколистий, широколистяний, широколиций, широколобий, широкомордий, широконосий, широкопикий, широкоплечий, широкоплітковий, широкополий, широкораменний, широкоротий, широкорукавий, широкорядковий, широкорядний, широкоустий, широкоформатний, широкочолій, широкуватий, широчезний, широченний, широченький, широчінь.

*** аршин у плечах; ледь зримий; ледь осяжний; широка дорога (виводити на широку дорогу); широка кість; широка спина; широка усмішка (посмішка); широке чоло; широкий екран; широкий лоб; широкий світ; широкий у плечах; широкий шлях; широкий, як аеродром.

ШІ́ТИ, вистрочувати, вишивати, встрочувати, вшивати, гаптувати (вишивати), дорубцьовувати, дострочувати, доши-вати, зарублювати, зарубцьовувати, застрочувати, зашивати, зшивати,

латати, недошивати, перешивати, підшивати, пришивати, прошивати, рубцювати, строчити, штопати.

*** голки в руки брати.

Приповідки: Пришило кулею до землі.

ШІЙЯ, брижі (за брижі захопити), в'язи, загривок, карк, шийка, шияка.

ШІ́СТКА, шестерик (про коней), шестерня, шестеро, шість, шостак, шостака, шостий.

ШКВА́РКА, висмажка, висмажок, витопок, вишкварка, вишкварок, за́смажка, шкварочка.

ШКІ́РИТИ, **ШКІ́РИТИСЯ**, вишкірювати, вишкірюватися, вишкіряти, вишкірятися, вищиряти, вищирятися, оскірювати, оскірюватися, оскірятися, ошкірятися.

ШКО́ДИТИ, витворяти, натворяти, насвинячувати, паску-дити, потворити, свинячити,

*** коїти, (робити, творити, чинити) безчинства; робити бридь; робити гидь; робити неподобства; робити паскудства; робити шкоду; робити на шкоду собі (комусь); робити на свою голову.

ШКУ́РА, шкурат (шматок шкури), шкуратина, шкураток, шкураття, шкурка, шкурлат, шкурочка,

*** чортова шкура.

Приповідки: Не варта шкурка вичинки.

ШЛАК, жужелиця, жужіль.

ШМА́РКЛІ, соплі,

*** розпускати соплі.

Погрози: Витри соплі!

ШО́РНИК, лимар, римар.

ШПА́РКА, шпара, шпарина, шпаринка, шпарочка, щілина, щілінка,

*** замкова шпарина (шпарка).

ШПИГУ́Н, агент, вивідач, вивідник, вивідувач, винюхувач (*зневаж.*), доноситель, донощик, інформатор, контррозвідник, лазутчик, нашілювач (*жарт.*), нишпорка, провокатор, розвід-ник, сексот, стукач, фіскал, шпиг, шпик.

ШПО́РИТИ, острожити, підострожувати, пришпорювати,

*** давати шпори (остроги); стискати шпорами.

ШРАМ, рубець, рубчик, шрамик, шрамище, шрамок.

ШТАНІЙ, штаненятя, штанці, штанчата, штанятя.

ШТАНИНА, колоша, холоша, штанка (*діал.*).

ШТОВХАТИ, ШТОВХНУТИ, бацькати, випихати, виштовхувати, допихати, копати (ногами), запихати, напихати, підпихати, підпихувати, підштовхувати, попихати, пхати, стусати, стусонувати, торсати, трутити, туріти, турляти, штиркиати, штирхати, штовхатися, шторхати і шторхати, штуркати, штурляти, штурлятися, штуронувати, штурхати і штурхати, штуронувати, штурхонувати,

*** гратися в тісної баби; пхати у плечі; штовхати в груди; штовхати в безодню; штовхати вперед; штовхати в прірву; штовхати в серце; штовхати межі плечі; штовхати обома руками; штовхати плечем,

Звуконаслідування: баць, пирх, торсь, штрик, штурх, штурхіць.

ШТРАФУВАТИ, наказувати,

*** бити карбованцем; бити по кишені.

ШТУ́КА (РІЧ), штукенція, штуркерія, штуковина, штуковинка, штучка,

Приповідки: От так штуковина!

ШТУКА́Р, блазень, комедіант, комедіант, фігляр, штукований.

ШУКАТИ, ЗНАЙТИ, винюхувати, випитувати, вискіпувати, висліджувати, вистежувати, вишукувати, відшукувати, відшукувати, дізнаватися, докопуватися, донюхуватися, допитуватися, доскіпуватися, дошукуватися, зашукувати, зшукувати, зшукуватися (шукати один одного), ляшувати (*діал.*), манрати (шукати наосліп), напитувати, нипати, нишпорити, нюшити, нюшкувати, обнишпорювати, обшарювати, обшнирювати, обшукувати, перенишпорювати, перешукувати, підпитувати, підшукувати, попошукати, порозшукувати, пошукати, пошукувати, рискати, ритися, розкопувати, рознюхувати, розплутувати, розшукувати, ськати (у волоссі), тропити (висліджувати дичину), трусити (в кого), шарити, шастати, шастатися, шкувати (“Пес шкує”), шнипорити,

*** вивертати кишені (в себе); винюхувати слід; вишукувати (злочин); заглядати по нишпорках; збиватися з ніг (довго шукати); іти по свіжих слідах; іти по сліду; нишпорити по нишпорках; переривати мишачі нори (ретельно шукати); робити обшук;

робити трус; розмотувати клубок (клубочок); ходити кругом та навколо; ходити на́висом (невідступно); ходити на прив'язі; ходити на припоні; ходити на́зирці; ходити по нишпорках; ходити по п'ятах; ходити тінню; ходити хвостиком (хвостом); ходити, як цуцик (невідступно); шарити очима; ширяти очима; шукати голку в сіні; шукати зі свічкою серед дня; шукати окуляри на своєму носі; шукати по всіх кутках; шукати по всіх кутках і закутках; шукати по криївках; шукати по своїй кишені; шукати по схронах; шукати смерті.

Приповідки: Вдень з вогнем не знайдеш. Пошукати такого вдень з вогнем. Шукає Хима Юхима, а він біля неї. Шукає вчорашнього дня, що добрий був. На коні їде, і коня шукає. Риба шукає, де глибше, людина — рибу. Краще шукати і не знайти, ніж знайти і загубити. Треба з свічкою серед дня шукати. Шукає вітра в полі.

ШУМ, шамкотіння, шамотіння, шамотня, шамотнява, шамрання, шамротання, шамротіння, шаркання, шаркіт, шаркотання, шаркотіння, шаркотня, шаркотнява, шарудіння, шархання, шелепання, шелепотання, шелепотіння, шелест, шелестіння, шелех, шемрання, шемріння, шемріт, шерех, шерехтіння, шерхання, шерхіт, шипіння, шипіт, шиширхання, шкварчання, шкребіння, шкрябання, шкряботання, шкрябо-тіння, шолопання, шорхання, шорхіт, шульпотіння, шумо-висько, шумовище, шумок, шурхіт, шурхотання, шурхотіння, шурхотня, шурхотнява, *** дзиготати (про високовольтну лінію), дзиготіти; наробити шурхоту; шум у вухах; шум у голові.

ШУМІТИ, вишумовувати, вуркати (про вогонь), диркати, дирчати, жєбоніти, лопотати, лопотіти, піддиркувати, підскрипувати, підшемерхувати, повуркувати, подиркувати, поскрипувати, пошаркувати, сичати, скрипіти, човгати, човготати, човготіти, шамкотати, шамкотіти, шамотати, шамотіти, шамрати, шамрити, шамротати, шамротіти, шамтіти, шаркати, шаркотати, шаркотіти, шарудіти, шваркати, шваркотати, шваркотіти, шварчати, шелепати, шелепотати, шелепотіти, шелестіти, шелеснути, шемерхати, шемрати, шемріти, шерехтіти, шерхати, шерхотати, шерхотіти, шипіти, ширхати, ширхотати, ширхотіти, шиширхати, шкварчати, шкрябати, шкряботати, шкряботіти, шморгати, шолопати, шорхати, шорхотати, шорхотіти, шульпотати,

Ш

шульпотіти, шумотіти, шумувати, шумрати, шуретіти, шурхати, шурхотати, шурхотіти, шуршати, шушукати,

*** здіймати шум; піднімати шум; скрипіти, як немазане колесо; скрипіти, як немазані ворота; шелестіти, як миша трухою; шуміти, як море; шуміти, як осика на вітрі.

Звуконаслідування: човг, човги-човги, чирги-чирги, шарг, шелеп, шелесь, шиширх, шкреб, шкряб, шморг, шурх, шу-шу-шу.

ШУМЛІВИЙ, вишумовуючий, галасливий, галасуватий, гамірливий, гамірний, голосний, гомінкий, гомінливий, гучний, диркаючий, диркітливий, диркотливий, диркочучий, диркучий, скрипучий, шамрітливий, шамротливий, шарудливий, шелесткий, шелестливий, шелестючий, шерхітливий, шерхотючий, шиплячий, шипучий, шумкий, шумний, шумовий, шумовитий (*від.*), шурхітливий, шурхотливий, шурхотючий.

ШУШУКАТИ, ШУШУКАТИСЯ, нашіптувати, перешіптуватися, шепотітися, шептатися, шу-шу-шу (як дієслово).

Щ

ЩАБЕЛЬ, східець, щабельок, щаблина, щаблінка.

ЩАВЕЛЬ, квасець, квасок, щава, щавій, щавлик.

ЩАДІТИ, зберігати, оберігати,

*** дарувати життя (в бою); відпускати на волю (про тварин).

ЩАСЛЯВИЙ, безнапасний, благоденственный, благоденственник, благополучний, благополучник, благословенний, благословенник, блажен, блажений, блаженственник, богоугодний, везучий, незахмарений (незахмарені дні), неохмарений (*т.с.*), ошасливлений, получний (*діал.*), таланистий, таланливий, таланний, удачливий, удачний, ушасливлений, щасливець, щасливий-прещасливий, щасливчик, щасний,

Дієслівні відповідники: блаженствує, везе (кому), гараздує, таланить (кому), фортунить (*т.с.*), щасливиться (кому), щастить (*т.с.*),

*** вродився в сорочці; вхопив Бога за бороду; вхопив щастя за бороду; горя-лиха не знає; горя не знає; дивиться іменинником; держиться іменинником; до всякої масті козир; доля до нього ласкава; доля до нього прихильна; доля його благословила; до нього фортуна лицем повернулася; живе безвітряним життям; живе в благоденстві (благоденствії); живе в гараздах; живе кучеряво; живе в спілому щасті; живе в щасті; живе на десятому (на п'ятому, на сьомому) небі; живе, як бобер у салі; живе, як за кам'яною стіною (горою); живе, як шишка в маслі; зазнав благополуччя; зазнав гаразду; зазнав щастя; з долею братається; заліз, як муха в патоку; і горя не знає; його доля за дверима у Бога; його доля не обділила; його доля не спить; його й мило голить; його й шило голить; його щастя поруч ходить; йому Бог годить; йому всміхається доля; йому всміхається щастя; йому доля губи маслом змастила; йому йде на щастя; йому на щастя йдеться; йому, як з води йде; йому таланить; йому фортунить; йому щасливиться; йому щастить; купається в щасті; на горі блаженства; над ним щастя торбою трусить; народився в жилетці; народився в сорочці; народився під щасливою зіркою (зорею); на нього доля зглянулася; не без долі; пестій (пестун, пестунчик) долі; пестунчик фортуни; плаває, як вареник у маслі; плаває, як пампух в олії; сидить на вершині щастя; спіймав жар-птицю; спіймав золоту рибку; спіймав свою жар-птицю; улюбленець долі; улюбленець фортуни; у пічурочці родився; щастя до рук пливе; щастя не вміщується в серці; щастя плужить; щастя розриває груди; як за горою; як у Бога за дверима.

Приповідки: Все йде, як по маслу. В нього доля кохана. Живе, як сир у маслі. Живе, як у батька за пазухою. Живе, як у Бога за пазухою. Живе, як у Бога за плечима. Живе, як у Христа за пазухою. Йому як везе, так везе! Заліз, як муха в патоку. Щастя десь заваялось. Хоч сопливий, так щасливий. Живи та Бога хвали. Щасливому сир на колоді. Життя біжить, як музика дзвенить. Не бродячи качку впіймав. Кому щастя, то й на києві впливе. Щасливому і півень несеться. Йому сам біс діти колише.

ЩАСТІТИ, везти, пайдіти, підвозити, підталанювати, підфортунювати, таланити, удаватися, фортунити, щасливитися, щаститися,

*** добре вестися.

Приповідки: Діло закрутилося! Закрутилося-завертілося! Процес пішов.

ЩАСТІТЬ, везе, пайдить, призначається, роковано, судилося,

*** Бог привів. Бог дає (кому). Господь дає. На роду написано. Така планида, Бог милував (помилував). Господь милував. Складаються обставини.

ЩЕБЕТАТИ, виспівувати, витьохкувати, джерготати, джерготіти, джеркотати, джеркотіти, сокорити, сокоріти, сокотіти, співати, теркотати, теркотіти, тьохкати.

ЩЕДРИЙ, безкорисливець, безкорисливий, безкорисний, безкорисник, безребреник (*застар.*), безсрібник, гойний, гостинний, добрий, людяний, максимальний, негрошолюб, негрошолюбний, некорисливий, нескупий, поділшливий, подільшливий, розтратливий, хлібосольний, щедротний,

*** віддає всього себе; віддає всього себе роботі; ділиться останнім (последнім); ділиться шматком хліба; щедрий вечір; щедрий на вдачу; щедрий на добро; щедрий на привітне слово; щедрий на усмішку.

Приповідки: Останньою крихтою поділиться. Останню сорочку оддасть. Сорочку зніме й оддасть.

ЩЕМІТИ, боліти, нити, ятритися.

ЩЕНЯ, песеня, собача, собачатко, цуценя, цуценятко, щенятко.

ЩЕРБАТИЙ, визублений, вищерблений, щербань, шер-батенький, щерблений,

*** щербата доля; щербата копійка; щербата правда (правдонька); щербатий гріш; щербатий місяць; щербатий шаг; щерблений місяць.

ЩЕРБІНА, визубень (на чому), заглибина, зазубень, зазублина, щербинка.

ЩЕТИНИСТИЙ, гороїжистий, їжакуватий, щетинуватий, щетинястий.

ЩИПАТИ, відщипувати, обскубувати, общипувати, підщипувати, пощипувати, скубати, скубонуті, скубти, шебати (*діал.*).

*** скубти курку; смикати вус; щипати за руку; щипати корпю.

ЩИПЦІ, гасило (щипці для гасіння свічок у церкві), гасник (*т.с.*), острогубці, острозубці, давильця (щипці для горіхів), джермала,

джерме́ла (*т.с.*), кліші, кусало (давильця), кусачки, лускавці (для горіхів), лускач (*т.с.*); лускоріх (*т.с.*), лускун (*т.с.*), обценьки, пласкогубці, щипчики,

*** горіховий дідок (давильця).

ЩИРИЙ, болісний, відвертий, правдивий, прямий, сер-дечний, чистий, сердешний, сердобільний, співчутливий, співучасник, уболівальник, уболівальний, щиросердий,

*** відкрита душа; відкрите серце; голос серця; щира дружба; щира душа; щира молитва; щира правда; щире прохання; щире серце; щирий друг; щирий товариш.

ЩИРО, відверто, віддано, душевно, істинно, нелукаво, побожно, по-божому, по-широму, по-щирості, правдиво, просто, ревне, ревно, сердечно, справедливо, щиренько, щирісінько, щиросердечно, щиросердно, щиросердо,

*** від душі; від усієї душі; від широкого серця; вірою і правдою (служити); поклавши руку на серце; як на духу; як на сповіді.

ЩІЛИНА, порепина, порепинка, прогаймина, прогальовина, прідух, прохил (дверей), прощілина, скалубина, шкалубина, шкарубіна і шкарубіна, шкарубинка, шпара, шпарина, шпаринка, шпарка, шпарочка, щілінка, щілиночка, щілка, щілочка.

ЩІТКА, борідка, мичка, пензель, пензлик, щіточка, щіть.

ЩОДЕННО, щодня.

*** день при дні; кожного дня; день у день.

ЩОПРАВДА, правда, справді,

*** правду кажучи.

Я

ЯБЕДА, крутій, наклепник, сутяга, ябедник.

ЯВІР, яворець, яворик, яворина, яворко, яворок, яворонько, яворочок.

ЯВКА, з'явлення, прибуття, присутність, прихід, явлення,

*** конспіративна зустріч; стопроцентна явка; стопроцентне з'явлення.

ЯВНИЙ, видимий, відвертий, відкритий, зрозумілий, неприхований, очевидний,

*** очевидна суперечність; очевидне протиріччя; явна суперечність; явне протиріччя.

ЯГНЯ, овечá, овéчечка, ягниця, ягничка, ягнятко, ягня-точко, ярка, ярочка, ярча, ярчук.

ЯГОДА, ягідка, ягідонька, ягідочка, ягодина.

ЯДРО, зерéнце, зернятко, зéрно і зерно́, зернина, ядерце.

ЯЄЧНЯ, смажениця, смажена, пряженя, яєшня,

*** оката яєшня.

ЯЗІК, язицюра, язичище, язичок,

*** гострий язичок; добре підвішений язик; довгий язик; тещин язик.

Приповідки: Як корова язиком злизала. Як ніби язиком злизала.

ЯЙЦЕ, бовтун, бовтюк, бовтючок, бовтяк, бовтячок, гладиш (ану, гладиші покотимо!), вилівок, за́порток, за́сідок (засиджене квочкою яйце), знісок (останнє найменше яйце, знесене куркою), зносок (*т.с.*), коко (*дит.*), крашанка, крашаночка, крашенятко, марму́лок (дерев'яне яйце для гри в битки), насідок (насиджене яйце), писанка, писаночка, по́клад (яйце натуральне або з крейди, котре кладуть у гніздо, аби курка неслася), по́кладень (*т.с.*), по́кладки (*т.с.*), розбовток, усушок (давнє яйце), яєчко, яїло, яйко, яйце-бовтун,

*** благовісне яйце; засиджене яйце; насиджене яйце; пасхальне яйце.

Приповідки: Носиться як курка з першим яйцем. Носиться як курка з яйцем.

ЯКІР, кітва і ківта́, ківциця і ківвиця, якірець.

ЯКОСЬ, як-небудь, абияк,

*** то сим, то тим боком.

ЯКЩО, раптом, нараз,

*** на всяк випадок; при можливій потребі; при великій потребі; у крайньому разі; на крайній випадок; якщо здійсниться; на випадок, якщо буде; з настанням; з появою; у випадку; у крайньому разі; про всяк випадок; не дай Боже; ~ Бог.

ЯМА, бадéня, байорисько, байоро, бакай, ба́лище, балюра, банджур, бандюра, барв'як (“Ой, поїхав козак через барв'як”),

баюра, баюрише, вибій, вибоїна, вимивина, вимоїна, вирва, водомий, водорий, гніздо (в землі), глинище, жолоб, жолобіна, жолобинка, жолобиця, жолобниця, заглибина, заглибинка, заглиблення, за́падень, западина, кавтеба (яма з водою), калабатина, калабуха, ковбаня, ковбанька, ковдобашка, ковдобина, ковдобинка, ковдовбина, ковдовбинка, ковтеб, ковтеб, ковтоба, ковтобанка, ковтобина, ковтюба, ковтюбина, ковтьоба, ковтьобанка, ковтьобина, колівина, колодобина, колодовбина, коломия, колубаха, кольба, комірка (ямка), копка (ямка, куди загортають жар від багаття), котелібина (яма, виїжджена на дорозі), котелевина (*т.с.*), котлован, котловина, кратер (вулкана), кругловина (яма, заповнена водою), лопатина (заглибина), мочилинівка (заглибина для мочіння конопель), мочило (*т.с.*), прим'ятина, провал, промоїна, розмивина, скіпець (ямка глибиною в одну лопату для позначення межі), скопець (скіпець), ямище, ямка, ямочка,

*** вовча яма; горлова яма; очна яма (ямка); повітряна і повітряна яма; суглобна ямка; ямочки на щоках.

ЯНТАРНИЙ, бурштиновий, янтаревий,

*** янтарна кислота (*хім.*).

ЯР, крутояр, крутояр'я, яруга, крутолоб'я, переярок, байрак.

ЯРИНА́, городина (діал.), яриця, яровина,

*** яра пшениця.

ЯРЛІ́К, відзначка, відмітина, відмітка, грамота (іст.), етикетка, наклейка, наліпка, нашивка, позначка, шеврон, ярличок,

*** відмітний знак.

ЯРМАРОК, базар, базарець, базарчик, біржа, торг, торжище, торжок, ярмарочок,

*** кінський ярмарок; контрактовий ярмарок; пташиний ярмарок.

Приповідки: Пропав, як собака на ярмарку.

ЯСКРА́ВИЙ, барвистий, строкатий, осяйний, сліпучий, сліпучо-білий, сяючий, червоногарячий, яскраво-білий, яскраво-жовтий, яскраво-зелений, яскраво-синій, яскраво-червоний, яскристий, ярий, ясненький, ясененький, я́сний і ясній, яснобарвий, яснобарвний, ясно-жовтий, ясно-синій, ясно-червоний.

*** що й не можна глянути.

ЯСНИЙ, прозорий, доступний, можливий.

ЯСНІТИ, вияснюватися, вияснитися, прозоріти, розвиднятися, світліти, яснішати.

ЯСНО, зрозуміло, переконливо, безсумнівно, певно, незаперечно, беззаперечно,

*** ясно як день; ~ як божий день; абсолютно зрозуміло; цілком ~; без сумнівів(ву); як двічі по два; ~ чотири; як пити дати; як двічі взять по два.

ЯСНО (на небі), видно, яснозоро, місячно, зоряно,

*** ні хмаринки; ні хмариночки.

Приповідки: Ясно хоч голки збирай. Видно хоч голки збирай.

ЯТІР, в'ятеріна, в'ятір, жак, ятерець, ятеріна, ятірець.

ЯТРИТИ І ЯТРИТИ, верédити, гноїти, засмучувати, пересмучувати, розвереджувати, розворушувати, роз'їдати, розражати, розтравлювати, розтроджувати, роз'ятрювати, смутити, тродити,

*** грати на болючій струні; гнітити душу; ~ серце (серденько); колупатися пальцями в рані; наступати на болючу мозолю; наступати на мозолі; рвати серце на шматки; розворушувати рану; розворушувати серце; роз'їдати серце; розтравлювати душу; роз'ятрювати рану; сипати солі на рану; солити рану; ятрити душевні рани; ятрити душу; ятрити рану; ятрити серце; ятрити старі рани.

ЯЩИК, скриня, скринька, шухляда (висувний ящик), шухлядка, ящищок,

*** поштова скринька; шухляда письмового стола; ящик для сміття.

Д О Д А Т К И

ДОБРОЗИЧЛИВІ ПОБАЖАННЯ І ПРИМОВКИ

При вітанні: Бог на поміч! Бог з тобою. Благослови, Боже. Чим Бог послав. Богу у вуха! Господи, благослови. В добрий час. Дай Боже! Дай Бог! Дай Господь! Дай Господи! Подай Господи! Дай, Боже, здоров'я! ~ пам'ять (пам'яті). ~ щастя вашим діточкам. Добрівечір. Добридень. Добридень вам, хліб та сіль! Добридосвіток. Добрий вечір. Добрий день. Добрий ранок. Доброго вечора. Доброго дня. Доброго здоров'я (здоров'ячка)! Доброго ранку. З Богом. Здоров будь! (з неділею, в хату). Здоровенькі були! Здрастуйте! Майся гаразд. Моє вам шанування (шануваннячко)! Поздоров, Боже! (вживається як відповідь на “здрастуйте”). Помагай Біг! Слихом слихати, видом видати! (усталена форма вітання). Слихом слихати, у вічі видати! У добрий час. Хліб та сіль! *Відповідь:* “Їмо та свій”. *Продовження:* “А ти трохи постій, може, й ти ситим будеш”. Щоб ви ще не раз на нашій землі пироги їли. Хай Господь на світі подержить.

На прощання: Бог тобі суддя! Бувай здоров! Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля! Бувайте! Бувайте здорові! Будьте здорові! Вічна пам'ять. ~ пристань. Вічне царство. Вічний покій. ~ спокій. В добрий час сказати, в лихий промовчати! Всіх вам благ! Всього вам! (скорочений варіант “всього найкращого”). Всього доброго! Всього найкращого! Господь Бог з тобою. Добраніч! До завтра! До завтраго! До зустрічі! До побачення! До приємного побачення. Земля пером. ~ пухом. ~ голубинним пухом. Зоставайтеся з миром! На все! (скорочений варіант “на все добре”). На все добре! Оставайтеся здорові! Удачі тобі! У добрий час! Усіх благ! Хай Бог помагає! Хай вам Бог дає! Хай щастить! Ховай вас, Боже! Щасливо! Щасливої дороги!

Українські народні тости: Ануте, самарці, потягнем по чарці! (січеславське). Боже, дай гоже! Будем пить з каганця та й чарочка до денця! Будьмо! Будьмо живі, щоб з наших ворогів повиягало жили! Будьмо здорові! Будьте здорові! Будьте здорові, в кого чорні брови! Будьте здорові, як бурі корови, а я буду пить, як черкаський бик! Вип'ємо до дна, щоб не було ворогам добра! Вип'ємо за те, щоб старі вороги рачки лазили, а молодим очі повилазили! Вип'ємо лиш, щоб дома (діти, жінка) не журились! Вип'ємо по Марусин

поясок! Вип'ємо по другій, щоб на одній не скакати! Вип'ємо по повниці, щоб було легко нашій дитинці! (на іменинах). Випивай до дна: на дні молодії дні! Випивай до дна, щоб велика росла! (ж.) Випивай, щоб на ворку не зоставалось! Випиймо, куме, тут, на тім світі не дадуть! Випиймо по повній, бо наш вік не довгий! Випиймо по повній, щоб наш вік був довгий! Вип'ю з череп'яної, щоб не був п'яний! Вся причина перед очима! Гірко випить, а жаль покинуть! Годі вже дома пити, ходім у шинок! Давай по чарці на один зуб! Дай, Боже, пить, та не впиватися, говорити, та не проговоритися, на печі спать, а на покуті дверей шукать! Дай, Боже, чого хочеться! Дай, Боже, щоб пилось та ілось, а робота й на ум не йшла! Дай, Боже, щоб усе було гоже! Добра юшка, та мала кружка! Добре дуть, як дадуть! Доброму за добрость, а злому за злость! Доброму чоловіку продовж, Боже, віку! Душа кривая — усе приймає! Душа міру знає! За ваше здоров'я! За здоров'я ваше та в горлечко наше! За панське здоров'я! Здоровенькі будьмо та себе не гудьмо! Здоров пив — ніс утопив! Здоров, сволоче, коли ніхто не хоче! Здоров, трам, вип'ю й сам! Ке нам чого такого, для чого чарки роблять! Коли б сього добра та ще піввідра! Кому не стане, тому за лоб! Кому чарка, кому дві, кому нема й одніі! Кумки та кумки та вип'ємо до румки, а як підем на той світ, там румок ніт! Моя душа приймає і з ковша! На здоров'я пилось, по запасці лилось, ще й по білій пелені на здоров'я мені! (жін. тост). На погибель тому, хто завидує сьому! Не пить — умерти, і пить — умерти, так лучче пить і вмерти! Нехай вам все добре! Нехай піде лихому на шкоду, а нам на добро! Нічого поститись, коли є инде міститись! Отак наші вибрикуйте! (випиваючи, виливають краплі на стелю). Перший келішок, як по льоду, другий келішок, як по меду: а третій не питай, лише давай! Пиво — не диво, а давайте горілочки! Пивши пиво, та воду пити! Пий, стара, гості будуть та й поїдуть, а ми з тобою зостанемся! Пий та хвали, щоб іще налили (дали). Погано п'ється, тільки в чарці не зостається! По сій мові бувайте здорові! Пошли, Боже, з неба, чого нам треба! Пошли вам, Боже, здоров'я та з неба дощ, та хліб, та цвіт, та всячину! Пошли ж, Боже, щоб усе було гоже, а негоже одверни, Боже! Пошукаймо указу, щоб напитись по другому разу, а як не перервемось, по третьому нап'ємось! Прийма душа і з ковша! Прощай, розуме, завтра побачимось! Роди, Боже, на всякого долю! Роди, Боже, хліб, а до хліба опеньки! Свасі перша чарка і перша палка! Святий понеділку, не сварись на мене, що я п'ю горілку! Скачіть на здоров'я! Скільки води не пий, а п'яним не

будеш! Спаси нас, Боже, од скаженої миші! Твоє здоров'я! Тікай, душа, на плече, бо горілка потече! Тобі, сволоче, не розвиватися, а нам, молодим, не упиватися! У кого в руках, у того й в устах! Хай вас Бог рятує на кожному броді й переході! Хай нашим ворогам така шибениця! (бризкають останні краплі на стелю). Хай наші вороги вигинуть! Чарочка моя кругленькая, як я тебе люблю, що ти повненькая! Чарочко-коток, котися в роток! Чарочка-чепурушечка, п'є Сидоровна душечка (жін. тост). Щоб вороги не знали й сусіди мовчали! Щоб Господь родив пшеницю і всяку пашницю, щоб діждали жать і споживать, і людям честь воздавать! Щоб нашим ворогам було тяжко! Щоб наші діти так вибрикували (бризкають у стелю). Щоб я здоров пив, ніс потопив, через поріг упав, з чорнявою спав! Щось у горлі деренчить, треба його промочить! Я такий чоловік: як візьму, то й вип'ю!

На похоронах: Земля пером. Земля пухом. Нехай земля буде пухкенькою. Нехай йому земля пером. Нехай йому земля пухом. Хай йому земля легка. Царствіє небесне. Царство небесне. Царство небесне померлим душам, а нам пошли, Господи, вік і здоров'я. Хай йому легко згадається на тім світі! Хай царствує.

В інших ситуаціях: Бог на поміч! Боже благослови! Боже помагай! Боже поможи! Борони вас, Боже! В добрий час! Великий рости! (подяка дитині за послугу). Великий рости, щасливим будь! (*т.с.*). Всім серцем. Всіх благ. Вище голову. Враг його матері! (*захопл.*) Гаразд майтеся! Година вам щаслива! Дай, Боже! Дай, Боже, дітками радуваться! Дай, Боже, здоров'я! Дай, Боже, многа літа! Дай, Боже, разом двоє: щастя і здоров'я! Дай, Боже, тобі з неба, чого тобі треба! Дай, Боже, час добрий! (щасливої дороги). Дай, Боже, щоб і моїм дітям так! Дай вам те, чого в Бога просите! Дай тобі, Боже, і з роси, і з води! Добре здоров'я пивши! (подаючи кухоль води). Добрий час та щасливої дороги! Доброї ночі! Довгого віку без ліку! Довгого віку та журавлиного крику! З Богом! З роси та з води! З рук наробитись, з ніг находитись, з очей наглядітись! Іди в божу путь! З чим Бог послав! Іди з Богом! Іди здоров! Кльов на уди! Крий вас, Боже! Легенько гикнеться! (кому). Магайбі! Магайбо! Мир вам! Мир вашому дому! Мир сьому дому! Многії літа! На гаразд! На добраніч! На добре! На добро! На здоров'я! На щастя нам! (на обжинках, обсипаючи один одного зерном). Не во гнів будь сказано. Не дай Бог! Не доведи Господи! Нехай вам Бог здоров'я

прибавить в ручки, в ніжки, в животик трішки! Нехай здоров буде! (т.с. що “легенько гикнеться”). Ні луски, ні зябри! Ні пуху, ні пера! Отакий (от-такий) рости! (дитині з жестом). Отуди і лихий години. Поздоров, Боже! Помагай-бі! Помагай Біг! Поможи, Боже, і нашим і вашим! Пострічай тебе, Господи! Пошли їм, Боже, много літ на світі пожить. Пошли їм, Боже, чого вони в Бога бажають. Пошли, Мати Божа, на все гаразд! Пошли тобі, Боже, на сім світі панство, на тім світі царство! Простелись тобі дорога барвінка! Сідайте, щоб усе добро сідало, а все зло тікало! Сім футів під кілем! Сніп на сто кіп, а хазяїну на сто літ! Хай Бог дає вік і щасливий, і довгий! Хай Бог дає здоров'я! Хай Бог дає на здоров'я! Хай Бог дає щастя, здоров'я і многі літа. Хай Бог одверне. Хай Бог не доводить. Хай вас Бог благословить. Хай Бог не забуде! Хай Бог помагає! Хай буде в вас стільки ласки, як на тихім ставку ряски! (побажання молодим). Хай вам Бог наповняє! Хай вас Бог на сім світі піддержит! Хай вас Бог не забуде! Хай вас Бог приповня! Хай вас добра година знає! Хай ваша душка буде між солодкими медами, перед пахучими ладанами! Хай Господь помагає! Хай йому тямиться! Хай легенько гикнеться (кому)! Хай легенько згадається! Хай мати Божа пошле, чого в Бога просите! Хай твоє слово та (потрапить) Богові у вуха! Хай твоє слово та до Бога! Хай тебе Бог благословить! Хай тобі абищо! Хай тобі всячина. Храни вас, Боже! Ходіть з миром! Щасливий рости! (дітям). Щасливої дороги! Щастя вам, Боже! Щастя тобі, доле! Щоб вас добра година знала! Щоб ви бачили сонце, світ і діти перед собою! Щоб завжди родило! (на обжинках). Щоб ти був багатий, як земля! Щоб ти був здоровий, як вода! Щоб ти жив! Щоб ти живий був! Щоб ти ходив, поки світу та сонця! Щоб тобі з роси та води йшло!

Жартівливі добрі побажання:

А їдять вас мухи з комарями! Ану, сину, розкидаймо хлівець та нарубаймо дрівець! А щоб вас дівки цілували! (до хлопців). А щоб вас парубки цілували! (до дівчат). А щоб їм ні дна, ні покришки! А щоб тобі коти мед носили! Бий тебе коцюба! Бодай вас Бог любив, а ще молодиці! Бодай вам добро снилося! Бодай на вас добра година та грошей торбина, та ще дівтори десятка півтори! Бодай тебе курка вбрикнула! Бодай тебе рак урачив! Бодай той здоров був, що мені винен, а кому я винен, щоб умер! Гарбуз вашій мамі! Господи помагай з ночвами на Дунай! Гуляй, тато, завтра свято! Дай, Боже, вам побитись, а нам подивитись! Дай, Боже, в старцях живши та

з перцем їсти! Дим вам із бовдура! Добридень на Великдень! Жуй, тату, воду, коли хліба нічим! З Богом, Парасю! Здрастуйте вам у хату! Їдять його мухи з комарями! Казав їжак: “Нехай буде так!”. Карай вас, Боже, хлібом довіку! Крихту на стіл та густий куліш, щоб було спати тепліш! Матері його дуля! Матері його индик печений! Матері його книш! Матері його ковінька! Матері його корінь! Матері його московська бурулька! Матері його сім копійок! Матері його сто карбованців! Матері його хиря! Матері його хрін! На добраніч — усі блохи наніч! Наймися, наймитку, в мене, а я піду до попа, бо в нього лучча харч! Накажи вас, Боже, хлібом та сіллю! На сто літ свиней пасти! Не з’їла ж його міль! Одчиняй ворота, їде пан сирота! Не їж у шапці, бо твоя жінка матиме дурного чоловіка! Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко брести! Рости, сину, хоч дурний, аби великий! Спать до півночі, витріщивши очі! Студи, дураче, під носом вітер! Тіпун тобі на язик! Тягни, кобило, хоч тобі й не мило! Хай і ваша густим доїться! Хай тобі й риба, й озеро! Щоб вас гроші напали! Щоб вас (тебе) дощ намочив! Щоб тебе качка брикнула! Щоб тебе качка ніжкою копнула! Щоб тебе курка вбрикнула! Щоб тебе муха вбрикнула! Щоб тебе у жито головою! Щоб ти весь вік своїми устами мед пив! Щоб тобі назад п’яти повернуло! Щоб тобі три міхи солодких ягід!

Добрі побажання на всі життєві випадки: Агій на вашу голову! А матері його заковира! А щоб тобі та бодай тобі, та коли б тобі, та нехай тобі! Бий тебе коцюба! Бий, бий ярмарок недалеко! (як хтось розіб’є посуд). Бий, ще батько купить! (*т.с.*). Бог на поміч! Бодай вас снігом засипало! Боже, допоможи! Борони (боронь), Боже! Будь воно неладне! Будь воно тричі неладне! Будь воно тричі німцеве! В добрий час сказати! Головою! Головою об стіну! (жартома кажуть, як хтось грюкає дверима). Дай, Боже! Дай, Боже, нашому теляті вовка з’їсти! Їдять його мухи з комарями! Кат його бери! Кат його забирай! Колючка в ніс! Крий, Боже! Крий, Мати Божа! Матері твоєї дуля! Не дай, Боже! Не приведи, Боже! Ну його к сину! Одведи й заступи! Отака ловись! У добрий час казати! Хай Бог боронить! Хай Бог милує! Хай Бог одвертає! Хай вам кіш та риба! Хай він скисне на путрю! Хай воно завалиться! Хай воно загориться без вогню й диму! Хай воно задавиться! Хай воно згорить! Хай воно скисне! Хай воно скисне таке життя! Хай воно ясним вогнем горить! Хай Господь милує! Хай здоров буде! Хай йому абищо! Хай йому біс! Хай

йому враг! Хай йому всячина! Хай йому грець! Хай йому легенько гикнеться! Хай йому легенько гикнеться, як павине пір'я об воду черкнеться! Хай йому мара! Хай йому морока! Хай йому кукли й теремки! Хай йому пек! Хай йому прасунок! Хай йому риба й озеро! Хай йому хрін! Хай йому цур! Хай йому чур! Хрін його бери! Щоб тебе, доле, та бодай тебе, доле! Щоб ти живий був! Щоб ти так жив! Хай йому чорт! Щоб тебе дощ намочив! У Григора Тютюнника: «Здорові були, люди-небораки! Дим вам з бовдура, крихту на стіл, та густий куліш, щоб було спати тепліш!».

БОЖБА, ЗАПЕВНЕННЯ, ЗАПРИСЯГАННЯ, КЛЯТЬБА

Бігме, далебі, ей-ей, ейже-ей, їй-бо, їй-богу, клянусь, на богу ні, справді, правда, хрестібог,

*** Бог мені свідок! бий мене коцюба (*жарт.*)! бий мене нечиста сила! бий мене сила Божа! бодай же я неділоньки святої не діждала! бодай мене рак урачив (*жарт.*)! бодай мені добра не було! бодай я завтра на своїх ремінних пасах повісився! бодай я завтрашнього дня не діждав! бодай я зарізався в своїй хаті своєю бритвою! бодай я сконав! будь я проклят! враг мене візьми! враг мою душу візьми! грім би мене вдарив (вбив, побив)! грім мене побий! даю голову на відруб! даю руку на відруб; ~ відсік; кладу голову на плаху; ручаюся головою; заціп мені язика, святий Мовчало (мовчатиму)! й-же Богу! їй-же Богу моему! їй-бо, правду кажу, якщо не брешу! їй же Богу! їй же Богу моему! їй же ти Богу! кажу, як перед хрестом! нехай мене мир не знає! нехай мене суха ялиця поб'є! нехай мені на полуду! ось тобі хрест святий! от не гріх, що забожився! от тобі хрест! от хрест святий! от чорна земля, щоб я ще чорніший став! побий мене, Боже! побий мене грім! побий мене грім, запали свята блискавка! побий мене Бог! побий мене святий хрест! побий мене хрест! побила б мене свята земля! провалитись мені, коли брешу! справді ж! справді ж бо! турецький син буду, коли то правда! убий мене Бог! убий мене святий хрест! убий мене хрест! хай западеться піді мною земля! хай лопнуть мені очі! хай мене безроге теля вб'є (*жарт.*)! хай мене Бог забуде! Хай язик відсохне! хай мене Бог скарає! хай мене Господь поб'є! хай мене грім поб'є! хай мене грім небесний поб'є! хай мене грім серед чистого поля вдарить! хай мене

до вечора на лаві положить! хай мене завійна візьме! хай мене квочка б'є (*жарт.*)! хай мене на могилки вивезуть, коли неправду кажу! хай мене поб'є братська Божа матір! хай мене поб'є те, що в хмарі гуде! хай мене покарають усі печерські святі! хай мене покриє великий лаврський дзвін! хай мене свята блискавка запалить! хай мене свята п'ятінка покарає! хай мене святий хрест поб'є! хай мене сира земля не прийме! хай мені очі лопнуть! хай мені хата згорить! хай я не діжду пречистої! хай я прахом розсиплюся! хай я провалюся! хай я святої неділеньки не діждуся! хай я удавлюся! хоч мене живцем з'їжте! хоч долівку язиком лизну! хрестібогом молюся! хрест на мені! щоб мене грім вдарив! щоб мене правцем заціпило! щоб мене скрутило! щоб мене ставцем поставило! щоб мені грім шапку пробив! щоб мені з цього місця не встати! щоб мені з цього місця не зійти! щоб мені крізь землю провалитися! щоб мені очі повилазили! щоб мені очі полускались! щоб мені печінку роздуло! щоб мені під вінець не підійти, коли брешу! щоб мені повилазило! щоб мені провалитися! щоб мені рука одсохла (не брав)! щоб мені руки й ноги повсихали! щоб мені не бачити царства небесного! щоб я околів перед вами! щоб ні батькові, ні матері! щоб мені руки й ноги покорчило! щоб мені світу білого не бачити! щоб мені своїх діток не побачити! щоб мені сей та той, коли брешу (*жарт.*)! щоб мені тряся! щоб мені язик одсох (не казав)! щоб наді мною ворони каркали! щоб переді мною земля розступилася! щоб я був проклятий! щоб я вчорашнього дня не побачив (*жарт.*)! щоб я діточок своїх не побачив! щоб я додому не дійшов (*ірон.*)! щоб я до заходу сонця дітей не бачив! щоб я жив! щоб я зараз сказився! щоб я з носом був (*жарт.*)! щоб я з цього місця не встав! щоб я до світа сонця не бачив! щоб я колись умер (*жарт.*)! щоб я крізь землю провалився! щоб я лунув (умер)! щоб я луснув! щоб я на світі був! щоб я, не сходячи з цього місця, околів! щоб я порохом сів! щоб я прахом розсипався! щоб я провалився! щоб я світу білого не побачив! щоб я сказився! щоб я так на світі був! як Бог свят!

НАХВАЛКИ, НАХВАЛЯННЯ, ПОГРОЗИ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Побазікай! Поговори! Попатякай! Спробуй! Спробуй-но!
Знатимеш! начувайся! начуватимешся!

*** А вже ж я тобі доїду кінця! Без мила поголимо! Битий ходиш! (ось-ось тебе поб'ють). Буде повна хустка зубів! Буде тобі за це! Буде хребту і череву! Будеш ти в мене, як шовковий! Вже я тобі доїду кінця! Віділлються сльози! Влетить тобі на горіхи! В тюрмі згною! Гляди, щоб тобі тут не скрутилось і не змололось! Дам я комусь на горіхи! Дістанеться на бублики! Дістанеться на горіхи! Дістанеться на кислички! Дорого дам, аби зносив! Задам я тобі бурду! Зараз по тобі зозуля закує! Знатимеш лопаткі в горосі (пам'ятатимеш)! Знатимеш, по чому в Тростянці гребінці! І зуби визбираєш! І зубів не позбираєш! І рідна мати не впізнає! І тільки бризки полетять! І тільки пір'я летітиме! Колись я спишу твою шкуру вздовж і впоперек! Комусь не поздоровиться! Матимеш на рибу! Матимеш таку виправу, що через поріг сторчачка летітимеш! Мовчи та диш! Набіжиш лиха! Нагорить тобі! Начувайся, бо й тебе за хрестом понесуть! Не зносити тобі голови! Не я буду, якщо... (далі йдуть похвалки)! Ну, попадись ти мені під руку! Ну, ти ще пожалкуєш! Ой, дістанеться комусь на кислички (*жарт.*)! Ой, комусь засиплеться й змелеться (*жарт.*)! Ой, летітиме на комусь пір'я (*жарт.*)! Ой, намілю я тобі в'язи! Ой, не втечеш моїх рук! Ой, не зносити тобі голови! Ой, попадешся ти мені на зубок, вже я тобі допечу, як не кулаком, так язиком! Ой, походить по тобі лозиняка! Ой, походить по тобі ломака! Ой, свиня лико волочить! (кажуть до дитини, натякаючи, що буде бита). Ось я йому холоду нажену! Ось я тобі! Ось я тобі дам! Ось я тобі дам роменського тютюну понюхать! Ох, і влетить тобі! Ох, по комусь бич (палиця, хворостина, хлудина) плаче! Пережену на гречку! Перепаде на бублики! Підеш білих ведмедів пасти! Пізнаєш, відкіль гримить! Пір'я з тебе летітиме! Покажу, де козам роги правлять! Покажу тобі дорогу, що й ніг не потягнеш із двору! Покажу тобі кузьчину матір! Попадешся мені в руки — зітру на макуху! Попадешся ти мені під руку! Попадеш ти мені під гарячу руку (руч)! Потанцюєш у мене циганської халяндри! По тобі походить ще й ломака! Роздавлю, як муху! Розправлюсь, як Бог з черепахою! Так шкура на тобі й закипить! Ти в мене за дев'ятьми ворітьми гавкнеш! Ти в мене на кутні засмієшся! Ти в мене потанцюєш! Ти в мене почухаєшся там, де й не свербить! Ти в мене ще поскачеш! Ти граєшся з вогнем! Ти дивись мені! Ти мені насмієшся (награєшся і т. д.)! Ти моїх рук не минеш! Тільки пух з тебе полетить! Тут тебе й чорт лизне! Тут тобі й амінь буде! Тут тобі й вода освятиться! Тут тобі й пуп розв'яжеться! Тут тобі й скрутиться, й змелеться! Тут тобі й смерть! Тут тобі й

содухи! Тут тобі й у голові смеркне! Уздриш вовчу зізду! Узнаєш, чим кропива пахне! У Сибір підеш! Шкура на тобі згорить (горітиме)! Шкура на тобі закипить! Шкуру спушу! Ще мені поговори! Ще мені попаякай! Ще мені побазикай! Ще побазикай! Ще я тебе шербатим бичем виголю! (бритьвою). Щоб я тріснув, як тобі в'язи не скручу! Я бачу, що ти своєю смертю не помреш! (збираючись вдарити). Я з вас зроблю те, щоб ви утрьох кози не купили! Я з тебе бандури випушу! Я з тебе вишкварки зроблю! Я з тебе дуроші вижену! Я з тебе дух виб'ю! Я вкорочу твого язика! Я з тебе дух випушу! Я з тебе душу випушу! Я з тебе душу витрясу! Я з тебе живого не злізу! Я з тебе зараз перепічку сотворю! Я з тебе кишки випушу! Я з тебе льотом кишки випушу! Я з тебе сім шкур спушу! Я з тебе тельбухи випушу! Я з тебе товчеників нароблю! Я з тебе три шкури спушу! Я з тебе фаршмак зроблю! Я з тебе шкуру спушу! Я з тебе юшку зроблю! Як візьму качалку, то поб'ю тебе на локшину (на січку)! Як візьму ременяку, то ти в мене потанцюєш (до дітей)! Як дам — і духу не залишиться! Як дам — і кісток не збереш! Як дам — мокрого місця не залишиться! Як дам по зубах — не знатимеш, де збирати! Як дам, то аж свічки в очах стануть! Як дам, то до білого снігу не забудеш, а до нових віників пам'ятатимеш! Як дам, то й дверей не знайдеш! Як дам, то й дух з тебе випре! Як дам, то й зубів не визбираєш! Як дам, то й ногами вкриєшся! Як дам, то й ноги задереш! Як дам, то й пуп тобі розв'яжеться! Як дам, то й свічка твоя засвітиться! Як дам, то й у голові тобі смеркне! Як дам, то підеш туди, де дідько добраніч каже! Як дам, то тут тебе й чорт лизне! Як дам, то й юшкою вмиєшся! Як дам, то полетиш до архангелів овець пасти! Як дам, то рідна мати не впізнає! Як дам, то так шкура і закипить! Як дам, то тільки бризки полетять! Як дам, то тут тобі й вода освятиться! Як дам шкварки, то буде тобі жарко! Як одважу киякою, то хліба (більше) не їстимеш! Як пошаную, то й свічки в очах засвітяться! Як упіймаю, через хомут протягну! Як шваркну — тільки бризки полетять! Як швиргону — тільки кавкнеш! Я на тобі шкуру обдеру! Я тебе на той світ одправляю! Я тебе нікому не дам бити — сам буду (*жарт.*)! Я тобі баньки видеру! Я тобі горло перегризу! Я тобі очі видеру! Я тобі пашеку роздеру! Я тобі бебехи повідбиваю! Я тобі виб'ю таку бубну, що дядькові закажеш! Я тобі вкорочу відросток, що язиком зветься! Я тобі вкручу хвоста і роги обламаю! Я тобі голову одірву! Я тобі голову скручу! Я тобі дам! Я тобі дур з голови виб'ю! Я тобі зуби, мов kwasолу вилушу! Я тобі кишки випушу! Я

тобі намну вуха (погроза для дітей)! Я тобі ноги з сідала повисмикую!
 Я тобі ноги поперебиваю! Я тобі оскомину зіб'ю! Я тобі покажу! Я
 тобі покажу, де раки зимують! Я тобі покажу, по чому лікоть кваші!
 Я тобі поставлю язика насторч рота! Я тобі поставлю язика поперек
 рота! Я тобі рота набік поверну! Я тобі руки обламаю! Я тобі шкуру
 спушу! Я задам їй такої пинхви, що вона не потрапить кудою тікати.

ВІДПОВІДІ НА ПОГРОЗИ, ПОХВАЛКИ

А дзуськи! А ну-ну! (спробуй тільки!) Бачили ми таких! Витри
 заїди! Втри носа! Втри губи в молоці! Витри молоко на губах! Де
 тобі! Де вже тобі! Жила тонка! Жилка тоненька! Кишка коротка!
 Кишка слабка! Кишка тонка! Легше на поворотах! Мало ти каші
 з'їв! Мало квасу випив! Моню на губах витри! Молоко на губах ви-
 три! Не в ті взувся! Не дуже, а то щиколотки позбиваєш! Не кричи,
 я теж умію кричати! Не лякай ляканого! Не на того нарвався! Не
 таких бачили! Не так-то скраю! Ой, як страшно! Піди, втри носа (до
 молодших). Піди соплі витри! Плювати я хотів! Руки короткі! Руки
 не доросли! Слабка гайка! Слабка кишка! Слабкам струна! Таких
 уже бачив! Та тебе й курка лапою заскребе! Та тебе й муха крилом
 уб'є! То ще подивимось, в кого зуби будуть цілі! Ха, та ти дужчий за
 комара! Чхав я на твої погрози! Чхати я хотів! Ще молоко на губах
 не обсохло! Ще молоко під вусами не обсохло!

НАРОДНІ ПРИТАНЦІВКИ

А бодай ти пропала, курка ногу відтоптала, а не курка — горобець,
 наш Іванко молодець! Ані пивши, ані ївши, скачи, дурню, ошалівши!
 Антін козу веде, бісова коза не йде, він її віжками, вона його ніжками!
 Ану, ще наляж! А щоб тобі та бодай тобі, та коли б тобі, та нехай тобі!
 А я вдарю тропака — в мене вдача така! А я сіно громадила, сім пар
 хлопців принадила! Бутум-бас, бутум-бас, а хто буде свині пас! Гей-
 га, риба з м'ясом, ходи, кума, з викрутасом! Гоп-гопá, гоп-гопá, нема
 грошей у попа, а в попаді вони є, та попові не дає! Гоп, чуки-чуки-
 чуки, гарні в мене черевики, бо я панського роду, не ходила боса
 зроду! Гоша-гоша-гоша-ша, де кобила, там лоша! Дивітеся, чоловіки,
 які в мене черевики! Ду-ду-ду, ду-ду-ду, вродилася на біду! Заграй,

дудничку — танцюй, дурничку! Запряжу бугая: куди люди, туди й я, запряжу я другого — сідай, жінко-небого! Засвітила б — нема чим, жартувала б — нема з ким! За Тетяну сто кіп дав, бо Тетяну сподобав, за Марусю — п'ятака, бо Маруся не така! З помийниці воду брала, гречаники учиняла, пеленою накривала, гоп, мої гречаники, гоп, мої невдалики, гоп, мої білі, чогось мої гречаники на шкорині сіли! І до плуга, і до рала, і до хлопців дала драла! І жив — не любила, і умер — не тужила, тільки трошки потужила, як на лаві положила! І ти тут, і я тут, а хто ж у нас дома, а хто ж у нас порубає солому на дрова! Ішла баба-гомонуха, гаман загубила, а я йшов та й знайшов — мене мати била: нащо тобі, мій синочку, цей гаман іздався — на табаку, на тютюн, щоб не розсипався! Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик — одчепися мій гаплик! Катерина та Дем'ян посварились за бур'ян, Катерина Дем'яну не попустить бур'яну! Колихали мене хлопці не в решеті, а в коробці, коробочка торохтіла, я до хлопців хотіла! Ми кривого танцю ведемо, кінця йому не знайдемо... Нащо мені ті музики, в мене довгії язики, я заграю, поскачу і нікому не плачу! Обідранці пішли в танці, голобоки пішли в скоки! Ой, гоп гопака, нема в мене каблука, один біля ніг, та й той — на сміх! Ой, гоп, метелиця, чого старий не жениться! Ой, гоп, та помалу, як пошила штани з валу, як пошила, та й наділа, кажуть люди, що до діла! Ой, гоп, та й усе Хома паску несе, а Хомиха поросся, воно вирвалося і побігло у ліс, там узяв його біс! Ой, гоп, ти-ни-ни, вари, жінко, лини! Ой, гоп, ти-ни-ни, у кого я вдався, мати сани продала — я з печі сковзався! Ой, грай, Юр'ю, танцюй, дурню, ой, грай на муку, поки пшона натовку, мені мука — тобі пух, — щоб виперло з тебе дух! Ой, Грицю, Грицю, Грицю, не вдавайся на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й горілка не порадить! Ой, давай, давай, давай!.. Ой, дід бабці та купив капці, та короткі були, та втяв пальці! Ой, душко моя, шепотушко моя, дай з тобою покручуся, коли ласка твоя! Ой, жаль шевця, та не вернеться: набрав підошов та ік чорту пішов! Ой, заграйте мені, замузичте мені, нема в мене чоловіка, то позичте мені! Ой, заграйте, цимбали, щоби ніженьки дримбали! Ой, капуста одностеблиця, один любить, другий сердиться! Ой, коле ж мене коле, ведіть мене до Миколи, від Миколи до Якова, щоб була я однакова! Ой, лихо — Ковалиха! Ой, надворі метелиця, чого старий не жениться! Ой, поки ж тій війні быть, треба замиритися, ой поки ж тим лейтенантам по сім раз жениться! Ой, там за ярбм та ще й за яріщем

била Хима Євдокима поламаним днищем, била Хима Євдокима, пішла позивати, наказали Євдокиму ще й Химу прохати! Ой, там на долині, жуки бабу повалили і сорочку зняли, прочуханки (висіканки) дали! Ой, ти гарний Семене, прийди сядь коло мене і комора в мене є, сватай мене, Семене! Ой, ти полька, ти весела, бери торбу йди на села! Ой, ти ткач-ниткоплут, а я бондарівна, піди геть, відчепись, я тобі не рівня! Ой, чук, поберемся, будем панувати, ти будеш свиней пасти, а я заганяти! Ой, я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна підв'язана валом! Опанас свині пас, Катерина — бички, почекай, не втікай, куплю черевички! Отакої чеберячки! Отак чини, як я чиню, люби дочку абичию, хоч попову, хоч дякову, хоч хорошу мужикову! Очерет-осока, добрі очі в козака! Піддай вогню, піддай палу! Пішла Полька жито жати, та забула серпа взяти, серп взяла, хліб забула — така Полька дурна була! Подавайте галушки по три п'яді завбільшки! По дорозі жук, жук, по дорозі чорний, подивися, дівчино, який я моторний! Полюбив мене дяк чорти батька-зна як, купив мені черевички — закаблучки не так! Польки-польки та кадрелі, та за чуба, та за двері! Розступіться, подоляни, нехай гиря погуляє! Скачи, чорте, пшона дам! Танцювала краков'як — побила ботинки, zostалися на ногах чулки та резинки! Танцювала Пендюриха з Пендюром, загубила калиточку з тютюном, буде тобі, Пендюрихо, лихо, загубила калиточку тихо! Танцювала риба з раком, а цибуля з пастернаком! Танцювала Романиха з Романом, загубила штирні гроші з гаманом! Танцювали, танцювали та ще й не вклонилися! (кінця не довели). Танцюй, ковалихо, буде тобі лихо. Танцюй, не журиь, матері твоїй біс! Танцюй, Лукерія, шелестить матерія! Три лопати поламала — гречаники витягала, гоп, мої гречаники, гоп, мої невдалики, гоп, мої білі, чогось мої гречаники на шкорині сілі! Трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса! Це ж мені панотець покупив, щоб хороший молодець полюбив, а панчохи паніматка дала, щоб я гарна молодичка була! Цур його матері, яке завелось: і старе, і мале у боки взялося! Черевички невеличкі за цілого п'ятака, а щоб же ти молоденька вибивала тропака! Четвер на льоду нагнав середу: як став ташить — аж лід тріщить! Чоловіче, Миколаю, де я тебе поховаю, поховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили, поховаю під столом, та накрию постолом, поховаю під лавою, та накрию халявою! Штани мої сині, дома двоє в скрині! Я забула, що я хора: як танцюй, так танцюй! Якби таки або так, або сяк, якби таки запорозький козак, якби таки молодий, молодий, хоч по хаті

походив, походив, страх мені не хочеться з старим дідом морочиться! Як була я молодиця, цілували хлопці в лиця, а тепера стара баба, не цілюють, хочби й рада! Як була я молодою преподобницею, повісила фартушину над віконницею: хто йде, не мине, то кивне, то моргне! Я нікого не любила, тільки Петра та Данила, Стецька, Грицька та Дем'яна, вийду заміж за Івана! Я робити добре вмію: піч топлю, руки грію, руки грію, плечі парю, не йди, Грицю, бо ударю!

ЖАРТІВЛИВІ СТВЕРДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ПОВНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Аж дурний — такий розумний; аж на небі чуть, як мухи кашляють; аж голому поза пазухою повно; багатий, як пес кудлатий; баба — а ще дві дівки за пояс заткне; багатий, як чорт рогатий; багато: два гриби в борщ; багато оженився: взяв жінку й трое дітей; багато, як у голомозого чуба; багато, як у голомозого чуприни; багато, як у лисого волосся; багач: гола спина, а на плечах торбина; багач: його сусіда чотирма волами оре; батько нікому не винен: в одного позичає, другому повертає; білий, як арап; білий, як циганська литка; білий, як циганський сир; білий, як уголь; білолиця, як мазниця; боїться, як вовк кози; бридиться, як кіт салом; будем мати весілля: тато маму віддає; будемо на весіллі гуляти: дядько до мами сватається; буде погода: зверху болото, а внизу вода; вбився в ріст, як заєць у хвіст; вбився в хазяйство: тільки бриль та паличка; в гаразді, як чайка у гнізді — хто не йде, то сполохне; везе, як утопленику (утопленому); велика газдиня: три городи одна диня; велике свято, що в церкві Гриць; взяв, як борщу на шило; взяв щастя за бороду; впіймав Бога за бороду; вхопив в обидві жмені; виграв, як Хома на булках; виграв, як Хома на вовні; виграв, як Хома на милі; виграв, як Шльома на оренді; віддасть на рахманський великдень (себто ніколи); він не багат, та нікому не винуват: в одного візьме а другому оддасть; він у нас зовсім дурний: з чужого воза бере, а на свій кладе; вітали і сідати не просили; вплинуло, як позаторішній сніг на літню погоду; вподобалось, як вовкові весільна пісня; вступив у закон, як собака в цибулю; гарне життя, як собаці на прив'язі; гарний, наче з товкача вмивався; гарний, як Беркові штани навиворіт; гарний, як комін навиворіт; гарний, як Микитина свита навиворіт; гарний, як свиня в наритниках; гарний, як спить

та ще й лицем до стіни; гарно співає, як муха в глечику; гарячий, як циганський борщ; голий, аж поза пазухою повно; горе мачусі, що пасинок сметани не їсть; горить, як сліпий дивиться; господар: за гріш по парі; господиня: сорок грядок — одна диня; давайте круту варить, бо рідкої ні з чого; дали бджоли меду, аж пику скривило; дбає, як пес за п'яту ногу; делікатний, як панський хорт; держиться, як вода в решеті; держиться, як пісок на вилах; добра дівка: тоді хату мете, як старости йдуть; добра кобила: з гори біжить, а впаде — лежить; добре його прийняв: аж носом заповорив; добре: якби пес з'їв, то здох; добре, як голому в терню; добрий з нього пастух: дає корові виспатись; дитина: а татова сорочка по коліна; добрий пан: взяв у дітей хліб і кинув псам; добрий урожай: молотив цілий день, а віяти нічого; добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить; добрий, як баранчик, тільки по-вовчому виє; добрий, як, собака; добрі зуби, що кисіль їдять; добрі люди: поки хліба дадуть, наперед зуби виб'ють; добрі люди: що положиш, то й не буде; допоміг: з калюжі та в болото; дуже грамотний: слово “корова” пише з м'яким знаком; дуже розумний: решетом зірки в небі ловить; жаліють, як kota об лаву; жалує дітей, як мачуха; жвавий, як ведмідь за горобцями; жвавий, як ведмідь за мухами; жвавий, як ведмідь за перепелицями; жвавий, як лопата; жвавий, як опецьок; жвавий, як рак на греблі; живемо добре: горя в людей не позичаємо; живе добре, горя в людей не позичає; живемо добре: хоч заріжся, хоч повіся; закохався, як чорт у суху грушу; заробив на сіль до оселедця; заробив, як Марко на вовні; заробив, як Хома на вовні; заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на ньому побили; захистив, як вовк овець; збувся тато клопоту: жито змолотив, а гроші пропив; збувся тато лиха: збувся грошей з міха; здібний, як віл до карети; здоровий, як циганова коняка: день біжить, а два лежить; змилювався, як вовк над поросям; знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита; з неохотою вовк поросся з'їв; з нього пан, як з сіряка жупан; йде, як вода з каменя; йому так треба, як мені не треба; йому так треба, як мені ні; кебетливий, як чобіг; користі, як з козла молока; користі, як з торішнього снігу; користі, як з цапа вовни; користі, як з цапа молока; користі, як з чорта смальцю; користі, як у карася вовни; красавиця, що з-під стола кусається; красива, як свиня сива; красно гостили — ледве живого пустили; кумекає, як вовк у зорях; личить, як корові сідло; люба: вела чоловіка з корчми за чуба; лихо вовкові: зачинили його між вівці; любить гостей за чужим столом; любить,

як гірчиця мед; любить, як кіт табаку; любить, як пес дідька; любить, як вовк цибулю; любить, як пес редьку; любить, як пес палицю; любить, як порох в оці; любить, як пси діда; любить, як пси діда з порожніми торбами; любить, як сіль в оці, а кольку в боці; любить, як сіль в оці, а тернину в носі; любить, як собака палицю; любить, як собака редьку; мачуха пасинкові волю давала: хочеш льолю купи, хочеш — голий ходи; милості просимо на своїх харчах; милує, як вовк барана; ми люди не горді: нема хліба давайте пироги; міцний, як з клоччя батіг; міцний, як утроє бублик; молодець — ні з кіз, ні з овець; на вибір дають: хоч гинь, хоч живцем у могилу лягай; наївся, як кіт качалки; наївся, як циган сироватки; наліг, як циган на ковадло; налупився, як Рябко дерті; нам Бог весілля дав: міх оженився, торбу взяв; напився до порядку: два ведуть, а третій несе шапку; нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає; не з добра пан носить жупан — сіряка нема; нездужає, що й ведмедя за вухо вдержав би; не злий чоловік, тільки задовго живе; не любить, як кіт сала; не малá мирянам журба, що попава кишенья порвалась; нема пшона, давай круту варити; не хоче, як кобила вівса; не хоче, як коза сіна; не хоче, як старець гривні; нікому не скажу: тільки кумі та в млині; німий глухому повідав; ніхто такий не багатий, як попові дочки: одна гола, друга боса, третя без сорочки; одмовляється, як стара дівка від гарного жениха; опирається, як кіт на льоду; оце тому правда була, що вкусив заєць за хвоста вола; пани: на трьох одні штани — хто раніше встав, той ся і вбрав; пани — на цілі сани та ще й ноги висять; підлатався, як май грушами; підростеш, як скибка в руках; піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала; пішли наші вгору: батька на вербі повісили, а мене на стовп тягнуть; побачив, як власні вуха; побачив, як свого носа; поберімся, не журімся, будем панувати: я буду свині пасти, а ти завертати; побілів, як вільхова довбня; погода: один день блисне, другий день кисне; погуляв, як собака на вервечці; подобає, як свині роги; пожалів вовк кобилу — залишив хвіст і гриву; потрібен, як зайцеві бубон; потрібен, як лисому гребіно; потрібен, як чорту лапоть; потрібен, як торбині бублики; потрібен, як діра в мості; потрібен, як п'яте колесо до воза; пожалів, як вовк порося — від'їв ніжки та й уся; поживився, як пес макогоном; поживився, як Сірко паскою; позичив на вічне оддавання; покатався, як на їжаку; покаявся, як злодій у ягодах; полегшало нашому батькові: де сиділа болячка, тепер дванадцять; помічник, як коневі заєць; помогло, як

мертвому кадило; помочі, як з осики груш; поорав: перебіг плугом, як голодний пес через воду; помагає з гори віз тягнути; попав, як сліпий стежку; поправився з покутя на лаву; поправився попові в калитку; поправився ухом об землю; посиділи в гостях на покуті знадвору; поспішає, як чорт на утреню; потрібен (потрібний), як глухому музика; потрібен, як зайцеві бубон; потрібен, як кобилі другий хвіст; потрібен, як кожух улітку; потрібен, як лисому гребінь; потрібен, як лисому дзеркало; потрібен, як музика після весілля; потрібен, як позаторішний сніг; потрібен, як п'ята нога собаці; потрібен, як п'ятий чиряк на животі; потрібен, як сироті трясця; потрібен, як собаці другий хвіст; потрібен, як сухій землі попіл; потрібен, як торішні бублики; потрібен, як торішний сніг; потрібен, як чорту лапоть; пошив: на собаку мале, а на kota велике; пощастило, як тому утопленику; правда твоя, що на вербі груші, а на осичі кисліці; правда, як вош кашля; правий, як вірówka в мішку; правий, як кочерга; припадає, як корові сідло; пристав, як горбатий до стіни; пристало, як свині наритники; притулив горбатого до стіни; просили, запрошували — з хати шапку викидали; просли на порозі, щоб не були на дорозі; просять покорно, наступивши на горло; противна, як старцеві гривня; прямий, як дуга; прямий, як свинячий хвіст; рад, якби йому пси обід з'їли; рад, як сирота трясці; рад, як торішньому снігові; ремісник: старі коцюби направляє, а до нових майстра наймає; робітник до повної миски; розбагатів, як старець у морози; розбагатіли: поли дерем, плечі латаєм; розбалакався, як свиня з гускою; розбирає, як вовка пиво на третій день; розбирається, як цап на зорях; розговорилися, як свиня з гускою; розжалувався, як вовк над поросям; розживемося, як сорока на лозі, а тінь на воді; розжилась голота коло болота; розуміється, як вемідь на зорях; розуміється, як глуха в танцях; розуміється, як кнур у зорях; розуміється, як корова на святі; розуміється, як Мошко на перці; розуміється, як свиня на перці; розуміється, як сліпа на танцях; розуміється, як теля в пирогах; розумна голова, та соломною набита; розумний, аж крутиться; розумний, аж носом баньки дме; розумний, як Беркове теля; розумний, як Беркові штани; розумний, як довбня; розумний, як сало; розумний, як Соломонове теля; розумний, як Хведькова кобила; розуму палата, а ключ від неї загублений; розходився, як холодний самовар; рушив розумом, як здохле теля хвостом; сказав йому “дякую” по спині ломакою; скупає, як собака за києм; слабкий, як мотуз учетверо; сліпий видів, що кривий через

рів сказав; смачне, хоч на собак вилий; сміливий: на лежачу березу в сам верх заліз; славно танцює: одна нога в горох, друга в сочевицю; сміливий, як святий Петро; смішно, як собаки після дрюка; собачка добрий: як будете годувати, то не почуєте, як і гавкає; совісті, як у шолудивого волосся; спасибі Богу, всього є — хліба ма, а грошей нема; сподобалось (вподобалось), як вовкові весільна пісня; спокійний, як порося в мішку; спритний, як ведмідь до горобців; стида, як у тої кобили, що воза побила; стільки землі, як у гирявого чуприни; сьогодні празник — баба діда дражнить; така благодать, що й світу Божого не видать; схожий, як батіг на мотовило; схожий, як свиня на коня; такий міцний, як із ключця батіг; така гарна, що як виглянула з вікна, то три дні собаки гвалтували; така пара, як миша з волон; така хата тепла, що спотієш, дрижачи; така подоба, як свиня в хомуті; така правда, як на вербі груші; така правда, як ти попадає; така правда, як у рові вовк іздох; така то правда, що пси траву їдять; така хороша, що не варта і гроша; так благословив, що аж синці поробив; так до діла, як свиня штани наділа; так добре пригостили, що голим і голодним повернувся; так допомагає, що спиці в колеса стромляє; таке м'яке, що ні кусати, ні жувати; так жінку бив, що сам насилу втік; такий гарний, що краще на нього не дивитися; такий коваль, що уміє робити з заліза пшик; такий красивий, мов кабан сивий; такі вони друзі, що коли б'ються, то й колом не рознімеш; так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу; так не візьме, як та новий карбованець; так подоба, як сліпому дзеркало; так просили, так просили, так не пускали, а я таки вдерся; так рано встала, що аж на порозі розсвінуло; так рано встала, що й півень на смітнику заспівав; так тепло, як циганові під ятеріною; так то правда, як пси траву їдять; так хочеться робити, як старому псові в завірюху брехати; там тебе ждуть з двома дрючками за дверима на порозі; тарах щастя в хату! (кажуть, як сталося несподіване лихо); тепло, як за лихим паном; тепло, як циганові під в'ятеріною; тихий: постав на воротях і гони череду — не піде; треба, як більма на оці; треба, як болячки на лоб; треба, як волосся в паністару; треба, як діра в мості; треба, як дзюра в мості; треба, як зайцеві бубон; треба, як зайцеві стоп-сигнал! треба, як лисому гребінь; треба, як мені лиха; треба, як п'яте колесо до воза; треба, як собаці п'ята нога; треба, як собаці чоботи влітку; треба, як торішні бублики; треба, як чорту лапоть; тримає, як мертвий рукою; тямить, як свиня в апельсинах; тямить, як свиня в дощ;

убрався в правду, як татарин у зброю; удалося, як старій бабі дитина; уївсь, як свиня в молот; у нас сьогодні Луки: ані хліба, ні муки; упав у гаразд, як муха в сметану; усолодився, як черв'як у хріні; утік на жаб'ячий скік; ухватив, як панського самовару; ухопив, як собака обметиці; хворий: як працює, то мерзне, а як їсть, то потіє; хороший, як курка задрипана; хочеться, як голому на вулицю; худенький, мов різницький стовпчик; це буде на маленького Юрія (ніколи не буде); це буде, як виросте гарбуз на вербі; це буде, як виросте трава на помості; це буде, як на долоні волосся виросте; це буде, як п'явка крикне; це буде, як рак свисне; це буде тоді, як свині чередою підуть; це буде, як у Спасівку соловей заспіває; цікавий, як циган до бджіл; чепурний, як мазничка; чепурний, як свиня в дощ; чорний, як гуси; чорно, як теляті в мішку; чорнобровий, як риже теля; чорнобровий, як руде теля; чорнявий — брови, як сметана; хороше порадив — хоч покинь; хороший, як свиня в болоті; хороший, як свиня в дощ; хороший, як свиня в порошу; швидкий, як віл у плузі; швидкий, як черепаха; юрба, коли нікого нема.

ПОБАЖАННЯ ВОРОГАМ, ПРОКЛЇОНИ, ЕМФАТИЧНІ ПОБАЖАННЯ

Згинь! пощезни! пропади! щезни!

*** А безголов'я та короткий вік на тебе! Аби тебе дідько сколов! Аби тебе на хмарах винесло! А біс тобі в гомілку! А Бог би тебе скарав! А бодай тебе земля не прийняла! А бодай ти лопнув! А будь ти тричі проклят! А будь тобі непутно! А запався б ти! А лигнуло б тебе люшнею в зуби! А матері твоїй осичина! А пішов би він під три вітри! А спрагло б тебе! А чорна година на тебе! А щоб тебе в держалнах держало! А щоб ти на добрий путь не зійшов! А щоб йому випадком випало! А щоб тебе за серце скребло! А щоб ти луснув! А щоб ти на осіці повісився! А щоб ти не стихився! А щоб ти скис! А щоб ти скрутився! А щоб ти стовбула став! Бери його лиха година! Бешиха тобі в живіт! Бий його сила Божа! Бий тебе грім! Бий тебе лиха година! Бий тебе нечиста сила тричі навхрест! Бовтнуло (би) тобов у безодню! Бодай вони всі послизли (повислизали)! Бодай би він скис! Бодай добра не було! Бодай він не дійшов! Бодай він не знав ні дна, ні покришки! Бодай би в тебе репнула макітра! Бодай вас завело в безодню! Бодай вас за зуби брало (взяло)! Бодай вас за

серце взяло! Бодай тебе грець спалив у діжі! Бодай вони послизнулись! Бодай вас злидні побили! Бодай вас злидні посіли! Бодай вас свята земля поглинула живими! Бодай він був ще в колісці залявся! Бодай він не дждав! Бодай він не знав ні дна, ні покришки! Бодай воно гроном на тебе впало! Бодай дідько очі видрав! Бодай добра не було! Бодай же ти так хліб у рот брав! Бодай завело в безодню! Бодай здорова була та назад не встала! Бодай з тебе дух та пару витягло! Бодай їм баньки посліпило! Бодай їм сім раз на день пусто було! Бодай їх зневіра знала! Бодай їх мир не знав! Бодай його болячки з'їли! Бодай його грець спалив у діжі! Бодай його кодло з накоренком перевелось! Бодай його корінь звівся! Бодай його пранці та болячки з'їли! Бодай його п'явки пили! Бодай його слід запав! Бодай йому дідько очі вибрав! Бодай йому кістка в горлі! Бодай йому очі повилазили! Бодай йому повилазило! Бодай йому руки й ноги поламало! Бодай на тебе болячка! Бодай на тебе коротеча! Бодай тебе поб'є лиха та нещаслива година! Бодай на тебе коротка година! Бодай на тебе трясця! Бодай на тебе халепа! Бодай на тебе хвороба! Бодай нашим ворогам посліпило й поглушило, мозок геть заголомшило! Бодай не дждав ні він, ні його діти! Бодай послизнуть (пропадуть)! Бодай твій слід запав! Бодай не джж-дати! («Бодай не дждати, своє серце на шматки рвати») Бодай тебе буря вивернула! Бодай тебе взяла завійниця (різачка)! Бодай тебе вовки з'їли! Бодай тебе волами возили, а граблями волочили! Бодай тебе гатила лиха година! Бодай тебе грець виманив! Бодай тебе грець у діжі спалив! Бодай тебе заглумило! Бодай тебе за серце взяло! Бодай тебе земля забрала! Бодай тебе кидало об суху землю! Бодай тебе лунь ухопив (ухопила)! Бодай тебе луп облупив! Бодай тебе на марах винесло! Бодай тебе покорчило і поприщило! Бодай тебе не кидала лиха година! Бодай тебе під шум лотоків понесло! Бодай тобі добра не було! Бодай тебе той знав був, що трясє очеретами! Бодай ти дждав перед великими вікнами стояти! Бодай ти зслиз! Бодай ти каменем ліг! Бодай ти каменем сів! Бодай ти на кутні сміявся! Бодай ти не вийшов з напасті, поки житимеш! Бодай ти не дждав веселої години! Бодай ти не знав о собі, та о білому світі! Бодай ти не знав, що сьогодні за день! Бодай ти не прокинувся до страшного суду! Бодай ти оглух! Бодай ти пішов попід шум та під хвилю! Бодай ти рачки лазив (хворів)! Бодай ти скавчав! Бодай ти скам'янів! Бодай ти скрутився! Бодай ти холери наївся! Бодай ти ще маленьким втопився! Бодай тобі було пусто! Бодай тобі вода освятилась у три батоги!

Бодай тобі заціпило! Бодай тобі ні сходу, ні в почці плоду! Бодай тобі пропадом пішло! Бодай тобі руки повідсихали! Бодай тобі руки, ноги покорчило! Бодай тобі руки, ноги поламало! Бодай тобі руки посудомило! Бодай тобі світ замакітрився! Бодай тобі сім раз на день пусто! Бодай тя на сон било! Бодай чорти з вас шкуру драли! Бог би тебе скарав! Будь він неладний! Будь тричі проклят! Будь ти проклят однині й довіку! Віділлється сльозами! Вовки б тебе з'їли! Враг його бери! Господь би тебе скарав! Грець би його взяв! Грець би його забрав! Грім би тебе луснув ясénний! Груш би ви давучких понаїдалися! Да вигаснуть зарані твої зорі! Диявол йому в печінки! Дідько б тебе взяв! Дідько б утисся твоєму батькові! Добра б тобі не було! Зустрічала б тебе кобила задки! І руки тобі б покорчило! Калікою тебе б зробило! Кат би справив тебе за твою натуру! Кат би тебе побив! Кат би тебе на камені побив! Кат тебе бери! Лихо його мота! Лунь би тебе вхопив! Мара б йому в печінки вмурувалася! Матері твоїй в печінки! Матері твоїй чурбан чортів! Най би тебе мама видзюрила на кропиву! Най го злидні поб'ють! Нема на тебе погібелі! Нема на тебе сказу! Нехай вони всі послизнуть (пропадуть)! Нехай пливе за холодною водою! Нехай йому осичина! Нужда б тя побила! Орда б вас полонила! Пекло б тебе огнем та полум'ям! Пек тобі, враже, хто тобі каже! Перун би тя трафив! Печінка б їм вилзла і діти у вічі наплювали! Пір'я б тобі в роті виростило! Побий його грім! Побий його лиха година! Побий його морока! Побий його сила Божа! Побий його трясця! Побий його хрест! Побий його хрест та свята сила! Побила б його лиха година! Побили б тебе їх сльози! Погібелі на вас нема! Повні груди тобі здоров'я, щоб нікуди було й дихати! Покрий його сира земля! Пошли на його, Боже, тьму єгипетську! Пропади ти пропадом! Раз у рік колька в бік! Реготав би ти на пупа! Рожен йому в очі! Так йому й треба (за нещасливих обставин)! Татарва б вас подавила! Тьху на твою погібель! Трясця твоїй мамі! Туди йому й дорога (*m.c.*)! Сіль тобі в оч (очі)! Сіль тобі на язик, печина в зуби! Сіль тобі у вічі, а камінь у груди й печене кошенья в зуби! Смуток би на тя темний та чорний упав! Собачу матір тобі під бік! Сонце би тя побило! Сто бісів твоїй матері! Сто дідьків у твої бебехи! Сто дідьків у твої печінки! Сто крот болячок тобі в печінки! Стонадцять дж чортів тобі в пельку! Стонадцять кіп чортів тобі під хвіст! Стонадцять чортів тобі під хвіст! Сто копанок чортів тобі в печінку! Сто ножів тобі в твою мотрю (задницю)! Сто сот болячок тобі в печінки! Сто сот чортів тобі на спину! Сто чортів

його матері! Татарва б вас подавила! Тисячу болячок тобі в печінки! Трясця тобі в печінки! Трясця тобі в пуп! Хай він скисне на путрю! Хай би йому абищо! Хай би йому цур! Хай він ставма стане! Хай воно тобі нівцем перейдеться! Хай воно тобі прахом ляже! Хай до нього піп з кадилом піде! Хай тобі буде пусто! Хай за тобою чорна яма жаліє! Хай його лихий візьме! Хай йому халепа! Хай його чорти заберуть! Хай його чорти загребуть! Хай йому гнила колода! Хай на нього болячка! Хай на нього опряга прийде (смерть)! Хай на тебе батіг свище! Хай на тебе каз (сказ) найде! Хай на тебе петля сучеться! Хай на тебе трилітня трясця! Хай наші вороги світом нудять! Хай поб'є його лиха та нещаслива година! Хай вас нагла година поб'є! Хай розверзеться під вами земля! Хай тебе візьмуть ті, що купами трусять! (чорти). Хай тебе вогненна комета вдарить! Хай тебе доля вдарить об гладку дорогу! Хай тебе за живіт візьме! Хай тебе земля не прийме! Хай тебе колючками до землі припне! Хай тебе лизень злиже! Хай тебе мара бере (візьме)! Хай тебе одні стіни слухають! Хай тебе поб'є нагла година! Хай тебе сі та ті візьмуть! Хай тебе судорогою судить! Хай тебе хиндя потрясе (лихоманка)! Хай тебе чорна причина об землю день і ніч кидає! Хай ти каменем ляжеш! Хай тобі на язиці пuzziрі сядуть! Хай тобі очі луснуть! Хай тобі сім чортів і все лихе! Хай тобі сто бісів і сіра свитка! Хай тобі язик колом стане! Хай чорти торохтять його кістками на тім світі! Хай би грець забрав! Хай воно тобі вогнем горить! Хай тебе Бог забуде! Хай йому враг! Хай воно тобі горить! Хай тебе Бог поб'є! Хай тебе Бог покарає! Хай на вас лиха година! Хрест його побий та його свята сила! Черви б тебе поїли! Чорт би забрав (побрав) твою матір! Чорт бери! Чорт ти побрав! Чорт би тебе побрав! Чорти б вас забрали до себе в пекло! Чорти б мордували вашу маму! Чума б вас забрала! Шевської смоли ти б напився (до пияків)! Шляк би вас вибив до кришки й пруття! Шляк би вас трафив! Щоб вам у пупі закрутило! Щоб ваші ж діти вас побили! Щоб ваш пропав собачий рід! Щоб від тебе одреклись онуки! Щоб він головою наложив! Щоб він ясним вогнем горів! Щоб вони послизли (пропали)! Щоб до тебе прийшла чорна година! Щоб твій корінь прасучий сину зів'яв! Щоб тебе грім убив і блискавка спалила! Щоб він ліг і не встав! Щоб тебе враг побрав! Щоб тебе Господь побив! Щоб тебе на хмарах винесло! Щоб тебе побила руда глина! Щоб ти в річку пірнув і не винирнув! Щоб тобі ні дна, ні покришки! Щоб воно тебе по всіх світах розплескало! Щоб воно тобі запалось! Щоб їх вихром винесло! Щоб його в колиці

задушило! Щоб його писачка списала! Щоб його побила руда глина!
Щоб його понесло поверх дерева на безголов'я! Щоб його смуток
узав! Щоб йому випадком випало! Щоб йому дихати не дало! Щоб
з потрухом погиб ваш плід! Щоб малим був луснув! Щоб над тобою
ворон закрякав! Щоб на тебе прийшла чорна година! Щоб над тобою
земля затряслась! Щоб над тобою круки крякали! Щоб над тобою
обвалилась твердь! Щоб над тобою світ не світав і сонце праведне
не сходило! Щоб над тобою сонце не світило! Щоб на твоїй пиці
чорти горох молотили! Щоб на тебе ворони каркали! Щоб на тебе
гриміло та блискало! Щоб на тебе Див прийшов! Щоб на тебе
праведне сонце не дивилося! Щоб на тебе прийшла чорная година!
Щоб на тебе причина вдарила! Щоб на тебе хвороба та стогноти!
Щоб на тобі сорочка тряслась! Щоб на тобі шкура загорілась! Щоб
ні добра, ні життя! Щоб, пане, ваші очі повилазили! Щоб під ним
і над ним земля горіла на косовий сажень! Щоб старі вороги рачки
лазили, а молодим очі повилазили! Щоб так по правді дихав! Щоб
твій і дух не пах! Щоб твій корінь звівся! Щоб твого батька по голові
стукнуло! Щоб твоє кодро звелось! Щоб твоїх дітей земля не носила!
Щоб твоя пелька й на тому світі ніколи не закривалася! Щоб твоя
і путь заклекотіла! Щоб твоя могила диким маком заросла! Щоб
тебе безбитниця побила! Щоб тебе блискавкою запалило! Щоб тебе
буря вивернула! Щоб тебе в домовину поклато! Щоб тебе вдушило
та вдавило! Щоб тебе віко покрило! Щоб тебе взяло та понесло
поверх дерева! Щоб тебе в німі дошки положили! Щоб тебе волами
возили, а граблями волочили! Щоб тебе вранці бурями колихало, а
ввечері напасницею підкидало! Щоб тебе в чотири дошки заховало!
Щоб тебе горою підняло! Щоб тебе грець мордував! Щоб тебе грім
убив і блискавка спалила! Щоб тебе громом убило, хату спалило,
вітром попіл розвіяло! Щоб тебе двойною петлею зашморгнуло! Щоб
тебе дідько схопив! Щоб тебе домовина взяла! Щоб тебе завійна
взяла! Щоб тебе завійна скрутила! Щоб тебе займа зайняла! Щоб
тебе заніміло! Щоб тебе земля вивергнула! Щоб тебе земля не
прийняла! Щоб тебе зігнало, як гору! Щоб тебе з кодра звело! Щоб
тебе зола спила! Щоб тебе кат сіконув перед великими вікнами!
Щоб тебе кров гаряча спила (до п'яниць)! Щоб тебе лепом зсипало!
Щоб тебе люди не знали! Щоб тебе лють турнула! Щоб тебе на виду
змінити! Щоб тебе на дрюччі винесли! Щоб тебе на кілок посадило!
Щоб тебе на кусники порвало! Щоб тебе наперед потилицею
повернуло! Щоб тебе наперед п'ятами понесли! Щоб тебе не минула

лиха година! Щоб тебе нориці сточили! Щоб тебе об землю кидало!
Щоб тебе об суху дорогу вдарило! Щоб тебе очеретиною зміряли!
Щоб тебе пекло та варило! Щоб тебе перша куля не минула! Щоб
тебе писачка списала! Щоб тебе підняло та гепнуло! Щоб тебе побив
несвітський сором! Щоб тебе покарало три недолі: перша недоля
— щоб під тобою добрий кінь пристав; друга недоля — щоб ти
козаків не здогнав; третя недоля — щоб тебе козаки не злюбили і в
курінь не пустили (козацьке)! Щоб тебе покорчило! Щоб тебе
положили на лаву! Щоб тебе понесло на папороть-могили та на
Щокотин слід! Щоб тебе понесло поза вітряками! Щоб тебе понесло
по нетрях та по болотах! Щоб тебе поховали на розстаннях (на
розпутті)! Щоб тебе правцем виправило! Щоб тебе правцем
поставило! Щоб тебе пранці побили! Щоб тебе пранці поїли! Щоб
тебе прямцем поставило! Щоб тебе різачка попорізала! Щоб тебе
родимець (змалечку) побив! Щоб тебе свята ковдня не минула! Щоб
тебе сира земля пожерла! Щоб тебе сира земля проковтнула з вогнем
та димом! Щоб тебе сира мати-земля не прийняла! Щоб тебе трясло
й не переставало! Щоб тебе хапун ухопив! Щоб тебе чорний бог
убив! Щоб тебе чорні п'явки поспивали! Щоб тебе чорт побрав! Щоб
ти в ката стовпом став! Щоб ти в сирицю вбився (в землю)! Щоб
ти головою наклав! Щоб ти горів ясним вогнем! Щоб ти день і ніч
на вервечках качався (повісився)! Щоб ти джигири наївся! Щоб ти
забувся, коли який день на білім тижні! Щоб ти забіг галасвіта! Щоб
ти зозулі не чув! Щоб ти їв і не наїдався! Щоб ти і в старцях щастя
не мав! Щоб ти ката не минув! Щоб своїх діток не побачити! Щоб
ні життя, ні добра! Щоб ти коліньми їздив! Щоб ти колóm став! Щоб
ти крізь сонце пройшов! Щоб ти крячки там сів! Щоб ти ліг і не
встав! Щоб ти лóпанки нагнав! Щоб ти луснув! Щоб ти луснув
маленьким! Щоб ти на бантині завис! Щоб ти на добрий путь не
зійшов! Щоб ти на милицях пішов! Щоб ти не дїждав сонечка
праведного бачити! Щоб ти не знав, коли який день! Щоб ти не
знав ні вдень, ні вночі покою! Щоб ти не мав поради в своїх дітях!
Щоб ти не мав утіхи в старих літах! Щоб ти не розжився! Щоб ти
не тямився! Щоб ти облизнем ліг! Щоб ти окаменіла, як Лотова
жінка! Щоб ти під плав пішов! Щоб ти пішов галасвіта! Щоб ти
пішов круг світа! Щоб ти пішов навпаки сонця! Щоб ти пішов під
дев'яту палю! Щоб ти поза Уманню пішов! Щоб ти скапав, як віск!
Щоб ти туди не дійшов і назад не вернувся! Щоб ти хвороби (хороби)
наївся! Щоб ти ходив окарачі! Щоб ти хороби наївся! Щоб ти ясним

вогнем горів! Щоб тобі віку, як у кози хвіст! Щоб тобі в роті поприщило! Щоб тобі голова на в'язах звернулася! Щоб тобі дубовий хрест! Щоб тобі лихом скрутилося! Щоб тобі маму мордувало! Щоб тобі на пупі нарвало! Щоб тобі на світі добра не було! Щоб тобі на тому світі чорти бороду осмалили! Щоб тобі не було солоду змолоду! Щоб тобі ні втішитися, ні врадуватися! Щоб тобі ні добра, ні життя! Щоб тобі ні кола, ні двора! Щоб тобі нікуди було дихнути! Щоб тобі ноги покорчило! Щоб тобі очі повилазили! Щоб тобі очі рогом виперло! Щоб тобі повилазило! Щоб тобі провалитись! Щоб тобі рота набік повернуло! Щоб тобі руки й ноги петлями поскручувало! Щоб тобі світ замакітрився! Щоб тобі така смерть! (коли хто щось погане дає). Щоб тобі тванюкою чорти заліпили очі! Щоб тобі язик задубів! Щоб тобі язик кілком (колом) став! Щоб тобі язик колякою став у горлі! Щоб тобі язик одсох! Щоб тобі язик руба став! Щоб у тебе горіло все, як під казанами у винниці! Щоб у тебе один зуб зостався для зубного болю! Язык би тобі поприщило (за брехню)!

СПИСОК ОПОРНИХ СЛІВ СИНОНІМІЧНИХ ГНІЗД

А

Абияк, абориген, аграрний, абрикоса, абсолютний, абсолютно, абсурдний, авантюрист, авоська, автокефальний, агов, агонізувати, агонія, агукати, адвокат, адоніс, аероплан, аеропрт, ажурний, азарт, азот, айстра, азбука, активний, актор, акцент, алфавітний, альтернатива, амбіція, аналой, анархія, ангел, ангельський, анестезувати, анонімка, анульовувати, апельсин, апетитний, аплодисменти, апостол, аргумент, арештант, артилерист, архієрей, астма, атласний, атрибут, аукціон.

Б

Баба, бавити, багатий, багатіти, багато, багатодітний, багатообіцяюче, багатство, багор, бажаний, байдуже, байдужий, байдужість, бакенбарди, баклажка, бадьорий, бадьоритися, бажання, бажати, балаканина, балакучий, балувати, бандит, банка, барабанити, барвистий, баритися, бариш, баришництво, барліг, бас, батіг, батьківщина, батько, бач, бачити, бачитися, бджола, безбарвний, безбожник, безвинний, безвихідний, безвихідь, безвітря, безвітряний,

безволосий, беглуздий, безглуздя, безвольний, безголосий, бездомний, бездоріжжя, беззахисний, безладдя, безликий, безлюдно, безмежний, безмовнїть, безнадїйство, безпричинно, безрогий, безмежність, безодня, безпам'ятний, безперервно, безперечно, безперешкодний, безплатний, безпомилковий, безсилля, безслідно, безсмертя, безсовісно, безтурботний, безтурботно, безумовно, безхатько, безхмарний, берег, берегти, берегтися, бережливий, бешкетник, бешкетувати, било, бити, битися, бігати, біговий, бігом, бігти, біда, бідний, бідність, бідніти, бідолаха, бідувати, бій, бійка, білий, білявий, біль, більмо, благати, благо, благополуччя, благородний, благословення, блаженствувати, близнята, близький, близько, блиск, блискавка, блищати, блідий, блудити, бовтало, Бог, Богомати, божеволїти, божитися, болить, болото, бородань, боронувати, боротися, борошно, босий, босонїж, боязкий, боятися, брат, братній, братовбивець, брати, бренькати, брехати, брехливий, брехня, бризкати, брикатися, брова, бродяжити, броньовик, брудний, бруднити, брунька, брязкальце, брязкати, бубна, бубнявіти, буває, бувалий, бувальщина, буденний, будити, будинок, будка, будувати, буксувати, бульбашка, бундючитися, буркотун, бурулька, бур'ян, бутель, бух (вигук).

В

Вабити, вабик, вага, вагатися, ваги, вагітна, вада, важіль, важкий, важко, вайлуватий, валувати, валянки, валяти, вариво, варнякати, вартовий, ватага, вбивати, вгору, вдарити, вдівець, вдова, вежа, везти, великий, величина, величність, велїти, вепр, верба, вередливий, вередувати, вертатися, вертолїт, верхній, верховода, вершина, вершник, веселий, веселощі, весілля, весна, вечеря, вечір, вечорниці, взуття, вибачатися, вибоїна, вибір, вибиратись, вивертом, вивідувати, вигадка, вигадувати, виганяти, вигин, вигода, видавати, видатний, виделка, виднітися, видно, видумувати, визволяти, визискувати, виказувач, виконувати, викоханий, виконувати, викривати, викриватись, вила, вилазити, вилазок, виласка, вимагати, вимальовуватися, вимогливий, вина, винагорода, винаходить, винний, винити, виникати, винниця, виночерпїй, випереджувати, впливати, випогоджуватися, випромінювати, випрямляти, виростати, вир, виразний, вирок, вироджувати, вирувати, високий, високо, висота, височитися, вистрибом, виступати, висувати, витискувати, витівати, витівка, витіюватий, виткий, витрачати,

витримка, витрішкуватий, вичовганий, вихований, вихолоджуватися, вихор, вишивати, вишкрібати, вівтар, відвертатися, відверто, відволикати, відгадувати, відгороджувати, віддавати, віддалік, відлига, відлюдкуватий, відмовляти, відповідати, відпочивати, відпочинок, відпустило, віддаль, відкладати, відкрити, відро, відроджуватися, відчай, відшкодовувати, візерунчатий, візник, вік, вільний, віник, вінок, вінця, віра, віруючий, вірити, вірний, віршовка, вісник, вістка, вістря, вітати, вітер, вітролом, вічний, вічно, власник, вплинути, вмирати, внук, вовк, вогонь, вогнище, вода, водій, водорості, водостік, воїн, волосся, волоцюга, вонь, вонючий, ворог, ворожіння, ворожити, ворожий, ворота, ворухитися, востаннє, вочевидь, впертий, вражати, вражений, враховувати, вродливий, все, севидючий, вставати, втіха, втома, втомлюватися, втрачати, втручатися, вчитель, вузол, вулик, вулиця, вуси, в'язкий, в'язниця, в'ялий.

Г

Гавкати, газета, галопом, галузитися, гальмувати, галявина, гамір, ганчірка, ганьба, ганьбити, гарантія, гарище, гарно, гаснути, гатка, гідкий, гидувати, гілка, гіркий, гладкий, глечик, глибінь, глибокий, глина, глупота, глухий, глухомань, гнатися, гнітити, гніздо, гнилий, гнучкий, гнутися, говорити, годинник, годі, гонити, гойдатися, голка, голова, голод, голодний, голос, голосний, голосно, голосувати, голубий, гоноритися, горб, гордитися, гордо, гордощі, гордувати, горілка, горіти, горіх, горло, горщик, господарювати, гострий, гостро, гострозорий, гострослов, готуватися, грабіж, грабувати, грати, гратися, гребти (веслом), гребти (граблями), гриміти, гріти, грішити, грішник, гроза, грозити, гроно, гроші, грубий, грязь, губатий, гульба, гуртом, гуртуватися, густі, густий, гучний, гушавина.

Г

Гавити, ґрунт.

Д

Давати, давити, давнина, давно, далеко, далекоглядний, далечінь, дар, деремно, даром, дарувати, дах, дбати (примножувати), дбати (про кого), двері, день, держак, держати, держатися, дешевий, джерело, дзвеніти, дзвін, дзвінкий, дзвонити, дзеркало, дзиччати, джерело-ключ, дивак, дивитися, диво, дивуватися, дикий, димар, дитина, дитинець, дихати, дівчина, дід, діжка, ділити, дім, дірявий, дія, діяти, дно, добавка, добре, добрий, добровільно, доброта,

добротний, доброзичливо, довгий (у просторі), довгий (у часі), довго, довершеність, довіку, довіра, довірливий, доводити, догадуватися, догоджати, додаток, дозволяти, дозрівати, докучати, докучливий, долина, долоня, домагатися, домовик, домовлятися, доносити, доречно, допомагати, допомога, дорікати, доробляти, дорога, досконалий, достаток, дотепний, дошкуляти, дощ, драбина, дражнити, драний, дресирувати, дрижати, дрібниця, дрімати, дровітня, друг, другорядний, дружина, дружити, дружний, дружній, дряпати, дуже, думати, дурити, дуріти, дурний, дурниця, дякувати.

Е

Егоїст.

Є

Єднати, єднатися.

Ж

Жаба, жадібно, жадний, жарко, жарт, жартівник, жартувати, жвавий, жваво, ждати, жебрак, жебракувати, жертвувати, живий, жирний, житель, жити, жмут, жнива, жовтий, жорстокий, жорстоко, журитися.

З

Заборона, забороняти, забувати, забудькуватий, заважати, завжди, завзятий, завіса, завітати, заводій, завчасно, загорілий, загорнений, задавака, задаватися, задерикуватий, задиратися, задихатися, задобрювати, задоволений, задумувати, заздалегідь, заздрити, заздрісний, заздрість, заїкуватий, зайвий, зайнятий, закінчувати, закидати, закохувати, залагоджувати, залицяльник, залицятися, залишатися, залишок, замет, заметіль, замість, заможно, заморочений, занавіска, занепадати, заново, зарікатися, запальний, запалювати, запам'ятовувати, запас, запах, запевняти, заперечення, заперечувати, записник, запитання, запізнюватися, запобігати, запрошувати, за́світла, засоромлений, заспокоїтися, заспокоюватися, застереження, застерігати, застувати, затемна, затихати, затичка, затишок, захисник, захищати, захоплення, зашморг, зберегти, зберігати, збиратися, звабник, зважуватися, звинувачувати, звиватися, звикати, звичай, звичайно, звихнутися, звихрювати, звірити, звільнений, звільняти, звільнятися, звістка, зволікати, звучання, звучати, згадувати, згода, згоджуватися, згористо, згоряти, згори, здавна, здалеку, здебільшого, здирство, здивування, зелений, зелень, земля

(*геогр.*), земля (грунт), земля (наділ), зібраний, зівати, зів'ялий, зізнання, зім'ятий, зіпсований, зіпсувати, зірка, злий, злитися, злоба, зловтішатися, злодій, зляканий, змагатися, змалку, змінювати, змішувати, змія, зморшка, змушувати, знаджувати, знайомий, знати, значний, знебуття, зневага, зневажати, зневірюватися, зненацька, знепритомлювати, зникати, знов, знушатися, зовні, зовсім, зопалу, зрада, зрадник, зраджувати, зрозуміти, зрозуміло, зупинитися, зустріч, з'являтися.

І

Іграшка, іменини, іній, іноді, інакший, іскра, іти.

Ї

Їда, їдальня, їсти, їхати.

К

Каблук, кавун, каганець, кайдани, каламутити, каламутний, калатало, камінець, капання, капелюх, капость, капці, кара, карати, карячкуватий, кашляти, каятися, квиток, келих, керівник, кермо, керувати, кидати, кипіти, кислий, кімната, ківш, кілька, кінець, кінь, кладовище, кликати, клопіт, клювати, клястися, клятва, ковадло, козак, кожух, колиска, колись, колихати, колишній, коло, колоти, колючий, колючка, комора, конкурувати, копати, копістка, коптити, кора, коритися, короста, короткий, косо, котититися, кохана, коханий, кочерга, кошик, кошмар, кошлатий, крадькома, крамниця, крапка, крапля, краса, красивий, красти, кращати, кремезний, кривдити, кривий (про речі), кривий (про людину), крик, крикливий, критикувати, кричати, кров, круглий, крутий, крутитися, кубло, кудлатий, кульгавий, кум, кума, куток, кучерявий.

Л

Лава, лагідний, лагодити, лаз, ламати, ланцюг, ласун, ляяти, легкий, легко, легковажний, ледачий, ледве, лежати, лелека, лестити, летіти, ліквідовувати, лікувати, липнути, лисий, лити, лихоманка, лице, лівша, лізти, лінитися, лінощі, ліс, літати, ложка, луна, лунатик, лушпайка, люба, любити, людина, лють, лякати, ляпас, ляпати.

М

Мабуть, мазати, мазепа, майбутнє, майбутній, мазати, макітра, малий, мало, мальовничий, мандрувати, манячити, марево, марення, марний, марніти, марно, марнослів'я, марнотратити, марнотратник,

мати, мацати, машина, межа, мерзнути, мертвий, метелик, метушня, мимоволі, минати, минуле, мир, мирно, мити. мить, мілина, місткий, місяць, мішанина, мішати, мішма, млин, мова, мовчазний, мовчати, могила, могутній, можливість, мокнути, мокрий, молодий, молоко, молоток, мороз, морока, мостити, мотоцикл, мрія, мріяти, мстити, мул, мурчати, м'який, м'яти.

Н

Набридати, набрати, наважуватися, наввипередки, навдивовижу, навздогін, навідліг, навічно, навіщо, навколо, навмання, навмисно, навпаки, навприсядки, навпростець, наврочувати, навскач, навстіж, навшпиньки, нав'язливий, нагонич, нагорода, надбання, надія, надіятися, назавжди, надмірно, наздогад, назирці, нажива, наївний, найперш, наклепник, наказ, наклеп, намул, наопашки, наплечник, напоготові, напоказ, наполягати, априкінці, напрошуватися, наречена, наречений, нарешті, нарізно, нарікати, наріст, народжуватись, насамперед, насміхатися, насмішка, насмішкуватий, наснага, насправини, невідомий, настобурчувати, насторожуватись, настрій, натякати, нахабний, націлювати, начальник, наче, начиння, нащадок, наяву, небажаний, небезпека, небезпечно, небо, небувалий, невдача, невідомо, невільник, невидимка, невмілий, неволити, неволя, невпопад, негода, негоже, недавно, недарма, недбайливий, недбало, недовговічний, недовіряти, недоречно, недосвідчений, недосконалий, недоук, незадоволення, незалежний, незвичайний, незлагідний, незлобивий, незрозумілий, незрозуміло, неймовірно, немає, ненавидіти, ненависний, ненажера, необачно, необхідний, неодмінно, неосвічений, неохайний, неохоче, напам'ять, неподільний, непокірний, непокора, непорозуміння, непохитний, непрацездатний, непритомніти, непритомність, непробудний, нерегулярно, нерозсудливість, нерухомий, несмачний, несподівано, несерйозно, неспокійно, нестерпно, неспокій, нестерпний, нести, несхожий, нернвуватись, нерозлучний, нетерплячка, нетямущий, неуважний, нехтувати, нещасливий, низовина, низький, нищити, нищівний, ніж, ніколи, нікчемний, німий, ніс, нісенітниця, ніразу, ніч, новий, нічліг, нічого, ніяк, новий, ноги, нормалізуватися, нудьгувати, нутроші, нюхати.

О

Обгортати, обережний, обіймати, обіцяти, облямівка, обман, обманювати, обмежувати, обов'язково, обожнювати, обріз, обрій,

обурений, огида, оголошення, огорожа, один, одинак, одинокий, однаковий, однаково, одноліток, одностайно, одружуватися, одужувати, одяг, одягатися, ознака, ожеледиця, оживати, окремо, окріп, он, опір, оповісник, опівночі, опритомніти, опудало, оранжевий, освічений, оселя, основа, особисто, осоромлюватися, остаточно, осторонь, отаборитися, отаман, отвір, оточувати, отруйний, отрута, отямлюватись, ох, охайний, охоче, охоче, очевидно, очі, оцінювати.

П

Падати, палити (тютюн), палиця, пам'ятати, пам'ятатися, пам'ять, пан, панікувати, парубок, партачити, пасовисько, пастка, пастух, пахнути, пахучий, пекло, пекельний, пень, перебільшувати, перенважати, переважно, перевальцем, перевищувати, передбачати, передбачливий, передник, передній, переконувати, перекидя, перекладина, переклик, перелюбствувати, перемагати, переможений, перепона, переробляти, переспів, переставати, перечення, перечити, перешкода, перешкоджати, пестити, пестун, пил, пильний, пирхати, письменник, писати, питатися, пити, пихатий, пиячити, півень, підбурювати, підвіс, підтверджувати, піддобрюватися, педземелля, підкорювати, підкорюватися, підлабузник, піднесення, підніматися, підозрівати, підозрілий, підпора, підстаркуватий, пізно, піклуватися, пісний, пірнати, підстерігати, підтвердження, пішки, плакати, плаксивий, платити, племінник, плескіт, пливти, плямистий, плямкати, побити, побожний, поважний, поведінка, повернення, повертати, повзти, повитуха, повідомляти, повінь, повістка, повія, повний, поволі, поганий, погляд, погано, погріб, погрожувати, подарунок, податок, подив, подобатись, подовжувач, подорожній, подорожувати, поволі, повністю, по-всякому, поганити, позичати, показ, подяка, позбуватися, показувати, покарання, покірний, покоряться, покривало, покришка, полегшення, половина, полонити, помилка, помилятися, помилково, помирати, поміст, помітний, помічати, помста, поневірятися, понині, поночі, попереджати, попередження, попіл, порада, порожній, порожньо, порятувати, порядок, порятунок, по-своєму, посилати, посилювати, поспіхом, постійно, порівну, посуха, потай, потилиця, потім, потіти, похапцем, похилий, похмелятися, похмурий, початок, починати, почуття, поцілунок, пощада, пощастило, пощастить, пояс, пояснювати, правильний, правдиво, правильно, прапор, працювати, прашур, прибіднюватися, приблизно, приблуда, приборкувати, прибудова,

привид, прив'язаний, прив'язувати, прив'язь, принижуватись, пригода, приголомшений, пригнічений, признаватися, приємний, приказка, прикрашений, прилипати, прилюдно, примирення, примружений, примушувати, примха, принагідно, принижувати, принижуватись, припічок, притулок, прихилити, прихилитися, причина, пробачати, пробка, продавлювати, прозорий, пройдисвіт, прокидатися, проклятий, прокляття, промінь, проникати, проростати, пропадати, просити, простий, простір, просто, просторий, просторікувати, проталина, протиборство, протяг, прочухан, прощати, прощатися, пурхати, пусто, пустувати, пухкий, п'яний, п'яниця, п'янствувати.

Р

Радити, радісно, радість, радіти, райдуга, разом, рана, рано, ранок, раптом, рвати, рватися, ризиковано, ризикувати, рівний, рівно, рівноцінний, рідко, рідкісний, різати, різний, різниця, різноманітний, різьба, рішуче, рішучість, робітник, роботящий, родильня, родина, родич, розбивати, розбій, розбійник, розвиднятися, розвінчувати, розворушувати, розгодинюватися, розголошувати, розграбований, розгублений, розгублюватись, роздоріжжя, роз'єднувати, розлогий, розмова, розорятися, розплачуватися, розпусник, розпуста, розраховувати, розум, розуміти, розумний, розчарування, рости, ростити, рот, рубати, руйнівник, руйнувати, руйнуватися, рука, рух, рухатися, ручатися, рушник, рушниця, рябий, рядно, рясний, рятівник, рятувати, рятуватися.

С

Саджанець, сажа, сваритися, самозакоханий, самостійно, самостійний, сваволя, сварка, сватання, сватати, свердлити, свердло, свиня, свисток, свіжий, свійський, світ, світати, світлий, святково, святкувати, свято, себелюбець, селитися, селянин, селянський, сердитий, сердитися, сивий, сивина, сидіти, сила, силкуватися, силоміць, сильний, син, синій, сирий, сирота, сікти, сірий, сіяти, скавучати, сказ, сказати, скеля, складний, скоро, скребти, скрізь, скромний, скрута, скручений, скубти, скупий, слабий, слабість, слабодухий, славити, слідом, сліпий, слово, слухати, слухняний, сльози, смачний, смердючий, смеркати, смерть, сміття, смітник, сміття, сміх, смішний, сміятися, совість, солодкий, солодоші, сон, сонце, соромитися, соромливий, сохнути, спадщина, спалах, спати, спека, спекулянт, спересердя, сперечатися, співати, співчувати,

спільний, спільник, спільно, спішити, сплюснутий, спогад, сповіщати, сподівання, сподіватися, сподобатися, спокійний, спокійно, споконвічно, спокуса, спокушати, спонукати, спочатку, справді, справжній, sprитний, спричинювати, спрямовувати, старатися, старий, старатися, старезний, старі, старіти, стародавній, стебло, стежити, стежка, стихати, стовбурчитися, сторож, сторчма, стояти, страждати, страчений, страшило, страшний, страшно, стрибати, стригтись, стріляти, стримувати, стрічка, струмок, стрункий, стукати, стусан, судити, судомити, сум, сумлінний, сумний, сумніватися, сумувати, суперечка, сушити, схвильований, схованка, сходи (*роsl.*), схожий.

Т

Таємниця, таємно, так, талант, талановитий, танути, танцювати, твердий (предмет), твердий (характер), твердіти, творець, теля, темний, темрява, тепер, теплий, терпеливий, терпнути, терти, течія, тиждень, тинятися, тихо, тиша, тік, тікати, тісно, тіснота, товстий, тоді, тонкий, топтати, торба, точно, трава, тратити, треба, тремтіння, тривалий, тривожно, тривога, тримати, тріска, трощити, труднощі, труна, трясти, турбота, турбувати, турбуватися, тут, тьмянний, тютюн, тягти.

У

Убрід, уважний, увечері, увільняти, ув'язнювати, углиб, угода, угорі, удавано, удвоє, удвох, удруге, уздовж, уїдлиий, укріплення, улад, улюбленець, умілий, уміння, ум'ятиня, униз, унизу, уникати, упевнений, упереміш, упертий, уперть, уплав, уподобання, упроваджувати, ура, урівень, услід, усмак, усміхатися, усміх, усмішка, устромляти, усувати, усякий, утікач, утішати, утомлюватися, утримуватись, ущерть.

Ф

Фактично, фальшивий, фамільний, фамільярний, фантазувати, фарисей, фармазон, фартук, феноменальний, фігура, фортель, фотографія, фрукт, фундамент.

Х

Хабар, хабарник, хазяїн, хазяйливий, хазяйнувати, хай, халабуда, хам, хандрити, хап, хапати, характерний, характёрний, харчуватися, хвалити, хвалитися, хвалько, хвастощі, хвилювати, хвилюватися, хвиля, хвиський, хворий, хворіти, хвороба, хизуватися, хижий,

хилитися, химера, химерний, хиріти, хитати, хитатися, хиткий, хитрий, хитро, хитромудрий, хитрощі, хитрувати, хідник, хлебтати, хліб (на ниві), хліб (спечений), хлібороб, хлів, хлопець, хлюпання, хмара, хмарно, хмиз, хмільний, хмуритися, хмуρο, ховати, ховатися, ходити, холод, холодно, холодильник, холодний, хоробрий, хороший, хотіти, хотітися, хребет, хрещатий, хрещений, хрипкий, християнин, хробак, хрокало, хропіти, хрупати, хрящ, хтось, хто-зна, худий, худоба, художник, художній, хуліганити, хутір.

Ц

Цапа, цар, царевич, цвірінькати, цвісти, цвіт, цигарка, цитата, цідити, цікаво, цілитися, цілком, цілуватися, цілющий, цінний, ціпеніти, ціпок, цмокати, цокати, цуратися.

Ч

Чавун (посуд), чарка, чародій, час, частина, часто, частувати, чванитися, чвертка, червоний, черв'як, черево, череп, черепок, чернь, черпати, чесний, честь, чий, чинний, чистий, чистити, читати, чихавка, чіпкий, чіплятися, чоботи, чоловік, чорний, чорнобривий, чорнота, чорт, чубатий, чужий, чужина, чутка, чуття, чухати, чхати.

Ш

Шаленство, шана, шанобливий, шановний, шанувати, шапка, шаповальня, шарпатися, шасьт (*виг.*), швець, швидкий, швидко, шепіт, шептати, шершавий, шир, широкою, шити, шия, шістка, шкварка, шкіритися, шкодити, шкура, шлак, шмарклі, шорник, шпарка, шпигун, шпорити, шрам, штани, штанина, штовхати, штрафувати, штука (річ), штукар, шукати, шум, шуміти, шумливий, шушукати.

Щ

Щабель, шавель, шадити, шасливий, щастити, щастить, щebetати, щедрий, щеміти, щеня, щербатий, щербина, щетинистий, щипати, щипці, шириий, щиро, щілина, щітка, щоденно, щоправда.

Я

Ябеда, явір, явка, явний, ягня, ягода, ядро, яечня, язик, яйце, якір, якось, якщо, яма, янтарний, ярина, ярлик, ярмарок, яскравий, ясний, ясніти, ясно, ятір, ятрити, ящик.

ЗМІСТ

Передне слово	3
Як користуватися словником	6
Список основних умовних скорочень	6
А	8
Б	10
В	60
Г	102
Г	130
Д	130
Е	175
Є	175
Ж	175
З	187
І	221
Ї	225
К	229
Л	251
М	269
Н	286
О	319
П	333
Р	399
С	418
Т	469
У	483
Ф	490
Х	491
Ц	514

Ч	516
Ш	526
Щ	534
Я	537
ДОДАТКИ	541
Доброзичливі побажання і примовки	541
Божба, запевнення, присягання, клятьба	546
Нахвалки, нахваляння, погрози, попередження	547
Відповіді на погрози, похвалки	550
Народні пританцівки	550
Жартівливі ствердження через повне заперечення	553
Побажання ворогам, прокльони, емфатичні побажання	558
Список опорних слів синонімічних гнізд	564

Довідкове видання

ВУСИК Олексій Сергійович

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 2500 синонімічних гнізд

Видання друге, доповнене

*За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А. М. ПОПОВСЬКОГО*

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Марія Козяр*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Ольги Швед*

Підписано до друку 03.07.2012. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 33,02. Умовн. фарбо-відб. 33,02.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua www.bogdan-books.com

ISBN 978-966-10-2403-7

9 | 789661 | 024037